

రాజస్థాన కథావళి

మొదటి భాగము

గంధకర్త — కళావ్రహ్మర్షి

శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము గారు

ప్రకాశకులు

కొల్హస్తి తమ్మారావు అండ్ సన్స్,

సంస్కృతాంధ్ర బుక్ డిపో (స్థా. 1882) రాజమండ్రి.

కాపీరైట్
రిజిస్టర్డ్ }

1961

ఉపోద్ఘాతము

ఆర్కావర్తమని పూర్వులచేత వ్యవహరింపబడుచు వచ్చిన యుత్తరహిందూస్థానమున రాజస్థానమను దేశ మొకటి కలదు. దీనినే రాజపుత్రస్థానమని వాడుదురు; ఇందు రాజపుత్రస్థానమనియు, రాజస్థానమనియు పేర్లు కలిగినవి. ఈ దేశముయొక్క వైశాల్యము 1,30,000 చదరపుమైళ్ళు; దీని కుత్తరమున పంజాబు దేశమును, దూర్పునం దాగ్రాయను, దక్షిణమున బొంబాయి రాజధానియు, బడమట సింధుదేశమునందలి యెడారులును గలవు. ఒకకోటి యిరువది లక్షల జనులందు వసించుచున్నారు. ఈ దేశమునకు మధ్యగానున్న యజమీరనునది తప్ప తక్కిన భాగములన్నియు స్వదేశ రాజులచేత పాలింపబడుచున్నవి. ఆయజమీరొక్కటియు నింగ్లీషువారి స్వాధీనములో నున్నది. స్వదేశ ప్రభువులచే బరిపాలింపబడు సంస్థానములు ఆల్వార్, బికనీరు, కృష్ణనగరు, జయపురము, భరతపురము, ఢోలాపురము, కెరాలి, టాంకు, బూంది, కోట, జలావారు, ప్రతాపఖర్, బస్సువారా, దంగపురము, మీవారు (అనగా నుదయపురము) సిరోహి, మార్వారు (అనగా జాడ్పూరము) జసల్మీరనునవి యిరువది. ఇందు టాంకు సంస్థాన మొక్కటియు మహమ్మదీయ ప్రభువుల చేత పరిపాలింపబడుచున్నది. తక్కినవారిలో భరతపురము, జాటు వంశస్తుడైన రాజు ఏలుచుండెను; తక్కిన పదునెనిమిది సంస్థానములును స్వదేశ క్షత్రియ ప్రభువు లేలుచున్నారు. ప్రస్తుత మీ రాజ్యములన్నియు నాంగ్లేయులకు లొబడి వారిచేత సంరక్షింపబడుచున్నవి ఈ దేశము వైశాల్యమున మిక్కిలి పె

దయ్య బ్రాముఖ్యతయందు మిగుల తక్కువగా నున్నది. కడు దూరము వ్యాపించు నిసుకతిన్నెలేగాని ఫలవంతములైన భూములుగాని, మంచిప్రవాహములు గల నదులుగాని యంతగా లేవు. అందుచేతనే జనసంఖ్య మిక్కిలి తక్కువగా నున్నది. ఆరావళి పర్వతమును లీశాన్యదిగ్భాగమునుండి నైఋతిమూలవర కీ దేశమున వ్యాపించియున్నది. ఈ కొండలకు బడమటివైపున చాలభాగ మిసుక యెడారియై యున్నది. కాని తూర్పున జాల వరకు భూమి సారవంతమై ధాన్యము, దూది, చెఱుకు, పొగాకు, నల్లమందు పండును, చంబల్ నదియు దాని యుపనదియగు బెనాసును, లూనియను నొక చిన్నయేరు నిందు ముఖ్యనదులు. నదులు తక్కువగా నుండుటచే జనులకు పానయోగ్యమగు నీరు నూతులనుండి లభించుచున్నది. ఉప్పనీటి సరస్సులు విస్తారముగా నుండుటచే వానినుండి ప్రజలు వ్యవసాయము వాడుదురు. ఇండ్లనిమిత్త మిచ్చటి కొండలలో మంచెరాళ్ళు దొరకును. పూర్వము పాజహాను చక్రవర్తి తన భార్యపేర నాగ్రా సగరములో గట్టించిన తాజమహలను దివ్యభవనమున కీ దేశమునందలి ముక్తానా తాతిగనులనుండియే తాయి పంపబడినది

పట్టణములు

ఆరావళి పర్వతములలో నాబూ యను శిఖరముపై గట్టబడిన యాబూనగర మీ దేశమునందలి ముఖ్యనగరములలో నొకటియై యారోగ్యప్రదాయునిగా నున్నయది ఈ పర్వతశృంగము జైనుమతస్తులకు యాత్రాస్థలముగా నున్నది ఈ శిఖరముమీద స్ఫటికశిలా నిర్మితములగు దేవాలయము లనేకములు దర్శనీయములై యుండును. వానిలో బ్రధాన దేవాలయము గట్టుటకే పదునెనిమిదికొట్ల రూపాయలు వ్యయము చేయబడినవట. మీరూ సుస్థానమున కుపయోగము రాజధాని. ఇది మిక్కిలి

నుందరమగు పట్టణము; జాడుపురము మారువారు దేశమునకు
 రాజధాని. ఇందును రాతికట్టడము లనేకము లున్నయవి. జయ
 పురము హిందూస్థానమునం గల నగరములలో నెల్ల విక్కిలి
 మనోహరముగ నుండును. తక్కిన ప్రతి సంస్థాన- మా పేరుగల
 పట్టణమే రాజధానిగా గలిగియుండును. ఈ దేశమున వసియించు
 జనులు రాజపుత్రు లనబడుదురు. వీరాజానుబాహులు, శౌర్య
 నిధానులైన జాతివారు. సాము కసరతులు నేర్చి యెక్కువ చాక
 చక్రము గలిగి వీరు యుద్ధముపేరు విన్నపుడు పండువుగా
 దలంచుచుండు వారు. ఈ రాజపుత్రులవంటి యభిమానధనులగు
 సాహసిక శిఖామణులు, ప్రపంచమునం దుండుట యరిది. తమ
 దేశ స్వాతంత్ర్యమును, కుటుంబ గౌరవమును కాంతల పాతి
 ప్రత్యమును నిలుపుటకై తమ ప్రాణంబుల త్యజప్రాయముగ
 ధారవోసిన కూరాగ్రేసరులు. ఈ రాజపుత్ర స్త్రీలన్ననో తమ మగ
 వారికన్న నెక్కు డభిమానము శాంతముగల వీరమాతలు. వీర
 పత్నులునయి మానసంరక్షణార్థము దేహముల నగ్నిహోత్రున
 కాహుతులు చేసిన వీరరసాధి దేవతలని చెప్పవచ్చును. భర్తగాని
 కుమారుడుకాని కయ్యంబున ఒరాజయము నొంది శత్రువులకు
 వెన్నిచ్చి పరుగెత్తుకొని కోటలో దలదాచుకొని వచ్చినప్పుడు రాజ
 పుత్ర స్త్రీ వానిని కోటలోనికి రానియ్యక ములుకులవంటి పలు
 కులచే వాని మనసు నొప్పించి శౌర్యము గలిగించి మరల
 యుద్ధంబునకు బంపుచు వచ్చెనని యికముందు వ్రాయబోవు
 కథలలో మీరు చదివి యుక్కజపడకపోరు. ఈ జాతిలో బుట్టిన
 బాలుడయినను సమరమునకు బోవుటకుగాని కాలతాజనంబుల
 వధించి కులగౌరవమును నిలుపుటకు గాని యవసరమయినపు
 డగ్నిహోత్రమున దుమికి యాత్మహత్య జేసికొనుటకుగాని
 యెన్నడు వెనుదిరుడు; ఈ రాజపుత్రులలో గొందరు సూర్య
 సంశజులు, కొందరు చంద్రవంశజులు, కొందఱగ్నిసంజులు,

పరశురామునిచేత క్షత్రియవంశము లిరువదియొక్కమారు
 నాశనము చేయబడినప్పుడు లోక మరాజకమై దర్శమార్గంబులు
 విడిచి వర్తించుచుండగా వేదవిదులగు మను లగస్త్యు నాశ్ర
 మించి మరల క్షత్రియవంశముల సృజింపుమని ప్రార్థింప
 నాతడు వేదియందు వైదికాగ్ని గల్పించి మంత్రబలముచే
 నగ్నిహోత్రమునుండి క్షత్రియులను మరల సృజించెననియు
 వారి వంశస్తులే యిప్పుడన్న రాజులందరనియు నొకకథ గలదు.
 కొన్ని రాజకుటుంబము లీకథ నొప్పుకొనక తమ వంశకర్త
 నూర్కడో చండ్రడో యని తక్కిన రాజులను నిరసన చేయు
 చుండరు వీరు పలు తెగలుగా విభజింపబడియున్నారు.
 ఏ తెగలోవా రాతెగకు నాయకు డగువానిని మిగుల మన్నింతురు.
 నేల దున్నుకొని జీవించు సేద్యగాడు సయితము కులగౌరవమున
 దాను గొప్ప బ్రహ్మిందాడుతో సమానుడనని గర్వించుచుండును.
 ఈ రాజపుత్ర సంఘములలో నొక్కొక్క కుటుంబము నొక్కొక్క
 భట్టువా డాశ్రయించి యా కుటుంబముల యశస్సు కైవారములు
 సేయుచు వారి విరోధులను హస్త్యరసబ్రధానములగు పాటలతో
 బరిహసించును. ఈ భట్టువారుగాక చారణులనుపేర పరికొందరు
 శ్లోత్రపారకులు గలరు. వీరు జనులకు గురువులుగాను, దేశ
 చరిత్రముల దెలుపువారుగ నుండి జనులచే మిక్కిలి మన్నింప
 బడుచున్నారు. ఈ రాజస్థానమున జైనుమతస్తులు గూడ విస్త్రా
 రముగా నున్నారు. ఈ దేశస్థులందరు మాటలాడునది హిందీ
 భాష. వీరరసమునకు బుట్టిన యిల్లగు నీ రాజస్థానమునందలి
 సంస్థానాధిపతు లందరు దమ దేశ స్వాతంత్ర్యమును, తమ
 యార్యమతమును, గోబ్రాహ్మణులను, దేవాలయములను,
 సంరక్షించుటకయి పలు మారులు మహమ్మదీయ చక్రవర్తులతో
 యుద్ధములు చేసెచేసి ప్రసిద్ధిగాంచిరి ఈ సంస్థానము లన్నిటిలో
 మీవారనునది సుప్రసిద్ధమై రాజపుత్ర దేశమన కలంకారమై

శూరశిఖామణులకు నిలయమై యలరుచుండును. దాని పూర్వ రాజధాని చిత్తూరునగరము. ఢిల్లీచక్రవర్తు లానగరము నాక్రమించి నాశన మొనర్చినపిదప, ప్రభువు లుదయపుర మను పట్టణము వేరొకచోట గట్టుకొని దానిని రాజధానిగా జేసికొని ఉదయపుర సంస్థానాధిపతియే రాజపుత్రులకెల్ల నాయకుడు ఆతనియాజ్ఞ నాజాతివారందరు శిరసావహితురు. ఉదయపురాధీశ్వరునకు రాణాయను బిరుదము కలదు ఈతని వంశము నిష్కలంకమని ప్రజలు చెప్పుకొందురు. శ్రీమద్రామాయణ కథానాయకుడును ధనుర్దరులలో నగ్రగణ్యుడును నగు శ్రీరాముని రెండవ కుమారు డగు కుశుని సంతతివారమని యీ రాజులు చెప్పుకొందురు. ప్రస్తుత మీ యుదయపుర రాజవంశము శిశోదయ వంశమని పేరొందియున్నది ఈ విధింబుగనే కొందరు రాజులు పాండవ మధ్యముడగు నర్జునుని ప్రియపుత్రు డభిమన్యుడు తమకు మూలపురుషుడనియు దత్తారణమున చంద్రుడు వంశకర్త యనియు సంతనింతురు. జగద్విశ్రాంత కీర్తులగు నిరాజ కులభూషణుల యద్భుత చరిత్రము లాంధ్రభాషలో వ్రాయ వలెనని నాకు జిరకాలమునుండి కుతూహల మున్నందున నేనిప్పుడు తచ్చరిత్రములు సంగ్రహముగ వ్రాయబూనుకొన్నాడను. ప్రప్రథమమున నుదయపురము రాజధానిగానున్న మీవారు దేశము యొక్క యా, జాడుపురము రాజధానిగానున్న మారువారు యొక్క యా చరిత్రములు దెలుపబడును.

రాజస్థాన కథావళి

బప్పరావుల కథ

అనేక సంవత్సరముల క్రిందట హిందూదేశమున వల్లభిపుర మును పట్టణమును శిలాదిత్యుండను మహారాజు కడు పాలించుచుండెను. అతడు చిరకాలము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగ బ్రజారంజకముగ నేలనేలెను. శిలాదిత్యుడు సూర్యుని కుమారుడయ్యెనా కారణమున నతడా మహారాజును సంరక్షించుననియు బ్రసిద్ధికలదు. అతని సేనలతో నెవరు పోరినను వారు తప్పక పరాజయము నొందెడివారు. వల్లభినగరపు గోటలో నొక దివ్యసరస్సు కలదట. శిలాదిత్య మహారాజు శత్రువులకు జంకినప్పు డా దివ్యసరస్సునకు బోయి యొడ్డునెల్చి చిన్ననాడు తన తండ్రి కరపిన మంత్రము నుచ్చరించునట వెంటనే యా సరోవర మధ్యము నుండి సూర్యుని రథములాగు రంగుల గుర్ర మొకటి బయలుదేర నారాజు దాని నారోహించి రణరంగమునకుం జన శత్రు సేనలు వాని యెదుట నిలువలేక పటాపంచలై పారుచుండును ఇట్లుండ కొంతకాలమున కుత్తర దిక్కునుండి యరులమూకలు వచ్చి వల్లభిపురమును ముట్టడించెను ఎన్నినాళ్ళు మగంటిమి జూపి పోరానర్చినను వారు శిలాదిత్యుని గెలువజాలక నిరాశులైరి అంతలో చిరకాలమునుండి రాజుపై మనస్సులో క్రోధము నెల్చి యున్న యాతని మంత్రి యొక డర్ధరాత్రమున శత్రుశిబిరముం బ్రవేశించి వారితో “నా కోరిన బహుమానము నిత్తురేని శిలాదిత్యునిగెల్చి వల్లభిపురమును బట్టుకొను నుపాయము మీకుపదేశించెద” నని పలికె. అ పలుకులు విని వారు సంతసించి వాని

కోటిక తీర్పునటుల వాగ్దానముజేయ, నాతడును దనరేని జయ
 రహస్యమును బగతుర కిట్లెరింగించెను. “ శిలాదిత్య మహారాజు
 సూర్యపుత్రుడు; ఆతని ప్రభావమువలన కోటలోని యొక దివ్య
 సరస్సునుండి సూర్యాశ్వ మొకటి బయలువెడలును, రాజు
 దానిపై నెక్కి కయ్యమునకు బోవుటంజేసి విజయుడగుచున్నాడు
 ఆ సరస్సు మైలపడినయెడ భాను డలుగును. ఆతని యలకచే
 రాజున కాగురము లభింపడు. అప్పుడు మిరాతని సులభముగా
 జయింపవచ్చును ” అట్లు పలికి వైరులను మహానంద మగుల
 జేసి డుష్టబుద్ధియగు నామంత్ర నగరమునకు బోయి యొక
 గోవును జంపించి దానినెత్తు రాకొలంకు నీటిలో గలిపించి
 కలుషంబు గావించె, కొండొకవడికి వేగులవాడొకడువచ్చి దేవా!
 శత్రువులు కోటపై గవియుటకు మొనలుదీర్చి యున్నవారని
 చెప్పి శాశవసేనరుతో బోరుమని తన బలంబుల కానతిచ్చి,
 యా ధరణీశ్వరు డెప్పటియట్ల దివ్యసరోవరంబునకుం బోయి తన
 ప్రయహయమును బిలిచెను కాని తొంటియట్ల నీరొకించుకయు
 గదల బారదయ్యెను. ఆ రాజేంద్రుడు తత్కారణ మరసి, తన
 మంత్రపటిమంబు చెడినదనియు దనజనకుడగు ప్రభాకరునకు
 దనపైననుగ్రహంబు తప్పినదనియు నిశ్చయించి సేనలం బురి
 కొల్పికొని యాయుధపాణియై డుర్వారసంగ్రామం బొనర్చి దేశ
 సంరక్షణార్థమై ప్రాణములు నిడిచి కీర్తిశేషుడయ్యెను. శత్రువులు
 వల్లభపురంబును బట్టుకొని కొల్లగొనిరి. అప్పుడు దైవవశమున
 నగరమునందు లేమి నొక్కరితత్కర్త కిచ్చిన రేనికాంతలందఱు
 జిచ్చురికి భర్తృసహగమనము జేసిరి. అమె తన పుట్టినింటికిజని
 మరల భర్తృసన్నిధికి వచ్చుచుండ దారిలో నొక సేవకు
 డా రాణింగని శిలాదిత్యుడు లోకాంతరగతుడగుటయు, వల్లభ
 పురము శత్రువులకు జిక్కుటయు నాదిగాగల పృతాంత మెరి
 గించెను ఆ దేవియు గుండెలవియు తద్వార్తవిని విడుగడచిన

తెలుగున మూర్ఖిల్లి దరిలేని శోకాబ్ధిలో మునిగి నల్లభిపురంబునకు బోవ గాళ్ళాడక నుండచూలా లగుటచే నెటుబోవ దోచక దాపు నున్న యొక కొండగుహకు మెల్లమెల్లన జనియె. అందుండ కొన్నినాళ్ళ కామె కొక సందనుండుదయ్యుండె. అనంతర మాయెలనాగ యొక బ్రాహ్మణుని బిలిది అందుకు వాని వాని కొప్పగించి బ్రాహ్మణకుమారు నట్ల వానిం బెంపవలయుననియు సంప్రాప్త యౌవనుడైన పిదప నొక రాజకన్యను వివాహము చేయవలయుననియు నొక్కిచెప్పి చిరభర్తృ వియోగముచే నవసరియున్న తన శరీరము విడిచెను. బ్రాహ్మణుడు శిశువునెత్తుకొని యింటికిజని యా బిడ్డకు గుహలో జన్మించిన కారణమున గౌహుడిను పెరుపెట్టి పెంచుమని తన కూతున కొప్పగింప నామెయు తన బిడ్డలతోపాటు వానికి సందక్షణ చేయుచుండెను. పెంపుడు కలిదండ్రులు బిడ్డలపై నెంత యనురాగము జూపుదురో యంత యనురాగము బ్రాహ్మణుడును వాని కూతురును వానిపైనిజూపి పెంప, రాజకుమారుడును క్రమక్రమంబునం బెరిగి కడుంగడు నల్లరిబాలుడయ్యె. అనుదినంబును బతుల జంపుచు నన మ్మగంబుల వేటాడుచు రాజకుమారుల గలిసి యాడుచు పోరాటంబు నల్నుచు నాతడు దుండగీడగుటంజేసి వానిని బ్రాహ్మణ కుమారునట్ల బెనుచుట వానికి నలవిగాదయ్యె ఇట్లుండి పదు నొకండేండ్ల ప్రాయమున నొకనా డా నృపకుమారుడు పెంపుడు అల్లివండ్రుల యిల్లువడిచి యడవుల, గొండల వసయించు భిల్లులమూకలగలిసి వారలతో నిచ్చవచ్చిన తెరంగున మెలగుచు వేటలాడుచు పొలలుబాడుచు విహరింపజొచ్చె. ఒకనాడు గౌహుడు భిల్లబాలకులం గలిసి వేటలాడుచుండ నడ్కుమారులందరు తమ చుట్టప్రక్కలనున్న నాగరికులవలె తాముగూడ నొక రాజు నేర్పరచుకొందమని పరిహాసార్థ మనుకొని గౌహుని తమ ప్రభువుగా నియమించుకొనిరి. వెంటనే యొక పిన్నవాడు కత్తితో

దన వ్రేలుం జీరికొని జొటజొట కారు క్రొన్నెత్తురు గౌహుని నెన్నొసట టికావేసెను రాచరికము పూనువాని కట్లుచేయుట యా దేశములలో నాదినములయం దాచారమయి యుండెను. భిల్లల కులవృద్ధు తద్వృత్తాంతమువిని సంతసించి తమ ఈదూరు గ్రామ వశేషము గౌహులకు పుత్రప్రాత్ర పారంపర్య మేలుమని యర్పించి యెల్ల భిల్లలకు వానిం దొరగా నొనర్చెను. నాట నుండియు తద్వంశస్థులు గిహలోటులని చెప్పబడుచున్నారు. ఇట్లు గిహలోటు లీదూరిపురమును, భిల్లలను నెనిమిది తరముల వరకు బాలించిరి. అనంతరము భిల్లలు క్రొత్తవంశపు రాజు పరిపాలనకు విసువుజెంది వారి నెట్లయిన దేశమునుండి పారదోల దలంచుచుండిరి. ఒకనా డప్పటిరాజు వేటతమకంబున తిరుగు చుండ భిల్లలు వాని నాకస్మికముగ దాకి వధించిరి. అప్పుడు రాజకుటుంబమెందేని తలదాచుకొనవలసివచ్చె. పూర్వము గౌహుని కాపాడిన బ్రాహ్మణుని కూతురు సంతతివారు పంశ పారం పర్యముగ గురువులం బురోహితులగుటంజేసి తద్వంశజుడగు బ్రాహ్మణు డొకడు మృతినొందిన రాజకుమారుని మూడేండ్ల ప్రాయమువాని జేరదీసి చేరువనట్టడవిలోనున్న యొక కొండ కోటకుం దీసుకొనిపోవ నొక భిల్లుడు వాని తండ్రిమీది విశ్వాసము చేత రహస్యముగ వానినందు సంతరింపజొచ్చె అచ్చట గొన్ని నాళ్ళు గడచినపిదప పురోహితుడు రాజపుత్రున కచట యపాయము వాటిల్లనని తలచి యిప్పటి యాదయపురమున కైదు క్రొసులదూరమున నున్న నాగేంద్ర మను పుణ్యక్షేత్రమున కాకుంజుని జేర్చెను ఈ పట్టణమున మూడు శిఖరములుగల యొక కొండ మొదట యొకలింగస్వామి యను పేర ఒరగు మహాదేవుని శివుని వాని వాహనమగు నందిని బ్రాహ్మణు లారాధించెడువారు. అడవుల నేరుల నిండిన యీ యొకాంతస్థలమున

రాజవత్త్తి తన కుమారునిదాచి పెంచుచుండెడి. అతనికి నామకరణ మేదియు జెయక తల్లి బప్పాయని పిలుచుచు యూరిపిల్లలతో పాటు పెరుగనిచ్చె. అభాషలో బప్పయన బిల్లవాడని యర్థము. ఆయూరి పిల్లలవలె నాకుర్రడు నుదయమొదలస్తమయము వరకు పశులమందలం గావ నూరిబైటికి బోవుచు వారివలెనే తాను నాడుచు బాడుచు వారందరకు యజమానుడయి తన యాజ్ఞ వారు శిరసా వహించునట్లు ప్రవర్తించెను. బప్పడు నానాటికి బెరిగి నెరజవ్వనంబు బ్రాప్తించియుండ నొకనాడట్లు తద్ది పండుగకు నాగేంద్ర గ్రామనాయకుని కూతురు తోడి పడుచులంగూడి పండుగదినంబున హాయిగ నుయ్యలలాగ నూరుబైట దేశళముచుట్టునున్న మామిడితోపుల కరిగి యచట నుయ్యల పన్నుడికు త్రాళ్లుదొరకమి చిన్నబోయి యుండె. దైవ వశమున నానమయంబున బప్పడా మావితోటలో దిరుగుచుండ బాలిక లాతనింగాంచి తమకొక యుయ్యలత్రాడు తెచ్చిపెట్టు మని వేడ బప్పడును దానికియ్యకొని “నరే మీరు నాతో నొక యాట యాడుటకు నొప్పుకొందురేని మీకు త్రాడిచ్చెదను, మీరు మనసార నూగవచ్చు”నని పలుక గ్రామనాయకునకూతురది యేమియాట యని యడిగెను. మరేమియులేదు; మనము పెండ్లి యాట యాడుకొందమని బప్ప గుత్తరమిచ్చెను బాబును బాలికలును బొమ్మల పెండ్లియాటలను తమ పెండ్లియాటలు నాడుకొనుట లోకవిధితమేకదా! ఉయ్యెలత్రాడెక్కడ దొరకక పొవునో యని బాలికలట్లు చేయుట కియ్యకొనిరి. గ్రామనాయకుని కూతురు చీరకొంగున రాజపుత్రుడు తన శాలువకొంగు ముడివేసి యామెయు నామెతోనున్న మరి యాఱువందల పడుచులయు చేతులు పట్టుకొని యొక వృక్షమునకు బ్రదక్షిణముజేసి కొండొక తడవునకు పాణిగ్రహణ మహోత్సవము నిర్వర్తించెను.

నాగరికతలేని యా పల్లెటూరి పడుచులు తమ చుట్టముల యిండ్ల జరుగు వివాహములలో బ్రధానాంగముగా బడుగూడని యదియే గావున యా పనికప్పుడు సంతనించి తన సొంతిర నుయ్యలలూగి సాయంకాల మిండ్లనుజసి యా పెండ్లియంటల మాట మరచియుండిరి. బప్పుడు తనతోడి బాలకులసందర్శితరబిలిచి తానాదినమున గావించిన చిత్రకథ వారెవ్వరికిం దెలుపగూడదనియు గ్రామంబున నెప్పుడేమాట విసనప్పుడది తన కెరుగజేయ వలయుననియు గట్టడిచేసి వాండ్ల సందు కొడంబరచి వారిచే బ్రమాణములు చేయించుకొని యంతట నెల్లర వీడ్కొలిపె బప్పుడు పశువులమంద మేపుచున్న యా కాలమున జింతపువ్వువన్నె యా వెకటి స్వభావమున బరహ సాధువయ్య నింటికివచ్చి పాలుచేక యెగదన్నచు ఉట్టజేసి కారణము దెలియక యెట్టకేలకు బప్పుడే దానిపాలు పెళికికొను చుండవలయునని నిశ్చయించి వాని దొంగతనము పొచియుండి పట్టుకొమ్మని యూరిపెద్దలు కొందరిని నియోగించిరి బప్పుడది యెరిగి కడునలిగి యావు వట్టి పొదుగుతో నింటికివచ్చుమాట నిజమేకాని తానేపాప మెరుగననియు బొదుగుపై నెత్తుడు జేయి యైన వేయలేదనియు జెప్పి యాగోవుజాడలు దాగనిపెట్టి రహస్యము బట్ట బయలు చేయుటకయి యత్నించి మందలో నుండి యా పసరము ప్రతిదినము తప్పిపోవుచుండెనని తెలిసి కొని యొకవాడు సాయంకాలము పుంతలు పొచలు దాగి వెను వెంటం జని యొక కొండచరియం జేరెను. అచ్చట నెల్లబిల్లిగ నల్లకొన్న పొదలనడుమ నొక వేదికపై నమరయున్న మహా శివలింగమునకు దప్పిపోయిన యావుతన పొదుగునుండి పాలు చేపి యభిషేకము జేయుచుండెను. చిరకాలము నుండి జప ములు తపములు నుపవాసములు చేసి ముక్తిని బడయు

నిచ్చితో మనస్సు పరబ్రహ్మముతో నైక్యముజేయు బ్రయత్నించుచు నా సమయమున సమాధిలోనున్న యొకానొక సిద్ధుడా వేదిక సమీపమున నుండెను. బప్పు డామహాత్మ్యవి సమాధి నుండి మేలుకొలువ నాతండు తన దివ్యజ్ఞానమహిమమున నెదుటనున్న బాలు డుత్తమరాజకుల సంభూతుడనియు మహాకార్యములచేయ నవతరించినాడనియు దెలిసికొనియె. బప్పు డా సిద్ధునకు సాష్టాంగసమస్కార మొనర్చి తాను నాగేంద్ర గ్రామవాసి యగు పశులకాపరి యనియు ఉప్పిపోయిన యొక యావును వెదకికొనుచు వచ్చెననియు జెప్పెను. సిద్ధు డా పలుకులు విని వాని నాదరించి యా గోవునుదినంబు నాకొండ చరియకువచ్చి పాలు తనకును దేవునకు నొసంగుచుండెనని చెప్పెను. అదిమొదల గోవు మందనుండి తప్పిపోయినపుడెల్ల దాని వెదకుచు బప్పుడు సిద్ధుని నెలపునకుంబోయి వాని దర్శించి కడుభక్తి వాని పాదములం గడిగి యెడనెడ పాలు, పండ్లు నాహారములుగ సమర్పించుచు వానికి బ్రయశిష్యుడయ్యెను. సిద్ధుడును బప్పునెయెడ బ్రసన్నుండై శైవరహస్యముల నుపదేశింప నాతడు పరమశిష్యుడయ్యెను అముని బప్పని కువసయ సముజేసి మంత్రోపదేశముజేయ మంత్రమహిమచే నాతని కొక నాడు శివుని భార్యయగు మహిషాసురిమర్దని వ్యూఢువాహన మెక్కి రక్తాంబరంబుల ధరియించి ప్రత్యక్షమై శత్రు నిర్మూలన సాధనంబగు నీలయ, విల్లును, నమ్ములపొడియు నొసంగుటయే గాక మనుష్యకృతముగాక కేవల విశ్వకర్మ సిర్మితమై యిరు ప్రక్కల వాడిగల యొక మహాఖడ్గమును గూడ బ్రసాదించెను. ఆఖడ్గ మతిభార మగుటచే దివ్యపురుషుల మహాశూరులు దక్క సామాన్యులు దానిం దాల్చునోవరు. దేవిం ట్లాడని ననుగ హించుటయు సిద్ధుడు బప్పనిం జూచి “వణ్ణ! రేపు నేనీ శరీరము విడిచి దివికిం బోవుదును కావున నీ వడబోదయము

గాకమును వచ్చి నాకట్టకడపటి దీవెనలం బడయు” మని యానతిచ్చె రాజకుమారుండును తరువాత తప్పక వచ్చునట్లు నచ్చబలికి మునిని పీడ్కొని పోయెను కాని పెందలకడ నిద్ర మేల్కొనంజాలక కొంత ప్రాద్దెక్కిన వెనుక నతడా కొండ చరియకు వచ్చి చూచునప్పటికి సిద్ధుడందు లేడయ్యె ఆమహా పురుషునికొరకు బప్పుడు పొదలు, పుంతలు, పొలములు వెదకి వేసారి యెందును గానక యెట్టకేలకు నాకసమువంక జూచెన. అప్పుడు మహేంద్రలోకమునుండి వచ్చి కన్నులు మిరుమిట్లు గొలుపు దేదీప్యమాన ప్రభలుగల దివ్యపురుషులు మణిమయం బగు స్వర్ణవిమానంబున గూర్చుండ బెట్టికొనిపోవ నంతరాళంబున మహావాయుపథంబున దిరుగుచు సిద్ధుడు పుడమిపై కడుదవ్వల నున్న బప్పునిం జూచి పైకివచ్చి నా యాశీర్వచనముల నందు కొమ్మని కేకవేసెను. ఆ పరమమునీంద్రుని వాక్కుద్ధివలన బప్పుడు చూచుచుండగనే యిరువదిమూళ్ళ పొడుగెదిగెనట. అప్పుడు ముని వానిఁ బిలిచి నేరు తెరువుమని యానతిచ్చి బప్పు డట్లు చేయ తుబుక్కున మొగముపై నుమిసెను రాజకుమారున కది కడు ననహ్యముగ దోచుటంజేసి యతడు సిద్ధుని యమ్మి తననేట బడకుండ నించుక యావలకుం దప్పకొన, నది వాని కాలిపైబడియె సిద్ధుడది గనుంగొని నీవు నేచెప్పినచొప్పున జేసితివేని చిరంజీవివై యుండువుగదా! కానిమ్మిప్పుడైన నీకే యాయుధమువలనను భయముగలుగదని పలికి యంతర్ధాన మయ్యెను. అనంతర మా బప్పు డింటకరిగి జరిగిన వృత్తాంత మంతయు దల్లి కెరిగింప నామెయు నతిలోకంబగు నయ్యడ్పు తంబున కానంద పరవశయై “నాయనా! నీవందరనుకొన్నట్లు పశుల కాపరివికావు; సకలమహాభరణదక్షుడవగు రాజపుత్రుడవు; నేను రాజకన్య” నని గుట్టు వెల్లడిచేసి పూర్వవృత్తాంత మెరి గించెను. బప్పుడధి విని నాడుమొద లాపులమందలిగాచుట

మాని రాచరికము సంపాదించి దేశములవెంట దిరుగ నారంభించెను. ఆ సమయమున బప్పుడు నాగేంద్రగ్రామమును విడుచుటయు నాతనికి మిక్కిలి క్షేమకరము. ఎలసిన నాతని విషయమై దుర్భరమగు నొక చెడువాడొక వ్యాపించుట జేసి నూరెల్ల నట్టుడికిన ట్లుడక సాగెను. గ్రామనాయకుని కూతురు సంప్రాప్త యౌవనయై వివాహయోగ్యునిగుట జేసి దానినిందగు వరుడొకడు లభించెను. వివాహపయస్సులన్నియు జరిగి సిద్ధముగనుండ ముహూర్తము నిశ్చయించుటకు వచ్చిన బ్రాహ్మణుడు బాలిక జాతకమును జూచి గ్రహచారమునుబట్టి యామెకు నిదివరకె వివాహమయినదని చెప్పెను. ఊరిపెద్ద లిమాటపని మితిమీరిన యలకచే మండిపడి బాలికను నొక్కియడుగ నామెయు భయపడుచు వెనుక నెరపబడిన యాటపెండ్లి నెరిగించెను. ఆ తగవారి శాస్త్రమును బట్టియు, నాచారమునుబట్టియు గొంగులు ముడివేయుటయు జెతులు పట్టుకొనుటయు జెట్టుచుట్టు దిరుగుటయు నిజమైన వివాహమును సూచించుట జేసి బప్పుడు గ్రామమునందల యారువందల కన్యలకు విధిగా మగడయ్యెనని పెద్ద లలకజెందుటకు తగినంత కారణము లేకపోలేదు; అనతోడి పసులకావరులలో నొకనివలన నీ సంగతిని బప్పుడుని క్రొధపరవశులగు మామగార్ల బారినుండి తప్పించుకొని తక్షణ మా గ్రామమును విడిచి కొంత దవ్వరిగి గొప్ప బయలునేల నొక రాతిపై గట్టబడిన చిత్తూరునగరముం బ్రవేశించెను. ఆ కాలమున చిత్తూరునగరము మాళవరాజవంశస్థుడగు బప్పుని మేనమామ పాలించుచు చిరకాలముక్రిందట జూచిన తన తోబుట్టువును మేనయల్లుని గారవించెను. ఎవరో యెచ్చట నుండి వచ్చెనో యెవ్వరికిం దెలియని యా క్రొత్తచుట్టలపై రాజునకుంగల యాదరంబునును గారవంబును జూచి రాజాశ్రతులనందరు గడునల్లి తమ పట్టణముపై నొక శత్రువు

దండెత్తిరా వారందరు సతనికి సహాయముగా బోరరయిరి. రాజు వారిని సాయమడుగ మేనమామచేసిన యాదరంబునకెల్ల బప్పుడు తగినవాడైన పక్షమున యత డొక్కడే పగతురం దాకి జయింప గలడు. ఇంక మా సహాయ మెందుకు? కావలసినయెడల మా మడిమాన్యములనైన వదలుకొని మేమెందయిన బోవుదము కాని పక్షమున బోరమని రాజునకు వారు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. బప్పుడు జంకును గొంకునులేక యొక్కడే యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. అతని సాహసమును జూచి సరదారులందరు దమతమ మనస్పర్థలను విడిచి సిగ్గుపడి యెట్టకేలకు బప్పని వెంట రణంబునకు బోయిరి నాటికలహంబున శత్రురాజు బప్పనిచే పరాజయమునొంది యా శూరశిఖామణికి తనకూతు నిచ్చి వివాహముచేసెను సరదారు లందరు బప్పనిం జేరబలిచి యారాజు దుష్పరిపాలనముచే దమకు విసువుగలిగెననియు, నందుచే మామను సంహసనభ్రమనిజేసి యల్లుండు గద్దెయెక్కి పాలించిన సుచితముగ నుండుననియు నుపదేశించి యల్లుచెయ బ్రోత్సాహపరిచిరి బప్పుడు నిశ్చంక బిరుదుండగుటచే సరదారుల సాయమున మేనమామయని సంశయింపక రేసిం బారదోలి రాజ్యమాక్రమించెను. తొల్లి సిద్ధుడు బప్పని యేకలింగస్వామికి ధర్మకర్తగా నెర్పరచెను అదిగాక బప్పుడు హిందూమత ప్రభాకరుడనియును సర్వభూమండలాధీశ్వరుడనియు బిరుదులు గ్రహించెను; అతడు చిత్తూరుదేశము శంకశాసనుడై చిరకాలము పాలించి రాజ్యము గడువృద్ధిచేసెను. అత డనేకకన్యలను వివాహమాడెను. అందు ద్వీపాంతరములనుండి వచ్చిన యొక కా నొక రాజకన్య తనసారెతో నొక దేవీవిగ్రహమును దెచ్చి కోటలో నుంచెను; లోకమాతయగు నాదేవి బహువత్సరము లాకోటను సందర్శించెనట. కాని యొక మంచినమయమున పరికిరాజు కోటను విడిచిపోయెను; ఆ ద్వీపాంతర రాజకన్యకవలన బప్పని కుదయించిన సరదారుడు పితురసంతరమున సంహసనమెక్కిెను.

బప్పుని జీవితమంతయు నెట్టి యద్భుత కథలతో నిండి యుండెనో, వానిమరణము నట్టికథలతో నిండియున్నది. అతడతె పృథ్వుడైన వెనుక రాజ్యమును భార్యలను బిడ్డలను విడిచి సెనలం గూర్చుకొని పశ్చిమదేశములపయి దండువిడిసి చూచిన తానెల్ల జయించుచు తుట్టతుదకు కొరాసానను మ్లేచ్ఛదేశము జేరి యుచ్చట నొకరాజ్యము స్థాపించెను. కాశ్మీర, గాంధార, పారశీక ప్రభువులును కాఫరస్తాను ఇస్పహను దొరలును, తక్కుంగల పశ్చిమదేశాధీశ్వరులును వానికి లోబడి కప్పము గట్టరట బాల్యమునందు బోలె వార్తకమునందు నతనికి వివాహేచ్ఛ మిక్కుటమగుటజేసి మ్లేచ్ఛ సామంతరాజుల పుత్రికల బలువుర పాణిగ్రహణము జేసికొని యా కన్నెలవలన నూట ముప్పదుగురు కుమారులం గనెనని చెప్పుదురు. ఈ కొడుకులే నూటముప్పది పటాను తురకతెగలకు వంశకర్తలై యుండెనని ప్రసిద్ధిగలదు. మున్ను చిత్తూరుపై విసుకు పుట్టినయట్ల కొరాసానుపై నయిత మాతనికి విసుగుజనింప నతడా దేశమును వైభవమును విడిచి తిరిగి పరమపావనమగు మహామేరుశైలము నెక్కి జితేంద్రియుడయి సన్యసించి జవతపంబుల కాలము పుచ్చి యెట్టకేలకు శతవృద్ధయి శరీరము విడిచెనట ఈతడు చచ్చి లోకము విడిచినను నద్భుతములు మహిమలు వీనిని విడువవయ్యె అతని మొదటి ప్రజలగు హిందువులును, తరువాత ప్రజలగు మ్లేచ్ఛులును వాని కళేబరవిషయమై వివాదపడిరి హిందువులు తద్దేహము నగ్నిసంస్కారము జేయ వలె యుననిరి. మ్లేచ్ఛులు నేలంబూడ్చి పెట్టవలయుననిరి. ఇట్లు కొంత తడవు మ్లేచ్ఛ హిందువులు కార్యనిశ్చయము జేయలేక వివాదపడుచుండ నప్పు డందులో నొకడు శవముమీద గప్పిన ఒట్ట నిలచుక యెత్తెను. అప్పటి యద్భుత మేమని వర్ణింతును ? ఆ స్థానమందు బప్పురావుల శరీరముగాని, దాని జాడగాని మొక్కింతయు గానబడక పోవుటయేగాక శవమును పండుకొన బెట్టినచోట భూమిలోనుండి లెక్కలేని తామరపువ్వులు మొలక

తెల్లెను. ఈ విధమున బప్పు డద్భుతముగా నస్తమించెను. యీ బప్పురావులే మీవారు సంస్థానము నేలు శిశోదయ వంశజులగు రాజులకు మూలపురుషుడు. అతని యనంతరమున సింహాసనమునకు వచ్చిన ప్రభువులు గొందరు బప్పనివలెనే రావులని బిరుదము పహించిరి గాని, యిటీవల వారు రాణాయను నామము ధరించిరి బప్పురావుల కాలము మొదలు చిత్తూరు రాజు లచటి శివాలయమునకు ధర్మకర్తలై వారు స్వయముగా నాలయమునకు బొవునపుడు దేవునకు నర్చకులై యుండెడు నాచారము గలదు.

పద్మిని

పూర్వకాలమున మీవారుదేశమునకు వైభవమును సాటిలేని చిత్తూరునగరము రాజధానియై యుండెను ఆ నగరము చుట్టు పట్టణలుదెసల బయలగు నేల నొక చదరపుకొండపై గట్టబడి దుర్గమములగు కోటగోడలు, నున్నతములగు దేవాలయములు రమ్యములగు మేడలు, మనోహరములగు పూదోటలు, శూరులగు రాజకుమారులు గలిగి రాజస్థానమున కలంకారమై యుండెను. ఆ కొండమీదనే వెలసిన యొక దేవత యీ నగరమును గాపాడు చుండెనని యానాటివారు నమ్మియుండిరి పదుమూడవ శతాబ్దాంతమున మీవారు దేశమునకు లక్ష్మీణసింగను నొక బాలుడు రాజయ్యెను. అతడు రాజ్యభారమును వహించుటకు దగని బాలుడగుటచే నాతని పినఅండ్రియగు శూరశిఖామణి భీమసింగు సంరక్షకులై రాజ్యతంత్రమును నిర్వహించుచుండెను భీమసింగు సింహాళద్యివ రాజపుత్రియు ననమాన లావణ్యవతియు నగు పద్మిని బెండ్లియాడెను ఆ చక్కదనమును సాకుమార్యమును నెరజవ్వనమును బట్టి భూలోకమున నిట్టి సౌందర్యవతి లేదని యా కాలపు జనులు చెప్పకొన దేశమంతట నామెకీర్తి వ్యాపించి యప్పటి ఢిల్లీచక్రవర్తియు సథమాధముడనగు సల్తా

యొద్దీను చెవినిబడెను. ఈ చక్రవర్తి పరమదుర్మార్గుడు. చిన్న నాట నుండియు నన్ను పెంచిన పెనతండ్రిని జలాయుద్దీను చక్రవర్తిని విశ్వాసఘాతకుడై చంపి సంహనన మెక్కెను. గద్దె యెక్కినది మొదల తడు ప్రజలను మంగళములోబెట్టి వేచినట్లు పలువెతల గుడిపెను. ఆ చక్రవర్తి తన యాగ్రహమునకు బ్రాతులగు మందబాగ్యులను గన్నులు బొడిపించియు ధనము హరించుయు జెరబెట్టించియు జంపించియు నాలుబిడ్డల బిచ్చ గాండ జేసియు ననేక చిత్రవదల పాలుజేసి కలియుగ రావణుడయ్యెను. అతడు తనపై దండెత్తివచ్చిన పగతుర బారదోలుట లోను పరరాజుల దేశముల నాక్రమించుటలోను పితూరీల పేరైన లేకుండ నడచుటలోను సాటిలేని చండశాసనుండగుటచే వాని రాజ్యము సకలైశ్వర్యముల కునికిపట్టయి విలసిల్లెను. అతని క్రౌర్యము నిరంకుశమై నేరములు చేసిన వారియెడలనే గాక నిరపరాధులగువారి యాలుబిడ్డలపై సైతము జూపబడుచు వచ్చె. ద్రోహులగు పురుషుల దండించిన రాజు లనేకులుండిరి కాని యేపాపమెరుగని పసిబిడ్డలను బడతులను గ్రూరశిక్షల పాల్గొపించు నీచు నితనిం దక్క మరొకని నెరుగము. ప్రజల హింసించుటలో హిందువులు మహమ్మదీయులను భేదములేదు, స్వమతస్థులగు తురకలు సయితము వాని సెలవులేక యొకరి దర్శన మొకరు చేయరాదు. విందులకు బోరాదు, పదిమందిచేరి మాటాడరాదు. వేయో! తన పాలనకు లోబడిన యానాటి హిందువుల నితడు కడుపునిండ దిననీయక కంటినిండ నిదుర బోనీయక పన్నులవేసి బందెలద్రోసి పీడించుటచే దలగోకి కొనుటకైనను వానికి స్థిమితము లేకపోయెనని యొక చరిత్ర కారుడు వ్రాసియున్నాడు.

అట్టి యీ మహాపాతకుడు పద్మినీదేవి సౌందర్యాతి శయములను వీనుల విందుగా విని యామెను చేకొనగోరి మహా సేనం గూర్చుకొని యడవులు గొండలు నేరులు దాటి మీవాడు దేశము జొరబడి చిత్తూరునగరపు గోట యెదుట నిలిచి పద్మినీ

దేవిని తనకుం గానుకగ నడిగెను. రాజపుత్రులు నింద్యమగు తన కోరికను నిరాకరించుటచేతను నగరపు రాజకొట ఈనకు దుర్భేద్య మగుటచేతను జక్రవర్తి తనయూట లచ్చట సాగిరావని తెలిసికొని బింకమువదలి సామవాక్యము లకుం బొచ్చి బద్ధినీ దేవి తనకక్కరలేదనియు నామె చక్కదనము తాను వినినంత జగన్మోహనముగ నుండునో లేదో యెరుంగగోరి వచ్చితినియు బద్ధినీదేవి రూపప్రతిబింబము నొక యద్దములో దనకు జూపిన తాను రాజపుత్రుల బాధింపక సంతసించి పోవుదుననియు భీమసింగునకు వర్తమాన మంపెను తన పగతుడు తనవలె మాటదప్పని మనుష్యుడనుకొని భీమసింగు వానికోరిక దీర్చుట కియ్యకొనెను, అల్లాయుద్ధీను పరమానంద భరితుడై స్వల్ప పరివారముతో జిత్తూరు కోటకుం జని రాచనగరు బ్రవేశించి యచ్చట నొక సెలువుటద్దములో బద్ధినీ రూపప్రతిబింబమును జూచి కృతార్థుడై భీమసింగున కెన్నియో సలాములుచేసి కోట విడిచిపోయెను. అంతటి చక్రవర్తి తన యింటికి వచ్చినప్పుడు కొంతదూరము వానిని సాగనంపకపోవుట సదాచారము కాదని యెంచి రాజపుత్రశూరుడు కోట విడిచి కొండదిగి చక్రవర్తివెంట శిబిరమునకు బోయెను పద్ధినీదేవి సాగసులుగులకు తమ్మి కొనలను కెలకున నొక మేడలోనుండి ప్రాణేశ్వరుని రాక కెదురు చూచుచు నెంతసేపటికి నతడు రామికలవలపడబోచెను. మానధనుడగు భీమసింగు తన్ను సాగనంపుటకు తప్పక వచ్చునని యెరింగి కరకుతురక తన శిబిరముచెంత నొక గట్టచాటున నాయుధ హస్తలగ భటులను దాచినందున రాజపుత్రుడు చక్రవర్తివద్ద సెలవుంగైకొని కోటకుంబోవ మరలినతోడనే తురక జోదులు వానిపైబడి పట్టుకొని శిబిరమునకుం గొనిపోయి యజమానున యానతిం జెరబెట్టిరి. చక్రవర్తియు దన కావించిన గొప్పపనికి సంతసించుచు “పద్ధినీదేవిని నాకుం గానుకగా సమర్పింపకపోయిన పక్షమున భీమసింగు నింక విడుచు వాడగా” నని ప్రతిని జేసెను.

జంతలో సేవకులు పరుగుపరుగున వచ్చి యాయశుభ వార్త దెలిపి దేవిని రాజబంధువులను దుఃఖముగ్నుల జేసిరి. తక్షణమ రాజపుత్రునాయకు లందఱును గర్తవ్యమును నిర్ణయించుటకుం గొలుపుదీర్చి భీమసింగువంటి శూరశిఖామణిని గోల్పోయి చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మిని దీక్కుమాలిన దానిగా జేసి రాజకుమారు నసహాయు జేయుటకంటె బద్ధినిదేవి నాదురాత్ముని కడకు బనుచుటయే కాలోచిత మని సిద్ధాంతికరించిరి. పద్మినీ ప్రాణరక్షణమునకన్న మానరక్షణమే యధికముగా నెంచుకొను రాజపుత్ర స్త్రీయయ్య రాజబంధువులు చేసిన తీర్పునిచమని నిరాశరింపక యాపత్సమయమున మానభంగము రాకుండ గాపాడు నాయుధమును జెంతనుంచుకొని పొవుటకు సిద్ధమయ్యెను అంతట జిత్తూరు కోటలోనుండి యేడువందల పల్లకులు స్కంధావారమునకు బయలుదేరెను పల్లకి కారుగురు బోయలు చొప్పున రమారమి నాలుగువేలమంది బోయ లొంకార ధ్వనులచే దిక్కులు పిక్కటిల్లునట్లు వానిని మోసికొనిపోయి చక్రవర్తి శిబిరమున దింపిరి పద్మిని మేనమామయగు గోరాసింగును, వాని యన్నకొడుకు పండ్రెండ్రెండ్ర ప్రాయమువాడు బాదూలి సింగును పల్లకులవెంట వచ్చిరి పద్మిని వెంట బల్లకులలో గూర్చుండివచ్చిన తక్కినవారెవరని చక్రవర్తియడుగ బద్మినీదేవిని సాగనంపుటకై చెలికత్తెలు, చుట్టములు పరిచారి కలు లోనగువాండ్రు ప్రేమాతిశయమున వచ్చిరని గోరాసింగుత్తరము జెప్పెను రాజపుత్ర స్త్రీల ఘోషా చెడకుండ జక్రవర్తి గుడారములు వేయించి జాగ్రత్త పెట్టించుటచే బోగులు పల్లకుల నచ్చట దింపిరి గోరాసింగు చక్రవర్తియొద్దకు బోయి తన మేనకొడలు కడసారి భర్తతో మాటలాడ గోరుచున్నది కావున నట్లు చేయుట కనుమతింప మని ప్రార్థింప నల్లాయుధీను సంతోష పరవశుడై యందుకు సమ్మతించెను. భీమసింగు గుడారము లోపలికరిగి లోనివారితో నించుక మాటలాడి పద్మిని యెక్కి వచ్చినదన్న పల్లకినెక్కి మెల్లమెల్లగ నావలికిం దాటెను.

కుటిలుండగు చక్రవర్తి పద్మినిని స్వీకరించియు భీమసింగును విడువ నిచ్చగించక భమసింగు తప్పించుకొనిపోవుట గ్రహించి వానిం బట్టుకొమ్మని పిచ్చుకత్తుల జోదుల బంపెను. ఆ సమయమున మహమ్మదీయుల కద్భుతముగ సింహళ రాజకన్య యగు పద్మినిదేవియు నామె పరిచారికలు 'వచ్చుటకు మారుగ నేడువందల పల్లకులనుండి యేడువందలమంది మహావీరులగు రాజపుత్రులు వెలువడి యాయుధపాణులై నిలిచిరి పల్లకులు మోసిన బోయలందరు సైనికులై కత్తులుదూసి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. చక్రవర్తి సేన యింతవాటు వచ్చునని యెరుంగక సిద్ధక్ష్యముగ నుండుటంజేసి రాజపుత్ర సైనికులు కరకుతురకలపైబడి సంహరించి సైన్యంబును బటాపంచలుచేసి తురకలు తమరాజునకు గావించిన ద్రోహమునకు బరాభవమునకుం దగినట్లు కనిపిం దీర్చుకొనిరి. రాజపుత్రు లనహయ శూరులై పగతురం బొడిచి నురుమాడిరిగాని చక్రవర్తి యొద్దకుబోయి వానిం గడతేర్చినెరక నలుదెసలం గ్రమ్మిన ఘోచ్చసైన్యంబుచే గ్రమగ్రమంబునం గూల నారంభించిరి భీమసింగును పట్టుకొనుటకు వెంటనంటి చన్మతురక బంటుల కతడు దొరకక పల్లకిదిగి వేగవంతముగ నొక గుర్రమునెక్కి ప్రాణము దక్కించుకొని మీవారు రాజ్యమును సంరక్షించుటకు బ్రతికి కోటలో బడెను.

అల్లాయుద్దను నీవిధముగ వంచింది భీమసింగు ప్రాణము బద్ధిని మానము గాపాడిన గోరాసింగును దక్కిన రాజపుత్ర శూరులును స్వదేశమునకయి ప్రాణములవిడిచి యుద్ధభూమిని బడియుండిరి. రణనిహతులగు శూరుల పత్నులు చచ్చురుకుటకు సిద్ధముగ నుండ నంతలో యుద్ధమునుండి తప్పించుకొని బాలుండగు బాదూలుసింగ చచ్చటికివచ్చెను గోరాసింగు భార్య వానిం జూచి “నాయనా! కయ్యమున నాప్రాణేశ్వరుం డెట్లు వర్తించెనో వినగోరుచుంటి గాన నేనాయనను గలసికొనుటకు బోవకమునుపి నాకెరగింపు” మని యడిగెను. ఆ పలుకులు విని బాదూలుసింగు “తల్లీ! అత డెట్లు వర్తించినాడని నేను

వర్ధింపగలనా? నీ హృదయేశ్వరుడు స్వదేశి సంరక్షణమునకై శౌర్యము మెఱయ బోరాడి తన క్రొన్నెత్తుటచే భూదేవి నలంకరించి ప్రాణముల బరిత్యజించి వీరస్వర్గము జూరగొని యున్నవాడవగతుఁ కళేబరంబుల మెత్తని పాన్పుగ గావించుకొని యొక కరకు తురక మేను తలగడ నమర్చుకొని వీరశయముననుండి చచ్చియు బగతురకు వెరపు గొలుపుచున్న చాడు సుమీ” యని విన్నవించెను ఆ మాటలువిని యా వీరపత్ని నేనిక డడయరాదు, ఆలస్యమైన నా జీవితేశ్వరు డాగ్రహింపగలడని నిర్భయముగ నిర్విచారముగ నిశ్చంకముగ జిచ్చురికి మృతినొందెను. అప్పుడు మీవారు రాజ్యమంతయు దుఃఖసముద్ర నిమగ్నమయ్యెను. రాజపుత్ర వీరులలో ననేకులు మృతినొందినను జక్రవర్తి చిత్తూరుకొటం బట్టుకొను విషయమున నానవదలుకొని చిన్న బుచ్చుకొని ఢిల్లీనగరమునకుం బయలుమై పోయెను.

చక్రవర్తి కలతటితో బుద్ధివచ్చియుండునని రాజపుత్రులు తలంచిరి గాని యా పంతగొడి చిత్తూరునందు జరిగిన పరాభవము నిప్పువలె వాని హృదయమును దహించుటంజేసి పగ దీర్చుకొనుటకు దగిన సమయమును నిరీక్షించుచుండెను. వెనుకటి కయ్యమునాటి బాలుడైన లక్ష్మణసింగు యుక్తవయస్కుడై రాజ్యభారము బూని క్రమక్రమంబున బండ్లెండు గురు కొడుకుల తండ్రి యయ్యెను. భీమసింగు పద్మినీదేవినింగూడి యెప్పటికిని రాజగౌరవము నందుచు దేహదార్ద్యము గలిగి తమ్మికొలనిచెంత మేడలో సుఖించుచుండెను అల్లాయుద్దీను చక్రవర్తియు నేపని చేయుచున్న నేవిషయమై యాలోచించుచున్న నెవరితో మాటలాడుచున్న పద్మినీ ముఖవద్దమును మరువక యుత్కంఠముతో నుండెను.

ఇట్లుండి యుండి ప్రజలకు దుర్భరముగ బన్నులుగట్టి ధనముచేర్చి మహానైస్యమును గూర్చుకొని మీవారుపై దండెత్తి చిత్తూరుకొటను మరల ముట్టడింపసాగెను. చక్రవర్తి సాహసమును జూచి రాజపుత్రులు తొలుదొల్ల నెగతాళిచేసిరి. రాజ

గద్దెయపై గూరుచున్న యంగనలవలె బురలక్ష్మి చక్రవర్తికి దుర్భేద్యమైనట్టు కనబడెను కాని తూర్పు ద్వారమువద్ద నేల కొంచె మెత్తుగ నుండినందున జక్రవర్తి యది గనిపెట్టి యాచో పెత్తుచేయింపదలంచి తట్టకొక డబ్బు చొప్పున నిచ్చెదనని చెప్పి సైనికులచేత మట్టి మోయించి కోట యెత్తున నొక దిబ్బగావించి దానిమీద గోడలను బగులగొట్టుటకు కోట సరకించువారిం జంపుటకు లోపలివారిని గడతెర్పుటకు దగిన యాధ్దసాధనము లును యంత్రసాధనములనుబెట్టించి పనిచేయించెను కోటలోపల నున్న రాజపుత్రులకు లోకసామాన్యమగు ప్రతాప పౌరుషములు కలవు గాని మహమ్మదీయుల వద్దనుండు యంత్రసాధనాదులు లేకసావుటచే గోట నిలుచుటయు దమ ప్రాణములు దక్కుటయు నసాధ్యమని తలంచిరి అంతలో ఎర్నాలము ప్రారంభమై రాజపుత్రుల బాధల నధికముచేసెను. రాణాయగు లక్ష్మణసింగొకనాడు రాత్రి మేల్కొని యొకచోట నొక్కడు గూర్చుండి మీవారు రాజ్యమునకు రాదలంచిన మహాప్రద్రవమునుగూర్చి యోచించుచుండగ నొక మూలనుండి “నాకలి యగుచున్నది నాకలి యగుచున్న” దని యొక ధ్వని వినబడెను. ఆశబ్దము విని యత డదరిపడి దిగ్గునలేచి నలుకెలంకుల జూచునప్పటికి వాని యెదుట దీపము వెలుగున భయంకరాకారము కల యొక పెనుభూతము గనబడెను. లక్ష్మణసింగు దానింగాంచి యామె చిత్తూరు నగరమును గాపాడు పురదేవత యని నిశ్చయించి దానితో “రాజపుత్రుల నెత్తురు కావలసినంత ద్రావితినిగదా! నీకింకెమి కావలయు” నని భయభక్తులతో నడిగెను అప్పుడా పాడుదయ్యము వానితో “నాకు రాజుల నెత్తురు ద్రావినంగాని తనివి ససదు ఈ నగరమునకు నా సహాయము గావలయునేని మూర్ఖాభిషిక్తులగు రాజులు పండ్రిండుగురు నాకు బలికావలయు” నని యుత్తరమిచ్చి యంతర్దాన మయ్యెను రాణాయు మిగిలిన రాత్రి యంతయు నిశ్శబ్దముగా గడిపి ప్రాంతకాలమున సేనాధి పతులను బంధువులను రావించి కొలువుదీర్చి రేయి జరిగిన

చిత్రకథ వారి కెరిగించెను. కాని వారెవ్వ రాకథ నమ్మరైరి. “మాటలు నమ్మరేని మీరీ రాత్రి నా మందిరమునకువచ్చి యేమి జరుగునో చూడుడు ఆ దేవత మరల రావచ్చునని నేదలచెద” నని రాణా పలుకుటయు రాజబంధువు భారాత్రి వాని మందిరమున కరిగి కనుమూయుక చూచుచుండ నడిరేయి వెనుకటి యట్లు భూతము కనంబడలేదుగాని వినువారి గుండెలు జల్లు మనునట్లు లీక్రిందపదములు విసబడెను, “నా కాకలి యగుచున్నది, నా కాకలి యగుచున్నది, దురాత్ములగు మ్లేచ్చుల నెత్తు రెంత ద్రావినను నాకు దృష్టిలేదు. నాకు రాజుల రక్తము గుటగుట ద్రాగవలెనని యున్నది. రాణాకుటుంబమునుండి వండ్రెండుగురు రాజకుమారుల నెరి యందొక్కనికి బట్టాభిషేకము జేసి ఛత్ర చామరాది రాజచిహ్నములిచ్చి మూడు దినములు మీవారు రాజ్యము వానిచేత నేలించి నాలుగవ దినమున మ్లేచ్చుల మీదికి యుద్ధమునకు బంపుడు. ఒకని తరువాత నొకని నీవిధముగ బలియిచ్చిన నేను జిత్తురు నగిరమునుండి దేశమున కొక భంగము గాకుండ గాపాడెదను”

పురదేవత పలికిన యా దారుణ పచనములకు నాడచ్చట జేరిన రాజపుత్రులలో శంకించినవాడు వెరచినవాడు నొకడయినను లేడయ్యె. రాణాకొడుకులు పండ్రెండుగురు దేశక్షేమకరమగు నీ పనికిం దమ ప్రాణముల నిచ్చెదమని నిర్భయముగ జెప్పి నేను ముందు బోవుదు, నేను ముందు బోవుదునని తమలో దాము వంతులు వోవజొచ్చిరి తుట్టతుదకు జ్యేష్ఠకుమారుడు తండ్రికడుపున దాను దొలుదొల్లి నుదయించుటచే ముందుగ బోవుటకు దనకు స్వాతంత్ర్యము గలదని వాదించి వాని యనుజులందరు నందుకు సమ్మతించిరి గ్రామదేవత చెప్పినట్లతడభిషిక్తుడై మూడు ప్రాధులు రాజ్యమేలి నాల్గవనాడు పగతుర దాకి వీర స్వర్గము నొందెను. అనంతరము రెండవకుమారుడగు నజేయ సింగునకు వంతువచ్చె. ఇతడు తండ్రికి దక్కిన కొడుకులకన్న

సధికప్రియు డగుటచే దండ్రి “ నాయనా! అందరు నన్ను బాసి పోవ వలచుకొన్నను నీవైన నాకడ గొంత తడవుండి నా కూరట గలుగజేయు మని దీనముగ వేడుకొన కుమారు డట్లుచేయుట కిష్టము లేకయు దండ్రిమాట దీనివేయలేక క్రమక్రమంబున దక్కిన సోదరులందరు రణమునం దెగువరకు జనకుని సమీపమున నుండెను. రణమునకు బోవుటకు గుమారునివంతు వచ్చినదని తెలిసికొని రాణా మంత్రుల సామంతుల సేనాధి పతుల రాజబంధువుల బిలిపించి కొలువుదీర్చి “ శూరులారా! హతశేషుడైన నాప్రియనందను డజేయసింగు పోవలసిన కాలము వచ్చినది ఈ నగరరక్షణమునకయి యీ బాలుని బదులు పెద్ద వాడను నేనే ప్రాణము లర్పించెదను. దైవానుగ్రహ మున్న యెడల మన మిప్పుడు చేయజాలని యీ వీరకర్మ మీబాలుడు చేయగూడదా!” అని సభ్యుల మనస్సులు నీరగునట్లు జాలి గలుగ బలికెను ఆ వలుకులు విని సఖాసదులందరు నైక్య కంఠ్యముగ “ వలదు వలదు మీ రొక్కరు పోవలదు, మన మందరము గలసియే పోవుదము, ఇప్పుడే యుద్ధసన్నద్ధులమై వీరకంకణముల గట్టుకొని పసుపుబట్టలు ధరించి ఖడ్గపాణులమై మీవెంటవచ్చి చిత్తూరుపుర రక్షణమునకు మాయసువుల విడిచెద” మని శౌర్య ముట్టిపడ నుత్సాహవచనముల బలికిరి.

అంతట రాణా వారితో నిట్లనియె. సరే! మీరట్లే చేయ వచ్చును గాని మన యంతఃపురస్త్రీలు పాపమునకు వెనుదీయని పచ్చితురకలపాలు గాకుండునట్టి యేర్పాటులు మనము సేయ వలయును. పిమ్మట మనము నిశ్చలమనస్కులమై పగతుర దాకవచ్చును అనుటయు నందరు నది యవశ్యకరత్యమని తస్మయిల్లుము జేయదొడగిరి ఆకొటలో నాపత్నీలమున దాగొనుటకు నిడివియు సన్నదనమును గల నేలగదులు సొరంగములు గుహలు కొన్ని కలవు. సేపకు లాస్థలములలో కట్టెలతో చితులంజేర్చి చమురుబిందెల నచట సిద్ధపరచిరి.

అంతయు నాయత్తమగుటయు సంతఃపుర కాంతాజనంబులు రాణి మొదలు దాసివర కందరు బసపుబట్టలు గట్టి సమస్త భూషణములు ధరించి పెండ్లికిబోవు తెరగున సంతోషముతో నొక యుత్సవము జరిగినట్లు గుహలోనికిబోయి మల్లెపూపాస్పుల నెక్కినట్లు చితులపై దుమికి శరీరము లగ్నిహోత్రున కాహుతులు చేసిరి. తన కారణమున మీవార రాజ్యమున కింత దురవస్థ సంభవించెనుగదా యని చింతించు పద్మినిదేవియు దక్కిన కాంతలుతోడ నిప్పుగుండమువద్దకు బోయి హుతిలేని తన చక్కని మే నగ్నిహోత్రున కాహుతి జేసెను. పద్మిని మగవాండ్రవంతు వచ్చినందున వారందరు పసపుబట్టలను గట్టుకొని మృత్యుకన్యను పరించు పెండ్లి కుమారులుగై సమర రంగమునకు బయనమైరి. ఆజోదులను మొసగాడె నడిపిగవ నజేయసింగు సిద్ధమయ్యె కాని రాణా వాని సట్టి ప్రయత్నము నుండి మరల్చి “నా తండ్రి నాకంఠమున బ్రాణము నుండ నావంశ మంతమయ్యె ననుమాట నా వెవిని బడనిది. నీవెందైనం జనినీ ప్రాణములం దక్కించు కొ” మ్మనీ కూరులగు రాజపుత్రులను కొందర సాయమిచ్చి కొడుగు నావల సంబంధెను. అజేయసింగు జనకుని యధృష్ట వశముననో రాజకుమారుల నందర దనపొట్టం బెట్టుకొన్న పురదేవతా ప్రసాదంబుననో శత్రువులకంట బడకుండ నవ్వలకుం బోయి సురక్షితమగు ప్రదేశమును జేరెను. కొందరు నిరపాయముగ దాటెననుమాట విసిన తోడనే రాణా కోటతలుపులం దీయించి సైన్యమును బగతురపై బురికొల్పుటయు నాసేన దిగబారు సెలయేట చందంబున వడివడి వచ్చి మైచ్చసైన్యంబు దాకె రాజపుత్ర యోధులు నెత్తురులు ద్రావవచ్చు బెబ్బులులట్లు కదనరంగమున బ్రవేశించి వీరావేశముచే నొడలెరుంగక నడచినచోల్ల పీనుగ పాంబులు గావించుచు వేటాడు తునియలుగ దురకల సరకుచు వీరవిహారంబు సల్పిరి. రసపుత్రులకు శౌర్య మెంతయున్నను వారి సంఖ్య యనధిక మగుటచేతను శౌర్యహీనులగు తురకల సంఖ్య మితి మీరి యుండుటచేతను గొట్టకొనకు విజయము మైచ్చులకే

లభించెను రాజపుత్ర సేనలు పేరైన లేకుండ నశించినపిదప చక్రవర్తి జయ జయ ధ్వనులతో గోట బ్రవేశించెను.

అతడు ప్రవేశించి చూచునప్పటికి మహాలక్ష్మి విహరించు మందిరంబులు నిర్మానుష్యములై మృత్యుదేవత కొలుపు జేయు హజారములై యుండెను పరిజనంబుల కోలాహలంబుల బ్రతి ధ్వనులిచ్చు చదుకములు నిశ్శబ్దములై భయంకరములై యుండెను. వీధులు విపణివలంబులు, గుళ్ళు, గోపురములు, మఠములు, మందిరములు వెలవెల బారుచు కరినచిత్తులైన తురకలకు సైతము వెఱపు గొలువ జొచ్చెను చక్రవర్తి యిట్లు పాడుపడియున్న తావులు జూచుచు సంతాపరమునకు బోయి హృదయోశ్వరియైన పద్మినీకొరకు వెవకులాడి యామె నెందుం గానక తనలో 'పురుషులందఱు యుద్ధమాన జచ్చిరి సరే ఇది యేమి చిత్ర మాడుది యొక్కతెయైనం గానబడదు. ఆడువాం డ్రందఱు నేమైచెపుమా!' యని పిచారించుకొనుచు నలు దెసలు పరికించిచూడ నొకవైపుననుండి కమరుకంపుతో గూడిన నల్లని పొగ బయలుదేరి వచ్చుచుండెను దానింబట్టి శుద్ధాంత కాంతాజనంబులు చిచ్చురికి చచ్చి గుండురనియు వాసితో, బద్మినియు నశించి యుండుననియు నిశ్చయించుకొని యందఱి ప్రాణముల దీనినను తన మనోరథసిద్ధి గాకపోయెగదా యని బిట్టువగచి నివ్వల గుండములన్న య నేలగదులం జూడ గోరెను. అట్లాయాదీను సేవకులు గుండెలుతీసిన బంటులే యొకను వారిలో నతిధైర్యవంతులు సైతమానేలగదుల తలుపులం తెరపసాహసింపరైరి

నాటికి నేటికి నాస్థలంబుల కెవ్వరు బోవజాలరు. ఒకమా రొక మనుష్యుడు మాత్ర మా చికటి సారంగముల ద్వారముల దాటి యావలకు జని మరల నేదో భగవత్కటాక్షమున బ్రాణ ములతో బయటికి రాగలిగెనని చెప్పుదురు. అప్పట యగ్ని హోత్రము లాఱనివై యెడతెగక మండుచుండుననియు నా ద్వారము ముందఱ నొక సెనుత్రాచుపాము చుట్టలు చుట్టుకొని

పండుకొని యెవరయిన నచ్చటికి వచ్చినప్పుడు నిప్పులువిసముం
గ్రక్కుచు వచ్చెననియు జనులు కొంతకాలము చెప్పుకొనిరి

రాజపుత్రులది మొదలు రణరంగమున నెంతెంత కూరు
లైన శత్రులనైన నెదుర్కొన సాహసించిరిగాని యా నేలగిడులం
జూచుటకుజననొల్లరైరి మీవారుదేశస్థులగు రాజపుత్రు లీనాడును
గొప్ప యెట్టు పెట్టుకొనపలసినప్పుడు “ చిత్తూరు నాశనము
చేసినట్లే” యనుచుందురు ఆ నగరము ముమ్మారు మహమ్మ
దీయులచేత ధ్వంసము చేయబడి యిష్టదేవతలవల్ల బరిత్య
జింపబడి మీవారుర జకుటుంబముచేత విడువబడి యున్నందున
నిప్పుడు పూర్వవైభవము దొలంగి నామావశేషమై కథావశేషమై
చూచువారలకు వినువారలకు దాని చరితము దుఃఖకారణ
మగును.

రాణా హమీరు

అల్లాయుద్దీను ఐత్తూరుపై దండెత్తకమునుపు రాణాకృష్ణ
సింగు యొక్క పెద్దకుమారుడు హరసింగ్ గొకనాడందాయుడవికి
సవరివారముగా వెటుకుబని గుహలోనున్న యొక యడవిపంపిని
లేపి తిఱువగా నది దొరకక పఱచిపఱచి చివరకొక జొన్న
చేనిలో దూరి దాగెను రాజకుమారుడును వానిబంట్లును చేని
చుట్టు కాచుకొనియుండి పంది నెవరయిన చేనిలోనుండి బయ
టకు దఱిమిన బాగుండుననితలంచిరి అచేనిలో బిట్టలుదోలుటకై
శిట్టబడిన మంచెపై మాసిన గుడ్డలు కట్టుకొని దృఢశరీరములో
నున్న యొక పడుచుకన్య తప్ప చూపుమేరదూరములో వారి
కెప్పుడు గనబడరై. వేటకాండ్ర ప్రయత్నముం జూచి యాబాలిక
యీ మృగమును మీ వంశపునకు దఱుముదునా! యని రాజ
కుమారు నడిగెను. ఆమె యేమిచేయునో యా చమత్కారమును
జూడవలెనని యాడు సరే యట్లు చేయుమనెను. వెంటనే యా
యువిద జొన్నకట్టి నొకదానిని బెరికి చివర పడునుగా బెక్కి

మంచెవైపునకుబోయి యొక్క నిమిషములో నా పందిని బొడిచి చంపి రాజకుమారుడు బరివారము నద్భుతపడునట్లు దాని కళేబరమును ఒర ఒర యిచ్చితెచ్చి వారిముందు బడవైచెను. రాజకుమారుడు వేటాడ దలచిన జంతువులు మఱియొకరు చంపినచో వారిప్రాణములు నిలుచుట యరిది అయినను హరసింగు మాత్ర మా పడుచుపై కోపపడక సాహసమునకు మెచ్చుకొనెను. ఆ బాలిక మరల బొలమునకుబోగా వేటకాండ్రు దాపుననున్న చిన్న యేటియొడ్డునకు బోయి యన్నము దిని సల్లాపములాడుచు గూర్చుండిరి. అంతలో నొక మట్టియుండ వినవినవచ్చి రాజపుత్రుని గుఱ్ఱపుకాలికి దగిలెను గుఱ్ఱముకాలు కుంటువడెను అందఱును కోపవిస్మయములతో నలుదెసల జూడ వెనుకటి బాలిక మంచెపై నిలుచుండి వడిసెలతో రివ్వన రాళ్ళు రువ్వచు చేసిపైవ్రాలు పిట్టలం దోలుచు వారి కన్నుల కగవడెను అమె తను కావించిన తప్పెఱంగి వడివడి రాజ నందసునియొద్దకు బఱతెంచి తన్ను క్షమింపుమని ప్రార్థించెను. అతడును బాలికపై గోపింపక మంచి మాటలంబలికి యామెం బనిచెను

ఆ దినమున వేటముగించి రాజపుత్రుడు పరివార సమేతుడై మందరమున కరుగుచుండ నా బాలిక నెత్తిమీద పాల కుండతోను నిరుప్రక్కల మెడకు త్రాడుగట్టిన యొక్కొక్క మేకపిల్లతోను నడచుచు వారివైపునకు వచ్చుచుండెను. అమెను జూచినతోడనే యా పరివారములో నొకడు కొంటెతనమునకు నామె పాలకుండను జారవిడుచునో మేకపిల్లను వదలునో చూడ నభిలషించి యామెను బెదరగొట్టుటకై తన గుఱ్ఱమును యామె వైపునకు దుమికించెను ఆ బాలిక వాని టక్కరితనమును ముందే గ్రహించి జాగ్రతపడి యించుకయు జడియక చల్లగ నొక మేకపిల్లను గుఱ్ఱపుకాళ్ళ కడ్డముగ వదలెను. గుఱ్ఱముబెదరి తత్తరపడి యా గూరశిఖామణిని నేలబడవైచెను ఆ పడుచు

చెక్కుచెదరక పాలోక చుక్కయైన దొనకకుండ చేతిలోనితాళ్లు వదలకుండ నేమియు నెరుగనట్లు తనదారిం బోయెను. రాజకుమారు డీ వినోదమును గనిపెట్టి చూచి బాలికను బిలిచి నీ వెవ్వరిదానవని యడిగెను. “ నేను చందనవంశజుడగు నొక రాజపుత్రుని కుమార్తెను. మాయిల్లక్కడకు సమీపమే ” యని బదులుచెప్ప “ రేపు మీ తండ్రిని నాయొద్ద కొకసారి రమ్మని చెప్ప ” మని పలికి యాతడు త్వరితముగా నింటికిబోయెను.

మఱునా డుదయమున నా బాలిక తండ్రి రాజపుత్రుని యొద్దకు వచ్చి తాను నిరుపేదయయ్యి నందఱు నాశ్చర్యపడునట్లు వానితో సమానముగ గూర్చుండి సమానునితో మాటలాడునట్లు సంభాషించెను. అప్పుడు హరసింగు నీ కూతును నాకిచ్చి పెండ్లిచేయుమని యడుగ నా వృద్ధుడు తన కూతును రాజులకిచ్చు యుద్దేశములేదని ఖండితముగ జెప్పెను. హరసింగు సజ్జనుడగుటచే వానిం జెరబెట్టించి మామెను బలవంతముగా గ్రహించుటకు జెల్లుబడియుండియు నట్టిపనిచేయుటకు కిష్టపడడయ్యె. కాని యా ముసలివాడు గృహంబునకుబోయి తన్నామె మెచ్చుకొనునని తలచి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు భార్యకు దెలుప నామె కోపించి యెంత తెలివిమాలినపని జేసితిరి ? నిరీరా మోకాల్ొడ్డుదురా ? ఇప్పుడైనను రాజపుత్రుని యొద్దకుబోయి చేసిన తప్పుల క్షమింపుమని ప్రార్థించి కూతును వానికాళ్ళపై బడవేయుమని మందలింప మఱునాడతడు మరల చిత్తూరునకుబోయి రాజనందనుని గాంచి దప్పు క్షమింపుమని ప్రార్థించి కూతును వానికిచ్చి వివాహముజేసెను. వారిరువురకు గలిగిన కొడుకే హమీరుసింగు.

చిత్తూరు పురరక్షణమునకు హరసింగు ప్రాణత్యాగము చేసిననాటికి హమీరు మిక్కిలిబాలుడు. అజేయసింగును చిత్తూరు కొటనుండి దాటించి యావలకు బంపునపుడు మీవారురాజ్యమునకు దన ముద్దులమనుమడైన హమీరును యువరాజుగజేసి

సింహాసన మెక్కింపుమని లక్ష్మణసింగు కడసారపు కోరికగ నజేయసింగును గోరెను. హమీరు తగియున్నయెడల నట్లు చేయుదునని యజేయసింగు వాగ్దానము జేసెను. అల్లాయుద్దీను నకు వెరచి చిత్తూరునందలి స్త్రీలందఱు జిచ్చురికి పురుషులందఱు శౌర్యము మెరయ యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యాదుర్దీనమున హతశేమలై కొందఱుజను లజేయసింగుతో గలిసి పారిపోయి కొండలలో కెయిల్వారలో దాగియుండిరి. అల్లాయుద్దీను దేశమంతయు దోచుకొని నాశనము చేయుచున్నను మీరు మాత్రము వానికి దొరకక సురక్షితులైయుండిరి. పద్మినిదేవి వసియించు మందిరము తప్ప చిత్తూరులో తక్కిన మెడల మిద్దెలన్నిటి నల్లాయుద్దీను పాడుచేసి తాను పోవునపు డా నగరమునకు మాల్దేనను హిందువును పాలకుడుగా నేర్పరచి మీవారు దేశమునందలి యనేక పట్టణములగూడ నాశనముజేసి మరల ఢిల్లీకి జనియెను

కెయిల్వారలో హమీరు తన వినతండ్రి కుమారులతో గలిసి విలువిద్య నేర్చుకొనుచుండెను విలువిద్య కరచుట కట్టి యడవులే కదా అగిన చోటులు ఆ కుమారులు మువ్వు రచిర కాలములోనే పగతుర దాకుటకు యెట్లో పొంచివైరిం బడగొట్టుట యెట్లో పరచుచున్న పగవానిని సిలుగులు బెట్టుట యెట్లో నేర్చిరి. అల్లాయుద్దీను దేశమునం దుంచిపోయిన సైనికుల తోడను రాజ్యవిహినుడై యడవుల జరియించు రాణాకు లొంగుట కిష్టములేక స్వేచ్ఛగా దిరుగుచు కొండ దొరలతోడను దోపుడుకాండ్రతోడను దుర్మార్గులతోడను పలుమారు వారు పోరాడుచు వచ్చిరి, అట్టివారిలో బ్రధానుండు మూంజ జాతీయు డగు నొక శూరుడు. ఆ మూంజు డొకనాడు కొయిల్వారా మీదికి దండెత్తివచ్చి రాణా నెదిరించి వానిని తలపై బల్లెముతో బొడిచెను.

అజేయసింగు గాయమున శంత లక్ష్మము జేయలేదుగాని తీవ్రమైన యాపరాధవ కళంకమును మూంజుని నెత్తితితో గడిగి చేయ వలయునని నిశ్చయించి తన కొడుకులం బిలచి మీరు

నా కపకారముచేసిన మూంజునిపై జని పగదీర్చుకొనగలరాయని యడుగ వారు వీరపురుషోచితమైన యుత్తర మొసంగలేక పోయిరి. అప్పు డతడు హమీరునకు దనకోర్కె నెరిగింప నాకుమారసింహుడు వినతండ్రితో “ నేనిదే పోవుచున్నాను నేను పగతుని జయింతునేని నన్ను మీరు వేగమే చూడగలరు. అపజయ మొందుదునేని మీరు నన్నిక నెన్నడు జూడ ” రని ప్రతిజ్ఞంజేసి వెడలెను.

అనంతరము కొన్ని దినములకు కెయిల్వారాజు లందరు సంతసించునట్లు హమీరు విజయుడైవచ్చి వినతండ్రికి నమస్కరించి “ దేవరవారి శత్రుని శిరస్సిదిగో ” యని మూంజుని తల వాని పాదములపై బడవైచెను అజేయసింగు సంతోషమున బాలుని గౌగిలించుకొని “ నాయనా! నీవే మీవారు దేశమునకు రాజువగుదువని నీ నొనటను వ్రాసియున్నది ” అని మూంజుని నెత్తుటిలో దన వ్రేలుముంచి కుమారుని ఫాలమున నెత్తుటిబొట్టు పెట్టి తక్షణమే వానిని యువరాజుగ జేసెను.

అజేయుని కొడుకులవలన నించు కయు బాధ కలుగదయ్యె విలయన నొకడు స్వల్పకాలముననే మృతినొందెను. రెండవవాడు రాజ్యసంపాదనమునకై దేశాంతరముల కరగి మరల రాడయ్యె. కొండలు నడవులు దప్పు మీవారు దేశమున మంచి భాగము లన్నియు నప్పుడు ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమున నున్నందున మీవారు రాజుగా నెవ్వరున్న నొకటియే యని యెంచి రెండవయత డట్లుచేసెను. తరువాత మూడువందల యేండ్లకు భాంస్లే కుటుంబమున బుట్టి తురక రాజుల యేలుబడిచే సిలుగుల బడుచుండిన మహారాష్ట్ర దేశంబునకు స్వాతంత్ర్యము కలుగజేసి తురక రాజులకు బ్రక్కలో బల్లెమై ఢిల్లీ పాదుషా యగు నొరంగ జేబునకు లోబడక వానిని బలుబాముల బెట్టిన దేశోపకారి యగు శివాజీ యీతని వంశస్థుడే.

అజేయుని యనంతరమున హమీరు రాణా యయి ఢిల్లీ చక్రవర్తి సైనికులతో క్రమక్రమమైన యుద్ధములు జేయుటకయి పూని తన్ను రాజుగా నంగీకరించి తన రక్షణ మపేక్షించినవారందరు కుటుంబములతో వచ్చి కెయెల్వార్లాలో కాపుర ముండ వలసినదని యానతిచ్చెను. అట్లు వారువచ్చి చేరినపిదప నా రాజకుమారుడు వారి సాయమున చక్రవర్తికి లోబడియున్న భూములలో దండువిడిసి దారుల నరికట్టి స్థేచ్ఛసైనికులకు గర్భనిర్భేదముగ విహరించెను. అప్పుడు రాణా హమీరుపేరు సింహస్వప్నమువలె నుండుటచే తురక సైనికులు వాని యెదుట బడలేక కోటలో దాగిరి. అతని నొకవేళ తరుముకొని పొదలించి నను కొండదారుల నత డెరిగినట్లు శత్రువు లెరుగకపొవుటచేతను చుట్టుపట్ల ప్రజలందరు వానియం దిష్టముగ నుండుటచేతను వైరుల ప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యె.

ఇట్లతడు వీరవిహారంబు నలుపుచుండ చక్రవర్తిచే జిత్తూరు పాలించుటకు నియమింపబడిన మాలదేవు తన కుమార్తెను హమీరునకిచ్చి వివాహము చేయుటకయి వానిని రమ్మని పర్తమాన మంపెను. అతని యనుచరు లేదో ద్రోహము జరుగునని పోవలదని బ్రార్థించిరి. కాని హమీరు వారి పలుకులు విని నవ్వి “సాహసే లక్ష్మి” యనుమాట నెరుగరా? ఎట్లైన జిత్తూరు మరల బట్టుకొనవలయును. నగర మేస్థితిలో నున్నదో తెలిసికొనుట కిదియే మంచిసమయము, కాన పోవక మాననని కొందరు విమ్రతులం గలసి యశ్వారూఢుడయి యా కన్నియను జేపట్ట తన తాతతండ్రులు పాలించు నగరమునకు జనియె.

మాలదేవుల మందిరము సమీపమున కతడు పోయిన తొడనే వాని మనస్సు శంకింప నారంభించెను. పట్టణమందు గాని రాచనగరునందు గాని వివాహసంబంధమైన శోభ యించు కయు గానరాదయ్యె వేయెల? పెండ్లిప్రయత్న మున్నట్లే తోచదయ్యె. అస్థితిని జూచి వాని యనుచరులు తప్పక ద్రోహము

జరుగని నిశ్చయించిరి. కాని హమీరు చారిని వారిని నిర్భయముగ నిశ్చయించుకొని గుర్రము దిగి లోపలి హజారమునకు జనియె. అక్కడ మాలదేవు బంధుగణ సమేతుడయి యెదురుగా వచ్చి పెండ్లికొడుకును గారవించెను. పెండ్లికొడుకువా రనుకొన్నట్లు ద్రోహమేదియు గనబడదు. కాని యది పెండ్లివారి యిల్లువలె నుండదయ్యె అంతట మాలదేవు వధువునుం బిలిపించి యామె నప్పుడే యక్కడనే నొక బ్రాహ్మణునిచేత హమీరు నకు వివాహము జేయించెను పెండ్లికుమార్తె మేలిముసుగు కొంగునకు పెండ్లికుమారుని శాలువచెరగు ముడివేసెడి తంత్రమొకటి తప్ప మరి యేతంత్రముగాని మంత్రముగాని కన్యప్రదానముగాని ఫలప్రదానముగాని జరుగదయ్యె.

దంపతులిరువురు రాత్రి గలసికొన్నప్పుడు ప్రపంచమునందే పురుషునకును భార్యగ నుండదగని యే వికృతగ్రహముగల కురూపినో తనకుం గట్టిపెట్టి యుండరుగదా యని యనుమానించి హమీరు మునుముం దామె మేలిముసుగుగెత్తి మొగము జూచెను. ఆ ముసుంగు మఱుంగున హమీరు నిరుపమాన లావణ్యము గలిగి శాంతరస మొలుకు వదనారవింధమును గనుంగొనెను కాని యామె యతిదుఃఖితయై చిన్నబోయి మగని మొగము జూచుటకే సిగ్గుపడుచున్నదానవలె కనబడియె; ఆ తెరంగుననున్న భార్యనుజూచి హమీరు “యేమిది మనకీ విధముగ నిర్మంత్రవిధిగా నిరుల్లాసముగా వివాహము జరుగకారణమేమి? నీవిట్లు బిట్టువగవనేల?” యని యడిగెను. అనవుడు నా పడతి మెల్లగ నాతని కిట్లనియె. “స్వామీ దీని కారణమిది. మిమ్ము మావాండు నిష్కారణముగా వచ్చించినారు. మీ చెట్టబట్టిన యీ సేవకురాలు వితంతువుగాని కన్యగాదు. నేను పనిపాపనై యున్ననాడు మాతండ్రి నాకు వివాహము చేసె, విదవకొన్ని దినములకే నాభర్త యుద్ధమున మృతుడయ్యె. ఆయన మొగమైన నాకు జ్ఞాపకములేదు” అసలుకులు విని

హమీరు తాను నిశ్చయముగ వచింప బడియెనని యెరింగి గాఢ విచార సంతప్తుడయ్యె. హిందూదేశమున వితంతువును వివాహ మాడునతడు మిక్కిలి నీచుడుగ నెంచబడుటచే నతడు శోకా కుల చిత్తుడయ్యె. శుభకార్యములు జరుగునప్పు డెదుటనైన బడగూడని వితంతువును పరువుగల సుక్షత్రయుడు పెండ్లి యాడుటకన్న హైన్యమింక లోకంబున లేదనితలచి యతడు నాటితో తన యభిమానము కులగౌరవము పెంపు నశించెనని బెంగపెట్టుకొని యేదియు దోచక పొన్నుపై బవ్వళించి విచారింప జొచ్చె. ఆ సమయమున నత డా బాలికను కోపావేశమున వధించిన నామె నొరెత్తక యుండియుండును. ఎలయున దుర్భర వరాభవముదెచ్చు నా వివాహమునకు వరుడెంత సిగ్గుపడు చుండునో వధువు సంతయు సిగ్గుపడుచుండును. తన జోలికి రాక తన్నేమియు నిందింపక తనలో దాను దుస్సహమగు పరివేదన మందుచున్న రాజనందను జూచి యా బాలిక యిట్లనియె. “స్వామీ! సేవకులను క్షమింపుడు, ఇందు నా నేరమేదియులేదు. మీకింత యవమానము గలిగించిన మీ పగతుర పగ దీర్చుకొను నుపాయము నేను జెప్పెదను. మీ పితృపితామహార్జితమగు చిత్తూరు నగరమును మీరు మరల స్వాధీనము జేసికొనవచ్చును” అప్పుడు రాణా శాంతమువహించి యామె చెప్పెడు నుపాయమేదియో వినగోర నామె మరల నిట్లనియె. “మా తండ్రిని మీరు కట్టుములు కానుకలు నగలు భూములు నడుగక తన మంత్రియైన జాలుడనువాని సరణముగ నిమ్మని యడుగుడు, అతడు మీ కోరిక ద్రోసిపుచ్చడు జాలుడు మన కార్యము నవలీలగా సాధించును అప్పుడు హమీరామె యుపాయమునకు సంతసించి విచారమును విడిచి వితంతు వైనను దన భార్య జాణతనమును శౌర్యమును గలిగి రాబోగా నుండదగినదని నిశ్చయించి మరునా డుదయమున మామయగు మూలదేవునొద్దకు బోయి కోపమును విషాదమును లేక యే మంత్ర

యగు జాలుని తమకు నరణముగ నిమ్మని యడిగి శలపు పుచ్చుకొని భార్యతోడను క్రొత్తమంత్రితోడను కైలువారా పట్టణముం జేరెను.

అనంతర మొక సంవత్సరమునకు రాణా కీభార్యవలన నొక కుమారుడుదయించెను రాణాయు రాణీయు జాలుడును గలిసి యెవ్వయో పన్నుగడలం బన్నుచు దినములు గడుపు చుండిరి. అట్లుండ పెండ్లియైన రెండేండ్ల తరువాత చిత్తూరున కొక యాచారివచ్చి హామీరుసింగు భార్య తన చిన్నకుమారు నెత్తుకొనివచ్చి కులదేవతలకు మొక్కించి పోవలయునని కోరు చున్నదని చెప్పెను. అప్పుడు మాలదేవు యుద్ధయాత్ర వెడలి పరదేశమున నుండెను. అతని జ్యేష్ఠకుమారుడు తన తోబుట్టువు రాక కనుమఱించి యామె వచ్చినప్పుడు సగౌరవముగా నామె యంతఃపురమున బ్రవేశపెట్టెను. ఆ జాణయు మెరియలవంటి సైనికులతోడను మంత్రయగు జాలునితోడను కోటలో బ్రవేశించి మాయోపాయము లెన్నియో కడునేర్పునం బన్ని ప్రార్థింపదగిన వారల బ్రార్థించి లంచములు కావలసినవారికి లంచములిచ్చి బెదిరింపదగినవారిని బెదిరించి, పొగడ్తల కుబ్బువారిని పొగడి తండ్రిసైనికుల నెల్ల వశముచేసుకొని తన భర్తను రావించి వాని ననాయాసముగ లోవల బ్రవేశపెట్టించి బంగారపు సూర్య బింబముగల రాణా హామీరుయొక్క ధ్వజము కోట బురుజుపై నెత్తించెను. ఏమ్మట గొన్ని దినములకు మాల్దేవు యుద్ధము నుండి రాగా కూతురు నల్లుడును వాసిం గోట జేరనియ్యక తమ రది యాశ్రమించినట్లు తెలియ జేయుటకయి ఫిరంగిగుండ్లు బ్రయోగించిరి. రాణా తన రాజధానిని మరల నాశ్రమించెనని మీవారు దేశమునం దంతటను జనులు చెప్పుకొనసాగిరి.

అందుచే బ్రజానురాగముగల వానిసేనలో వేనవేలు చేర సైన్యము ప్రబలమయ్యెను. ఆ సేనం గూర్చుకొని యతడు

శత్రుసంహారమున కయి నమకట్ట నొకని వెనుక నొకరుగ రాజు
తెల్లరులో బడిరి. మాలదేవుని తనయులలో నొకడు హమీరు
ప్రేరణమున వధియింపబడియె. రెండవవాడు వానికిలోబడి
సేనాపతియై కొంతదేశమును జయింఖి యతని కొప్పగించెను.
చిత్తూరునందున్న చక్రవర్తి సైనికులు రాణా యెదుట నిలువ
జాలరైరి. స్వదేశరాజు అదివరకే వానికి లోబడియుండిరి.
చిత్తూరు నగరమునకు మీవారు దేశమునకు మరల యెప్పటి
మహోన్నతదశ వచ్చెను. ఈ నడుమ నల్లాయుద్ధీను చక్రవర్తి
మృతినొందుటచే ఢిల్లీరాజ్య మనేక సంక్షోభములకు లోనయి
తన యవస్థలలో దానుండుటచే స్వతంత్రించిన విదేశములవంక
జూడలేకపోయెను. అందుచే మీవారు రాజ్యము హమీరు రాజ్యము
హమీరు పాలనముక్రింద వృద్ధిజెంది కడు బలపడియె.

హమీరు చిత్తూరుసంహారమున సుప్రతిష్ఠితు డయిన
పిదప తురకలు తొల్లిచేసిన చెరుపంతయు జూచి దుఃఖించి
మరల బాగుచేయబూనెను. అల్లాయుద్ధీను తాను గొనిపోయినంత
గొనిపోయి తీసుకొనిపోలేని దానిని బాడుచేసి రాణాల ధనాగారము
నందలి ధనమంతయు గొల్లగొనెను. హమీరు చేయిదాటిపోయిన
యమూల్యాభరణములకు ధనమునకు నంతగా విచారింపలేదు
గాని కోటలో నడుగుపెట్టినది మొదలు పూర్వార్థితమగు నొక
వస్తువునకై చింతిల్లజొచ్చెను అది యేదియన మున్ను జగన్మాత
యగు భవాని వంశకర్తయగు బప్పురావునకు బ్రసాదించినదియు
విశ్వకర్మ నిర్మితమైనదియు రెండంచుల వాడిగలదియు నగు
మహాఖడ్గము. అది యెచ్చటనున్నదో యెవ్వరెఱుగకున్నను
లోకమాత యా ఖడ్గము మాత్రము గోహింసకుల పాలు సేయదని
యతడు నమ్మెను అది చిత్తూరు ముట్టడిలో యెట్లో యదృశ్య
మయ్యెననియు బద్ధినివలెనే నదియు శాశ్వతముగా నశించె
ననియు జనులు చెప్పుకొనిరి. అయిన్గు తనయం దనుగ్రహించి

తనకు మరల రాజ్యము నొసగిన దేవత లాఖ్యము మరల నియ్యకపోరని నమ్మి సకలదేవతలను ముఖ్యముగా నగర సమీపమున వ్యాఘ్రుగిరి మీద వెలసిన చారుణీదేవిని నతడు మిక్కిలి ప్రార్థించెను. అంతట చారుణీదేవి వానికి బ్రత్యక్షమై యా ఖడ్గ మంతఃపురమున కడుగుననున్న నేలకొట్టలో నున్నది తీసుకొమ్మని చెప్పెను.

చిత్తూరు రాజవత్సులు రాజపుత్రికలు చిచ్చురికి చచ్చిన నాడు మొదలంతవరకు మనుష్యమాత్రు డెవ్వడు సాహసించి యా సారంగముల బ్రవేశింపలేదు. చచ్చినవారి యాత్మ లచ్చల గ్రుమ్మరుననియు ద్వారమున నొక మహాసర్పము బుస్సుకొట్టుచు నిలిచి యెవ్వని దరిజేరదీయదనియు ప్రజలు భయంకరములగు కథలం జెప్పకొనుచు వచ్చిరి. కాని నూనూగు మీసములైన రాకమునుపే హమీరు మహాసాహసములు చేసిన శూరుడగుటచే నీ మాటలకు వెరువక దయ్యము లుండని దేవతలుండని పాము లుండని యేముండని లోపలకు బోయి ఖడ్గమును దెచ్చుకొనుట కతడు నిశ్చయించెను.

అట్లు కృతనిశ్చయముడై యా శూరశిఖామణి సూర్యరశ్మి యెన్నడెరుగని యా మహాంధకార గుహలలో బ్రవేశించి మెరక పల్లము లెఱుగక చేతితో గోడల దడుముకొనుచు తనమీద మంద మందలుగా వాలుచున్నవి గబ్బిలములో దయ్యములో యెఱుగ జాలక తాను త్రొక్కిపోవుచున్నవి తన శల్లియెముకలో తక్కిన రాజాంగనల యెముకలో యని తలంచుకొని జాలి నొందుచు పోయి పోయి తుదకు విశాలమగు నొక మహాభాగము బ్రవేశించి యచ్చట నొక వెల్తురు జిమ్ము మంటయు పొగయు జూచి దాని సమీపించెను సమీపించి చూచునప్పటి కామంట చుట్టు సగము సర్పదేహము సగము మనుష్య దేహము గలిగి వికృత వేషములతో నున్న కొన్ని స్త్రీ విగ్రహముల జూచెను. అందొకటి

పండ్లికిలించుచు నీవెవ్వడవు? ఇక్కడ నీకేమి పనియున్నది? మా యుత్సవమున కేల భంగము కావించెదవని వాని నడిగెను. అతడును నిప్పుపైనున్న యొక డేగిసాచుట్టు గూర్చున్న యాద్యముల యొద్దకు బోయి మీ పండుగ నేజెరుపరాలేదు. విశ్వకర్మ నిర్మితమగు నా ఖడ్గమును నాకీచ్చిన నా దారిని నే బోయెదనని చెప్పెను. అ పాగనడుమ నుండి చూడ జూడ తలలు విరియబోసికొనియున్న యాద్యముల కొకిబికి మొగములు మరింత భయంకరములయి వికృతములయి కానంబడియె. అప్పుడవి యతనితో మాటలాడక డేగిసామూత తీయుమని సన్నజేయ నతడు వెరువక యట్లుచేసి లోనున్నదానిం జూచెను. అత డేమిచూచెనో యెవ్వ రెఱుగరు. అందొక చింపిరద్యము వికవిక నవ్వి డేగిసాలో నుడుకుచున్న పదార్థము కొంతదీసి యొక మూకుడులో బెట్టి తినుమని వానికిచ్చెను. అతడును సందేహింపక మారుమాటాడక యిచ్చిన దానిని భక్షించెను.

అప్పుడవి వానిని మెచ్చి యొక మూలనుండి రెండంచుల ఖడ్గమును దెచ్చి వానికిచ్చి పంపెను హమీరును కృతకృత్యుడై యెప్పటియట్లంధకార బంధురమగు గుహను జాగరూకతతో దాటి బయటబడి విశ్వకర్మ నిర్మితమగు ఖడ్గమును చేతధరించి తనవారి కన్నులకు విందుచేసి యా ఖడ్గముతో శత్రువుల దెగటార్చి మీవారురాజ్యము చిరకాలము జాలించెను.

చండునికథ

పదునాల్గవ శతాబ్దము యొక్క యంతమునందు మీవారు దేశమునకు లఘుడను నతడు రాజయ్యెను. అతడు తనకు బూర్వులయిన హమీరు, హమీరుని కుమారుడు నడచిన దారిని నడచి తొల్లి మీవారు రాజులు దుర్బలులయిన కాలమున వారి వద్దనుంచి ఢిల్లీవక్రవర్తియు దక్కిన రాజపుత్రులు నన్యాయముగ దీసికొనిన దేశములను మరల గ్రహించి దిట్టరియ్యెను.

అంతియగాక యతడు పెదనూరను పట్టణమును గట్టించెను. పూర్వులెఱుగని తగరపు గనులను వెండి గనులను గనుగొని త్రవ్వించెను. అతనికిద్దఱు కుమారులుండిరి.

అందు జ్యేష్ఠుడగు చండుడు శూరుడు, గౌరవనీయుడునై ప్రతిజ్ఞలు నిలుపుకొనుటలో నతినిష్ఠురుడై విద్యావంతుడై బుద్ధి శాలియై యుండెను, కనిష్ఠుడగు రఘుదేవుడు చక్కదనమునకు శాంతస్వభావమునకును బేరుబొంది ప్రజానురాగమును బడసి యుండెను. ఒకనాడు రాజాయగు లఘుమహారాజుకొలువై యుండగా నొకరాయబారివచ్చి వాని పాదములపై నొక కొబ్బరి కాయను బడవైచెను. రాజస్థానమునందు దమకూతు నెవనికైన వివాహార్థముయి యర్పింప దలచినవారు పెండ్లికొడుకు వారి యొద్ద కొక తెంకాయను బంపుటా కాలమునం దాచారము. మార్వారు దేశపు రాజగు రణమల్లు తన కూతురగు హంసయను నామెను చండునకు వివాహము సేయదలంచినాడని చెప్పవచ్చి యారాయ బారి ముందుగ దేశాచారము నడపెను. కాయ తన కాళ్ళపైబడ వేయుటచే నా రాజు తనకేకూతురు నీయదలంచు కొన్నాడనుకొని యారాజు పక్కుననన్వి మీనము వడివేయుచు రాయబారితో నిట్లనియె.

“అ కాయ తీసికొని నా కుమారుడగు చండున కిమ్ము, తలయంతయు నెరసిన నేనేమి? పడుచు కన్యను వివాహమాడుట యేమి ఎవరైనా నవ్వరా?”

అనంతర మారాయబారి చండున కావార్త విన్నవించి నప్పుడు తండ్రి మోటతనంబు చేసినాడనుకొని కోపలజ్జాభరితుడై “ఏమి తండ్రికి ధర్మపత్నిగా నుద్దేశింపబడిన కన్యను నేను వివాహమాడుదునా? వారు నా నిమిత్తమే కన్య నుద్దేశించిరని తెంకాయ నా కాళ్ళమీదనే మొదట పడవేయరా? కావున దత్తు శంస నావద్ద దలపెట్టక కాయ మఱల మార్వారుదేశమునకు బంపదగునని స్వభావ నిద్దమగు ధైర్యముతో బలికెను. అప్పుడు

రాణా కొడుకునుంబిలిపించి “నాయనా నా మాట వినుము. మనము మిత్రుడైన మార్వారు రాజును మన మనమానింప వచ్చునా? రాజపుత్రులు పరాభవమును సహింతురా? ఈ యక్కను మనసునం బెట్టుకొని వారు మనపై బగదీర్చుకొన జూడరా? బాహుబలనంపన్నులగు నతని కొడుకు లూర కుందురా?” యని మందలింప చండు డా మాటలు విని “నా కదంతయు దెలియదు; జగము తలక్రిందయినను సరే! ఆమె నాకు తల్లిగాని వేరుగాదు ఆ మాటలు తలంచుకొనుట మహా పాపము, నన్ను కదపవ”ద్దని తండ్రికి చెప్పెను. అప్పుడు రాణా మండిపడి తనయునితో నిట్లనియెను. నీవింత మూర్ఖుడ వేని నేనే యా కన్యను వివాహమాడెదనులే, కాని యీ సంగతి జ్ఞాపకముంచుకొనుము. ఆమెవలన నాకు గలిగిన కుమారుడే రాజ్యప్రతిష్ఠితుడగును.

తండ్రి కోపోద్దీపితుడైనను జంకక చండుడు “సరే! మీ యిచ్చవచ్చిన తెరగున జేసికొనవచ్చును. హంసాదేవి కుద యించిన నందనులలో నెవనికి రాజ్యమిచ్చినను నాకు సమ్మతమే. ఆమెను వివాహమాడి యధర్మకార్యము చేయుట కంటె రాజ్యము వదలుకొనుటయే యుచిత” మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అనంతరము రాణా హంసాదేవిని వివాహమాడుట కంగీకరించి మార్వారునుండి యామెను చిత్తూరునకు రప్పించి యచ్చటనే యథావిధిగా బెండ్లియాడెను. కొన్ని దినముల కా దంపతులకు ముకుళుడను కుమారుడు కలిగెను. ముకుళుడు పసితనమున నున్నపుడే లఘు మహారాజు వానిని విడిచిపోవలసి వచ్చెను. హిందువులు పుణ్యక్షేత్రమగు గయను మహ్మదీయులు సట్టుకొని నాశనము దేయబోవుదురని యా రాణా విని కత్తిగట్టి వానితో బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తురకలబారికిం దప్పి

మరల తాను యాలుబిడ్డలను ప్రజలను దేశమును జూడ
వీలగునో లేదో యని సందేహించి చండునిం బిలిపించి తన
పయన మెరిగించి బాలుడగు ముకుళునకు రాజ్యములో నెంత
భాగ మిచ్చిన బాగుండునని యడిగెను. చేపిన ప్రతిజ్ఞల నని
ధారావ్రతముగ నడపునట్టి చండుడు తండ్రి కిట్లనియె ముకుళుడు
మీవారు దేశమునకు రాజగుగాక! అతడు గద్దె యెక్కినతోడనే
నేను వానికి విధేయుడనై ప్రియుభృత్యులలో మొదటివాడనై
యుందును. తండ్రిచేసిన ప్రతి నీలిపి తా నాడినమాట దప్పక
నడచు కుమారుని జూచి రాణా మహానందభరితుడై నిర్విచార
ముగ గయకు బోయి రణరంగమున నిలచి మహమ్మదీయులతో
బోరి లెక్కకు మీరిన వారి సేనలం గెలువలేక తుదకు మతము
నిమిత్తమై ప్రాణములు విసర్జించి పరస్పర్గ మలంకరించెను

రాణా వరలోక గతుడైనవార్త మీవారులో దెలిసినతోడనే
చండుడు ముకుళుని రాజుగా నభిషేకించి వానికిం బదులుగ
దాను రాజ్యము సేయబూని తమ్ముని సహసనమున కివల తన
పీఠము వేయించుకొని సకల వ్యవహారములయందు రాజునకుం
దోడ్పడుచు విధేయుడైయుండి జనానురాగము గలుగునట్లు
చక్కగ బ్రజాపాలనము చేయుచుండెను చండునియం దందరి
కిష్టముండెను; కాని యేకారణముచేతనో హంసాదేవికిమాత్ర
మిష్టము లేకపోయెను. అతనియెడ గ్రమక్రమముగ బ్రజానురాగ
మతీతయించుటచే హంస యౌర్వలేనిదై భయమంది తనలో
“నీవేళ చండు డల్పుడై నా కుమారునకు భృత్యుడైనను
ముందు ముందు నా కుమారునే యితడు భృత్యుని జేయగలడు.
ఈ యొదిగియుండుట యెల్ల రాజ్యసంపాదనమునకై చేసెడు
నటనగాని నిజముకాదు. ఇప్పుడు పేరునకు రాజైన యితడు
ముందుముందు నిజముగా రాజే యగు” నని తలపోయబోచ్చెను.
ఈ తలంపు లామెలో నడగియుండక క్రమక్రమంబున వెలికి

వచ్చుటం జేసి చండునకు దెలిసెను దైవముఖము జూచి తాను సత్యముగా నడచుకొనుచున్నను దనయం దామెకట్టి యనుమానము గలిగినందుకు విచారించి యిక నెన్ని చెప్పిన యామె తన్ను నమ్మదని నిశ్చయించి తన యధికార మంతయు వదలుకొని సవతి తల్లియొద్ద సేలపుపుచ్చుకొనే చండుడు చిత్తూరు నగరము బాసి తనకు నమ్మిన బటులై తన్నెడబాయం జాలని రెండువందల మందిని వేటగాండ్రను వెంటబెట్టుకొని దూర దేశమునకు బోయెను.

చండుడు పోయినతోడనే హంసాదేవి హృదయశీల్యమును బాసినట్టు సంతసించి మారువారు నుండి తన చుట్టములం బక్కములం బిలిపించె. వాండును గొడ్డునేలలుగల మారువారును విడిచి రత్నగర్భయగు చిత్తూరునకు బోవుటకు మహానంద భరితులయిరి. అమె తండ్రియగు రణమల్లు చిత్తూరునకు వచ్చియా పట్టణము సర్వసంపన్నముగా నుండుటచే దానిం బొయదలపడయ్యె. రాణిసోదరులు దమతమ కుంటుంబములతో వచ్చి చిత్తూరున గాపురముండి కాలక్రమమున నధికార మంతయు వహించిరి వారి మాటయే యా దేశమున శాసన మయ్యెను. వారి యాజ్ఞ నిరంకుశ మయ్యెను. వేయేల? వారే రాజులైరి. తరములనుండి మీవారు సంస్థానము గనిపెట్టుకొని యున్న యుద్యోగస్థు లందఱు మెల్లమెల్లన దప్పకొనవలసివచ్చె. ప్రజలు సేవకులు జరుగుచున్న దుర్మయముల జూచి తమలో తాము సణుగుకొనుచు గోరచూపుల జూచుటయే కాని నేరెత్తి పలుకరైరి. ముక్కుపచ్చలారని యొక రాచకుఱుని నిమిత్తము చండశాసనులగు రాణి బంధుగుల నెదిర్చి యెవడు ధనమును బ్రాణమును బోగొట్టుకొనగలడు? పౌరుషశాలులకు ప్రజలీ తెరంగున నసహాయులై యుండగా నంతిపురమందలి యొక యాడుది యీ దౌర్జన్యముల సహింపక తెగువజేసెను. అది ముకుళునకు బాలిచ్చి పెంచినదాది. రాజస్థానమునందు దాదులు తమ ప్రాణములనేని దారవోసి రాజకుమారుల రక్షించిన కథల నేకములు గలవు, ముకుళుని దాదియు నట్టిదియే.

ఒకనాడు రణమల్లుడు కొలువుకూటములో రాణా కూరు చుండెడి సంహసనముపై గూర్చుండి తన మనుమని దన కాళ్ళ వద్ద గూర్చుండబెట్టుకొని యాడించుచుండె. అంతలో బాలుడు మెల్ల మెల్లగ దిగజారి నేలగంతులు వేయసాగెను. అప్పడేనియు రణమల్లు గద్దెదిగక రీతితో గూర్చునియుండుటం జేసి సభ వారికిని సభవారికంటె నెక్కుడు దాదికిని మనసు మండెను. తోడనే దాది పట్టరాని బిట్టలుకలో నంతిపురి బ్రవేశించి రాణి యొద్దకు బోయి నిలిచి జరుగుచున్న దౌర్జన్యమును విన్నవించి యొక్కడనుండియో పాట్లకూటికి జేరిన లాతివారు రాజ కుమారుని దృఢీకరించి గద్దెయెక్కి కూర్చుండియుండగా సహించి యూరకొనుట యుచితముగాదని నొక్కి చెప్పెను. రాణి తన తప్పు దెలిసికొని యా రాత్రియే తన తండ్రిని జీవాట్లు పెట్టెను వృద్ధుడగు రణమల్లుడు పనికిమాలిన యాడుదాని పలుకులకు జంకగూడదని నిశ్చయించుకొని యెదురామెపై గోపపడి “నేనును నా కొడుకులు చేసెడు పనుల కొప్పుకొని నీవు నోరుమూసికొని పడియుండుము. లేనిచో నీ కుమారుని సంహసనమునకేగాక ప్రాణములకుగూడ నపాయము రాగల” దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆ పలుకులు విని రాణి తనకును దన కుమారునకును నేమికిడు మూడునోయని భయపడజొచ్చెను.

ఆమె భయము మరింత యధికమగునట్టుల రాణాయొక్క రెండవ కుమారుడగు రఘుదేవుడు తన తండ్రి సేవకుల చేతనే వధింపబడెనని యొక్క ఘోరవార్త యామెకుం దెలిసెను. అతడు మిక్కిలి యోగ్యుడగుటచే రాణియొ గాక రాజస్థానము నందలి జనులందఱ రాజులగోపాలము వాని యకాల దుర్మరణమునకు విచారించిరి. అతని యందలి భక్తిశ్రద్ధలను సూచించుటకై మీవారుదేశ స్త్రీలు వాని ప్రతిమను దమయిండ్ల నిలుపుకొని దానికి మ్రొక్కి పూజించుచు నేటేట నుత్సవముల జేయుచు వచ్చిరి. సజ్జనుడగు రఘుదేవుని గడతేర్చిన రణ

మల్లుని బంటులే తన కుమారునిగూడ దెగటార్తురని రాణి మిక్కిలి భయమునందుచు వచ్చెను అట్లులుండ మీవారు రాజకుటుంబములో బుట్టి రాణికిం జెలికత్తెయగు నొక జవరాలును జూచి రణమల్లుడు తన కామెనిచ్చి పెండ్లిచేయుమని కూతురును బలవంతపెట్టి దానినో వెలయాలినో తీసికొని పోయినట్లు దానిం జేకొనెను. దినదినము సధిక మగుచున్న తండ్రి దుండగముల సహింపలేక రాణి యెట్టకేలకు దిటము తెచ్చుకొని యా సమయమున దనయక్కర గడపగల శూరుడు చండుడే యని నిశ్చయించి సత్వరము వచ్చి తనను దన కుమారుని రాజ్యమును రక్షింపుమని వానికి వర్తమాన మంపెను.

ఇది జరిగిన కొన్ని దినములకు వెనుక చండునివెంట బోయిన వేటకాండ్రు కొందరు మరల జిత్తూరునకు వచ్చిరి. ఏలవచ్చిరని వారిని కొంద రడుగగా దాము చండునితో నొంటిగ చిరకాల ముండలేక విసికి యాలుబిడ్డల జూడవచ్చితిమని వారు చెప్పిరి, వారి నెవ్వరును ననుమానింపక కొట జొరనిచ్చి యెప్పటియట్ల పనుల జేయనిచ్చిరి. ఆ సేవకులు వచ్చినది మొదలు రాణి మిక్కిలి దైవభక్తిగలదై దేవతలకు నుత్సవములు జాతరలు చేయించుచు చుట్టుప్రక్కలనున్న పల్లెల జనంబులకు నిరతాన్న దానప్రదానము చేయింపసాగెను. ఆ యుత్సవములు జూచుటకు బాలుడగు రాణా దన దాదియు బురోహితుడును వెంటరా గుఱ్ఱము నెక్కి తఱుచుగ బోవసాగెను. ఈ కార్యము గర్వితులగు వాని మేనమామల కనుమానము గలిగింపదయ్యె. నల్లమందు ముద్దలు మ్రింగుటచే మతిలేకయో పడుచు పెండ్లాము వలపుల దగులుటచే నొడ లెరుగకయో వాని తాత యా విషయము దలపెట్టడయ్యె ఇట్లు దినములు జరుగుచుండ జిత్తూరున కేడుమైళ్ళ దూరమున దక్షిణముగానున్న గోసుంద యను గ్రామమున దీపావళిపండుగనాడు రాణి హంసాదేవి లక్ష్మి పూజ చేయించి గొప్ప యుత్సవము గావించి దానిం జూచుట కెప్పటియట్ల తన కుమారుని బంపెను రాచనగరమును

నిరుపేదవాని గుడిసెయు దీపములతో వెలుగుచున్న యా మహానంద సమయమున చిన్న రాణాయొక్క సేవకులు కొందఱు మిక్కిలి హృదయనంతాప మొంది యేమియుం దోచక చిత్తూరు పురప్రాంతమున మొగములు వ్రేలవైచి నిట్టట్టు తిరుగుచుండిరి.

“ ఏమి చెపుమా యతడు రాకపోవుటకు కారణము ! అతడు చెప్పినట్లు రాణాను గ్రామములవెంట దిప్పితిమి, దీపావళి పండుగనాడు గోసుంద గ్రామమున నతడు సెలవిచ్చినట్లుత్సవము జేసితిమి. ఈ రాత్రి వత్తునని యతడు ప్రమాణము చేసెనె ! ఏల రాకపోవలె ? ఆ మాట మరచియుండెనా ? లేక శత్రువులచే నిరోధింప బడెనా ? చండుడు రానిపక్షమున మీవారు గతి యింతే ”

అని తలపోయుచు నాటంటులు చిన్నరాణాను వెంట బెట్టుకొని తూర్పుద్వారమువద్ద పూర్వ మల్లాయుద్ధీను వేయించిన దిబ్బ జేరునప్పటికి వారి చెవులకు గుర్రపుదోడు చప్పుడు వినబడెను ఇది యేమగునని నిలిచిచూడ నలుబదిమంది యాయుధపాణులగు జోదులు వచ్చుచుండిరి. అందు మొనగాడు మాసినగుడ్డలు నసమానమైన యాయుధములు ధరించినట్టి యొక సంజ్ఞజేసి తనరాక రాణా కెరిగించెను. ఎవరా వచ్చుచున్నదని కోటకావలివాండు వానిం బలుకరించిరి. మేముత్సవము జూచుటకు గోసుందకు రాగా రాణా వారింగొలిచి వెంట బోవలసినదని రాణి సెలవగుటచే వచ్చితిమనివారుత్తర మిచ్చిరి. ఆ కావలివాండ్రకు దృష్టిపరచి యత డనేక ద్వారములు గడచి చుట్ట తుదకు రామద్వారము పేరుగల లోపలిగుమ్మమువద్దకు బోగా నక్కడివాండు వాని నడ్డగించి వాని వెనుక నింక నొక పెద్దసేన వచ్చుటం జేసియు లోపలికి జొరనీయరైరి. అప్పు డుపాయములతో బనులు సాగవని యొరలోనుండి కత్తి నూడబెరికి ద్వారరక్షకుల శిరంబుల కొబ్బరిపుచ్చెలల్లెగనరకెను. వెంటనే తొల్లిటి వేటకాండందరు వానికి సాయమై నిలిచిరి. చండుడు

వచ్చె వచ్చెనని కోటయంతయు బ్రతిధ్వను లెగయునట్లు కేకలు వెడలెను. రాణి సోదరులు నిశ్చేష్టులై యూరకుండిరి. చండుడు నిరపాయముగ సైన్యసమేతుడై కోటలో బ్రవేశించె.

చండున కందరు గనబడిరి కాని మునలిరాజు గనబడయ్యె. అతడు నల్లమందు మ్రింగి యామత్తుచే స్పృహదప్పి యొకమూల గదిలో గడ్డిపరుపు వేసిన మంచముపై బండుకొనెను. ఆ భర్తచెంత రాణి చెలికత్తెయగు రాజపుత్రాంగన నిలువబడియుండె. ఆమె కెవ్వరైన సన్నచేసిరో లేక యావల జరుగు కోలాహలము చేతనే యామె వాని తలపాగ నూడదీసి వాని మేనిచుట్టుం ద్రిప్పి గట్టిగా మంచమునకు బిగించికట్టి తానవలకు దాటెను చండునిబంట్ల సింహనాదములు చచ్చెడు వారి యార్తధ్వనులు కత్తులరాపిడి చప్పుడులు నగరమంతయు వినబడుచున్నను నల్లమందు తాతకు మెలకువ గలిగింప జాలవయ్యె. ఎట్టకేల కతడు మెలకువ దెచ్చుకొని యమకింకరులవలె నెదుట నిలిచిన శత్రువుల మొగముల జూచె. అప్పుడు వచ్చియు రాని తెలివితో నాతడు కట్టువడినసంగతి యెరుగక లేవ నుంకించి లేవజాలక క్రొత్త పెండ్లాముచేసిన మోసమెరిగి చింతించి హుమ్మని మంచముపాళమున లేచి యాయుధముకొరకు వెదకుకొను చుండగా చండుని సేవకులు వానిం దుదముట్టించిరి.

ఇట్లు చిత్తూరు క్రొత్తప్రభువుల బారినుండి విముక్తిజెందెను. రణమల్లుయొక్క పెద్దకుమారుడు జోడా యనునతడు తక్కితక్కిన మార్వారు దేశస్థులందరు హతులైరి. జోడా 128 మంది బంట్లతో చండుని బారింబడక తప్పించుకొని ప్రాణములు దక్కించుకొని తన స్వస్థానమును మార్వారు దేశమునకు రాజధానియు నగు మండూరు పట్టణమునకు పయనమైపోయెను. చండశాసనుడగు చండుడు వెన్నంటి తరుముటచే నచ్చట నిలువలేక యతడు హర్బశంకరుడను నొక మిత్రుని యింటికి

పారిపోయెను. విజయుడగు చండుడు మీవారుదేశమును గ్రొత్తగా నాక్రమించిన మార్వారు దేశమును తమ్మునిపేర బాలించుచుండెను.

ఈ హర్షశంకరుడు మీవారు మార్వారు సరిహద్దులోనున్న యొక యడవిలో గాపురమున్న క్షత్రియుడు. అతడు పరమ భక్తుడు; మహాశూరుడు, అపద్బాంధవుడు, శరణాగత రక్షకుడు, అడిగినవారికి లేదనకుండ నిచ్చునటుల దానకంకణము గట్టుకొన్నవాడు. కాకులను గొట్టి గ్రద్దలకు వేయునట్లుత డప్పడప్పడు చుట్టుప్రక్కల గ్రామములు దోచుకొనివచ్చి బీదలకు బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణలు చేయుచుండును తన చిన్నసేనతో జోడా హర్షశంకరుని యింటికిబోయిన దినము పండుగ యగుటచే నచ్చట విశేషముగా నన్నప్రధానము జరుగుచుండెను. కనుక తమ కేవెలితియు గలుగదని యతడనుకొనెను. కాని శంకరుడు వారు వచ్చునప్పటికొక్క మెతుకైన మిగులకుండు నట్లన్న ప్రధానము చేసెను అకలి దప్పికలచేతను మార్గాయాసము చేతను బడలి యాక్రోత్తగా వచ్చిన నూట యిరువదిమంది యతిధులకు నేమిపెట్టుదును. నాకి దిన మెట్లు పరువు దక్కునని శంకరుడు విచారింది యొక యుపాయము గనిపెట్టెను. అప్పడప్పడు రంగులువేయుటకును కణుపు కాలమున బీదలు దినుటకునుపయోగించు నొక మొక్క యతని కప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆ చెట్టు తెప్పించి మెత్తగా నలగదంపించి పిండియు బెల్లమును గలిపించి వండించి వారికి బెట్టించెను. వారందఱు మిక్కిలి యాకలిగొని యుండుటచే నది యేదో క్రొత్తపిండివంట యనుకొని తమకముతో భక్షించిరి. ఆ మొక్కలు రంగువేయుటకు దఱచుగ నుపయోగింపబడుటచే భోజనాంతరమున నతిధుల గడ్డములు మీసములు కొంచె మెర్రబడి యుండుటచే వారందఱులు మొగంబులు జూచుకొన వారంభించిరి. అప్పుడు శంకరుడు వారియొద్దకు బోయి తనపై వారి కనుమానము కలుగకుండునట్లు

వారితో నిట్లనియె. “చూచితరా యీశ్వరమాయ? మీ కష్టకాల మిట్టే మారిపోయి సుఖకాల మగునని తెలియజేయుటకు భగవంతుడు మీ మీసముల కిమార్పు గలుగజేసెను” అని యతండు చెప్పి వానియందలి భక్తిచే వారా మాటలు నమ్మి యట నుండిపోయి సమయము వచ్చువరకు మండూరు చుట్లు పట్ల నడవులలో దిరుగుచుండిరి. అంతట ముకుళుడు యుక్త వయస్కుడై రాజ్యభారము వహించెను. చండుడును వాని కొడుకులును మండూరు రాణాకు బదులుగ నేలుచుండిరి. రాణీ హంసాదేవి తన కుమారుడు రాజ్యభారము బూని నిరపాయస్థితి నున్నందున దిక్కుమాలిన యడవులం దిరుగు చున్న తన సోదరున కేదేని యుపకారము జేయ నిశ్చయించు కొని వాని రాజ్యము వానికిమ్మని కొడుకును బ్రతిమాలికొనెను. ముకుళుడు సరేయని చండునితో నాలోచించుటకు వానిం దన యొద్దకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. ఇరువురు కొడుకులను సపరివారముగ మండూరునందుంచి చండుడు పెద్దకుమారుడగు ముంజునితో గలిసి రాణాపద్దకు బయనమై పోయెను.

వాని పయనముమాట చారులవల్ల నెరిగి జోడా హర్ష శంకరుడు మొదలగు కొందరు జోదులం గూర్చుకొని మండూరు నకు బోయి చండుని కొడుకుల వధించి వట్టణ మాక్రమించెను. చండుడు మార్గమధ్యమున నామాట విని కోట గాపాడుమని ముంజుని వెనుకకంపె. కాని సపరివారముగ సోదరు అదివరకే మృతినొందుటం జేసి తా నొంటిగ నేమియు జేయలేక ముంజుడు మరలివచ్చుచుండ జోడా వానిని వెన్నంటి తరిమి త్రోవలో దెగటార్చి ప్రాతపగ దీర్చుకొనియె. చండుడు తన కుమారుల మరణవార్త విని తాను మండూరు పట్టుకొని జోడాను సంహరించుటకు సమర్థుడయ్యు గయ్యమునకు గాలుదువ్వక తన కొడుకులు రణరంగమున వీరపురుషోచితమైన మరణము

నందినారని సంతసించి జోడా తండ్రిని సోదరులను తాను మున్ను జంపినందుకు దన కుమారుల నిష్పక్షడడు వధించి యుండునని సరిపెట్టుకొని రాజపుత్రు లొకరితో నొకరు పోరాడుట తగని పనియని హితోపదేశముచేసి ముకుళునితో చెప్పి వాని రాజ్యము వాని కిప్పించి మారువారు రాజ్యములోని యొక్క తాలూకామాత్రము చిత్తూరు రాజ్యమున గలిపించి యెల్లల నేర్పరచి తా నెప్పటియట్లు తమ్మునిం గొలిచి బ్రతుకుచుండెను.

నాడు మొదలు మీవారు రాజకుటుంబమును మారువారు రాజకుటుంబమును తమ తమ ప్రాత పగలు మరచిపోయి వియ్యము నెయ్యము హెచ్చ సుఖమున జీవించుచుండిరి. తరువాత జిత్తూరు నగరముపై నొక్కసారి శత్రువు లెవరో దండెత్తిరా జోడా తన సేనలం గూర్చుకొని మేనల్లునకు సాయ మయ్యెను. చండునివంటి నీతిమంతులు దేశాభిమానులు ననేకులు మన దేశమున బుట్టి మార్గప్రదర్శకులయ్యెదరుగాక !

రాణా కుంభుడు

రాణా ముకుళుని దర్బారులో నున్న దొరలలో గాచుడు, మేరుడు నను నిరువురు సోదరు లుండిరి. వారు ముకుళుని తాతయగు ఖేటనింగునకు గుమారులగుటచే నతనికి సవతి పినతండ్రులైరి. కాచమేరుల తల్లి ఖేటనింగునకు సన్నిహితగా వివాహమైన ధర్మపత్నిగాక యుంపుడుకత్తెయై పేదయగు వడ్ల బత్తుని కూతురగుటచే వారు సంస్థానముందు జండుని తరువాత గౌరవనీయులయ్యు గొందెము తక్కువగ జూడబడుచుండిరి. ఆ యన్నదమ్ము లిరువురు తమ వడ్లబత్తుల చుట్టరికపు మాట యెవరు దలపెట్టినను మహా కోపోద్ధీపితులగుచు వచ్చిరి. యీ సంగతి రాజుకొలుపున నున్నవారి కందరకు విశదము.

మహారాజాయగు ముకుళు డొకనాడు కొందఱు బంది పోటు దొంగల దరిమికోట్టుచు విశ్రాంతికై యొక మామిడి తోపులో దొరలందఱు గొలువ గూర్చుండెను. అదివర కెన్నడతడు చూచి యెఱుగని యొక్క చెట్టుక్కుడ కనబడుటచే ముకుళుడు దాని పేరేమని దగ్గరనున్న యొక దొర నడిగెను. ఆ దొర తనకును గావమేరులకును మనస్పర్థ లుండుటచే వారినవమానము చేయుటకై యా ప్రమానిపేరు దా నెఱుగనట్లు నటించి వారి నడుగుమని రాజుతో మెల్లగ చెప్పెను. రాజు యందలి తిటుకు నెఱుగక పినతండ్రుల బలిచి యా వృక్షముపే రడిగెను. ఆ యన్నదమ్ము లిద్దరు వెంటనే తాము వడ్లబత్తుని సంతతి యగుటచే జెట్లయొక్క పేర్లు నాణెములు దమకు జక్కగ దెలియునను సర్తముతో రాజాప్రశ్న తమ్మవమానించుటకయి యడిగెనని మహా కోపాద్ధిపితులై యప్పటి కూరకండి సాయం కాలము రాజు జపము చేసికొనునప్పుడు కత్తుల దూసి వానిపై బడి తుత్తునియలుగా నరికి చిత్తూరుకొటం బట్టుకొనుటకు నప్పుడు గుర్రములనెక్కి పోయిరి. కోట కావలివాండు జాగరూకత గలవా రగుటచే వారి ననుమానించి తలుపులం దెరువరైరి.

ముకుళుని దుర్మరణవార్త తెలిసినతోడనే ప్రజలు హాహాకారములు చేసిరి. ముకుళుడు చిరకాలము రాజ్య మేలకున్న నేలినన్నినాళ్లు న్యాయముగా బ్రజాపాలనము చేయుచు బగతుర బారదోలుటలోను స్వరాష్ట్రమును బలపరచుకొనుటలోను మిక్కిలి సమర్థుడయ్యెను. అతని కొడుకు కుంభుడు తండ్రి మరణమునాటికి బాలుడయ్యు బుద్ధిమంతు డగుటచే దూరపు టాలోచనచేసి తన తండ్రికి బ్రాతపగతుడును మేనమామయూ నగు జోడాను తన సహాయార్థము రమ్మని వర్తమాన మంపెను. జోడాయు వెనుకవైరము మరచి దయాళుడై కుంభునికి సహాయము నిమిత్తము కొంతసేననిచ్చి తన కుమారుని బంపెను.

అతడును చిత్తూరు రాణాయు గలిసి రాజద్రోహులగు నన్న దమ్ముల నిరువురను స్థిమితముగ నొక్కచోట నిలువనీయక యొక తావుననుండి యొక తావునకు దరిమికోట్ల నెట్టకేలకు కాచమేరులు వారిబారి కోడి స్నానభీతిచే రాటకోట యను నొక కొండకోటం బ్రవేశించిరి. ఈ దుర్గము నట్టడవులలో గొండలపై నుండుటచే దుర్గమ మనియు మీవారు ప్రభువును మార్వారు ప్రభువును దానిం బట్టుకొనజాలరనియు నిశ్చయించి కాచ మేరులు దానిం బ్రవేశించి మరమ్మతుచేసి బలపరచిరి

కాచమేరుల జాడలు దెలియుటకై మీవారు మార్వారు ప్రభువు లొకనా డడవులలో దిరుగుచుండ నొక మనుష్యుడు వచ్చి వారి పాదములపైబడి న్యాయము దయచేయుడు మహా ప్రభూ! యని ప్రార్థించెను నీవృత్తాంత మేమియని వారడుగ నత డిట్లనియె “స్వామీ! నేను రాజపుత్రుడను, చోహణ వంశస్థుడను. నా పేరు సుజా; నాకు చక్కని చుక్కయగు నొక కూతురు గలదు ఈ కొండలం దిరుగుచు నొకమారు కాచ మేరులు నా ముద్దుకూతును జూచి దాని నెత్తుకొని రాటకోటకుం బారిపోయిరి. నా దుర్గతినిగూర్చి నేను రాణావారితో మొరవేట్టు కొనుట కిప్పడే పోవుచుండగా నా యదృష్టవశమున మార్గ మధ్యమున మీరే యగపడిరి. రాటకోట లోకులనుకొనునంత దుర్భేద్యముగాదు దాని యాయువుపట్లు నే నెఱుగుదును. యీ నడుమ కోట మరమ్మతులు జరిగినప్పుడు నేనొక కూలివాని వేషము వేసికొని పనిచేసినట్టై చేసి దాని గుఱ్ఱెరిగితిని. తక్కినచోట్ల కోట దుర్భేద్యమే కాని యొక్కమూల వీలుగనున్నది. ఏ కష్టము వడియైన నొక్కసారి మనము కోటమీది కెక్కగలిగితిమా యింక కోట మన స్వాధీనమే, ఏలయందురేని కావలివాండు కోట దుర్భేద్యమను తలంపున నశ్రద్ధతో నున్నారు”

ఈకథ చెప్పునప్పు డతడు ప్రజల మొగము జూడలేక తలపై మునుగు వేసికొనెను. మీవారు మార్వారు ప్రభువులు

గుఱ్ఱములపై గూరుచుండియే వాని పలుకులు విని “సరే! యా కొండమీదికి దారి జూపగలవా?” యని యడిగిరి. చిత్తము స్వామి యని యత డనుమతించుటయు మెరియలవంటి బంటును కొందర గూర్చుకొని మార్వారీ రాజకుమారుడు వాని వెంట జనియెను. మొదట సుజాయు బిదప మార్వారుప్రభువును జీకటిచాటున బర్వతశిఖరమున కెగ్రబ్రాకిరి. ఆ రాత్రి యాకాశ మంతయు గారుక్రమ్మిన మబ్బులతో నిండియుండుటచే జిమ్మ చీకటి యెల్లెడల వ్యాపించె. ఆకసము చిల్లిపడినట్లు వాని ద్రిమ్మ రింపజొచ్చె. బ్రహ్మాండములు పటపట పగులన ట్లురుములు మొఱయసాగెను కన్నులు మిరుమిట్లు గొలుపునట్లు తళుకు తళుకు మని మెరపులు మెఱయజొచ్చె. సకలభూతుక జంతు పలకు శరణ్యమైన యా కొండపై నా రాత్రియం దా శూరశిఖా మణులు కన్నుకన్ను కనబడని చీకటిలో ముందేమియున్నదో యెఱుగక వ్రేలు మోపుటకు తావు దొరకిన నందు నిలుచుచు జేతికేది దొరకినదాని నూతగా బట్టుకొనుచు మెరపు కనబడినపు డెల్ల దారి జూచుకొనుచు నిరుకునందుల గొందులబడి నడువ సాగిరి చీమ చిటుక్కు మన్న నొక బొమ్మరాయి గదలిన యట్టి చిన్నయలుకుడైన బగతురు దమజాడ దెలిసికొని కార్యవిఘ్నము చేయుదురన్న భయమున నొండొరులతో మాటలాడకొనక ధైర్యము నిమిత్త మొండొరుల బ్రోత్సాహము జేసికొనక జారి పడినం బరస్పర సహాయ మడుగక యావీరు లాపర్వత శిఖరముల మీద నడచుచుండిరి. కొంత దవ్వరిగి సుజా యెత్తగు నొక రాత్రిపై నడుగు పెట్టబోవుచుండ జింతనిష్పలవంటి గుడ్డు గలిగి యెరకొరకై చూచుచున్న యొక యాడుపులి గానబడియె. అచ్చమగు తన కులంబునకు మచ్చ గలిగెనని మనంబున మిక్కిలి పరితపించుటచే యా సుజా పులియైనను సరే భూత మైనను సరే బ్రతికినను సరే చచ్చినను వురే భయపడక వెను కంజ యిడక యచ్చటనే నిలువబడి మాటలాడ వలనుపడమి

యపాయమును సూచించుటకై రాజకుమారుని హస్తము స్పృశించెను. రాజనందను డాసన్న యెరిగి యపాయ మాసన్న మయ్యెనని నలుదెసలు పరికించి నెత్తురుముద్దలవంటి కన్నులు గలిగి తమపై నుంకించి దుముకబొవుచున్న బెబ్బులింగాంచి కత్తిదూసి పొడిచి యొక్కయేటున 'దాని' నంతమొందించె. అదెబ్బతో నది కొండపైనుండి దొర్లి కిందపడియె. కాచునికూతురప్పడే మెలకువనొంది యేదో చప్పుడగుచున్నదని తండ్రినిలేసి "శత్రువులేమో చూడు నాయనా" యని పలికెను. అపలుకులు విని కాచుడు భయములేదు పండుకొనుము. మన శత్రువులు చాలదూరమున మున్నారు; అది యురుముల చప్పుడుగాని మరియొకటి గాదు, దైవమును దలచుకొనుచు నిర్భయముగా నిద్రింపుమని తానును గుఱుపట్టి నిద్రించెను.

అంతట గొంతసేపటికి శత్రువులు గోటలో బ్రవేశించినారని యందఱకు స్పష్టముగా దెలిసెను. గోటలోని సైనికు లందఱు చప్పుచప్పున నాయుధములకొఱకై పరుగులెత్తిరి. కాని వారి శ్రమయంతయు వృథాయయ్యె. మార్వారు రాజకుమారుడు మేరుని గడతేర్చి, సుజా కాచుని దెగటార్చి తన యక్కసు దీర్చుకొనియె. ఇవిధంబున నొక్క ముహూర్తమందే రాజద్రోహంబును స్త్రీమాన ద్రోహంబును జేసిన దురాత్ములు తమ దోసంబులకు దగిన శిక్షలం బొందిరి. ఇట్లు తండ్రిం జంపిన దురాత్ముల నంత మొందించి కుంభుండు సింహాసనమున సుప్రతిష్ఠుడై నేలంబాలింప నారంభించెను.

ఆ కాలమున ఢిల్లీరాజ్యము పూర్వవైభవము నంతను బాసి నామావశిష్టమై యుండెను. తొల్లి చక్రవర్తులకు లోబడిన రాజ్యములన్నియు గ్రమగ్రమంబున ఢిల్లీకి గవ్వము చెల్లించుట మాని స్వతంత్రములయ్యె. ఈ విధముగా స్వాతంత్ర్యముబడసిన రాజ్యములలో మాళవదేశ మొకటి. అది పూర్వము హిందూ రాజుల పాలనమున నుండియు నా సమయంబున మహమ్మదను

పేరుగల యొక మహావీరుని పాలనంబున నుండెను అతడు మహాబలదర్పితుడై ఢిల్లీపై దిరస్కారభావము జూపుటయే గాక యనేకదేశముల జయించి చిట్టచివరకు రాజస్థానముమీద దండెత్తుటకు యత్నించెను కుంభుడా సమాచారము ముందుగానే విని లక్ష్మీ గుఱ్ఱముల దళమును పదునాలుగువందల యేనుగులను గూర్చుకొని మహాసేనతో మాళవదేశముపై దండువిడిసె. అప్పుడు కుంభునకును మహమ్మదునకును దారుణయుద్ధము జరిగెను. దైవానుగ్రహముచే నా కయ్యమునందు మహ్మదీయులకు సంపూర్ణ పరాజయమును హిందువులకు పరిపూర్ణజయంబును గలుగుటయే గాక మాళవదేశాధిపతియగు మహమ్మదు కుంభునిచే జిక్కి చిత్తూరునకు ఖైదీగా దీసికొనిపోబడెను. అచ్చట నత డారుమానములు చెరలోనున్న పిదప కుంభుడు వానిం గరుణించి వానివద్దనుంచి ధనమునుగాని కానుకలుగాని రాజ్యమును గాని గ్రహింపకయే తానే వాని కనేక బహుమానములిచ్చి వానిని విడిచిపుచ్చెను మహమ్మదు తన కిరీటమును మాత్రము చిత్తూరుకోటలో విడిచిపోయెను. మహారాణా కుంభుడు తన యెడల జూపిన నిర్భేతుక కృపారసమును దలచి మహమ్మదు వానియెడ జాల కృతజ్ఞుడై వానితో గలిసి సాటితురక యగు ఢిల్లీచక్రవర్తి మీదికి యుద్ధమునకు బోయి యిరువురుం గలిసి మరల దలయెత్తకుండ వానిని నోడించిరి.

మాళవదేశాధిపతి గర్వ మడంచినపిదప కుంభుడు తన విజయ మాచంద్ర తారార్కముగ భూమిలో నిలుచునట్లు చిత్తూరునం దొక జయస్తంభమును గట్టించెను. అది చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మి యొక్క తొంటి వైభవమును తెలియజేయుచు నిప్పటికి నిలిచియున్నది. దానిం జూడనివారు దాని గొప్పతన మూహింపజాలరు; చూచినవారు వర్ణింపజాలరు. అది కట్టుటకే సంవత్సరములు పెట్టెను. దానిపొడవు నూటయిరువది రెండడుగులు. అది నలుదెసలకు నాలుగు పలకలు గలిగియున్నది.

దానికి తొమ్మిది యంతస్తులు గలవు. ప్రతి యంతస్తునం దొక్కొక్క నల్లరాతి పలకమీద జిత్తురు రాజవంశ చరిత్రము వ్రాయబడియున్నది. అంతియగాక దేవతలయు రాక్షసులయు నప్పరసస్థిలయు వీరపురుషులయు విగ్రహములు చిత్ర చిత్ర ములుగ విన్నాణమేర్పడ చెక్కబడియున్నవి. దాని సొగ సంతయు నిచట వర్ణించుటకు పీలుగాదు.

ఈ జయస్తంభమునే గాక యమ్మహావీరుడు చిత్తురు నగ రమునందు శ్రీకృష్ణునకును బ్రహ్మకును వేరువేరుగ నాలయము లును అరావళీపర్వతముల యందలి యాబూ శిశిరముమీద మణియొక కోవెలను గట్టించెను.

అతడు మిక్కిలి దేవతాభక్తుడే గాని తన రాజ్యసంరక్షణము నకు గేవలము దేవతలనే నమ్మియుండక మనుష్యప్రయత్నము గూడ నమ్మి ప్రాతకోటలను బాగుచేయించి క్రొత్తకోటల గొన్ని కట్టించి దేశము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగ జేసెను. ఈ కోటలో 'గుంభలోమియర్' అనునది ముఖ్యమైనది కుంభలోమియర్ అనగా గుంభునికొండ యని యర్థము ఈ కొండకోటలో గూరు చుండియే కుంభ మహారాజు తన యిష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణుని మీద బిద్యములు కృతులు చెప్పచు వచ్చెను. మహారాజా కుంభుడును వాని పట్టపుదేవియగు మీరాభాయియు హిందీ భాషలో మిగుల లలితమగు కవిత్వము జెప్పగల ప్రాడలు. సత్కులప్రసూనత చక్కదనము సత్ప్రవర్తనముగల రాజవత్సు లనేకు లుందురు; కాని సాహిత్యము సంగీతము దైవభక్తిగలవా రుండుట యరిది.

మీరాభాయి హిందీభాషలో ననేకపద్యములు కృతులు భగవత్పరముగా జెప్పెను. చెప్పటతో దనివిననక చిత్తురునం దొక కృష్ణాలయమును గట్టించి యచ్చటి కనుదినమును బోయి తానుజెప్పిన కృతులు పద్యములు చదివి స్వామిని స్తుతించి

తాను మహారాజు పట్టపుదేవి ననుమాట మఱచి సామాన్య స్త్రీవలె భగవంతుని యెదుట నాడి పాడి వచ్చినవారందఱి కన్నులకు వీనులకు విందుసేయుచుండును. సహజముగ గంఠమాధుర్యము గల స్త్రీ సంగీత శాస్త్రమునం దనమాన ప్రజ్ఞగలదై భక్తిరస ముట్టి పడునట్లు పాడునపుడు వినువారి మనస్సులు కఱగి నీరై పోవా? అందుచేత మీరాభాయి మాట విన్నవారందఱు గృష్టునియందు బరమభక్తులైరి. ఆమె జగమంతయు శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మ స్వరూపమేయని సంసారపుగండవలు వదలుకొని స్వామిగుణముల వర్ణించి కవనము చెప్పటయు పాడుటయు నాడుటయు, దక్క తక్కిన పనులజోలికి బోదయ్యె. పురజను లామె గానమును వినుటకు బ్రతిదినము వేసవేలు కృష్ణాలయమునకుబోవుచు వచ్చిరి. ఆమెకిర్తిక్రమక్రమంబుగ నుత్తరహిందూస్థాన మంతయు న్యాపించుటం జేసి దూరదేశమునుండియు ననేక జనులు వచ్చి యామె గానమును విని భక్తికి సంతోషించి పోవుచు వచ్చిరి. ఆనాటి ఢిల్లీచక్రవర్తి యామె యనమానప్రజ్ఞలను విని తన చెవులు దన్యములుగ జేసికొనవలయునని నిశ్చయించుకొని మహారాజు పట్టపుదేవి కరకుతురక యెదుట నిలిచి పాడదను కొని గోసాయివేషము వేసికొని యొక్క సేవకునితో బయలుదేరి చిత్తూరునకు వచ్చి సాయంకాలమున హిందువులతో గలసి కృష్ణాలయము ప్రవేశించెను.

ప్రవేశించి జగన్మోహనమగు నామె రూపమును మనస్సును కరగించు పాటయు గని విని ఢిల్లీశ్వరుడు పరవశుడయి యామె యడుగులకు మ్రొక్కి తన జేబులోనున్న యమూల్యమగు రత్న హారము దీసి యామె కిచ్చెను. ఇది యొక్కడిదని యామె యడుగ నతడు స్నానముచేయుచుండ నా కిది యముశానదిలో దొరికినదని చెప్పి యవ్వలకుం బోయెను. ఆ దేవియు నతడు చక్రవర్తియని యెఱుగక నిజముగ గోసాయి యనుకొని యా హారము స్వామి కర్పించెను

రాణా కుంభు డా హారమును జూచి యది చక్రవర్తివద్దనే గాని గోసాయిలవద్ద నుండునదిగాదని నమ్మి రత్నాలవర్తకులకు జూప వారు దానిం బరీక్షించి యది ఢిల్లీచక్రవర్తిదని యాసవాలు పట్టి చెప్పిరి. కుంభుడు భార్యపై స్వనుమానపడి భార్యం జంపు మని మంత్రుల కానతిచ్చె. ఆమె మహా పతివ్రతయని యెరుంగుటచే నామె నెవ్వరు జంపరైరి. అనంతరము భర్త కిష్టము లేనప్పుడు తాను బ్రతుకగూడదని నిశ్చయించుకొని యా దేవి యర్ధరాత్రమున నెవ్వరికి దెలియకుండ కోటవదలి యావలకుం బోయి యొక నవిలో బడెను. అప్పుడు భగవంతుడు కృష్ణుడై వచ్చి యామెను జూవకుండ గాపాడెనట! పిదప నామె బృందావనమున కరిగి భక్తురాలై తన జీవితశేషము నచ్చటనే గడపెను. ఉత్తర హిందూస్థానమున మీరాబాయి చేసిన కృతులు నాబాల గోబాలముగ నిప్పటికిని బాడుచు నామెపేరు శిరసావహింతురు

అనంతరము కుంభుని చుట్టములగు మార్వారు రాజకుమారులలో నొకనికి జాల్వారుదేశపు రాజకుమారునిచ్చి వివాహము చేయుటకు పెద్దలు నిశ్చయించిరి. కుంభు డా వార్తవిని యా కన్యను తానే పెండ్లిచేసికొనగోరి ప్రాతచుట్టరిక మయినను దలంపక యపకీర్తికి జంకక యా కన్యను బలాత్కారముగా నెత్తుకొనివచ్చి యామె కిష్టము లేకున్నను వివాహము దేసికొనెను. ఈ యవివేక కార్య మతని ననేక కష్టములపాలుచేసెను అది వరకు గొంతకాలమునుండి గలిసియున్న మీవారు మార్వారు రాజకుటుంబములకు మరల బ్రబలవైరము గలిగెను? కొత్త పెండ్లాము మనసున మగనిపై నిష్టములేదు.

ఆమె మొదట మార్వారు రాజకుమారుని వలచుటచే నెల్లప్పుడు నతనినే ధ్యానించుచు చిత్తూరునకువచ్చి తనను దీసికొని పొమ్మని వానికి సందేశముల సంపుచు తన హృదయమున మదనానలమిట్లే మండుచున్నదని తెలియజేయుటకు

దనమేడపై నొక పెద్దదీపమును రాత్రులు పెట్టించుచు వచ్చెను. మీవారు రాజకుమారుడు నామె యందే వలపు నిలుపుటచే నామె కొఱకే పరితపించుచు నొకమారు చిత్తూరునకుబోయి కొటలో బ్రవేశించి యామెను దీసికొనిపోవుటకు యత్నించెను గాని యాతని యత్నము కొనసాగదయ్యె.

కుంభుడు కొలువునకు వచ్చినపుడెల్ల ముందుగా దన చేతి కత్తి దనలోదాను గొణుగుకొని ఏమ్మట గూర్చుండెను ఇది యంతకుమున్ను చాలా కాలమునుండి వానికి యభ్యాసము. కుంభుని జ్యేష్ఠపుత్రుడును యువరాజునగు రాయమల్లుడు తన తండ్రి చేయునట్టి యా పని కేమియర్థమో తెలియక తన నందియము తనలో నణచుకొనజాలక సందేహనివృత్తి జేసికొన దలచి దాని యర్థమేమని తండ్రినడిగెను. తండ్రి దానికి యర్థమును జెప్పలేదు సరిగదా మీదు మిక్కిలి తన దేశమునుండి తక్షణమే వెడలిపోమ్మనికొడుకున కాజ్ఞాపించెను. రాయమల్లుడు విదేశములం దిరుగుచుండ రాణా చిన్నకొడుకులలో నొక డొక చారునకు లంచమిచ్చి వానిచే దండ్రిని జంపించి తన యన్నగారి కావార్త దెలియకమునుపే తానే గద్దెయెక్కెను. ఆపితృద్రోహి తన పదవి స్థిరముగా జేసికొనుటకు జుట్టుపక్కల రాజులకు లంచములిచ్చి వారి మైత్రిగావించి యట్లాటో దేశము నైదేండ్లు పాలించె. అంతలో రాయమల్లుడు మహాసేన గూర్చుకొని తమ్మునిపై నెత్తివచ్చి వాని నొడిచిపుచ్చి పొరదోలి తాను సంహార సన మెక్కెను. తండ్రిం గడతేర్చిన శూరశిఖామణి స్వరాష్ట్రమున నిలువ నీడగానక యప్పటి ఢిల్లీచక్రవర్తియగు బహలాల్ లోడి వద్దకు బోయి వాని నాశ్రయించి తన యన్నబారినుండి తన్ను రక్షించి రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేయుమని బ్రతిమాలి యట్లు చేసినచో మీవారుదేశము ఢిల్లీకి లోబడునట్లు చేయునట్లును విశేషించి సూర్యవంశ ప్రదీపకుడగు తాను తన కూతును చక్రవర్తికిచ్చి

నిశ్శంకముగా వివాహము చేయునట్లును వాగ్దానము చేసెను. చక్రవర్తి వాని చెలిమి కిచ్చగించి సాయముచేయుదునని యభయహస్త మిచ్చి వానిని నబహుమానముగ నావలకు బంపె. అనాడు గొప్పవాన కురియుచుండెను. పితృద్రోహి యగుటయే గాక కులద్రోహియు దేశద్రోహియునై గౌరవంబునకు బుట్టిన యిల్లగు చిత్తూరు రాజవంశమున జన్మించిన కన్యను గొవును గోనికొని తిను పచ్చితురకకిచ్చి వివాహము చేయదలచిన యాదురాత్ముడు బ్రతుకంగూడదని తలంచి భగవంతుడు వాని జంపబంపిన యాయుధమో యనునట్లొక పెద్దపిడుగువచ్చి గుమ్మము దిగగానే వాని నడచె. పడియున్న యజమానునికడకు సేవకులువచ్చి చూచునప్పటికి నంతయుమాడిన మేనుతో బీనుగైయుండె మహారాణా కుంభుని యనంతరమున రాజ్యము నకు వచ్చిన యాదుష్టునకు బ్రజలు 'హంత' యను పేరు పెట్టిరి హంత యనగా జంపినవాడని యర్థము, అంతియకాని వాని నిజమయిన నామ మెవ్వరికి దెలియదు ఈ నృశంసుడు విరుగడయి పోయినదే మంచిదని సంతోషించి ప్రజలందఱు రాయమల్లుని తమకు రాణాగా నంగీకరించి వానిం గొలుచుచు సుఖించిరి.

పృథివిరాజు సాహసములు

మీవారుదేశపు రాణాయగు రాయమల్లునకు సంగుడు పృథివిరాజు. జయమల్లుడు నను మువ్వరు కొడుకులుండిరి. అందు పృథివిరాజు నిరుపమాన సాహసుడు. మహా తేజశ్శాలి అతడు పదునాలుగేండ్లు ఎయసుగలిగినది మొదలు ప్రతికక్షు లెందఱు వచ్చినను లెక్కసేయక యాయుధసహాయుడై యనేక వీరకర్మముల నొనర్చుచుండెను. మీవారునందె గాక చుట్టు ప్రక్కల దేశములందుగూడ పృథివిరాజు ధైర్యసాహసమునకు

పెట్టినదిపేరు. అందుచే నతని యకాలమరణమునకు దరువాత కొన్నివందల యేండ్లవరకు జనులాతని వీరవిహారముల నెంతో చిత్రముగ జెప్పకొనుచు వచ్చిరి.

పృథివిరాజు తన బలము తానెరిగినవాడగుటచే దనకు తరతరముల నుండి శత్రువులయిన మహమ్మదీయులతో జిత్తూరులోని శూరులం గూర్చుకొని యుద్ధముచేయుట పండువుగా దలంచుకొనెను. తన యన్న సంగుడు తనకన్న శాంతుడును వివేకియు నైనను ఆతడు సింహాసన మెక్కడనియు దాని సింహాసనమెక్కి చిత్తూరు నేలునట్లు బ్రహ్మ వాసినాడనియు నతండు పలుమారు చెప్పచుండును. ఒకనాడు పృథివిరాజు వినతండ్రియగు సురేశమల్లుడును సోదరులునుండగ పైన జెప్పినట్లు పలికెను. ఆ మాటలు విని సంగుడు తమ్మునితో నిట్లనియె.

“తమ్ముడా ! దేవతల యభీష్టమే చెల్లనిమ్ము, విధినిర్మాణ మట్లున్న యెడల నేను జ్యేష్ఠుడయినను రాజ్యమును నీనిమిత్త మయి విడిచిపెట్టెదను. అయినను మనయూరుబైట వ్యాఘ్రగిరి మీదనున్న చారుణీదేవియొక్క యర్చకురాలి యొద్దకు బోయి తండ్రి యనంతరమున మాలో నెవ్వడు రాజగునని మన మడుగుదుము” అందుకు సోదరు లంగీకరించి సురేశమల్లునితో వ్యాఘ్రగిరికిం బోయిరి. అత్తరి నమ్మవారి యర్చకురాలిచ్చట లేనందున నామె వచ్చువరకు వారందు నిలువనిశ్చయించిరి. పృథివిరాజును జయమల్లుడు నాయర్చకురాలి మంచముమీద గూర్చుండిరి. సంగుడు నేలబరచిన యొక నివంగిచర్మముపై గూరుచుండెను. సురేశమల్లుడు వాని ప్రక్కనే మోకాలు నివంగిచర్మమునకు దగులునట్లు నేల గూర్చుండెను. అంత గొంత సేపటి కర్చకురాలు వచ్చుటయు ముందుగా పృథివిరాజు లేచి తమ వచ్చిన పని నామె కెరిగించెను. ఎరిగించుటయు నామె సంగునివంక దిరిగి యిట్లనియె.

‘సింహాంగి చర్యమే పూర్వము రాజులకు సింహాసనము దానిని నీ విప్పు డధిష్టించితివి గనుక ముందు మీవారు సింహాసనమును నీవయధిష్టించ గలవు’ అని విదప సురేశమల్లుని వంక దిరిగి యనేకసంవత్సరములు బహుశ్రమల ననుభవించిన వెనుక నీకును దేశమును ప్రభుత్వమును లభింపగలవు అవి యొట్టనిన నింక గొంతకాలమునకు పితృవిహీనుండగు నొకరాజకుమారుని బగతుర బారింబడకుండ దల్లి సంరక్షించుచుండును. ఆమె కతంబున నీకు రాజరికము లభించునని మొగమోటము విడిచి పలికెను.

ఆ పలుకులు విని పృథివిరాజు మండిపడి పట్టరాని బిట్టలుకయు నీర్వయు దన్నుబురికొల్పు గత్తి యాసి సంగుని జంపుటకై వానిమీద దుమికెను. అంతలో సురేశమల్లు డడ్డుపడి సంగుని రక్షింప వారలకు మహాకలహము సంభవించె. ఆ యర్చకురాలును మిక్కిలి భయపడి తన నెక్కడ చంపుదురో యని గుహవిడిచి పారిపోయెను. ఆమె చిన్నగుహ రాజపుత్రుల దూషణ భూషణములతోను ఖడ్గసంఘట్టనములతోను ప్రతిధ్వనుల నిచ్చెను.

ఆ దినమున వ్యాఘ్రగిరికి సమీపమున నొక మఠమువద్ద రహతూరు వంశస్థుడగు నొక రాజపుత్రుడు గుర్రముపై జీను వేసికొని యెక్కడికో పయనమగుటకు సిద్ధముగనుండెను. అప్పుడు వాని యొద్దకు నొక పురుషుడు తన గుర్రమును మిక్కిలి వేగముగా బరుగెత్తించుచు వచ్చెను. అతని శరీరమున నైదు కత్తిపొటు లుండెను. వాని గుర్రము మిక్కిలి యలసట పడి నోట నురుగలు గ్రక్కుచుండెను. రక్తమున స్నానము చేసినట్లు వాని దేహమంతయు నెర్రబడి యుండెను. బాణము తగులుటచే నొకకన్ను పోయియుండెను. రహతూరు వంశస్థుడు నీవెవ్వడవని వాని నడుగ నాతడు “నేను రాయమల్లు కుమారు డగు సంగుడను. నన్ను నా సోదరులు చంపనొంచి” రని చెప్ప

రహతూరుడు వాని కభయమిచ్చి చేయూత ఇచ్చి గుర్రముపై నుండి దింపి సేదదేర్చునప్పటికి వారి యెదుట గుర్రపుదళము వచ్చుచున్న జాడ దెలుపు దుమ్ముగువడెను. అది చూచి సంగుడు “అదె నా తమ్ముడు జయమల్లుడు నన్నుం దెగటార్చుటకు వచ్చుచున్నాడు. పృథివిరాజు సురేశమల్లుడు నొండొరులందాకి పోరి యలసటజెంది కదలలేక యచ్చటనే యుండి” రని పలికెను. రహతూరు వంశస్థు డామాటలు విని భయములేదు. ఈ మతములోనికి వారు రాకుండ నేను నిలిపెదను, అంతలో నీవు నిరపాయముగ బారిపోమ్మని ధైర్యముచెప్పి వాని నావలకు బంచె. అంత గొంత సేపటికి జయమల్లుడువచ్చి రహతూరు వంశజుని జూచి “సంగుని మా కప్పగింపవలసిన” దని యడుగ నతడు సంగుడు నన్ను శరణుజొచ్చె. గావున నతని నప్పగింప నని నిర్భయముగా బలికెను. అప్పుడు జయమల్లుడు “అట్లయిన మేమే వానిని బట్టుకొనెద” మని మతముం బ్రవేశింపబోవ రహతూరుడు కోపాయత్తుడై కత్తిదూసి జయమల్లుని వాని సేనను లోనం జొరనీయక నిరోధించె అంతట కొండెక సేపువరకు సందడికయ్యంబు జరుగ శరణాగత బిరుదమును బూసిన రహతూరుడు ప్రాణములు విడిచెను. అతడు గూలిన జయమల్లుడు మొదలగు వారు మతముం జొచ్చి యందు సంగుని గానక యతడు మరల తప్పించుకొని పారిపోయెనని విషాదము నొంది చనిరి.

ఈ వార్త రాయమల్లునకు దెలిసినతోడనే యతడు పృథివి రాజును మందలించి జీవాట్లుపెట్టి యిట్లనియె. “నా గారపు కొడుకగు సంగుని నాకు దక్కనీయక దుండగిడవైతివి. పాపము వాడు నీకు వెఱచియేగడా నిలువనీడలేక యడవుల గొండల గ్రుమ్మరుచున్నవాడు, నీ మొగము జూడరాదు. నావద్దనుండి లేచి పొమ్ము. పోయి నీవెప్పుడు పోరాటములే కోరుచుందువు, గావున యెందేని పోరులు నలుపుచు బ్రతుకుము.

అభిమాన ధనుడగు పృథివిరాజు తండ్రి పలుకులు విని రోషముజెంది తన గాయములు కుదిరిన వెనుక తండ్రివద్ద సెలవు గైకొని యొక గుర్రమునెక్కి యైదుగురు సేవకులను వెంటగొని తన యాయుధముల సంగ్రహించుకొని తాను గొప్ప కార్యములజేసి ప్రసిద్ధుడైనప్పుడు గాని మరల దండ్రి యింటికి రాగూడదని నిశ్చయించుకొని యిల్లు విడిచి విదేశముల పాలై పోయెను.

రాజస్థానమున గద్వారను చిన్న దేశము కలదు. దానిని బూర్వము మీనవంశజులగు రాజు లేలుచుండిరి. చిత్తూరు రాజు లా దేశమును మీనకులజాలవద్ద నుండి జయించి పుచ్చుకొని తమపాలనలో నుంచిరి. రాయమల్లుని సోదరుడు మీవారు పాలించిన కాలమున గద్వారుసంస్థానము మీవారునకు లోబడక స్వాతంత్ర్యము నొందెను. రాయమల్లు మరల దానిని లోబరచుకొనలేకపోయెను. పృథివిరా జిల్లువిడిచి క్రమక్రమముగా నా దేశమును జేరెను. అతడు పోవునప్పుటి కాదేశమునందంతట బందిపోటు దొంగలు నిరంకుశవర్తనులై పట్టపగలు దోపుడులు చేయుచు చెలరేగియుండిరి. మీనవంశజు డొక డా దేశమునకు దాను ప్రభువునని చెప్పకొనుచుండును; కాని యధికారము పేరునకు మాత్రమే రాయమల్లు డా దేశమున నతని యధికారము స్థాపింపలేకపోవుటయే గాక దొంగల దౌర్జన్యమయిన నడపలేక పోయెను పృథివిరా జా దేశమును జయించి మరల దన తండ్రి కర్పింపవలయునని నిశ్చయించుకొని యేదేని యుపాయము దొరకకపోవునా యని ముఖ్యపట్టణమునకు బోయెను. ఇంతలో సతనివద్దనున్న ద్రవ్యమంతయు వ్యయమయ్యెను. అతని యనుచరు లతనికన్న నిరుపేదలైయుండిరి. తన యనుచరులకు దనకు నొకపూట ఐనయు, నన్నమును సమకూర్చుకొనుటకు దన వ్రేలనున్న వజ్రపుటుంగరము గొదువబెట్టుట దప్ప గత్యంతరము కానబడదయ్యె. అతడా యుంగరమును దీసికొని

పోయి ఓజుడను నొక వర్తకునికి జూపి దానిమీద కొంత సొమ్ముడిగెను. దైవవశమున నా వర్తకుడు మునుపా యుంగ రమును పృథివిరాజున కమ్మిన యతడే యయ్యెను. అవనిజు డా యుంగరమును, రాజకుమారుని గుత్తుపట్టి తద్వృత్తాంతము విసగోర పృథివిరాజు తన సంకల్పమును మర్మము విడిచి యతనితో జెప్పెను. అది విని వర్తకుడు సంతసించి యుపాయముచే గద్వారు దేశము ననాయాసముగ గెలువవచ్చునని యతనికి ధైర్యముచెప్పి వానికిం దోడ్పడనెంచెను.

అనంతరము పృథివిరాజు నేర్పరియగు నోజును యాలోచనము విని మారువేసము వేసికొని యూరుపేరు దెలియనియక తన యనుచరులతో గూడి యచ్చట మీనవంశపు రాజునొద్ద కొలువుకు గుదిరి వానికి మిక్కిలి విధేయుడై భక్తిశ్రద్ధలతో బరిపర్య సేయుచుండె. ఇట్లుండ నొకనాడు పండుగ రాగా మీనరాజు నమ్మికగల తన బంట్ల కందరకు సెలవిచ్చెను. పృథివిరాజును వానికడ సెలవుగైకొని తన యనుచరులను మాత్రము కోటలో రాజువద్ద నిలిపి తాను పండుగసౌఖ్య మనుభవింపక యూరుబైట చెట్లచాటున దాగుకొనెను. అంతలో గోటలో బృథివిరాజుచే విడువబడి సేవకు లైదుగురు పరివారశూన్యుడై యొంటిగ నున్న మీనరాజువయిం పడి వానిం దుదముట్టింప దలంప నతడు ప్రాణభీతుడై గుర్రముపై నెక్కి కోట వెలువడి యూరుబైట కొండలలో దలదాచుకొనుటకు బారిపోవుచుండెను. అతడు వచ్చు దారిలోనే చెట్లచాటున దాగియున్న పృథివిరాజు తన పన్నిన కుట్ర నిర్విఘ్నముగ నెరవేరినందుకు సంతసించి పరుగెత్తుచున్న మీనరాజును బట్టుకొని బల్లెముతో బొడిచి వాని కష్టము సంతమునొందించెను. ఏమ్మట మీనరాజు పరిజనులు గొంత యాగడము సేయ పృథివిరాజును వాని యనుచరులను వారి నొడించి పట్టణము ఘరశురామప్రీతి గావించి దేశమును స్వాధీనము జేసికొనిరి. పృథివిరాజే తానప్పుడు సర్వస్వతంత్రు

డయ్య నాదేశమునకు రాజగుట కిష్టములేక యోజుని దానికి బాలకునిగా నియమించి తన తండ్రిపేరనే పాలింపుమని వానికి జెప్పి తన కక్కడ కాలు నిలువకపోవుటచే ననేక సాహస కార్యముల నింక నొనర్చి ప్రఖ్యాతిగాంచవలయునని గద్వారు విడిచి యనుచర సమేతుడై యన్యదేశములకు బోవ నిశ్చయించుకొనెను.

ఆ కాలమున మీవారు రాజ్యమునందలి బదనూరు పట్టణములలో రాజ్యభ్రష్టుడైన యొక రాజపుత్రప్రభు వుండెను. అతని రాజధాని తోడా యను పట్టణము. అతడొక తురక రాజు వలన జయింపబడి యూరువిడిచి తలదాచుకొనుటకు బదనూరు నకు వచ్చి మరల దనరాజ్యమును దాను సంపాదించుకొనుట కనేక పర్యాయములు సేవకులబంపి విఫలప్రయత్నముండై యూర కుండెను. ఆ రాజునకు తారాభాయి యనునొక చక్కని కూతురు గలదు. ఆ బాలిక సూర్యరశ్మిరాని యంతఃపురముల గూఢస్థ ముండుకమువలె బడియుండుట కిష్టములేక ఘోషావిడిచి విల్లు వంచుటయు గత్తిదూయుటయు గుట్టపు సవారు చేయుటయు పాజులం గూర్చుకొని కయ్యములు నడపుటయు నేర్చి తండ్రిని మరల రాజ్యప్రతిష్ఠితునిజేయ నిచ్చగించె. ఆ వన్నెలాడి చక్కదనమును సాహసమును విని జయమల్లుడు తన కాకన్నియ నిమ్మని తండ్రికి సందేశమంపెను. ఆమె తండ్రి యా మాట కుత్తరమును దానియ్యక యాపని కూతురుమీదనే పెట్టగా నామె “నా తండ్రి కెవడు మరల రాజ్యము సంపాదించి యిచ్చునో యతడే నాపాణిగ్రహణము సేయుగాక ” యని యుత్తర మిచ్చెను. జయమల్లు డట్లు చేయుదునని ప్రమాణముచేసి నమ్మిక పొడమునట్లు సంచరించి తారాదేవినిం జూడగోర నామె తండ్రి దాని కంగీకరించె. వారుభయులు పరస్పరసందర్శనము చేయువేళ జయమల్లుడామె చక్కదనమును జూచి పరవశక్రమై జెంది మతిభ్రష్టుడౌటచేతనే లేక రాజపుత్రు లందఱు మైకము

నిమిత్తము ద్రావు నల్లమందు మద్దతు మితిమీర ద్రావుటచేతనే యామె గౌరవమునకు దనగౌరవమునకు దగనట్లు వర్తించి యా బాలిక నవమానించె. వెంటనే యభిమాననిధియగు నామె తండ్రి ఖడ్గపాణియై వచ్చి జయమల్లుని నిలుచున్నవానిని నిలుచున్న యట్లై ఖండించివెచ్చె.

జయమల్లుని మరణవార్తలు రాయమల్లు మహారాజునకు దెలిసినప్పుడు వాని కొలువునందున్న రాజపుత్రు లనేకులు కోపొద్దీపితులై తారాదేవి తండ్రినిం దెగటార్చి పగదీర్చుకొనక తప్పదని రాజాతో విన్నవించిరి. రాజా వారిని వారించి యిట్లనియె. రాజ్యమును గోల్పోయి నిలువ నీడలేక మనయండ నుండి యెట్టెటో కాలక్షేపము సేయుచున్న యా రాజున కంత యవమానము చేసినవాడు నాకొడుకైనను జావవలసినవాడే. మానరక్షణమునకై యీ సాహసమొనర్చిన యా రాజు శౌర్యము నకు మెచ్చి బదనూరు భూముల నతనికి బహుమానములుగ నిచ్చుచున్నాను.

అంత గొన్నాళ్ళకు పృథివిరాజు తన సోదరుని మరణ మును తారాదేవి యొనర్చిన ప్రతిజ్ఞయు విని సత్వరంబుగ బద నూరునకు వచ్చి తన్ను వివాహమాడుమని యామె నడిగెను. తనతండ్రిని రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేయువానినేగాని వివాహమాడనని యామె యెప్పటియట్ల బలుకుటయు బృథివిరాజట్లు చేయుదు నని శపథముచేయ వాని సాహసములయందు నమ్మిక గలిగి తారాదేవినిచ్చి యామెతండ్రి యతనికి వివాహముచేసెను. వధూ వరు లిరువురును తోడాపట్టణమును బట్టుకొనుటకు సమయము వెదకుచుండిరి. అంతలో తురకల మోహరముపండుగ వచ్చెను.

తురకరాజు వారిసైనికులు చుట్టములు నానంద పరవశులై యుత్సవములం జూచుచుండిరి పండుగ కడపటి దినము నీళ్ళంబడిన వెనుక పీరులను శవాకారముగగట్టి తుర కలు నాలుగువీధుల మొగలోబెట్టి వారి యాచారప్రకారము దుఃఖించుచుండిరి. జను లనేకులు గుంపులుగూడి యా వినోద

మును జూచుచుండిరి అప్పుడు గంభీరాకారములును చిత్రవేషములుం గలిగిన మువ్వరు మనుష్యుల గుంపులో గానబడిరి. తురకరాజు తన మేడమీదనుండి యాయుత్సవమును జూచుచు క్రొత్తమనుష్యులపై దృష్టినిలిపి వారెవ్వరని ప్రక్కవారి నడిగెను. ఆ మాటలు వానినోటనుండి కడతేర రాకమునుపె రివ్వు రివ్వున యొకబాణ మాగుంపులో నుండి వెడలి నిలుచున్న యారాజును గుభాలున నేలంబడవైచి శవముగ జేసెను. అంతట నగర మంతయు గళవళము పుట్టెను. ఉత్సవము జూడవచ్చినవారు నిర్విణ్ణులై పరుగెత్తిరి మ్లేచ్ఛసైనికులు తాదాయదలైరి ఆ క్రొత్త మనుష్యులు మువ్వరు పృథివిరాజు తారాదేవి వారి సేవకుడు దక్క మరొకరుగాదు, వారు వచ్చినవని నిర్వర్తింపబడినదిగదాయని యూరుబైటకుం బోవుచుండిరి. అప్పుడు కొందరు మ్లేచ్ఛసైనికులు ధైర్యము దెచ్చుకొని వారిని దఱుమ నారంభించిరి ఆ మువ్వరు వారిని లెక్కసేయక చనుచుండ నగర ద్వారమువద్ద కొండవంటి యొక యేనుగు వారికడ్డమువచ్చె. తోడనే తారాదేవి యొరలోనుండి ఖడ్గము నూడబెరికి ఝుళిపించి తొడమును నరికి యేనుగును పీనుగునుగావించె.

అనంతర మా మువ్వరు నూరుబైట సిద్ధముగానున్న తమ సైన్యముం గలిసికొని యనాయకమై యరాజకమై మ్లేచ్ఛసైన్యము పయింబడి దానిం జెల్లాచెదురుగా జేసిరి. కాలి కొలది పరుగెత్తిన వారు తక్క దక్కిన మ్లేచ్ఛులు హతులైరి. తారాదేవియొక్క మనోరథము సంపూర్ణముగ సఫలమయ్యె తోడనగర మాపె తండ్రి స్వాధీనమాయె. సాటి తురకరాజునకు జరిగిన పరాభవ మునువిని యజమీరును బాలించుచున్న మ్లేచ్ఛప్రభువు పృథివి రాజును దండింపవలయునని నిశ్చయించుకొనెను ఆ వార్త విని పృథివిరాజు వాడు తనమీదికి వచ్చువరకు గనిపెట్టుకొని యుండక తానే వానిమీదికి ముందుగ యుద్ధమునకు సిద్ధమయి సైన్యముం గూర్చుకొని తనజూడ వారెరుంగకుండ నడిరేయి పయనముజేసి యుదయ మగునప్పటి కాయూరు జేరి వారి దళంబుల నోడించి కోట నొక్కపూటలో బట్టుకొనియె

రాజమల్లుడు తన గుమారుని మహాసాహసములు విని యానందభరితుడై వానిం దన సన్నిధికి రమ్మని వర్తమాన మంపె. జయమల్లుడు కులమునకు పరాభవము దెచ్చి దుర్మరణము నొందుటయు సంగునిజాడ యొక్కింతయు దెలియ రాకుండుటయు దలంచి రాయమల్లుడు పృథివిరాజొక్కడే తనకుం గొడుకని యెంచి చిత్తూరునకు రావించి వానిని సబహుమానముగా నాదరించె. పృథివిరాజును తండ్రికి విధేయుడై యుండదలంచెను. కాని వానికి జిత్తూరు నగరమున శూరకర్మలుమాని సోమరియై భోగపరాయణుడై యుండుట కిష్టము లేకపోవుటచే తన యిచ్చ వచ్చిన తెరంగున వీరవిహారము నలుపుటకు మీవారు దేశమున పడమటిభాగమున నున్న కమల్ మియర్ కోటలో గాపురము చేయదలంచి యచ్చటికి బోయెను. ఆకోట యిప్పుడు మిక్కిలి పాడువడియున్నను మిగిలిన భాగములం జూచువారికి దాని తొంటి గొప్పతనము తెలియకపోదు దృఢమయిన రాతిగోడలు మహోన్నతములయిన గోపురములు గురుజులు మంచి మంచి మేడలు గలిగి యా కాలమున నది నకల సౌఖ్య నిధానమై శత్రు దుర్బేద్యమయి యుండెను పృథివిరా జందు భార్యాసమేతుడై వసియించి దుష్టుల దండించుచు దొంగల నడచుచు హాయిగ నుండె. రాజపుత్రు లనేకు లా మహావీరుని గొలుచుటకు వచ్చి యాతడు చిచ్చురుకుమన్న నురుకుటకు సిద్ధముగనుండిరి. ఇట్లుండి పృథివిరా జొకనాడు తండ్రిని దర్శించుటకు సేవకునితో మిక్కిలి చనువిచ్చి తన గౌరవమునకు దగనట్లు వానితో మాట లాడ జొచ్చె. ఆ సంభాషణము విని పృథివిరాజు సేవకుడు చనిన వెనుక తండ్రిని బిలిచి యట్టి నీచుల కంత చనువిచ్చి మాటలాడుట రాజావంటి వాని కనుచిత మనియు నాడు జరిగిన సంభాషణము తనకేకాక రాజబంధువుల కందరకు నలుక, పుట్టించినదనియు నట్టి చనువు లింక నియ్యగూడదనియు జెప్పెను. రాయమల్లు డా మాటలు విని కుమారునితో “ నాయనా

నీవు మహాసాహసుడవు, రాజులంబట్టి బంధింపగలవు, నాకంత ప్రయోజకత్వము లేదు. నేను చుట్టుప్రక్క రాజులతో మంచి మాట చేసికొని యెట్టెటో నా రాజ్యము గాపాడుకొను చున్నాడ" నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

పృథివిరా జది విని తండ్రికి మాటలతో నుత్తర మియ్యక వెంటనే యచ్చోటు వాని తన నెలవునకుంబోయి యొక సేనం గూర్చుకొని మాళవదేశముపై దండవిడిసె. మాళవరాజు వాని దౌర్జన్యమునకు సైపక మహా సేనాసమేతుడై వేశ్యాంగనల యాట పాటలు, హెగ్గడల హెచ్చరికలు, వందిమాగధుల కైవారములు సెలంగ మహేంద్రవైభవముతో గయ్యమునకు బయలుదేరెను. ఈ మహాసేన యొకనాటిరేయి యొకచో విడిసియుండ సంగీత సాహిత్యములతో మహాకోలాహలము చేయుచుండ రాజు గుఱారమునకు సమీపమున పెద్ద కలకలము పుట్టెను. అది యేమగునని కొందరు చూచుచున్నప్పటికి శూరశిఖామణులు కొందఱ ఊయుధపాణులై గుర్రముల నెక్కి శిఖరముం జొచ్చి నిర్భయముగా రాజున్నకడ కరుగుచుండిరి. ఆకస్మికముగా శత్రువులు పయింబడుటచే మాళవసైనికులు నిశ్చేష్టులై పగతు రను నిలువరింప నేరరైరి. అప్పుడు పృథివిరాజు సంగపుం గొదమవొలె మాళవరాజున్న గుఱారములోనికి దుమికి యా మహా రాజుం జెరబెట్ట వాని సైనికులు రిచ్చవడి చూచుచుండ వానిం గొనిపోయెను. అంత గొంతవడికి మాళవసైనికులు రిచ్చవాటు నుండిమేలుకాంచి యాయుధముల సంగ్రహించి తమ రాజును విడిపించుటకు పృథివిరాజు వెన్నంటి తఱుమజొచ్చిరి. ఆ సైనికులు తనకు గూతవేటుదూరంబునకు వచ్చినప్పుడు పృథివిరాజు వారిని వారించి సమీపమునకు రావలదనియు సాహసించి రాజును విడిపించుటకు వచ్చిరేని రాజు నప్పుడు పొడిచి చంపెదననియు రాక నిలిచిన పక్షమున రాజున కేయపా యమును సేయననియు మాళవరాజును తన జనకునిపాదముల

పయిం బడవైచి మరల వానిని విడిచిపుత్తుననియు వారికి సందేశ ముంపెను. ఆ మాటలు విని మాళవసైనికులు వెనుకకుం జనిరి.

పృథివిరాజు మాళవేంద్రుని దీనికొని చిత్తూరునకు బోవు నప్పటికి రాయమల్లుడు కొలువుదీర్చి యుండె. వీరరసావతారు డగు కొడుకును బిక్కమొగముతోనున్న మాళవపతిని జూచి రాయమల్లుడు మాళవపతి నదివర కెన్నడు జూచియుండమి నత డెవ్వరని కొడుకుం తరచి తరచి యడిగెను. కొడుకు తండ్రితో “నీత డెవ్వడో నేను చెప్పను తొల్లి మిక్కిలి చనువుతో మీతో మాటలాడిన యా సేవకునిం బిలిపింపుడు అతడే చెప్పగల” డని వలికెను. రాణా యా సేవకునిం బిలిపించి యత డెవ్వడనడుగ నాతడు మహేంద్రవైభవుడగు తన యేలిక యంత నీచదశలో నుండుట గనుంగొని రిచ్చవడి నోట మాటరాక యొట్టకేల కతడు మాళవేంద్రుడని రాణాతో విన్నవించెను. రాణాయును వాని సామాన్యు నట్లాదరింపక రాజునకు దగుగౌరముతో నాదరించి చిత్తూరులో గొన్ని దినములుంచి వానివద్దనుండి కప్పము గ్రహించి లోబఱచుకొని సబహుమానముగ విడిచిపుచ్చె. పృథివి రాజు తండ్రికి తన ప్రతాపము జూపగలిగెగదా యని సంతసించి మరల కమలమియరు కొటకుం జనియె. ఇట్టి శూరకర్మల పృథివిరాజు జవలీలగా ననాయాసముగ జేయుచుండును. గాని వానికై పెద్ద ప్రయత్నము జేయనక్కరలేదు.

పృథివిరాజు కమలమియరుకొటకు బోయి కొన్నిదినము లుండునప్పటికి వాని పినతండ్రియగు సురేశమల్లుడు రాణాపై తిరుగుబాటుచేసి యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. పూర్వము చారుణీదేవి యర్చకురాలు తనకు ప్రభుత్వము రాజ్యము వచ్చు నని చెప్పినమాట మనసులోనుంచుకొని సురేశమల్లుడది యెంత కాలమునకు సఫలము కాదయ్యెననివగచి ‘సాహసేలక్ష్మి’ యను మాట నమ్మి భుజబలముచేత రాజ్యము సంపాదింపదలచి తన సోదరుడును మహారాణాయునగు రాయమల్లునిమీద గత్తిగట్టెను.

రాజాకు మున్ను మిక్కిలి నమ్మకముగలవాడును దగ్గర చుట్టము నగు సారంగదేవుడను రాజపుత్రుడు రాజద్రోహయై సురేశమల్లునితో జేరెను. వారిఱువురుం గలిసి మీవారు దేశముంజొచ్చి గ్రామంబుల దోచుకొని గృహంబుల పరశురామప్రితి గావించి కొంతదేశము నాక్రమించిరి. రాయమల్లుడు తన సైన్యములం గూర్చుకొని వారిపై నడచి యెదుర్కొని సంకుల సమరము గావించి తుద నొక్కసామాన్యపు జోదువలె పారి ఇరువదిరెండు గాయముల దిని యేమియుం జేయలేక యుండెను. అప్పుడు రాయమల్లుని సైన్యము పగతురచేత నిర్మూలింపబడుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతలో పృథివిరాజు వచ్చి తండ్రిసేన నిర్మూలింపబడకుండ గాపాడెను. కాని శత్రువులను పరాజయము నొందింపలేదు.

ఈభయాలసేనలు నొండొంటికి తీసిపాక వెనుకంజయిడక చావునకు వెరువక రాత్రు లాయుధములమీదనే బవ్వళించుచు నెప్పుడు తెల్లవారు నెప్పుడు పారుసేయ గలుగునని యువ్వెళ్ళారుచు దినములం బుచ్చుచుండిరి అట్లుండ నొకనాడు రాత్రి సురేశమల్లుడు మంచముపై బండుకొని వ్రణవైద్యుడగు నొక మంగలివానిచే గాయముల గుట్టించుకొను చుండెను. అప్పుడు పృథివిరాజు మెల్లమెల్లగ శిఖరముంజొచ్చి సైనికులచే జిక్కికుండ పినతండ్రి గుడారమునకు వచ్చి వాని కట్టెడుట నిలిచెను వానిం జూచి సురేశమల్లుడు భయవిస్మయములతో బలిమిని లేచెను. లేచునప్పటి కదివరకు కుట్టిన గాయము లన్నియు బటాలున బగిలి నెత్తురులం గ్రక్కజొచ్చె పృథివి రాజు వాని సంభ్రమము వారిం చి భయములేదని సేమమడిగెను. సురేశమల్లుడు “ నాయనా! సుఖముగా నున్నాను. నీ రాకచే మరింత సుఖము గలిగినది సుమీ” యని కుమారునకు బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిదప పృథివిరాజు “ నేను మిక్కిలి యాకలి గొనియున్నాను. నిన్నెప్పుడు చాతునో యెట్లు చాతునో యని బెంగగొని మాతండ్రివైనం దర్శింపక యన్నమైనం దినక నీతావు

నకు వచ్చితిని. నాకించుక యన్నము బెట్టింపు” మని పిన తండ్రిని బ్రార్థించెను సురేశమల్లుడు నన్నము తెప్పింప పగలెల్ల నొకరిప్రాణముల నొకరు దీసికొనుటకై ప్రయత్నముచేసిన యారాచకొడుకు లిరువురు నా రాత్రి జుట్టరికము నెయ్యము మెరయ కలిసిమెలసి భుజించిరి. ఆనంతరము పృథివిరాజు పినతండ్రితో “రేపు మన కయ్యమును ముగింపవలయు” నని పలుక “నాయనా! పెందలకడ రమ్ము పా” మ్మని సురేశమల్లుడు బదులుచెప్పి వానిం బుచ్చె.

మరునా డుదయమున యుద్ధమారంభ మయ్యెను. ఆ కయ్యమున నెప్పటియట్లు పృథివిరాజే జయము నందె. సారంగదేవుడును సురేశమల్లుడును యుద్ధభూమి విడిచి పలాయితులైరి. పృథివిరాజు వారిం దరుముకొనిపోవ నెడనెడ చిన్న చిన్న పోరాటంబులు జరుగుచుండె. వానిలో సయిత మెప్పుడు పృథివిరాజే విజయము నందుచువచ్చె. ప్రళయాంత కునిబోలు రాచకుమారుని దాడి కొడి సురేశమల్లెట్టకేల కొక యడవిం జొచ్చి యందు నట్టనడుమ దుర్భేద్యమగు నొక ప్రదేశము నెలవుగా జేసికొని పగతురకు తమజాడలు తెలియవనుకొని యచ్చట నుండిరి. అట్లుండ నొకనాడు రేయి నిశ్శబ్దమైన యుడవిలో కత్తులరావిడి చప్పుడు వినంబడియె. అదివిని సురేశ మ్మల్లుడు “మాయన్నకొడుకు వచ్చినట్లు తోచుచున్న” దని యింక నేమో చెప్పబోవుచుండగనే బృధివిరాజు సపరివారముగ వాని ముందరకు దుమికి ఖడ్గముతో బినతండ్రి నొకయేడు వేయుటయు సారంగదేవుడు వానికడ్డమువచ్చి “సురేశమల్లుట గాయములచే బీడితుడై కదలలేక యున్నవాడు తొల్లి యిరువది దెబ్బలకైనను సరకుసేయని యీ శూరుడిప్పు డొకగ్రుద్ధునకైన నోపలేడు గావున నవధ్యు” దని పలికె. అప్పుడు సురేశమల్లుడు “నేను పోవునది నా యన్నకొడుకు చేతిలోనేగదా” యని పృథివిరాజువంక దిరిగి “కుమారా! కయ్యము మానుము.

నీవు నన్ను జంపినది యొక లెక్కలోనిది గాదు. నాకు గుమారులు కలదు వారు రాజపుత్రులగుటచే వారికి సాయసంపత్తులు గలుగును. కాని మేము నిన్నే చంపుట సంభవించిన యెడల చిత్తూరుగతి యేమగునో? నన్నుజంపి నే నెల్లకాలము లోకనింద పాలుగావలసివచ్చు” నని వీరపురుషోచితముగ బలికెను. దయ నీయములగు పినతండ్రి పలుకులు విని పృథివిరాజు హృదయము గరుగ గత్తులొరలో నుంచుడని తపనైనెనుకుల కాన తిచ్చెను పిమ్మట పినతండ్రియు గొడుకును నెండొరుల బిగ్గ గొగిలించుకొనిరి. తోడనే నిరుబలములు తమతమ ప్రాంతపగలు కొండెకతడవు మరచి మరల కలిసిమెలసి కూరుచుండి యిష్టా గోష్ఠిం బ్రవర్తిల్లిరి.

అనంతరము పృథివిరాజు పినతండ్రిని జూచి “అయ్యా! నేను వచ్చునప్పటికి మీ రేమిచేయుచుండి” రని యడిగెను. చేయుటకేమి యున్నది? ఉన్నమట్టుకుదీని యబుసుపోక పిచ్చు పాటి చెప్పకొనుచుంటిమని సురేశమల్లుడు త్తరమిచ్చెను “కాని నీజాడ లరయుటకై నేను విశ్వప్రయత్నము చేయుచుండుట నీ వెఱిగియు సంత యజాగ్రత్తతో నేలయుంటి” వని మరల గుమారుడడుగ బినతండ్రి యిట్లనియె. “నాయనా! నేనేమి చేయగలను? నీవు నన్నెక్కడ కాలూని నిలువకుండ దణుము చుంటివి. నే నెచ్చటనైన దలదాచుకొ వలయునుగదా! అందుచే నిచ్చటనుంటి” నని సురేశమల్లుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చె. అరాత్రి యట్లుగడపి మఱునా డుదయమున పృథివిరాజు పినతండ్రిని జూచి యచ్చటకు సమీపమున నున్న భవానీదేవాలయమునకు దనతోవచ్చి యా దేవికి బలి సమర్పింపుమని యడిగెను. సురేశమల్లుడు లోకానుభవ మెఱింగినవా డగుటచే పృథివిరాజు దన కీ నెపమున నేదేని యపాయము సేయునని యనుమానించియో యంతకుమున్ను కొన్ని నెలలనుండి తెరపిలేక పోరులు సలుపుచు గాయములచే బీడితుడై కదలజాలకయో పృథివి

రాజును జూచి క్రిందటి రాతిరి తగిలిన గట్టిదెబ్బకే తాను కదల జాల కున్నవాడనని వంకపెట్టి తనబదులు సారంగదేవుని గొంపొమ్మని యొత్తిపలికెను.

ఎవరు వచ్చినను మంచిదేయని పృథివిరాజు సారంగదేవుని దనవెంట నాలయంబునకు గొంపొయి యచ్చట వానిం జంపనుంకించుటయు నా విరుడును పృథివిరాజునకు లొంగక కొంతసేపు పొరొనర్చి తుదకు వానిచేత హతుడయ్యె తొల్లి మీవారు రాజులలో మొట్టమొదటివానికి నప్రతిహతమగు ఖడ్గము బ్రసాదించిన యా మహాదేవికి పృథివిరాజు భక్తిమెఱచు సారంగదేవుని తల బలిగా సమర్పించి తండ్రికిగల ప్రాతపగ దీర్చికొని సంతుష్టాంతరంగు డయ్యె

సారంగదేవుని దుర్మరణవార్తలు విని నురేమల్లు డేదియో నెపముపెట్టి యన్నకొడుకుతో జనకపావుట చాల మేలయ్యెనని సంతసించి గుఱ్ఱమునెక్కి ప్రాణభయమున నచ్చొటువిడిచి సపరి వారముగ నొండొక యెడకు బోవదలంచి మున్నుతాను జయించి యాక్రమించిన భూములకుంజనియె. ఆ భూములలో నిరపాయముగ దాను నన్నినాళ్ళనుండి పగతురబారికొడి తానందు నిలువ లేనప్పుడు తన భూములు రాణాకు దక్కనిచ్చుట కిష్టములేక సురేశమల్లుడు రాజుకన్న బలవంతులు బ్రాహ్మణులేకదా యని నమ్మి వారికి దానమిచ్చిన మాన్యములు రాజుమరల గ్రహించుటకు భయపడునని యా భూములను వారికి దానమిచ్చి తా నెందేనిం జనియె. రాణా సురేశమల్లుడు చేసిన యా పనికి గోపొద్దీపితుడయ్యు బ్రాహ్మణ క్షేత్రములను మరల గ్రహించినచో దానును దన వంశస్థులును నరువదివేలయేండ్లు నరకకూపముల బాధపడవలయునని నమ్మి యా బాధలు పడుట కిష్టములేక బ్రాహ్మణుల జోలికి పోవక యొక దండముపెట్టి యూరకుండెను.

అనంతరము సురేశమల్లుడు మీవారు శాశ్వతముగ విడిచి దక్షిణాభిముఖుడై చని యడవుల కొండల గ్రుమ్మరుచుండ

నొక్కనాడొక యాడుమేక తన పిల్లను తోడేలు కబళింపకుండ
సంరక్షించుచుండగా జూచి తొల్లి చారుణీదేవి యర్చకురాలు
తనకు జెప్పిన భవిష్యద్వృత్తాంతంబు జ్ఞప్తికిం దెచ్చుకొని యా
సమయ మిప్పుడు వచ్చినదని యామేకను బిల్లను తోడేలు
బారినుండి కాపాడి యాప్రాంతములందె చరియించుచు మెల్ల
మెల్లగ నచ్చటి యాటవికుల లోబరచుకొని చుట్టుప్రక్కల దేశ
మాక్రమించుకొని దేవల యను గ్రామము దనకు నివాసముగ
జేసికొని యందొకచోట గట్టిరాజై తన జీవితశేష మచ్చటనే
గడపెను. దైవయోగమున సురేశమల్లుడు తాను చిత్తూరునకు
దొంగయైనను యచ్చటం బుట్టిబెరిగిన వాడగుటచే నా పట్టణ
మందును మీవారు దేశమునందును ప్రేమము విడువజాలక
తానా పురమం దభిమానము గలవాడగుటయేగాక యెల్లయప్పుడు
చిత్తూరునే మాతృస్థానముగ నెంచుకొనవలసినదని తన కొడుకుల
కవసానకాలమున జెప్పిపాఠ్యము. ఆ మాటలయందు వాని
కొడుకులు విశ్వాసముంచుటచేతనే చిత్తూరున కగ్గరు చక్రవర్తి
వలన మహాపాయము వాటిల్ల రాణా యప్రయోజకుడై చావునకు
వెరచి యిల్లు దూరినప్పుడు సురేశమల్లుని తనయులలో నొక్కఁడు
చిత్తూరు నిమిత్తము తన ప్రాణములు ధారవోసె

ఇట్లు వినతండ్రిని స్వదేశము నుండి పారదోలి యనంతరము
పృథివిరాజు తన యన్నయగు సంగు డప్పటికిని జీవించియున్న
వాడనియు వానికి వివాహ ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు
విని తొల్లి చారుణీదేవి యర్చకురాలు చెప్పినమాట తలంచి
సంగుడు జీవించియుండినచో దనకు రాజయోగము బట్టదని
వానిని వెదకి వెదకి జంపుటకు బయనమైపోవ నిశ్చయించు
కొనియె. అంతలో వాని సోదరివచ్చి దీనమగు తన వృత్తాంతము
జెప్పి సోదరుని పయన మాపెను.

రాయమల్లుడు తన కూతును నిరోహదేశపు రాజునకిచ్చి
వివాహము చేసెను. ఆ కన్యక చక్కదనంబునకును సౌజన్య

తకును బాత్రివత్తమునకును బేరువడసిన యోగ్యురాలైనను మగ డామెను నిరంతరమును దగిన యాదరణ సేయక నీచముగా జూచుచుండెను. ఆ రాజు నల్లమందు మద్దత్తు మితిమీరునట్లు ద్రావి యొడలెరుంగక భార్యను క్షొప్పుపట్టి పొన్నుమీదనుండి లాగి రాత్రియంతయు గట్టికినేలం బండుకొన జేయుచుండును. అభిజాత్యముగల రాజకన్యక కంతకంటె నెక్కుడవమానములేదు. కావున యా బాలిక తన దైన్యమును బాపుమని సోదరునకు విజ్ఞాపనము సంపుకొనియె పృథివిరాజు సోదరీవత్సలుండై సంగునిమీదికి బోవలసిన పయనము మాని నిరోహి పట్టణమునకు బయనమై పోయి యా నగరముజేరి యర్ధరాత్రమున నెవ్వ రెరుంగకుండ కోటగోడలందాటి యంతఃపురము బ్రవేశించి పండుకొన్న గదిలో నిలిచె అప్పుడు నిరోహిరాజు నల్లమందు మత్తుచే మేనుమరచి మంచముపై బవ్వళించియుండె వాని భార్యయు భర్తచేత నవమానింపబడి పట్టి నేలం బండుకొని యుండె.

పృథివిరాజు తన గారపు జెలియలి దురవస్థ గన్నులార గనుంగొని కోపావేశ బున పరవశత్వంబుజెంది పరాభవానలముం జల్లార్పగోరి నిద్రించుచున్న మరదిమీదికి బద్ధమునెత్తెను. తన యన్న మగనిం దెగటార్చుటకు నుంకించుట జూచి యా బాలిక మహాపతివ్రత యగుటచే నట్టి క్రూరకార్యమున కిష్టపడక సోదరుని వారించి భర్తప్రాణముల రక్షించెను. ఈ కళవళములో నిరోహిరాజు మేలుకాంచి యుమదూతవలె నెదుట నిలిచిన బావం జూచి భయముచే పడకుచుండ పృథ్విరాజు వాని నుద్దేశించి యిట్లని యెను. “నీవు మా చెలియలికి గావించిన పరాభవమునకు దగిన ప్రాయశ్చిత్తంబు చెప్పెద వినుము. నీవామె పాదములంబడి వేడుకొని యామె చెప్పల నీ తలం దాల్చితివా నిన్ను రక్షించెద, లేనిచో నొక్క యేటున నిన్ను గడతేర్చెద”నని గంభీర నాదములతో బలుక నా నల్లమందు పిరికి చెయునదేమియు లేక ప్రాణభయమున నావని కొడంబడి యట్లుచేసె.

తన చెప్పినచొప్పున నతడు కావించినతోడనే పృథివిరాజు మరదిం గొగలించుకొని వానపై నెనరు కలిగి యాదరింప వారిరువురు కలసిమెలసి సౌహార్ద్రమున నుండిరి. కాని రాచ కొమరునకు భార్య చెప్పలు నెత్తినదాల్పుటకన్న నెక్కుడవ మానములేదు. కనుక సిరోహిరాజు 'హృదయమున నీపరాభ వాగ్ని రవులుచుండె, వందయగుటచే నప్పుడేమియు జేయలేక యతడు సమయమునకయి నిరీక్షించుచుండె పృథివిరాజు రాచ నగరు దొంగతనముగా బ్రవేశించినను రాజుగారికి స్నేహపాత్రుడై విందుల నారగించుచు మహానందమున కొన్నిదినము లచ్చట వుచ్చి తన కమల్మయరుకోటకు బోవ పయనమై మరదిని పిడు కొనియె. సిరోహి మంచి మంచి మిరాయిలకు బ్రసిద్ధికెక్కిన దగుటచే రాజు మార్గమధ్యమున దినుమని పృథివిరాజునకు గొన్ని భక్ష్యముల నొసంగె.

పృథివిరాజు తనపై తనతండ్రిపై గత్తికట్టిన పినతండ్రి శిబిరమునకుబోయి నిర్భయముగ నిశ్శంకముగ నన్నముతిన సౌహసికుడగుటచే దన బావయిచ్చిన భక్ష్యములనుకూడ మనంబున నే యనుమానంబు నెలుపక పుచ్చుకొని మార్గమధ్యమున వానిని భక్షించెను భక్షించి కొంత దవ్వరుగునప్పటికి వాని గుండెలు బరువెక్కిను. నోటమాట రాదయ్యెను. గుఱ్ఱముపై గూరుచుండలేకపోయెను. అతడప్పటికి దనకోటకు కొంతదూర ములోనున్న మాయాదేవి యాలయమువద్దకు వచ్చె. అక్కడ నుండి యొక యడుగైన గదలలేక యతడు కడసారి తన ప్రియురాలిని గనుఁగొనగోరి తారాదేవి నచ్చటికి రమ్మని వర్త మాన మంపెను. కాని యాదేవి వచ్చులోపలనె తనకు బ్రయ నిదానంబైన యా కోటపై దృష్టినిలిపి చూచుచు సిరోహిరాజు చేసిన విషప్రయోగముకతంబున ప్రాణంబుల విడిచె.

అనంతరము తారాదేవి యచ్చటకు వచ్చి భర్తకళేబర మును గాంచి విలపించి వీరపుత్రికయు వీరవత్సయు నగుటం

జేసి పతివ్రతల మార్గమనుసరింప నిశ్చయించి భర్తకు జితి పర
పించి నిర్విచారముగ స్వయంవరమునకరుగు కన్యవోలె చిచ్చురికి
తన భర్తతోగూడ పరమపద మొందెను. ఇప్పటి కాదంపతులు
గతించి రమారమి నాలుగు వంధల సంవత్సరములైనను
మాయాదేవి గుడివద్ద నేటికిని తద్దంపతులు తమ దేహములు
నగ్నిహూత్రున కాహుతచేసిన స్థలము గనబడుచుండునట పృథివి
రాజు తనచేసిన యుద్ధములన్నిటియందు జయము కపటోపాయ
ములచే నొందినను మొత్తముమీద నత డధిక సాహసుండనియా
రణమున వెనుకంజ యిడనివాడనియు విజ్ఞానకండలేనివాడనియు
జెప్పవచ్చును

అన్ననుజంపి తాను చిత్తూరుసింహాసన మెక్కడలంచుట
యీతనియం దొక గొప్పలోపమే యనవచ్చును. ఈతడు గాక
రాజపుత్రులలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కిన పృథివిరా జింకొకడు
కలడు. అతడు చోహనువంశస్థుడు ఢిల్లీచక్రవర్తి. అతడే మహా
మ్మడుగోరీ యను స్లేచ్చరాజును మొట్టమొదట జయించి మరల
నా స్లేచ్చుడు కన్యాకుబ్జ భూపాలుడగు జయచంద్రుని గలిసి
యొత్తివచ్చి నప్పుడు వారిరువురచే నొడింపబడి రణముఖంబున
ప్రాణములు విడిచిన శూర శిఖామణి చిత్తూరు రాజకుమారుడగు
నీ పృథివిరాజును ఢిల్లీచక్రవర్తియగు నా పృథివిరాజని చదు
వరులు భ్రమచెందదగదు కాలాంతరమందా పృథివిరాజు
చరిత్రముగూడ బ్రకటింపబడును.

రాణా సంగుడు

పదునారవ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు మీ వారు సంస్థా
నము నందొక మారుమూల నొక గ్రామమున బీదకాపు కుటుంబ
మొకటి యుండెను. ఒక చిన్న మేకలమంద, నాలుగుకాళ్ళ
పశువులు, కట్టుకొను ముతకగుడ్డలు, మొదలగునవి తక్కు వారి

కితర సాత్తేమియు లేదు. ప్రపంచమునం దెంతటి దరిద్రులున్నను వారికన్న దీర్ఘబుకొందఱు కనబడుచునే యుందురు. ఆ కుటుంబయజమాని యొకనాడు పొలమునుండి వచ్చుచుండ దారిలో చినుగుగుడ్డలు కట్టుకొని యన్నములేక మలమల మాడుచున్న యొక క్రొత్తమనుష్యుడు వాని కగువడెను. పశువుల గాచుట తెవసినైన నొక సేవకుని బెట్టుకొనుట కదివరకే యోచించుచుండుటచే నతడీ క్రొత్తవాని నా పనియందు నియోగించెను. అకాపువాని భార్య యీ సేవకుని దెచ్చుట తిష్టపడి కొంచెము సణుగుకొని యిట్లనియె “బ్రాహ్మణులకు బిచ్చగాండ్రకు నన్నముపెట్టుట పున్నెముగాని తక్కినవాండ్రకు దానముచేసిన నేమి లాభము. దేశములో దుర్మార్గులనేకులు పనిపాటలుమాని తిరుగుచుందురు ఈ మాహనుభావు డెంతటి వాడో మన మేమెఱుగుదుము? అదిగాక పశువులను మేపుట మాత్ర మంత పైపైనున్నదా? ఆ పని యందఱు జేయగలరా? చిన్నప్పటినుండియు యలవాటుపడిన కుష్టువాండ్రకే లొంగును గాని పశువులు క్రొత్తవానిని దరికి జేరనిచ్చునా? ఈ మనుష్యుని వలన మనపని యగునని తోచదు.”

భార్య పలుకులు పెనిమిటి మొదట సరికుచేయలేదు, కాని విమ్మట గొన్ని నాళ్ళకవియే నిశ్చయములయ్యెను. ఏల యన సరిగా నడువనైన లేని కుర్రవాండ్రు కర్రపుచ్చుకొని యదలించిసంత మాత్రమున గడగడ వడకి దారినిపోయి దారినివచ్చు మోటపశువు లా క్రొత్తకాపరిని లక్ష్యముసేయక విజృంభించి తిరుగ జొచ్చెను. యజమాను డా సేవకుని తెలివితేటలు గనిపెట్టి యత డందుకు పనికిరాడని యా పనిలోనుండి తప్పించి యింటి పనులు సేయుమని వానిని నియోగించెను. అతని దురదృష్ట మేమోకాని యాత డింటిపనులకుం బనికిరాడయ్యె. ఒకనాడు యజమానుని భార్య రొట్టెలు కాల్చుచు తానేదో మరియొక పనిమీద లోనికిం బోయి యవి మాడిపోకుండా జూచుచుండుమని

సేవకున కానతిచ్చెను. సేవకుడు సరేయని యామాట మరచి పోయి పరధ్యానముగా నుండునప్పుటి కంతలో రొట్టెలు మాడి బొగ్గులయ్యెను. ఆ పూట భోజనము బుద్ధితేని సోమరిపోతు మూలమున నిష్కారణముగ జెడిపోయెగదా యని యజమానుని భార్యయేగాక యింటిలోనున్నవారందరు వానిపై మండిపడి “రాట్టెలు కమ్మగా వేగినప్పుడు పొట్ట బ్రద్దలగునట్లు తినుటకు నీవు నేరు తెరవగలవు గాని యవి మాడిపోవుచున్నవేమో చూచుటకు గన్నులు తెరవలేవు నీవు మా కక్కరలేదు నీయిష్టము వచ్చిన చోటికి బొమ్మని” చెప్పిరి.

ఆ మందభాగ్యుడామాటలుపడి బదులు చెప్పక యాయిల్లు విడిచి మెల్లగ నవతలకు నడచెను. పశువులకాపరిగను వంటల వాడుగను పనికిరాకున్న నతడు తెలిపితేటలు లేనివాడుకాడు. అతని శరీరము నుందరమయ్యు దృఢమయి చాకచక్యము కలదియు కష్టమున కొచ్చినదియు వైయుండెను. రాజపుత్ర దేశమందు బుట్టినవాడెవ్వడు బేత నాయుధములేత సంచరింపడు. ఈ పురుషుడు నిరాయుధుం డగుటయేగాక నిర్భాగ్యుడై దారిద్ర్యమును వెళ్ళబోయుచుండెను. ధగధగలాడు నతని శరీర చ్ఛాయను బట్టి యతడు కాపువాడనుటకు నిలలేదు.

రాయమల్లు జ్యేష్ఠకు మారుడగు సంగుడు నాడట్లొక మతము వద్ద నొక రాజపుత్రవీరుని సహాయమున నెత్తెటో ప్రాణములు దక్కించుకొని యావలకు దాటి మహారాజకుమారుని కొరతెవ్వరును పశువుల కాపరులయిండ్ల వెదకరని సమ్మి గొల్ల వాండ్రతో గలిసి మెలసి కాలక్షేపము జేయుచుండెను. తాను నమ్మిన గొల్లలే తన్ను లేవగొట్టినప్పుడు పట్టుట కాయుధము, తినుట కన్నము, తలదాచుకొనుటకు పంచ, కష్టసుఖములు జెప్పకొనుటకు మిత్రుడు లేని విదేశములలో నిక నెట్లు బ్రదుకుదునా యని సంగుడు విచారింపజొచ్చెను. అట్లు విచారించుచు నతడెమియు దొచక నడవుల దిరుగుచుండ నొకనాడు

కొందరు గుర్రపురౌతులు వానికగపడి వెంటనే గుర్రములనుండి దిగి వినయమున వాని పాదములపైబడి నమస్కరించిరి. శరీరమునకు గాయపుమచ్చలు కొంతమార్పు తెచ్చినను అవికాల లోచనములు అచక్కదనము నొకమారు చూచినవా రెవ్వరతనిని మరచిపోరు. అందుచేతనే శనబడినరాజపుత్ర వీరు తాతడు తమకు ముందు రాజగునని గ్రహించి సంగుని గౌరవించి “అయ్యా! మీరు బ్రతికియున్నవారై పృథివిరాజు విన్నపక్షమున మీకపాయము గలుగును గనుక మేము మీరహస్యమును వెలిపుచ్చము. కాని మేము మిమ్ము విడువక సేవించుచుండుము. ఈప్రాంతములకు సంహస్యప్రముగా నున్న శ్రీనగరు రాజు యొక్క కొలువులో మేమున్నాము. మీరుకూడా నారాజును కొలుతురేని మీకు గావలసిన యాయుధములు గుర్రము నిప్పించెదము” అని వారు పలుకుటయు దాను బాగుపడుట కింతకన్న మంచి సమయము దొరకదని నిశ్చయించి సంగుడు శ్రీనగరరాజు కొలువు వంగీకరించి రాజపుత్ర వీరులు విశ్వాసము కలిగి తన్ను సేవింప దినము లొకతరబడిగా బుచ్చుచుండెను.

ఒకనాడు శ్రీనగరరాజు పరివారసమేతుడై ప్రయాణమున నలసి సొలసి మిట్టమధ్యాహ్నమున నెండ కొర్వలెక యొక పెద్ద మర్రిచెట్టుక్రింద పండుకొనెను. సంగునకు పంటయందు నేర్పు కుదుర నందున దక్కినవారందరు పండుకొనుచుండ నతడు పంటమాని యా చెట్టుక్రింద చల్లగ బండుకొనెను. అన్నమువండి వాని మిత్రులు దెచ్చునప్పటికి సంగుడు కత్తి తలక్రింద బెట్టు కొని గాఢముగ నిదురించెను అమఱ్ఱిచెట్టు తొరలోనుండి యొక మహాసర్పము వచ్చి సంగుని తలవద్ద నిలిచి పడగవిప్పి వానితల కెండ సోకకుండ గొడుగుపట్టినట్లాడుచుండెను. ఆపాము పడగ మీద చిత్రవర్ణములుగల యొక పక్షి యవ్యక్తమధురముగా గూయుచుండెను. ఆ సమయమున నొక గొల్ల దాదారిని బోవుచు నది యేమివంత చెప్పమా యని వేరుతెరచి రెప్పవేయక చూచు

చుండెను. ఈక్కిన రాజపుత్రులు వానిదగ్గరకు రాగానే సంగుడు మేల్కొని కన్నులు దెరచెను. అగొల్లబోయడు నేలపైబడి సంగునకు సాష్టాంగ నమస్కార మొనర్చి భయసంభ్రమములతో “భళి భళి! ఈ బాబు గొప్పరాజు కాగలడు, ఇంత ప్రభువు లోకములో లేడు”

అమాటలు విని సంగుడు తన రహస్యము వెల్లడిచేయుట కిష్టములేక తాను వట్టి నిరుపేదననియు దనికట్టి యోగము పట్టదనియు వాదించెను. గొల్లబోయడు వాని పలుకులు చెవిబట్టక తనకు పాముల యొక్కయు, పక్షుల యొక్కయు భాషలు తెలియుననియు నవి రెండు నిద్రబోవువానికి మహారాజభోగము పట్టనున్నదని చెప్పకొన్నవనియు దృఢముగా బలికెను. సంగుడప్పటికిని గొల్లవాని మాటలు కల్లయని నిరసించెను. కాని శ్రీనగరరాజు తనకు బంటై పనిచేయుచున్న రాజకుమారుడు నిజముగా బంటులా గుండకపోవుటచే నతడెవ్వరో ప్రచ్ఛన్న వేషుడని నమ్మి వాని జన్మవృత్తాంతాదికము నెరిగింపుమని బలవంత పెట్టి యెరిగించినచో దన కూతునిచ్చి వివాహముచేసి రాజ్యము రావలసియున్న సాయముచేసి యిప్పించెదనని వాగ్దానము జేసెను.

అప్పటికి సంగుని తమ్ముడు జయమల్లుడు నీచమగు మరణమును బొందెను. కాని పృథివిరాజు మాత్రము మహోన్నతదశలో నుండెను సంగుడు మొదటినుండియు దురదృష్టవంతుడే యగుటచే శ్రీనగరరాజు వానిని జేరదీయుట కూతునిచ్చి పెండ్లిచేయుట సాయము చేయదలంచుట మొదలగు వార్తలు కర్ణాకర్ణికగా పృథివిరాజునకు దెలిసినందున నతడు తన యన్నగారిని బెద్దపులిని దరిమిసట్లు దరిమి చంపదలచె. అంతలో దైవయోగమున సంగుని పున్నెము బాగుండబట్టి పృథివిరాజు తన చెల్లెలి యాపద గడుపబెట్టుటకు బోయి తనకు మిక్కిలి ప్రിയమయిన కమలమియరు కోటకు దిరిగి రాకయే దారుణ

మరణము నొందెనని వెనుకటి రాజు చరిత్రలో జెప్పబడి యున్నది. పృథివిరాజు గతించిన కొన్ని దినములకే తండ్రియగు రాయమల్లుడు మహాదుఃఖభారమువేత గ్రుంగిపోయిన యామెను విడిచి పరమపదమును బొందెను. రాయమల్లుడు మీవారు దేశమున కంత యెక్కువ యభివృద్ధిని తేలేకపోయినను మునుపున్నదాని జెడగొట్టకుండ గాపాడెను. రాయమల్లుడు కృపాళువై గౌరవనీయుడై రాజపుత్రులయందుండగూడని శాంతరసమునకు స్థానమైయుండెను. కాని కొడుకులను పంచుకొనలేకపోయెను.

పితురనంతమున సంగుడువచ్చినింహసన మెక్కి చారుణీ దేవి యర్చకురాలిమాటలు గొల్లబోయని మాటలు నిశ్చయములుగా జేసి రణసింహుడను పేరు వహించెను రాజస్థానమునందే గాక యితర దేశములందు గట్టిరాజుగద్దె యెక్కినని వెల్లడియయ్యెను. మార్వారు అంబరు అజమీరు బూందీ గ్వాలియరు కాల్పీ మొదలగు రాజపుత్ర సంస్థానములు సంగుని యాజ్ఞను శిరసావహించుచు వచ్చెను. మాళవదేశము మొదలు అబూయను పర్వతశిఖరమువరకు సత డేశ ఛత్రాధిపత్యము వహించెను. రాజ్య మారంభించిన వెనుక నాతడు వదునెనిమిది చిన్నచిన్న యుద్ధములు ఢిల్లీచక్రవర్తితోను మాళవరాజుతోను జేసి గెలుపు చేకొనుచు వచ్చెను. ఢిల్లీచక్రవర్తిని యొకమారు గాక యనేకమారులు గెలిచెను. మీవారు రాజ్యము యొక్క సరిహద్దు లన్నిప్రక్కలను పెరిగెను ఉత్తరపుల్ల బయానా యను కొటవద్దనున్న పసుపుటేరు వరకు వ్యాపించెను. సంగుడు మీవారు రాజులో నెల్ల నగ్రగణ్యుడగుట కొక కథ కలదు.

ఒకమారు దేవతలలో నొకడు మనుష్యావతారమెత్తి తన పూర్వశత్రువగు నొక మనుష్యునిమీద పగదీర్చుకొనుటకు భూమి మీదకువచ్చి తిరుగుచు చిత్తూరునకు వచ్చెనట. సంగుడు వానిని మాడగనే యతడు మహాపురుషుడని గ్రహించి యాదరించి గౌరవించెనట. అదివృథు సెలపుపుచ్చుకొని పోవునప్పుడు

వటుత్వముగల యొక రక్షరేఖ నొక సంచిలోబెట్టి సంగునకిచ్చి దానిని మెడలో గట్టుకొమ్మునియు నది మెడలో నున్నంతకాలము వానికి జయము గలుగుననియు నది పొరపాటునగాని దైవవశమున గాని వీపుమీదకు దిరిగినపక్షమున వానికి చెడ్డదినములు వచ్చిన వని నమ్మవలసినదనియు దృఢముగా జెప్పినట, తన మాట నిశ్చయమని ఋజువుచేసికొనుటకు దివ్యపురుషుడు సంగునకు నెమలియొక నిచ్చి “దీనిని దీనికొనిపోయి మీనగరమందు స్మృతినొందినవారి నందరిని దీనితో స్పృశియింపుము వారందరు మరల బ్రతుకుదు” రని పలికెను. ఆమాట చొప్పున రాణా చిత్తూరునకువచ్చి కనబడిన ప్రతి శవమున కా నెమలి యొకను దగిలింప నామృతకళేబరము ప్రాణవంతమై లేచి నిలచుచు వచ్చె అంతట దేవునిమాటలు నిజమని నమ్మి సంగు డా దివ్య పురుషునిపేర తనయూర నొక యాలయము గట్టించెను. ఆ యాలయము సంగుడు పోయిన వెనుక చాలాకాలమువర కుండెను.

దివ్యపురుషు డిచ్చిన రక్షరేఖ రాజపుత్రుల మీదను మహమ్మదీయుల మీదను పలుమారు ప్రయోగింపబడి యజమానునకు విజయము కలిగించుచు వచ్చెను. కాని స్వల్ప కాలములోనే మహావీరాధి పీరుడై మేటిమగల గండడగించి శూరమండలమును గడగడ వడకించిన రాజసింహమునకు దనకు వెరపు గలిగింపగల సాహసు డొకడు బయలుదేరు చున్నాడని సంగు డించుకయు నెరుగడయ్యె. అప్పుడు నుల్తాను యిబ్రహిమ్మును నతడు ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నుండెను. వాని క్రూరత్వము దౌర్జన్యము గర్వము మితిమీరి యుండుటచే మంత్రి సామంతాదులు వానితో వేగలేక వానిని విడిచిపొయిరి. దేశమందంతట పితూరీలు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి యొకదానిని క్రౌర్యముతో నడప మరియొకటి తలయెత్తుచుండెను. ఇట్లుండ చక్రవర్తి పినతండ్రి ఢిల్లీమీద దండెత్తుమని బేబరును ప్రేరేపించుటకు కాబూలు నగరమునకు బోయెను.

ఈ బేబరు మొగలాయి వంశస్థుడగు మహమ్మదీయుడు. ఈతని పూర్వులు చంగిసుఖాను టామరులేను మొదలగువారింతకుమున్ను హిందూస్థానముపై దండెత్తి తురకల కందరకు దారిచూపిరి. బేబరు చిరకాలమునుండి హిందూదేశముపై నెప్పుడు దండెత్తుదునా యని యూటలూరుచు మంచి యదనుకై వెదకుచుండెను అదివర కత డొకసారి పాంచాలదేశముపై దండెత్తెను. అదండయాత్రలో నతనికి రాజ్యలాభ మంతగా లేకపోయినను వాని సైనికులు పర్వతమయమగు తమ గొడ్డుదేశముల నెన్నఁడెరుగని మహా భోగముల రత్నగర్భమగు హిందూదేశమున ననుభవించుట జేసి యీ దేశమును వదలిపోజాలక దండెత్తుమని తమ యజమానుని బురికొల్పిరి. యజమానుని యొక్కయు సైనికుల యొక్కయు కోరికల కనుగుణముగా ఢిల్లీచక్రవర్తి బందుగుడుగూడ వచ్చి పిలుచుట సంభవించెను. అందుచేత బేబరు డిట్టమయిన సేనం గూర్చుకొని పర్వతములలోనుండి బయటబడి పంజాబు దేశమును గడచి తన్నెదిరింపవచ్చిన సేనల నొకదాని వెనుక నొకటి జయించి చక్రమమును ఢిల్లీ మీదికి వచ్చెను. అట్లు వచ్చివచ్చి పానిపట్టు గ్రామమున లక్ష సైన్యముతో యుద్ధమునకు సిద్ధముగానున్న ఢిల్లీ యిబ్రహీం లోడిని గాంచెను. ఇబ్రహీం రణరంగమున మృతినొంది చక్రవర్తియని యానవాలు పట్టుటకు పిలువెస్థితిలో పడియుండెను. బేబరు చక్రవర్తి యగుటచే మసీదులో ప్రార్థనల వినిపెరనే జరిపెను.

మహా సేనాసమేతుడగు ఢిల్లీచక్రవర్తి కాబూలు ప్రభువగు చిన్నదొరచేత నోడింపబడుట హిందువులకు సంతోషకరము గాదయ్యె విలయన నిద్దరు గొడ్డుమాంసము దిను వచ్చితురకలే. ఇద్దరు హిందువుల దేవాలయముల నాశనముచేయు ఘాతుకులే. వారిరువురిలో నెవరుగెల్చిన వానిని దరిమికొట్టు భారము రణ సంహుడగు మీవారు రాణా దని జనులు చెప్పకొనిరి.

అందుచేత రణమల్లుడును తేజోరాశియునగు సంగమహారాజు బేబరుపై గత్తికట్టి కయ్యమునకు వెడలెను. ఆ రాజసింహునకు సాయమై యెనుబదివేల గుర్రపుదళము, నుత్తమ వంశజులగు నేడుగురు మహారాజులు, రావు బిరుదములుగల తొమ్మిండుగురు సామంతులు, రావలులు రాహుత్తులను బిరుదులుగల నాయకులు నూటపదునలుగురు నడుచుచున్న కొండలవంటి యేనుగు లైదువందలును వచ్చి సంగరరంగమున నిలిచె. ఈ సేనం గూర్చుకొని సంగుడు మొట్టమొదట బయానా యను నూరికి బోయి యచ్చటి కోటను ముట్టడించెను. ఆ ముట్టడి జరుగుచున్న కాలముననే సంగు డొకనా డచ్చటి పనుపునీటి యేటిలో స్నానము సేయుచుండ గంతమునందలి రక్షరేఖ వెనుక ప్రక్కకుం దిరిగి వీపుపై వ్రేలబడియె, అప్పుడు దన మరణ మాసన్నమైనదని యతడు దెలిసికొని తగు ప్రయత్నము జేయునప్పటి కంతలో బేబరు బయానాకోటను విడిపింపు మని పదునైదువందల సైనికుల నంపెను కాని యా సైనికులలో గొందరు మాత్రమే బ్రతికివచ్చి రాజపుత్రవీరుడు సామాన్యుడు కాడనియు జీతములకొరకే యుద్ధములు సేయు ఢిల్లీసైనికులకును రాజపుత్రసైనికులకును జాల భేదము కలదనియు జెప్పిరి. మీవారు రాజ్యమున కుత్తరపునరిహద్దుగా నుండవలయునని సంగుడు కాన్వాహ యను గ్రామమున గొప్ప మేడగట్టించెను.

ఆ మేడయెదుటనే బేబరుశిబిరము వేయించెను ఫిరంగుల బండ్లను సరకులబండ్లతో గలిపి గొనెనంచులతో గట్టి సేనలో మొదటివరుస నమర్చి వానివెనుక సేనను నిలిపెను. ఆ బండ్లు చాలనిచోట్ల కాపుదల నిమిత్తము గోతులు త్రవ్వించెను. వాని ఫిరంగులలో జయఫిరంగి యనుపేర నొకఫిరంగి యుండెను. దానిని ఉస్తాదా యను సేనానాయకుడొక్కడే మిక్కిలి నేర్పుతో నుపయోగించు చుండునట అతని శక్తియేమోకాని యొక్కమా రాతడా ఫిరంగి దినమునకు బదియారు సారులైనను ప్రయోగింప

గలిగి యుండెనట ఆ యుద్ధము భయకక్షలవారికి గడుబాధకరముగ నుండెను. కాని పైనుండి చూచినవారికి మిక్కిలి వినోదముగ నుండెను. ఈభయులు నొకరి కొకరు తీసిపోవువారుకారు జన్మమంతయు యుద్ధములయందే గడపి దేశసంరక్షణము నిమిత్తము రక్తము ధారపోసి యుద్ధములలో నొక కన్ను నొకచేయి యొక కాలు పోగొట్టుకొని యెనుబది గాయములచేత తూట్లు పడియున్న శరీరముగలిగి శూరశిఖామణియను పేరుగాంచిన సంగుడొక ప్రక్కనుండెను. పెద్దపులి మీసములు మెలిపెట్టుట కైన సింగపుజూలు నూడబెరుకుటకైన వెనుకదీయనివారును గయ్యములయందు మడమ దిరుగనివాడును బ్రతికియుండిన మహాకీర్తిని మృతినొందిన వీరస్వర్గమును జూరగొనుటకు సిద్ధముగ నున్నవారునగు రాజపుత్రవీరు లనేకులా మహారాజువెనుక బాసటయై నిలిచిరి. వారందఱు దరతరములనుండి పూర్వులు చేసిన శూరకర్మముల దలంచి గర్వోద్ధీపితులై యుండిరి. ఆ రాజకుమార రత్నములు క్రొత్తపెండ్లికూతులను వరించునట్లు మృత్యుదేవతలను గూడ వరించు విద్యను నేర్చికొని వీరపురుషునకు నంతఃపురమున హంసతూలికాతల్పము శాశ్వతమయిన పాన్ను కాదనియు దమ యాయుధములచే దెగిన పగతుర కళేబరములతో నిండిన యుద్ధభూమియే శాశ్వతమయిన పాన్ననియు నమ్మిన మహాశూరులు.

ఇక రెండవప్రక్క నున్నవాడో పదునొకండెండ్లప్రాయముననే రాజ్యమున కభిషిక్తుడైనవాడు పరరాజులపీడవలన పితృపితా మహర్జితమయిన రాజ్యమును గొల్పడి దేశద్రిమ్మరియై చిరకాలము గడవినవాడు. అదివఱకు సమర్థమండు నగరమున సతడు రెండుసారులు సింహాసనమెక్కి రెండుసారులు దానిని వదలుకోవలసినవాడయ్యు నెప్పటికైన దానిని మఱల సంపాదించి మఱి చావవలయునని తలంచు చుండువాడు సంగునివలెనే యిల్లువాకిలి లేక గొడ్లగానికొనియు కొండలవెంబడి

తిరిగియు గొంతకాలము పుచ్చి యెట్టకేలకు 'కాబూలు' నగరమును బట్టుకొని దానికిం బ్రభువై యంతకన్న మంచిదేశమును స్వాధీనముచేసికొనుటకై యదనువెదకుచున్నవాడు. ఈయుద్ధము నాటికైన నతడు నడివయస్సును దాటినవాడు గాక మంచి శరీరదౌర్భ్యముగలిగి శత్రుదుర్బిక్షుడై వెలయుచుండెను. బలముగల మనుష్యుల నిద్దరను చెఱియొకచంక బెట్టుకొను కోట గోడలపై బరుగెత్తుటకును వానికి సామర్థ్యముగలదు. అతడెప్పుడు గుఱ్ఱపుజీనుమీదనే కాపురము చేసినవాడని చెప్పవచ్చును. మార్గమధ్యమున నడ్డమువచ్చిన ప్రతిని విని నతడు నిండు వరదలో నైన సనాయాసముగా నీడుకొని పోవునేగాని దోనెలనైన నెక్కువాడు కాడు. అంతటి శూరాగ్రేసరుడయ్యు బేబరు పారశీకభాషలో మృదువయిన కవిత్వము చెప్పగల రసికుడు. అతనికి స్వమతాభిమాన మెక్కుడుగ నున్నది కాని యాయభిమానపేషము చేత శత్రురాజులయందు మంచిగుణములేవైన నున్న వానిని మరచిపోవక వానిని మెచ్చుకొనుచు నతడు వ్రాసిన గ్రంథములలో నెక్కు డౌదార్యమును జూపుచు వచ్చెను.

రాణాసంగున కింతకంటె సుగుణవంతుడు నింతకంటె పొరుష శాలియునగు శత్రుం డెన్నడు దొరికియుండలేరు. రెండు తెగలవారికది మంచియుద్ధమే. రాజపుత్రులందరు తమ దేవాలయముల నెల్ల నెలమట్టముగజేసి దేవతావిగ్రహముల బగుల గొట్టి పాడుచేసిన ప్లేచ్చులను తమ కులదేవతయగు భవానిమాత తప్పక యడచి తమకు జయమును గలిగించునని నమ్మి ధైర్యముగ నుండిరి. మొగలాయీలు విగ్రహారాధనము చేయు పాపాత్ములగు హిందువుల సంహరించుటకు దోడ్పడుమని అల్లాను ప్రార్థించిరి. ఈ రాజపుత్ర మొగలాయీ ప్రభువులు తక్కిన గుణములలో సమానులైనట్లే కైపునకు నల్లమందు మద్దతు బీల్చుటలో గూడ సమానులే. పదునైదు దినములవరకు రెండు సైన్యములు యుద్ధ మారంభింపక నొకదాని నొకటి

చూచుకొనుచు నేది ముందుగా గయ్యమునకు దిగిన నేమి ప్రమాద మగునోయని శంకించుచు నూరకొనిరి. బేబరు సైనికులు కొంతవరకు నిరుత్సాహులయి యుండిరి. ఏలయన వారు తమ యాలుబిడ్డలను గృహములను బాసి చిరకాల మగుడిచే నిండ్లపై దృష్టులుజార మిడిమిడి యెండలుగాయు హిందూదేశపు బయళ్లను విడిచి తమ కొండగేహముల కెప్పుడు పోవుదుమాయని బెంగగొని స్వదేశమునకు దోడ్కొని పొమ్మని బేబరును బలవంత పెట్టిరి. వెనుక బేబరు పంపిన పదునైదువందల సైనికులలో హతశేములువచ్చి సంగుని సైనికుల పోరువిన్న గడగడ పడకు నట్లు తక్కినవారిని భయపెట్టిరి. తురక శిబిరము నంటివచ్చిన జ్యోతిష్కు లెప్పుడు చెప్పినను నీచదశనే గాని యుచ్ఛదశను జెప్పరైరి. అంగారకు డప్పుడు పడమట నున్నందున వాని కెదుట దిక్కుననుండి యుద్ధము చేయువారికి తప్పక యపజయము కలుగునని వారు నొక్కి పలికిరి.

ఆ రెండువారములలోను రాణాకును ఢిల్లీ చక్రవర్తికిని సంధిమాటలు జరిగినవని రాజపుత్ర చరిత్రకారులు కొందరు వ్రాసిరి. బేబరు తాను విదేశములలో పంచాగ్ని మధ్యమువంటి శత్రుమండల మధ్యమున నొంటిగ నుండుట యెరుంగును. ఈ యుద్ధములో తన కపజయము సంభవించెనా పగతురు నలువురు నాలుగుమూలలనుండి వచ్చి తన్ను చుట్టుకొందు రనియు నప్పుడు తాను కష్టపడి సంపాదించిన ఢిల్లీ రాజ్యము చేయి దాటిపోవుటయేగాక స్వస్థానమైన కాబూలునైన చేరుట సంభవింపదనియు గూడ నతడెరుగును. రాణా సంగుడు చాక చక్రముగలవాడు వివేకియునై మీవారురాజ్యము నిమిత్తము స్వసౌఖ్యమును గణింపక పాటుపడుచున్నవాడని యతడు వినియుండెను. అందుచే రాజపుత్ర చరిత్రకారులు చెప్పినట్లు భయులు సంధిప్రయత్నములు చేసియుందురనియే మనము నమ్మవచ్చును. ఆ యొడంబడికలో బేబరు కొరిన పద్దతులన్నియు

రాణా కవమానకరములు గానివియు నతడు తప్పక యంగీకరింపదగినవియునై యుండెను.

పద్ధతులవి 1. పనుపునీటియేరు మీవారు రాజ్యమునకు తరపు పెల్లగా నుండవలయును. 2. బేబరు ఢిల్లీరాజ్యము నాక్రమించినందుకు రాణా వారి కేటెట కొంత కప్పము నిచ్చుచుండవలయును. కాని యిట్లు సంధినిగురించి మాటలు జరుగుచుండ సంగుడు బేబరువద్దకు బంపిన రాయబారి తురకలవద్ద లంచము గ్రహించి నీతుడై తన యజమానునిగుట్టు బయలుపెట్టెనని రాజపుత్రులలో నొక వాడుకకలడు. ఆ రాజద్రోహ తారా వంశస్థుడగు శిలాదేవుడనువాడు బేబరు పలుమారు తాను జేసిన తప్పులను గూర్చి నిజమయిన పశ్చాత్తాపమును బడుచు వచ్చెను. దాని కుదాహరణముగ నొక చిన్న కథ గలదు.

అతడదివరకు మద్యపానము విశేషముగా జేసెడు వాడుక కలడు. అది పాపమనియు నా కారణంబున భగవంతునకు దనపై నాగ్రహంబు వొడముననియు దెలిసికొని యత డాదినము మొదలు సారాయములను ద్రాగనని గొప్ప యొట్టుపెట్టుకొని యంతకాలమును సారాత్రాగెడు వెండి బంగారుగిన్నెలు పళ్ళెములు ముక్కముక్కలుగా బగులగొట్టి యా ముక్కలను ఫకీరులకు బీదలకు పంచిపెట్టెను. అంతతో తనివి సనక యతడు గూనలతోనున్న సారానంతయు నేల బారబోయించి యా దినమున దనకు జయము లభించిన పక్షమున మహమ్మదీయుల వద్ద నుండి తాను గ్రహించుచున్న దస్తావేజున్న కొట్టివేయుదునని ప్రమాణముచేసెను. మాటలతో బోవక కార్యముజేసి చూపిన తమ చక్రవర్తియొక్క మార్గము ననుసరించి సేనాపతులు, సామంతులు, ఉమ్మరావులు, అమీరులు మొదలగువారు మున్నూరుమంది యొక్క దినములోపుగ త్రాగమని శపథము చేసి త్రాగుబోతుతనమును మాని పవిత్రులయిరి. ఇట్లు జరిగిన విదప బేబరు విచారగ్రస్తులయిన సైనికులను సేనాపతులను

చిలిచి వారికి మతావేశము గలిగించి కయ్యమునకు బురికొల్పు వలయునని తలంచి యిట్లని విజ్ఞాపనము చేసెను.

“ఓ వీరులారా! ఈ ప్రపంచమున బుట్టినవాడు గిట్టక మానడు. ఎప్పుడో యొకప్పు డీలోకమును చిడువక తప్పదు, బ్రతికియుండి పరాభవములు పొందుటకంటె చచ్చి గౌరవ మందుట మేలు. నేను చచ్చినను సరే మంచిపేరుతో చని పోయినా చాలును, భగవంతుడు దయామయుడు, మనమిందు గడతేరితిమా మతముకొరకు మృతినొందిన శూరుల మగుదుము. గెలిచితిమా దేవుని మెప్పించినవార మగుదుము. కాబట్టి మనము మరణమునకు జంకమనియు యుద్ధభూమినుండి వెనుకంజ యుడమనియు నొకమారు ప్రమాణములు చేయుదము ”

ఆ పలుకులు విన్నవారి కందరకు పొరుష మెక్కించెను, సైనికులందరు దమవేదమగు ఖురాను జేతబట్టుకొని యుద్ధమున గెలువవలయు లేక చావవలయునని ప్రమాణములు చేసిరి. ఒడలిలో నూపిరిలేనివాడు నయితము మతావేశముచేత పరవ శత్యము నొంది ప్రాణములపై నభిమానము వదలుకొని ముక్కాకలను దేరిన పగతురంబొడుచుటకు సిద్ధముగనుండెను. అంతట శత్రువులపయిం బడుటకు వారేర్పాటు జేసికొన్నందున మొనలుతీరినవెనుక బేబరు గుర్రమునెక్కి సైనికుల కుత్సాహము గలిగించుచు సేనాపతులను నడచుకొనవలసిన పద్ధతులను గరపుచు గొంతసేపు దిరిగెను.

1927 వ సంవత్సరమున మార్చి 27 వ తేది శనివారము నాడు రాజస్థానము యొక్క భాగ్య మెట్లున్నదో నిర్ణయించెడు యుద్ధము జరిగెను. రక్షరేఖ మరియొకలాగైపోయినను మొట్ట మొదట జయ మెప్పటియట్లు రాజా సంగునికే యగునని యెల్లరు భావించిరి. బేబరు చక్రవర్తియొక్క సైన్య మదివరకెన్నడు రాజపుత్రవీరులపోటు చవిచూచి యెరుగదు. నల్లమందు మత్తుతో కన్ను లెర్రబడ రాజపుత్రయోధులు శత్రువులపయిబడి

కత్తులను రక్తములో ముంచి యెత్తుచు వీరవిహారము చేయ నారంభింప దీట్టతనమునకు ప్రసిద్ధికెక్కిన కరకతురక లేమియుం జేయలేక యూరకొనవలసివచ్చెను. పూర్వ మెన్నెన్ని యుద్ధము లలో వైరుల యదరిపాటున నడచిన బేబర్లుయొక్క జయభిరంగి యైన రాజపుత్రుల నించుక యేడుపులో నుంచజాలదయ్యె. ఆ సమయమునెరిగి బేబరు మంచి యుపాయము నాలోచించి తన సేనలో గొంతభాగమును గుండ్రముగా దిరిగివచ్చి రాజ పుత్రుల జుట్టుకొమ్మని యానతిచ్చి ఫిరంగులను ముందునకు జరిపించి మూలబలమునకు తుపాకులిచ్చి ముందు నడిపించి బాణవర్షమును గురిపింప నారంభించెను. అప్పుడు రాజపుత్ర సైన్యములో నొక భాగమున కధిపతియైన శిలాదేవు డనునతడు రాజద్రోహము సేయదలంచి గుండె రాయిజేసికొని తన సేనతో బయలుదేరివచ్చి శత్రుపక్షమున జేరెను.

పగతురసేనవచ్చి యాకస్మికముగ వెనుక దాకుటచేతను స్వజనము మోసపుచ్చుటచేతను, తురకలు పట్టినపట్టు విడువక పోవుటచేతను రాజపుత్రసేన యెట్టకేలకు కట్టుచెడి తిరిగి పారిపో వలసివచ్చెను. మహమ్మదీయులు రాజపుత్రసేన నొక మూలకుం దరిమి ఫిరంగులు బారుచేసి కొట్టజొచ్చిరి. అందుచే దాదాపుగా నందఱు హతులయిరి. కొందఱెట్టెటో దెబ్బలు తప్పించుకొని పాణిపాగలిగిరి. వారిలో రాణా యొకడు. ఆ రణమున దగిలిన గాయములచేత కుంటియగుటచే రణరంగముననుండి పారి పోవుట కతని కిష్టము లేకున్నను సేవకులే యతనిని మోసికొని పోయి యుపాయమునుండి దాటించిరి. కాని యనేకులు యుద్ధ భూమినుండి విడువక ప్రాణములు విడిచిరి. అట్టివారిలో చందాదితు వంశస్తుడగు రాజపుత్రవీరు డొకడు మహాశూరులగు మూడువందలమంది చుట్టములతో మృతినొంది రాణావారికి తొల్లి రాజ్యము సేయునప్పు డాలోచనలు చెప్పుటలో నెట్లు ప్రథమగణ్యుడయ్యెనో వారినిమిత్రము ప్రాణములు విడుచుటలో

నట్లే ప్రథమగణ్యుడయ్యెను అతనికి సాయమై మార్వారు రాజకుమారుడు మఱి యిరువదిమంది రాజకుమారులతోగూడి నేలంబడియుండె. ఈ యుద్ధము జరిగిన తావునకు సమీపమునందే బేబరు రణనహతు లయిన రాజపుత్రశూరుల వృత్తలతో నొక జయస్థంభమును గట్టించెను.

ఇట్లు సంపూర్ణ పరాజయము నొంది కూరుచున్న చోట నుండి కదలలేని కుంటియయ్యు రాణాసంగుడు శౌర్య గాంభీర్యములందు సింహమువలె మెలగజొచ్చెను. తలుపు వేసికొని చిత్తూరుకోటలో దాగికొనుట కతని కిష్టములేక కోటతలుపు లెప్పుడు తెరచియుండ వలసినదని యానతిచ్చి తా నెప్పటికైన శత్రువులను జయించి జయధ్వనులతో గోటలో బ్రవేశింతునని చెప్పుచువచ్చె. ఈ పరాజయము వలన గలిగిన పరాభవము పోగొట్టుకొనువరకు యుద్ధభూమిలో నొక గుడారము వేసికొని యదియే యిల్లుగా నత డుండెనట. అది సభకు యుద్ధభూమిలో మృతినొందిన రాజపుత్ర శూరులయొక్క భార్యలు సేనలంబొగుచేసి ఢిల్లీచక్రవర్తిమీదికి జనుమని రాణాకు సమర్పించిరిగాని పరాజయమునొందిన యొక్క సంవత్సరములోనే యతడు పరలోకగతు డగుటచే నాసేనలం గూర్చుకొని తురకలతో పోరునంతటిభాగ్య మతనికి బట్టదయ్యె.

సంగుడు విషముదిని చచ్చెనని కొందరందుదు. కాని యది నిజముకాదు చిన్నతనమునుండియు నిల్లువిడిచి తిరిగి యతడు పడిన కష్టములను మహాయుద్ధములయందు దగిలిన యెనుబదిగాయములను విశేషించి 'కన్వాషా' దగ్గర జరిగిన యుద్ధమును విషముకంటె నెక్కుడు తీక్షణములై వాని కకాల మరణమును గలిగించెను. మీవారు రాజ్యమును పాలించిన రాణాలలో సంగుడు మహాప్రతాపశాలి. అందుచేత నతడు యందఱికన్న గొప్పవాడని యప్పుడప్పుడు కొందఱునుచుందురు.

అతనివెనుక సింహాసనమునకు వచ్చిన వాని వంశస్తులు సంగుని వలె దృఢచిత్తులై చరించినచో చిత్తూరునకు దీనదశ రాక యుండును.

సంగుని చరిత్రమునుగ్రామముగా జెప్పబడినది గావున నింక నతనివైరియగు బేబరు చరిత్రము నించుక చెప్పవలసి యున్నది. ఇతడు మొగలాయి వంశస్తుడు ఈతని పూర్వుడగు చంగీసు ఖానుడు ఆశియా, యూరపుఖండముల రెండును దండెత్తి మిడుతల దండువంటి తురక సేనలతో నింపి రక్తప్రవాహములు ప్రవహింపజేసి యా నాటి మానవజాతి నంతను గడగడ వడకించిన చండకాసనుడు. అతడు పదమూడవ శతాబ్దముయొక్క ప్రారంభమున హిందూదేశముపై దండెత్తి సింధునదికి బడమట నున్న భూముల నాక్రమించి యెందుచేతనో మనదేశమున నిలువక స్వస్థానమునకు బోయె. వాని తరువాత వాని వంశస్తుడును వానికంటెను గ్రూరుడునగు తామరలేను 1399 వ సంవత్సరమున హిందూదేశముపై దండెత్తి వచ్చెను. ఈతని కాలొకటి కుంటిగ నుండెను. సహజముగ దుర్బలుడయ్యు సితడు మెచ్చదగిన మనోబలముచే మొగలాయిలకెల్లప్రభువై తార్తారుదేశమున నున్న సమర్కండు నగరమున సింహాసనమెక్కి యనేక దేశముల జయించెను. బేబరు తామరలేనున కావతరమువాడు. ఇతడు తన వంశస్తులవలె ప్రతాపవంతుడే కాని వారివలె నిష్కారణముగా మానవజాతిని నిర్మూలించునట్టి క్రూరుడుకాడు. ఇతని తలిదండ్రులు చిన్నతనమునందె మృతినొందుటంటేని బాల్యము నందే సింహాసనస్థుడై పలుమారు రాజ్యభ్రష్టుడై యనేకస్థలముల యందు క్రొత్తరాజ్యములు స్థాపించి యెట్టకేలకు హిందూస్థానముపై దండువిడిసి ఢిల్లీచక్రవర్తి యయ్యెను. ఇతడు ప్రతాపవంతుడగుటయే గాక పారశీక భాషలో మంచి కవనము గూడ జెప్పగల సమర్థుడు. ఇతడు హిందూదేశమును జయించినాడన్న మాటయేగాని జయించినవిదవ వట్టుమని పదికాలములపాటు

దేశము నేలలేదు అతడు 1526 సంవత్సరమున చక్రవర్తియై 1530 సంవత్సరమున మృతినొందెను. అనాలుగు సంవత్సరములైనను మనస్థిమితములేక యుద్ధములోనే గడపవలసి వచ్చెను. ఇతని మరణమును గూర్చి యొక్క చిత్రకథగలదు. అతని పెద్ద కుమారునకు జబ్బుచేసి ప్రాణముమీదికి వచ్చెనట. కుమారుని యందు బేబరుకు మితిమీరిన ప్రేమయుండుటచే దన కొడుకును రోగవిముక్తినిజేసి తనకాజబ్బు తెప్పింపుమని భగవంతుని ప్రార్థించెనట. అతడు ప్రార్థించినట్లుగానే క్రమక్రమముగా హుమాయూనున కారోగ్యము గలుగుటయు బేబరు జబ్బువడి మృతినొందుటయు సంభవించెను. ఢిల్లీపాలించిన మొగలాయి చక్రవర్తుల కితడే మూలపురుషుడు.

చిత్తూరు రెండవ ముట్టడి

కన్యాహయద్ద మైనతరువాత పాడుపడిన స్థలములు బాగుచేసికొనుటకును సురల పూటుబడుటకును రాజస్థానమునకు గొంత విశ్రాంతి కలిగినది ఎవడో యొకవీరుడు మృతినొందని కుటుంబము గాని గృహముకాని లేకపోవుటచే రాజస్థానము దంతట శోకదేవత విహారము చేయుచున్నట్లు కనబడెను. అదారుణయుద్ధమైన తరువాత గలిగిన విశ్రాంతిచే రాజపుత్రస్త్రీలు తమ మగవారలకు జరిగిన వరాభిషేక మచ్చను దుడిచివేయగల శూరులగు కుమారులను గని పెంచుచుండిరి.

రాణాసంగుడు పోయిన రెండుసంవత్సరములకే బేబరు చక్రవర్తియు గాలధర్మము నొందుటచే గ్రోతగా జయించిన భూములన్నిటిని గలియగట్టుకొని సంరక్షించుకొను భారము వాని కుమారుడగు హుమాయూనుపై బడెను. హుమాయూను ధైర్యశాలియు నౌదార్యవంతుడునై స్వగౌరవము గాపాడుకొను విషయమున రాజపుత్రు లెంతతీవ్రముగా నుండురో యంత తీవ్రముగ నుండి దయాళువై సర్వజనులచేత ప్రేమింపబడుచు వచ్చెను. రాచరికమున కుండవలసిన కారిన్యము మనోధైర్యము చిత్త

నైర్మల్యము మొదలగు గుణములు లేకపోవుటయేగాక తొల్లి వానితండ్రి కభ్యాసములైన నల్లమందు మద్దతు మొదలగునవి వాని కలవడెను. అందుచే నతడు స్థిరబుద్ధి లేనివాడై బేబరువలె నలుదెసలం జెదిరియున్న రాజ్యమును కూడగట్టుకొని పాలింప లేకపోయెను.

అదియటుండ రాణాసంగుని జ్యేష్ఠత్రుడు రత్నసింగు రాజ పుత్రకులజులవద్ద నుండు శౌర్యగాంభీర్యాది సమస్తలక్షణములు గలిగి తండ్రి పరీక్షమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. గద్దెయెక్కిన తోడనే యతడు కోటకావలివాండ్ర బిలిచి 'తొల్లి మా తండ్రియగు రాణాసంగుడు తెరచియుంచుమనిన తలుపులు తెరచియే యుంచవలయును. కాని మరల మూయవద్దు వాని నాలాగుననే యుండనిండు. ఢిల్లీ మండూరు పట్టణములే చిత్తూరునగర ద్వారములగుగాక" యనినొక్కి చెప్పెను. కాని యత డెన్నో కష్టము అనుభవింపవలసి వచ్చెను ఆ కష్టములలో గొన్ని స్వయముగా దెచ్చుకొన్నవియు గొన్ని వానియనుచరుల బుద్ధి హీనతచేతను ద్రోహబుద్ధిచేతను దెచ్చి నవియునైయుండె. మొట్టమొదట నతడు నిగ్రహింపవలసిన ప్రబలశత్రువు వాని సవతితల్లియగు జవాహీరుభాయి ఆమె మారువారు రాజుల యాడుపడుచు. తనకు దోచినంతయెగాని యొకరు చెప్పినట్లు వినకపోవుటయు దురాశచే నెప్పుడు కుట్రల జేయుటయు నామెచేయు ప్రథానకార్యములై యుండెను భర్త యగు రాణాసంగుడు మృతినొందినతోడనే జవాహీరుభాయి సవతి కొడుకును రాజ్యభ్రష్టుని జేయదలంచి తన కుమారుడగు విక్రమ జిత్తును చిత్తూరునింహాసనమునందు నిలుపుమనియు నట్లుచేసిన పక్షమున మున్ను మాళవదేశపు రాజగు మహ్మదు చిత్తూరులో విడిచిపోయిన కిరీటమును రంతంబూర్ అను కొండకోటను బహుమానములుగ నిత్తుననియు బేబరుచక్రవర్తికి రహస్యముగ వర్తమాన మంపెను. బేబరు పనితొందరలోనుండి తెరపిలేక యామెకు బ్రత్యుత్తరమునైన నొసంగపోవుటచే నామె సంకల్ప మంతరించెను.

ఇది యట్లుండ రత్నసింగు అంబదేశపు రాజు కూతును వివాహమాడదలచి తనకత్తి యక్కడకుబంపి యామెను పెండ్లి చేసికొనెను. వివాహమాడియు నెంతకాలమునకు నామెను దన వద్దకు దీసికొని రాకపోవుటచే బూందీ సంస్థానాధిపతియగు సురాజమల్లు డా బాలికను వివాహమాడి తన యంతఃపురము నకు దీసికొనిపోయెను. ఈ కార్యముచేత సురాజమల్లునకును రత్నసింగునకును మనములలో గ్రోధాగ్నులు పొడమి రవులు చుండెను. అట్లుండ రత్నసింగికసారి వసంతకాలమున నొక యడవిలో వేటాడుటకువచ్చిన సురాజమల్లును నిష్కారణముగ బొడిచి యాతనిచేత మరల నొకపోటుతిని పగతుని చంపిన సంతోషములేకుండ తానును జచ్చెను. రత్నసింగు స్వయం కృతాపరాధమున దెగుటచే జవాహీరుభాయియొక్క చిరమనో రథము ప్రయత్న ముక్కరలేకయే సిద్ధించెను. విక్రమజిత్తు చిత్తూరు సింహాసన మెక్కిను. విక్రమజిత్తిట్టివాడని నిర్ణయించి వ్రాయుటకు వీలులేదు. రాజస్థాన చరిత్రకారులు వానియొద్ద సద్గుణములేవియు లేవనివ్రాసిరి. బంధువులయొడను సామంతుల యొడను నిరాదరణ చూపుటయేగాక యతడు నీచులతో సహవా సము చేయుచు రాణాసంగుని కొడుకైనందుకు బ్రజలవలన బొందవలసిన గౌరవమును బొందకనిరసింపబడుచువచ్చె. రాజ్య వ్యవహారములను జూడక వస్త్రాదులను పందెగాండను గలని యతడు కాలమంతయు నేల వ్యర్థముచేసెనో తెలియదు. అట్లు దుస్సహవాసములుచేసి పాడగుచున్నను విక్రమజిత్తు సహజముగ తెలివిగలవాడని యీక్రింది కథవలన దెలియవచ్చును. అతని కాలమువరకు రాజపుత్రవీరులు గుర్రములనెక్కి కత్తులు బల్లెములు పూని యద్దములు చేయుచుండిరి. రాజపుత్రులు శత్రువులు తుపాకులను ఫిరంగులను బూని యుద్ధము సేయుచు వచ్చిరి. అందుచేత రాజపుత్రులు తరుచుగ నోడిపోవుటయు మహమ్మదీయులు గెల్పుటయు సంభవించెను.

విక్రమజిత్తు బుద్ధిశాలి యగుటచే రాజపుత్రులెంత శూరులైనను నిప్పులుజిమ్ము ఫిరంగులు మొదలగు నాయుధములు లేక వట్టి కత్తులు కరాడులు బూని గుర్రములపై నెక్కి యుద్ధము చేసినంత మాత్రమున గెలువజాలరని నమ్మి ప్రాతపద్ధతిని విడిచి క్రొత్తపద్ధతి ప్రకారము నూతనాయుధములను బూసవలసినదని తనవారి నందరిని బురికొల్పెను. క్రొత్తపద్ధతి యనగా రాజపుత్ర శూరులు యుద్ధరంగమున కొందరు గుర్రములుడిగి ఫిరంగులు కాల్పుటయు మరికొందరు నేలనేయుండి కాల్పులమై తుపాకులతో యుద్ధము చేయుటయు నని దెలిసికొనవలయును. విక్రమజిత్తు చెప్పిన మాటలు రాజపుత్రులకు మిక్కిలి గౌరవభంగమని దోచుటంతేని వారందరు బుర్రపోయినను గుర్రములుడిగి కత్తి విడిచి యుద్ధము చేయమని వాదించిరి. అట్టి మోటయుద్ధము వలన గలుగు నష్టమును తుపాకి యుద్ధమువలన గలుగు లాభమును జూపి రాజు వారి నెంతవేడుకొన్నను వినక వారు గుర్రముల మీదనుండియే శత్రువుల ఫిరంగుల బాలుపడి ప్రాణములనైనను విడుతుము, కాని నేలడిగి తుపాకి చేతబట్టుకొని పరువుప్రతిష్ఠలు జంపుకొనము సుమీయని బ్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. అట్టివారితో వాదించుట నిరుపయోగమని గ్రహించి రాణా వారియెడల వాస వదలుకొని జీతములనిచ్చి కొందరు నిపాయిల నేర్పరచి వారికి నూతనపద్ధతి ప్రకారము యుద్ధము చేయుట నేర్పించెను.

ఈ పనివలన రాజపుత్రులకు మనసులలో రాణాపై క్రోధము నిలిచెను. దానికిదోడు విక్రమజిత్తు క్రొత్తసిపాయిలకు బహుమానములిచ్చి వారిని గౌరవించి వారితో గలసిమెలసి యుడుటచే రాజపుత్రులు తమ క్రోధమును లోలోపల నణచుకొనజాలక పైకి వెడలి రాణాతో గలహమునకు ఢీకొనిరి. రాజ్యమున ప్రతిస్థలమందు ప్రజలు రాణాయొక్క యధికారము దిరస్కరించి రాజశాసనముల నతిక్రమించి యుద్యోగస్థులను

బరిహసించి యధేచ్ఛముగ దిరుగజొచ్చిరి. కొండలలో నుండు మన్నెగాండు గుంపులు గుంపులుగ జిత్తూరునగరమువరకు వచ్చి రాజాకన్నుల యెదుటనుండియే ప్రక్కపల్లియల దోచు కొని పశులమందలను దోచుకొని పోవజొచ్చిరి. విక్రమజిత్తు కొండదొంగలను దరిమికొట్టి రండన తన గుర్రపుదళముల కాజ్ఞా వింప రౌతులందరు నవ్వచు “జీతబత్తైములిచ్చి నిల్పిన క్రొత్త కాల్బలమును బంపుడు మేమేమి చేయగల” మని పలికిరి.

చిత్తూరురాజ్య మట్టి దుస్థితిలో నుండుటచే శత్రువులు తమ తమ ప్రాతపగలు దీర్చుకొనుట కదియే సందని విజ్ఞాంభించిరి. గుజరాతు దేశప్రభువగు మహ్మదుషా యను తురక కొంత కాలముక్రిందట బేబరుచేత జయింపబడి ఢిల్లీరాజ్యముతో గల్ప బడిన మాళవదేశము నాక్రమించుకొనెను అప్పటికి బేబరు చనిపోవుటయు బరమసాధువగు హుమాయూను సోదరులచేతను బంధువులచేతను పలుచిక్కులంబడి మనస్థిమితము లేక యుండుటయు బహుదూరుషాకు మాళ్వారు బుచ్చుకొనుటకు మంచివీలు కలిగించెను.

ఇట్లు బహుదూరుషా ప్రక్కలో బల్లెమై మునుపు మాళవ దేశపు ప్రభువులగు తురకల నిద్దరిని చిత్తూరు రాజులు ఖయిదీలుగా దీసికొనిపోయి వానిలో నొకని కిరీట మపహరించి యవమానించిన ప్రాతవృత్తాంతమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని సాటి తురకలకు జరిగిన దారుణ పరాభవమునకు దగిన ప్రతికారము జేయుటకు సమయమును వెదకుచు నెట్టకేలకు విక్రమ జిత్తొకసారి బూందీ నగరమునకు బోయి యున్నప్పుడు పెద్దసేనం గూర్చుకొని చిత్తూరుపై దండువిడిసెను.

విక్రమజిత్తు సహజముగ జొందరగలవాడగుటచే దన ప్రతి కక్షలు తన సేనకన్న సధికసంఖ్య గలవారైయున్నను సరకు గొనక మహమ్మదీయ సైన్యములం దాక నిశ్చయించుకొనెను. విక్రమజిత్తు తత్సమయమున నేమి సేయుటకుం దోచక మనో వేదన నందవలసివచ్చె. కూలికివచ్చిన సిపాయిలు శత్రువుల

గొప్పసేనం జూచి భయపడి పోరుటకు సాహసంపరైరి. రాజపుత్ర సైనికులం బోరుమని రాణా యడుగు తమ్మువమానించి జీతగాండ్ర బిలిపించిన రాజు పక్షమున నిలిచి పోరనొల్లరైరి. అట్లు పోరక పోవుటయేగాక యా రాజపుత్రులు యుద్ధభూమిని విడిచిపోయి రాణా సంగునకు నొక బూందీ రాజప్రతికవలన బుట్టిన యొక చిన్నకుమారుని రాణాగా జేయదలచి కోట శత్రువులబారి బడకుండ గాపాడుటకు జిత్తూరు బ్రవేశించిరి.

ఈ నగరమును గాపాడుట కా మీవారు రాజపుత్రులకు రాజస్థానమునందున్న రాజులందరు సాయపడిరి కన్యాహయ్యుద్ధమున దమవారనేకులు నిహతులయినను హతశేములగు చందావతు స్తులు చిత్తూరు సంరక్షణమునకు మరల సిద్ధపడిరి అబూ పర్వతమువద్దనుండి యా ప్రాంతముల నేలుచుండిన రావువచ్చి మీవారునకుం దోడుసూపెను. అట్లే మరి యిరువురు రాజులును దమ ప్రాత పగలు మరచి యీ యదనునవచ్చి మీవారునకు బాసటయై నిలిచిరి. వెనుకటి రాణాయగు రత్నసింగు బూందీ సంస్థాన ప్రభువగు వెనుకటి రావును వేటాడువేళ జంపెను. అతని వెనుక సింహాసనమునకుఁబచ్చిన యర్జునరావు మనసులో వామాట నుంచుకొనక మెరియలవంటి తన సైనికుల నైదు వందలమందిని దోడ్కొని చిత్తూరునకు వచ్చెను. వృధివిరాజు నకును వాని పినతండ్రి యగు సురేశమల్లునకును నెంతెంత మహాయుద్ధములు జరిగినవో వృధివిరాజు సాహసముల జదివినవారందరెరుగుదురు. ఆ సురేశమల్లుని కొడుకు భాగ్యీ యనునతడు గతించిన కార్యముల దలపక తన తండ్రి చిత్తూరురాణాలు దేశమునుండి వెడలగొట్టిరని క్రోధమునైన నిలుపక దేవలకోట నుండి కొంతబలముం దోడ్కొనివచ్చెను. ఈపైన పేర్కొనబడిన శూరులేగాక మరియు ననేక ప్రభువులు కత్తిగట్టుకొనివచ్చి చిత్తూరును సంరక్షించుచున్న యా దేవత యాపత్కాలమున రాజవంశస్థులను గాపాడకపోదని నమ్మి యుత్సాహముతో

రణోన్ముఖులైరి. కాని ప్రపంచములోనున్న శౌర్యమంతయు ముద్దచేసి యొకచోటికి బేర్చినను బహదూరుపా యొక్క ఫిరంగులముందట నెండుకుం గొరకాదు.

ఆ తురకరాజు తన గొప్ప ఫిరంగులను కోటబురుజుల నమీపమునకు లాగించుకొనిపోయి వాని సేనలో బనిచేయుచున్న పోర్చుగీసువారిచేత గడు నిపుణముగ బనిచేయింపజొచ్చెను. ఒక మూలనుండి దారుణములగు ఫిరంగిగుండ్లు కోటలోనున్న మనుష్యులమీద బడి నాశనము చేయుచుండ రెండవమూల నుండి మఱికొన్ని గుండ్లు వచ్చి కోడగోడలను గుభాలు గుభాలు మని పడగొట్ట జొచ్చెను పూర్వ మల్లాయుధ్దీను ముట్టడించి నప్పుడువలెనే యిప్పుడును దక్షిణదిక్కుననున్న కోటభాగము బలహీనమై యుండెను. ఆ వైపు బురుజుమీద బూండ్లి ప్రభువగు నర్జునరావు తన యొడువందలమంది సైనికులతో నిలిచెను. తురక సేనలోనున్న పోర్చుగీసుదొర యా బురుజుల కెదురుగా నేల సొరంగము ద్రవ్వె యందు తుపాకిమందు కూరి దాని నంటించెను. ఆ గని బ్రహ్మాండము గడగడ వడకునంతటి ధ్వనితో బగిలి దక్షిణదిక్కున నున్న కోట గోడను నలువదియొడుమూళ్ళ పొడుగున గుభాలున కూల్చెను. అతి ధైర్యముతో నా భాగమును గాపాడుచున్న యర్జునరావును వాని జోడులును పేలిపోయి యానవాలైన లేకుండ నశించిరి ఈ రంధ్రమునుండి మహమ్మ దీయులు కోటలో బ్రవేశింప జూచుచుండ వీరరసావతారులగు చందావతు వంశస్థు లక్కడకువచ్చి శత్రువులు లోన బ్రవేశింప కుండ బోరిరి. ఎక్కడనుండియైన మరికొంతసేన జోడువచ్చిన గాని చిత్తూరుకోట నిలువదని యందరు గ్రహించిరి. అప్పుడు ముఖ్యసేనానాయకు లందరుగూడి సభజేసి యా యాపద గడువంబెట్టుట కుపాయము వెదుకజొచ్చిరి. వారికి మొట్టమొదట యాలోచన జెప్పినది విక్రమజిత్తు తల్లియగు జవాహీరుభాయి. ఆమె మగడు పోయిన స్వల్పకాలములోనే తన సవతికొడుకును

రాజ్యభ్రష్టునిజేసి తన కుమారుని రాజుని జేయుమని తురక చక్రవర్తిని బ్రతిమాలినందుకు నిటీవల జాల పశ్చాత్తాపము నొంది యా సమయమున తన కుమారుని లాభమునుగొని తన లాభమును గాని జూచుకొనక మీవారుయొక్కయు జిత్తూరు యొక్కయు గౌరవమును గాపాడుటకు సమస్త విధముల బాటు వడి తాను యుద్ధమునకు బోవుదునని సేనానాయకులతోజెప్పి వారి నొప్పించి తన మండిరమును తన ఘోషాను విడిచి కవచము దొడుగుకొని యాయుధముల ధరించి కొంతసేన నడిపించుకొనిపోయి యొడలు దాచుకొనక కయ్యముచేసి స్వర్గస్థురాలయ్యెను.

ఈజవాహీరుభాయి గాక రాణాసంగునకు మఱియొకభార్య యుండెను. ఆమెపేరు కర్ణావతి విక్రమజిత్తును రాజుగా నంగీకరింపక యీమెకొడు కగు నుదయసింగునే రాణాగా జేయదలంచి రాజపుత్రవీరులు నానాభాగములనుండి వచ్చి చిత్తూరులో బ్రాణములు విడుచుచుండిరి. వీరస్వర్గమును జూరగన్న యర్జునరావీ దేవిసోదరుడే. మరణమునకు జంకని శూరుని గర్భమునబుట్టి శూరాగ్రేసరుడగు రాణాసంగుని చెట్టబట్టిన యాదేవియు భయమెట్టిదో యెఱుగని సాహసికురాలేయై తనప్రాణములు విడువదలంచెను; కాని చిన్నకుమారుని ప్రాణములు సంరక్షించుట కర్తవ్యమని యూరకొనెను. వీరందఱు గోనటంరక్షణమునకై యుపాయములు వెదకుచుండ కుమారరక్షణమునకై యామె యుపాయములు వెదకితుదకొకటి కనిపెట్టెను.

రాజపుత్రులలో నొక చిత్రమైన యాచారముగలదు. రాజపుత్ర స్త్రీ తన కేదేని యాపద వచ్చినప్పు డాయాపద దీర్చగల సమర్థుడని తనకుదోచిన పురుషుని శరణువేడి వానికి రత్నఖచితమైన కంకణమునుగాని పట్టుతోరణమునుగాని వంపుచుండును. ఆ పురుషుడే రాజపుత్రుడు గావచ్చును లేక తురకగావచ్చును.

అస్త్రీవాని నెఱింగియుండనక్కరలేదు వానిపేరువిని శరణు వేడవచ్చును ఆ పురుషుడాస్త్రీని జూడవలసిన యావశ్యమునులేదు, అస్త్రీ బంపిన బహుమానము నా పురుషుడు ముంజేతికింగట్టుకొని యామెను రక్షించుటకు కంకణము కట్టుకొన్నశూరుడై యానాడు మొదలామెకు పెంపుడు సోదరుడై యామె యేదిగోరిన నది చేయునట్లు ప్రమాణము చేయును; ఒకవేళ నాస్త్రీ యీ పురుషునకు బ్రాణహని కలుగు పనులు చేయుమన్న నతడు చేసి తీరవలయును. అవత్సమయమునందున్న స్త్రీ లీవిధముగ గంకణమును బంపుట తమకెంతో గౌరవమని మహమ్మదీయ చక్రవర్తులు హిందూరాజులుం గూడ దలంచిరి.

కర్ణావతి యీ యాచారము నడపి తన కుమారుని సంరక్షించుకొనవలయునని సంకల్పించి యంతఃపురమున మెత్తని పట్టుదారములతో గడువిన్నాణముగ నొక పట్టుతోరము నల్లి నమ్మికగల యొక బంటును బిలిచి యిట్లనియె. “శత్రు సేనల బారిపడకుండ తప్పించుకొని యెట్లయిన హుమాయూను చక్రవర్తివద్దకుబోయి యీ తోరమును వానికిచ్చి యీతోరము వలన మీవారు రాణీయగు కర్ణావతికి నతడివ్వుడు సోదరుడయ్యెంగావున యాపద గడువంబెట్టవలయునని చెప్పము” ఆ తోరము దీసికొని యా బంటు నిరంతర ప్రయాణంబుల ఢిల్లీపురమునకు జేరి యా సమయంబున నక్కడ చక్రవర్తి లేమింజేసి యాభంగ మొంది యా గ్రామనగరమున బేబరు వేయించిన గులాబి పూలతోటతో నతడు విహారము జేయుచుండునని నిశ్చయించి కాళ్ళిడ్చుకొనుచు నచ్చటికిబోయి యచ్చటను వానిం గానక నిర్విణ్ణహృదయుడై హుమాయూ నా సమయమున పితూరీల నడచుచు రాజదోహుల శిక్షించుచు బంగాళా దేశమందున్న వాడని విని ఓత్తూ రెక్కడ శత్రువుల పాలైపోవునోయను భయము తన కాళ్ళకింతిం తనరాని సత్తువ గలిగింప నెట్టకేల కచ్చటకుంబోయి హుమాయూనుని సందర్శించి యాదేవి యిచ్చిన పారి తోషిక మతనికి సమర్పించెను. సమర్పించుటయు హుమాయూను

మహానందభరితుడై దానిం గ్రహించి యా తోరము ముంజేతికి గట్టుకొని రాజపుత్ర స్త్రీ రక్షణకు దీక్షవహించి “ కర్ణావతి కేమి కావలయును, ఆమె యేమడిగిన నది యిచ్చెద చెప్ప ” మని యడిగెను. “ స్వామీ ! ఆమె కేమియు నక్కరలేదు. ఆమె మీ తోబుట్టు వగుటచే చిన్నవాడగు మీ మేనల్లుని రక్షింపుడు. అదియే యామె కోరిక ” యని యా సేవకుడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆ వలుకులు విని వల్లెయని హుమాయూను బంగళమునం దింకను దాను చేయవలసివని యున్నను దానిం గట్టిపెట్టి విపత్సముద్రమునందున్న స్త్రీని సముద్ధరించుట ప్రథమ కర్తవ్యమని నిశ్చయించి మహా సేనాసమేతుడై రాజస్థానమునకు బోవ బయనమయ్యెను.

అప్పటికి బహదూరుషా యింకను జిత్తూరుకోటలో బ్రవేశింపలేదు. హుమాయూ నించుక త్వరపడిన పక్షమున పట్టణము పరులచేతం బడక యుండును కాని యెందుచేతనో పట్టణసమీపమునకు వచ్చియు బహదూరుషా పయిం బడక కాలహరణముచేసి యుదాసీనుడయ్యెను. మహమ్మదీయ మత ద్వేషులగు హిందువులను గెల్పుచున్న సాటితురకమీద గత్తికట్టి పోరుట తనవంటి తురక కనుచితమనియు మతవిరుద్ధమనియు దలంచి హుమాయూను డట్లుపేక్షించెనని కొందరు చెప్పుదురు. రాజపుత్రులకు బ్రత్యక్షముగ సహాయము సేయకున్నను ఢిల్లీ చక్రవర్తి యిట్టి యకార్యములు చేసినందుకు బహదూరుషాను మిక్కిలి చివాట్లుపెట్టి యధిక్షేపించెనందురు.

కోటలోనున్న రాజపుత్రులు లోపలిబలము క్రమక్రమముగ క్షణమగుటయు పయి సహాయము రాకుండుటయు జూచి చిత్తూరున కంత్యకాల మాసన్నమయినదని గ్రహించి సర్వము సిద్ధముచేసికొనిరి. బాలుడగు నుదయసింగుని విశ్వాసముగల యొక సేవకున కప్పగించి పగతురచేత జిక్కకుండ నావలకు దాటించి తొల్లి లక్ష్మిసింగునకు గలిగిన దేవతాసాక్షాత్కారమును

జప్తికి దెచ్చుకొని తమకు రాజుండవలయునని రాజపుత్ర సేనాపతు లెవ్వని రాజుం జేయుదమని యోచించుచుండ దేవల కోటనుండి వచ్చిన సురేశమల్లుని కుమారుడు భాగ్యీ యనునతడు ముందరికివచ్చి నేను చిత్తూరు రాజులకు రక్తస్పర్శగల జ్ఞాతి వర్గములోనివాడను. నేను నాయకుడై మిమ్ము నడపెద. నన్నుం రాజుం జేయుదని కోరగా నప్పుడు యథావిధిగా పట్టాభిషేకము చేయుటయు వీలులేక వారందరు వానిని రాణాగా నేర్పరచిరి. కోటగోడ లొక్కటొక్కటిగా నేలం గూలజొచ్చెను. చిత్తూరు నలుమొగంబులును శత్రువులు చుట్టుముట్టరి. ఒక్కగడియలో కరకుతురకలు బెబ్బులులవలె వచ్చి కోటలో బడుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. అప్పుడు స్త్రీలు ప్రత్యేకముగా చితుల నేర్పరచుకొని యందుబడి చచ్చుటకు వీలులేదు. అందుచే పుట్లకొలది యెండుపుల్ల లొక్కటే కాడుగా పరికించి దానిపై బారువుల కొలది తుపాకిమందు పోయించి రాణి కర్ణావతి పదమూడువేల రాజపుత్ర స్త్రీలతో గూడి యా కాడుం బ్రవేశించి చిచ్చుపెట్టుకొని యగ్నిహోత్రున కేకాహుతి సమర్పించెను. మిగిలిన స్త్రీలు కొందరూ వినముదినయు కొందరు ఖడ్గములతో బొడుచుకొనియు కర్ణావతి మార్గము ననుసరించిరి.

ఇట్లు నిశ్శిషముగ నంతఃపుర కాంత లందరు గులాచార మును నడిపి గౌరవంబును నిలుపుకొన్న విదవ హతశేషులగు రాజపుత్ర వీరులు నిర్విచారముగ రక్తాంబరములు ధరించి యాయుధపాణులై మృత్యుదేవతం దృణీకరించి కోటతలుపులం దీయించి ముట్టడివేయు మైచ్చసైన్యముపయిం బడిరి. ఆ దినము ముప్పదిరెండువేల రాజపుత్రులు దేశాభిమానము నిమిత్తము ప్రాణములు విడిచిరి. రాజస్థానమునందున్న శూరు లంద రానాడు పంచత్యము నొందిరి.

అనంతరము బహుదూరుపా చచ్చినవారితోడను చచ్చుచున్న వారితోడను నిండియున్న చిత్తూరుకోటలో పదునైదు

దినములవరకు కొలువుదీర్చి యుండెను. అట్లుండ హుమా యూను దండెత్తి వచ్చుచున్న వాడనువార్త విని దానికిందగిన ప్రయత్నముల జేయ నారంభించెను బహుదూరుషాయొక్క సేనలో పొర్చుగీసు వారు కొందరుండి ఫిరంగులను మిక్కిలి నైపుణితో బ్రయోగించి కోట లోబరచుకొనిరి. అందుచే నతనికి పొర్చుగీసువారి మీదను వారి ఫిరంగుల మీదను గడు విశ్వాస ముదయింప నతడు వారెంత చెప్పిన నంత సేయుచుండెను. ఆ పొర్చుగీసువారి సహాయమున హుమాయూను రాక నడ్డగింప గల శిబిర మొకదానిని నిర్మించి దడులు గట్టించి కందకముల ద్రవ్వించి యా శిబిరము దుర్భేద్యముగ జేసిరి. దానిబలము జూచుకొని బహదూరుషా యింక తాను సురక్షితుడ ననుకొని నిర్భయముగ నందు గూర్చుండెను.

ఆ పూహము పన్నిన నేర్పరులు మిక్కిలి బుద్ధిమంతులే యగుదురు. కాని శత్రువులు లోపలికివచ్చుట యెంతకష్టమో లోపలివారు బైటికి బోవుటయు నంతియే కష్టమనుమాట వారు మరచిరి. పూహము పన్నిన యతడు పరాజయము గలిగినప్పుడు సేన పారిపోవుటకు దగిన విలుండునట్లు పన్నవలయును, పొర్చుగీసువారు బహదూరుషా సేన కట్టివిలును కలుగజేయరైరి. హుమాయూను సేనలు నాలుగుదెసలం జుట్టుముట్టి యొక్కడ చూచిన దామెయై కనబడుచుండెను. తన సేనలకు తిండిసరకు లంతకంతకు తరిగిపోవుటయు వానిని దెప్పించుకొనుటకు మరల విలులేకపోవుటయు సేన యావలకుం బారిపోవుటకు దుస్సాధ్యమగుటయు శత్రు సేనను జయించుట స్వప్నవార్త యగుటయు నెరిగి బహదూరుషా తన యవస్థకు దానే సిగ్గుపడి యైదుగురు బంట్లను సాయము దీసికొని మారువేసము వేసికొని యర్ధరాత్రమున నావలబడి ప్రాణములు దక్కించుకొని సేన కర్మము సేనదని యూరకొనెను. సేన మేలుకొని ప్రభువును

గానక వానకు గరిగిపోయిన యువ్వలాగున నదృశ్యమయ్యెను. బహదూరుషా కష్టపడి జయించిన చిత్తూరుకొట హుమాయూనుని స్వాధీనమయ్యెను.

బహదూరుషా తరుమబడి యొక నెలవునుండి యొక నెలవునకు బరువులెత్తుచు గొంతకాలమున కెచ్చట గానబడడయ్యె. హుమాయూను సమయమునకువచ్చి చిత్తూరునగరమును గాపాడలేకపోయినను బహదూరుషా యొక్క మంత్రుల తెలివితక్కువ ప్రయత్నమువలన వానిం గెలిచి వాని రాజ్యములగు మాళవ ఘూర్జర దేశములను స్వాధీనము చేసికొనియెను. తన సహాయమును గోరిన కర్ణావతిదేవి మృతినొందుటచేతను నామె కుమారుడగు నుదయసిం గెచ్చటనున్నవాడో తెలియక పోవుట చేతను హుమాయూను దేశములందున్న విక్రమజిత్తును బిలిపించి రాణాగ జేసెను. మొదట చిత్తూరు రాజ్యము యొక్క నాశనమునకు గారకుడైన బేబరు యొక్క కుమారుడే మరల చిత్తూరు రాజ్యమునకు సంరక్షకుడై యువకారముజేసి విక్రమజిత్తును సంహసన మెక్కించి యతడు తనకు మిత్రుడు విధేయుండు నగునట్లు లేర్పాటు చేసెను.

ఉదయసింగు కథ

చిత్తూరుయొక్క రెండవముట్టడి ముగిసినకొలది కాలములోనే విక్రమజిత్తు మరలవచ్చి సంహసనమెక్కి పరిపాలన మారంభించెను. కాని యత డనుభవించిన కష్టములను నత డిఁచుకేనియు బుద్ధి దెచ్చుకొనక మునుపటివలెనే మంత్రులను సామంతులను రాజబంధువులను నవమానించుచు వచ్చెను. వానికి లోబడిన రాజపుత్రప్రభువు లందరు విక్రమజిత్తును బారదోలి చిత్తూరు సంహసన మెక్కల సాహసుడు మరియొకడు లేమిచే గొంత కాలమువరకు నత డేమిచేసిన నదియే సహించి యుండిరి. విక్రమజిత్తుయొక్క నవతి తమ్ముడగు నుదయసిం

గప్పటి కారు సంవత్సరముల నయసువాడు. అతనిని రాజుగా జేయుదమన్న నట్టి బాలకుని రాజుగా జేయవలసిన నమయముగాడు.

ఒకనాడు విక్రమజిత్తు నిండుకొలువుండి యజమీరుదేశపు రాజుపై నెందుకో గోపించి వానినొక దెబ్బకొట్టెను. అది చూచిన తోడనే సభాసదులయిన రాజపుత్ర ప్రభువు లందరు నొక్కమారు దిగ్గునలేచి సభవిడిచి యావలకు బోయిరి. ఆ యవమానము నొందిన యజమీరు రాజు కడు వృద్ధుడు, గౌరవనీయుడు నిండు కొలువులో సాటిదొరల యెదుట నట్టి యవమాన మెవరికైనను దుస్సహమే. అందులో విక్రమజిత్తే యా యవమానమునకు గారణు డగుటచే రాజపుత్రుల కోపమునకు మేరలేకపోయెను. అంతియగాక యా పరాభవము నొందిన రాజపుత్రుడు జొల్లి రాణాసంగుడు తలదాచుకొనుటకు పంచయైన లేక నడవులం దిరుగులాడుచున్న కాలమున వాని కభయమిచ్చి సాయముచేసిన శ్రీనగరరాజు, సంగు డాతనియొడ గృతజ్ఞుడై వానిచేసిన మేలుం దలించి వాని కజమీరు రాజ్యము బహుమానముగా నొసంగెను.

రాజపుత్ర వీరులు కొలువువిడిచి యావలకు బోయినతోడనే చందాతు కులజుడగు వీరుడు తక్కినవారిం జూచి యిట్లనియె. “సోదరులారా! ఈవరకు మనము పువ్వు వాసన జూచితిమి. రేపు పల మనుభవింపవలయును గదా!” అనవుడు సజమీరు రాజు పండు రుచియు నివ్వడే తెలియుచున్నదని మెల్లగ ననియెను ఈ మాటలు చెవినిబడినతోడనే రాజపుత్రవీరుల కందరకు విక్రమజిత్తుపై యలుక నినుమడింప కోపావేశమున విక్రమజిత్తుయొక్కగాని సంగుని వంశస్థులలో నెవనియొక్కగాని యధికార మంగీకరింపగూడదని యందరు ప్రతిన జేసికొనిరి. అప్రతినానంతరమున మరల నెవ్వని రాణాగా జేయవలయునని సంశయ ముదయించెను. ఈ వరకు సంగుని కుమారులిద్దరు పడుచు తనపు గరువముచేత విజృంభించి రాజవంశమున

కప్రతిష్ఠయు రాజ్యమునకు దురవస్థను సంఘటించిరి. అందుచేత మరల రాజ్యము సుప్రతిష్ఠముగ జేయగల బాహుళాలి యుండిన గాని వారి మనంబునకు దృఢిగలుగదు. అట్టివా డెవ్వడని యోచింపుచుండ వారి మనంబుల కొక్క పురుషుడు పాడకట్టెను సంగుని సోదరుడును మహాబల సంపన్నుడును సాహసికాగ్ర గణ్యుడును దిగంతవిశ్రాంత కీర్తియునగు పృథివిరాజు కొక కుమారు గలడు. వానిపేరు వనవీరుడు. హిందీభాషలో వానిని బన్సీరు. డందురు అతనిని చిత్తూరు రాజ్య సంరక్షకునిగా నేర్పరచు టుచితమని వారు నిశ్చయించిరి. అతడు బలసంపన్నుడును నింహవిక్రముడు నగు పృథివిరాజునకు గుమారుడు నగును, గాని దానిపుత్రుడగుటచే వానిని వారు రాణాగా జేసికొనజాలక కొన్ని సంవత్సరములపాటు చిత్తూరు రాజ్యమున కతడు సంరక్ష కుడుగా నుండి దానిని గ్రమస్థితిలోనికి దెచ్చిన పక్షమున నింతలో నుదయసింగు యుక్తవయస్కుడై పరిపాలనకు దగినవా డగునో కాదో తెలిసికొనుటకు వీలగలుగునని నిశ్చయించిరి.

వనవీరుడు తొలుదొల్ల సంబోధించి సూర్యవంశప్రదీపకులు మహా సాహసులు నగు చిత్తూరు రాజులు పాలించిన రాజ్యమును తనవంటి హీనకులజుడు పాలింపదగదనియు గావున తనకది యిష్టములేదనియు వారిం బ్రార్థించెను. కాని రాజపుత్రవీరు లందరు జిత్తూరు రాజ్యము యొక్క దురవస్థను వర్ణించిచెప్ప రాజ్యలక్ష్మి నట్టి దురవస్థనుండి తప్పింపగల సమర్థు డతడు తక్క వేరొకడు లేడని నొక్కివలికి బ్రతిమాలుటనే వారిమాటం ద్రోసిపుచ్చలేక యెట్టలేక కత డంగీకరించెను.

కార్యగతు లిట్లుండ విక్రమజిత్తుని సవతితమ్ముడగు నుదయసింగు పనిబాలుడగుటచే రాజపుత్ర ప్రభువులుచేయు కుట్రలెరుగక యాకలి యగునప్పుడు భుజించుటయు వేడుక గలిగినప్పు డాడుకొనుటకు నిద్రవచ్చినప్పుడు వవ్వళించుటయు వ్యాపారములుగ నంతిపురమున ఫెరుగుచుండెను. తల్లిదండ్రులు

చిన్నతనమందే గతించుటచేపున్నయను నొకదాని వానికి దల్లియై పెంచుచుండె. అది తల్లిగా తని యీడువాడగు దాని కొడుకు తనకుం జెలికాడుగ నుదయసింగు క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి పొందుచుండె

ఒకనాడు సాయంకాల మెప్పటియ ట్లంతఃపురసేవకుం డగు మంగలి ఉదయసింగునకు నన్నముదెచ్చి పెట్టి యారగింప జేసెను. రాజపుత్రగృహములలో మంగలివాండు తక్కిన పనులకు దోడుగ వంటలుగూడ చేయుదురు. ఉదయసింగు భోజనముచేసియొకపాన్నుపై నిద్రపోయెను. వాని మంచముప్రక్కనే దాసిపుత్రుడును పండుకొని నిద్రించెను. పున్నయు దన కన్నకుమారునికన్న నెక్కుడుప్రేమం బెనుచుకొనుచున్న రాజకుమారుని గాపాడుకొనుచు నించుక మేలుకొనియుండె. అట్లుండ నాకస్మికముగ సంతఃపురములనుండి గోలయు రోదనము వినవచ్చె. పున్న తొందరపడి యదియేమో తెలిసికొనుటకు లేచి చెవియొగ్గి వినజొచ్చెను సాధారణముగ సంతఃపురములో దప్పచేసిన బానిసలను శిక్షించునప్పుడును సందక్ష్తైయగు సవతులొండెరులతో కలహించునప్పుడును నార్తనాదములు వినబడుట కలదు; కాని యానాటిధ్వను లట్టివిగా నుండవయ్యె. శ్రవణదారుణమై గర్భనిర్భేదకమై వినబడిన యారోదనము మరణసంబంధమైనదిగా గ్రహించి పున్న యేదో యపాయము వాటిలైనని తలంచి తాను తన జాగ్రత్తమీద నుండెను.

అంతలో వంటలవాడగు మంగలి పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచువచ్చి యాకళవళమునకు గారణ మేమని పున్న యడుగ నిట్లనియె “నీ వెఱుగనేయెఱుగవా? ఈ మూల నుండుటచే నీకేడియు దెలియలేదు గాబోలు! మనదొరలందఱు విక్రమజిత్తును సింహాసన భ్రమనిజేసి వనవీరుని చిత్తూరునకు సంగరక్షకుడుగా నేర్పబిరి. ఆవనవీరుడె రాజ్యము స్వాధీనము చేసికొని విక్రమజిత్తును వధించినాడు ఆ రాజు నిమిత్తము వాని భార్యలు చుట్టములు నేడ్చుచున్నారు. ఈ రోదన మది”

అపలుకులు విని పున్న నిశ్చేష్టయై యేమియు దోచక పండుకొనియున్న రాజపుత్రుని జూచి తనలో “విక్రమజిత్తును జంపినవాడుదయసింగును బ్రతుకనిచ్చువా? రాచపురుగేది మిగిలినను వనవీరునకు క్షేమకరము గాదుగదా” యనుకొని చప్పుచప్పున రాజపుత్రుని మేననున్న విలువగల బట్టలు నగలు నొలిచివైచి వానినొక పండ్లగంపలో పండుకొనబెట్టి మీది కొన్ని యాకులను పండ్లను గప్పి యది యొరులకంట బడకుండ జాగరూకతతో దీసికొనిపోమ్మని మంగలి వాని కప్పగించి “నీవీ క్షణమే యిచ్చటనుండి పోయి నదిలో నినుకతిప్పమీద నీ గంప పెట్టుకొని కూర్చుండుము నేనుం ద్వారలోవచ్చి మిమ్ముం గలసి కొనియొద” నని చెప్పి వానిని సాగదోలెను.

మంగలి యా గంపెత్తుకొని కావలివాండ్ర యెడట నుండియే యనేక కవాటములు దాటిదాటి కోట వెలుపలికిం జనియెను. రాజభటులు వానిం జూచి రాజులు తనగా మిగిలిన కూరలు నన్నము మంగలి తన యాలుబిడ్డల నిమిత్తము పట్టుకొని పోవుటకు నిత్యము జరుగుచుండుటచే నా దినమునుగూడ నట్లే మంగలి కొనిపోవుచుండ బోలునని గంప వరీక్షించి చూడకయే వానిని విడిచిపుచ్చిరి. పున్న యింకను కొంతవని చేయవలసియున్నది. రాజపుత్రుని మీదనుండి తీసిన విలువ బట్టలు తన కొడుకునకు దొడగవలసి యుండెను.

అబట్టలు నిద్రించియున్న తన కొడుకునకు వినవిన దొడిగి రాబోవు దురవస్థ కెదురుచూచుచు నామె గూర్చుండెను. అంతట యచిరకాలములోనే యామెకు మనుష్యుని యడుగుల చప్పుడు వినబడియె. వనవీరుడు తలుపులు దీసికొని బిడ్డపొణియై యామె యెట్టయెడట నిలిచి “అమ్మీ! నీ యధీనమునందున్న రాజకుమారుడెడీ? ఉదయసింగును నాకు జూపు” మని గంభీర ధ్వనితో బలికెను. కన్నకడుపగుటచే యా దాని హృదయము నీరై పోయినందున నేమియుం బలుకజాలక యొక్క నిముస

మూరకుండి ఏమ్మట ధైర్యము దెచ్చుకొని యతడే రాజకుమారుడని చేతితో నిదురించుచున్న తన కొడుకుం జూపెను. కూరకర్ముడగు వనవీరుడు ఖడ్గముతో వానితల రెండు ముక్కలుగ నరికెను. నిదురించుచున్న దాసిపుత్రుడు నిదురించుచుండగనే కన్నతల్లి కన్నులుముందట యొక్క కేకవేసి ప్రాణములు విడిచెను. వనవీరుడును రాజ్యము నిష్క్రమించి మైనదని నమ్మి తాను రాణానైతినిని సంతసించి సంతృప్తితో సంతఃపురము విడిచిపోయెను.

రాజకుమారుడు బ్రతికియుండిన పక్షమున దనవంటి దీనుల ననేకుల కన్నవస్త్రములిచ్చి పొషింపగలడని యెంచి దాసియగు పున్న తనకు జిత్తూరు రాజకుటుంబమువారు చేసిన మేలు మరువక కృతజ్ఞత గలిగి రాజపుత్రుని ప్రాణములు గాపాడుటకై తన కుమారుని ప్రాణముల నర్పించి యుత్తమ చరిత్రగలదై యెల్లరచేతం గొనియాడబడుచున్నది. రాజకుమారునకు దహనక్రియలు వాని తీవికి దగినంత గొప్పగా జరుపబడెను. అవి ముగియువరకు పున్న కన్నీరు సంతతధారగా గారునట్లేడ్చి యనంతరమున క్రొత్తరాజావద్దను తక్కిన రాజబంధువులవద్దను సెలవుగైకొని రాచనగరుఖాసి యావలకుం పోయెను పొయి పురము వెలువల నేటిలో నిసుకతిప్పమీద గంపతో దనరాక కెదురుచూచుచున్న మంగలిం గనుగొనియె. నల్లమందు పెద్ద మోతాదు ప్రయోగించుటచేతనో మరి యే కారణముచేతనో యుదయసింగు గంపలోనుండి యంతవరకును మేలుకొనలేదు. మారుమూల త్రోవలంబడి నొరుల కంటబడకుండ నడచి యా పున్న మెల్లమెల్లగ దేవలనగరం జేరెను. ఆ నగరము జిత్తూరు రాజ్యము సమీపము తన ప్రాణముల విడిచిన బాగ్గీయను శూరశిఖామణి కుమారుడు పాలించుచుండెను. ఆతనివలన రాజపుత్రునకు సంరక్షణము జరుగునని దాసి పుట్టెడాన పెట్టుకొని యరిగెను. ఆ రాజును రాజకుమారుని దాసిని సత్కరించి

యాదరించెను. కాని చండశాసనుడు వనవీరునకుజడిసి తన రాజ్యమునం దా రాకుమారుని నిలిపిన పక్షమున దేవలకొట చిత్తూరునకు సమీపమున నుండుటచే నావార్త వేగులవాండ్ర వలనగాని మరియొకరివలననభాని వనవీరునకు దెలియకపోదనియు దెలిసినచో నతడు తన కెగుసేయుననియు జెప్పి వారిం దన రాజ్యమున నుండనియక వేరొకతావునకుం బంపె, దాదియు మంగలియు మరల గంప నెత్తుకొని పయనమై యిట్టట్టు దిరిగి దంజరుపురమను గ్రామము చేరిరి.

ఆ యూరిరాజు నుదయసింగునకు దగ్గరిచుట్టమేకాని తాను బలవంతుడను కాననియు బాలునకు శరణమిచ్చినట్లు దెలిసినచో వనవీరుడు తన ప్రాణముల దక్కనియడనియు గావున దాను సహాయము చేయజాలననియు జెప్పి యతడు వారి నక్కడ నిలువనియక పయనముచేసి వేరొక తావునకు బంపెను.

జల్లీరుపురుచేత నిరాకరింపబడియు పున్న మనోధైర్యము విడువదయ్యె మున్ను పృథివిరాజు కొంతకాలము వసియించిన కమలమియరు కోటలో నా కాలమున జైనమతస్తుడగు నొక వర్తకుడు కొంతసేనం గూర్చుకొని వాసముచేయుచుండెను. శూరులమని వీరులమని చెప్పకొను సమయమగునప్పుడు రాజ పుత్రునకు శరణ మొసంగలేని యాక్షత్రియుల నాశ్రయించుట కన్న మతాంతరుడగు కోమటి నాశ్రయించుటయే యుక్తమని తలంచి పున్న బాలుని మంగలిని వెంటబెట్టుకొని కమలమియరు కోటకు బయనమయ్యె.

ఆ పున్న తానెంత రాజపుత్ర స్త్రీయైనను ఉక్కునరములు నిండు పౌరుషముగల మగవానికన్న తానెంత ధైర్యము గలదైనను నొరులెరుగకుండ నా మహారణ్య మధ్యమున నా కొండలమీద కనుమలం గడచి శిఖరంబుల నెక్కిదిగి సెలయెళ్ళ దాటి ఘాతుమ్యగంబుల బొరినుండి తప్పి యెట్లు కమలమియరుకోట జేరినదాయని యాచిక్కుమార్గముల నెరిగినవారంద రాశ్రయ

పడకపోరు. అమె యనహాయయై యావనమధ్యమున బోవు నప్పుడు ఘాతుక మృగంబుకన్న నెక్కుడు ఘాతుకులగు భిల్లులు మొదలగు నడవి మనుష్యులు సహిత మామె కథను విని జాలిపడి యామెకుం దోడుపడిరి.

పూర్వకాలమున బప్పరావులకు భిల్లు డొకడు మొగమున టికావేసి, యనగా నెర్రని చిహ్నమువేసి జాతికతడు రాజనిచ్చెప్పి వానికి లోబడియెను. అట్లే యాభిల్లులందరు నుదయసింగు తమకు రాజని యంగీకరించి వానికిం దోడ్పడుదుమని వాగ్దానము చేసిరి. కమలమియరు కోటలో జైనుమతస్తుడగు కోమటి యసాసా యనునత డొకనాడు తల్లియుం దానును కూరుచుండి మాట లాడుచుండగా తన నిమిత్త మొక యాడుదివచ్చి వేచియున్నదని విని యామెను లోపలికి రమ్మని యానతిచ్చెను. అప్పుడు మేలిముసుంగు వేసికొనియున్న యొక రాజపుత్ర స్త్రీ వాని యెట్ట యొడుట నిలిచెను. నావల్ల నీకేమి కావలయునని యసాసా యడుగ నామె తన ప్రక్కనున్న రాజకుమారు నెత్తుకొని “యితడు నీరాజు, యీ బాలకుని రక్షింపు” మని యా బిడ్డను వాని పాదములపై బడవైచెను. అసాసా కొన్ని ప్రక్కలడిగి పున్న వలన బాలకుని వృత్తాంతమంతయు నెరిగి యేమిచేయుటకు దోచక కళివళి పడజొచ్చెను. స్వామి భక్తినిబట్టి చూచినను మతమునుబట్టి చూచినను గౌరవమును జూచినను బాలకుని రక్షించితిరవలయునని యతనికి దోచెను. కాని దుర్జను డగు వనవీరునితో గయ్యమునకు గాలుద్రవ్వుట కిష్టములేదు. జైను మతస్తునకు రాజపుత్రున కున్నంత సమరొత్సాహము లేదు. అనిగాక రాదలంచిన యవస్థ తనస్వపషయము కాకపోవుటచే నసాసా యుద్ధమునకుమొదలే సమ్మతింపడయ్యె. అందుచేత నతడు సందేహించుచు దీర్ఘాలోచనము చేయుచు ననేక కష్టములు పడిపడివచ్చిన పున్న కేసిచూచుచు తనకు రాగల యిక్కట్టులనెల్ల జెప్పుచు గాలయాపనము చేయుచుండ

సంతలో నతనితల్లి కుమారుని పిలిచి 'నాయనా' యేలసందేహించి భయపడెదవు? స్వామిభక్తిగలవారు కష్టముల గణింపరు గదా, ఇతడు నీ రాజగు సంగునకుమారుడు. మనయదృష్టము బాగున్నచో మనకే జయము కలుగగూడదా, యని పలికి వాని కుత్సాహము గలిగించెను. అసాసా తల్లిపరుకులచే రోషము వెచ్చుకొని వారి కభయ మిచ్చెను. కాని మహాసాహసికురాలగు నాస్త్రి యింతకంటె నెక్కువకష్టమగు పని యొకటి చేయవలసి యుండెను. ఉదయసింగు నాడు మొదలుకొని యసాసాయొక్క మేనల్లుడని చెప్పుటకువారు నిశ్చయించిరి. అసాసా కోమటి ముగుటచేత నతనివద్ద రాజపుత్ర స్త్రీ పరిచారికగా నుండిన లోకులనుమానింతురు. అది కారణముగా తన కొడుకునైనం జంపుకొని వానినే నమ్ముకొని యున్నయాదాది యాబిడ్డను విడిచి పోవలసి వచ్చెను. బాలకుని విడువలేక శిశువలేక పున్న యెట్టెటో విడిచి కన్నులు వాచిపావున క్లేడ్చి యెక్కడనైనం బాలుడు బాగున్న చాలునని యథేచ్ఛం జనియెను.

అ కొండలో నుదయసింగు పెరుగుచుండ బంధుగులందరు సతడు వనవీరునిచేతిలో మృతినొందినాడని యొక్క యేడుపేడ్చి యూరకొనిరి. వనవీరుడును రాజకుటుంబములో వారి సందర్శనగడతేర్చి తన పదవి దిట్టపరచుకొని తాను దానిపుత్రుడనుమాట మరచి రాజపుత్రప్రభువుల యనుగ్రహముచేత దనకింత మహైశ్వర్యము పట్టినదని తలంపక తానా గర్భశ్రీమంతుడే యనుకొని గర్వించి తిరుగజొచ్చెను. అతని రాజ్యసంరక్షకునిగా నేర్పరచిన రాజపుత్ర ప్రభువులందరు దమచేసిన లోపమునకు పశ్చాత్తాపము చెంది రాజపుత్రవంశమెల్ల నిర్మూలంపబడిన దనుకొని చేయునది లేక యెట్టెటో యేడుసంవత్సరములు వాని పాలనకు లోబడి యుండిరి.

అటులుండ నొకమా రొకపండుగకు కమలమియరు కోట కనేక బంధువులు వచ్చి యసాసా చేత సత్కరింపబడి విందుల

నారగించిరి. వచ్చిన రాజపుత్రుల కందరకు లోపలమందిరము నను తనవద్దమువారగు వర్తకులకు మరియొక మందిరమునను నతడు వడ్డనల జేయించెను. భోజనమువేళ నసాసా మేనల్లుడు రాజపుత్రుల బంతిలోనికి బోయి యచ్చట నొకకడచములో పెరుగన్నము తిన నారంభించెను. అబాలుడు కోమటి యను కొని వానిని పంక్తిబాహ్యుడుగా నెంచి యావలకుం బొమ్మని రాజపుత్రులు కొందరు బ్రతిమాలిరి. కొందరు వేడుకొనిరి, కొందరు బెదరించిరి, బాలుడు వేడికోలు వినిపించుకొనడయ్యె, బెదరింపులకు బెదరడయ్యె, అసాసా యా బండబాలు నేమియు సేయలేక యూరకొనియె నని కొందరు తలంచిరి. అందులో నొకరిద్దరు బుద్ధిమంతులు బాలునియొద్ద కోమటిగుణము లేవియు లేకపోవుటచే నతనికి నసాసాకు నేమియు శ్రంబంధము లేదని నిశ్చయించిరి.

అనంతరము కొంతకాలము జరుగ నొకనాడు కమల మియరు మార్గమున నొక రాజపుత్రుడు మార్గవశమున బోవుచు దనరాక నసాసాకు దెలియబరచెను. వానిని సగౌరవముగ దోడి తెచ్చుట కసాసా తన మేనల్లుని వంపెను రాజచిహ్నములు ధీరలక్షణములు గల యా బాలుని ముఖవైఖరిజూచి యావచ్చిన యత డాశ్చర్యపడి యత డసాసాకు చుట్టము గాడని నమ్మి వాని వృత్తాంతము దెలుపుమని యసాసాను నొక్కి యడిగెను. అసాసాయు దగినపని చేయవలసిన కాలము వచ్చినదని గ్రహించి యా బాలుడు తన మేనల్లుడు కాడనియు సంగుని మూడవ పుత్రుడగు నుదయసింగనియు జెప్పి నిజము నొప్పుకొనియెను. ఈ వచ్చిన రాజపుత్రవీరుడు తొల్లి రాణా హమీరునకు వితంతు వయిన తన కూతునిచ్చి వివాహముచేసి వంచించిన మాల్ దేవుని వంశస్థుడు సోనిగుర్రయను సంస్థానమునకు ప్రభువు.

ఈ కొండకోటలో సంగుని కుమారుడగు నుదయసింగు వసించుచున్నవాడన్న వార్తలు దేశమంతట కొలది కాలములో

నలముకొనెను. ఆ మాట నిజమో యబద్ధమో తెలిసికొని రాజు పుత్రుని కన్నులార చూచుకొనుటకై మీవారునుండియు దక్కిన సంస్థానములనుండియు రాజపుత్రప్రభువులు విరామములేక కమలమియరునకు రాదొడగిరి. ఇట్లులుండ చందావతు కులస్థుడగు రాజపుత్రప్రభువు వనవీరునివలన పరాభవమునొంది వానిని విడిచి కమలమియరుకోటకువచ్చి రాజపుత్రుని కలిసికొనెను. వాని పరాభవకారణ మిది. పూర్వమునుండి మీవారు రాజా రాజబంధువులను విందులకు పిలిచినప్పుడు తన కెవ్వరిమీద నత్యంత గౌరవము గలదో వానిని గౌరవించుటకు తనకంచములో నుండి కొంచె మెంగిలియన్నము వానికి బంపుట యాచారమయి యుండెను. ఈ యాచారము రాజా సరిగా నడుపనప్పుడు రాజపుత్ర వీరు అనేకపర్యాయములు రాజాపై గోపించుచువచ్చిరి.

ఒకమా రొక రాజపుత్రవీరుడు తనకు రాజా పంపవలసిన యన్నము మరియొకనికి పంపుటచే గోపించి విందారగింపకయే లేచి పోయెను. వనవీరుడు తన స్థితిని మరచి తాను నిక్కముగా రాజాయే యనుకొని యా యాచారమును నడుపజూచి తన యెంగిలి యన్నము మీవారు ప్రభువులగు కొందరికి పంపగా వారా యుచ్చిష్టమును గుడువక యూరకొనిరి ఆభిమాన ధనుడగు చందావతు వంశజుని గౌరవించుటకు మరియొకమారెంగిలి యన్నమును పంప నతడు కోపాద్ధిపితుడై యా కంచము పొత్తును నిరాకరించి మీదు మిక్కిలి యిట్లని వానికి వర్తమాన ముంపెను. “బప్పరావుల వంశస్థుని యుచ్చిష్టము దినుటయే మాకు గౌరవము కాని దాసీపుత్రుని యెంగిలికూడు తినుట మాకు గౌరవము కా”దని చందావతు వంశస్థుడు చివాలునలేచి యూరికితోయి వనవీరునకు లోబడక వానిని రాజభ్రష్టుని ట్లకై యోచించుచు సంగుని కుమారుడు కమలమియరు వాడని విని మహనందభరితుడై యచ్చటికిజనియె. గూడ ననేక రాజపుత్రు లా కోటకుంజని కొలువు

దీర్ఘ కర్తవ్యము విచారింపదొడంగిరి. అప్పుడు పున్న వెనుకటి మంగలిం దోడ్కొనివచ్చి యాకొలుపుకూటమున నిల్చి రాజ పుత్రుని పూర్వవృత్తాంత మంతయు వానికిం బూనగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి వనవీరుడు విక్రమజిత్తును వధించిన నాటిరాత్రి చంప బడిన బాలుడు తన కుమారుడుగాని రాజపుత్రుడు కాదనియు గడుపుదీపియైనను మానుకొని తాను రాజపుత్రుని రక్షించితి ననియు నతడు సంగుని కుమారుడగు నుదయసింగనియుఁ గోమటి మేనల్లుడు కాదనియు బ్రమాణముజేసి వానికి నమ్మకము పుట్టినట్లు పలికెను. అక్కడకువచ్చిన రాజపుత్ర ప్రభువులలో నప్పుడు చోహణవంశస్థుడగు వీరుడుండెను. అతడు చిత్తురు రాణాలకు దగ్గరచుట్టము, కులవృద్ధుడు, అసాసా యా సభవారి యెదుటకువచ్చి యా బాలుడు తన మేనల్లుడు కాదనిచెప్పి వానిని చోహణవంశస్థుడగు రాజపుత్రులకు జేతిలో జేయివేసి యప్పగించి తన భారము తొలగినదని సంతసించెను.

అప్పుడా వృద్ధరాజు బాలుని గౌగలించుకొని యతడు తన యేలిన వాడని వానితో గలిసి వాని యెంగిలియన్నము భుజించెను. అప్పు డుదయసింగు మొగమున లత్రుకటికా యనగా రాజ చిహ్న ముంచబడెను. వెంటనే యచట జేరిన రాజపుత్ర ప్రభువు ఇందరు నతడు తమ రాజుని వాని పాదములకు పాగిలబడి మ్రొక్కిరి.

ఉదయసింగునకు సహాయముచేయ మిత్రులు పందల కొలదివచ్చి వానికి గావలసిన సాధనపామగ్రు లన్నియు సమర్పించిరి. అట్లు వచ్చినవారిలో మొట్టమొదటివాడు ముందుగా నీబాలుని వృత్తాంతము బయలుపెట్టిన సోనిగుట్ట సంస్థానప్రభువు. అతడు రాణాతోగలియుటయేగాక తనకూతు వానికిచ్చి వివాహము చేయదలచెను; సోనిగుట్ట ప్రభువు బలవంతునితో సంబంధ బాంధవ్యములుండుట యుదయసింగుయొక్క ముఖ్యబంధువులు దానిన

కాని యీ సోనిగుట్ట ప్రభువుయొక్క వృద్ధప్రపితామహుడగు మాలదేవుడు తన వితంతుపుత్రికను రాణా హమీరునకు మోసమున వివాహము చేసినప్పుడు హమీరు మహాకోపాద్ధిపితుడై తన సంతతివారెవ్వరు మాలదేవుని సంతతివారితో వియ్యమంద గూడదని శాసించెను. ఆ మాట కొందరు రాజపుత్రవృద్ధులు జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని యుదయసింగు సోనిగుట్టప్రభువు కూతును పెండ్లి యాడగూడదని పట్టుపట్టిరి. ఆయిన నుదయసింగుని బంధుమిత్రులు కలిసి యోచించి సోనిగుట్ట ప్రభువుతో వియ్యమొందుటవలన గలిగెడు ననేక లాభముల సుగ్గడించి హమీరుని శాసనము రెండువందల యేండ్లనాటి దనియు దేశకాల పాతములనుబట్టి తామది మార్పుకొనవచ్చుననియు నప్పటి స్థితిని జూచిన వక్షిమున రాణా హమీరే తన ప్రతిస మార్పుకొనుననియు నొక్కి చెప్పి యా పట్టుపట్టినవారి నొడంబరచి వివాహముచేసిరి.

ఉదయసింగున కన్నియు శుభసూచకములే యయ్యెను. ఆ దినములలోనే వనవీరుడు తన కూతునకు వివాహచేసి యామెకు నైదువందల గుర్రములను బదివేల యెద్దులపైవేసిన యమూల్యవస్తువులను సారె పంపెను. ఉదయసింగుని మిత్రులు కొంద రాదారి నడ్డముగొట్టి యా సరకులను దోచుకొని ఉదయసింగు వివాహమునిమిత్త ముపయోగించిరి. ఇరువురుతప్ప పేరు ప్రతిష్ఠలుగల రాజపుత్రులందరు వివాహమునకు వచ్చిరి. వివాహమ హోత్యములు మహావైభవముతో జరిగినవిదవ పెండ్లికి రాని యా యిరువురు దొరలకు బుద్ధిచెప్పటకై తక్కిన రాజపుత్రులు వారిపై దండువెడలిరి. ఆ యిరువురిలో నొకడు రణరంగమున వధియింపబడెను. రెండవవాడు తెలివగలిగి యుదయసింగునకు లోబడియె. వనవీరుడు ఇరువురు రాజపుత్రులకు సహాయము చేయదలచి తన సేనలం గూర్చుకొని పోయెను. కాని మంచినమయమున వాని సైనికులే వానిని విడిచి వగవారితో గలిసినందుకు నతడు నిర్విణ్ణుడై పారిపోయి చిత్తూరు కోటలో దాగెను.

రాజపుత్రు లెన్ని ఫిరంగులుతెచ్చి యెన్నియెండ్లు కోట ముట్టడించినను వనవీరుడు నిశ్చయముగా గోటలో సురక్షితుడై యుండవచ్చును. కాని వనవీరుని మంత్రి పైకి తన స్వామి కిష్టముగనున్నను లోలోపల నుదయసింగునకు కడుగూర్చును. ఒకమారు చిత్తూరుకోటలోనున్న వనవీరుని సైనికులు భోజన సామగ్రులు కావలసి యుండినందున వేయిబండ్లమీద సరకులు వచ్చుచున్నవని మంత్రి వనవీరునితోజెప్పి తలుపులు పూర్తిగా దీయించెను. వేయి బండ్లను గోటలో బ్రవేశించినవిదప బండ్లలో నుండి సరకులకుమారు నేయిమంది రాజపుత్ర వీరులు వడివడి దిగి కావలివాండ్ర నందఱు దెగటార్చిరి.

ఉదయసింగు విజయుడై భేరి భాంకరణములతో గోటలో ప్రవేశించెను. వనవీరుడు వెనుక విక్రమజిత్తును నుదయసింగును జేసినట్లు వాని నవ్వడు రాజపుత్రప్రభువులు చేసినచో బాగుండును; కాని తామే వాని జిత్తూరు నంరక్షకునిగా నేర్పరచినందున తామే వానిం జంపుట యనుచితమని కరుణించి వానిం గడతేర్చక నకుటుంబ సపరివారముగ కోటవిడిచి యావలకు బొమ్మని వానిని విడిచిరి. వనవీరుడును రాజ్యభ్రష్టుడై బంధువిరోధియై నిర్బాగుడై యసహాయుడై తన వస్తువులను దాను తీసికొని కోట విడిచి దక్షిణహిందూస్థానమునకుం బోయి యచ్చట నొక చిన్న సంస్థానమున కధిపతియై కాలము సుఖముగ గడిపెను. ఉదయ సింగు చిత్తూరు రాజాయయ్యెను పున్న యనగా హిందీభాషలో వజ్రమని యర్థము. ఆశబ్దమునకు నిజముగా పున్న దగినది యగుటచే నామెకీర్తి యాచంద్రార్కము లోకమున నిలుచుగాక !

చిత్తూరు మూడవ ముట్టడి

చిత్తూరు దేశములోని సమస్త జనులకు గన్నులు చల్ల బడునట్లు ఉదయసింగు రాజ్యపాలన మారంభించెను ఆతడు చిత్తూరునకు వచ్చిన సంవత్సరమే చిత్తూరుకోటను పూర్ణముగ

బాడుచేసిన యొక మహాశత్రువు జన్మించెను. ఆ శత్రువు ప్రసిద్ధి కెక్కిన ఆశ్వురు చక్రవర్తియే.

ఉదయసింగు కొండకోటలో గోమటియింట బెరుగు చున్న ప్పుడు ఢిల్లీలో మార్పుల నేకములు జరిగినవి. హుమాయూను చక్రవర్తి పరమసాధువగుటచే దనమీద పితూరీలుచేసి జనులను తనపై దండెత్తివచ్చి తన్ను జాలచిక్కులు పెట్టుచువచ్చిన తన్నులను క్షమించి కనికరించి యెప్పటియట్లు గౌరవమున జూడదొడగెను. యుద్ధములో నతడెంత శౌర్యవంతుడై యొడలు మరచి పోరుచేయునో తదితర కాలములయందు నతడంత భోగపారాయణుడై నిశ్చింతతో గాలము పుచ్చును. వేయేల? వాని దయాస్వభావమును వాని సోమరితనమును తుట్టతుదకు వానిని సింహాసన భ్రష్టుని జేసినవి. అతడు కష్టపడి చెమట యూడ్చి మాళవదేశమును జయించెను. కాని లొంగినదానిని పూర్తిగ లోబరచుకొనక సంతోషపరవశుడై బంధుమిత్రులతో విందుల నారగించుటతోను మహా భోగములతోను గాలము వెళ్ళబుచ్చెను.

ఇట్లుండ 'షర్హాను' అను పఠాణిజాతిలో జేరిన యొక తురక బంగాళమునందు చక్రవర్తి యధికారమునకు తిరుగు బాటు చేసి యొక సేనం గూర్చుకొని దానిం జయించి తాను నవాబగుటకు దలచుచుండెను. వెనుక హుమాయూను బంగాళా దేశమును జయించుచుండగా జిత్తూరునుండి కర్ణావతీదేవి వానిని రమ్మని వర్తమాన మంపుటయు నతడు బంగాళము వరిగ లోబరచుకొనకయే కర్ణావతి కుమారుని రక్షించుటకు ద్వరపడి చిత్తూరునకు బోవుటయు జదువరులంద రెరుగుదురు. షర్హానుడు రేగినవాడని వినినతోడనే హుమాయూను సేనాసమేతుడై వాని నడచుటకు బంగాళమునకు బోయెను. అతడక్కడకు బోయిన తోడనే తొల్లి వానిచే దెబ్బతిని రాజ్యమును విడిచి యనామకుడై యెందో బడగియున్న బహదూరుషా మరల దలయెత్తి గుజరాతు

మాళవదేశముల నాక్రమించుకొనెను హుమాయూను కనబడిన తోడనే షర్హాను కొంచెము వెనుకదీసెను. చక్రవర్తియు బంగాళమున బ్రవేశించి పగతుడు పారిపోయెనుగదా యని గర్వించి యెప్పటియట్లు భోగానందము కేళిని నోదములతో గాలము బుచ్చుచుండెను. వాని జాడయొరిగి షర్హానుడు దారి లరికట్టి చక్రవర్తికి ఢిల్లీకి నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగకుండ నాటంకము గలిగించెను. హుమాయూనుని తమ్ము లప్పడయినను వానికి సాయము చేయరయిరి. అందొకడు హుమాయూను సేనకు భోజన పదార్థములు సంపుడునని వెళ్ళి యాగ్రామనగరమున దానే చక్రవర్తినని లోకులకు జాటబంచెను. రెండవసోదరుడు గద్దెయొక్కిన యాతమ్ముని నావలకు బారదొలెను. కాని గట్టిపగతుడగు షర్హాను విషయమున నేమియు జేయడయ్యె. అందుచే హుమాయూను తన పగతునితో సంధిచేసికొనవలసి వచ్చెను. అంతట సంధిమాటలు జరుగుచుండగా ప్రాతపగలు మరచిపోయి హుమాయూనుని సైనికులు శత్రుసైనికులతో మనసిచ్చి మాటలాడుచుండగా నాకస్మికముగా నొక్కనాడు షర్హానుడు తన సైనికులం దీసికొని చక్రవర్తి సేనవయింబడి నిద్రపోవుచున్న నిపాయిల నందరను గట్టికవాడు మేకలం గొని చంపినట్లు చంపెను. అప్పుడు హుమాయూను ప్రాణములు దక్కుటయే దుర్లభమయ్యెను.

పరాజయమునందిన యా చక్రవర్తి తాను తప్పించుకొని పారిపోవుట కేయుపాయమును గానక గంగానదిలో దుమికి యిదిపోవుటకు ప్రయత్నించి మిక్కిలి శ్రమపడుచుండగా నీళ్ళ కావడివా డొకడువచ్చి మేకతోలుతో గుట్టిన యొకనంచి తెప్పగా చేసి దానిపై హుమాయూనుని గూర్చుండబెట్టి యెట్టెబో నావలకు దాటించెను. అవలబడి యతడొక సంవత్సరము మంచి సైన్యమును పోగుచేసి రాజపుత్ర వీరులకు నిలయమని పూర్వము పేరుపడిన కన్యాకుబ్జ నగరమువద్ద షర్హానుని గలసికొని యుద్ధముచేసెను. అత డప్పుడు తెచ్చిన సైన్యము వెనుక వాని

తండ్రియగు బేబరు తీసికొనివచ్చిన సేనవంటివి. ఆ సేనలో లెక్కలకు లక్షమంది బంట్లుండిరి కాని వారందరు చావుపేరు చెప్పిన నడలి పారిపోవువారే. అందుచే గొందరు యుద్ధ ప్రారంభముకన్న మున్నే యాచోటు విడిచిరి. కొందరు శత్రువుల మొదటి ఫిరంగిచప్పుడు పనినతోడనే గుండెలు చెదరి చెల్లాచెదరై సిగ్గులేక కాలికొలది పరుగెత్తిరి. హుమాయూను మరల ప్రాణములతో దాటిపోయి కొలది పరివారముతో నొక తావునుండి మరియొక తావునకు బోవుచు నుండుట కిల్లులేక భగవంతునిపై భారమువేసి తిరుగుచుండెను.

ఎంత మెత్తని మనసుగలవాడైనను హుమాయూనునివద్ద తండ్రికడనున్న పట్టుదలయు బ్రజ్ఞయు గొంతవరకున్నట్లు గనబడుచున్నది. విలయన నతడు తనకు కలిగిన దుఃఖముచే నుత్సాహభంగము నందక నాపగలు గడచుచు క్రొత్తస్నేహితుల సంపాదించుకొనుచు దారపుత్రాది వియోగదుఃఖము ననుభవించుచు పదునైదు సంవత్సరములు గడిపెను. మొట్టమొదట కొంతకాల మత దతి దారుణములగు దుఃఖముల ననుభవించుచు నెప్పటికప్పుడు తల గొట్టుకొనిపోవునట్టి యాపదలను గడచుచు సింధుదేశమునందు రాజపుత్రస్థానమునందు గల యెడారులలో దిరిగెను. ఆ యవస్థను గనిపెట్టి రాజపుత్ర ప్రభువులు చక్రవర్తికి తమ యోవికకొలది ధనమును సైన్యమును నిచ్చి సాయముచేసి వానిని సింహాసనప్రతిష్ఠితుని జేసిన పక్షమున మెగలాయీ వంశస్థులు సూర్య చంద్రవంశస్థులు నెల్లకాలము కృతజ్ఞులై యుందురు. కాని యట్లు జరుగలేదు. హుమాయూను సహాయము చేయుమని జనల్మీరు సంస్థానప్రభువు నడుగ తన కతనితో స్నేహముచేసికొనుట కిష్టములేదని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అనంతరము చక్రవర్తి మార్వారు సంస్థాన ప్రభువగు రావుమాలేవును దోడుపడుమని యడుగ నతడు సహాయము జేయకపోవుటయే గాక మీదుమిక్కిలి యా హుమాయూనుంబట్టి చెరసాలలో బెట్టింప బ్రయత్నించెను.

ఆచక్రవర్తి రాజ్యభ్రష్టుడై తిరుగుచున్న కాలముననే యొక మహమ్మదీయ యోగికూతురు హమిదా యనునామె వానిని మోహించి తినుట కన్నము నిలుచుటకు నీడలేని యా రాజును వివాహము చేసికొనియెను. మంచియవస్థలో నున్నప్పు డెందరు భార్యలైన రావచ్చును, దురవస్థలో నున్నప్పుడు మరల రాజ్య ప్రాప్తి యగుననియైన లేనపుడు తనయంతనవచ్చి తనతో గలిసి తన కష్టములనే యనుభవించుటకు దన్ను వివాహమాడిన యా కాంతను వెంటబెట్టుకొని హుమాయూను ప్రాణభీతి బరుగెత్త నారంభించెను.

ఆ బాలిక కష్టదినములు వెంటనే బయలుపడెను. దేశమునం దెచ్చట దలదాచుకొనుటకు వీలులేక యా దంపతులు స్వసంరక్షణ నిమిత్తము సింధుదేశపు ఔడారిం బ్రవేశించిరి. ఈ యెడారి నీళ్ళులేని సముద్రమయి యంతము లేనిదై యుండెను. ఇందు ప్రచండవాయువు లవృష్యుడు వీచుచుండెను, ఆ గాడ్పులు విసరునపు డిసుకనేలనుండి నూరడుగుల యెత్తు వరకు బెద్ద కెరిటములాగున లేచి బాటసారులను మట్టిలోగప్పి చంపివేయును. అక్కడక్కడ నెన్నో యామడల కొకచోట నొక నూయి యుండును. అది రమారమి యెనుబది నిలువుల లోతు గలిగియుండును. అందుచే నా యెడారిలో నీరు దొరకనే దొరకదు. ఇట్లు దుర్గమమగుటచేతనే యీ యెడారి మరణ భూమియని పేరు గలిగినది. ఎంతో జాగ్రత్తతో బోయినవారికే యనేక యాపదలు సంభవించుచుండును ఇట్టి భయంకర ప్రదేశమును క్రొత్తభార్యను కొలది పరిజనమును వెంటబెట్టుకొని హుమాయూను బ్రవేశించెను నడచినకొలది మధ్యమధ్య వారికి యెండమావు లగపడి భ్రమపెట్టి మోసముచేయుచు వచ్చినవి.

వారి ప్రయాణములు వారి గుర్రముల బలమునే యాధారము చేసికొనియుండెను. అవి కదలలేకపోయిన వారి ప్రయాణములు తుదముట్టినవని చెప్పవచ్చును. మార్గ మధ్య మున వడగొట్టి యెవడైన పడిపోయెనా వానిగతి యంతే. కాని

తక్కినవారు వానికొర కాగుటకు వీలులేదు. ఒకనాటి యర్ధ రాత్రమున హుమాయూను గుర్రమునెక్కి స్వల్ప సేనాపరివార సమేతుడై కుటుంబము తోడ్కొని యమరకోటయను నగరమును జేరుటకు బయనమై పోవుచుండెను. అప్పు డాయన యెక్కిన గుర్రము మార్గాయానమునబడి చచ్చెను. చక్రవర్తి తనకుం దోడై వచ్చుచున్న “టార్ డీజేగ్” అనువాని యొద్దకు బోయి దృఢముగా నడచుచున్న యాతని గుర్రమును తనకిమ్మని యడిగెను చక్రవర్తి మా దినములలో మిక్కిలి యల్పుడగుటచే “టార్ డీజేగ్” వానిమాట లెక్క సేయక నిర్దయాత్ముడై నేనియ్యను పొమ్మని బదులు చెప్పెను.

మార్తేవుయొక్క సైనికులు హుమాయూనుం బట్టుకొన వలెనని వెనువెంట దరుముకొని వచ్చుచుండిరి కాబట్టి యొక్కటకు గుర్రమైనను లేని యా చక్రవర్తి వెంటనే యపాయము తప్పించుకొనుట కొక యొంటె నెక్కినను అతని యవస్థ జూచి జాలినొంది పరిజనులలో నొకడు నీడంకోలా యనువాడు గుర్రముమీదనుండి తన తల్లిని దింపి యా గుర్రమును చక్రవర్తి కిచ్చి చక్రవర్తి యెక్కిన యొంటెమీద యామె నెక్కించి యామె ప్రక్కనే పాదచారియై తాను నడచెను. వారు పోయెడు దారి జలశూన్యమగు గొప్ప యెడారి యగుటచే దాహమునకు నీరు దొరకక కొందరు మృతులైరి కొందరు విచ్చివాండ్రయి కేకలు వేయ నారంభించిరి అక్రందన ధ్వనులతోడను హాహాకారముల తోడను నింగి నిండిపోయెను. ఈ కష్టములకు దోడు పగవారు దానవుకు వచ్చిరను వర్తమానము దెలిసెను. యుద్ధము చేయ గలవారి నందరిని పయనము మానిపించి తన వద్దనున్న స్త్రీలను సామగ్రులను సాగిపొమ్మని పంచెను. శత్రువు లెంతసేపటికి రానందున చక్రవర్తి తన కుటుంబ మెట్లున్నదో చూచుటకు ముందు వెళ్ళెను. ఆ కారుచీకటిలో హుమాయూను సైనికులలో కొందరు దారితప్పి శత్రువుల కంటబడిరి. అప్పుడు రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నొక చిన్న యుద్ధము జరిగెను. మొగలా

యీలు ప్రాణములపై నాసవిడిచి ఘోరముగబోరి రాజపుత్ర సేనాపతిం జంపి సేనం బారదోలి వారి యొంటెలను గుర్రములను సామగ్రులను దోచుకొనిరి.

ఎన్నిదొరికినను మూడుదినములవఱకు నీటిచుక్కయైన వారికి దొరకదయ్యె. నాలుగవనాడు వారికి గన్నులపండువుగ నొకబావి గనబడెను అది యెంతలోతున్నదో చెప్పజాలము కాని మోటగట్టి నీళ్ళుతొడునప్పుడు బొక్కెనపైకి వచ్చినదని మోట యెద్దను తోలువానికి తెలియజేయుటకై మాట వినబడక పెద్ద భేరి వాయించవలసి వచ్చెను. యిట్లతిప్రయత్నమున వచ్చిన యా నీటినిమిత్త మదివఱకే నోళ్ళు తెఱచుకొనియున్న యా జనులలో గొందఱు దాహతురులైనెలువలేక తిన్నగా బొక్కెన నూతి యంచువఱకు రాకమునుపే దానిపయింబడి నీరు త్రాగబోవ వెంటనే యాత్రాడు తెగిబొక్కెన నూతిలోబడెను. బొక్కెనతో గూడ కొందరు మనుష్యు లా నూతిలోబడి మృతినొందిరి. కొందరు మితిమీరిన దాహబాధ కాగలేక నాలుకలు దెరచుకొని వగర్చుచు వేడియిసుకపైబడి దొర్లసాగిరి. మరికొంద రాబాధ కోర్వలేక నూతిలో గుభాలున నురికి తక్కినవారికంటె త్వరగా ప్రాణములు విడిచి సుఖపడిరి మరునాడు వారు మరల నొక నీటిపట్టుం జేరిరి గాని వారి దురవస్థ వెనుకటిదినముకంటు తక్కువకాలేదు.

అదివరకు చాల దినములనుండి నీరుద్రాగి యెరుగక పోవుటచే నెంటెలు నీరు పోసినతోడనే మితిమీర ద్రావి యొక్క సముచే యెన్నియో తక్షణమే మృతినొందెను. ఆ యొంటెలవలెనే మనుష్యులును గొందరు నీరుత్రావిన కొంతసేపటికి గుండెల బరువువలన బాధపడి చనిపోయిరి. ఎట్టకేలకు హుమాయూను కొందరు పరిజనులతో వచ్చిచెడి యమరకోట జేరెను. అమర కోట మృతుడేవత కోటలలో నొకటియని చెప్పదగియున్నను అక్కడికోట యిటుకగోడలు రాతి బురుజులు చుట్టుగుడిసెలు గలిగి దర్శనీయముగ లేకున్నను నిరాధారులగు నా జనులకు నయనోత్సవము గావించెను. ఆ యూరి కుత్తరమున మంచినిళ్ళ

కాలువ యొకటి యుండెను. హుమాయూను పరిజనులందరు దమ కాదినము వండగదినమట్లు భావించి కరవుదీర నీరుద్రావి సుఖించిరి. ఆ యూరి రాజు వారిబాధలు తొలగించుటకు తనకు జేతనైనంతవని చెని చక్రవర్తికి విధేయుడై యుండెను. హుమాయూనుని క్రొత్తభార్య యగు హామిదా నిండుచూలాలై యాయొడారులలో మగవారికంటె నెక్కుడు ధైర్యముగలిగి యద్భుత శక్తి బయనముచేసి దారుణ కష్టముల గడచి యమరకోటజేరెను. అక్కడవారున్న కాలముననే 1542 వ సం॥ అక్టోబరు నెలలో నక్బరుపుట్టెను. అతడు చక్రవర్తి చూడామణి యనియు రాజస్య చూడామణి యనియు భరతఖండమును బాలించిన దొరలలో నగ్రగణ్యుడనియు పేరువడసెను. తన భార్యలను బిడ్డలను ప్రాణప్రదాతయగు నమరకోట రాజు సంరక్షణములోనుండి హుమాయూను బయన మారంభించెను. ఇట్లు కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యతడు పారశీకదేశము జేరి యారాజు ననుగ్రహమున తన పిత్రార్జితమగు కాబూలు గాంధార దేశములను జయించెను. అది మొదలతడు కొంచెము నిలువద్రొక్కుకొని క్రమక్రమముగా బలపడజొచ్చెను. వాని సోదరులలో గొందరు మృతినొందిరి, కొందరు రాజ్యభ్రష్టులై దేశముపాలైరి.

అక్కడ ఢిల్లీలో షర్హాను హుమాయూనుం బారదోలి గద్దె యెక్కి ధర్మాత్ముడై దేశమును జక్కగా పాలించి ౬వరకు యుద్ధములలో మృతినొందెను వాని వంశస్థులు నీతిదూరులు బలహీనులు నగుటచే రాజ్యము వారికి దక్కదయ్యె. ఆయన యోజకులు దేశమునంతయు బాడుచేసి యరాజకమగునట్లు గావించి ప్రజల కరాతులగుటంజేసి యాయద నెరిగి హుమాయూను ముందుగా పాంచాలము జయించి తరువాత శత్రువుల నోడించి ఢిల్లీని పట్టుకొని మరల చక్రవర్తియయ్యెను. అతడు మరల సింహాసన మెక్కినవిదప జిరకాలము రాజ్య మేలలేదు. గద్దెయెక్కిన యారు నెలలకే యతడు తన మేడమీది స్పటికపు

రాళ్ళమీదినుండి జారి మెట్లమీదనుండి దొర్లి క్రిందపడి తత్కారణమున కొన్ని దినములలో మృతుడయ్యెను

అతని యనంతరమున రాజ్యమును వహించినయతండు తొల్లి యమరకోటలో నుదయించిన బాలుడే. తండ్రి పోయినప్పటి కతడు పదమూడేండ్ల ప్రాయమువాడు. అక్కరు పాంచాలమును ఢిల్లీని మరియు దండీపాలనము క్రిందనున్న కాబూలు గాంధారములను బెకొనియెను. చిత్తూరు బాలించుట కుదయనింగెంత చిన్నవయస్సులో నారంభించెనో యక్కరు ఢిల్లీ నేలుట కంత చిన్నతనమున నారంభించెను. వీరిరువురు వేరువేరు స్వభావములవారు.

ఉదయసింగు రమారమి ముప్పది సంవత్సరములు రాజ్య పాలనము చేసియున్నను వాని యేలుబడిలో మంచి పనియని చెప్పదగిన దొకటియు జరుగలేదు శూర శిఖామణులలో నగ్ర గణ్యుడని చెప్పదగిన రాజకడుపున బుట్టియు నుదయసింగు సింగముకడుపున బుట్టిన మేకపిల్లవలె సమయమువచ్చినప్పుడు పిరికియై మూర్ఖుడై నగుబాట్ల నొందుచు వచ్చెను. వేయి మాటలేల? బప్పురావుల వంశస్థులయొద్ద గానబడవలసిన శుభ చిహ్నములు రాజలక్షణములు వాని యొద్ద కానబడకపోవుటచే వెనుక పున్నయను దానిచే బెంపబడిన మీవారు రాజపుత్రుడతడు గాడనియు నెవరో యొక దొంగపిల్లవానిం దెచ్చి యతడే రాజపుత్రుడని భ్రమపెట్టి రనియు గొందరు దలంచిరి.

అది యటుండ నిచ్చట హుమాయూనునకు నమ్మిన చెలికాడును మంత్రియు నైన బేరాంఖా ననునతడక్కరుయొక్క చిన్నతనమందు నాలుగు సంవత్సరములు చక్కగా పరిపాలించి పదవ నక్కరున కప్పగించెను. అక్కరు చక్రవర్తియై తాను బాలుడైనను దృఢమనస్కుడై తన మాటయందు ప్రజలకు మంత్రికి గౌరవము నిలుచునట్లు నడచుకొనజొచ్చెను. అతడు రాజ్యము బూనిన కొద్దిదినములకే రాజపుత్రులమీద దండయాత్రచేసెను. వానితండ్రి సింహాసన భ్రష్టుడై దేశాంతములపాలై పోయినప్పుడు

రాజపుత్రప్రభువులు చేసిన యనాదరణము ద్రోహము బలుమారు తల్లియగు హమిదాదేవివలన వినియుండుటచేతనో లేక తల్లివడిన బాములన్నియు గర్భములో నున్నపుడు వాని మనస్సుమీది ముద్రితము లయ్యెనో లేక శూరులను జయించి కీర్తి జెంద గోరుటచేతనో యతడు రాజస్థానము మీదికి వెడలెను.

ఆ మహాశూరుడు తొలుదొల్ల మారువారు దేశముమీదికి జని మాలేవుని నోడించెను అంబరు సంస్థానప్రభువు చక్రవర్తికి జడిసి కప్పముగట్టి తన కూతును వానికిచ్చి వివాహము చేయుటచే నగ్గురు వానిం గరుణించెను. తురకరాజునకు దమ కూతునిచ్చి పెండ్లిచేసి యుత్తమ క్షత్రియవంశము నవవిత్రము చేసిన రాజపుత్రులలో మొట్టమొదటివా డితడే. తక్కిన రాజ పుత్రప్రభువు లందరు లెలిపిదెచ్చుకొని జాగ్రత్తపడి చక్రవర్తికి లోబడి కప్పము గట్టిరి. అక్కరును వారి మతముజోలికి బోక లోబడిన పదప వారినందర నన్యాయించెను. హిందువులు తమ పుణ్యక్షేత్రములకు యాతనిమిత్రము పోవునపుడు తురక చక్ర వర్తులు వారియొద్ద నొక పన్ను గ్రహించుచు వచ్చిరి. అదిగాక తురకలు గానందుకు హిందువు లేదాడికి తలకొక రూపాయ వంతున పన్నీయవలసి వచ్చెను హిందువులమీద నన్యాయముగా గట్టబడిన యీ రెండు పన్నుల నక్కరు చక్రవర్తి తీసివేసెను. ఇట్లనేక రాజపుత్రులు ఢిల్లీశ్వరునకు లోబడినను సంధికిరాని మూర్ఖుడొకడుండెను అతడు చిత్తూరు రాజాయగు నుదయసింగు.

ఆయన గర్వముచేత బౌరుషముచేత నక్కరునకు లోబడక పోలేడు. సోమరి తనముచేత మూర్ఖతచేత నతడు చక్రవర్తి దర్శనముచేసి సంధి కోరడయ్యె. ఉదయసింగు బాల్యము నతిక్ర మించి యౌవనమును బ్రాప్తించి తన సంరక్షకుల నావలకుబంపి యొక యుంపుడు కత్తెను జేరదీసి దానివలలో జిక్కి రాజ్య వ్యాపారాది విముఖుడై దానితోడిదే బ్రతుకని యొడలుమరచి యుండెను. అక్కరు మాళవదేశమును జయించి దాని రాజగు రాజబహుదూరును బారద్రోల నుదయసింగు వానికి శరణమిచ్చి

యట్టి పనివలన గలుగు నష్టము నాలోచింపకయే వానిం దనకడ నుంచుకొనెను అందుచే నక్కరు కుపితుడై పగదీర్చుకొనుటకు మీవారుపై దండు వెడలెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి యంతటివాడు మహా సేనాసమేతడై తనపై కెత్తివచ్చుచున్నాడని వినియు నుదయ సింగు వినినవాడువలె నేప్రయత్నములు చేయక మొద్దువలె నూరకుండెను

ఉదయసింగు స్త్రీకన్న నధముడై యింట గూర్చుండుటం జేసి వాని యుంపుడుకత్తై నగరమునకు రాదలచిన దుస్స్థితిని జూచి రోసము దెచ్చుకొని పనిజేయబూనెను. ల్లగులేనిదియు వంచకురాలు నైనను నా పడతి రాజస్థానమున బుట్టినదగుటచే దేశాభిమానముం గలిగి పారుషవంతుడగు పురుషునట్లు పనిచేయ జొచ్చెను వెనుకటి చిత్తూరు ముట్టడిలో రాణి జవహీరీభాయి చేసినట్లే యీమెయు గవచము ధరించి పురుషునివేషము వేసికొని సేనలం దొడ్కిని మొగలాయి శిబిరముం బ్రవేశించి యొక మారక్కరు చక్రవర్తియున్న స్థలమునకే సాహసించి పోయెనట. ఇట్టిమె పనిచేయుచుండ దైవవశమున నక్కరుచక్రవర్తి పనుల దొందరచే జిత్తూరువిడిచి సేనాసమేతుడై మరియొకచోటికి బోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి చిత్తూరు విడిచిపోవుటకు దన యుంపుడుకత్తయే కారణమనియు నామె తనకుజేసిన మహిమ కారమువలననే తన రాజ్యము తనకు దక్కినదనియు నుదయ సింగుచెప్పి సంతోషించెను రాణాకు దన యుంపుడుకత్తైమీద నున్నంతమాత్రపు గౌరవమైన దనమీద లేదనియు దాము కష్టపడి ప్రాణముల కాశపడక పోరాడుటయొల్ల నిరర్థకముజేసి మెప్పు నంతయు తుద కతడు తన వలపుకత్తియకే యిచ్చెననియు రాజబంధువులు కోపోద్దీపితులై యా వలపులాడిని జంపించిరి. అప్రయోజకుడగు రాణా దన రాజ్యమును నిలిపి యా పడతి ప్రాణరక్షణము జేయం బ్రయత్నింపలేదు సరిగదా దానిం జంపినవారిని శిక్షింపనైనలేదు. ఈ పర్యాయ మక్కరు రాణా యొక్క భోగభార్యవలన పరాజితుడయ్యెనని మహమ్మదీయ

చరిత్రకారు లెవ్వరు వ్రాయరైరి. చరిత్రకారులు వ్రాసినదేమనగా 1567 వ సంవత్సరమున నక్కరుచక్రవర్తి రాజస్థానమును దండెత్తి చిత్తూరుకొటను బట్టుకొనుటకు నాలుగువేల సేనతో వచ్చెనని ఈ సంవత్సరమున జక్రవర్తి కొటను ముట్టడించి పట్టుకొనుటచే నదిమాత్రమే వారు ప్రాసించెనుకటి పరాజయమును వారు వ్రాయరైరి అక్కరు మంచి ఫిరంగులతోడను సాధన సామగ్రులతోడను వచ్చియున్నను జిత్తూరుకొటలో భోజన సామగ్రులు, జలము సమృద్ధిగా నుండుటచే దుర్గసంరక్షకులు మొగలాయి సేనం జూచి వీరా మనల జయించువారని బరిహసించిరి. అక్కరు సైనికులును మొట్టమొదట కొట దుస్సాధ్యమని యాస వదలుకొనిరి. కొటగోట దూర్పున నుత్తరమున నల్లరాతితో గట్టబడుటచే నావైపుల గోడకు ఫిరంగులవలన నేమియు భయములేదని వారలనుకొనిరి. అట్టి కొట ప్రపంచమం దెచ్చట లేదని విదేశీయు లనేకులు వ్రాసిరి. బురుజులు మిక్కిలి ధృఢముగానుండెను. తువాకిమందు కొట్లకొలది యుండెను, అక్కరు కొటకు దూరముగా నొక కొండమీద బసచేసి తన సైన్యమునకు రాత్రులు వెలుతురు కలుగునట్లు తనుయున్న పర్వతముయొక్క శిఖరముమీద పెద్ద మంట వేయించుచు వచ్చెను. అమంటలు చిత్తూరుకొట కావలివాండ్రకు బ్రతిరాత్రమును స్పష్టముగ గనబడుచువచ్చెను. ఉదయసింగు మహారాజు ప్రాణముల కాసపడక చిత్తూరు గౌరవము నిలుపుటకై రేయింబవళ్ళు పోరాడుచున్న విరయోధులకు బ్రోత్సాహము గలుగజేయుటకు మారు దుర్గరక్షణ మన్యులపాలుచేసి తాను కొటవిడిచి హఠావళిపర్వతములకుం బారిపోయెను. అయినను మీవారు దేశముపై నభిమానముగల తక్కిన రాజపుత్రులు తత్సహాయార్థము రాకపోలేదు బదునూరు ప్రభువగు జయమల్లుడును చందావతు వంశస్థుడై 'ఖోల్వా' సంస్థానప్రభువైన పుట్టాయను పదునారేండ్లబాలుడును వచ్చి తోడుసూపిరి. వారిలో నప్పుడు పుట్ట తక్కిన రాజపుత్రులకన్న జిన్నయయ్యు, చందా

వంశస్తు డగుటచే తాను రాణాకు ముఖ్యుడనియు రాణా లేనపుడు కోట సంరక్షించు భారము తన దనియు దాను మొనగాడై సేనల నడుపుదుననియు జెప్పి కయ్యమునకు మొదట సిద్ధమయ్యెను. దేవలనగరాధిపతి తన విత్తవిశామహుల జన్మస్థాన మగు చిత్తూరుపై మహాభిమానముగలిగి యీ వివత్సమయమున దానికిం దోడ్పడుటకు దనకొడుకు నంపెను.

ఆకృరు చక్రవర్తి యీ కోట బట్టుకొనుట కెన్ని ప్రయత్నములు చేయవలయునో యన్నియు జెసి హిందూదేశ మంతట నుండి నేర్పుగల పనివాండ్ర ననేకుల బిలిపించెను. కోట బురుజులమీదనుండి రాజపుత్రులు నిప్పులవర్షము గురియించు చున్నను వెఱువక మొగలాయీసేన లంతకంతకు నరికి బోవ సాగెను. గెలిచిననే చాల బహుమానము లిత్తునని చక్రవర్తి యాశపెట్టుటచే బనివాండ్లు సైనికులు నొడలు చాచుకొనక యెవరు చేయవలసినపని వారు చేయబూనిరి. సొరంగములు త్రవ్వవారు సొరంగములు త్రవ్వరి. అందులో మందులు కూరు వారు మందులు కూరిరి. మొగలాయీ సైనికులు దీనమునకు నూరుగురు చొప్పున చచ్చిరి. చావనివారు చచ్చినవారి కళేబరమునకు దమకు దెబ్బలు తగలకుండ నడ్డుపెట్టుకొనుచు బని చేసిరేగాని జంకి వెనుకంజ నిడరైరి. కోట సంరక్షించుచున్న రాజపుత్రులు తమ దురవస్థ నప్పుడు దెలిసికొని భయపడజొచ్చిరి. రాణా యిదివరకే తమ్ము విడిచిపోయి తనదారి తాను జూచుకొనుటచే వారు నిరుత్సాహులై ధైర్యలక్ష్మియే తమ్ము విడిచినట్లు కళవళ పడజొచ్చిరి. కోటదెసచూడ రాజుతోగూడ రాజ్యలక్ష్మి యా తావు విడిచిపోయినట్లు పాడువారు చుండెను.

అందుచే రాజపుత్రు లేమియుం దోచక తడబడుచుండ నింతలో తుపాకిమందు కూరిన యొక నేలసొరంగ మంటుకొని చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమంతయు నాశనము చేసెను. ఒకప్రక్క కోటగోడ గుభాలున గూలెను. దానితో ముట్టడించు తురకలు, ముట్టడింపబడు రాజపుత్రులు వందలకొలది జచ్చిరి. తరువాత

నుభయసేనలు కలియంబడి సందడికయ్యము జేసెను. అంతలో మరియొక నేలసారంగ మంటుకొన తురకలు రాజపుత్రులు మేనులుదెగి తుత్తునియలై మృతినొందిరి. బ్రహ్మాండము పగులు నట్లు మహాధ్వనితో నా సారంగము లంటుకొనుటచే కోటగోడలు కూలిపోయెను. అప్రాంతమం దాకాశమంతయు దుమ్ముతోను పొగతోను నిండియుండుటజేసి మనుష్యుల కూపిరి సల పదయ్యె. అశనమున కెగిరిన మనుష్యావయవశకలములు మట్టిముద్దలు రాతిముక్కలు వర్షము కురిసినట్లు క్రింద రాలజొచ్చెను. దుర్గ సంరక్షణము చేయవచ్చిన వీరులలో వృద్ధులు కొందరు ముందుగా వీరస్వర్గము నలంకరించుటచే సైన్యాధిపత్యము బాలుడగు 'పుట్ట' మీదబడెను. ఆ బాలుని తల్లి చిత్తూరునగరమునందే యా నమయమున నుండుటచే దన కుమారు డదివరకు గొన్ని దినముల క్రిందట నూతనముగా వివాహమాడిన బాలికపై గల యనురాగాతిశయముచే జూపునకు వెరచి వెనుకదీసి యప్రతిష్ఠ తెచ్చునేమో యని బెంగబెట్టుకొనెను. కాని యా వీరమాత కడుపున బుట్టిన బాలకుడు కులమున కప్రతిష్ఠ రానియలేదు. చిత్తూరుకోటలో దలనెరసిన వృద్ధులు, మీసములురాని బాలురు మహాయుద్ధములలో గాయములుపిని బ్రతికిన శూరులు సంతః పురము విడిచి యెఱుగని పుష్పకోమలులగు స్త్రీలు, సేవకులు మొదలగు నందరు గెలువవలయు, చావవలయు నను మాట మీద నిలువబడియుండిరి. ఈ యుద్ధములోనే నూతనముగ భర్తను గోల్పోయిన యా బాలుని తల్లియు వానిం గోరి వరించిన క్రొత్తపెండ్లి కూతురును కవచముల దొడుగుకొని బల్లెములు బూని యుద్ధసన్నద్ధులై మీవారు రాజపుత్రులతో గలసి పోరుసలిపి వీరస్వర్గమును జూరగొనిరి. అడువాండ్రే యంత సాహస మొనర్చి నపుడు మగవాండ్రు వెనుకదీయక నమరొన్ముఖులైరి. చిత్తూరు ముట్టడి కథ యన్నిటికంటె నెక్కువ దుఃఖకరమయినదియు సతి సాహసవంతమయినదియు నని చెప్పవచ్చును. అక్కరు తాను వసియించు కొండచివరనుండి చూచుచు నడుమనడుమ

మంట వెలుతురులో గోటమీద నెవరైన మనుష్యులు నిలిచినట్లు గనబడినపుడు తన తుపాకితో వారిం గొట్టుచుండెను. ఆ దినమున సాయంకాలము నమాజువేళ నక్కరు చక్రవర్తి మున్ను వేట కరణ్యమునకు బోవునప్పుడు పట్టపుటెనుగు నెక్కి పెద్దపులిరాకకై యెదురు చూచునట్లు పర్వత శిఖరమునుండి మెలకువతో నెవరి నిమిత్తమో కనిపెట్టియుండెను.

అప్పుడు దుర్గసంరక్షణచేయుచున్న జయమల్లుడను రాజపుత్రునియు తన బంటుకు గొంత యువదేశము చేయవలసి బురుజుమీడికి వచ్చెను. కొండమీదనుండి జాగరూకతతో జూచు చున్న యక్కరునకు వాని యాకృతి చూచాయగ గనబడియె. కనబడినతోడనే చక్రవర్తి సంగమను తన తుపాకిని బట్టుకొని గురిజూచి కొట్టెను, వెంటనే జయమల్లుడు ప్రాణములు విడిచి నేలబడియెను.

అతడు పడుటయు గోటలోపల సైనికులు జయమునం దాశ్వదులుకొని కడపటి కృత్యమును జేయబూనిరి. అడువాండ్రు బారుకట్టి జోహారుచేయుటకు సిద్ధమైరి. మగవారు రక్తాంబరధారులై తాంబూలములు సలుపుచు నూరేగింపు మహోత్సవమునకు జనునట్లు యుద్ధమునకు జనిరి పర్వత శిఖరమునందున్న యక్కరునకు గోటలో పొగలు మంటలు గనబడి కమరుకంపు కొట్ట నారంభించెను. మొగలాయి సైనికులు తత్కారణము లెరింగి రక్షణము బొత్తిగా లేకయున్న యుత్తరపువైపునుండి లోపల బ్రవేశించిరి. కాని అప్పటికిని జిత్తూరుకొట పగతురచే జిక్కలేదు. ఏలయన నిర్భయముగా నగ్నికుండములబడి మృతినొంది వీరపత్నులయొక్కయు వీర మాతల యొక్కయు గన్యలయొక్కయు భర్తలు పుత్రులు తండ్రులు రక్తవస్త్రములు గట్టి కొటలో బ్రవేశింపబోవు మొగలాయి సైనికుల హుమ్మని దలపడిరి. ఆ యుభయవీరులు పొదు సల్పినతావున బ్రత్యంగులము రక్తముతో దడిసి యడుగు జారు చుండెను. తురక సైనికులు చిత్తూరునగరమునందలి యిరుక్కు

సందులును వంకరపీడులను జొచ్చి యడుగడుగునకు నొక్కొక్క రాజపుత్రపీరుని వధియించుచు గ్రమగ్రమంబున జొరుచుకొని లోలోపలకు బోయిరి. ఆ దుర్దినమున నెనిమిదివేలమంది రాజపుత్రపీరులు మృతులై రణరంగము నలంకరించిరి. మృతినొందిన యాండువాండ్ర బలగములో దొమ్మిండుగురు పట్టపుదేవులు నైడుగురు రాజపుత్రకలు నుండిరి. అనాటితో చిత్తూరు యొక్క భాగ్యము కడముట్టెను. అదిమొదల నగరము మీవారు రాజ్యమున కెన్నడు మరల రాజధానిగ నుండలేదు.

అట్లు చిత్తూరునగరమును నిర్వీర్యముగజేసి యక్ష్పరచక్రవర్తి 1567 వ సంవత్సరము మొయినెలలో నొకదినమున కోటలో బ్రవేశించెను. మీవారు రాణా తరువాత నెన్నడునాభయంకర ప్రదేశమునకు వచ్చి కాపురముండలేదు. మరల మీవారు దేశస్థులు పగతురకబారి బడకుండ దానిని సంరక్షింపలేదు. రాజస్థానకథావళిం జదివి మీవారు రాజ్యముయొక్కయు జిత్తూరు నగరముయొక్కయు మహావైభవమును దెలిసికొన్నవారందఱు జిత్తూరుయొక్క యీనాటి యవస్థం జూచినపక్షమున మున్ను సకలైశ్వర్యసంపన్నమై బహుజన సంకులమైన యానగరమంతపాడుగ నుండుటకును రాజ్యలక్ష్మి కిట్లు వైధవ్యము గలుగుటకును గారణమేమని తలంపకపోరు తలంచి విచారింపక పోరు. ఉదయసింగు హరావళిపర్వతములోనికి బారిపోయి మరల నెన్నడు జిత్తూరురాక యా పర్వతముల సమీపమున నెయుదయపుర మనుపేరున నొకపట్టణమును గట్టించి దానిని రాజధానిని జేసికొని దేశమును పాలించుచు దనజీవితకాల శేషమును గడపెను. అందుచేతనే నేటికిని మీవారు రాణాయుదయపుర మహారాణా యనుపేరం బిలువ బడుచుండును. ఉదయసింగు తనజీవితకాలమంతయు మరల జిత్తూరును బట్టుకొని విజయము నొందవలయునని తలంచుచుండువాడు. అందుచేత దనయుద్యమము నెరవేలువఱకు గడ్డమును కత్తిరించుకొననని యతడు ప్రతినజేసెను అప్రతిన నెరవేరకమునుపే

యతడు లోకాంతరగతుడగుటంజేసి యాతని సంతతి వారగు నుదయపుర మహారాణాలు నేటివఱకు దమవంశక ర్తవలెనే గడ్డములు కత్తిరించుకొనక యుందురు.

చిరకాలమునుండి మీవారు సంస్థానమునకు రాజధాని యగు చిత్తూరునగరమును నామావశేషముగ నొనర్చిన యక్కరు చక్రవర్తి చరిత్రము సంగ్రహముగా నిచ్చట దెలిపెదము. ఢిల్లీ పాదుషాలలో నక్కరువంటి యోగ్యుడు గుణసంపన్నుడు మఱి యొకడు లేడని చెప్పవచ్చును. తండ్రి రాజ్యభ్రష్టుడై సింధు దేశపు పెడారులలో జరియించుకాలమున 1542 సం॥రమున నమరకోట పట్టణమునం దతడు జన్మించెననియు జనకుని మరణానంతరము 1556వ సం॥రమున బదునాలుగేండ్ల ప్రాయము వాడై యున్నపుడు సింహాసన మెక్కెననియు నిదివఱకు జెప్పి యుంటిమి. ఇతడు గద్దె యెక్కిన తోడనే షర్హాయొక్క సంతతి వారికి మంత్రియగు హేముడను హిందువుడు తనస్వామిపక్షమున నభిమానము గలిగి మహాసేనం గూర్చుకొని యక్కరుమీదికి యుద్ధమునకు వచ్చెను. అక్కరును వాని గుండెకాయయు సంరక్షికుడు నగు బేరాముఖానును గలసి హేమునిమీదికి బోయి వాని నోడించి పట్టుకొనిరి. హేముని స్వహస్తముతో జంపుమని బేరాముఖాను డక్కరుతో జెప్పెను. అసహాయుడై చెరలోనున్న దీనునిజంపుట యనుచితమని యత డట్టిపని కొల్లడయ్యె. బేరా ముఖానుడు హేముని స్వహస్తముతో నరికిచంపెను. బేరాముఖాను డక్కరును పుత్రప్రేమతో నాదరించి యుక్తవయస్కు డైనపిదప రాజ్యము నప్పగించెను అక్కరు రాజ్యభారమును వహించి హిందువు లొక కన్నుగ మహమ్మదీయులు రెండవకన్నుగ నెంచుకొని భరతఖండమును న్యాయముగ బాలించెను. ప్రజ లందఱు అక్కరుని కేవలము ధర్మరాజని కొనియాడిరి. మహమ్మ దీయు లని పక్షపాతము లేక హిందువులని క్రోధములేక యిద్దఱును సమానముగ నమ్మి యిరువురకు గొప్పగొప్ప యుద్యోగములు భేదము లేకుండగ నిచ్చెను. సేనాధిపతులు వానిక్రింద హిందువు

లనేకులుండిరి. రాజపుత్రులకు దనకుమైత్రి హెచ్చునట్లు వారి పిల్లలం దాను బెండ్లియాడి పట్టపుదేవులం జేసెను. ఈతని జ్యేష్ఠ పుత్రుడును వానియనంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చినయతడు నగు జహంగీరు చక్రవర్తి యొక రాజపుత్రస్త్రీవలన గలిగినగుమారుడే రాజపుత్రవీరులును దమయెడల జక్రవర్తి చూపు గౌరవమునుబట్టి తాముగూడ జక్రవర్తికి విధేయులై చుట్టములై నెచ్చెలులై యవసరమగునప్పుడు తమ ప్రాణములనైన నడ్డము వేసి వాని ప్రాణమును గాపాడుచు వచ్చిరి. అక్కరు మిక్కిలి పండిత పక్షపాతి. ఆ చక్రవర్తి యాస్థానమున అరబ్బీ పారసీ భాషలు నేర్చినపండితులే గాక సంస్కృతమును దేశభాషను నేర్చిన పలుపండితులుండి యనేక బహుమానముల నందుచు వచ్చిరి. అతని స్వమతమునందు గౌరవము దక్కినమతములందు నిరసనము లేదు. ఖురానునేర్చిన మౌలవీలను క్రైస్తవమత బోధకులను బౌద్ధపండితులను వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులగు బ్రాహ్మణులను పారసీమతస్థులను దనకొలుపునకు బిలిపించి వారిచే వాదములు చేయించి సర్వమతముల పారములం గ్రహించుచుండువాడు. వానిని హిందువులు వేదాంతి యనియు క్రైస్తవుడనియు మహమ్మదీయులు మహమ్మదీయుడనియు జెప్పుచుందురు. ఈపనిషత్తులయెడ నక్కరునకు గడుప్రేమయని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. ఆయన వితంతు వివాహములు హిందువులలో జేయింపవలయునని కొంతప్రయత్నముచేసెను. ఘోరదురాచారమగు సహగమనమును దన దేశమున జాలవఱకు మానిపించెను.

ప్రజలకు భారముగానున్న వన్నులనేకములు దొలగించెను. రాజాబ్ టడర్ మాల్ అను హిందువునకు గొప్ప యుద్వోగమిచ్చి దేశమునందున్న యీవాంజిరాయితీ భూములను వానిచేత జాగ్రత్తగా కొలిపించి పంటనుబట్టి యా భూములను వన్నులుగట్టించెను. పండిన పంటలో నాలుగవవంతు చక్రవర్తి పన్ను క్రింద గ్రహించుచుండును. అక్కరుచక్రవర్తి విద్యావంతుడు మహావీరుడు లోకవ్యవహారములు చక్కగ దెలిసిన

వాడు ఈశనివంటి చక్రవర్తి నేటివరకు హిందూదేశమునకు మరల రాలేదని జనులు చెప్పుకొనుచుందురు. ఆయన రమారమి యేబదిసంవత్సరములు భరతఖండమున బాలించి సకల జనస్థవనీయుడై క్రీస్తుశకము 1605 వ సంవత్సరమున లోకాంతర గతుడయ్యెను.

హల్ది గట్టు యుద్ధము

అక్కరు చక్రవర్తి చిత్తూరును నాశనముచేసి పోవునప్పుడు దేశమునం దంతట దారిద్ర్యమును, మనుష్యుల హృదయముల యందు నిరుత్సాహమును నెలకొలిపి పోయెను. మీవారుయొక్క గొప్పతనమంతయు గథావశేష మయ్యెను. పుణ్యభూములు పుష్పవనములు కోటలు కోవెలలు సంపూర్ణముగ నాశనము నొందెను. దేవతాచరిత్రములను రాజపుత్రవీరుల దిగ్విజయములను దెలుపుటకు దేవాలయపు గోడలమీదను వ్రాయబడిన చిత్తరువు రూపుమాసెను. విన్నాణములుదెల్పు వింతసరకులను తీసికొనిపోవుటకు వీలైనంతవరకు శక్తివంచనలేక మహమ్మదీయు లెత్తుకొనిపోయిరి. దిగ్గజములను జెవుడు వణుపజాలు రణభేరులు మ్రోగెడు కాలము పోయినది. నగరరక్షణము చేయుమని ప్రార్థించి నగరదేవత కఖండ దీపారాధనము జరుగు మేలు దినములు గఠించినవి వేయేల? రాణావారి మందిరద్వారములే యక్కరు కట్టినపదలచిన క్రొత్తపట్నమునందలి మందిరము నిమిత్తము తీసికొని పోబడెను. దేశమునంతను దుడిచివేయు చున్న యుద్ధతరంగ మంతతో నిలిచిపోయెను.

రతంభూరుకోట వెనుక బహుదూరుషాచేత జిక్కైనని చదువరు లెఱుగుదురు. తరువాత దాని నా మహమ్మదీయ ప్రభువువద్ద నుంచి బూందీ సంస్థాన ప్రభువగు హర యనునతడు జోహాణవంశస్థుడగు మరియొకడు మరల బట్టుకొనిరి. ఆ కోట యీ కాలమున బూందీ ప్రభువగు నూర్జును డనునతని యధీన మున నుండెను. అతడు మీవారు రాణాకు లోబడి యరిగ్గాపై

యాకోట నేలుచుండెను. ఈ నూర్జనుడు వెనుక చిత్తూరు ముట్టడిలో బహుదూరుపాతో యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యర్జున రావు కుమారుడు అక్కరుచక్రవర్తి యాకోటను కొంతకాలము ముట్టడించి పట్టుకొనలేకపోయెను. దానికి తోడుగ నతడు కార్యంతరములమీద మరియొకచోటికి బోవలసివచ్చినందున నీముట్టడి నాపదలించుచుండెను. అంతలో నక్కరునకు సమ్మిక బంట్లును రాజస్థానమునకు ద్రోహులనగు నిరువురు రాజపుత్రులు మోసముచేసి యాకోట చక్రవర్తి కప్పగించిరి అంబరుదేశ ప్రభువగు భగవానుదాసుడును వాని యన్నకొడుకగు మానసింగు ననువారే మామహనుభావులు ఈ యుద్ధము ద్రోహముచేయని పక్షమున రతంబరుకోట శత్రుదూర్గమమై నిరపాయస్థితి నుండి యుండునుగదా!

నూర్జనుని గలసి మాటలాడిన పక్షమున జక్రవర్తికి చాల లాభము గలుగునని సమ్మి మానసింగు దర్శనముచేసి మాటలాడ వలయునని యున్నది గనుక కొంతకాలమువరకు యుద్ధము మానవలసినదని నూర్జనునకు వర్తమానమంపెను నూర్జను డందుకు సమ్మతించినందున మానసింగు తాను చక్రవర్తి రాయ బారినని పేరుపెట్టుకొని కొంత పరివారముతో గోటలోనికిబోయి యాతనిచేత సబహుమానముగా గౌరవింపబడెను మానసింగు నూర్జనుడు నొండొరులతో సంభాషింపుచుండ హఠాత్తుగ నూర్జనుని మేనమామ కూర్చున్నచోటనుండి లేచి రాజా మానసింగుయొక్క వెనుక నిలిచియున్న చోపుదారువంక జూడదొడంగెను అటు కొంతసేపు చూచి యతడు సోపుదారు జేతిలోనుండి వెండికట్టును వినయమున దీసికొని నూర్జనుడు సాధారణముగా గూర్చుండు స్థలమున నాచోపుదారుం గూర్చుండబెట్టెను. అప్పుడందఱు తెల్లబోయి చూడదొడగిరి. నిగనిగలాడునట్టి యాకాటుక కన్నులును మేని చామనచాయను ముక్కుమీద నెడమప్రక్కనున్న పుట్టుమచ్చను జూచి యతడు తప్పక యక్కరుచక్రవర్తియని మున్ను వాని నెరింగినవారు కొందఱు నిశ్చయించిరి. కాని

గ్రహించినవారు సందేహించి చెప్పక యూరకొనిరి. గ్రహింపనివారు వెలవెలబారి చూచుచుండిరి. ఇంటికివచ్చినయతిధికిహనిచేయుట రాజపుత్ర ధర్మవిరుద్ధము, హనిచేయక యుండవలయునన్న దుర్బేద్యమై పొతుటిగకైన జొరరాక సింహగుహయని చెప్పదగిన యా కోటలోనికి దనకు దానై చక్రవర్తివచ్చి లోటుపాటులనెల్ల గ్రహించెగదా! చక్రవర్తిమాట యటుండ తమకంత మహా ద్రోహము జేసిన మానసింగు నేమి చేయవలయునని యక్కడ నున్న రాజపుత్రుల కందరకు సందేహములు దోచెను

రాజపుత్రు లిట్లు కళవళమందుచుండ నక్కరు నదరు బెదరులేక నిర్భయముగ గూర్చుండి కొంతసేపటికి గంభీరమగు స్వరముతో “నూర్జనా! ఇప్పుడు కర్తవ్య మేమని” యడిగెను. నూర్జనుడు తెల్లబోయి యప్పలుకుల కేయుత్తర మిచ్చుటకు దోచకయుండ మానసింగు ధైర్యము తెచ్చుకొని “కర్తవ్య మేమున్నది? రంతబారుకోట దేవరవారికి సమర్పించి నూర్జనుడు మివాడై గౌరవమందుటయే” యని పలికెను చెయునదేమియు లేక కోట యక్బరున కప్పగించి తొలగెను ఈ విధముగ బంధు ద్రోహముచేత రంతంబరుకోట మొగలాయిలపాలైనదని రాజస్థాన చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. అట్టి యవస్థలో నెంతటి మానవంతుడైన నట్లే చేయవలసియుండునుగదా! రాజస్థానమునందలి సంస్థానములు తమలో తమ కైకమత్యములేక దేనిమేలు నదియే చూచుకొనుచు బనిచేయుటయే గాని యావద్దేశము యొక్క మేలును జూడకపొవుటచే స్వనామమును గ్రహక్రమముగ దెచ్చుకొని జొచ్చెను దేశమునందు గల శూరశిఖామణుల నెల్ల రావించి దేశాభిమానము గలిగించి యుద్ధములు చేయింపగల సమర్థుడు రాజాసంగుడు గతించుటయు సూర్యవంశపు రాజులు గద్ది యొక్కుట కనర్హుడగు నుదయసింగు రాజగుటయు నాశనమునకు ముఖ్యకారణములు. అక్కరు చూచిన సాహసమును మనోధైర్యమును ‘రంతంబరు’ కోటలో నున్నవారి కత్యద్భుతమును గలిగించెను. విశేషించి యతడు ధీరోదాత్తుడగు పగతుడనియు

నీచశత్రువుడు కాడనియు వారికి దోచెను. మఱియు నతడు రాజపుత్రుని వివాహము జేసికొని యామెను తన మతములో గలియుమని బలవంతపెట్టక యామె యిచ్చవచ్చిన దేవతల నారాధించుకొనవచ్చునని సెలవిచ్చుటం జేసి యాచక్రవర్తి మహోదారుడని యా రాజపుత్రులు గ్రహించిరి. బూందీసంస్థాన ప్రభువు లదివఱకు మీవారు సమిత్తము పోరి చాల నష్టపడిరి. అందుచే నక్కరు వారియభిమానమునకు లోపముగలుగకుండు నట్లు సంధి జేయదలంప 'నూర్జనుడు' సంతోషముతో నంగీకరించెను. ఆ సంబంధనలవి. నూర్జనరావు తన యేబదిరెండు జిల్లాల నెచ్చటియట్లు పాలించుకొనవచ్చును అవసర మగు నపుడు ఢిల్లీ పాదుషాకు గొంతసేన నతడు పంపవలెను. బూందీ రాజులు మొగలాయిలకు నెప్పుడు తలపన్ను నీయనక్కరలేదు చక్రవర్తి బూందీ ప్రభువులను సింధునది దాటి యావలకు యుద్ధములకు బంపగూడదు. బూందీ రాజకన్యను మొగలాయిలు పెండ్లియాడ దలంపగూడదు. బూందీవారి భేరిలు ఢిల్లీకొట గోడలు నడుమ వాయింపవచ్చును. ఆ రాజులు ఢిల్లీచక్రవర్తి దర్బారు బ్రవేశించునపుడు తమ యాయుధములనెల్ల ధరించి యుండవచ్చును చక్రవర్తికి దక్కిన రాజులవలె నేల సాగిలంబడి మొక్కనక్కఱలేదు పరతు లింతయనుకూలముగ నున్న పుడు నూర్జనుడు వాని కంగీకరించుట యొకవింత కాదు కాని యతడు సమ్మతించిన మాత్రమున పొరణగలేదు. వీలయిన తొల్లి బహదూరుషా యా కొటంబట్టుకొన్నపుడు వానివద్దనుండి 'శాంతహారు' డనునొక రాజపుత్రవీరుడు దానిని వదలించి నూర్జనరావున కప్పగించి మీవారు రాణాలకులోబడి దాని నేలుకొమ్మని చెప్పెను. అందుచే నతడిప్పుడు జరిగిన స్వామిద్రోహమును సహంపా నూర్జనుడు చేసికొన్నసంధి కొడంబడక చక్రవర్తి నెదిరింప సన్ననించుకొనెను. కాని యతనివద్దనున్న సైన్యమతిస్వల్పముగనుండెను అయిన నెమి! చేజేతుల కొటను పగతుని కప్పగించి సుఖించుటకంటె నిష్కళంకచరిత్రలై

దేశమునిమిత్రము గౌరవముగ బ్రాణముల విడుచుటయే యుత్తనుమని యతడు నిశ్చయించుకొనెను. అట్లు కృతనిశ్చయముడై హరవంశజుడగు రాజపుత్రు డెవ్వడు ప్రాణములు కంఠమునం దుండగా రంతంభారు కౌటవిడిచి పోవగూడదని యొట్టుపెట్టి యది యొకస్తంభముమీద వ్రాయించి యనంతరము రక్తాంబరధారుడై దేశాచారప్రకారము తాంబూలము వేసి తన పరిజనులతో గూడి చక్రవర్తిసేనల నెదిర్చి ప్రాణములు విడిచెను. అది మొదలు నేటివఱకు హరవంశజుడగు రసపుత్రు డాకౌటదరిం బోవునపుడు సిగ్గునం దలవంచుకొని పోవుచుండును.

అనంతర మక్కరు చిత్తూరుం దోచుకొని యాద్రోపుడు ధనముతో ఢిల్లీ ప్రవేశించెను. అతడు మహమ్మదీయుడైనను హిందువులలో బరాక్రమవంతుడగు శత్రువు డుండినపక్షమున వాని నతడు తగునట్లు గౌరవించుచు వచ్చెను. ఈ చిత్తూరు దండయాత్ర ముగిసినది మొదలు, అక్కరుచక్రవర్తి రాజపుత్రులకు గొప్పయుద్వేగము లీయ నారంభించెను. అతనిప్రధానమంత్రిలలో గొందరు సేనాధిపతులలో గొందఱు రాజపుత్రులుండిరి. చక్రవర్తి మీవారు విడిచిపోయిన పిదప నుదయసింగు తానది వఱకు దాగియున్న యడవులలోనుండియు గొండలలోనుండియు వెలువడివచ్చి తనగౌరవహీనమయిన జీవితమును నిచ్చటచ్చట కొంతకాలము గడపి వసియించుటకు బట్టణమైన లేకపోవుటచే యొకనగరమును నిర్మింప దలంచి ముందుగా నొకసరస్సు గల్పించి యాసరోవరతీరమున నుదయపుర మనుపేర రాజధానిగట్టి యందుబ్రవేశించె. ఆ సరోవర మిప్పటికి నుదయసాగర మనుపేరం బరగు చున్నది. అది యేమిదోసమో కాని మీవారు రాజధానిలో శూరశిఖామణు లనేకులుండగ వారిలో నెవరిపేరంబరగక పొరుషహినుడగు నొక యపాత్రునిపేర నేటికి బఱగుచున్నది. ఉదయసింగు మహారాజునకు నిరుపదియైదుగురు కుమారులు గలరు. బహుపుత్రులకు జనకుడై యుండుట దప్ప యుదయసింగునివద్ద లోకులు సంతసింపదగిన యోగ్యత మతి

యేదియు లేదు. అతని ప్రియపుత్రుడు జగ్ముల్ అను నతడు. తన యనంతరమున వానినే రాజుంజేయుట కతడు నిశ్చయించుకొని సింహాసనమునకు న్యాయముగ రాదగినవాడును ప్రథమ భార్య కుమారుడగు ప్రతాపుని రాజ్యహినుం జేసెను. కొడుకుల యెడల నుదయసింగు మిక్కిలి కఠినుండని చెప్పవచ్చును. వేఱొకమారు సూక్తుడను మఱియొక కుమారుని జంపింప దలంప బంధువులందఱు బ్రతిమాలి యాపి యా కుఱ్ఱవాని దేశమునుండి యవ్వలకంపిరి.

సూక్తుడు పుట్టగానే వానిజాతకమును వ్రాయమని తండ్రి జ్యోతిష్ముఖం బిలిపింప వారు మీనమేషములు లెక్కపెట్టి గ్రహచారముల జూచి నోరు చప్పళించి “ఈబాలుడు స్వదేశము నకు శత్రు డగుటయేగాక స్వకులమునుగూడ నిర్మూలముజేయు నని చెప్పిరి. అప్పులుకులువిని తండ్రి భయబడి యది మొదలు వానిని గడుజాగరూకతతో జూచుచుండెను. సూక్తుడైదండ్ర ప్రాయము గల బాలుడైనప్పు డొకనాడు తండ్రివద్ద నాడుకొను చుండగా లోహకారు డొకడు పదునైనగత్తిని దెచ్చి రాణాకిచ్చెను. అది వాడి గలదో లేదో చూచుట కుదయసింగు దానితో దూది బుంగ నఱికి యది పదునైనదే యని సంతసించి యక్కడ పెట్టెను. వెంటనే సూక్తు డా ఖడ్గమును బట్టుకొని “కత్తులు మనుష్యులను నరకుటకు గాని దూది నరకుటకుగా”వని పలుకుచు నొక్కయేటున నెముక గనబడునట్లు తనచేయి నరకుకొనెను. అచేతినుండి క్రొన్నెత్తురు జొటజొటగారి నేలబరచిన రత్నకంబళమును దడిపి చూపఱకన్నులకు వెరపు గొలుపుచున్నను బాలుడుమాత్రము బెదరక నొప్పి యని యెడ్వక యెప్పటియట్లు నిశ్చలుడై నిలిచెను. కడువిఱికియగు నుదయసింగు కుమారుని మహాసాహసమునుజూచి సహింపలేక యా యీడు బాలునియందంత వైపరీత్యము గనబడుట దేశమున కరిష్ట మని భావించి తత్క్షణమే యా బాలుని వధియింపుడని తలారుల కప్పగించెను. తలవరు లాకుఱ్ఱని వధియించుటకు

గొంపోవుచుండ మార్గమధ్యమున చందావతుకులస్తుడగు రాజ పుత్రు డగపడి యావద్వృత్తాంతము విని తెలివి యుట్టిపడు చున్న యా బాలుని మొగము జూచి విడువలేక కనికరము పెంపున వానిం జంపనీయక వెంటబెట్టుకొని రాణావద్దకు వచ్చి బాలుని బ్రతికింపు మని ప్రార్థించి “నాకు సంతానము లేదు. నేను వీనిం బెంచుకొనియెద. వీడు నా కులదీపకుడై యుండు గాక!” యని పలుక దగ్గరచుట్టమును మిక్కిలి ప్రబలుడు నగు చందావతువంశస్థునిమాట కెదురాడలేక యుదయసింగు తలయూచి యూరకొనియె. చందావతుడును బాలుని తన రాజ ధాని యగు సాలుంహ్రానగరమునకు గొంపోయి నేల నడవ నీయక కడు గారాబమునం బెనుచుచుండె.

చిత్తూరు విడిచివచ్చిన నాలుగుసంవత్సరముల కుదయ సింగు శరీరస్థితి చెడినందున తన మరణ మాసన్నమగు చున్న దని యెఱింగి లోకాంతరప్రయాణమునకు వలయుప్రయత్నము చేయసాగెను. అది వసంతకాల మగుటచే మీవారుసంస్థానమున గల సామంతరాజు లందఱు రాణాతో గలిసి యడవిపండివేటకు బోవునట్టి సమయము. ఈ వేటకు బోవునపుడు రాణా సామంత ప్రభువుల కాకుపచ్చని బట్టలు కొన్ని బహుమానముగ నిచ్చి వారిని వెంటబెట్టుకొని వేట పలుపు వాడుక గలదు. అవాడుకం బట్టి ప్రభువులందఱు నుదయసింగు మంచముచుట్టు జేరిరి ఉదయసింగు చావకమునుపు నోటమాట యున్నపుడె తన యనంతరమున జగ్మల్ రాణా కావలయునని చెప్పెను. అతని మనసులో నేమున్నదోకాని యపుడైన జ్యేష్ఠపుత్రుడగు ప్రతాపుని మాట యెత్తనేలేదు. అనంతరము కొన్నినాళ్ళ కుదయసింగు మృతినొందెను. అదేశాచార ప్రకారము పీనుగును పురోహితుని యింట బాఱవైచి దహనాదికర్మములు జరుపునుని చెప్పి రాజ బంధువులు కుమారుని పట్టాభిషేకము నిమిత్తము మందరము నలంకరింప జొచ్చిరి.

ఉదయసింగు జగ్గుల్లును రాజ్యాధ్యక్షుడుగ జేసినప్పుడు సోని గుఱ్ఱసంస్థానప్రభు వెక్కడుండెను. ఉదయసింగుని పట్టపుదేని యాతనికి జెల్లె లగుటంజేసి యాప్రభువు ప్రతాపునికి మేనమామ. అందుచే దన మేనల్లుడు సింహాసనభ్రష్టుడుగ జేయబడుటకు సహింపనోపక యావీరుడుదాపుననున్న చందావతునంశస్థులు జూచి మీరు దగ్గరనుండియే గుట్టియక్రమము జరుగుచుండ నుపేక్షింతురా? యని యడిగెను. చందావతు దాపలుకులు విని మఱియొక మాటమీద బెట్టి యిట్లనియె “చావునకు సిద్ధముగనున్న యతడు పాలిమ్మని యడుగుచుండగ మనము వద్దననేల? మృతినొందుచున్న వానిమాట కడ్డము చెప్పనేల? వానికోరిక యాలాగె చేయుదమని తరువాత మన యిష్టము వచ్చినట్లు చెసికొనగూడదా” యని యా మాటల యభిప్రాయము అట్లుపలికి తనపలుకుల యర్థము విస్పష్టమగునట్లు ప్రభువుకు వెండియు నిట్లనియె. “అయ్యా! నేను నీ మేనల్లుని పక్షము వాడనే తప్పక నేను ప్రతాపునకీ సహాయము చేయుదును.”

ఇట్లు వాగ్దానములు జరిగిన జగ్గుల్లునకు పట్టాభిషేకము చేయుటకే ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. సామంతరాజులందఱు నుదయసింగు కోరిక చొప్పున జగ్గుల్లును రాజాగా జేయుటకు వచ్చి కూర్చుండిరి. ప్రతాపుడు సోదరుని రాజ్యమునందుండట తనకు సేమముకాదని తలంచి యే దేశాంతరములకైన బోవ నిశ్చయించి గుర్రములకు జీనువేసి పయనముగమ్మిని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. జగ్గుల్లు పట్టాభిషేక మహోత్సవమునకై లేచి గద్దె యొక్కబోయెను పట్టాభిషేక మప్పుడు చందావతు కులవృద్ధు రాజాకు నడుమునకుం గత్తికట్టవలసిన యాచారముగలదు ఆ యాచారము నడుపుటకు జగ్గుల్లున కొకప్రక్క చందావతువంశస్థుడును రెండవ ప్రక్క వానోద్యోగి పట్టుకొని తారువంశస్థుడగు వెంక వీరుడు నుండిరి. చందావతుడు గద్దె యొక్కబోవుచున్న జగ్గుల్లుయొక్క బట్టుకొని “దేవా! మీరు పొరగిడుచున్నారు.

యొక్కవలసినదికాదు, అది మీ సోదరుడగు ప్రతాపు డధిష్ఠింప వలసినది” అని సర్భయముగ జెప్పెను. జగ్ముల్లు వానిపలుకులు సరకుసేయక యతని చేయి విదల్చుకొని యాగడము చేయ దలంచెను. కాని చందావతుడు వానిని సందిట నిరికించి యొక చోట గూలవైచి ప్రతాపునిం దోడితొచ్చి గద్దెయేక్కించి వాని మొలకు గత్తిగట్టి సాగిలంబడి ముమ్మారు వాని చరణములకు మ్రొక్కి మీవారు రాణా ప్రతాపసింగేయని మేఘగంభీర భాషణములతో నొక్కిచెప్పి చప్పట్లుకొట్టెను.

అంతకుమున్ను రాజ్యభ్రష్టుడై దేశములపాలై పోవలసిన యవస్థలోనుండి యాకస్మికముగ మఱడలాధిపతియై సింహాసన మెక్కగలిగినందులకు గర్వించి విజృంభింపక ప్రతాపుడు నిశ్చలమనస్కుడై శాంతముతో నుండెను. పట్టాభిషేక మహోత్సవము ముగిసినతోడనే ప్రతాపుడు సామంతప్రభువులం బిలిచి యది పసంతకాలమనియు నడవివందిని వేటాడి గౌరికి సమర్పించి ముందు సంవత్సరము తన యదృష్ట మెట్లుండునో తెలిసికొనవలయునని జెప్పి గుర్రమెక్కి వారిం దొడ్కొని వేటకు బయలు వెడలెను. రాజస్థానమునం దంతట గౌరి యిప్పటికి ననేక నామములతో బూజింపబడుచున్నది ఇట్లు వెడలి వారడవివందిని జంపి దానిని దేవి కర్పించి యామెను సంతుష్టిపరచి మరచటి యేడు తమకు జయకరముగ నుండునని తెలిసికొని సంతసించిరి. అది మొదలు రాణా ప్రతాపసింగు పలుమా రీవిధముగ బలుకుచువచ్చె. “రాణా సంగునకు నాకును నడుమ మా తండ్రి యుపయసింగు లేకుండ నేనే సంగుని కుమారుడనైన పక్షమున గొడ్డుమాంసము తిను తురకవాడువచ్చి యీ దేశమున నడుగు పెట్టగలడా! రాజపుత్రులను లోబరచుకొనగలడా!”

మీవారు రాజ్యమునకు స్వాతంత్ర్యమును దేవలయునని ప్రతాపునకు గౌరికయున్నది కాని యిది నెరవేలుట యసాధ్యము. రాజప్రతాపసింగునకు ధిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములే కాక మరలలోగూడ శత్రువులుండిరి. మార్వారు బూందీ

బికనీరు అంబరు మొదలగు సంస్థానముల యధిపతులు చక్రవర్తికి దాసులైయుండిరి. అందు బూందీనంస్థాన ప్రభువు దక్కదక్కినవారు దాసులగుటతో దనవినందక తమ యాడుపడుచుల దురకకిచ్చి పెండ్లిగూడ చేసిరి. వారిమాట యేల? ప్రతాపుని సోదరులలో నొకడగు సూక్తుడనువాడు తీన యన్నను విడిచి యక్కరు చక్రవర్తి శరణంబుసాచ్చి యాతనిచేత నేలుటకు గ్రామంబులం బడసి మాన్యుడైయుండె. అతడును బిడ్డలును సూగ్రవతులను పేర చక్రవర్తి కొలువులో బ్రతిష్ఠితులైయుండిరి. మీవారు దేశము నిరంతర యుద్ధములచేత ధనశూన్యమగుటయే గాక యాయుధశూన్యమై వీరశూన్యమై యడవియటులుండె. ఆ యవస్థలో మహావీరుడగు ప్రతాపు డొక్కడు చక్రవర్తితో బగ సాధించెను గాని మరియొకడైనపక్షమున నందు దొరికినదే చాలునని చప్పుచప్పున చక్రవర్తితో సంధిచేసికొని యాతని మన్ననలకుం బాతుడై సుఖముగ నుండియుండును.

మీవారుదేశములో బుట్టిన రాచవాడు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లొంగి నలాము చేయగూడదనియు వానిని తాము గెలువలేకపోయినను తరిమి దోచుకొని బెదరగొట్టి సిలుగులం బెట్టవచ్చుననియు వీలు దప్పి వచ్చినప్పుడు గౌరవముగ రణముఖంబున జచ్చి వీర స్వర్గము జూరగొనవచ్చుననియు నందుచే సంధిచేసికొనగూడ దనియు వాని యభిప్రాయము. ఆ యభిప్రాయముంబట్టి తురక లను స్వదేశములనుండి వెడలగొట్టి మీవారును తొల్లింటి గొప్ప దశలోనికిం దెచ్చువరకు గడుపార కూడుతినననియు గంటినిండ నిదూరపొననియు నాడు ప్రతిస జేసెను.

ఇట్లు సంకల్పించి యా గడియ మొదలు ప్రతాపుడు సంకల్పసిద్ధి యగువరకు గొన్ని నియమముల నేర్పరచు కొని యెను. సేన బయలుదేరినపుడు ముందుమోగు రణదుండుభులది మొదలు వెనుక వాయంపవలయును. శత్రువులను జయింపలేని పిరికివాని రణదుండుభులు వెనుక నుండవలయునే గాని ముందుండదగదని యిట్లుచేసెను. 2. రాణావారు భోజనము

చేయు వెండి బంగారు పళ్ళెములు పాత్రములు తీసివేయించి తనకును తనతోడి సామంతప్రభువులకును శత్రునాశనము సేయువరకు భోజనార్థము విస్తళ్ళు చాలునని యానతిచ్చెను.

3. ఆయన నిత్యము పవ్వళించు హంసతూలికా తల్పములవ్వల బారవైచి తన గుర్రమును శత్రువులకోటలో గట్టివేయువరకు దాను గడ్డిపాన్చుమీదనే పండుకొనునట్లు శపథము జేసెను.

4. చిత్తూరునగర మెప్పటియట్లు రాజస్థానమునకు దీపమై వెలయునంతవరకు ప్రతాపుడు తాను తన సామంతులు గడ్డములు కత్తిరించుకొనగూడదని శాసించె. ఆ దినము మొదలు చిత్తూరు రాజధాని జేసికొనువరకు మరల రాజధానిలో నుండ గూడదని యుదయపురమును విడిచి కమలమియరు కోటలో గాపురముండి యెందేని బోవలసివచ్చినప్పుడు గుడారములలోనే వసించుచు వచ్చెను.

ఇట్లు సంకల్పించిన తోడనే మున్ను తన తండ్రి మూర్ఖత వలన యన్యకుటుంబమునకు బోయిన తన తమ్ముని సూక్తుని రావించెను. ఆ బాలుని పెంచుకొన్న తండ్రికి ముసలితనమున గొడుగులనేకులు పుట్టినందున దత్తతపుత్రుపై మోహముతగ్గెను. కావున సూక్తుడును పాలకపితను విడిచి వచ్చుటకు వగవక కడుసంతోషమున నన్నవద్దకువచ్చి యతని యనుగ్రహంబునకు బాత్రుడై వానిని గొల్చుచుండెను. వచ్చిన క్రొత్తలో నన్నదమ్ము లిద్దరు మిక్కిలి సాహర్థ్యముతో నుండిరి. కాని దినములు గడచిన కొలది స్థితి వెనుకటియట్లే యయ్యెను. తమ్ముని కన్నపై నసూయ పొడమెను. రాజ్యమేలుటకు తన యగ్రకంఠ దానె యెక్కువ నమర్చుడనని సూక్తుడు తలచి యప్పుడప్పుడు దుర్విషయములు జూపుచుండ నొకనాడు వేటాడుతరి నన్నదమ్ములకు మాట పట్టింపు వచ్చెను. ఆ మనస్ఫుర్త యంతంతకు బ్రబలవైరముగ బరేణమింప సూక్తు డన్నతో నిట్లనియె. “మన మిరువురము గుర్రములనెక్కి బల్లెముల చేతబట్టుకొని ద్వంద్వయుద్ధముచేసి యెవడెక్కువ బలవంతుడో నిర్ణయించుకొందము” పూర్వము

తన తాత వ్యాఘ్రగిరియొద్ద జయముగొన్నట్లై తానును జయము గాంచవచ్చునను ధైర్యమున బ్రతాపుడాయుద్ధమునకు సమ్మతిం చెను. దేశాచార ప్రకారము గౌరవముల నడపదలచి వారుభ యులు ముందు నీవు కొట్టుము, ముందు నీవు కొట్టుమని యొకరి నొకరు హెచ్చరించుకొని ముందారంభించుట కెవనికి జేతులు రాకపోవుటచే నొక్కసారిగ నిరువురు నొకరిపై నొకరు దుముకుటకు సిద్ధముగ నుండ నంతలో బురోహితుడు వారియిరువురనడుమ నడ్డముగ నిలిచి యతిదారుణమై కులనిర్మూల కారణమైన యాపొరుడుగూమని వేడెను.

అప్పటికా వీరులగ్రోధములు మేరమీఱినందున గురువు మాట మీది గౌరవముచేతగాని బంధుత్వముచేతగాని వారు పొరు మాన నెల్లక పొడుచుకొనుటకు బల్లెముల దూసిరి. ఏయుపాయ ముననైన నీకుటుంబ కలహమును నివారింప దలచి పురో హితుడు కర్తవ్యమేమియుం దోపక యెట్టకేలకు దనచేతిబల్లె ముతో దాను బొడుచుకొని యిరువురకు నడుమ నేలబడియె. ఆ యమానుషకృత్యముజూచి రాజపుత్రు లిరువురు సంభ్రాం తులై గురుప్రాణరక్షణము చేయుటకు గుఱుములమీదనుండి క్రిందికి గుభాలున దుమికిరి. కాని గురువుగా రంతకుమునుపే మేనుదొరగిరి పవిత్రమగు గురువుగారి శరీరరక్తము సోదరుల కిరువురకు మధ్యగ బాటుటచే నదిదాటి యొకరిపై నొకరు దుముకుటకు వారికి మనసొప్పదయ్యె. గురువు పోయిన బోయె గాని కలహము మాత్రము నివారితమయ్యెను ప్రతాపుడు కొంత సేపటికి దెలివి తెచ్చుకొని సోదరునిం జూచి నీవు నాయెదుట నుండి దేశాంతరమునకుం బొమ్ము. ఇచట నిలువవలదని పలికెను. చిత్తమని కపట వినయముతో నమస్కరించి సూక్తుడు గుఱుమెక్కి వెంటనే ఢిల్లీకి బోయెను. అనాటిపొరువలన రాణా ప్రతాపునకు సోదరవియోగమును ఢిల్లీచక్రవర్తికి గొప్ప మిత్ర లాభమును గలిగెను.

ఇట్లు కొందఱా ప్రబంధువులు కొందఱు రాజపుత్రులు విడిచినను ముఖ్యపామంతప్రభువు లనేకులు ప్రతాపునకు దోడుపడిరి. జగ్ముల్లును సింహాసన మెక్కింపదలచిన నాడెట్లుండెనే యట్లే చందావతుకులజుడు నేటిశిని రాణాపక్షము వహించి యుండెను. జయమల్లుని కొడుకులును, పుట్టయొక్క కొడుకులును తండ్రిమార్గము ననుసరించి రాణాకు విధేయులైరి. అక్కరు చక్రవర్తి వారి కెంతెంత లంచముల నియ్యదలచుకొన్నను వారు తమ స్వామిభక్తిని దుచ్చభసమునకై విక్రయింప నొల్లరైరి.

శౌర్య మెంతయున్నను సేనాబలము తక్కువగుటచే రాజపుత్రులు తురకలను బ్రత్యక్షముగ నెదిరింప జాలరైరి అందుచే వెనుక రాణాహమీరు “ అల్లాయుద్దీను ” మీద బ్రయోగించిన మాయోపాయములే రాజపుత్రులు మరల బ్రయోగింపవలసి వచ్చెను. అంతట రాణాప్రతాపసింగు కొండలలో వసియింప బోవుచుండుటచే దేశమునందలి జనులందఱు వానిని వెంబడింప వలయుననియు రానివారు కానివారే యనియు దేశమందంతట నతడు చాటబంపెను. ప్రజలు రాజాజ్ఞ శిరసావహించి నేల దున్నక పొలముల పైరుసేయక తమ పశువులనెల్ల శత్రుదుర్గములగు హారావళి పర్వతములలోనికి దోలి తాము రాజువద్దకు జనిరి. పట్టణములు పల్లియలు నిర్జనములై భయంకరములయ్యెను. మహావీరులు వసియించినతావుల వనములనుండి వెలువడివచ్చి ఘాతుక మృగములు సంచరింప జొచ్చెను. బాటసారులు నడువకపోవుటచే మార్గములన్నియు ముండ్లతోనిండి బయనంబునకు నిరోధము గలిగించెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి ప్రతాపుని మీద దండువిడియ వానిపైనికులకు దినుట కన్నముగాని ద్రావుటకు జలంబులుగాని లభింపవయ్యె. ఆ యిక్కట్టులకు దోడుగ మహారాణాప్రతాపసింగు నడుమ నడుమ కమలమీయరుకోటలో నుండియో మఱియో యడవిలో నుండియో నాకస్మికముగ బయటకువచ్చి సూరతునగరమునుండి ఢిల్లీచక్రవర్తి నిమిత్తము

విలువగల సరకులం గొనిపోవు బిడారములను కొల్ల గొనుచుండెను. మరియొకమారు తన యాజ్ఞ జెల్లింపక బుద్ధిహీనుడెవండైన కక్కురితిచే నేలదున్నుట పశులమందలను బెంచుట మొదలగు కృత్యముల జేయుచున్న వాడేమో పరీక్షించి చూతమని రాజస్థాన మధ్యభాగమునకువచ్చి శోధించుచుండెను. ఇట్లు విహరించుచుండ నొకనాడొకచోట మందభాగ్యుడొకడు రహస్యముగ దన మేకలమందను పచ్చికబీళ్ళ మేపుకొనుచుండెను. అది రాణా చూచి వానిం బిలచి నాలుగుమాటలు వాని నడిగి సంగతి తెలిసికొని తక్షణమే వానికి మరణదండన విధించెను. ఆ నిర్భాగ్యుని శవము దహనముచేయుటకైన దిక్కులేమిచే గాకుల గ్రద్దలపాలయ్యెను;

అక్కరున కి కార్యములన్నియు ననన్యములుగనుండెను. అత డీవిరోధమును మితిమీలునట్లు చేయుట కిష్టపడడయ్యెను. సహజముగ పరిశుద్ధమనస్కుడగుటచే నక్కరు భరతఖండము నంతయు దానేక ఛత్రముగ బాలింపవలయు ననియు, దన చల్లని పాలనముక్రిందట నన్ని తెగలవారు సుఖముగ బ్రతుకవలయుననియు సంకల్పించెను. అందుచేతనే యతడు రాజపుత్రుల నదీవఱకే తక్కిన తెగలవారికంటె నెక్కువ గౌరవించుచుండెను. అతని పట్టపుదేవి యగు జహంగీరుతల్లి రాజపుత్రుల యాడుపడుచు. ప్రధానమంత్రిలలో నొకడైనతోడరుమాలు రాజపుత్రుడు మఱియు నంబరుసంస్థానాధీపతి యగు భగవానుదాసుడును వానియన్నకొడుకగు మానసింగును సేనాపతులై చక్రవర్తి గొలుచు చుండిరి. ప్రజలనిమిత్తము చట్టములు చేయునప్పుడు అగ్బరుచక్రవర్తి యతిబాల్యవివాహము, యజ్ఞములలో జీవహింస, బలత్కారసహగమనము, మొదలగు దురాచారములు జరుగ గూడదని నిషేధించి హిందువులకు గొంచె మనిష్టమే గలిగించి నను మొత్తముమీద సర్వమతసహనము గలిగి యెవరి మతము వారి పూజలు తనకోటలో నయితము. జేసికొనవచ్చునని యొప్పుకొని గోవుల నితరజాతులవారుగూడ చంపగూడదని కట్టుబాటు చేసి ధర్మోత్తరముగ బ్రజాపాలనము చేసెను. ఈ సామ్యతవలన

నగ్గురునకు ననేక రాజపుత్రులు లోబడి కప్పము గట్టుటకు సమ్మతించిరి; కాని చిత్తూరునగరమును నాశనముచేసి తాను గొండలలోనికి బాటదోలినను రాణాల కింకను బుద్ధిరాలేదనియు అక్కరు విచారింపజొచ్చెను. రాజపుత్రునియెడల చక్రవర్తి చూపు దయ గౌరవాదులంబట్టి స్వమతాభిమాన మెక్కుడుగల మహమ్మదీయుల కక్కరుపై కోపముగూడగలిగెను. కాలక్రమమున రాణాకును చక్రవర్తికి దొంగపొటుయుద్ధములు కడముట్టి ప్రబలయుద్ధములు జరుగ నారంభించెను. దానికి కారణము రాజపుత్రకపు లిట్లు చేప్పియున్నారు.

అంబరు రాజవంశస్థుడగు మానసింగు చక్రవర్తిపంపున నేదేశమునకో పోయి పగతుఱ జక్కడచి మరల ఢిల్లీకి బొవుచు మార్గవశమున మీవారు దేశములోనుండి పోవలసివచ్చెను. ప్రతాపసింగు ధనహీనుడై దుర్బలుడై యుండినను ముప్పది యాఱు రాజపుత్ర కుటుంబములకు నాయకుడై వెలయుచుండుటచే “మహారాణావారి దర్శనము నేను జేసికొనవలయునని యున్నది. రావచ్చునా!” యని మానసింగు వినయముగ వర్తమాన మంపెను. అప్పుడు ప్రతాపుడు కమలమియరుకోటలో నున్నందున వాని నక్కడ కలిసికొన ననియు నుదయసాగర మనుసరస్సుతీరమున గలిసికొందు ననియు, వర్తమాన మంపెను. దానికి సమ్మతించి మానసింగు సపరివారముగ నటకుంజన వాని నెదుర్కొనుటకు బ్రతాపుని పెద్దకొడుకగు ఉమామాయను నతడు మీవారు ప్రభువులను దోడుకొని యక్కడకు వచ్చెను? వచ్చి మానసింగును సన్మానించి తలనొప్పిబాధచే రాణావారుస్వయముగ రాలేక తన్ను బంపిరని చెప్పి విండివంటలు చేయించి విందారగింపుమని వానిం బ్రార్థించె.

ఉమాకు నక్కడ నున్న తక్కిన రాజపుత్రులకు బ్రతాపుడు స్వయముగ వచ్చి మానసింగునకు నెందుకు విందు సేయలేదో కారణము తెలియదు. అంబరురాజులు తురకలతో వియ్యమందుటచే ప్రతాపుడు వారిపంక్తిని వీనడు. అసంగతి గ్రహించి మానసింగు “ప్రతాపుని తలనొప్పి కారణము నేనెఱుగుదును

అతడే స్వయముగ వచ్చి నాకు విందు సేయవలయును కాని వానిస్థానమున వేతొకరూ పనికిరా”రని పలికెను. ఆ పలుకులు విని ప్రతాపసింగు నిర్భయముగ నిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. “ తన యింటి యాడుపడుచును దురకకిచ్చి పెండ్లిచేసి వానితో గలసి కూడు దిను నతనితో నేను భుజియింప జాల.”

ఆ పలుకులు విని గ్రోధలజ్ఞాపరవశుడై మానసింగు విందార గింపక దిగ్గునలేచి “దేవున కారగింపుచేసి తెచ్చినయన్నమేగాని మీచేతియన్నము నేను దినను మీ మానముల గాపాడుటకే మీ రాజ్యములు నిలుపుటకే మేము తురకలతో వియ్యమంది వారికూడు తినుచుండుట; సరే యికమీద నీవేమాత్రము పౌరుష శాలివో చూతము కాచుకొమ్ము” అని పలికి తన పరిజనుల నందరిని లెమ్మని పయనమయి పోవుచుండ నింతలో ప్రతాపు డీవలకువచ్చి మానసింగును జూచుచుండెను. చిక్కిశల్యమయి మనోవ్యధచే పాలిపోయి మాసిన బట్టల గట్టుకొని సామాన్యు నట్లుండియు రాజతేజబుబుచే మెరయుచున్న ప్రతాపసింగును జూచినతొడనే మానసింగున కెక్కడలేని కోపమురాగా నాపు కొనలేక ప్రతాపునితో “ నేను నీపాగరణగింపకపాడునేని నా పేరు మానసింగు కాదుసుమీ” యని పలికి యొట్టుపెట్టుకొని పొవ దొడంగెను. ప్రతాపు డా పలుకులకు గోపింపక మానసింగుతో యుద్ధముచేయుట నాకును సంతోషమేయని గౌరవముగబలికెను. కాని ప్రతాపుని పరిజనులలో నొక్కడు కోపమాపుకొనలేక చప్పట్టులుగొట్టి మానసింగును వెక్కిరించుచు మీయక్కరు నీమారు తీసికొనిరా ! ఈసారి వారికి నీకునుగూడ దగినట్లు బుద్ధి చెప్పించెదనని బిగ్గరగజెప్పి యిక్కడ వ్రాయుటకు వీలులేని తిట్లు చక్రవర్తిని వానిని దిట్టెను. మానసింగు సపరివారముగ బయనమయి పోయినవెనుక నతడు నతని సైనికులు బసదిగిన చోట గూర్చున్నచోట నడచినచోట పవిత్రమగు గంగాజలము తెప్పించి చల్లించి పుణ్యాహవాచనము చేయించి యంతతో బోక వారి మైలగాలి తమపై సోకినందుకు బ్రాయశ్చిత్తముగ దానును

దన బందుగులును శిరస్సానముచేసి వెనుకటి బట్టలు విడిచి మంచిబట్టలు కట్టుకొని కమలమీయరు కోటకుం జనిరి.

పరాభవము నొందిన మానసింగు వడివడిం బయనముచేసి ఢిల్లీకిబోయి యక్కరును దర్శించి ప్రతాపుడు తన యెడలం జూపిన యగౌరవంబును జక్రవర్తి యధికారమునెడం జూపిన తిరస్కారమును ప్రతాపుని బరిజనులు చక్రవర్తినిజేసిన నిందలను మరచిపోక యొకటికి బదిజేర్చి పూసగుచ్చినట్లు విన్నవించెను. ఈ కొండెములువిని యక్కరు మీవారుపై దండెత్తుటకు సేన సిద్ధముచేసెను ప్రతాపునితో మానసింగు చెప్పినవిధమున నక్కరు స్వయముగ దండయాత్రకు రాలేదుగాని తన కుమారుడగు సలీమును సేన కధిపతిగజేసి మానసింగును వానికి ముఖ్య మంత్రిగ నొనర్చి దండయాత్ర నడపించెను.

ప్రతాపసింగు తన చిన్నసేనతో నెనుబది చతురపుమైళ్ళ వైశాల్యముగల నుదయపుర జిల్లాలో నొక యడవిలో నుండెను. మొగలాయిసేన నానాటికి రాణానుజుట్టి నలుదెసలం గ్రమ్ము కొనెను. ఆ యడవి కొండలలోనుండి సమప్రదేశములేక నిమ్నాన్నతముగ నుండుటచే నిలిచి యుద్ధముచేయుట కిద్దరకు వీలులేదయ్యె. ప్రతాపుడు దాగొనియాన్న కారడవికి సమీపమున హల్దిఘాటను బయలుండుటచే నది యుద్ధమునకుం దగిన భూమియని యిరువు రచ్చటజేర నిశ్చయించి 1576వ సంవత్సరము జూలై నెలలో జేరిరి

ప్రతాపవంతుడగు ప్రతాపుడు కైటకమును పేరుగల తన గుర్రమునెక్కి రాజలాంఛనమగు శ్వేతఛత్రమును సేవకులుపట్ట కవచము ధరియించి ఖడ్గపాణియై యుద్ధమున నిలిచినతోడనే ప్రాణము లెంతో తీవ్రయని చావునకు వెరచి మూలదాగిగొన్న విరికి సహితము తెగించి కత్తిబూని తన రాణాకు దోడ పడియెను శత్రు సైన్యముల జూచినతోడనే మనోనిశ్చలమగు ప్రతాపుని మనస్సుగూడ నించుకజంకెను దీనింబట్టి యక్కరుపంపిన గొప్ప ఫిరంగులు సాధనములు మహా యంత్రములు మొదలగువానిం

జూచి రాణా జంకెనని దలపరాడు. అన్నను జంపుటకు తమ్ముడును తమ్ముని దెగటార్చుట కన్నయు నొండొరులం జంపుకొనుటకు జుట్టములు నచ్చట జేరినందున కతడించుక వగచె. ఆ మహాసైన్యములో ప్రతాపుని సోదరుడగు సూక్తు డొకమూల నుండెను. మరియొక సోదరుడగు సూగ్రుని కుమారుడు కొంత సేన కధిపతియై నిలిచెను. చక్రవర్తి పుత్రుడగు సలీము రాజ పుత్రుల యాడు పడుచు కొడుకేగదా! ఈ సేనాచక్రము నంతను ద్రిప్పచున్న యంబరరాజపుత్రుడు మానసింగు ప్రతాపునకు జుట్టమేగదా! అతనిం జూచినతోడనే ప్రతాపుడు రోషావేశపగవశుడై యుద్ధమేమయినసరే వానిపై కసితిర్చుకొనవలయునని ప్రతిపదేశము చేసెను.

ప్రతాపుని పక్షముననున్న సైనికులందరు నిరువది రెండు వేల మంది. వారు మహా పౌరుషశాలురే గాని సకల సాధన సంపత్తిగల ఢిల్లీసైన్యమున కిడగువారుకారు. వారిలో ననేకులు రాజపుత్రులు గడు విశ్వాసముగల ఖిల్లులు గలిసియుండిరి. ఆ యడవిలో గొందరు వనచరులుండిరి, వారిని యుద్ధమునకు రప్పింపవలయుననుకొన్న గ్రమమయిన యుద్ధమున నిలుచుట యెట్లో పొరుటయెట్లో వారెరుంగరు. ఆ కారణమున వారు రణమునకు రాకయే రాణాకు సాయము జేయదలంచి కొండ లెక్కి చెట్లచాటుననుండి వీలగునప్పు డొకటి రెండు బాణముల విడుచుచు శత్రువులు కొండలనడుమనుండి పోవునప్పుడు వారి పయిన పెద్దపెద్ద రాళ్ళను దొర్లించుచు యధాశక్తిగ స్వామి భక్తిని జూపుచుండిరి. అంతట నుభయ సేనలకు ఘోరయుద్ధ మారంభమాయెను.

కొండకనుమ నాక్రమించినచో దమకు సేమమగునని తురకలు ప్రయత్నించిరి రాజపుత్రులు వీరావేశముతో గొండ దాటి తురకలపాల బడకుండ గాచుగొనిరి. ఎక్కడ యుద్ధము సంకులమయ్యెనో యక్కడ భానుబింబ చిహ్నముగల ధ్వజము తోడను వెల్ల గుబ్బగొడుగుతోడను తప్పక ప్రతాపుడు గానబడుచు వచ్చెను. అతని ముఖ్యాభిష్టము మానసింగును గలసి వాని

నోడింపవలయునని అందుచే నంతకంతకు ముందుకు చొరుచుకొని వచ్చి ప్రాణములపై నపేక్షవిడిచి యతడు బోరజొచ్చె. రణరంగమున నతడు కొంతదవ్వు పోవునప్పటికి వివిధాలంకారములచేత నలంకృతమయి బంగారపు టంబారీగల యొక పట్టపుటేనుగు వాని కగపడియెను. దానిచుట్టు వందలకొలది జనులు జేరుటచే నది చక్రవర్తి పుత్రుడగు సలీముని యేనుగని గ్రహించి ప్రతాపుడు విజృంభించెను విజృంభించుటయు సలీముని యంగరక్షకులు రాజపుత్రులచే సహతులై నెలనొరిగిరి మావటి వాడు కూర్చున్నచోటుననే క్రుంగిపోయె అంబారీకి నలుప్రక్కల నున్న యినుపపలక మూలమున సలీము బ్రతుకగల్గెను గాని లేకున్నచో ప్రతాపుని బాణప్రహారములచేత చక్రవర్తి పుత్రుడు నాడే కడతేరియుండును. అప్పుడు పోరు మరింత సందడి యయ్యెను. చక్రవర్తి కుమారుని రక్షించుటకు మొగలాయి సేన లన్నియు నచ్చటికి వచ్చె రసపుత్రవీరులందరు తమ స్వామికి బాసటయై నిలిచిరి ప్రతాపుడు మూడు బల్లెపు పోటులచేతను మూడు కత్తిదెబ్బలచేతను గాయములనుండి నెత్తురు సంతత ధారగ గారుచున్నను లెక్కసేయక పోరుచుండ నొక తుపాకి గుండు కవచమును భేదించుకొని వాని శరీరమున జొచ్చెను. ప్రతాపుని గుర్రము కైటక మా మదగజమును డీకొన నింతలో నా మదపుటేనుగు దెబ్బలచే నొడలునొచ్చి పిచ్చియై తినట్లు విజృంభించి వేరొకయెడకుం బాఱిపోయెను. అందుచే సలీము పులిసోటి కండవలె దాటి యావలబడియె.

మొగలాయి సైనికులు మిడుతల దండువలె రాజపుత్రులం జుట్టుముట్ట నారంభించిరి. ప్రతాపుడు ముమ్మారు పగతురచే జుట్టు ముట్టబడియు ముమ్మాఱును వారిం దనశక్తికి బలియిచ్చి యప్రతిహతుడై నిలిచెను. రాజపుత్రులు క్రమక్రమంబుగ సశించుటయు దురక సేన నెందరుబంట్లు చచ్చిన నిసుకపాతరవలె తఱగకుండుటయు జాలవంశస్థుడగు నొక రాజపుత్రవీరుడు చూచి ప్రతాపుని యపాయస్థితిని దప్పించుటకు సూర్యబింబధ్వజమును తనచేతం బట్టుకొని గబగబ పరుగెత్తెను. తురక సైనికు

అది చూచి ధ్వజమెక్కడనుండునో రాణాయు నక్కడనే యుండుననుకొని జాలవంశస్థుని వెంటబడిరి. ఇంతలో గొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని గుఱ్ఱపుల్కెమును బట్టుకొని వానికిష్టము లేకున్నను రణరంగమునుండి వాని నవ్వలకు దీసికొని పోయిరి.

ఆ రాజసింహు మావలకు జనినపిదప, వెనుక చిత్తూరు ముట్టడిలో జెక్కు చెదరక బ్రతికిన తువారువంశస్థుడును వాని కుమారుడును రాజప్రాణ పంరక్షణార్థము ద్వజముపట్టుకొని పోయిన జాలవంశస్థుడును ఉక్కుతునుకులవంటి షణ్డియేనూరు రాజపుత్రవీరులును హోరాహోరీగా దురకలతో యుద్ధముచేసి మృతినొంది వీరశయన మలంకరించిరి. నాడు యుద్ధమునకు వచ్చిన యిరువదిరెండువేల రాజపుత్రులలో నెనిమిదివేలు మాత్రము గాయములతో బలాయతులైరి. అప్పుడు శూరశిఖామణి యైన ప్రతాపుడు వెంటనొక్క బంటయినను లేక యెంటరిగ గుఱ్ఱమునెక్కి దనకు శరణమీయగలతావు లవియేయని కొండల లోనికి బోవుచుండెను. రాజపుత్రసైనికులు శత్రువులు తమ రాణామీదికి బోకుండ వారినాపి పోరుచు చేతనయినంత సాయము చేసిరి. తనకుమారుడగు సుమ్రా తాను మృతినొందినచో స్వదేశమును గాపాడి దురకల నెదిరింపలేడని రాజ్యలక్ష్మి నిమిత్తము ప్రతాపుడు కొంతకాలము బ్రతుక నిశ్చయించుకొనియు దనతోడి వీరులు గౌరవముగ రణరంగమున బ్రాజమువిడిచి వీరస్వర్గమును గొల్ల గొనుచున్నందుకును దాను పిఱికివాడై యేకాకియై ప్రాణములు గాచుకొనుటకు బ్రతికివచ్చినందుకు నతడు తద్దయు విచారించుచు గైటకమునెక్కి మెల్ల మెల్లగ రాళ్ళనడుమ బయనము సేయుచుండ నంతలో వాని వెనుక గుర్రపుడెక్కల చప్పుడయ్యె. అప్పుడెమది యని యతడు తిరిగి చూచునప్పటికి నిద్దరు తురకలు వానిం బట్టుకొనుటకు వెంట దగిలిపచ్చుచుండిరి. వారికంటెదూరముగ నింకొకడు వచ్చుచుండెను. గుర్రముకంటె ప్రతాపుడును ప్రతాపునికంటె గుర్రమును నలని యుండిరి. గోరుచుట్టుపై రోకలిపోటువిధమున వారి దారికిడ్డుగ కడువేగమునబారు నొకకొండయే రడ్దమువచ్చెను ప్రతాపుడు

కైటకమును కొంచెము తరటవేయ నది యొక్కడలేనియోపిక దెచ్చుకొని నొక్కయోగురెగిరి యేరుదాటి యావలంబడియె. తరుముకొనివచ్చిన తురకలిద్దరు రాళ్ళమీద జారిపడితిమా చావ వలసివచ్చుననియు ప్రతాపునివంటి యసహాయశూరుని మీదికి తమరిద్దరు చనగూడదనియు దమవారు మరికొందరు వచ్చునరకు నిలచుట మంచిదనియు దలచి యేరుదాటరైరి.

ప్రతాపుడు పలుగాయములతో నెట్టుకొని కొంతదూరము పోయి నడచుటకు గుర్రమునకు దానిపై గూరుచుండుటకు దనకు బొత్తిగ నోపిక లేకపోవుటచే నేమిసేయదగునని యోచించుచుండ నంతలో వెనుకనుండి కడువేగముగా దరుముకొనివచ్చు నొక శత్రువుడు కనబడెను వాని బారినుండి తప్పించుకొని పోవుటకు వీలు లేదని తెలిసి పోరాడి గౌరవముగ మృతినొందవలయునని నిశ్చయించి ప్రతాపునిగుండెడురుతిరిగి నిలిచెను నిలిచినతోడనే “యోమహావీరుడా! యుద్ధమునుండి పారిపోవు వీరుని మన సెట్లుండునో యిప్పుడు చెప్పగలవా?” యనుమాటలు వానికి విసబడియె. అమాట లెవరివో యని యతడు చూచునప్పటికి దన మరణముగోరి శత్రుపక్షములో గలిసిన తన సోదరుడు సూక్తుడే యతడని గ్రహించి యా పలుకుల కుత్తర మియ్యక ప్రతాపుడు పొరునకు సిద్ధముకాగా కైటకము నిలువలేక నేలబడి మృతినొందెను. అప్పుడు చేయున దేమియులేక ప్రతాపుడు నిశ్చేష్టుడై నిలువ “నీవు భయపడనక్కరలేదు నేను నీకు హానిసేయుటకు వచ్చినవాడను గాను. నీప్రాణములు పుచ్చుకొనుటకు వచ్చిన తురక లిద్దరు నది కావలనే యున్నా” రని చెప్పి సమీపమునకు బోవ నన్నదమ్ములిరువురిలో నడగియున్న చిరక్రోధానలము చల్లబడునట్లు వైరము మరచి యొండొరులం గౌగిలించుకొని కన్నీరు విడిచిరి అట్లు కొండొకతరి వగచినపిదప సూక్తు డన్నతో నిట్లనియె “అనేక మహావీరులచే నిరంతురము కొలువబడు శూరశిఖామణులగు మీరు గాయములచే బడలి కొండలరిబట్టి పోవుచుండుటజూచి సహింసలేక యేకగర్భజనితున కింతకంటె సాయము చేయవలసిన సమయ ముండదని నేను

పరుగుపరుగున వచ్చి మిమ్ము తరుముచున్న తురకల నిద్దరను నేనే పాడిచి చంపితిని. ఇదిగో నాగుఱ్ఱము దీనినెక్కి మీప్రాణముల దక్కించుకొనుడు. నేను ప్రస్తుతము సలీమువద్దకుంబోయి కొలపికాలమున మీపాదసేవ చేయుటకు వచ్చెద” నని పలికి సూక్తు డన్నకు తన గుర్రమిచ్చి తనదారిం జనియె. చిరకాలము తనకు గడువిశ్వాసముతో బనిజేసిన కైటకము తనవైపు జూచుచు నప్పుడే ప్రాణములు విడుచుటచే బ్రతాపుడు దాని కాపత్యమయమున దగు నుపచారములు చేయలేనైతినని క్రొత్త గుర్రము నెక్కి మరల బయనమయ్యెను

సూక్తుడు సోదరునివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని పాదచారియై మొగలాయి శిఖరముం బ్రవేశించెను. అంత యాలస్యముగ నొంటిగ గాలి నడకను వచ్చుటకు గారణమేమని సలీము వాని నడుగ సూక్తుడొక పెద్దకథ కల్పించి యిట్లని చెప్పెను. “అయ్యా! దేవరవారియొడ ద్రోహియగు ప్రతాపుడు రణరంగము విడిచి పలాయితుడగుచుండ నాదురాత్ముని బట్టుకొని దేవర పాదపద్మములయొద్ద బడవేయ వలయునని నేనును ముల్తాను కొరసాను ప్రభువులగు నిద్దరు తురకలును బయలుదేరితిమి ఆ ప్రతాప హంతకుడు నితురకబంట్ల సెరువుర గడతేర్చి నా గుర్రము నపహరించి నన్ను గూడ జంప నుంకించెను; కాని యేలినవారి పాదములు మరల జూడ నోచుకొనుటచే నెట్టెటో గండముగడపి నేను బయటపడితిని.” అనవుడు నాపలుకుల యందొక్క యక్షరమైనను సలీము నమ్మడయ్యె. నమ్మకపోయినను మహాకూరస్వభావుడగు నత డెందుచేతనో సూక్తుని వెంటనే చంపింపక వానితో “జరిగిన నిజముకు నీ వొప్పుకుంటివేని నీ కభయమిచ్చెద నున్న దున్నట్లు పలుకు” మని నిర్బంధించెను. అట్టిసమయమున నిజ మొప్పుకొనుటయే మంచిదని వానికి సూక్తు డిట్లనియె “మీవారు రాజ్యభారము మాప్రతాపుని భుజములపై నిలిచియున్నది అతనిదురవస్థ జూచి నా మనసు కరిగి పోవ నేను నా సోదరునిం గాపాడుకొంటి” నని యావద్వృత్తాంతము జెప్పెను. అది విని సలీము వాని జంపింపక తన సేన

విడిచిపొమ్మని. యానతిచ్చెను. సూక్తుడు బయలుదేరి వచ్చుచు నొక చిన్న సేనం గూర్చుగొని మార్గమధ్యమున మొగలాయిల యాధీనములో నున్న భిల్సారాజును పట్టణమును బట్టుకొని యాకస్మికముగ నొకనాడు ప్రతాపునియొద్దకు వచ్చి నమస్కరించి నిలిచెను. అతడు విస్మయమంది తమ్మునిరాకకు గారణమడుగ సూక్తుడంశయు జెప్పి “నేను మీసేవకుడ నైతిని. మీదర్శనమునకు వట్టచేతులతో రాక భిల్సరా పట్టణము పట్టుకొని వచ్చితిని; అది కానుకగ గ్రహించి మీరు నన్ను మన్నింప దగు” నని ప్రార్థించుటయు బ్రతాపుడు కృపాయత్తుడై భిల్సరా రాజ్యమును సూక్తునికిచ్చి తనకు లోబడి పాలింపుమని యానతిచ్చె అది మొదలు సూక్తునిసేంతతి వారు సూక్తావతులను పేరంబరగి రాజాకు విధేయులై యుండిరి. సూక్తునిపేరుగాక యూయుద్ధమున మనము జ్ఞాపకముంచుకొనదగిన మరియొక వీరుని పేరుగలదు. ధ్వజమును మరియొకచోటికి గొనిపోయి రాజాపాణములను గాచి మృతినొందిన జాలవంశస్థుడే యీ రెండవవీరుడు. అతడు చూపిన స్వామిభక్తికిమెచ్చి ప్రతాపుడు వాని సంతతివారికి రాజబిరుదమును నగారానౌబతుల నిచ్చి చాలా గౌరవించెను. ఆవంశస్థుడు రాజా బయలుదేరునప్పుడు వానికి గుడిప్రక్కను బోవునట్టి గౌరవము గలిగియుండె. ఈ విధముగ హళ్లిగట్టు యుద్ధము ముగిసెను.

రాజా ప్రతాపసింగు

హళ్లిఘాటుయుద్ధమునందు రాజా ప్రతాపసింగు సంపూర్ణముగ నొడింపబడినాడను నమ్మకముచేతను, యుద్ధయాత్రలు చేయుటకనర్హమై వర్షకాలము వెంటనే ప్రాప్తించుటచేతను జహంగీరుచక్రవర్తి తాను గెలిచిన గెలుపు సఫలమగునట్లు రాజపుత్రుల నడుగంట దొక్కక విడిచి తనసేనలను ఢిల్లీనగరమునకు దీసికొనిపోయెను; అందుచేత స్వేచ్ఛగా నూపిరి విడుచుకొనుటకు నలుదెసలకుం జెడిరిపోయిన తనమూకల మరల జేర్చుకొనుటకు బ్రతాపునకు వీలుదొరకెను. మరుచటి

సంవత్సరము దండయాత్రలుచేయుట కనుకూలమగు వసంత కాలమున జహంగీరు తన విజయమును సంపూర్ణము సేయుటకు మరల రాజస్థానముపై గండువిడిసెను. అప్పుడు ప్రతాపుడు రణరంగమున మొగల సేనలం దాకిదారుణయుద్ధము చేసెను. కాని దైవయోగమున రాజపుత్రులు పూర్ణముగ బరాజయము నొందిరి అందుచేత మున్ను పృథివిరా జేకోటలోనుండి శత్రువుల దృఢప్రాయముగ జూడగలిగెనో యాకమల్మీయరుకోటకు బోయిన తాను సురక్షితముగ నుండవచ్చునని ప్రతాపసింగు సపరివారముగ నక్కడికిం జనియె.

ఎచ్చటికి బోయిన నాపదలు వెంటవచ్చు నన్నట్లు ప్రతాపు నకు నక్కడ గూడ దన కపాయము సేయనొచ్చిన మహాద్రోహి యొక్కడుండెను; వెనుక పృథివిరాజునకు విషము పెట్టిన దేవరకోట రాజు వంశస్థులలో న్నొకడు ప్రతాపునిపక్షమున నున్నట్లై యుండి కోటలోని సైనికులు త్రావు నీటిలో విషము గలిపించెను. అది కారణముగ ప్రతాపుని నిమిత్తము రాజపుత్రమహావీరులు ప్రాణములు విడువవలసివచ్చె. ఆ వీరులు చాటుచాటున దమ రాణాను గోడ దాటించి యావలకు బంపి సోనగుర్ర సంస్థాన ప్రభువును నాయకుని జేసికొని మొగలాయీసేనల నెదిరించి తుట్టతుదవఱకు దుర్గమును గాపాడి ఖడ్గహస్తై యొక్కడు లేకుండ వీరమరణము నొందరి. ఆ జనముతో పాటు ప్రతాపుని పరాక్రమములు పాటలుగ పద్యములుగ జేసి పాడుచు వాని సైనికులకు మహోత్సాహమును గలిగించుచు వచ్చిన యాస్థాన కవి కూడ మృతినొందెను.

అనంతర మొకదానివెంట నొకటిగ గోటలన్నియు మొగలాయీల సేనాధిపతియగు మానసింగు చేజిక్కిను. రాజు దాటి పోయెనని గ్రహించి మొగలాయీ సేనలు ప్రతి పర్వతమార్గము నరికట్టి నలుదెసల జుట్టుముట్టి వానికి ఎక్రాంతి నొసగక తరుమ జొచ్చిరి. వేయేల! ప్రతాపుని రాజధానియగు నుదయపురమే పగతుర యధీనమయ్యెను. అందుచే పులులు వసించుపాదలు సింగములుండు గుహలు నుదయపుర మహారాజుగారికి విడిచు

లయ్యెను. అడవిమృగములతో గలసిమెలసి చాలాకాల ముండటచే బ్రతాపమహారాజు వనమృగంబులవలెనే దాగియుండటయు, పొంచుండుటయు, నదను వెదకి తన పగతురమీద దుముకుటయు మొదలగు లక్షణముల నేర్చికొనెను. పలసారులు తాము ప్రతాపుని జుట్టుముట్టి పట్టుకొనగలిగితిమని మొగలాయిసేనలు సంతసించుచు నుండగనే వారి యాసలు భంగమగునట్లు ప్రతాపుడు తన సేనతో నింకొకమూల శత్రు సేనల దరుముచు గానబడుచు వచ్చె. ఒకప్పుడు రాణా చాతాదూరమున నున్నాడని విని తురుష్క సైన్యము నిర్భయముగ బోవుచుండ నాకస్మికముగ నేమూలనుండియో ఇదె రాణా వచ్చె వచ్చెనని కేక విసబడుటయు వినబడినతోడనే ప్రతిపాదనుండి ప్రతిమూల నుండి వీరుల చేతులనుండి బాణవర్షములు గురియుటయు దఱుచుగ సంభవించుచు వచ్చెను. ఈ విధముగ వారిం దప్పు దారుల బెట్టుచు నొకమారు ప్రతాపుడు మొగలుసేనలలో నొక పెద్దభాగమునే పట్టుకొని విశేషముగ సంహరించెను. వనవాసులగు భిల్లులు విధేయులై మిత్రులై వానికి గన్నులట్లు చెవులట్లు నుపచరించిరి. ఒకానొకప్పుడు అతడు పలాయితుడగుటకు వీలులేనపుడు దైవమే వానికి సాయముజేయుచు వచ్చె. అది యెట్లన నయ్యడవులలో నాకస్మికముగ గారుమబ్బులు పొడవ జడివానలు దిమ్మరించి మొత్తుచుండును. అందుచే వాగులు నేరులు కొండకాలువలు నిండి మార్గ మరికట్టుటయే గాక దేశ మంతయు జలమయమయి యుండును. చక్రవర్తి సైన్యము లాకారణమున బ్రతాపుని విడువవలసివచ్చుచుండును.

ప్రతాపు డెక్కడనున్న సక్కడనే యతని కొలువుండును, రాజ్యపరిపాలనము చేయుచున్నపుడు భ్రష్టుడై తిరుగుచున్నపుడు గృహమునందున్నపుడు కారాగృహమం దున్నపుడుగూడ ప్రతాపుడు రాచరికమే చేసెను. సింహాసనముమీద నున్నపు డెంత గౌరవమొ నిరాధారముగ జెట్టుక్రింద కూర్చున్నపుడు వాని

యెడ వాని యనుచరుల కంతే గౌరవముండెను. చెట్లనుండి గోసిన పండ్లు, బీడుగడ్డితో జేసిన రొట్టె తప్ప వారికి వేరాహార మేదియు లేదు. రాణా తన కొలది యాహారములోనుండి యొక భాగమునుదీసి దయతో నా సేవాధిపతికైన నిచ్చెనేని తొల్లి యుదయ పురమున మహేశ్వర్య సంపన్నులైననాడు డాయచే నిచ్చిన బహు మానముల కెంత సంతసించుచు వచ్చెనో యిప్పుడు సతడంతియ సంతస మొందుచుండెను. కిడుపునిండ గూడులేక కట్ట సరియైన గుడ్డలేక తల దాచుకొనుటకు దావులేక యరచేత ప్రాణము లుంచుకొని యొక యడవినుండి యొక యడఁకి దిరుగు నా శూరశిఖామణులవద్ద గనబడు పరస్పరప్రేమయు గౌరవము వేరొండు తావున గనబడుట యరిది అతని యనుచరు లీకష్టముల బడుటకంటె ధిల్లీచక్రవర్తికి లోబడితిమని యొక్కమాట నోట నుచ్చరించినజాలు, వెంటనే వారి కేలుట కూళ్ళు నడుపు సేసెను. వహించుటకు బిరుదులు, కావలసినన్ని వచ్చి పడి యుండును. కాని యైశ్వర్యము రాని రాకపోని యన్నముండని లేకపోని వారామాటమాత్ర మనరు. రాణా వారియెడ దయగా నున్నన్నినాళ్ళు వారు వానియెడ కృతజ్ఞులై యుందురు. యీ కష్టములకు నపాయములకు దోడుగ ప్రతాపుని యాలుబిడ్డలు వానివద్దనే వనములలో నుండిరి. బంగరుతొట్లలో నూగవలసిన యా మహారాజు చిన్నపాపలు చెట్లకొమ్మలకు వ్రేలగట్టిన గుడ్డ పుయ్యెలలో నూగవలసివచ్చె. ఒకప్పుడు మగవాడు యుద్ధములకు బోయిన సమయమున నాడువాండ్రు మగతురకు జరికి పొదలలో దాగొన్న సమయమునను జిన్న బిడ్డలను బులులు దీసికొని పోకుండ బుట్టలలోబెట్టి చెట్లకొన కొమ్మలకు గట్టవలసి వచ్చెను. ప్రతాపుడు గతించిన రెండువందల యేబది యెండ్ల తరువాత ననగా నేడు సయితము వనవాసులు ప్రతాప మహారాజు కునికిపట్లగు చెట్లను రాచబిడ్డ లుయ్యల లూగిన కొమ్మలను జూపుదురు. శత్రుభీతిచేత బలుమారు లాడవాండ్రు మగవాండ్రు బరుగులెత్తవలసి వచ్చుటచే నొకమారు ప్రతాపుడు తన బిడ్డలను దనతో తీసికొనిపోవుటకు వీలులేకపోయెను. అప్పుడు భిల్లులు

కొందరు కనికరముబూని యాశిశువులను గంపలలో బెట్టి తిసికొనిపోయి తగరపు గనులలో దాచి శత్రువులు దాటిపోవు వరకు పాలు పోసి పెంచి మరల తలిదండ్రుల కప్పజెప్పిరి.

వీరిగతి యిట్లుండ నక్కరునకు లోబడిన రాజపుత్రులు సమస్త సంపదలు గలిగి సుఖపడుచుండిరి. చక్రవర్తి చరణు జొచ్చిన రాజపుత్రులలో ముఖ్యులిరువురుగలరు బికనీరు సంస్థాన ప్రభువుయొక్క నిరువురు కొడుకులు రాయసింగు పృథివిరాజు ననువారు. అక్కరుచక్రవర్తి యయ్యిరువు రాచ కొమరులను కడు గౌరవమున నాదరించి యందు రాయసింగు కూతును దన కుమారుడగు జంహంగీరునకిచ్చి పెండ్లిచేసెను. పృథివిరాజు మహావీరు డగుటయేగాక మంచి కవియు నగుటచే రాజపుత్రులలో నెల్ల నత డగ్రగణ్యుడని యక్కరు వానిని తద్దయు సమ్మానించె మానవతియు సౌందర్యవతియు ప్రతాప సోదరుడగు సూక్తుని పుత్రికయు నగు నొక యువతి నా పృథివి రాజును వివాహమయ్యెను.

అక్కరుచక్రవర్తి తన వినోదము నిమిత్తము తన్ను గొలుచు వారి వినోదము నిమిత్తము ప్రతిమాసము తన యంతిపురమున నొక సంత జరుపవలయునని యానతిచ్చె. చక్రవర్తి యాదరణమున జరుగుటంజేసి యా సంతకు విదేశములనుండియు స్వదేశముల నుండియు వర్తకుల భార్యలువచ్చి విలువసరకుల నమ్మజూపుచు వచ్చిరి. చక్రవర్తి భార్యలు కొమార్తెలు వారి చెలికత్తెలు దాసీజనములు మంత్రులు సేనాపతులు మొదలగువారి భార్యలు వచ్చి యాసంతలో దుకాణములు పెట్టి తాము స్వయముగ గుట్టి సిద్ధము చేసిన పట్టుదుస్తులు మొదలగువాని నమ్మవలయును, అమ్మయున్న వర్తకుల భార్యలవద్దనుండి కొనవైన గొనవలయును. చక్రవర్తి యంతఃపుర స్త్రీలు దుకాణములు పెట్టి యమ్ముట్టచే విలువలేని సరకులసయితము మితిమీరిన వెల వచ్చుచుండెను. అసంతకు స్త్రీలేగాని పురుషులు గూడదు. చక్రవర్తి యప్పుడప్పుడు స్త్రీవలె మారువేసము వేసికొని యా సంతయొక్క వైభవమును జూచుచుండును. అసంగతులు వెల్లడియైనప్పుడు

రాజపుత్రులు కోపించి చక్రవర్తి దురుద్దేశముతోడనే యా పని చేసెనని నమ్మిరికాని యక్కరు వివిధ దేశములనుండి వచ్చిన వింతవింత సరకుల వెలలు నాణెములు స్వయముగ దెలిసికొనుటకు వాణిజ్యము నభివృద్ధిచేయుటకు నట్లు చేసెనేగాని చెడ్డతలంపున నాతావునకు బోవలేదని మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. ఎట్లయినను రాజపుత్రుల కీ విషయమున గట్టి యనుమాన ముండుటచేత వెనుక నక్కరునకు లోబడి రతంబరుకొట నప్పగించిన మోందీసంస్థానప్రభువు తన యాడువాండ్రను సంతకు రమ్మని బలవంత పెట్టకూడదని యొడంబడికలో స్పష్టముగ వ్రాయించెను.

ఈ వింతసంతలో నొకమా రక్కరు తన పియ్యపురాలగు రాయసింగు భార్యను జూచెను. ఆ చూపు మిక్కిలి యనర్థకమును దెచ్చెను. ఆ రాజు దృష్టి తగిలిన కొలదికాలముననే రాయసింగు భార్య యమూల్యములగు మణులను వెలలేని బంగారు నగలను చక్రవర్తివద్దనుండి తెచ్చుకొని కులుకుచుండె. మహాకవియగు పృథివిరాజు తనయన్నకు జరిగిన యీ దారుణ పరాభవము వర్ణించుచు గొన్ని పద్యములు వ్రాసి వాని యవస్థకు చాల దుఃఖించెను. ఇది యెరింగియు పృథివిరాజు భార్య సంత జరిగినపుడెల్ల సంతఃపురమునకు బోక తప్పదయ్యెను. అట్లు పొవునపు డొకసారి యామె చక్రవర్తి దృష్టిపథమునంబడియెను. పడినతోడనే యత డామె జగన్మోహనాకారమునుజూచి మోహపరవశుడయ్యెను.

ఆమె సంతలో తనకు గావలసిన సరకులనెల్ల గొని చీకటి పడినవెనుక దన మందిరమున కరుగదలచి నిర్జనములగు గదులుదాటి పలుచిక్కు దారులంబడి చనుచుండ గొంత దవ్వరుగునప్పటికి యెట్టయెదుట నొక మనుష్యుడు దారి కడ్డముగ నిలిచెను. ఆ మనుష్యుని చూడగనే యత డెవ్వడో యేలవచ్చెనో యామె తక్షణమె గ్రహించెను. చక్రవర్తి మానభంగము చేయదలచి యెదుట నిలిచినపుడు రాత్రి చేత నాయుధమైనలేక నొంటికత్తెయగు నాడుది యేమిచేయగలదు? బప్పురావుల వంశపు

మొలకయగు నీ మానవతి తన తోడికోడలువంటిది కాదుకనుక వెంటనే ధైర్యము దెచ్చుకొని యనహయారాలగు తనకు దోడుపడి మరణముకంటె దారుణమగు నీ పరాభవమును దప్పించుమని తన యిష్టదేవతను వేడుకొనెను. ఆ దేవియు భక్తురాలిమొర నాలకించి పులివాహన మెక్కివచ్చి ప్రత్యక్షమై యొక ఖడ్గమును రాజపుత్రికకిచ్చి యంతర్హిత మయ్యెనట. ఆ కత్తి చేబూని యా వీరపత్ని డేగపగిది చివాయన చక్రవర్తిపై దుమికి యతడు మరల నామెను గొట్ట ప్రయత్నింపకమునుపే ఖడ్గము వాని కంఠముపై మోపి మరల దయదలచి యతనితో నిట్లనియె. “నిన్న బ్రతుక దలతువేని యికముం దెన్నడు రాజపుత్రస్త్రీకి మానభంగము చేయనని ప్రమాణము సేయుము” ఆ పలుకులు విని యక్కరు చక్రవర్తి యట్లే ప్రమాణముచేసి గండము తప్పించుకొని చల్లగ నావలకు బోయెను. రాజపుత్రికయు మానరక్షణము జేసికొన గలిగెనని సంతసించి గృహమునకు బోయెను.

అనంతర మొకనాడు చక్రవర్తి పృథివిరాజును పిలువనంపి యొక యుత్తరమును జేతికిచ్చి చదువుమనియె. ఆ యుత్తరము ప్రతాప మహారాజు తనపై యనుగ్రహము చూపవలసినదని చక్రవర్తిని వేడుకొనుచు వ్రాసెను. పృథివిరాజు కాల వశమున ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడవలసివచ్చినను వాని మనసున బ్రతాపునిపై నతిగౌరవముండెను. చక్రవర్తి కొలువులో నున్న మహాకవులు మహాశూరులు సైతము సంపదలను సౌఖ్యములను రోసి యాకలముల దినుచు వనముల వసియించుచు వీరధర్మము నడపుచు నా మహాశూరునియందే గౌరవము గలిగి యుండిరి. చక్రవర్తులిచ్చు నైశ్యర్యము మాన్యములు మన్ననలు నశించునుగాని కీర్తినశించదుగదా! రాజపుత్రరక్తముగల పృథివి రాజు దృష్టికి, తురక చక్రవర్తి కెన్నడు తలవంచి సలాము చేయని ప్రతాపుడు దేవుడువలె గనబడుటజేసి ప్రతాపుడు లోబడెనా ప్రపంచమంతము గావలసినదే యని యతడు నమ్ముచు వచ్చెను. పృథివిరాజు యుత్తరము జదివి క్రింద బెట్ట కుండ “ని యభిప్రాయమేమి? అతడు లోబడునా?”

యని చక్రవర్తి యడిగెను. పృథివిరాజు మొగమున కోపవిషాదములు దేటుపడ “అతనిని నేనెరుంగుదును అతడు దీనిని వ్రాసినట్టు నమ్మును. శత్రువు లెవ్వరో వానిపేరుపెట్టి యిట్లు వ్రాసియుందురు. ఈ రాజ్యమంతయు ధారవోసిన నతడు లోబడువాడుకాడు, అయిన నతడు లోబడదలచుకొను నేమో వానికి వ్రాసి కనుగొనియెద” నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

నిజస్థితి యేమన నొకనాడు ప్రతాపుడు మహాకష్టములో నుండి నిరుత్సాహుడై యా జాబు చక్రవర్తికి వ్రాసెను. అయేటి కా యేడు గడచుచున్నదన్నమాటయేగాని యతని కష్టము మాత్రము గడువక యంతకంత కెక్కువ కాసాగెను. అతనిం నమ్ముకొని యనుచరులు కష్టములచేతనో గాయములచేతనో క్రమక్రమముగ నంతరించిరి. శత్రువులు మాత్రము విసుగులేక వారిని బాధించుచునే యుండిరి. వేటకాండ్రపగిది పగవాండు వెనువెంటనంటి తరుముచుండుటంజేసి యొకనాడు వారైదు సారులన్నము వండుకొని యైదుసార్లు దినుటకు వీలులేక విడిచి ప్రాణభీతిం బరచిరి. ఒకసారి అడవిలో నొక చెట్టుక్రింద గూరుచుండ చిన్నకూతు రేడుపు వానికి వినబడె. తల్లి యా పిల్లలకు దినుమని యొకరొట్టె యిచ్చెను. అబిడ్డ సగముదీని యాకలి పూర్ణముగ దీరకున్నను రాత్రికుండదను భయమున తక్కిన సగమును దాచుకొనెను. అంతట నొక మానుపిల్లి చెట్టుమీద నుండి దిగివచ్చి యా సగమురొట్టె నెత్తుకొనిపోవ బాలిక వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను. అదివర కెన్ని కష్టముకైన లయగని ప్రతాపుని మనసా చిన్నబిడ్డ యేడ్పులతో గరిగి నీరైపోయెను. “నా మట్టుకు నేను సకల సౌఖ్యములను రాజ్యవైభవమును విడిచి యీవరకు బడినట్లే యెంతకాలమైనను గష్టముల బడగలను. కాని దారపుత్రాదులను నా నిమిత్తము సుఖములను జుట్టములను బాసి వచ్చిన మిత్రులను బాధపెట్టి చంపుట న్యాయముకాదు. వారందరింతవరకు నభిమానము నిమిత్తము పడవలసినన్ని కష్టములను బడినవారు పరువుగల వీరులందరింతకుమున్నే చక్రవర్తికి లోబడియుండ నేనిప్పుడు లోబడుట తప్పగా” దని తనలో

తాను విచారించి ప్రతాపుడు తాను లోబడుదునని చక్రవర్తి కాయుత్తరము వ్రాసి పంపెను.

ఎట్టకేలకు ఢిల్లీనుండి యుత్తరము పట్టుకొని యొక దూత వచ్చెను కాని ప్రతాపుడు సకుటుంబముగ ఢిల్లీకివచ్చి చక్రవర్తి సింహాసనమున కెదుట మొక్కవలయునని యా యుత్తరమందు లేదు. అజాబు వృధివిరాజే వ్రాసెను. అతడు మంచికవి యగుటచే దన విచారము విస్మయము రసవంతములగు పద్యములుగ వ్రాసి యీ లేఖలో బంపెను. అందుల సంగతు లిట్లున్నవి. “హిందువుల కష్టసుఖములకు హిందువులే తోడుపడ వలయును. అయినను రాజా యిప్పుడు వారిని విడుచుచున్నాడు. ప్రతాపుడు లోబడెనేని అశ్వరు రాజపుత్రుల నందర హిసముగ జూచును. ఈవరకే మనలో మగవారు శౌర్యధనమును అడువారు మానధనమును గోల్పోయిరి అశ్వరు మన జాతివారిని వెలకు గొను వర్తకుడై యుదయపురాధీశుని దక్కి దక్కినవారిని క్రయమునకుం దీసికొనిపోయెను. నిజమయిన రాజపుత్రుడు గౌరవము నమ్ముకొనునా? అయిన నెందరివరకు విక్రయించిరో మీరె యెరుగుదురు. ఉదయపురముగూడ నిపుడి బజారునకు వచ్చునా? ప్రతాపుడు తన సర్వధనముల గోల్పడినను మానధనమును మాత్రము నిలుపుకొనియెనని మేము తలంచుచున్నాము అశలడుగంటుటచేత రాజపుత్రు లీవిధమున నొకనికి జేయొగ్గిరి. అట్టి యవమానము పాలబడకుండ హమీరుని వంశస్థు డొక్కడే ఇప్పటికి మానము దక్కించుకొని యున్నాడు. ప్రతాపున కెక్కడ నుండి సహాయము వచ్చుచున్నదని లోకులందరు విస్మయ ముంచుచున్నారు. వాని యభిమానము వాని ఖడ్గము వానికి సహాయము లగుచున్నవి. వాని ధైర్యము చూచుకొనియే యతడింతకాలము రాజపుత్రులపేరు నిలువబెట్టెను, వీరపురుషులను క్రయమునకు గొను నీవర్తకు డెప్పటికైన గడతేరకపోడు. మనుష్యు డెల్లకాలము జీవించునా? అప్పుడు మన రాజపుత్రు లెల్లరు నిస్సారములగు తమ హృదయక్షేత్రముల మీద దేశాభిమాన బీజములను జల్లుమని యుదయపురాధీశ్వరునివద్దకు

వత్తురు. ఆ యథిమానము నిలుపవలసినదనియు మునుపటికన్న మెరయునట్లు జేయుమనియు రాజపుత్రులందరు వేడుచున్నారు”

ఈ యుత్తరము జదువుకొన్న పిదప బ్రతాపుడు చక్రవర్తితో సంధిచేసికొను తలంపు మానుకొనెను. తన న్యజనమంతయు దనమీదనే యాసలు పెట్టుకొని యున్నవారు గావున వారి యాస లడుగంట జేయగూడదని యేమయినగాని నేను లోబడనని యతడు నిశ్చయించుకొనెను. ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి చిత్తూరు మరల బట్టుకొనుటకు వీలులేదని గ్రహించి యతడు మీవారు రాజ్యమును విడిచి తురకలబాధలేని మరి యే దేశాంతరములకైన బోయి తన్ను నమ్ముకొన్న బంటతోగలసి క్రొత్తరాజ్యమును స్థాపించి యచ్చట సుఖింపదలచుకొనెను.

మొగలాయిలకు మూలపురుషుడును రాజపుత్రులకు మహా శత్రువునగు బేరు తన ప్రతార్జితమగు సమర్థుండు విడిచి కాబూలురాజ్యము స్థాపించి యటనుండి మరల పగతురవే దరుమబడి ఢిల్లీ రాజధానిం జేసికొని తనవంటివారికి మార్గదర్శి యయ్యెనని జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని ప్రతాపుడు తన తలంపు నెరవేర్చు దలచెను. రాణా సింధునదీ పరిసరభూములకు బోయి కాపుర ముండుననియు వానితో నెవ్వరెవ్వరు పోయి వాని సుఖదుఃఖముల ననుభవింపదలచిరో వారందఱు బయలుదేరవలయుననియు మీవారెల్ల మ్రోగజొచ్చెను. అప్పు డనేకులు రాణా ననుసరింప దలంచిరి. వారినందరం దీసికొని ప్రతాపసింగు కొండలుదిగి యడవులుదాటి సింధుదేశపు పెడారి మొగకు వచ్చెను. అక్కడ విడిసియుండ 'భామసా' యను సతనివద్దనుండి యొక రాయ బారి రాణాకడకు వచ్చెను. భామసాయు వాని పూర్వులు పలు తరములవారు మీవారు రాజులవద్ద మంత్రులైయుండి యింతింత యనరాని ధనమును గణించిరి. అప్పుడు భామసావద్ద నిరువది యైదువేల సైనికులకు పండెండు సంవత్సరములవరకు నెంత ధనము కావలయునో యంతధన మింట మూలుగుచుండెను. ఆ వచ్చిన రాయబారి ప్రతాపుని దర్శనముచేసి భామసా కావల సిన ధన మంతయు నీయదలచుకొన్నాడనియు పారిపోవక

మీవారు దేశముయొక్క ప్రతిష్ఠను నిలువబెట్టుటకు మరియొక మాటు యుద్ధప్రయత్నము జేయదగుననియు బ్రార్థించెను

ప్రతాపుడు దేశమును విడిచిపోయెనని విని చక్రవర్తి సైనికులు సంతసించి యతడు నిండుదేశపు తెడారిలో నెక్కడనో త్రాగ నీరులేక వడగొట్టి చచ్చియకుండునని నమ్మి కోటలలోను పట్టణములలోను మిక్కిలి యశ్రద్ధగా నుండిరి. అటులుండ నాకస్మికముగ ప్రతాపుడువచ్చి పడెపడెనని యడవుల గొండల గొప్పవాడుక పుట్టెను. పుట్టినతోడనే ప్రతాపుని సైన్యము నడచిన దారి యంతయు పీనుగుపెంటపై యతడు వచ్చిన యానవాలు జూపెను.

మీవారుదేశమున జక్రవర్తికిస్వాధీన మయినభాగమంతయు బ్రతాపుడు నాశనము చేసెను. ఇది ప్రారంభించిన సంవత్సరము లోపుననే యజమీరు చిత్తూరును దక్క తక్కిన మీవారుదేశము రాణాస్వాధీన మయ్యెను. అట్లయినవిదవ గొంతకొంతినొంది ప్రతాపుడు తన ప్రాతపగతుడగు మానసింగు మీదగల యక్కసు దీర్చుకొనదలచి యాతని రాజ్యమందలి ముఖ్యవర్తకస్థానముం గొల్లగొని యపారమగు ద్రోపుడుధనమును మీవారునకు దరలించు కొని పోయెను.

పరాభవము నొందిన మానసింగునకు దప్ప దక్కిన రాజ పుత్రుల కందఱకు రాణామీద మహాభిమాన ముండుటచే నక్కరు నాతని నేమియుం జేయజాల డయ్యె దానికిం దోడుగా గొన్ని జిల్లాలు చక్రవర్తి యధికారమును దిరస్కరించెను. అదిగాక యక్కరునకు వార్తకావస్థ వచ్చెను. ఆ సమయమున గృహకలహ ములు గూడ నెక్కువయ్యెను. అతని కొడుకులలో సిద్ధరు తెగ త్రాగి యొడలు తెలియక చచ్చిరి జ్యేష్ఠకుమారుడగు సలీము (జహంగీరు) తండ్రిని ధిక్కరించి గృహమువిడిచిపోవుటయేగాక తండ్రికి బ్రాణమిత్తుడు, మహావండితుడు, సజ్జనుడు నగు నబులుఫజలనువానిని నిష్కారణముగ జంపించెను. ఈ గృహ చ్ఛిద్రములచే మనోవైకల్యము నంది యక్కరు రాజస్థాన వ్యవహారములను మునుపటియట్ల శ్రద్ధగా జూచుట మానెను.

అయిన నక్కరు చక్రవర్తియై ప్రతాపునికన్న నెక్కుడు కాలము బ్రతికిన ప్రతాపుడు బహుకష్టములబడి చీమునెత్తురు శత్రువులకు ధారవోయుటచే నకాలమునందే ముసలివాడై త్వరగ మృతినొందెను. ఎంతశ్రమపడినను ప్రతాపుడు చిత్తూరును బట్టుకొన జాలడయ్యెను తనకొడుకగునుఘ్రా యవయోజకుడగుటచే ముందుముందానగరును బట్టుకొను నాశయు విడచెను. చిత్తూరు పట్టుకొనక తన రాజధానిం బ్రవేశింపగూడదని యతడు ప్రతిన జేసినందున నుదయపురసరోవరము చెంత దానిర్మించుకొన్న గుడిసెలోనే యా మరణాంతము వసించెను.

అడవులలో గాయలు పండ్లు తిని పగతురతో యుద్ధములు చేసి నంతకాలముప్రతాపు డేయాయాసము నెరుగడగాని కష్టములు గడచి యిల్లుచేరినవిదప వానిదేహము క్రమక్రమమున దుర్బలమై రోగభూయిష్ట మయ్యెను. వ్యాధి యంతకంత కెక్కువకాగా రాణాకు మరణసమయ మానన్న మయినదని బంధుమిత్రు లందరు చుట్టుజేరిరి. అతడు మరణవేదన బడుచు నోటిలో నేదియో గొణుగుకొనుచుండ నది చందావంశస్థుడు విని దగ్గరకు బోయి 'నీ ప్రాణము సుఖముగా పోకపోవుటకు నీకున్న విచార మేమి?' యని యడిగెను. ప్రతాపు డానీరసములోనే కొంచెమోపిక దెచ్చుకొని మెల్లగ నిట్లనియె. "నాయనా! మీరు కంతములో ప్రాణము లుండగా మన రాజ్యమును తురకవానికి లోబఱచమని నాచేతిలో చేయివేసి ప్రమాణము చేయువరకును నాప్రాణము పోదు. అమాట శ్రవణానందముగా విని పోవలెనని యున్నది." అని చెప్పి తనకొడుకును గూర్చి వెండియు నిట్లనియె 'ఉమా నావలె నీచిన్నగుడిసెలో గాపురము సేయ నొల్లదు. ఈ పద్ధశాలలు వీరి యిచ్చోట వాడు పెద్దపెద్ద భవనములు కట్టును. అటుపిమ్మటనతిసుకుమారుడై కూర్చున్న చోట నుండి లేవలేకపోవును. మననెత్తురు ధారవోసి మనము సంపాదించిన యా మీవారుదేశమును వాడు సుఖముమరగి నిష్కారణముగ గోల్పోవును"

మరణమునకు సిద్ధముగ నున్న యా మహారాజుమాటలు విని రాజబంధువులైకకంఠ్యముగ నిట్లనిరి. 'చిత్తూరుమరల బట్టుకొనువరకు, మీవారునకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము వచ్చువరకు యీ గుడిసె గుడిసెపాళముననే యుండునుగాని యచట మేడలు గీడలు కట్టము. మేము మీగద్దెయాసగా బ్రమాణము జేయుదుము. ఉమాకూడ మీయాన దప్పకుండునటుల నడిపించెదము.'

ఈ మాటలు వెడలినతోడనే రాణా వెనుకకుపడిపోయి ప్రాణములు విడిచెను ప్రతాపసింగు రమారమి యిరువదియారు సంవత్సరములు మీవారురాణా యయి యుండెను కాని యా కాలమున స్వల్పభాగమే రాజ్యపాలన ముండును. విశేషభాగము కష్టముల బడి యుద్ధములు చేయుటయందును జరుపబడెను.

షోడశరాజకుమార చరిత్ర

తనకుమారుని విషయమై రాణాప్రతాపు డనుకొన్న దంతయు నిశ్చయమయ్యెను. ప్రతాపునిశరీరము దహనమయిన తోడనే వాని పుత్రులు మంత్రులు సామంతులు వాని చెప్పిన మాటలు మరచిరి పెద్దకొడుకగు నుమా సింహాసన మెక్కిన కాని యతడు బాల్యము నుండియు గడుపునిండ గూడు, కంటి నిండ నిదురయులేక కష్టపడుచు నడవుల జరియించుటచే రాజ్యప్రాప్తి యయినవిధప నింటిపట్టుననుండి సుఖపడదలచి భోగపరాయణుడై వీరకర్మముల మరచెను. అదియునుగాక నిరంతరము రణకేళి బురికొల్పు తండ్రి లేకపోవుటచే జక్రవర్తి యంత వానితో దనవంటి యల్పుడు వైరము గొనుట యనుచిత మని యుమా కయ్యమును మానుకొనెను.

ప్రతాపుని మరణానంతరము ఉమా మునుపు తండ్రి నిర్మించుకొన్న కుటీరము తీసివైచి స్ఫటికపురాళ్ళతో నొకదివ్య మందిరము గట్టించి యందు హంసతూలికాతల్పంబులం బొరలుచు వేశ్యాంగనల యాటపాటలం జొక్కుచు నిలుపుటద్దంబులలో దనముద్దియల చెలువంబులు గనుంగొని మురియుచు విషయాసక్తుడయి లోకంబు మరచి కొంతకాలంబు

పుచ్చె. అటులుండ నట ధిల్లీపురమున 1605 వ సంవత్సరమున నక్కరు చక్రవర్తి మృతినొందెను. అనంతరము వాని కొడుకులలో హతశేషుడగు సలీము జహంగీరను బిరుదుతో సింహాసనమెక్కెను. జహంగీరన జగమంతయు గెల్చినవాడని యర్థము అత డక్కరునకు రాజపుత్రస్థివలన కలిగిన కొడుకగుటచే హిందువులయెడ గొంత యభిమానము గలదు. కాని యతడు వట్టి త్రాగుబోతు. హిందువులమీద నెంత యభిమానమున్నను తన యధికారము నిరాకరించు రాజపుత్రుల బంటుతనము సహించని వాడగుటచే జహంగీరు తండ్రివోయిన కొన్నినాళ్ళకు యొకసేన గూర్చి యుమామిడికి బంపెను.

మొగలాయి సేనలను జూచినతోడనే రాజపుత్రులకు గోపాగ్ని మరల గొంచెముప్రజ్వలెను. ఆ మహావీరులందరు క్రొత్తగా జనభ్యాసము జేసికొన్న భోగములను విడచిపెట్టి వీరరసశోభితులయి పగతుర జంపుటయో తాము దెగటారుటయో కావలయునని నిశ్చయించుకొని గుర్రమునెక్కి మహారాణాయగు నుమాకడకు జని తమకు సేనాధిపత్యము జేయుమని వాని నడిగిరి. ఆ శూరులు వచ్చునప్పటి కుమా మేనొత్తని మేత్తని పాస్పులం బవ్వళించి వారి విన్నవముల జిత్తగించి వారి కిట్లని యెను. “ నేను నూగు మీసముల వయసునాడే మహాయుద్ధముల జేసి విసిగియుంటి. చక్రవర్తితో బోరుట మన నాశము గోరుట. కావున యిప్పుడయిన బుద్ధిగలిగి వైరము మానుకొనుట యుచితము. ”

అప్పలుకులు చెవులబడుటయు రాజపుత్రవీరులు తెల్ల పొయి యొండెరుల మొగంబులు చూచుకొని లోలోపల గొణుగు కొనుచుండ నపుడు చందావతువంశజుడగు శలుంబ్రా కర్తవ్యము యొచించి యూరకొనిన గార్యము చెడునని యొక సాహసము చేసెను. రాణా యున్న మేడమీద విలువగల రత్నకంబళములు పరువబడియుండెను. ఆ కంబళముపై పరమచేసి యాబట్టలు కదలకుండ కొనల నిత్తడిగుండెత్తెట్టి యుంచిరి. శలుంబ్రా యా యిత్తడిగుండెలో నొకటి తీసికొని రాణా కెదురుగానున్న

పెద్ద నిలుపు టద్దమువయి విసరెను. తోడనే యాదర్శణము వేయి తునకలయి వడియె. ఏమ్మట శలుంబ్రా సాటి రాజపుత్రుల జూచి వీరులారా! గుర్రము లెక్కు డెక్కుడని పురికొల్పి రాణా చేయి పట్టుకొని పాన్పునుండి బలవంతముగ లేవదీసి యతని యిష్టము లేకయే “గుర్రమెక్కు మెక్కుమని” బరబర లాగి కొనిపోవజొచ్చెను. శలుంబ్రాయొక్క మొండితనమునకు మహారాణా కడు కిన్కబూని “వీడు రాజద్రోహి రాజద్రోహి” యని యరచుచు వానిచేతినుండి వదలించుకొనుటకు గిజగిజ తన్ను కొనజొచ్చెను. కాని సాటిసామంతు లందరు శలుంబ్రాపక్షము బూనుటచే వాని రోషన మరణ్యరోదనము కాగా నతడు కోపము పట్టజాలక రోషమున వానినివిడచి యేడ్వసాగెను. అతండేమి జేసినను లెక్కసేయక శలుంబ్రా రాణాను గుర్రముమీద గూల వేసి నడిపించుకొని పోవజొచ్చె.

అట్లు కొంతదూరము చనినపిదప నుమ్రా కోప మణచు కొని యేడుపుమాని యందరి యెడల బ్రసన్నుడై వారి వందనము లందుకొని శలుంబ్రాను బిలిచి “నీవు మంచిపని చేసితివి, నీ మోటతనముచేతనే నాకిప్పుడు బుద్ధిపచ్చినది లేనిచో నప్రతిష్ఠ పాలయిపోదునుగదా? ఇదె చూడు నాదెబ్బ, మీ పూర్వపు రాణా చేసినంతపని చేసెద” నని వీరాలాపము లాడుచు సంగరమునకు సైనికుల దోడ్కొనిపోయె.

అవ్యధంబున నుమ్రా పౌరుషోక్తులు పలుకుటచేత రాజపుత్ర సైనికుల కుత్సాహము పొంగిపొరలెను. ఆ యుత్సాహముతో రణమునకు జని వారు తురకసేనల నవలీలగా నోడించిరి. ఓడిపోవుటచే మరింత పౌరుషము తెచ్చుకొని యెట్లైన రాజపుత్రుల నోడింపవలెనని చక్రవర్తి యుమ్రామిదికి రెండెండ్ల తరువాత మరియొక సేన నంపెను. ఈ సేనయు వెనుకటి సేన గతినే పొందవలసివచ్చె. అందుచే జహంగీరు రోసముజెంది మోసముచేత రాజపుత్రుల జయింపవలెనని యొంచి చిత్తూరుపుర మన్న రాజపుత్రులకు మిక్కిలి ప్రేమయనియు దాని నిమిత్త మెంద రెందరో ప్రాణములను విడిచిరనియు నెరిగినవాడు

ధానికి వానిని రాజాను జేసి యేలుకొమ్మునియె. ఈ సూగ్రుడు ప్రతాపుని తమ్ముడు. ఈత డన్నతో గలహించి దేశద్రోహియై ఢిల్లీచక్రవర్తి గొలువబోయిన నాటనుండియు నచటనే యుండెను.

సూగ్రాపాడుపడిన చిత్తూరులో రాజ్యము చేయుటవల్ల కాటిలో రాజ్యముచేయుటగా భావించెను. పాడుపడిన దేవాలయములలోను దిబ్బలయిన మేడలలోను వానికంటికి దయ్యములు భూతములు దేవతలు నవ్వుడప్పుడు కనబడుచున్నట్లు దోచెను. తురక బంట్ల సాయముతో దనపూర్వుల పట్టణము నేలుటకు వచ్చిన యావీరునకు వీరరసము జారి వెనుకటి సంగతులు జ్ఞప్తికి వచ్చి భయము క్రమ్మజొచ్చెను. ఎంతకాలమత డక్కడ వేచియున్నను తనవెంటవచ్చిన తురకబంట్లు దానును దప్ప దేశస్థులు బంధువులు నెవ్వరు నచ్చటికి రారయిరి. అట్లుండగా నొకనాడు పురదేవత వానికి గనబడి వాని నచ్చోటు విడిచిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అందుచే నతడు కడువెరచి యచ్చట నుండ జాలక నగరమును స్వాధీనము చేసికొనవలసినదని యుమాకు వర్తమానమంపి వాని భటులకు గోట నప్పగించి యతడు ఢిల్లీకి బోయెను. చక్రవర్తి వానిపై నలిగి యేల వచ్చితివని యడుగ నత డామాటకు తరముచెప్పక యొరలోనుండి కత్తియూడబేరికి పాడుచుకొని చచ్చెను. చేసిన రాజధోహమునకు నాత్మహత్యకు వానిని హిందువులు తురకలు నేకగ్రీవముగ నిందించిరి.

చిత్తూరు దొరకుటచే రాజపుత్రుల కుత్సాహము మరింత హెచ్చెను. పాడుపడియుండుటచే జిత్తూరురాజపుత్రులకంత ప్రయోజనకారి కానందున నుమా వెంటనే ధానిని యొప్పుటియట్లడవి మృగములకు విడిచిపెట్టి యప్పటికిని మొగలాయీల స్వాధీనములో నుండి ప్రధానములగు దుర్గముల గొన్నిటిని బట్టుకొన దలంచెను.

అట్లు యుద్ధసన్నాహము సేయుచుండ వానికి బదునార్గురు రాజకుమారులు వచ్చి తోడ్పడిరి. ఆకుమారులచరిత్ర యీక్రింది సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాము. కలడుగదా ప్రతాపసింగ నకు సూక్తుడను సోదరు డొకడు. అతడును దేశద్రోహ యయి తురక లలో గలిసి యన్నతో యుద్ధముచేసి హళ్ళిఘాటు యుద్ధములో బ్రతాపుడు పారిపోవుచుండ వాని దరుముకొనిపోయి యెట్టకేలకు సోదరునిప్రాణములు కాపాడెను. అతడు తనకడపట్టినముల చక్రవర్తిని విడిచి భింసురాకోటలో గడపెను. చనిపోవునప్పటి కతనికి బదునేడుగురు కుమారు లుండిరి. అతడు మృతినొందిన తోడనే పెద్దకొడుకు భాంజీ యనునతడు తమ్ములను వంచింప దలంచి వారిం జూచి “ నేనుకోట గాచుచు నిక్కడ నుండెదను. మీరుపోయి వాయనగారి కుత్తరక్రియలు సేయు ” డని చెప్పెను. అన్నమాటలు నమ్మి వారంద రవలకుం జని తండ్రి కగ్ని సంస్కారము నుత్తరక్రియలను చేసి మైల వెళ్ళినవెనుక మరల గోట కరుగ భాంజీవారిని లోపలికి రానియక కోటతలుపులు వేయించి యందరను బోషించుటకు దనకు శక్తిచాలదుగావున వేరొకతావునకుంబోయి యెవరిపాట్ట వారు పొసికొండని యానతిచ్చెను.

షోడశరాజకుమారులు సోదరునాజ్ఞ శిరవసావహించి తమ యాయుధములను తమగుర్రములం దమ కిచ్చినచో దొలగి పోదుమని చెప్పిరి. భాంజీ సరే యని వాని నీయ వారందరు విదేశములకు బయలుదేరి తమలో నొకడగు యచలుని సేనా పతిగ జేసికొని మహాబలశాలియగు బలుడను వానిని రెండవ సేనాపతిగ నియమించి చనిరి.

ఆ సోదరు లట్లుబయలుదేరి మీవారునకు దక్షిణమున రహ తూరువంశస్థుల పాలనములోనున్న మేడూరుగ్రామమునకు బోవ

నమకట్టిరిగాని పయనము తుదముట్టకమునుపే యచలునిభార్య ప్రసవవెదన పడ నారంభింప వారందరు మరుగుతావు పదుక నారంభించిరి. అత్తరి వర్షము విరామములేక దిమ్మరించెను. ఎంత వెదకినను వారికి గోష్పదమంత చోటయిన నాయాపత్న మయమందు దొరకక పోవుటచే నెట్టకేలకు 'వారొక పాడు దేవాలయమును గనిపెట్టి కొంచెముబాగుచేసి యామెను దాని యందు బ్రవేశపెట్టిరి

ఆ జడివానకు నానినాని యాగుడి రాతిదూల మొకటి జారి యామెపై బడుటకు సిద్ధముగనుండ దైవవశమున బలుడు దాసిని జూచి వెంటనే యత్తావున కరిగి తనతల బోటుపెట్టి రాయి పడకుండ జేసెను. ఇంతలో నచలుడు మొదలగుసోదరు లాస్థిత జూచి చేరువ చెట్టునరికి దానిందెచ్చి బోటుపెట్టి భీమబలుండగుబలు నీవలకులాగిరి.

ఆ రాత్రి యచలునిభార్య యా పాడుగుడిలో నొక కుమారుని గనియెను. ఏదోభాగ్యముగల్గినని పుట్టెడాశతో వారు పోవుచుండుటచే నపుడు గల్గిన యా బిడ్డకు వారాశుడని పేరుపెట్టిరి. అనంతర మాసోదరులు యిడూరుగ్రామమునకుం జన నాపురాధీశుడు వారి నాదరించి తగినబసలు మాన్యములు నిచ్చెను. అక్కడ వారు సుఖముగ కాలక్షేపము సేయుచుండ నొకనాడు మీవారు దేశపుమంత్రి యాదారిం బోవుచు భార్యానమేతుడయి యాయూరు బయిటిగుడారములో విడిసెను అప్పుడు పెద్దగాలి వాన సంభవింప దానిచే గుడారము లెగిరిపోవసాగెను. మంత్రియు భార్యయు నిలువలేక యిబ్బంది పడుచుండ బలుడు నచలుడు వారి దుస్థితి విని తొల్లి తాము నట్టి దురవస్థనే బడియుంటి మనుమాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని వారిం దమ యింటికి బిలుచుకొనివచ్చి యుపచారముచేసి యాదరించిరి.

ఆ మంత్రియు వారియాదరంబునకు మహానందభరితుడయి వారినందఱు దనతోనుదయపురమునకు రమ్మనియు వచ్చినచో రాణావద్ద దగినయుద్యోగముల నిప్పించుననియు వారియన్న యగుభాంజీ మరియొకలా గనుకొనకుండ తాను సర్ది చెప్పుడు ననియు నొక్కిచెప్పెను. కాని యచలుడు వానిమాటల కీయకొనక పిలువనిపెరంటముగ పొయినచో లోకువ యగునని స్వగౌరవము కాపాడుకొన దలచి మాజ్ఞాతియగు రాణా వర్తమాన మంపినచో వత్తుమనియు లేనిచో నచ్చటనే యుండుమనియు జెప్పెను.

మీవారు రాణా ఢిల్లీచక్రవర్తిపై కప్పుడు పోవ యత్నించుచుండ మంత్రి సూక్తుని కొడుకులగైకొన యా పదునాల్గర నచ్చటికి రావించెను. అంతకుమున్నె సూక్రవంశమునం దగ్రగణ్యుడగు భాంజీ రాణాకు దోడుసూపుట కచ్చటికి వచ్చియుండెను. అత డందరికన్న బెద్దవాడైనను వానిమాట సరకు చేయక నెల్లవారును వాని తమ్ములయందే యనురక్తులయిరి. మహా సాహసుడగు బలుడు శూరులగు తన సోదరులు కడు విధేయులయి పనులు సేయుటదే రాణాకు వారియందే యనుగ్రహముండెను అందు ముఖ్యముగ బలుడు రాజాను గ్రహపాత్రుడు, రాత్రులు మంచు గురిసెనా వెంటనే బలుడు చెట్లు చెట్లైనరికి రాణాకొఱకు నెగళ్ళువేయును. సేనలు తురకలతో దలపడెనా? పగతురం బారదోలుటలో మొదటివాడయి యా బలుడే యొడలెరుంగక యుద్ధముచేయును. అట్లొడలు దాచుకొనక పనిచేయు నా షోడశరాజకుమారులమీద నింతింత యనరాని యనుగ్రహముగల్గి సంతోషపరపశుడయి రాణా యొకనాడు తనసేన లికముందు యుద్ధమునకు బోవునపుడెల్ల యీ సూక్రవతులే సేనలను నడవవలసినదని శాసించెను. ఇది రాజపుత్రు

లకు రాణా చేసెడి గౌరవములలో మిక్కిలి గొప్పది. చిరకాలము నుండి యీ గౌరవము చందావతు పంశస్థులకు చెల్లుచుండెను. వెనుక చండుడు చిత్తూరునుండి పగతుర బారిదోలుటచే రాణాయా పంశస్థుల కా గౌరవము జూపెను ఉమా సూక్తవతుల కీగౌరవ మిచ్చునప్పుడు తన మాట చెప్పకొనటకు చందావతు పంశజుడగు సలుంబ్రా యచ్చట లేకపోయెను. తక్కినవారు రాణాకు జంకి యెదు రాడజాల రయిరి.

మరునాడు తురకలలో యుద్ధము చేయుటచే నా రాత్రి కొంచెము నిద్రపోవలయునని సలుంబ్రా తన గుడారమున నుండెను. కాని యతనికి నిద్రపట్టకుండ వాని బిరుదనామములు గట్టిగ కేకలు వేయుచు జడువనారంభించెను.

ఆ కేకలు విని విని సలుంబ్రా విసిగి “యోరీ! యేలరా! యిట్లరచెదవు! నన్ను నిద్రపొనిమ్ము. శత్రువులు దాపున లేరు గదా! ఇప్పుడు మన బిరుదులు చదువ నవసర మేమున్న”దని మందలించెను. ఆ పలుకులు విని యా భట్టువాడు “స్వామీ! మీ బిరుదులు నేను కైవారము సేయుట కిదియే కడపటిసారి. ఇకముందు ప్రాయశః మీ బిరుదు లుచ్చరింప నవసరముండదు, సేనను నడిపించు అధికారముతోపాటు మీ బిరుదులు నులేవు, సూక్తవతులకే యీయబడు” నని యుత్తరము చెప్పెను.

అప్పులుకులు విని సలుంబ్రా దిగ్గునలేచి పరుగుపరుగున రాణా యొద్దకు బోయి తిరతరంబులనుండి తన కుటుంబమునకు జరుగుచున్న యా గౌరవమును తీసివేసి యింకొకరి యధీనము చేయుట తగదని గట్టిగ వాదించెను. సూక్తవతులను వెనుదీయక రాణాయొద్దకుబోయి “మీరు సేనల నడుపు సధికారము మా కిచ్చితిమని మీ నోటితో మీరే సెలవిచ్చియున్నారు. చండు డెన్నడో యేమోచేసినని మాకిప్పు డిచ్చినవరము మరల పుచ్చు

కొనుటకు న్యాయముకాదు. ఎవరడ్డము వచ్చినను సేన నడువక మాన ” మన ప్రతిఘటించి నిలిచిరి.

అప్పుడు పాడమిన యీర్ష్యచేత సూక్తవతులు చందావతులు మహారోష పరవశులయి యొకరి నొకరు నరుకుకొనుటకు గత్తులదూసిరి. కాని యుగ్రమ వారి నడ్డగించి “ మీకి పారాటము లెందుకు ? మీ వివాదము నేను దీర్చెదను ఇప్పుడు మొగలాయీల యధీనములోనున్న యంతల్లాకొటలో మీ యిరువురలో నెవరు ముందుగా బ్రవేశింతురో వారే నాసేన నడిపించు గౌరవమునకు బాతులగుదు ” రని యానతిచ్చెను.

అంతల్లాకొట యప్పటికిని మొగలాయీల యధీనములో నుండెను. ఇది దుర్గములయిన కొటలలో నొకటి. ఇది యుదయపురమునకు పదునెనిమిది మైళ్ళదూరమున చిత్తూరునకు బోవు దారిలోనున్నది. అకొట యడుగున నొక చిన్ననది పారుచుండును. అకొటలో నొక చిన్నకొట గలదు. అందులోనే దుర్గరక్షకుడు వసించుచుండు. రాజా యానతి చొప్పున సూక్తవతులు చందావతులు మరునా డుదయమున నంతల్లాకొటకు బయలుదేరిరి. కాని సూక్తవతులు పదునాఱుగురు చందావతులు రాకమున్నె దుర్గముజేరి తాము పెందలకడ వచ్చినందుచే చందావతులు రానందుకు సంతసించి గోడలెక్క బ్రయత్నించిరి. కాని పయనపు గడబిడలో నిచ్చినలు తెచ్చుకొనుట మరచి నందున వారు కొటగోడ లెక్కజాలరైరి అందుచే సూక్తవతులు సింహద్వార భేదించి కొటలో బ్రవేశింపవలసియుండెను ఈ పని కము అనే కాయుధము పుచ్చుకొని వారు తలుపుగోడల గొంత వరకు శిథిలపరచిరి. తలుపులు కొంతవరకు పదులయినవని గ్రహించి యచలుడు తన మదపుటెనుగుచే ద్రోయించి తలుపులు విడగొట్టవలయునని తలంచి యేనుగుం బురికొల్పుమని మావటి

వాని కాజ్ఞాపించెను ఇంతలో నక్కడ కోట కావలివాండ్రవచ్చి కోటగోడలపయి నెలిచి సూక్తవతులతో ఘోరయుద్ధ మారంభించిరి. మావటీడు యజమానుని యాజ్ఞాబూని కవాటభేదనము సేయుమని యేనుగుం బురికొల్పి ముందుకు ద్రోసిను గాని యది తలుపులవరకుజని యటనుండి కదలదయ్యె. మావటీని బెదరింపులు బతిమాలుటలు వాడిగల యంకుశపు పోటులు వ్యర్థములై మదగజము నొక్క గజమయిన కదపజాలదయ్యె. తలుపులకు ఇనుప బొంగరములట్లు మొనలుదేరిన వాడిబొగడలు వందలకొలది యుండెను. ఆబొగడలు గ్రుచ్చుకొనినచో దట్టమయిన తన కుంభస్థలము గూడ బగిలి నెత్తురు వరదలు పారునను భయమున తలుపులం ద్రోయక మదపుటేనుగు మొద్దువలె నిలిచెను. అటులుండ నంతలో దుర్గముయొక్క రెండవపక్క నొక కలశలము వినబడెను. చందాపతులువచ్చి నిచ్చెనలు వేసికొని కోటగోడల కెగబాకి తమవంక బిరుదులం జదువుకొనుచు సింహనాదముల జేయనారంభించిరి. ఆకలశలము సహింపక కార్కము దప్పిపోవుచున్నదని భయపడి యచలుడు మదగజమునుండి గుభాలున నేలకురికి వినవిన బోయి తన యేనుగునకు దలుపులకు నడుమ నిలిచి మావటీని బిలిచి “యోదీ! యీసారి తలుపులు పగులద్రోయుట కేనుగును బురికొల్పుము, ఏనుగు కుంభస్థలమునకు నామెత్తని శరీరము తగులును గాని మేకులు గుచ్చుకొనవు, నీవు సందేహించితివా చచ్చితివని నమ్ము” మని యాజ్ఞాపించెను.

స్వామి యానతి యలంఘ్యమగుటచే మావటీడు విధిలేక యేనుగు నంకుసముతో బొడిచి కవాటభేదమునకు బురికొల్పెను. కొల్పుటయు నమ్మదగజంబు హుమ్మని యుంకించి కుంభస్థలముతో దలుపులను ద్రోయుటయు తలుపులు పళపళ పగిలి

విపోయెను. శూరశిఖామణియగు నచలుడు ఇనుప బొగడల పోటులచేత మేనెల్ల జల్లెడవలె జిల్లులుపడ నెత్తురులు గ్రక్కుకొని క్షణములో శవముయి నేలబడియె. కవాటంబులు విడిపాపుటయు మదగజంబులవెంట బలుడు మొదలగు సూక్తవతులు యచలుని శవముమీదనుండి నడిచి కోటలో బ్రవేశించిరి. అట చందావతులు వచ్చినవిధము వినుడు, ముందుగా వారు తెల్లవారు జాముననే బయలుదేరి ధైవశమున దారితప్పి యొక పరలో బ్రవేశించి తన్నుగానక నిలుగులం బడిపడి సూక్తవతులు ముందుగా గోటజేరి కాబోలునని వగచుచు జేసినదిలేక యొట్టకేల కొక గొల్లవాని గలిసికొని వానిసాయమున దారినెరిగి కోటంజేరిరి. నలుంబ్రా నిచ్చెనలుకూడ దెప్పించి గోడలకు వేయించి తన సైనికులు తాను బురుజులవపయి కెగ్రబాక మొదలుపెట్టిరి. అప్పుడు దుర్గరక్షకులు తత్తరపడి కొండ రామూలకుం జేరుకొని చందావతుల నిచ్చెనల పడద్రోసి తుపాకులతో బెక్కండ్ర గొట్టి చంపి విజృంభించిరి. అట్లు వచ్చినవారిలో మొదటివాడే నలుంబ్రా చందావతుల యీ దురవస్థకు దోడు సూక్తవతుల జయధ్వనులు చెవులకు శూలములట్లు దాకిను.

నా డక్కడకు వచ్చిన చందావతులలో నొక చండశాసనుడుండెను. అతడు దేవఘరుకోట కధిపతి వేటలలో నడవి మృగములను యుద్ధములలో మనుష్యులను నిర్భయముగా నతడు చంపినట్లు ఎవరును చంపజాలరట. ఆ జగజెట్టి నలుంబ్రా మృతినొందిన తోడనే నిర్విణ్ణుడుగాక రౌద్రమూర్తియయి యా శవమును తన శాలువలోఁబట్టి భుజముపై బెట్టుకొని గోడపయి కెక్కజొచ్చెను. అతరి దుర్గరక్షకులు వానిం గత్తులతో నరుకను, బల్లెములతో గ్రుమ్మను తుపాకులతో గాల్చును బాల్చుడిరి గాని యా జోడు చెక్కుచెదరక యుక్కుతునకలాగున బురుజుపై

తెక్కెను. ఎక్కియటనుండి గంభీరస్వరముతో “రాజా సేనను నడుపుటకు చందావతులే యర్హులు, మేమే కోటముందు జొచ్చితి” మని పలికి శవము జేతపట్టుకొని విసరి కోట గోడల నడుమ పారవైచెను.

అనంతరము చందావతులు మిడుతలదండుం బోలె కోట పయికి తమయేలిక చచ్చిన బ్రతికినవానినె యనుసరింతు మనుమాట రూఢిచేసిరి. అంతలో సూక్తవతులు కులగౌరవము నిమిత్తము తమ నాయకుడగు యచలుని బలియిచ్చి కవాటంబు భేదించి లోనం జొచ్చిరి. కోట యెవరు ముందుజొచ్చిన నెవరు వెనుకజొచ్చిన యా మాట యటులుండనిచ్చి యారెండు తెగల వారు సామాన్యశత్రువులగు తురకల దరిమితిరిమి కొట్టిరి. అందుచే రాజపుత్రులకు గన్నుల పండువుగ మీవారు రాజుల విజయధ్వజము అంతల్లాకోటబురుజుపై నిల్చెను.

కోట స్వాధీనము చేసికొని రాజపుత్రులు లోపలిమందిరం బులకుంజన వారికొక చిత్రము కనబడెను. ఆ మందిరమున నొక గదిలో నిద్దరు గొప్పతురకలు నిర్విచారముగ చదరంగ మాడుచుండిరి. ఒకవిధమయిన కలకలము వారిచేవులం బడి యెనుగాని పగతురు వచ్చి యంతల్లాకోటను బట్టుకొనుట యసాధ్యమని వారు నరకు సేయరయిరి. అట మంచి రక్తియగు పట్టునకు వచ్చినప్పుడు రాజపుత్రులు యమదూతల వలె యాయుధపాణులయి వచ్చి నిల్చి వారిం జంపబోయిరి. అప్పు డొకరకుతురక లిరువురు రాజపుత్రులం గనుంగొని “ఆగుడు ఆగుడు. అట మిక్కిలి రక్తిగానున్నది. ఈయాట ముగియువరకు మమ్ము జంపవల”దని బ్రతిమాలుకొనిరి. రాజపుత్రులు వారి పట్టుదల కాశ్చర్యమునొంది సరేయని యాయుధపాణులయి యచ్చటనే నిల్చి యాట ముగిసినవెనుక తురకల నరికిరి.

కోటస్వాధీన మయినదని వారు రాజుకు వర్తమాన మంప నతడు తక్షణమే యచ్చోటికిం బోయెను. పోయి చూచునప్పటికి

గోటలోపలను, వెలుపలను, గుమ్మముకడ, బురుజులమీదను తన నమ్మినబంటు పీనుగులయి పడియుండిరి. సలులబ్రా యొక్క శవము పగతుర మధ్యమున గానబడియె. అచలుడు నలుగురుతమ్ములనడుమ వీరశయన మలంకరించె. అందులో బలుడు మాత్రము రాణా వచ్చునప్పటికి కొనయాపిరితోనుండి యెట్టెటో సలాముచేసి “దానద్వయము నష్టచతుష్టయ” మ్మని పల్కి ప్రాణమువదలెను. తనకతమున నిష్కారణముగా సంతటి మహాబలశాలి మృతినొందవలసివచ్చెనని రాణా తద్దయు విచారించెను.

అదినము మొదలు సూక్తవతులు యుద్ధరంగమున “దానద్వయము నష్టచతుష్టయ” మ్మని కేళలువేయుచు వచ్చిరి, బలుడవసానసమయమున బల్కిన యా నిష్ఠురంపు బల్కులే యా తెగవారి కందరకు జయనాదమయ్యెను. చందా వతుడే ముందుగా గోటలో బ్రవేశించుటచే రాజసేన నపుడు సధికారము వాసికే చెందెను.

ఉమాచేసిన తెలివితక్కువవలన మహావీరులు మహా సాహసులు పలువురు నిష్కారణముగ నిధన మొందిరి. బలు డన్నమాటల శర్థ మదియే, దానద్వయ మనగా నాలుగురెట్లు నష్టమని యర్థము నాడు మొద లారెండు తెగలకు మితిమీరిన మనస్పర్థ పొడమెను. అందుచే రాజస్థానమునకు దురకలవలన గలిగిన చూపడకంటె వీరి మనస్పర్థలవలన నెక్కుడాపద సంభవించెను.

ధిల్లీకిని, మీవారునకును సంది

ఒకసారి కార్యనిర్వాహము సేయవలెనని పూనుకొనెనా రాణా యుమా చేయవలసినంతపని చేసి యాతండ్రికిం దగిన కొడుకే యని ప్రఖ్యాతి బడయజాలునుగదా! అతడు ధిల్లీ చక్రవర్తి సైన్యములతో నొకసారిగాదు; రెండుసారులుగాదు; పదునేడుసారులు పోరాడెను. పోరాడినపుడెల్ల దానె జయము

నందుచు వచ్చెను. చక్రవర్తియగు జహంగీరు, యుద్ధమున దీనిని దండయాత్రకు పాల్పెను. కాని యతడు ప్రతి పర్యాయము పరాజయమును నొందుటచే వానిని తిరిగి ధిల్లీకి బిలిపించెను.

ఎన్నిసార్లు లోడిపోయినను ధిల్లీ చక్రవర్తి సైన్యము లిసుక పాతరలవలె తరుగక మరల రాణామీదికి వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రుల సేనలను యుద్ధయనింగు పరిపాలన మొదలు నిమిష మయినను నూపిరిపుచ్చుటకు దెరపిలేక యెల్లకాలము కలహమే కార్యముగా గ్రమగ్రమముగ క్షీణించుచుండెను. అందుచేత యుద్ధము సరిగా జరుగుటకు వీలులేవయ్యె. ఏలయన నోడి పోయిన సేన యోడిపోవుచుండగా జక్రవర్తి పక్షమున వచ్చెడు క్రొత్తసేన వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రుల పస కడముట్టెను. 1613 వ సంవత్సరమున జహంగీరు చక్రవర్తి మహాసేనాసమేతు డయి మీవారుపై బోవదలచి యజమీరువద్ద విడిసి ముందు మార్గము సరిగా నుంచుటకు దనరెండవ కుమారుడగు షాజహానును బంపెను. అదివిని యుద్ధమున వారునకు వినాశకాలము సమీపించినదని నిశ్చయించుకొనెను. చక్రవర్తి నెదిరించుటకు రమ్మని రాజపుత్రులను బిలువనంప ననేకు లదివరకే స్వదేశ రక్షణము నిమిత్తము ప్రాణములు గోల్పోవుటచే హతశేషులగు వీరులు కొలదిమంది మాత్రమే రాణాయొద్దకు వచ్చిరి.

ఈ స్వల్పసైన్యముతోడనే రాణా యుద్ధము కొంతకాలము చక్రవర్తి సేనల నెదిరించి శౌర్యముచూపెను. కాని యెట్టకేలకు తురకలబారికి నిలువలేక రాణా లోబడవలసివచ్చె. ఈ రాణా యెట్లు లోబడెనో యావృత్తాంతము జహంగీరు స్వహస్తముతో వ్రాసిన దినచర్యను బట్టి తెలిసికొనవచ్చును అందిట్లున్నది. “నేను సింహాసన మెక్కిన 9వ సంవత్సర ప్రారంభమున (అనగా 1614వ సంవత్సరమున) నా కుమారుడు “జగద్ధర్వ” మను బిరుదుగల రాణా పట్టపుటెనుగు భద్రజాతె గజముల మరి పదునేటింటిని బట్టుకొని యొక మంచిదినమున నాకుం

గానుకగా బంపె, నేను మహానందభరిత డనై మర నాడు జగద్గర్వముపై నెక్కి యూరేగి లెక్కలేని సొమ్ముపంచి పెట్టితిని”

చక్రవర్తిసైన్యములు తన దేశమును నిరంతరము నాశనము చేయుటయు దనకు కుడిభుజములట్లు పనిసేయు రాజపుత్ర వీరులు రణభూమింద్రెళ్లుటయు నమ్మహావీరుల దారిపుత్రాడలు తురకలచే జిక్కి బంధింపపడుటయు విశేషించి తన ప్రాణ పదమగు పట్టపుటేనుగు పరుల పాలగుటయు చూచి విహ్వలడై రాణా యుమా తొల్లింటి గర్వమెల్ల డీలుపడి వినయముతో జక్రవర్తికుమారున కిట్లు రాయబార మంపెను “మీరు నన్ను క్షమియించి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకు బాతుడుగ జేయుదు రేని నేను మీకు లోబడుదును తక్కిన రాజకుమారులట్లే నా కుమారుడును జక్రవర్తిసేవ చేయగలవాడు”

రాణా పంపిన యీ సందేశము పని జహంగీరు మేరమీరిన సంతోషము నొంది తన దినచర్యలో సిక్రిందివిధమున వ్రాసి కొనెను “ఈ గొప్ప కార్యము నా పరిపాలనలోనే జరిగినందుకు నేను పొందిన యానంద మింతింతకాదు. అతి ప్రాచీనులగు నా రాజపుత్రులను వారి రాజ్యమునుండి తరిమివేయవలదని నా కుమారునకు నాజ్ఞాపించితిని ఈనాటిసరకు రాణా ఉమాయు వాని పితృపితామహప్రపితామహులు తమ సైన్యములు మిక్కిలి శౌర్యవంతములనియు దమ దేశము పర్వతమయ మగుటచే శత్రుదుర్భేద్యమనియు నమ్మి యెవ్వరిని లక్ష్యము సేయక హిందూస్థాన చక్రవర్తి నెన్నడు జూడబోక యితరుల నెన్నడు తమ దేశములో నడుగుపెట్టనియక గర్వభూయిష్టులైయుండిరి. అట్టి గర్వోన్నతులు నాయదృష్టవశమున నా కాలములోనే లోబడుటచే నిట్టి సమయము దాటిపోగూడదని నిశ్చయించి నా కుమారుని ప్రేరణంబున రాణాను క్షమియించి యతనిని జాగరూకతతో రక్షింతునని స్నేహవృత్తిక నొక దానిని వ్రాయించి నా హస్తము మంచిగంధమున నలది యాచేతిముద్ర కాగితము మీద వేసి రాణాయొద్ద కంపితిని. అట్లు పంపుటయేగాక సుప్రసిద్ధు

డగు నీ రాజపుత్రుని వాని మనసు నచ్చిన తెరగున సగౌరవముగా నాదరింపుమని నా కుమారుని నియమించెను”

అదివరకే గుండెలు చెదరిపోయియున్న రాణా ఈ లోబడుట వలన మరింత దుఃఖపడకుండునట్లు చక్రవర్తి వానియెడ దయా మయుడయి యుండెను. జహంగీరు సహజముగ మదగజమువలె పొగరుగలిగి యప్పుడప్పుడు మద్యపాన మత్తతచేత మిక్కిలి కూరుడై యుండినను కొన్ని వేళల జాలిగుండె గలిగి చేజిక్కిన శత్రువులనైన నత్యంత గౌరవముతో జూచుచుండును. అందుచేత మీవారు రాణా లెవ్వరు స్వయముగ చక్రవర్తిని గొలుచుటకు ఢిల్లీకి బోనక్కరలేదనియు, యే రాణాయును నూతనముగ మీవారు సింహాసన మెక్కినప్పుడు చక్రవర్తి దాని యాధిపత్యమును స్థిరపర్చుచు బంపెడు ఫర్మానా రాణాకొటలోనుండి వెలుపలకువచ్చి పుచ్చుకొనవలసినదనియు చక్రవర్తి సైన్యము నకు రాణా వేయి గుర్రపుదండు బంపవలసినదనియు జహంగీరునకు నుమాకు నొడంబడికలు జరిగెను, ఇదియే నుమా కోరిక. సంధియయిన పిదప నుమాచక్రవర్తి దర్శనమునకు బోవలసియున్నను వార్తకముచేత నిల్లు కదలి రాలేనని వర్తమాన మంప జహంగీరు వానిని క్షమించెను.

చక్రవర్తిని జూచుట తప్పించుకొన్నను రాణా వాని కుమారుని దర్శనముచేయక తప్పదయ్యె. అందుచేత నుమా షాజహాను దర్శనమునకు బోయి వాని మోక్షాలుమీద జేయివేసి తన్ను క్షమింపుమని ప్రార్థించెను. షాజహాను వానిని మన్ననతో గౌరవించి వాని పరివారమునకు గుర్రములు విలువగల నగలు బహుమానములిచ్చి పంపెను.

షాజహాను తల్లి రాజపుత్రస్త్రీ యగుటచే నతని శరీరమున గూడ రాజపుత్రరక్తమే ప్రవహింపుచున్నందున గాబోలు కడు దీనుడై ముఖవిలాసము డీలుపడియున్న రాజపుత్ర ప్రభువును జాల బహుకరించెను. ఉమా షాజహానున కెన్ని మన్ననలు చేసినను కొట్టకొనకు ఢిల్లీనుండి చక్రవర్తి ఫర్మానా వచ్చి

నప్పుడు కోటవెలువలకు వచ్చి దానిని పుచ్చుకొన్న జాలు నొక్క తురకబంటైన మీవారు దేశమున నుండకుండ జేసెదనని పాజహా నెన్ని విధముల వర్తమాన మంపినను వినక రాణా పాజహానుని యందుగల సుగుణములబట్టి యతని దర్శనము మాత్రముచేసి వెళ్ళిపోయెను.

ఇదియైన కొన్నినాళ్ళకే రాణాకుమారుడు కరుణుడు చక్రవర్తి కొలువునెయుట కజమీరునకు బోవలసి వచ్చెను. అప్పుడు కరుణునిసభలో దన నింహానమునకు గుడివైపున దగు పీఠముమీద గూర్చుండ బెట్టవలయునని జహంగీరునకు పాజహాను వ్రాసెను. ఆ రాజకుమారుడు మిక్కిలి మొగమాటము గలిగి యెవరితో గలిసిమెలసి మాటాడక సిగ్గుపడునట్లు సభలో గూర్చుండవచ్చినాడని జహంగీరు తన దినచర్య గ్రంథములో బలుమారు వ్రాసెను. అందరికంటె నెక్కువ సల్లమందు మద్దతు పీల్చుచు సాయంకాలమునందు హలిర్ డు అనియెడు నిర్దోషువాని నొకని గూడ నొటిలో నున్నపుముద్దనయిన బెట్టుకొనుట కయిన నోపికలేనట్లు చెడత్రాగి యొడలు తెలియకుండ దొర్లుచుండ నా పోకులమారి చక్రవర్తి గుణముల జూచుటచేతనో మరి యెందుచేతనో తెలియదుగాని యా బాలుడు చక్రవర్తి యెంత యాదరించినను ఓగులు జెందినవానివలెనే సభలో నుండుచు వచ్చెను. పాజహాను వానిని కొంచెము సంతోష పెట్టుటకు ప్రతిదినము వానికొక క్రొత్తబహుమానమిచ్చుచు అప్పుడప్పుడు నూర్జహాను కొలువునకు దీసికొనిపోవుచుండెను. చక్రవర్తిని తన వలలో వేసికొని యతడు తన గీచినగీటు దాటకుండ జీసికొని మగనిమనస్సునేగాక హిందూస్థానమునంతయు నేలగలిపిన యా నెరజాణ నూర్జహాను యా రాజపుత్రకుమారునకు మంచి యేసుగు యొకటి గుర్రమొకటి కత్తియొకటి బహుమాన మిచ్చెను. అంతియేగాక రతనాలు చెక్కినకత్తులు మేలిమి యుంగిరములు పొరసీక తురంగములు ముత్యాల హారములు గత్తుకంబళములు సుగంధ ద్రవ్యములు బంగారుపాత్రలు మొదలగు పారితోషికముల పాజహాను డాక్రొత్తసామంత రాజ

కుమారునకు విసుగులేక యర్పించెను. అట్లు రాజపుత్రుడు బడసిన బహుమానములగుర్చి తన గ్రంథమున నిట్లు వ్రాసెను.

“ ఆ రాజకుమారుడు నా సభకు వచ్చినది మొదలు తిరిగి వెళ్ళువరకు నా కుమారుడు పాజహను డిచ్చిన యెదెనుగులు నూటపది గుర్రములుగాక నేను స్వయముగా నిచ్చిన రత్నములు బంగారు నగలు గజతురంగములు మొదలగు బహుమానముల విలువ పదిలక్షల రూపాయలు ” ఈ యల్ప బహుమానముల జేకొని కరుణుడు రాణా యువ్రాహ్మణ్య “ మీవారు రాజ్యపు పరువు ముందర పదిలక్షల రూపాయలను నెంత? మనము పొరపాటు పడి నిష్కారణముగ దేశస్వాతంత్ర్యము తురకల కమ్ముకొంటి ” మని తద్దయు విచారించి లోలోపల కుళ్ళుచుండిరి. జహంగీరు సభలో గరుణుడుగూడ ముఖవికాశము తక్కియుండుటకు గారణమిదియే. సంగభూపాలుని కాలమునుండియు దురకల బారినుండి స్థిమిత మెట్టిదో యెరుంగని మీవారు రాజ్యము నేడు మొదలు దండయాత్రలు కలహములులేక సేమముగ నుండునని సంతోషింపవలసినపని లేదయ్యె. ఏలయున నది మొదలు మీవారు ప్రభువులు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడినవారయి స్వాతంత్ర్యము గోలుపావుటచేత రాణాకు రాజకుటుంబమునకు కాలక్రమమున ఢిల్లీనుండి వచ్చు బహుమానములు దుఃఖకరములుగ నుండెను, యుద్ధము మానుకొని చక్రవర్తిని గోలుచు వారికి యుద్ధపు గుర్రములు మహాయుధము లెందుకు? జహంగీరు రాణాయొక్కయు వాని కుమారుని యొక్కయు బ్రతిరూపములను స్ఫటికశిలలతో జేయించి తన యుద్ధానవనమున బెట్టించుకొనియె. అవిచూచి వారందఱు చిత్తూరు రాజవంశమున కంతకన్న నవమానకరమగు పనిలేదని భావించిరి. అది యటుండ రాణాయొక్క మనుమడగు జగత్సింగు సయితము ఢిల్లీలోనే యుండి చక్రవర్తి యిచ్చు బహుమానముల కుబ్బి వారినే మెచ్చుచుండెను. జహంగీ రొకసారి కొన్ని బంగారు బొమ్మల జేయించి రాణావద్దకు వాని మనుమనిచేతనే పంపెను.

రాణా యాబొమ్మలజూచి తన యొక్కయు తన కుమారుని యొక్కయు బొమ్మలే చక్రవర్తి యుద్ధానవనములలో దాస్యము చేయునట్లుండి హృదయము నెప్పుడు గల్చుచుండ నీబంగారు బొమ్మలు మాకెమి యానంధ మీయగలవని విచారించెను. విచారించుటయేగాదు, ఈ మహాపరాభవము నతడు సహింప జాలడయ్యె. తొల్లి ప్రతాపరాశియగు ప్రతాపసింగు జీవించియున్న కాలమున వాని చేతిక్రిందనుండి మహమ్మదీయులతో బోరిపోరి నతని పరోక్షమున దాను గద్దెయెక్కి సేనలం బురికొల్పినడపించి యప్రతిహతపరాక్రములగు ఢిల్లీచక్రవర్తుల ననేక పర్యాయముల రణరంగంబున బరాజయము నొందించి పావనచరిత్ర యగు రాజ్యలక్ష్మిని గోహంతకుల పాలుగాకుండజేసి పితృపితామహుల ప్రతిష్ఠ నిలిపిన తాను నేటికాలమున నిట్లధోగతి పాలయినందుకు దద్దయు సిగ్గుపడి యుమా యీ విధముగ జేసెను.

తన కుమారుడగు కరుణుడు చక్రవర్తి సేవచేసి ఢిల్లీనుండి వచ్చినపిదప నొకనాడు మంత్రీసామంతుల నందర బిలువనంపి కొలువుదీర్చి రాణా వారినందర జూచి “నాపని యయినదీ, ఇక రాజ్య మెంతకాల మేలినను ఢిల్లీచక్రవర్తికి దాసుడనయి యేల వలయును, అట్లభిషానము జంపుకొని యేలుట నాకిష్టములేదు” అని పలికి కుమారుని బిలిచి “నాయనా! కులప్రతిష్ఠలు నివు నిలువదగిన వాడవు, రాజ్యమునందు నిన్ను బ్రతిష్ఠించెద” నని వాని మొగమున స్వయముగ దనహస్తముతో టీకావేసి పట్టాభిషిక్తుని జేసి యప్పుడు సభవిడిచి కోటవదలి కొంతదవ్వుననున్న సరోవరము పొంతకుబోయి యక్కడమున్నుదయసింగు గట్టించిన మందిరమున బ్రవేశించి దలుపులు మూసికొనియె. అదినము మొదల మహారాజెన్నడు మరల ప్రజల కంటబడలేదు. అయిల్లు విడిచి యీవలకురాలేదు. అటుపిమ్మట నైదేండ్ల కతడు మృతి నొంద దహనము నిమిత్తము కొనిపోవుచున్నప్పుడు వాని మృత కళేబరముమాత్రము ప్రజలు చూచిరి.

అది మొదలు మీవారు రాజ్యమునకు గ్రాంతశకము ప్రారంభమయ్యెను అంతకుముందా రాజ్యము ఢిల్లీతో సంబంధములేక తన కున్నంతవరకు తృప్తిచెంది ప్రజాపాకర్యముగా నుండెను. కాని యీ సంధియైన పిదప నదిగూడ చక్రవర్తిగారి రాజ్యతంత్రపు సుడిగుండములలో బడక తప్పదయ్యె. అదృష్టవశమున ఢిల్లీ మీవారులకు నూతనముగా సంధి జరిగినప్పుడు మీవారు మంచి రాజులచేతిలో బడినందున దాని గౌరవము దక్కె. కరుణుని కంటె నెక్కుడు ప్రతాపవంతులు విశేష ప్రజ్ఞావంతులు నగు రాజపుత్రుల నెకులు చక్రవర్తి సభలో బెక్కుసారులు పరాభవము నొందినట్లు చాలకథలున్నవి. గాని కరుణుని విషయము యట్లులేదు. అతడు మీవారును పాలించిన యెనిమిది యేండ్లలో దేశమును జక్కని స్థితిలోనికిందెచ్చి పాడిపంటలతో దులదూగునట్లు జేయుటయేగాక కొమ్ముటెనుగులవంటి రారాజులకియిన మానములు దక్కని ఢిల్లీశ్వరుని దర్బారులో నొక్కనాడయిన సవమానమందక యేపని జేసిన బుద్ధికుశలత జూప జేయుచు ఢిల్లీకి లోబడియే వెలిశిలేకుండ నేలెను.

జహంగీరునకు మీవారు రాణాలమీద నెందుచేతనో యత్యంతాభిమానము గలిగెను. రాణా కుమారుని చక్రవర్తి తన ప్రక్కన పీఠమువేయించి కూర్చుండ బెట్టుకొనును. ఈ రాణా బంధువులను తక్కిన రాజుల బంధువులకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించును. జహంగీరు పుత్రుడగు షాజహనునకును రాణా తమ్ముడగు భీమునకును గాఢముగా మైత్రియయ్యెను. ఈ భీముడు రాణా చక్రవర్తికి గానుకగాబంపు సేన కధిపతియయి దర్బారులోనే యుండువాడు. అందుచేత షాజహను దానియందలి స్నేహంబు పెంపున తండ్రితోజెప్పి భీమునకు రాజబిరుద మిప్పించి యంతతో బోక లోడాయను చిన్న జిల్లాకు వానిని రాజుగ జేయించి బహువిధముల గౌరవించెను. జహంగీరు కొడుకు ప్రేరణంబున భీమున కనేకోపకారముల జేసిన కొన్నినాళ్ళకే యేల మేలుచేసితినిని విచారింపజొచ్చెను.

జహంగీరునకు నలుగురు కొడుకులు. అందు జ్యేష్ఠుడు ఖుస్రూ యనువాడు తండ్రి నెదిరించి పట్టుబడి బండ్రింపబడి తుదకు చెరసాలలోనే మృతినొందెను. రెండవవాడు షాజహాను, ఇతనిమీద జహంగీరు ప్రియురాలగు నూర్జహానున కనిష్ఠము. అది కారణముగ జక్రవర్తికి వానిపై నంతయుష్టములేదట. అందు చేత నాత్రాగుబోతు చక్రవర్తి షాజహానుని ద్రోసివైచితన మూడవ కుమారుడును త్రాగుబోతు తనమున దన కుజ్జయగువాడునగు పార్వీజును దన యనంతరము జక్రవర్తి యగునట్లు నియమించెను నూర్జహాను జహంగీరుని నాల్గవ కుమారుడగు పార్వరునకు సంహసన మిప్పింప బ్రయత్నించుచుండెను. స్థితిగతు లిట్లుండట చూచి షాజహాను తాను రాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొను నుపాయము వెదకుచు బ్రయమిత్తుడగు భీముని తోడను వాని చుట్టము చెలికాడు సూక్తవతు వంశస్థుడనగు మానసింగుతోడను గట్టి యాలోచన చేయసాగెను. ఆ కుటలనడి యెరింగి చక్రవర్తి యా మిత్రుల నొకచో గలసి యుండనిచ్చినచో బ్రమాదము పాటల్లనని భీముని గుజరాతీ దేశమునకు బాలకుని జేయు మిషతో నక్కడకు బొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఈ ఊద్యోగము తన కక్కరలేదని నిర్భయముగ జెప్పి యక్కడకు బోనని రాజపుత్ర సాహసమంతయు మూర్తిభవించిన ట్లతడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంతవరకు వచ్చిన తరువాత నూరకున్నచో దన ప్రాణము మీదికి వచ్చునని భయపడి షాజహాను తండ్రితో బ్రత్యక్షవైరము బూనెను అత్తరి భీముడు మానసింగు మొదలగు సూక్తవతులు చక్రవర్తి సర్వసేనాధిపతియగు మహబతు ఖానుడును షాజహానుతో జేరిరి. ఈ నడుమ నత్రికూరుడని పేరు వహించి జనవిరోధి యయియున్న పార్వీడు నెవరో చంపివేసిరి.

జహంగీరు మహా సేనాసమేతుడయి తనపై ధ్వజమెత్తిన కొడుకును దండించుటకు బయలుదేరెను. షాజహాను ఎంతో యంతఃకరణ శుద్ధియు దయాస్వభావము గలవాడగుటచే రాజ

పుత్రులు వానిపై నభిమానము గలిగి తత్పక్షము జేరజొచ్చిరి. పాజహాను తల్లి మార్వారుదేశపు రాయసింగుయొక్క కూతురు. ఈ కుటుంబకలహమునందు వృద్ధుడగు గజతసింగు తన యల్లుని పక్షము వచ్చునా మనుమని పక్షము వచ్చునా యని లోకులు నందియము పడి దాని పర్వవసానము ప్రతీక్షించుచుండిరి.

ఎట్లయిన లోకానుభవముగల గజసింగు దూర మాలో చించి రహతూరుబలముతో గూడి చక్రవర్తిపక్షమునకే వచ్చెను. అప్పుడు జహంగీరు మితిమీరిన యానందము నొంది సామంత రాజ మండలము నెడుట మామగారి చేయిపట్టుకొని ముద్దు పెట్టు కొని వానిని గౌరవించెను. అప్పుడు కొడుకును దండయు గాశి పట్టణమువద్ద యుద్ధసన్నుదులయి గలసిరి. ఉభయసైన్యము లొండొరుల దాకుటకై నిద్దమగ్గునపుడు చక్రవర్తి యెవరి దురా లోచనమో విని మహావీరుడు నుత్తమకులస్థుడనగు తన మామ గారికి సైన్యాధిపత్య మీయక యంబరదేశపు రాజు గజసింగున కంటె తక్కువవాడునగు జయసింగునకిచ్చెను. అభిమాన ధనులగు రహతూరు వంశస్థులు తమ రాజునకు సైన్యాధిపత్యము లేనిచో గత్తియే ముట్టమనిరి. గజసింగును నిర్భయముగ దనవారి యభిప్రాయము జక్రవర్తితో జెప్పితన సేనం దీసికొని దూరముగ బోయెను. అట్టి సమయమున భీముడు గజసింగు తనతో గలియు నేమోయని యాసపడి వానికి బౌరుషము గలుగునట్టివిధముగ వర్తనానమంపెను. “రహతూరువంశస్థు లూరకున్నారేమి? కలసిన మాతో గలిసియుండు లేనిచో గత్తిదూసి యుద్ధము సేయుడు” సందేశమును గనుగొనినట్లే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. సందిగ్ధ మనస్కుడగు నామునలిరాజు భీముని పలుకులకు రోసముం జెంది చక్రవర్తి పక్షము జేరి రహతూరులం బురికొల్పు వారు విజృంభించి యుద్ధభూమి భీనుగు పెంటలుజేసి యా దినమున పాజహాను నొడించిరి. భీముడు రణరంగమునబడి చచ్చెను. మానసింగు గాయపడుటచే రహతూరులు వాని

నెక్కడికో మోసికొనిపోయిరి. మహాబ్రాహ్మనుడు పాజహను ప్రాణ భీతిచే రణరంగమువిడిచి యుదయపురమునకు బారిపోయిరి.

రాణా కరుణుడు తమ్ముడగు భీమునిచేత సమరసంబంధము మానిపింపలేకపోయినను సహజముగ బాల బుద్ధికాలియగుటచే మొదటినుండియు దానుమాత్ర మి కలహమునకు జోక్యము గలుగజేసి కొనడయ్యె. అతని సంకల్పము చక్రవర్తికి గృతజ్ఞుడై యుండుటయే. అట్లు కృతనిశ్చయమునను జక్రవర్తి కొడు కంతటి వాడు దీనుండయి తన దేశమున దలదాచుకొన విచ్చి నప్పుడు వేరుభంగి ను పెక్షించుట పాడిగాదని కరుణుడు వానిని గరుణించి సగౌరవముగ నాదరించెను. ఉదయపుర సమీపమున నున్న సరస్సులో నొక లంకమీద రాణా మనోహరమగు మంది రము నొక దానిని కట్టించి మహమ్మదీయులకు రాజపుత్రులకు సంబంధ మేమియు లేకుండునట్లు పాజహనుని వాని సేనాపతి నందు విడియించెను. కరుణుడా మందరమున పాజహనున కే సౌఖ్యమునకు వెలితిలేకుండునట్లేర్పాటులు చేసెను. అతని తెక్కిము మేడవయి నాటించెను. లోపల స్ఫటికశిలతో జక్రవర్తి పుత్రుల కొక సింహాసనము జెక్కించెను. వేయేల? అహజా రమున కెదుట నమాజు సేయుటకు మసీదుగూడ కట్టించెను.

ప్రాణమిత్రుడగు భీమరాజు నేల గూలుటయు వాని చెలికాడగు మానసింగు మిత్ర వియోగముచేత జీవితాశ విడిచెనని వినుటయు పాజహను మనోహర మందిరంబునుండి సుఖ మనుభవించుచున్నను వాని మనస్సుమాత్రము స్థిమితముగలిగి యుండదయ్యె. మానసింగునకు భీమునకు గల స్నేహము లోకా తితమయినది. భీముడు మృతినొందినచో మానసింగు బ్రతుకనని ప్రతిసవత్తెను. అందుచేత మానసింగు సేవకులు భీముడు మృతి నొందినవార్త వానితో జెప్పక దాచి ప్రతిదినము పళ్ళెములతో ననేక భక్ష్యములుతెచ్చి యవి భీముండే పంపినాడని తెలియ జేయుచు గొంతకాలము గడపిరి. దురదృష్టవశమున నెట్లో

భీముని మరణవార్త యొకనాడు మానసింగుని దుస్సహమగు మిత్రవియోగమునకు దాళజాలక దేహమాపాదమస్తకము నిండి యున్న యెనుబది గాయములమీద పట్టిల నూడబెరికి తాను చావక మాననని బండ్లకొని ప్రాణముల విడిచెను.

అనంతరము పాజహను తన కుదయపురమే నెలవుగా జేసికొని దేశదిమ్మరియై కొంతకాల మిందు, కొంతకాలమందు తిరుగుచు వచ్చెను. ఎంత తిరిగినను లాభము లేమిచే పాజహను స్వలాభము జూచికొని తండ్రితో సంధి చేసుకొనుటయే యుత్తమమని యెంచి తాను లోబడితినిని రాయబారమంచి విశేషించి తండ్రి జాల నమ్మిక పుట్టుటకు దన యిరువుర కుమారుల ద్వారా యౌరంగజేబులను వారిని తండ్రివద్దకు జామీనులుగ బంపెను. మహబత్తానుడు పేరు తురకపేరు పెట్టుకొన్నను కులమున రాజపుత్రుడే. అట్లగుటచే నతడు పాజహనునీ విధమున జక్రవర్తికి లోబడక సంధికంటె సాహసమే లెస్సయని నిశ్చయించి సూక్తవతులు మొదలగు కొందరు రాజపుత్రుల సహాయముగ బడసి యే రాజపుత్రుడు నెన్నడు కలలోనయిన జేయదలపని యొక మహాసాహసమును గావించెను. కుమారుడు లోబడిన పదప మహబత్తాను రెక్కలు తెగిన పక్షి విధమున నొంటిగాడయి యున్నాడని గ్రహించి జహంగీరు వానిపై ధనాపహరణము జనపీడనము నను రెండు నేరములు మోపి తన యెదుటికివచ్చి యా నేరముల కుత్తరము చెప్పుమని వాని కాజ్ఞాపించెను. ఎందు నిమిత్తము చక్రవర్తి తన్ను రమ్మనియెనో యా సంగతి పూర్తిగ నెరిగినవాడు గావున వెళ్ళుట కిష్టములేక ఇదిగో అదిగో యని కొన్నినాళ్ళు జరిపెను. సత్వరముగ రాక తప్పదని చక్రవర్తి పట్టుపట్టెను. అటుమీద నొకనాడు మహబత్తాను డైదువేల రాజపుత్ర పరివారముతో వచ్చి శిబిరము జేసినాడని చక్రవర్తికి దెలిసెను. ఆ సమయమున జహంగీరు కార్యాంతరముమీద కాబూలు నగరమునకు బోవుచు నింధునది కువనది

యయిన జీలమును దాట బ్రయత్నించెను. సేనయంతయు ముందు నదిదాటి యావలియొడ్డు జేరెను. చక్రవర్తి నూర్జహను వారి పరివారములు మాత్ర మీవలయొడ్డున గుడారములో నుండి సందడి తగ్గినతోడనే యేరుదాట తలపోయుచుండిరి. అప్పుడే తెల్లవారుచుండెను. నూర్జహను తక్కిన యంతఃపురాంగనలతో గలసి యొక గుడారమున నుండెను. చక్రవర్తి రాత్రి తాగిన సారాయముల యొక్క నిషా యింకను దిగనందున నొడలు మరచియుండెను.

అంతలో మనుష్యుల యడుగుల యలుకలు చేతులలోని యాయుధముల చప్పుడులు వాని చెవులకు వినంబడ చక్రవర్తి యులికిపడి డిగ్గునలేచెను. చూచునప్పటికి గుడారమంతయు యమదూతలవంటి రాజపుత్ర సైనికులతో నిండియుండెను. అయిన నతడు జంకక ధైర్యము చక్కబట్టి ఖడ్గముపై జేయి వైచి పైకి దీయుచుండ మహావీరుడగు మహబత్ఖానుని మొగము వాని కగపడెను. అఖానును జూచుటకుగాని వానిపేరు వినుటకు గాని యతనికి లేశ మిష్టము లేనందున యతని ముఖదర్శనము చక్రవర్తి క్రోధమును బెంచెను. అయిన నతడప్పటి తన యవస్థను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని తొందరపడిన గార్యము పాకము తప్పనని మహబత్ఖానుని జూచి “ఓ రాజద్రోహ! ఇదియేమి?” అని యడిగెను. ఆ పలుకులువిని మహబత్ఖాను చక్రవర్తి కాళ్లపై బడి యనేక విధముల దీనాలాపములం బలుకుచు నెట్లనియె. “నా శత్రువులు దేవరవారితో నామీద నేరములుచెప్పి నాకు మీ కెడబాటు చేసిరి, అందుచేతనేగదా నేను కొన్ని నాళ్ళకిందటనే మీ శిబిరము బ్రవేశించినను మీరు నా మొగము జూడరయిరి, నాతో బలుకరైరి. ఎట్లయిన దేవరవారి దర్శనము బడయగోరి యట్లు చేసితినిగాని ద్రోహముచేయుటకుగాదు” అని మొరపెట్టు కొనెను. అతని పలుకులు చక్రవర్తి క్రోధాగ్ని కాజ్యధారయ్యెను. అయినను సమయము గాకపోవుటచే జహంగీరు కోపము దిగ మ్రింగి పయికి మంచిమాటలే చెప్పచు నదను దొరికినప్పుడు

మహబత్తానుని కొంపదీయవలయునని నిశ్చయించుకొని యశ డేమన్న నదియే సరి యనసాగెను. అప్పుడు మహబత్తాను చక్ర వర్తితో “దేవా మీరు పట్టపుటేనుగుపై నెక్కి సామంత రాజులకు సైనికులకు దర్శన మీయవలసిన సమయము వచ్చినది. మీరగ పడకున్న వారందరు కళవరపడుదురుగదా! కావున నేనుగు నెక్కు” డని మనవిచేసెను. చక్రవర్తి సరేయని తన దుస్తులు తొడుగుకొనుటకు ప్రక్క గుడారములోనికి వెళ్ళివత్తునని చెప్పెను. అక్కడికి వెళ్ళెవా చక్రవర్తి యింక దనకు డక్కక నూర్జహను చేతిలో జిక్కిపావుననియు దన పన్నిన పన్నుగడ లన్నియు నిష్పలములయి పావుననియు శంకించి మహబత్తాను దేవరవారు దుస్తులిక్కడనే తొడుగుకొని వచ్చునని చెప్పెను

జహంగీరు వానిమాట కడ్డము చెప్పక యక్కడనే దుస్తులు వేసికొని బయలుదేరుటకు గుర్రమెక్కినను. అప్పుడు మహబత్తాను కడ్డమువచ్చి “స్వామీ! గుర్రమెక్కుటకంటె నేనుగు నెక్కుట మంచిది ఎను గెక్కినచో నందరకు మీరగపడుదురు అది నిరపాయము కావున దాని నెక్కడగునని పలికెను. అప్పుడు జహంగీరు తనయేనుగుపయి నెక్కడలంప రాజపుత్రులు వాని మావటివానిం జంపిరి. అప్పుడు మహబత్తాను చక్రవర్తి దన యేనుగుపై నెక్కించి నిరుప్రక్కల ఖడ్గపాణులగు నిరువురు రాజపుత్రులను గావలిపెట్టి తన శిబిరమునకు దీసికొనిబోయెను.

ఆ శిబిరముచుట్టు మెరియలవంటి రాజపుత్రులను మహ బత్తాను కావలివేసి జీలము నదిమీదనున్న పడవలవంతెన నూర్జహను పాలబడకుండ గాపాడుటకు మరి రెండువేల రాజ పుత్రులను నియమించెను. మహబత్తాను తన్ను ఖయిదీగా బట్టు కొనియెనని తెలిసికొనినను చక్రవర్తి కాలము దప్పివచ్చినప్పు డేమిచేయగలమని యూరకుండి “నా సారాబుడ్డి” కావలసి నప్పుడు సారా యందిచ్చు సేవకుని నాకిచ్చినారుగదా తక్కిన ప్రపంచ మేమయిన నాకేమి యని సరిపెట్టుకొని యక్కడనే హాయిగా నుండెను.

చక్రవర్తి పక్షముననున్న జనములో ధైర్యము సాహసము గలది సూర్యహా నొక్కతియె. చక్రవర్తికి జరిగిన భంగపాటు వినినతొడనే సూర్యహాను పిరికిపడక నిరుపేదవానివేసము వేసి కొని చిన్న సవారి నెక్కి యాడంబర మేమియు లేకుండ నావలి యొడ్డు జేరుటకు బయలుదెరెను. చక్రవర్తి శిబిరమువెంట వచ్చిన పేదరా లెవ్వరియో పొపుచున్నదనుకొని వంతెనగాచు రాజపుత్రు లామెను నిర్భయముగ బోవనిచ్చిరి. అట్లు నిరసాయముగ నావలియొడ్డుజేరి సేనాపతులను సామంతులను రావించి వారి పాలుమాలిన తనమునకు మూర్ఖతకు గట్టిగా జీవాట్లుపెట్టి చక్రవర్తిని విడిపింపకున్నచో నందరి ప్రాణముల దీయింతునని బెదరించెను.

పరాక్రమవంతుడగు నొక తురకజోదు రోషము దెచ్చుకొని చక్రవర్తిని విడిపించుట కారాత్రి యత్నించెను, కాని వాని యత్నము నెరవేరదయ్యె. మరునా డుదయమున సూర్యహాను స్వయముగ నేనుగునెక్కి కత్తియు విల్లు సమ్ములు చేబూని తన సేనలం బురికొల్పుకొని మహబత్తానుని దాకుటకు రాబోవుచుండెను. అప్పుడు రాజపుత్రులు పడవలవంతెన గాల్చి వారిని రాకుండ జేయ వారు పాటిరేవులందిగి రాజొచ్చిరి. రాజపుత్రులు వారిపై శరవర్షంబులు గురియించియు తుపాకిగుండ్ల ప్రయోగించియు సూర్యహాను సేనల నురుమాడి నీటనున్న వారిని నీటను మెరకనున్న వారిని మెరకను జంపిరి. కొందరు ప్రవాహవేగమున కొట్టుకొని పోయిరి. అన్ని గండములను గడిపి దరిజేరిన వారిని కత్తులతో సరికి చంపిరి. మహబత్తానుడు వాని రాజపుత్ర సైనికులు విజయము సంపూర్ణముగ నందిరి. కాని యాతని జయము చిరకాలము నిలువదయ్యె. ఏలయన సూర్యహాను పౌరుషంబులగు చేతలు జేయలేక వరాభవము నొంది యా గడుసు పోగడలం బోయి కార్యము సాధించుకొనియె. అమె నిర్భయముగ మహబత్తాను శిబిరము బ్రవేశించి నా భర్తతో

పాటు నన్నుగూడ ఖయిదీగా జేయుమని యాతనిం గోరెను. మహబబ్తాను మిక్కిలి యుబ్బిపోయి సరేయని యూరకుండెను. అది సందుజేసుకొని యామె సేనాధిపతుల మనస్సులు విరువ నారంభించెను. అదివరకే ఖానుయొక్క యనుచరులలో గొంప రతని గర్వమును జూచి వానిని ద్వేషించుచుండిరి. కొందరు వాని రాజపుత్ర పక్షపాతమును జూచి కడుపుమంట గలిగి యుండిరి. అందుచేత నూర్జహాను పన్నుగడ లవలీలగ వారి మతముల ద్రిప్పెను కొన్నిదినము లామె ఖానుశిబిరములో నుండి యెట్టకేలకు చక్రవర్తిని జెరనుండివిలిపించి స్వతంత్రుని జేసెను అప్పుడు ఖానుడు రాజపుత్రసైనికులు భగ్గుమనోరధులై తమ యవివేకమునకు జింతించుచు దొలగిపోయిరి.

ఈ నడుమ మీవారురాణా పరలోకగతు డయ్యెను. కరుణుని కుమారుడగు జగత్సింగు తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యపతి ప్టితుండై యెప్పటియట్లు షాజహానుతో నెయ్యము బాటించు చుండె. జగత్సింగు రాజయిన పిదప షాజహానుడు కొన్నిదినము లుదయపురమున వసియించి యుండెను. అతడక్కడ సుండ గనే జహంగీరు చక్రవర్తి కాశ్మీరదేశమునందు దగ్గుబాధచేత గాలధర్మము నొందెనని వర్తమానము తెలిసెను. షాజహానుడు సరోవర మధ్యముననున్న మేడలో నున్నపుడె రాణా మొదలగు సామంతరాజులు తమ క్రొత్తచక్రవర్తి దర్శనము ముందుగజేసి కానుకలు సమర్పించిరి. షాజహానుడు సింహాసన మెక్కుటకు ఢిల్లీకి బయనమయి పొవునపుడు మీవారురాణాకు వెనుక వాని వద్దనుండి తీసికొనిన యయిదు జిల్లాలను మరల వానికిచ్చి వెలలేని కెంపాకటి బహుమానమిచ్చి యవసర మయినపక్షమున జిత్తూరుకొట బాగుచేసెకొని యుపయోగింను కొమ్ముని సెలవిచ్చి యుదయపురము వెడలెను.

జగభీష్మరుడగు ఢిల్లీశ్వరుని పుత్రుడు దయపురమున నుండినట్లు రెండుమూడానవాల్కిప్పటికి గలవు. పాజహానుని డాలోకటి కుసుంబావర్ణముగల వాని తలపాగయొకటి ఈతల పాగ పాజహానుడు తన తలమీదనుండి తీసి రాజపుత్రులిచ్చిన శిరోవేష్ట మొకటి ధరియించెను. మొదట చుట్టినప్పు డెన్నిమడతలున్నవో యన్నిమడతల సిప్పటికి గలిగి చుట్టినట్లున్నది. జగత్సింగు బుద్ధిశాలి యయి యిరువదీయారు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకు బాత్రుడయి కాలము గడపె. పాజహాను ఊక్కిన సంస్థానములకంటె మీవారు నెక్కుడు దయతో నాదరించుటచే నా రాజ్యము పాడిపంటలు గలిగి వర్ధిల్లెను.

మొదటిభాగము సమాప్తము.

రాజస్థాన కథావళి

మారువారురాజుల చరిత్రలు

ఈనరకు మీవారు సంస్థానప్రభువుల చరిత్రములు తెలుపబడినవి. ఇకమీద మారువారు సంస్థాన ప్రభువులలో గొందరి చరిత్రములు సంగ్రహముగా దెలుపబడును. రాజపుత్రులు సత్కులప్రసూతులు శౌర్యరాసులు నగుటచే నెట్లయిన నమ్మహావీరులను రప్పించి తమ కొలువులో నిలుపుకొనుటయే మొగలాయి చక్రవర్తులకు ముఖ్యసంకల్పమయి యుండెను ఆ సంకల్పము సంపూర్ణముగ నెరవేరుచునేవచ్చెను. ఎట్లన దమరాజులచేత రాయబారులుగ బంపబడి కొందరు రాజపుత్రులును దమరాజుతో కలహమాడి దేశమునుండి వెడలిగొట్టబడి కొందరు రాజపుత్రులును నేదో యుద్ధోగము సంపాదించుకొనుటకు గొందరు రాజపుత్రులునువచ్చి చక్రవర్తిని గొలుచుచువచ్చిరి. చక్రవర్తి వారిపై నిభిమానముండుటకు గారణమిది. రాజపుత్రులు తమ స్వజాతివారితో టోరవలసివచ్చిననుసరే తదితరులతో టోరవలసివచ్చిననుసరే యుద్ధమున భయమనుమాట నెరుగక మడమ దిరుగక తమ్ము సమ్మినివారిం జెరుపక పగతుం గెలుతురు. గెలువజాలియెడ ప్రాణములు విడుతురు యుద్ధములులేక దేశము నెమ్మదిగా నున్నపుడు ఢిల్లీకోటలో గాపురముండి యా రాజపుత్రులు చీటికి మాటికి నెవరితోనో గయ్యమునకు గాలు దువ్వచు గర్వోన్మత్తులై యెల్లప్పుడు నేవో గొడవలునేయుచునే యుండువారు. వారు చక్రవర్తికి లోబడి వంగి సలాముచేసి సములై యుండినను దైవవశమున నేదో కోపకారణము

గలిగినప్పుడు తమ యెదుటి వాడెంతవద్దైనను సరే సరకుగానక సభాసదులతో సభలోనే గలహింతురు. సభాసదులతో నననేల యొకప్పుడు నెల్ల మందు మద్దతు మత్తుచేత నొకప్పుడు క్రోధాతి రేకముచేత వారొడలుమరచి తమ్ముపోషించు చక్రవర్తిని సంహరింప జూడెడువారు. రాజపుత్రులిట్టి యుగ్రస్వభావులని యెరింగియే చక్రవర్తులు తరచుగా వారిని బట్టణములో బ్రత్యేకముగా నొకస్థలమందు విడియించి సాధ్యమయినంతవర కిరులతో సంబంధములేకుండ జేయుచువచ్చిరి. అటులుండినను వారి మూలమున సంభవించు కలహము లంతము నొందవలెయ్యె.

షాజహాను చక్రవర్తియయిన కాలములో నుని కొలువున జగజ్జియగు నుమ్రాయను రాజపుత్రు డొకడుండెను. అతడు రహతూరు వంశస్థుడు. మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు గజమహారాజు పెద్దకొడుకు జ్యేష్ఠుడగుటచే నతండు యువరాజై తండ్రికి చేదోడువాదోడుగ నుండవలసినదే. కాని సహజముగ మహా క్రోధస్వభావులగు తన దేశప్రజలకు బంధువులకుగూడ నతడు మిక్కిలి దుండగుడై భయంకరుడై మెలంగుటచే రాజ్య భ్రష్టుడయ్యె. అతడు బాల్యమునుండియు దుండగులు దుస్వభావులు దుర్నయులునగు నల్లరిపిల్లలను వెంటబెట్టుకొని ప్రజల కెంతయు బాధను గలిగించుచువచ్చెను.

కొంతకాలము బాధలు పడిపడి ప్రజల లెట్టకేలకు వాని యాగడములకు సహింపజాలక గజమహారాజువద్దకువచ్చి, "దేవా; మీ కుమారుని దేశమునుండి బారదోలినగాని మేము బ్రతుకుజాలము. మనకెవరైన శత్రువులున్నపక్షమున వారిమీదికి మననేసల నడపించుటకు మీకొడుకు కడుదిట్టరియే కాని యేశత్రువులు లేనప్పుడు ప్రజలనే యితండు శత్రువులుగానెంచి చంపుచున్నాడు. ఇతని కతమున బ్రజలు కంటినింక నిదుర

కడుపునిండ కూడు నెరుంగరు. ఇతడు దేశములో నున్నయెడల ప్రజలు గాపురము నేయజాల" రని విజ్ఞాపనముజేసిరి. గజ మహారాజు కొడుకు నడపులలో నుంచజాలకపోవుటచే ప్రజాభిమతమున కంగీకరించి మంత్రులను సామంతులను బంధువులను పురోహితులను సేవాపతులను విలిపించి విండుకొలుపుదీర్చి కుమారునిగావించి యందరియెదుట వానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినటు శాసనము వ్రాసి దేశమును విడిచి తక్షణమే పోవలసినదని యాజ్ఞాపించెను ఉక్రమాయ దేశమువిడిచి పోవువారు చేయవలసిన విధముగ నల్లబట్టలు కట్టుకొని నల్లవిడాలు మూపున చాల్చి నల్లవికత్తి చేబట్టుకొని నల్లజీనువేసి నల్లగుఱ్ఱముపై నెక్కి యందరివద్ద నెలపు పుచ్చుకొని యాశలెల్ల వదలుకొని జన్మభూమి విడిచి దేశాంతరములకుం బోయెను.

రాజకుమారు డెంతదుష్టుడైన నతండు వెళ్ళినదినము దుర్దినమేయని దేశస్థులందరు విచారించిరి ఆ రాజకుమారునితో ననేక సామంత రాజపుత్రులుగూడ బయలుదేరి వానిన్నేహమును బాయలేక దేశము విడిచిపోవుటచే రాజకుటుంబమేగాక బంధుకుటుంబములన్నియు దుఃఖమగ్నుములయ్యెను అట్లు వెడలియుక్రమా పయనంబుల జేసిచేసి యాగ్రానగరంబునకుబోయి షాజహానుని సందర్శించి వానిం బ్రసన్ను జేసికొని తనకథ వాని కెరిగించి తనతండ్రిని శిక్షించి తన్ను మంల మారువారు నకు బంపుమని ప్రార్థించెను. షాజహానునకు నలుగురు కొడుకులుండిరి. వారతిదుండగులై మాటిమాటికి నొందొరులతో గల హించుచు వచ్చిరి. దుర్దినయముగల కొడుకు వలన గలుగు బాధలు షాజహాను స్వయముగ ననుభవించుచుండుటచే గజ మహారాజుకూడ తనకొడుకు కతమున నెంతబాధ పడియుండునో యని యూహించి వాని కేసాయమును జేయననిచెప్పి "కావలసిన

యెడల నావద్ద కొలుపుండుము, నేనొక యుద్యోగమిచ్చెద” నని పలికెను. గత్యంతం మేమియు లేకపోవుటచే నారాచరిత్ర ముంచిదని వానికొలుపున గుదిరెను. కుదిరిన కొలదికాలముననే వానిని మూడువేల నైనికుల కధిపతినిజేసి రావు బిరుదమునిచ్చి నాగూరుతాలూకా వానికి ముఖాసాగానిచ్చి పలువిధముల నాదరించెను.

ఉమాకు జిన్ననాటినుండియు యుద్ధమే యభిమాన వ్యాపారము. అది లేనినాడు వేట పరమప్రీతికరము. ఈ రెండును లేక కడుపునిండ తిని చక్రవర్తి కొలువుతో సర్ధకముగ గూర్చుండుటయు బ్రతిదినము దర్బారులోనికి బోవుటయు నచ్చట మితిమీరిన మొగలాయి మర్యాదలు నడుపుటయు రాచవిందులకుబోయి యొదిగి యొదిగియుండుటయు బోగము బోటులయాటలు చూచుటయు బాటలు వినుటయు మొదలగు పనులన్నియు వానికి మిక్కిలి నసహ్యములుగ నుండెను. హాయిగా నడవులలో దిరుగుచు నెలయేటివీళ్ళు ద్రాగుచు యడవి వందిని దరుముట పెద్దపులిని జంపుట మరల నెన్నడయిన తనకు గలుగునాయని యూటలూరుచు నతడక్కడ కొంతకాలము గడపెను. ఒక్కనాడు షాజహాను నిండుకొలుపుదీర్చి కూర్చుండి ఉమా సభలో కనబడకపోవుటచే నతడేదని సభాసదుల నడిగెను. సభలోనివా రెవ్వరెరుగమనిరి. ఎవ్వరితోడం జెప్పుకుండ నతడాత్రా నగరము విడిచిపోయె గావలయునని యెల్ల వారు నూహించిరి. అనంతరము రెండువారములు గడచుటయు నొకనాడ రాజకుమారు డెప్పటియట్ల సభకరిగి షాజహానుని కంటబడియె. పడుటయు జక్రవర్తి వానిపై నలిగి “మావద్ద నెలవుగైకొనక యెవ్వరితో నొక్క మాటయైన జెప్పక యెందరు గురువో తెలియక యేలపోయితివి. నీకు గొప్ప జరిమానా

వేయదలచుచున్నార” మని కఠినముగా బలికెను. “నేను వేటకు బోయితిని. కత్తియే తప్ప వేరుధనము లేనివానికి ధన దండని విధించుట యేమిలాభ” మని నిర్భయముగ సతదుత్తరము జెప్పెను.

ఈ పలుకులు చక్రవర్తి యలుకను ‘రెండురెట్లుగజేసెను. తరువాతి ఉద్రమా కొలుపువిడిచి తనిబసకు బోయిన కొంత నేపటికి షాజహానుని నైస్యమునకు బ్రతిమాసము జీతములు పంచిపెట్టునట్టి యుద్వోగస్తుడు సలబిజ్ఞాననునతిడు పోయి “చక్రవర్తిగారు నీకు జరిమానావేసిరి. ఆ ధనమిమ్ము” అని యడిగెను. “జరిమానాకాదు ; చిల్లిగవ్వయేని నేనియ్యనని చెప్పు” మని యుద్రమా యతిగర్వముతో బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. మాటమీద మాటవచ్చుటచే విరువుకు తీవ్రముగ సంభాషించి యొందొరులను నిందించి యదిక్షేపించి తిరస్కరించుకొనిరి. “కోపావేశమున నుద్రమా సలబిజ్ఞానుని దన యింటనుండి మెడ బట్టి యావలకు గెంటెను. ఖాను తద్దయుగంపితుడై రాజపుత్రుని పొగిరెట్లైన నణచవలయునని కసిబూని చక్రవర్తి కడకుబోయి “స్వామీ : యాదురాత్ముడు మీ యజ్ఞను దిక్కరించెను. నన్నేగాక మిమ్మునుగూడ నవమానించె” నని యొకటికి పది బిన్ని చెప్పెను. అప్పలుకులువిని చక్రవర్తి కాలరుద్రుడై యుద్రమాను తక్షణము దోడ్కొనిరమ్మని యొకబంటు సంపెను. వాడును పరుగు పరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి పిలుచుటయు సరేయని యుద్రమా తీవ్రమైన యొక ఖడ్గము జేతబూని చిన్న సూరకత్తి మొలలో దోపుకొని యేటుతిన్న బెబ్బులివలె చక్రవర్తి యెదుటికిం బోయెను. అప్పుడు చక్రవర్తి కొలుపులో ననేక రత్నస్థగితమై విన్నాణపు నగిషీలతోనిండి సొంపుల నింపు స్ఫటిక సింహాసనముమీద గూర్చుండి కోపారుణిత నేత్రుడై

రాజపుత్రునిరాక కెదురు చూచుచుండెను. సలబత్తాను గద్దె యెదుట నిలువంబడి రాజపుత్రుడు గావించిన దుర్వినయమును దౌర్జన్యమును గంఠమెత్తి తన యేలికతో జెప్పుచుండెను. రాజపుత్రు డాపలుకులువిని మితిమీరిన బిట్టలుకం బట్టిజాలక “సూర్య వంశమునందు ప్రభవించిన సుక్షాత్రియుడను. నేను గోమాంస భక్షికుడైన యీ కరకు తురకచేత వచింపబడుదునా ” యని లోదలించి చక్రవర్తి గద్దెచుట్టునున్న సామంతులను సరదారులను గడచి సలబత్తాను వద్దకుబోయి యందరు నివ్వెరపకునట్లు ఖడ్గమునెత్తి యొక్కయేటను యా ఖానుని నేలంగూర్చెను. సభాసదులందరు రిచ్చవడి యేది నేయుటకుందోచక యుడనంతలో రాజపుత్రుడు సరసింహమూర్తి వడుపున లోకభీకరుడై యుచితానుచితము లెరుంగక చక్రవర్తి దెగటార్చవలయునని వానిపై ఖడ్గము విసరెను. అదృష్టవశమున ఖడ్గము షాజహాను నకుం దగులక స్ఫటిక స్తంభములలో నొకదానిం దగిలి విరిగి పోయెను. అప్పుడు సభాసదులు భయసంభ్రమాక్రాంతురైరి. చక్రవర్తి యొక చిన్నగుమ్మమున నంతఃపురమునకుం బారి పోయి యెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొనియె

రాజపుత్రుడు ఖడ్గపాణియై పిచ్చియై త్తిన మదపుటేనుగు విధమున సభామందిరమున విచ్చలవిడిగా దిరుగుచు మిత్రుడనక శత్రుడనక కత్తికందిన వారినుదర దెగటార్చుకొచ్చె ప్రళయకాల రుద్రునివలెనున్న వానియెదుట నెవ్వరు నిలువ జాలరైరి. ఎట్టకేలకు వాని మరది వానిచేసిన ఏరాక్రమంబుల మెచ్చుకొనుచు మిత్రుడువోలె చల్లని మాటలు జెప్పుచు వాని దాపునకుంబోయి యల్లన చేతిలోని కత్తిలాగి యొకపోటు బొడిచి వానినేలంగూర్చెను. దారుణమయిన గాయము తగిలియు రాజపుత్రుడు కొనయూపిరి యున్నంతవరకు సభాసదులకు

దేరిమాడ శక్యముగాక యుండెను. ఆ దినమున నుమాచేత నైదుగురు మొగలాయి దొరలు నిహతులై పడిరి. అయిన నుమా వృత్తాంతమంతతో ముగియలేదు ఈ రాజకుమారుడు పాదుషా కొలువులో మృతినొందెనని వానినై నికులు విని రోష విహ్వల చిత్తులై క్రిందుమీదుకానక యైరబట్టలు కట్టుకొని యాయుధపాటులై దర్బారు ప్రవేశించి నేలంగూరియున్న తమ దొరంజూచి రెట్టించిన యలుకతో సింగంబులట్లు విజృంభించి యడవిలో వృక్షములు నరికినట్లు మొగలాయిబంట్లను నరికి నేల యంతయు రక్తముతో జారునట్లు చేసిరి. ఆ సభాభవనములోని స్తంభములు జూచువారికి నాడుజరిగిన చర్యలు నేటికైన జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండును.

అట్లనేకులం బరిమార్చి యా వీరనై నికులు పలుగాయ ములంజెంచి తమ స్వామిరుణము దీర్చుకొని నేలనుగూలిరి. అనంతరము దర్బారున జరిగిన వృత్తాంతమంతయు నుమా భార్యవిని కొందరు పరిచారకులతో సభాభవనముం బ్రవేశించి తననాధుని శవము వెదకి యానవాలుపట్టి సేవకులచే దాని మోయించుకొని శ్మశానభూమి కరిగి భర్తృసహగమనము జేసెను.

నాడు రాజపుత్రులు సభాభవనముం జొచ్చిన ద్వారము షాజహాను మూసివేయించి మరల నెన్నడు తెరువనీయలేదట. అక్కడ గోడకలుగులలో నొక కాలసర్పము వసియించి యెవ్వరి నాదారిని నడువనీయవని లోకులు చాలకాలము జెప్పుకొనిరి. వారిమాట నిశ్చయమేయయ్యెను. అగ్రానగర మింగ్లీషువారి స్వాధీనమైనపిమ్మట రమారమి మారేండ్లక్రిందఁ జొక యింజ నీరుదొర యా గోడలం బగులగొట్టించెను. అక్కడ పామున్నది. ఆ గోడతోలికి పోవద్దని పురవాసులు చెప్పినను విసక యాదొర

పగులగొట్టింప నొక కలుగులోనుండి యొక మహాసర్పము బయలుదేరి దొరగారి కాళ్ళసందునంబడెను. కూలివాండు భయభ్రాంతులై చెల్లాచెదలైరి అదియేమి అదృష్టమోకాని పాము దొరగారి నేమియు జేయజాలక వానిచే జచ్చెను.

ఈ కథ విక్కడ ముగించి మరియొక పీరుని చరిత్రము దెల్పెదను. ఉమా తమ్ముడగు రాజా జన్మంతురు మారువారు నేలుచుండ కుంపావతి వంశస్థుడు అసోపుసంస్థాన ప్రభువగు ముకుందదాసను రాజపుత్రుడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడై జన్మంతుని కొలువులో నుండెను. వానిసాహస మెరిగి యట్టివానిని విడిగ నుండనియ్యగూడదని పాజహాను కొడుకగు నొరంగజీబు చక్రవర్తి వానిని బలవంతముగ రావించి వాని కనిష్ఠమయినను దనసభలో నుంచుకొనియె. ఒకనాడు చక్రవర్తి తనయొద్ద కేదో వర్తమానమంప ముకుందదాసు నిర్లక్ష్యముగ బ్రత్యుత్తరి మిచ్చెనట. అది సహింపక యొరంగజీబు మహాకంపితుడై తక్షణమే యా రాజపుత్రుని నిరాయుధునిజేసి పెద్దపులిబోనులో బారవేయుడని యాజ్ఞాపించెను. అవైచిత్రమును జూచుటకు జక్రవర్తియు వాని పరివారమును నొకచోట జేరిరి రాజపుత్రుడు బోనులో విడువబడెను. బెబ్బలి యా శూరునింజూచి కనులెర్రజేసి తోకయాదించుచు ముందుకు వెనుకకు దిరుగ జొచ్చెనుగాని వానిమీదికిం బడజాలదయ్యె పులికన్నులకంటె నల్లముదు మద్దతువేత రాజపుత్రుని కన్నులు మిక్కిలి యెర్రబడి యుండెను.

అట్లు నిరాయుధుడై కొంతసేపు బోనులో నిలిచి ముకుందదాసు బెబ్బలి జూచి, “ పీ! తురకపులీ! రాదపులి మీదికి రావేమే ” యని విగ్గరగా బలికెను. ఒక్కనిముషము వరకు బెబ్బలియు రాజపుత్రుడు నొండొరులను రెప్పవచ్చక

జూచుకొనిరి. ఏమి జరుగునోయని చూపరులు విశ్వేషులై యుండు సంతలో వ్యాఘ్రము తలవంచుకొని బోనులో వెనుక ప్రక్కను బోయెను. అది చూచి ముకుందదాసు చక్రవర్తినింక దిరిగి “చూచితివా : మీపులి నామీదికి రాజాలక తోగముడిచింది. బెదురుచున్న శత్రువును సంహరించుట రాక్షసదర్మముగాదు కావున నేని వ్యాఘ్రమును జంపక విడిచితి” నని కంఠమెత్తి పలికెను.

జన్మమధ్యమున నట్టి మహాదురితమెన్నగు గనినిని పోవుటచే నొరింగజీలు లేని సంశోషము కొంత తెచ్చిపెట్టుకొని ముకుందదాసును బోనులోనుండి బయటికి రావించి వానికి బహు మాంసములు కుప్పతిప్పలుగనిచ్చి “అసాధారణమగు నీ పౌరుష ధనమున స్వీకరించి నీకుం బ్రతిష్ఠతేగల కొడుకులున్నారా” యని యడిగెను. అపలుకులకు ముకుందదాసు “మీరు మాయొండలకు బోనీక మమ్ము చిరకాలము మీ కొలువులోనే బడవేసి నిలుపుచుండగ మాకు సంతానమెట్లు గలుగగలదని నిర్భగుముగ బ్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అదినను మొదలు ముకుందదాసు పులిదొరియను పేరంబరగెను.

ఈపని రెండవ సాహసకార్యము చక్రవర్తి కుమారులలో నొనితో వివాదము సంభవించునప్పుడు చేయబడెను. రాజ పుత్రులలో మిక్కిలి కష్టమైన గుఱ్ఱపుదొడొకటి కలదు. అది చేయువారికి హానికరము, చూచువారికి భయంకరమునై యుండును. తాకు గుఱ్ఱముమీద నెక్కి యది పండుదొడు దీయు చుండగా దానినొక చెట్టుకొమ్మ క్రిందనుండి పరుగెత్తించి గుఱ్ఱము నాపకుండగనే యశకు చెట్టుకొమ్మను పట్టుకొన వలయును. ఇట్టి మహాసాహసమును జేయ బ్రయత్నించి మీవారు రాజపుత్రుడొకడు ప్రాణముల గోల్పోయెనట. ఈపని

చేయునపుడు సాధారణముగ నెట్టికూరుదైనను గుఱ్ఱముమీద నుండి నేలబడనివాడుండడు. ఈ విద్యలో ముకుందదాసు నిరుపమాన ప్రజ్ఞగలవాడు అట్లుగుటచే నౌరంగజీబు కొడుకులలో నొకటి చిత్రగతులజూడ వేడుకవడి యాపనిసేయుమని వానికి వర్తమానమంపెను. దొమ్మరివానినో గారడివానినో బిలిపించి చక్రవర్తి పుత్రుడు విద్యలు నేయుచున్నాడనియు దనకు జాల గౌరవభంగము గావించెననియు గోపించి ముకుందదాసు ముప్పొద్దు తిని గూర్చుండి పనిపాటలులేని సోమరిపిల్లవాని యొడుట నేనా నావిద్య జూపించుట యని యభిమానముజెంది “నేను కోటిని” గాను ; నావిద్యలు జూడవలసినపక్షమున నా బిడ్డము తళతళ మెరయుచున్నప్పుడు చూడవలసినచోట జూడవచ్చు” నని యా బాలునకు వర్తమాన మంపెను అవార్త దెచ్చినవాడు ముకుందదాసు పలుకులు తూచదప్పకుండ నబ్బాలునకు విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నతండు తండ్రితో జెప్పి యతిని పొగరడపడలించి యాకాలమున చక్రవర్తికి లోబడక తిరుగుబాటుజేసిన సిరోహి ప్రభువగు సూర్తానును లోబరచుకొని రావలసినదని ముకుందదాసున కొనఁజెప్పెను; అట్లైయని ముకుందదాసు బయలువెడల వానియనుదరులగు రాజపుత్రులును వెంట జనిరి కాని సూర్తాను వసియించు కోట యీపులి దొరకును, వాని యజమానుడగు నౌరంగజీబునకును సాధ్యముకానిదియు వానిఫిరంగి దెబ్బలకు సరకుగొననిదియునై యుండె. అచలఘరవి దానిపేరు. అతగా చలము లేనిది యని దానియర్థము సూర్తాను కోటవిడిచి బైటికివచ్చి యుద్ధమెన్నడు నేయక లోపలనే చిరకాలము దాగియుండెను.

అట్లు కొంతకాలముండి శత్రుభయము పోయినదనుకొని యా సూర్తా నొకనాడు రాత్రి యజమీరు ప్రాంతముననున్న

కొండనకుమ వేటకువచ్చి యొక చెట్టుక్రింద నిజపరివార సమేతుడై నిద్రించుచుండెను. అక్కడకు శత్రువులెవ్వరు రాజాలరసి నమ్మి పద్యతముఖ ద్వారమున నొకజోనును గవలి యుంచి రాజుతోపాటు పరివారముగూడ గాఢనిద్రజెందెను. అట్లు కొంతనేపు నిద్రించి సూర్యాను మేలుకొని మంచముమీద నుండి లేవబోవగా నితని కాలుచేతు లతనికి స్వాధీనము గాక పోయెను. ఎవరో యెట్లావచ్చి తన తలపాగతోనే తనమంచము నకే తన కాలుచేతులు తనకు దెలియకుండ గట్టిపెట్టిరని యత డప్పుకు తెలిసికొనెను. తెలిసికొని కన్నులుదెరచి చూచు నప్పటికి తనయనుచరుల విగ్రహములుగాక మున్నెప్పుడు చూడని క్రొత్తవిగ్రహములు గానబడెను. ఇది యేమని కలవ రము పడుచుండ మారువారు రాజుల యుద్ధపుకేక మేఘగర్జనము వంటి గుభీరస్వరముతో వాని చెవులంబడెను. ఆ ధ్వనివిని సూర్యానుయొక్క పరివారకులు దిగ్గునలేచి మేలుకాంచి యాయుధ పాణులై చూచునప్పటికి గావలివాడు చచ్చిపడియుండెను. రాజు బంధింపబడి శత్రుహస్తముల జిక్కినాడు. వానిచుట్టు యమదూత లట్లు శత్రుయోధులు గ్రమ్ముకొనిరి. వారినడుమ ఖడ్గపాణియై పులిదొర నిజముగా బెబ్బులియట్లు మెదయజొచ్చెను. సూర్యాను యొక్క యనుచరులు తమ యేలికను విడిపించుటకు బ్రయత్నములు నేయుటజూచి ముకుందదాసు వారలకిట్లనియె. మీరాజు ప్రాణములు నాచేతనున్నవి అతని విడిపింప బ్రయత్నించి మీరు నాపైకి గవియుదురా యిప్పుడే మీదొర చచ్చెనని నమ్ముడు. ఆ ప్రయత్నము మానుకొందురా మీరాజు చెక్కుచెదరక మరల మీకడకువచ్చు. మీతో జెప్పకుండ తీసికొని పోగూడదని మీరు మేలుకొనునట్లు కేకలు వేసితినిగాని రహస్యముగ దీసికొని పోజాలకగాదు. కావున మీ ప్రయత్నము మానుడు అపలుకులు

విని వారు వివేకులై యూరకొనిరి. తొల్లి పృథివిరాజు మావ రాజుం జెరపట్టి తెచ్చిన విధమున ముకుందదాసు సూర్తానుం బట్టుకొని తనమొదటి యజమానుడగు రాజాజ్యంబుంబింగున కప్పగించెను జస్వంతసింగు తక్షణమే సూర్తానును ముకుంద దాసుని వెంటబెట్టుకొని చక్రవర్తివలన నేయపాయములేకుండ జేసెదనని సూర్తానున కెన్నో బాసలుచేసి యౌరంగజేబువద్దకు బోయెను. చిరకాలమునుండి దొరకక మొగలాయి సేనలను ముప్పతిప్పలు పెట్టిన సిరోహిరాజు వచ్చెననివిని యౌరంగజేబు వానిం దనయెదుటకు రప్పింపుమని యానతిచ్చె. ఇరువురు సేనాపతులు సూర్తానునకు జెరియొకప్రక్క నిలిచి వానిం గొలుపునకు దొడ్కొనివచ్చి యెదుట నిలువంబెట్టి చక్రవర్తికి నమస్కరింపుమనిరి. రాజపుత్రుడు కన్నోమలు ముడిచి రోషా యత్తుడై “నేనా నమస్కరించుట, నాప్రాణము చక్రవర్తి చేతులలో నుండినను నుండుగాక : నాగౌరవము నాచేతులలోనే యున్నది. ఈవరకెన్నడు నేను మనుష్యమాత్రునకు వంగి నమస్కరించి యెరుగ ఇకముందు నమస్కరింప” నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ప్రక్కనున్న సేనాపతులిద్దరు బలవంత పెట్టి వానిచేత నమస్కారము జేయింపవలయునని యూహించిరి కాని యతడు జస్వంతసింగుయొక్క సంరక్షణమునం దుండుట చేతను జస్వంతసింగు మాటయనిన జక్రవర్తికి జాలగౌరవ ముండుటచేతను తెగించి వారేమియు జేయజాలరైరి. దండము పెట్టింపక పోయినచో జక్రవర్తి యేమనునో బాధించి పెట్టించినచో జస్వంతసింగేమనునో యనుభయమున సేనా పతులు వేరొక గడసుపోకడ పోదలచి చక్రవర్తి కూర్చుండిన గదికి రెండవప్రక్కనున్న దిడ్డిదారిని దీసికొని లోనం బ్రవేశింపుమని వానికానతిచ్చిరి. ఆదారిం బోవునపుడయిన సూర్తాను

తలవంపక తప్పదుగదా? యదియే తలవంచి చక్రవర్తికి నమస్కరించినట్లు భావించుకొనవచ్చునని యా నేనాపతులూహించిరి. కాని సూర్యాను డాల్చులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టువాడగుటచే వారుపన్నిన యీకుట్రను గ్రహించి తలుపువద్దకు తోయి ముందుగా తలదూర్చక కాళ్ళు లోపలికిబెట్టి యాగది ప్రవేశించెను. అదృష్టవశముచేత నప్పుడొరంగజీబు రాజపుత్రుని గౌరవాసక్తికిని వాని పెంకితనమునకు గోపించుటకుమారు వినోదమునొంది సూర్యానును తీమియించి వానికి గొన్నిగ్రామములు ముఖాసాగా నిచ్చెను. ఆ ముఖాసా ఘచ్చుకొన్నచో జక్రవర్తికిదాను కప్పము గట్టవలసినవచ్చునని శంకించి సూర్యానిట్లనియె “స్వామీ! దేవరవాడు నాకెన్నియిచ్చినను నాయచలుపురుకోటకని నమానములుగావు, కాబట్టి నాకోట నాకు దయ చేయుడు” అనవు డొరంగజీబు కప్పముమాట దలపెట్టకయే వానికోట వానికిచ్చెను. పులిదొర పట్టితెచ్చిన యారాజపుత్రుడు తనకోటకుతోయి తలవంచి యొకరికెన్నడు నమస్కరింపకయే కాలము గడపెను.

దొరంగజీబు చక్రవర్తి మార్వారురాజగు రాజాజస్వంత సింగుమీద మనస్సుతో మిక్కిలి యీర్ష్య వహించియుండెను. ముకుందదాసు కుక్కవలె జస్వంతసింగునియెడ విశ్వాసము గలిగియుండి యెప్పటికప్పు డతని కంటికి రెప్పవలె గాపాడుచు పలుసారులు గొప్ప యపాయములనుండి వానిని దప్పించెను. ఆయపాయము లన్నిటికంటె నెక్కువయిన యపాయమొకటి జస్వంతుల కొకసారి సంభవించెను. అదియేదియన జస్వంతునకు దయ్యముపట్టెను. కష్టపడి దానిని ముకుందుడు వదలించెను.

ఉదయసింగు మహారాజు కుమారుడగు ప్రతాపసింగు మీవారు నేలుచుండిన కాలమున మరియొక యుదయసింగు

మారువారు రాజ్యము నేలుచుండెను. అతనికి మూటరాజాయని రెండవపేరుగలదు. అనగా లావురాజుని యర్థము ; అతనితండ్రి మహాపరాక్రమశాలి. అతడు తండ్రికడుపున చెడబుట్టి యక్బరు నకు లోబడి స్రతిష్ఠ జంపుకొని యిరువదియేడుగురు కన్యలం బెండ్లియాడి భోగపరాయణుడై నిరంతర' మంతఃపురములో నివసింపుచు వచ్చెను. ఆరాజు మనము నమ్ముటకు వీలులేనంత లావుగానుండుట సంస్థానములోనున్న గుఱ్ఱమేదియు వానిని మోయలేకపోయెనట. అందుచేత నతడు తనబంధువులగు రహ తాదులతో గలసి యుద్ధమునకు బోవుటకు వీలులేక యాడు వాండ్లతో గోడిగంబు లాగుచుండవలసివచ్చెను.

ఈలావురాజు తన రాజ్యములోనున్న యొక బ్రాహ్మణుని కూతురును జూచి యతిసుందరియగు నామెను మోహించి యామెను బలిమిని దన యంతఃపురమునకు దీసికొనిపోవ విశ్చయించెను. ఆబాలిక తండ్రి రాజు నెన్నోవిధముల వేడు కొనెను. బెదిరించెకాని యవియన్నియు నిరర్థకములయ్యె. మరణమువల్లగాని బిడ్డమానము దక్కవని బ్రాహ్మణుడు విశ్చయించి తన ముద్దుకూతురును ఖడ్గముతో ముక్కముక్కలుగ నరికి చితిపేర్చి కాల్చి రాజునకు ఘోరశాపముబెట్టి యా మంటలో దానుగూడ దుమికి యగ్నిహోత్రున కాహుతియయ్యె. అప్పుడతడిచ్చిన శాపమిది. "నేనే సత్యవంతుడనగు బ్రాహ్మణుడ నయినేని యీ దురాత్ముడగు రాజీగడియ మొదలుకొని మూడు సంవత్సరముల మూడుమాసముల మూడుదినముల మూడు గడియలలో మృతినొందుగాక. నేమృతినొంది యీదినము మొదలు బ్రహ్మరక్షస్సునయి యాయూరి చెరువువద్దనుండెన" బ్రాహ్మణుని యా దారుణకృత్యమువిని యారాజు బెంగపెట్టు కొని క్రమక్రమముగ కృషించి బ్రాహ్మణు డేర్పరచిన

కాలమునకే మృతినొందెను. రాజాజస్వంతసింగు లావురాజుని పేరుచేసిన యా యుదయసింగుని మునిమనుషుడు. ఈరాజు వద్దనున్న యువ్యోగస్తులలో నొకని కూతును మోహించి యామె నొడంబరచి తనముత్తాత మోహపరవశుడై చెడియెనుమాట మరచి బ్రహ్మరాక్షసుడున్న సంగతి యెరుగక యా చెరువు గట్టుననే ప్రయురాలుం దాను రాత్రి కలిసికొనునట్లు సంకేత మేర్పరచుకొనెను సంకేతము మరచిపోక రాత్రివేళ యిరువు రక్కడ కలిసికొనిరి. కాని సౌఖ్యమునకుమారు వారికి దుఃఖము ప్రాప్తించెను. జన్వంతసింగు తన వశపుకత్తెయను మక్కువ మెయి గొగిలించిపోవ వారిరువురిందును నొక భూతమువచ్చి నిలిచెను. రాజా భూతముతో బోరదలచెను. కాని వెంటనే స్మృతి యెరుగక నేలంబడియె. ప్రయురాలి దారిని ప్రయురాలు పోయెను. పిదపనతడు కొంతతడవునకు దెప్పిరిలి యింటికిపోవ దనవెన్నంటి యెవరో వచ్చుచుండినట్లు మాటిమాటి కతని నొడలు జల్లుచునియెను. తరువాత సయిత ముదెక్కడకు పోయిన నేపని నేముచుండిన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లే కాన బడుచువచ్చె. పిమ్మట గొన్నినాళ్ళ కతనికి మతిచెడి పిచ్చి యెత్తెను. చెరువుగట్టు నాశ్రయించియుండిన బ్రహ్మరాక్షసుడు రాజుం బట్టుకొనియెనని ప్రజలు చెప్పుకొనసాగిరి. మహారాజు గారి దయ్యము విడల్చుటకు దేశమంతటనుండి మంత్రవేత్తలు బ్రాహ్మవోత్తములు వచ్చి ధూపములువేసి జలములుచేసి మంత్రములుజదివి యెన్నో ప్రయత్నములునేయ నెట్టకేలకు బ్రహ్మరాక్షసు డిట్లుపలికెను. “నేనొక బ్రహ్మరాక్షసుడను. ఈరాజును బట్టినమాట నిజము మరియొకరెవరయిన మనుష్యుడు నాకు లభించినగాని నేనువీనిని విడచిపోను. రాజు ముఖ్య మంత్రులలో నెవడయిన నాకు గావలెను.” జస్వంతసింగునకు

ముకుందదాసుకంటే ముఖ్యమంత్రి లేవ్వరులేరు. అతడు మంత్రియై రాజునకు రాజనీతి నుపదేశించుటయేగాక సేనాధిపతియై రహతూరువంశపు దొరలను రణరంగమునకు నడిపించెడు సాధికారము గౌరవముగలిగి యుండెను. అందుచేత వీరారము సతదే పూనవలసివచ్చె.

ముకుందదాసుడు వెరపుగొనక ముందరికివచ్చి రాజును విడిచి భూతమునన్న పట్టుకొనుట కిష్టపడినపక్షమున దానాకష్టము ననుభవించునని చిన్నపట్టముగ జెప్పెను. బ్రహ్మరాక్షసుడందు కొడంబడియై అప్పుడు మంత్రవేత్తలొక గిన్నెలో నీరుపోసి యాగిన్నే మూడుసారులు రాజుతలద్రిప్పి దానిని ముకుందదాసు చేతికిచ్చిరి. ముకుందుడొక చుక్కయైన మిగల్చక యానీరు ద్రావెను. వెంటనే దయ్యము జ్వలంతసింగునువదలి ముకుందుని పట్టుకొనియెను. అదినము మొదలు ముకుందుని వంటి రాజభక్తుడు కృతిజ్ఞుడు లోకములోలేడని జనులు జెప్పుకొనిరి. కాని ముకుందుడీ పెనుభూతముచేత మితిలేని బాధల పడియెనట. ఆ కారణముచేతనే యతడు మరణకాలమున తన కుమారుని బిలిచి “నాయనా! మారువారు రాజునకు మంత్రిగా నుండి నేబడిన సౌఖ్యము జాలును. నీవీదినము మొదలు మంత్రిగా నుండవద్దు. మంత్రులమైతిమా రాజునకువచ్చు యాపదలన్నియు మనమే భరింపవలయును” అని హితోపదేశముచేసెను. ఆ హితోపదేశమును వాని కుమారుడు మన్నించి పితరుసంతరమున మంత్రిపదమును వదలుకొనియె. అది మొదలు చంపావతి వంశస్థులగు రాజపుత్రులు మారువారు దేశమునకు మంత్రులగుచు వచ్చిరి.

జన్మంత్రసింగు

మూరువారు సంస్థానమునకు జాడ్పురము రాజధాని, మూరు వారసునది మరువారను శబ్దము చెడిపోయి పుట్టినది. మరువారనగా మరణభూమియని యాభాషలో నర్థము. మీవారు రాజ్యమునకు బడమటనున్న దేశమునకంతకు మరువారను పేరు చెందుచున్నది. ఆ దేశములో నెటలేని యిసుక మెవారులు, నిర్జల స్థానములు, విస్ఫారభూములు విశేషముగ నుండుటచేత దానికి మరువారను సార్థక కామము గలిగినది. జాడ్పురముగాక వికసీరు జనలోమీరు మొదలగు ననేక చిన్న సంస్థానములుగూడ నీమూరు వారులోనే జేరియుండును. అయినను మూరువారు శబ్దము జాడ్పురము రాజధానిగగల సంస్థానమునకే ముఖ్యముగ జెందుచున్నది. ఈదేశ మధ్యమునందే యజమీరులో బుట్టిన లూనీ యను నది ప్రవహించుచున్నది దీనిపొడవు నూటయేబదిమైళ్లు; మరువారుదేశము నేలునట్టి రాజులు రహతూరు వంశస్తులు, క్రీ.శ. 1153 సం. నందు మహమ్మదుగోరీ కోహణ వంశస్థుడగు పృథివిరాజును జయించి ఢిల్లీనాక్రమించుకొని మరుచటి సంవత్సరము మరల హిందూస్థానముపై చందెత్తి కన్యాకుబ్జము నేలుచుండిన రహతూరు వంశస్థుడగు జయచంద్రుపై యుద్ధమునకు బోయెను. జయచంద్రుడు పరాజితుడై మృతినొందెను. అతని యనంతరము వాని మనుమలిద్దరు కొంతకాల మచ్చటనుండి తురకలదాడి కోర్వలేక తమ పితృపితామహార్జితములగు గంగా తీరక్షేత్రములు విడిచి రెండువందలమంది యనుచరులంగూడి యెందేని సుఖముగ బ్రతుకదలంచి వెడలిరి. కొంతకాలము తిరిగితిరిగి యారాజనందనులు లూనీ నదీతీరముజేరి యచ్చట రాజ్యము స్థాపించిరి. తరువాత నూటయేబది సంవత్సరముల

వరకు దద్వళశస్త్రుల చరిత్రము రాజ్యములో స్థాపించినవారి ప్రారంభదశ రెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. అనగా దగ్గర రాజులతో సంబంధ బాంధవ్యములు జేసికొనియు బలహీనులతో బోరిగెలిచియు సాగినప్పుడు ద్రోహముచేసియు జుట్టుప్రక్కల రాజ్యముల గలుపుకొని యావంశస్త్రులు ప్రసిద్ధులయిరి ప్రప్రథమమున వారికి మండూరునగరము రాజధానిగ నుండెను. అటు లుండ కొంతకాలమునకు జోడాయను నతిదు జొద్దురమును గట్టించి రాజధానిగ జేసికొనియెను. అది నానాటికి రూద్దురమని ప్రసిద్ధికెక్కెను. చాలకాలమువరకు మారువారురాజులు దేశ చరిత్రములో నంతగా బ్రసిద్ధికెక్కలేదు. ఢిల్లీచక్రవర్తియగు హుమాయూను రాజ్యభ్రష్టుడై యీ మారువారులో దిరుగుచుండ నప్పటి జొద్దురరాజగు మార్తేవుడు. పాపము వానికి విలువనీడయైన నొసంగక దేశమునుండి తరిమెను. వాని మనుమడగు శూరసింగు శూరుడై యక్కరు చక్రవర్తికి హితుడై యుండుటంజేసి యా చక్రవర్తి వానిం దనశత్రువులమీది కప్పుడప్పుడు పంపుచు వచ్చెను. ఆ శూరసింగు కుమారుడే మున్నొకసారి జహంగీరునకు విపత్సమయమున సహాయముచేసిన గజుడు. ఆ గజుని కుమారుడే రాజనీతి విశారదుడగు జస్వంతసింగు. ఈ జస్వంతసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తులకు షాజహాను ఔరంగజీబుల కాలములలోనుండి యాకాలపు దేశచరిత్రమునందు జాల ప్రసిద్ధిగాంచెను. 1658 వ సంవత్సరమున షాజహాను చక్రవర్తి ప్రబలమైన వ్యాధిచేత పీడితుడయ్యెను. అతని నలువురు కుమారులు తండ్రి చనిపోవువరకైన వేచియుండలేక యతడు జీవించియుండగనే సింహాసనమునకై బోరిరి. తండ్రి చక్రవర్తియైన కాలమున నీనలువురు నాలుగురాజ్యములు నేలుటకు తండ్రి చేత నధికారముపొంది ప్రజలిచ్చిన కప్పపుసొమ్మంతయు నొకరి

నొకరు గెల్చుటకొరకు ; నేనలం గూర్చుటకే వినియోగించిరి. పాజహాను పుత్రులలో జ్యేష్ఠుడు దారాయను నతడు, ఇతడు తండ్రివద్దనే యుండెను. రెండవయతడు ఘజా. ఇతడప్పుడు బంగాళమును పరిపాలించుచుండెను మూడవయత డౌరంగజీబు. ఇతడు దక్షిణదేశమున బాలించెను. నాలుగవవాడు మురాదు. ఇతడు గుజరాతు నేలుచుండెను. తండ్రి రోగపీడితుడై చావు మీద నున్నవాడని విని ముందుగ రెండవకొడుకుకు ఘజా తానే హిందూస్థాన చక్రవర్తినని దేశమంతట జాబబుచి తనపేరుతో నాణెములు ముద్రింపించి మహానైన్యముం గూర్చుకొని తన యన్నయగు దారామీదికి యుద్ధసన్నద్ధుడై పోయెను. కడపటి వాడగు మురాదు వానికంటె ఘనుడై తానే చక్రవర్తినినైనవి తనదేశమున జాబబుచి తనపేరగూడ నాణెములు వేయించి విశేషించి సూరతు నగరము దోచుకొనియు పురజనులవద్దనుండి యారులక్షల రూపాయలు బలిమి దీసికొని నేనలం గూర్చుకొని బయలుదేరెను ; కాని యౌరంగజీబు మొదటినుండి టక్కరి తనమున మహాపండితుడగుటచే దనకు ప్రపంచ సంబంధ మేమియు లేనట్లు వైరాగ్య మభినయించి తక్కిన సోదరుల ప్రయత్నములెట్లు పరిణమించునో చూచుటకుగాబోలు కొంత కాల మూరకొనెను. రోగపీడితుడగు ముసలిచక్రవర్తియు జ్యేష్ఠ కుమారుడగు దారాయు నాసమయమున దగురహాయము జేయ గల సహాయులు రాజపుత్రులేయని గ్రహించి ముందుగా ఘజా మీదికి విశ్వాసపాత్రుడైన యంబర సంస్థానాధిపతియగు జయ సింగును పంపిరి. సార్థకనాముడగు జయసింగు యుద్ధమున ఘజా నోడించి వాని ధనమును ఫిరంగులను గొల్లపెట్టి తరిమెను. ఘజా యోధిపోయినతోడనే యౌరంగజీబు మురాదుతోగలసి దారాతో బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తనకు రాజ్య

మక్కరలేదనియు మురాదును సింహాసనమెక్కించి ఏమ్మట దాను ఘోరై మక్కలో జీవయాత్ర గడపుదుననియు మూర్ఖుడగు మురాదునకు నమ్మిక పుట్టబలికి వానినైన్యమును దన నైన్యముతో గలిపికొని యన్నమీదికి దండువెడలెను.

ఈ వార్త వారిరువురు కలియకముందే దారావిని జస్వంత సింగునకు నైన్యాదిపత్యమిచ్చి వారిరువుర మీదికిం బంపెను. వీరరసావతారులగు తన రాజపుత్ర నైనికులను కాలకింకరుల వంటి మొగలాయిబంట్లను గూర్చుకొని జస్వంతసింగు నర్మవా నదీతీరమున విడిచెను. అప్పటి కౌరంగజీబు మురాదుల నైన్యములు గలియలేదు. ఆ తరుణమెరిగి వెంటనే జస్వంతసింగౌరంగజీబు నైన్యము నడచినచో బిమ్మట గోరలుదీసిన పామును గొట్టినట్లు మురాదు నవలీలగ నోడిప పీలుగలిగి యుండును. అట్లు వేరువేరుగ నిద్దరను దాకక జస్వంతసింగు గర్వోన్మత్తుడై యిద్దరను జెరియొకసారి గెలిసి శ్రమపడనేల? ఇద్దరు గలసినను మనమవలీలగ వారిని గెలువగలము. ఇందరి నొకసారి జయించుటయే యెక్కువ ప్రతిష్ఠయని వీరాలాపము లాడుచు సోదరు లిరువురు గలసికొనువరకు నూరకుండెను. వానిగర్వమే వానిం జెరిపినది. ఈ రాజపుత్రు డిట్లుదాసీనుడగుటచే నౌరంగజీబు మురాదులు గలసికొనిరి. జస్వంతసింగు వద్దనున్న తురకనైనికు లౌరంగజీబువద్ద లంచములు గ్రహించియో పీరికితనముచేతనో యుభయులు గలసినతోడనే రణరంగమువిడిచి పారిపోయిరి. కాని జస్వంతసింగువద్ద నుక్కుతునుకలవంటి ముప్పదివేల రాజపుత్ర నైనికులుండుటచేత నతడించుకేనియు భయముందక విశ్వలుడై వారిందాక విశ్వయించుకొనెను. తననేన యల్పమైనను శత్రువులు గొప్ప నేనతోబోరి ప్రాణములు విడుచుట రాజపుత్రునకు బండువుగదా! జస్వంతును

మాబూబను తనగుట్టమునెక్కి చేతబల్లెముబూవి నిర్భయముగ నేనలం బురికొల్పుకొని పగతురపై గవినెను.

ఆసంతులనమరంబున బదివేలమంది తురకలు పదునేడు వందలమంది రహతూరు రాజపుత్రులు మరియు ననేకులు తక్కిన రాజపుత్రులు ప్రాణములు విడిచి సమరరంగము నలంకరించిరి. ఔరంగజీబు మురాదులు పరాజితులై వెన్నెచ్చి పారిరి, జన్వంతసింగు వాని గుట్టము గాయములతోనిండి రక్త స్నానము చేసినట్లుండెను సమరమున మిక్కిలి యలసిపోయి జన్వంతసింగు చేడిక్కిన మృగమును జారవిడిచి యాకలిచే మలమలమాడు సింగము విధమున నసహాయులై పారిపోవు చుండిన చక్రవర్తి కొడుకులం దరిమి బట్టుకొనలేక యూర కొనెను. అందుచేత నౌరంగజీబు మురాదులు పరాజితులయ్యు చెదిరిపోయిన తమమూకలను గ్రమ్మర గూర్చుకొని యదివరకే మిక్కిలి పరిశ్రాంతులైన రాజపుత్రులను వెండియు దాకిరి. అరినిలిచియున్న యెనిమిదివేలమంది రహతూరులలో నారు వందలమందిదక్క తక్కినవారందరు వీరస్వర్గమున కతిథులైరి. జన్వంతసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై హతశేషులగు నారు వందల రహతూరులతో రాజదానికి బోయెను.

ఈ జన్వంతసింగు మహారాజుయొక్క పట్టపుదేవి మీనారు రాజుల యాదుపడుచు. అందుచేత బ్రతాపమున నగ్నిశిఖలను బోలిన నంగుడు ప్రతాపుడు మొదలగు మహావీరుల నెత్తు రామేశ్వరమున బ్రవహించుచుండెను. ఆ వీరపత్ని తనభర్త కొడుకు పోయి ప్రాణభీతిని బరతెంచి కొడుతో జొరబడుటకు వచ్చుచున్నాడని విని హృదయమున క్రోధరోషంబులు సందడింప “మహారాజగారు పరాజితులై వచ్చుటకంటె రణమునుండి మరల రాకపోవుటయే ప్రతిష్ఠాకరముగ నుండునుగదా !” యని

పలికి యట్టి పిరికిపందను గోటలోపలకు రానీయగూడదని కోట తలుపులు మూసి వేయించెను. అమె రోషమునకు జన్వంత సింగు మిక్కిలి యక్కజపడి నేను మొదటి శత్రువులను సంపూర్ణముగ గెలిచితిని. పిమ్మట దైవవశమున శత్రువుల నైన న్యములు మెండగుటచే బరాజమును నొందవలసివచ్చెను. ఓడినను గౌరవము జంపుకొనలేదు. రణరంగమున నిందగలిగి నంత నేపుండి పగతుర క్రోధమునకు బలియాయ గలిగినంత మందినిచ్చి నిలువశక్యము గానప్పుడు బయలుదేరి వచ్చితి" నని యెన్నో తెరంగుల నతడు తనదేవితో విన్నవించుకొన్నను నామె పట్టినపట్టు విడువక "మీరు నాకు భర్తగా నుండదగదు. చిత్తురు మహారాజావారి యల్లుడింత వీచముగ నెన్నడు ప్రవర్తింపడు. మీకు సహజముగ బరాక్రమము లేకున్నను శౌర్యరత్నాకరులగు మా పుట్టినింటివారితో వియ్యమందిన కారణముననైన నెక్కుడురోషము జూపవలయు. వేయేల పగతుర బొడువవలయు లేదా ప్రాణములు విడువవలయు ఇవి రెండే మానవంతులకు పద్ధతులుగదా!" అని క్రోధావేశమున నొక మారును, వెంటనే తన పరిచారికలం బిరిచి ఓసీ నాభర్తగారు మృతినొందినట్లే గావున కట్టియలందెచ్చి చితిపేర్చుడు. రాజ కన్యక కుచితమైన మార్గము ననుసరించెదనని యభిమాన వశమున నొకమారును, మరియు నప్పుడే ముఖచిలాసమును మార్చి కెందామరరేఖలవలె, కనులెఱ్ఱజేసి శూలములవంటి పలుకుల నాతనినొప్పించి యొకమారులు, నొడ లెరుంగనిదాని వలె సంభాషింపసాచ్చెను.

శత్రుబాణములకంటె నెక్కువ దారుణములగు పట్టపుడేః పలుకులచేత జాలనొచ్చి యెట్టకేలకేమెయనుమతిబొంది జన్వంత సింగు కోటలో ప్రవేశించెను. కాని యభిమాన ధనముగ నా

రాజపుత్రులక యాపిరికిమగని మొగము జూడనని కొన్నిదినములు తలుపులు మూసికొని తన యంతఃపురముననేయుండి వాని దర్శనమునకు బోవదయ్యె అంతట నావార్తవిని యామె తల్లి బిడ్డయొద్దకుబోయి భర్తపై గోపింపకుమని ఫలవిధముల నామెను బ్రతిమాలి “అమ్మా! నామాటవినిము, ఈ యుద్ధమున గలిగిన శ్రమ నివారణమైనతోడనే నీభర్త మరల గొప్ప నైస్యముం గూర్చుకొని యౌరంగజేబునుగెల్చి పోయిన తన గౌరవమును మరల సంపాదించుకొని నీమెప్పు నొందగలడు. అంతవరకు వాని ననుగ్రహించి ఓపిన ఉపచారముచేయు ” మని మందలించి భర్తసన్నిధికిం బంపెను.

మానవతులగు నిట్టిస్త్రీల భర్తలు సోదరులు పుత్రులు మూడులోకము రెత్తివచ్చినను మడమదిరుగక పోరుదురన్నచో నేమి యాశ్చర్యమున్నది? ఇట్టి యంగనలున్నచోట పిరికి పందలకైనను బొరుషము పుట్టునుగదా? రాజీమాపిన యీ పౌరుషము పైకి దుర్వినయముగ దోచినను జన్వంతసింగునకు మహోపకారము చేసెను. ఔరంగజేబు మురాదులుకలసి దారా నోడించి తండ్రియగు షాజహానును జైరసాలలోనుంచి తమ మీదికి మరల మహానైస్యముతో వచ్చుచుండిన షుజాను దండించుటకై బోవుచు “వెనుకటి మాటలు దలంపక మాకువచ్చి సాయము చేయవలయును. మీరు మేము విప్పటినుండి పరమ మిత్రులుగనుండ ” మని జన్వంతసింగునకు జాబువ్రాసి పంపిరి.

జన్వంతసింగు సరేయని యొప్పుకొని మిత్రుడుగానే యుండి యౌరంగజేబునకు జేతనై నంత యుపకారము చేయదలచి యతని శిబిరము బ్రవేశించి షుజాకిట్లని వర్తమానమంపెను. ఔరంగజేబు వేనను ముందుప్రక్క నీపు దగుల్కొందువేని వెనుకప్రక్క నేనుదాకెద. అట్లు వర్తమానమంపి జన్వంతసింగు

తనమాట దప్పక విలుపుకొనియె. ఎట్లనః నౌరంగజీబు నేనలలో వెనుకభాగము దీర్ఘప్రయాణములచేత నలసియుండ. నీరాజు పుత్రుడు వెనుకప్రక్కజేరి వారివద్దనున్న సమస్తవస్తువుల దోచుకొని యానరుకు లొంటెలమీదవేయించి యౌరంగజీబు పుజా లొకరినొకరు విర్మూలము చేసికొందురుగా నాకేమియని యాగ్రానగరమునకు బోయెను. పోయి యక్కడ సుతులచే బంధింపబడిన షాజహానుని బంధవిముక్తునిజేసి యతడు తనతో గలియునుని దారాను పురిగొల్పెను. గాని యా దారా వానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరమీయక యాలస్యము చేయుటచే నచ్చోటు విడిచి తన రాజధానికిబోయి కొల్లగొన్న సరకులతో దనికొట యంతయు నింపెను.

ఈనడుమ నౌరంగజీబు తన స్థిరబుద్ధిచేతను శాంతస్వభావముచేతను పుజాను విశేషముగ జయించి తాను చక్రవర్తియై మరల జన్మంతసింగు మైత్రింగోరి వెనుకనైనదేమోయెనది. ఇంకముందైన నీవునాకు మిత్రుడవై దారాపక్షముబానుట మానుదువేని నిన్ను గుజరాతు దేశమునకు బరిపాలకుని జేసెదనని వానికి రాయదారమంపెను. అభిమానములేని యౌరంగజీబు యొక్క సందేశమును సిగ్గులేని జన్మంతసింగు వెంటనే యంగీకరించి యప్పుడే చక్రవర్తి శివాజీ నడచుటకు మహారాష్ట్ర దేశమున కంపుచున్న నైన్యములో దాను రాజపుత్ర వీరులకు సేనాపతియై దండునడుపుట కొప్పుకొనెను. జన్మంతసింగు మొగలాయి సేనకంతయు నధికారిగాడు మొగలాయి నైన్యమునకు షేష్టాఖానుడు సర్వాధిపతియై యుండెను. జన్మంతసింగు మొగలాయి సేనలలోజేరి శివాజీని సంహరింప బ్రయత్నించుటకు మారు వాని మైత్రింగోరి “నీవును నేనునుంగలసి ముందుగ షేష్టాఖానునిం గడతేర్చివేయుదము. పిమ్మట మనయుభయ

నైన్యములకు నేను నేనాధిపతి నైయుండిన యిచ్చవచ్చిన తెరగున జేసెదనని వానికి వర్తమానమంపెను. కాని అతడుచేసిన కుట్రయంతయు బయలుపడెను. అప్పుడైన నౌరంగజీలు వానిని దండింపక యెప్పటియట్లు దయతోను గౌరవముతోను జూచుచు నమయము వచ్చినప్పుడు నైన్యాధిపత్యమునుండి జన్వంతుని దొంగించి రాజపుత్రులలోనెల్ల విశ్వాసపాత్రుడు సత్ప్రవర్తకుడు నగు నంబరు సంస్థానాధిపతిని జయసింగును నేనాపతిని జేసెను. అదిమొదలు జన్వంతసింగు జన్మాంతరవరకు జక్రవర్తి మీద వాని బిగతురతోనో బంధువులతోనోచేరి కుట్రలు పన్నుచునేయుండెను. ఎన్నిసారులు కుట్రలుపన్నెనో యన్నిసారులు నతనిపన్నుగడలు బయలు పడుచునేవచ్చెను ఎన్నిసారులు బయలుపడెనో యన్నిసారులు వానిని జక్రవర్తి క్షమించుచునే వచ్చెను. చెరుపుజేయుటకు జన్వంతున కెంత విసువులేకుండెనో వానిదుండగములు నైరించుటకు జక్రవర్తికి నంతియ విసుగు లేకుండెను. జన్వంతసింగును దండింపజాలక చక్రవర్తి యూరకొనియుండలేదు జన్వంతసింగునంతటి చండకాననుని నంతటి సాహసుని నంతటి పరాక్రమవంతుని వేరొకభంగి చేసినపక్షమున రాజపుత్ర ప్రపంచమంతయు దనపై దిరుగబడునేమో యనుభయమున నతడూరకొనెను. అప్పటికి రాజపుత్ర సంస్థానములన్నియు సంక్షోభములేక నెమ్మదిగ నుండెను. జన్వంతుని మీదికి మొగలాయి సేనలు వెడలి మారువారు జొచ్చినా కంది రీగల తుట్టవలె రాజపుత్రస్థాన మంతయు గురించి భయంకర మగునని యతడు వెరచి యూరకుండెను. అదియునుగాక గొడ్డు నేలయగు మారువారు దేశమునకు బోయిన సేనలన్నియు నిర్మూలమగుటయేగాని తిరిగివచ్చుట లేనందున జక్రవర్తి జన్వంతునిపై నెప్పుడు దయయే చూపుచు వచ్చెను. మారువారు

దేశస్థులగు కపిశ్వరులందరు జన్మంతుడు మహాశూరుడని తమ గ్రంథములలో వ్రాసియుండిరి. వారిపొగడ్తల కేమిగాని వాని చరిత్రము మిక్కిలి యనందర్పముగ నుండెను. ఏలయన చక్రవర్తికి లోబడినవాడు లోబడినట్లుండి కృతజ్ఞుడై విశ్వాసము గలిగి మెలగలేదు. పౌరుషముగలవాడు చేయవలసినట్లు స్వదేశస్వాతంత్ర్యనిమిత్తము నిలిచి పోరాడి ప్రతిష్ఠనిలిపినవాడుకాడు. షాజహానుడు బ్రదిక రోగపీడితుడై మంచమెక్కినప్పుడు వాని కొడుకు లొకరిగొంతులొకరు కోయజూచుచుండిన సమయమున జన్మంతసింగు రాజపుత్ర ప్రభులందర గలియగట్టుకొని ప్రయత్నము చేసినచో రాజస్థానమునకు స్వాతంత్ర్యము కొంతకాల మైన నుండియుండును. కాని యప్పటి మీవారుప్రభువగు జయసింగు, మారువారు దొరయగు జన్మంతసింగు నెవరిమట్టుకు వారే చూచుకొని స్వలాభసరాయణులై దేశస్వాతంత్ర్యముమాట మరచిరి. జన్మంతసింగువద్ద తక్కినవారివద్దకంటె నొక విశేషము గలదు. ఈతనిపేరు చక్రవర్తి కీశ్వరవేరు ; జన్మంతసింగు బ్రతికి యుండినంతకాల మౌరంగజీ బొకనాడైన సుఖముగ బ్రతికియుండలేదు.

ఈ రాచసింగమును దనవలలో బడవేసికొనుటకు వీరైనప్పుడు వానిని చాతాలోకమునకు ద్రొక్కుటకు జక్రవర్తి యెన్నెన్నోవిధముల నయమున భయమున వానిం దనసన్నిధికి రావింప బ్రయత్నించెను. కాని యాపులించిన ప్రేవులు లెక్కపెట్టగల జన్మంతసింగునమ్మి యొకసారియైన జక్రవర్తిసన్నిధికి రాదయ్యె. కుటిలోపాయము లెన్నిపన్నినను జన్మంతసింగు లొంగలేదని తెలిసి చక్రవర్తి మైత్రి యనియెడు ఉరి వాని మెడకుబోసి దేశమునుండి వానిని వెడలించి యెన్నడు తిరిగి రాని దూరదేశములకు బంపెను. కాబూలు రాజధానిగాగల

యాపుగనిస్తాన మిప్పటివలె వేరొక తురకరాజు పాలనమువలె మండక యా కాలమున ఢిల్లీ చక్రవర్తికి తోబడియుండెను. ఆ దేశస్థులు మిక్కిలి మోటవాండ్రు. చక్రవర్తికొక కన్నెప్పుడు వారిమీదనే యుండెను. ఆ దేశమందు జనులు చక్రవర్తిపై వితారుచేయ వజ్రమును వజ్రముచేతనే గెలువవలయునన్నట్లు కాబాలులోని దుర్మార్గులను మారువారులోనున్న దుర్మార్గుల చేతనే జంపించవలయునని నిశ్చయించి జన్వంతసింగును బొగడి నీవు పోయినగాని యాయల్లరులదగవని చెప్పి బ్రతిమాలి వానిని నేనాదిపతిని తేనివంపెను.

ఈతడు వెడలుటచే జక్రవర్తికి మనోహరముడిందుపడి యెను. కాబాలులో నిరంతరము పితూరీలుచేయు జనులు వీని చేత జచ్చినను జక్రవర్తికి మంచిదే. ఆకాబాలు దుండగులచేత జన్వంతుడు కడతేరినను మంచిదే. ఒకశత్రువు పోయినను మేలేగద, జన్వంతసింగు తన యేలికవలన మహాధికారము బొంది తనకు బ్రతినిధియై రాజ్యము పాలించుటకు దనజ్యేష్ఠ కుమారు నియోగించి నైన్యనమేతుడై కాబాలునకు బోయెను. అతడుచన్న కొన్నిదినములకే యారంగజీబు జన్వంతసింగు పెద్దకొడుకగు పృథుసింగును దన కొలుపుబాటమునకు రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. పృథుసింగు చక్రవర్తియాన శిరసావహించి చక్రవర్తి కొలువునకుబోయెను. చక్రవర్తియు వానిందద్దయు గొరవించె.

ఒకనాడు పృథుసింగు మొగలాయి దర్బారులో జక్రవర్తి యెట్టయెదుట పాదములురెండు దగ్గరజేర్చి తలవంచి చేతులు జోడించి యాకొలువున నెట్లుండవలయునో యట్లు నిలిచియుండ జక్రవర్తి వానిని దనదావునకు రమ్మని చేసన్నచేసి వచ్చిన పదప జోడించియున్న యతని చేతులపై తనహస్తమువైచి

“ఓయీ రహతూరుడు : సీభుజము మీ తండ్రి భుజమట్లు బలిష్ఠమైనదనివిందు. ఇప్పుడేమిచేసెద ” వని యడిగెను. అడుగుటయు రాజపుత్రుడు నిర్భయముగ నిట్లనియె.

దేవా : భగవంతుడు మిమ్ము రక్షించుగాక : నరలోక చక్రవర్తి తన పాలనమునకు లోబడిన యదమునిమీద చేయి వైచుటయేరాలు. అంతకన్న కావలసినదేమున్నది? ఆమనుష్యుని కోరికలన్నియు నిర్దించినట్లే. ఇప్పుడు నారెండుచేతులు మీరు పట్టుకొనుటచే నేను ప్రపంచమంతయు జయించినట్లు సంతసించుచున్నాడ.

ఈమాట లనుచున్నపుడు పృథుసింగు మొగము జేవురించుటయు మేను పులికలెత్తుటయు జక్రవర్తి రెప్పవాల్యక చూచి “ ఇతడు రెండవ ఖాటన్ నుడి ” యని సభవారితో బలికెను. ఖాటన్ అనగా నౌరంగజీబు జన్మంతసింగునకు బెట్టినపేరు. అపేరు దరుచుగా చక్రవర్తి జన్మంతసింగు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు విందాగర్భముగ సుపయోగించుచు వచ్చుటచే ఖాటన్ అనుమాట విసగానే సభికులు పృథుసింగున కేదో చూచినదని తలంచిరి. అంతలో నౌరంగజీబు రాజకుమారుని భాషణంబులకు సంతసించినవాడవోలే నటించి వానికి బహుమాన మీయదలచి వెలలేని పట్టుదుస్తులు తెప్పించి యక్కడనే వాటిని ధరింపుమని యాజ్ఞాపించెను. అతండట్లే యావలువలు ధరించి తన యదృష్టము రెన్నగనుండెనని భావించి బసకుంజనియె. కాని దర్బారు విడిచిన కొలదికాలము ననే వానికి దారుణమైన యొక రోగము సంభవించెను. దానిచే నతడపరిమితముగ బాధపడి వికృతరూపుడై కొన్నిగంటలలోనే కాలధర్మము నొందెను. ఆ దుర్మరణము రాజపుత్రులందరు నదియాగంతుకమైన రోగము కాదనియు జక్రవర్తి గౌరవించి

పారితోషికముగనిచ్చిన యాదుస్తు విసముహూతగలదనియు నది ధరించుటచేతనే వానికా యకాలమరణము గలిగెననియు దలంచిరి.

ఈ దుర్వార్త కాబూలులోనున్న జన్యంతసింగునకు దెలిసి నప్పుడతడు తనపైగల కసిదీర్చుకొనుటకు జత్రవర్తి తన కుమారుని మొరముగ గడతేర్చెనని యూహించెను పృథుసింగు తనకులప్రదీపకుండనియు దనమనోరథమనియు నమ్మి జన్యంతుడు వానిమీదనే పంచప్రాజములు బెట్టికొని యుండుటచే నీ వార్తవిని యడ గంటిపోయెను. ఏమృత సతదెన్నెడు తల యెత్తుకొని తిరుగలేదు. ఇది జరిగిన కొన్నినాళ్ళకే యతని తక్కినకొడుకు లిద్దరు కాబూలు కొండలలో దగిలిన మన్నెపు జ్వరముచే బీడితులై మృతినొందిరి.

తనంత కొడుకుల మువ్వరం జంపుకొని వార్ధకమున సంతానహీనుడై జన్యంతసింగు దుఃఖభాజనమగు జీవయాత్ర నడుపుచుండియు దనకొడుకుం జంపినవానికే మేలుజేయుచు విదేశముల నుండవలసివచ్చె. అతని నోదార్పుటకు రాణులిద్దరు మాత్రము వానికడ నుండిరి.

అందొక్కరిత మున్ను తాను పరాజయమునొంది వచ్చి నపుడు కోటతలుపులు మూసివేయించిన మీవారు రాజపుత్రిక అమె దుఃఖతుడగు భర్తను శాంతపచనములచే నోదార్చునట్టి స్వభావముకలది కొడుగదా ; రెండవభార్య యొక్కతె యూద దించినను వానికి యూరడిగలగదయ్యె. ఉత్తమ రాజవంశమునం జుట్టి ప్రతాపసిద్ధియై జగచ్చక్రవర్తియగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సయి తము తనపేరు వివినపుడెల్ల గడగడవడంకువట్లు జండశాసనుడై మెలంగి నలువదిరెండు సంవత్సరములు పరిపాలించి జన్యంత సింగు తుట్టుతుడను బిడ్డలులేక దిక్కుమాలిన కావిదేశములలో మృతినొందెను.

వాని యిద్దరురాణులు వానినమ్మిన బంట్లగు రహతూతులు చేయునదిలేక యెన్నో వందల యామడల దూరముననుండి పలు మారు మొగలాయి నేనలకు దుర్భేద్యమైన మారువారు దేశము నకుబోవ విశ్వయిచి ప్రయాణమైరి. జన్వంతసింగు మృతినొందినను జాడుపుర రాజకుటుంబమునకు ఢిల్లీచక్రవర్తికిని వైరమంతమొందలేదు. ఈ రెండు కుటుంబములకు జిరకాలము యుద్ధము జరిగెను అది ముప్పదియేండ్లు జరుగుటచే దానికి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధమని పేరువచ్చెను.

ముప్పదియేండ్ల యుద్ధము

మారువారు సంస్థానాధిపతియగు జన్వంతసింగు పైనుదహరింపబడిన ప్రకారము కాబాలు నగరములో మృతినొందినప్పుడు వాని పట్టపుదేవి మీవారురాజుల యాడుబడుచు మగని మృతకళేబరముతో సహగమనముజేయ సమకట్టెను, కాని యామె యప్పటికి గర్భవతియై యుండుటంజేసి గర్భముననున్న శిశువు మగశిశువో యాడుశిశువో తెలిసికొనువరకు ననగా ప్రసవమగువరకు నట్టిపని జేయగూడదనియు నొకవేళ మగ శిశువే జనియించినపక్షమున నక్కుమారుడు తండ్రికి జక్రవర్తి చేసిన యపకారమునకు బ్రతీకారము నేయగలుగుననియు నందు చేత నామెతప్ప తక్కిన రాజపత్ను లిష్టపడినచో సహగమనము చేయవచ్చుననియుజెప్పి యక్కడనుండిన రాజపుత్రులలో బ్రదానుడగు కుంపాతివంశస్థు డామెను వారించెను. కాబట్టి జన్వంతుని పట్టపుదేవి సహగమనము చేయక శత్రుమండల మధ్యమున రెండు మాసములుండెను. ఆతని తక్కిన భార్యలు మగని కళేబరముతో సహగమనముచేసిరి. ఒకభార్య తనపుట్టినింట ననగా మండూరు నగరమున నున్నందున వెంటనే బర్త

శవముతో నిప్పులం జొచ్చుటకులేక మగని తలపాగ దెప్పించు
కొని యా వస్త్రము గప్పుకొని చిచ్చు ప్రవేశించెను.

ఆరాజు వోయిన రెండు మాసములకు బట్టపుదేవియగు
నావీరపత్ని యొక కుమారునింగని వీరిమాతయయ్యెను.
ఆ కుమారుని కామె యజితుడని పేరుపెట్టెను. అద్భుత
చరిత్రలుగల యట్టి మానవతుల కడుపున కూరులుగక భీరులు
పుట్టురుగదా? ఆరాజుకి నామె కొలువుననున్న తక్కిన రహజూరు
వంశ రాజపుత్రులకును మాయోపాయ కుశలుడైన యౌరంగ
జీబు చక్రవర్తి యేదో పన్నుగడపన్ని మారువారు రాజవంశపు
మొలకయగు నాపసిబిడ్డను నపహరించి తనకోటలో బెట్టుకొని
మారువారును గతిలేనిదానినిగ జేయునని భయపడజొచ్చిరి.
అందుచే జక్రవర్తికి దెలియకుండ నీవలబడవలయునని నిశ్చ
యించి తమపోకనుగూర్చి యౌరంగజీబునకు తెలియపరచకయే
వానినెలపు గైకొనకయే యారాజు బిడ్డయుం దాను నొక పల్లకీలో
గూర్చుండి హతశేషులగు నైనికులు పరిజనులు తన కంగరక్షకు
లయి వెంట నరుదేర స్వనగరాభిముఖియయి బయలుదేరెను.

ఈ పయనమునందా రాజు కర్నావతి పంశస్థుడు గంగ
పురాధిపతి రహజూరులలో గడుబుద్ధిశాలి బాహుశాలియగు
దుర్గదాసను వీరునినమ్మి తనశిశు సంరక్షణము వాని కప్ప
గించెను. జాడువూరునకు బోను నీ ప్రయాణమునందును
విమ్మటను దుర్గదాసే యామెకు గుడిభుజమయి నమ్మినబంటై
మెలంగి స్వామిముణము దీర్చుకొనెను.

ఆ చిన్నగుంపు సిందునదీతీరము జేరునప్పటికి వారూహిం
చినదంతయు విజమయ్యెను. ఆ నదియొడ్డుననున్న యట్టపురము
వారుచేరి రేవుదాటి యీవలగట్టునకు రాబోవ చక్రవర్తి రక్షక
భటులు తమస్వామి యానతిలేక వారిని పోనివ్వమని నిరో

ధించిరి. రహతూరులు చక్రవర్తి నైవికులతో బోరాడ నుంకించిరి గాని కార్యముగాదని యూరకుండి మొగలాయి నైవికులులేని మరియొక రేవు రాత్రి వెదకుకొని యెవ్వరెరుగకుండ నచ్చట సింధునది దాటి యీవలబడిరి.

అట్లకపురివద్దనున్న రక్షకభటులు మరునాడార్యవిని చక్రవర్తికి దత్తణమే యెరిగింప నవారులంబింపిరి. ఔరంగజేబు తద్వార్యవిని కార్యము చెడివచ్చెనని పేగిరిపడి రాణివద్దనున్న సేనకంటె గొప్ప సేనంగూర్చి రాజపుత్రుల నిరోధింపుమని పంపెను. పుత్రసమేతయైన యారాణి ఢిల్లీసమీపమునకు వచ్చునప్పటికి జక్రవర్తినేన యామెభటులం గదిసి చుట్టుముట్టి ముందుకుగాని వెనుకకుగాని పోనీయమని మార్గ మరిగట్టిరి. ఎటులయిన ఢిల్లీనగరము బ్రవేశించినచో నచ్చటనున్న రాజ పుత్రులు తప్పక తనకు సహాయము చేయుదురనినమ్మి తన్ను నగరము బ్రవేశింపనిమ్మని మొగలాయి నైవికుల నడిగెను. ఆమె వేడికోలు వారు నిరాకరించిరి. అందుచేత నామె తనరాజధానికి బోవుటకుగాని ఢిల్లీ ప్రవేశించుటకుగాని వీలుగానక శత్రునైన యములు చుట్టుముట్టియుండ ఢిల్లీకి దూంముగా నొకచోట విడిచి యుండవలసి వచ్చెను. రాజపుత్రులతో కయ్యములు కొడె త్రాచులతో నెయ్యములవి చక్రవర్తి యెరుగును. అందుచే రాజపుత్ర వీరులను సామదాన భేదములచే వశపరచుకొన జక్రవర్తి నిశ్చయించి దుర్గాదాసు మొదలగు రహతూరు నాయకులను దనదర్బారునకు సగౌరవంబుగ రావించి సబహా మానంబుగ నాదరించి మచ్చికచేసి యిట్లనియె. “మీ రాజ పుత్రుని నా వశము చేయుదురేని మీరేమికోరిన నదియిచ్చెద వేయేల? మారువారు రాజ్యమే మీకందరకు బిందియిచ్చెద. కావున లాభము పోగొట్టుకొనక వానిని నాకప్పగింపుడు.”

అ పలుకులకు వారందరు మహాభిమాన పరవశులయి యొక కంఠ్యముగా జక్రవర్తితో జన్వంతసింగునకు లేకలేక గలిగిన యా కుమార రత్నమును మేము విడుచువారముకాము. మాదేశమున మాకు గావలసినంత సహాయసంపత్తిగలదు. కాబట్టి కంఠములలో బ్రాణములున్నంతవరకు మేము మాదేశమును మారాశపుత్రుని రక్షించెదమేగాని విడువమని నిర్భయముగజెప్పి యోషావేశమున నెట్టిబారిన కన్నులతో భయంకరములగు ముఖములతో సభాభవనము విడిచి రాణియున్న నెలవులకుం జొరయిరి. ఆ ప్రదేశమును మునుపటికంటె నెక్కుడు జాగరూకతతో గాపాడమని చక్రవర్తి యధికబలము బంపెను. మోసగానిని మోసముచేతనే జయించుట కర్తవ్యమని దుర్గదాసు ప్రముఖులు కృతనిశ్చయులయి దాసదాసీజనములను స్వదేశములకు బంపుదుమని వంకపెట్టి రాణికి దాసీవేషమువేసి యామెను మరికొందరు పరిచారికలను ప్రాతపల్లకులలో నెక్కించి శివరముదాటించి మంచితనముగల యొక తురకబంటును జేరదీసి మిథాయిగంపలో రాజకుమారునిం గూర్చుండబెట్టి వానిచే నది యావలకుబంపి కృతార్థులయిరి. దేవియు గుమారుడు నెక్కడ యని చక్రవర్తి యుడిగినచో జూపుటకు నొకదానికి విలువ బట్టలు గట్టబెట్టి నగలువెట్టి రాణివేషమువేసి కొడుకునకు రాజపుత్ర వేషమువేసి యతిగౌరవముతో వారింజూచుచు నొకచో దాచిరి చక్రవర్తి నైనికులు పోవుచున్నది దాసీజనమనుకొని లెక్కనేయక మిథాయిగంప నెత్తుకొన్నవాడు తురక యగుటచే ననుమానింప నక్కరలేదని దొరకిన రాణిని రాజపుత్రుని జేతులార విడిచిపెట్టిరి. రాజపుత్ర శివరములో జరిగెడు పరమ రహస్యముల నెరుగలేక యేదోకుట జరుగుచున్నదని యనుమానించి యారంగజీబు తల్లిని కుమారుని తనకు తక్షణ మప్ప

గింపవలసినదని రాజపుత్రులకు వర్తమానమంపెను. కొడుకుం
దల్లియు దాటిపోయిరిని చెప్పినచో జక్రవర్తి తోడనే నైనికుల
నంపి వారింబట్టి తెప్పించునేమో యను భయమున రావృత్తం
తము వానికి దెలియుట కెంతయాలస్యమయిన సంతమందిదని
రాజపుత్రులు తలంచి రాణియు బిడ్డయు నిక నక్కడనున్నట్లే
బాదుషా యనుకొనునట్లు “ మా దేహములలో నెత్తురుచుక్క
లుండగ పిల్లవానివిగాని తల్లినిగాని మేమప్పగించుట స్వస్థ
వార్త ” యని ప్రత్యుత్తరమంపిరి. ఈ ప్రత్యుత్తరమువిని
యౌరంగజేబు తనకు గావలసిన యిరువురు నప్పటికి దాటిపోవ
లేదనినమ్మి శిబిరము ముట్టడించి రాజపుత్రులందర సహించి
మాతా పుత్రులంబట్టి తెమ్మని తననైన్యమున కాజ్ఞాపించెను.

ఆ వార్తవిని రహతూర్థులందరు పరమానందభరితులయి
దాటిపోవలసినవారు దాటిరి ఇంకమనము కడతేరిన భయము
లేదని యుద్ధసన్నద్ధులై పితృదేవతలకు తర్పణము చేసికొని
నల్లమందుమద్దత్తు చూమూలుకంటె రెండురెట్లెక్కువగ నెక్కించి
గుట్టమురెక్కి యొందోరులతో “ అహోహా! మంచియదను
దొరకె, నేడు యుద్ధమను నది నీది యద్దరికి బోవుటయో లేక
నడుమ మునిగి చచ్చుటయో జరుగవలయుగాని మరల నద్దరికి
రాగూడ ” దని చెప్పుకొనిరి. మొగలాయి నైనికు లాయుధ
పాణులయి శిబిరమును జుట్టుముట్టుటయు జన్వంతసింగుయొక్క
పుత్రికలు తక్కిన యంతఃపురస్త్రీలు మునుముందె ప్రాణముల
బాసి స్వర్గలోకమును జూరగొనిరి.

ఆ దారుణకృత్యము నిర్వర్తింపబడిన పిదప మానవంతు
లగు రహతూర్థులు ఖడ్గపాణులయి శత్రువులపైబడిరి. ఆనాడు
పారిస రక్తప్రవాహములలో కెరటములు బయలుదేరినవని
నిశ్చయముగ జెప్పవచ్చును. ఈ సంగరమున రసపుత్రుల

మున నుద్భవించిన ప్రతితెగ ప్రతిమనుష్యుడు దన కోపినంత శౌర్యముంజూపి కొందరు మహమ్మదీయుల నుసురులంబాపి కీర్తి సంపాదించెను. దుర్గాదాసు పలువురు పగతురను దెగటార్చి కుల గౌరవమును స్వగౌరవమును నిలుపుకొనెను. చక్రవర్తి బారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన కుమారరాజు పక్షమున వింక నెన్నియో యుద్ధములు జేయవలసియుండును గనుక కర్ణదాసు మొదలగు మహావీరులుకొందరు రణరంగమును విడిచి యావలకు బోవుట కిష్టములేనివారయ్యు దూరమాలోచించి యనేక శత్రువులం జంపి తిమిగదా? ఇంక రాజపుత్రరక్షణ విమిత్తము యుద్ధరంగము విడిచినను మన కప్రతిష్ఠ యుండగూడదనుకొని పగతురచేత జిక్కిక కృత్రిమ రాజపుత్రుని వానికృత్రిమ మాతను విడిచి తప్పించుకొని పారిపోయిరి.

దుర్గాదాసు మొదలగు శూరశిఖామణులు రణరంగము విడిచి కొంతదూరము చని మిఠాయిగంప నెత్తుకొనిపోవు చుండిన తురకం గలసికొని గంపలోనున్న రాజపుత్రుని వెలికి దీసికొని పగతుర బారిపడకుండ వానిని సురక్షితమగు స్థలము నకు జేర్చిరి. పాపమాబాలు దెంత మందభాగ్యుడోగాని తన రాజధానియగు జాడుపురములో నున్నను వానికి నేమము చేర పోయెను. ఔరంగజీబు చండళాసను డగుటచే వాని యాయుధ ములు కడుచూరముననున్న జాడుపురము నయితమువచ్చి బాలకుని బ్రతుకు సంశయావస్థకు దెచ్చెను. రాజస్థానమునందు ఆబూయను పర్వతశిఖర మొకటిగలదు. అది శైవమతస్థుల పుణ్యక్షేత్రము. సందెచీకటివేళ నక్కడనున్న స్పటికగోపుర ముల కొంతి దూరముననుండి చూచువారికి సముద్రపు సురుగు వలె గానబడును. అచ్చటి దేవాలయములలో నతిరహస్యము లయి సరమపావనములయిన గదులు కొన్నిగలవు. దుర్గాదాసు

తన చిన్నరాజుయొక్క క్షేమమునుగూర్చి చాలభయపడి యా పుణ్యస్థలములలో వానిం దాచెను. అటాలకుడు తానెవ్వరో తన పుట్టుక యెట్టిదియో యెరుంగకయే మారుమూలల బెనుగు చుండెను.

ఈ నడుమ నబద్ధపురాణీయు నబద్ధపురాజ పుత్రుడును జక్రవర్తి సన్నిధికిం గొంపోవబడిరి. వారిం జూచినతోడనే యోరంగజేబు రాజపుత్రులు తనకన్ను బ్రామిరని గ్రహించియు గ్రహింపనివాడవోలె నటించి రాజపుత్రుల వంచనకు బ్రతి వంచన చేయదలంచి యా దాసినే రాణిగాను దానిబిడ్డనే రాజు గాను సమాదరించి గౌరవించుచు నందరతో మారువారు రాణీయు గుమారుడు దన సంరక్షణములో నున్నారని చెప్పుచు మారు వారుపై దండెత్తిపోయి జాడుపురము ప్రవేశించి తనవద్దనున్న దాసీపుత్రుడు జన్వంతసింగు కుమారుడని పట్టాభిషేకము చేయించి వానిని సింహాసన మెక్కించెను. అంతతో తృప్తి నొందక యతడు జన్వంతసింగు తమ్ముని కొడుకులలో నొకనిం జేరదీసి రాజ్యము నిమిత్తము పోరాడుమని వానిం బురి గొల్పెను. ఈరెండు పన్నుగడలతోను మారువారు దేశమంతయు సంక్షోభస్థానమయ్యెను. దాసీపుత్రుడు జన్వంతసింగుయొక్క యన్నకొడుకు నేను రాజును నేను రాజునని బయలుదేరినను రహతూరులు వారిపక్షము జేరలేదు. ఏలయన జన్వంతసింగు కన్నకొడు కెక్కడనుండెనో కర్ణదాసుతక్క తక్కినవారనేకు లెరుంగకపోయినప్పటి నేరహస్య స్థలములనో సుఖముగ గర్ణ దాసు సంరక్షణములో నుండెననియు రాజ్యభారము బానదగిన వయసు వచ్చునప్పటి కాబాలుడు బయలువెడలుననియు నమ్మి వారు కర్ణదాసు చెప్పినట్లు నడచిరి. పైనపేర్కొనబడిన ప్రతి వీరులిద్దరు వారి నెంతబ్రతిమాలినను బెదరించినను వారు

తెక్కనేయక చెవులతో వినుటయేగాని కన్నులతో నెన్నడు జూచి యెరుగని తమ రాజకుమారుని రాక కెదురుచూచు కృతజ్ఞులై యుండిరి. అప్పుడేగాదు ; ఔరంగజీబు దండెత్తివచ్చి రాజధానియగు జాడుపురమున దక్కిన పట్టణములను బట్టు కొన్నప్పుడును పుణ్యక్షేత్రముల బాడుచేసి దేవాలయముల బడగొట్టి యాస్థానముల మసీదులను గట్టించి దేశమంతయు గొల్ల పెట్టినపుడును రహతూరులు వారిమొనగాడగు దుర్గాదాసు లేకమును రోబడక రాజకుటుంబము పక్షము నిలిచిరి.

అజితుని తల్లియగు రాణీయు తనకుమారుని నిమిత్తము మగవాండ్రు కవచములు దొడుగుకొని యుద్ధములలో నెంత శ్రమపడిరో యంతిపురమునుండి తాను సంతియ శ్రమలం బొరయజొచ్చెను. ఔరంగజీబు నైనికులువచ్చి దేశము గొల్ల పెట్టి నాశనము చేయుచుండుటచే దనకుమారుడున్న యాబూ పర్వతము బాలకునకు సురక్షితస్థానముగా నుండదని భయపడి యా యాపద గడవంబెట్టుకొనుటకు తన పుట్టినయిల్లు శరణమని యెంచి యప్పటి చిత్తూరురాజాయగు రాజసింగును సహాయము రమ్మని పిలిచెను. మీవారుకంటె మారువారే యుద్ధములలో శత్రువులధాటి కాగగలదేశము. వీలయిన మారువారులో జాల భాగ మిసుకపట్టు యగుటచే నైనికుల కాహారము జంతువులకు మేతదొరుకుట దుర్లభము. ఇంక మీవారునందన్ననో భూములు సారవంతములగుటచేతను గొండలదారులు సుగమములగుట చేతను నక్కడ శత్రువుల యాగడములు మిక్కుటముగ సాగును. దేశస్థితి యిట్లున్నను దమయింటి యాడుపడుచు విపత్తులోనుండి వేడికొనుటచే నామెమొట్ట ద్రోసిపుచ్చరాదని రాజారాజసింగు తక్షణమే యామెకుం దోడ్పడనియ్యకొనెను. బలములోగూడ రాజసింగు మిక్కిలి యధికుడుగాడు. చిక్కులు

సంభవించెనా తొల్లి సంగుడు ప్రతాపుడు దాగిన యడవులు హారావళీ పర్వతప్రాంతములు దప్ప రహతూరుంకు శరణ మిచ్చుటకు వానియొద్ద మరియేదియులేదు. ఏమైననుసరే రాజ సింగు వారికిదోడ్డుత విశ్చయించుకొనియె. మారువారురాజీ తాను స్వదేశమును విడిచివచ్చుట లేదనియు, దనపుత్రునిపక్ష మున బనిసేయువారికి నుత్సాహము గలిగించుచు నచ్చటనే యుందుననియు జెప్పి కుమారునిమాత్రము మీవారునకంపెను. కర్ణదాసు బాలకునిం దోడ్కొని మీవారు బ్రవేశించి రాజా యేర్పరచిన కేయిల్వాకోటలో బాలకునిబెట్టి సంరక్షించుచుండెను.

చక్రవర్తికి మీవారుపై నలుకబుట్టుట కిదిగాక మరియొక కారణముగూడ గలిగెను. మారువారు దేశములో రూపనగర మని యొకపట్టణము గలదు. అది ముఖ్యపట్టణముగ జన్వంత సింగు బంధువుడగు రహతూరు వంశస్థుడు రాజపుత్రు దొకడు చిన్నరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతనికి మిక్కిలి యంద కత్తియయగు నొక కొమరితగలదు. ఆ బాలికను దనకిచ్చి వివాహము సేయుమని యౌరంగజీబు వానినడిగి యిచ్చిన పక్షమున మామగారికి రెండువేల గుఱ్ఱపుదళమును బహుమాన ముగ విచ్చివేయుదునని యానపెట్టెను. అశచేతను భయము చేతను రాజు కూతు నౌరంగజీబున కియ్యదలచి యామెను ఢిల్లీకి బంపుటకు వంతయు సిద్ధముచేసెను. తనవంశమునకు బరమ శత్రుండగు ఘోచ్చరాజునకు దండ్రీ తన్నీయదలచినాడని విని యా రాజపుత్రిక మనసున జాల భేదపడి యట్టివివాహము చేసి కొనుట లేదనియు బెండ్లిమావి తండ్రీదన్ను రక్షించిననుసరే లేనిచో మరియొక రాజపుత్రుని యింటికి బంపిననుసరే, కాని యీ దుర్జయము పనికిరాదనిచెప్పి యేదియుం జేయుటకు పీలు లేనియెడల కరకుతురకను బెండ్లియాడుటకంటె మరణమునే

తానుబొంద నిశ్చయించుకొన్నట్లు నిర్భయముగా బలికెను. తండ్రి యామెకుందగిన యుత్తరము నొసంగకపోవుటచే నా బాలిక తనదారి తాను జూచుకొనవలయునని జనకసమానుడు వృద్ధుడునగు పురోహితుని విలిపించి తన్నా విపత్సముద్రము నుండి దరిజేర్చుమని ప్రార్థింప నతడు సరేయని రూపనగరము విడిచి పలుకొండలెక్కి చాలయడవులు గడచి యెన్నెన్నో యేరులుదాటి మీవారురాజ్యము బ్రవేశించి యుదయపురము జొచ్చి రాణాను సందర్శించి వానిచేతికొక యుత్తరమునిచ్చెను. రాణా యా జాబును జడుపుకొనెను. అందలి ముఖ్య వాక్యములివి.

“ ఈహంస యా పాడుకొంగకా భార్యయగుట. పరమ పవిత్రయైన రాజకన్య పండుకోతి మొగమువంటి మొగముగల యాష్టేచ్ఛుని. బాణిగహణము చేసికొనవలసినదేనా? మీరు రక్షించిన రక్షింపుడు : లేనిచో బ్రాణత్యాగము చేసికొందునుగాని పాణిగహణము చేసికొనను ”

ఈసదుమ చక్రవర్తి తన ప్రియురాలి దోడితెచ్చుటకు నైనికులం బంపెను. పంపుటకు తండ్రి ప్రయత్నించుచుండెను. కన్యనిమిత్రము బంగరుపల్లకులతో బోయలు మొగసాలలో గనిపెట్టుకొనియుండిరి. అంతలో నెక్కడనుండియో యొక రాజపుత్రులగుంపు వేచియున్న తురక బలగముపైబడి వేటాడ జొచ్చెను. ఉదయపుర రాణాయగు రాజసింగు బాలిక వ్రాసిన జాబును జూచుకొని కొంత నైన్యముతో రూపనగరమునకు బోయి యద్దమువచ్చిన తురకల నరికి తొల్లి శ్రీకృష్ణుడు దుక్కిణీ దేవిని దెచ్చిన తెరంగున కన్యారత్నమును కీర్తినమేతముగా సంపాదించుకొని మహావైభవముతో బురముం బ్రవేశించెను. ఔరంగజీబు “ రాజపుత్రులు తాముచేసిన యీ సాహసమునకు ఫలమనుభవింపకపోరని తలయూచి మహమ్మదీయ మతస్తుడు

కాని ప్రతిమనుష్యునకు తలపన్ను విధించి తననైనై న్యమును రాజస్థానముపై వేబకుక్కల విడిచిన చందమున విడిచెను. ఈపన్ను తొల్లి దయాళుడగు నక్కరు మంచిదిగాదని కొట్టి వేసినదే. భారంగజీబు మీవారునకు సమీపముననున్న యజమీరు పట్టణములోనుండి స్వయముగానే నైనై న్యమునకు గాలోచితము లైన యాజ్ఞలను బంపుచు వేనను మూడుభాగములుగ విభజించి తనకుమారులగు నజాము, ముజాము, అక్కరు అనువారల నైనై న్యాధిపతులుగా నియమించెను. ఆధాటికాగలేక రాణాయు వానిబలగము మున్ను సంగుడు ప్రతాపుడు చేసినట్లు హారావళి పర్వతములకుంజని యయ్యడవులలో దాగిరి. చేయునదిలేక మొగలాయిలు దేశము నాశముచేసి వారికి భోజనపదార్థము లందసీయక ఫలవృక్షముల బడగొట్టి గ్రామంబులు పరశురామ ప్రీతిచేసి స్త్రీలను బసిబిడ్డలను చెరబెట్టి దేశమంతయు మంగలములోబెట్టి వేసినట్లు మాడ్చిరి.

తురకలుచేసిన యీ దౌర్జన్యముచేత హిందువుడైన ప్రతి మనుష్యుడు స్వదేశమునందు స్వమతమునందు స్వగౌరవము నందు బట్టుదలగలిగి పోయినం గ్రుక్కెడు ప్రాణమేగనా యని కత్తిబట్టి రాణాకడకు బోయెను. అదివరకే ప్రాణములకుం దెగించిన రాణాయొక్క చిన్నబల మీజనులచేత గొంతవరకు బలపడెను. అడవులలో జరించు భిల్లులు మొదలగు వనచరులు గూడ తురకలం జంపవలయునని విండ్లమ్ములుబూని రాజునకు దోడుచూసిరి. కారుమబ్బులు భూమిమీద జడివాన గురిసినట్లే మొగలాయిసేనలు దేశము పైబడియెను. నౌరంగజీ బైదు దినములుమాత్రమే యజమీరునందుండి పిమ్మట చిత్తూరు ముట్టడించెను. అకోట యనాయాసముగా పగతుర చేజిక్కిను. అకోటపై పడినప్పుడు కొండవిరిగి క్రిందబడెననియే ప్రజలు

భయపడిరి. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రాణా మారువారు రాజ పుత్రుడగు నజితుని విడువక సంరక్షింపజొచ్చెను. చక్రవర్తి నైన్యము మితిమీరి యుండుటచే నేవేళ కేమి కీడు మూడునో యని రాజపుత్రు లాయర్భకుని గుండలో దీపము బెట్టినట్లెట్లనో దాచిరి.

చక్రవర్తి చిత్తూరును ముట్టడించుచునుండ దుర్గాదాసు వానిదృష్టి మరలించుటకు జాల్యారుపట్టణమును ముట్టడించెను. తురకలయెడుట నిలిచి యుద్ధము నేయుటకు జాలకపోవుటచే రాజపుత్రనేనలు మొగలాయి నేనలకు మార్గమధ్యమున గష్టములు గల్పించుచు వారికొరకు బోవు సరకులు దోచుకొనుచు నొకమూలనుండి యొకమూలకు మారుత్రోవలం బోవుచు నుండినవిగాక పోయినవిగాక కంటిలో నలుసులవలె నుండెను. దేశమంతయు నాశనదేవత విహరించు స్థానమయ్యెను. రాజ పుత్రులు హారావళీ పర్వతములలో నడుమనడుమ దిగివచ్చి మొగలునేనలు నిమిత్తము పండించిన పంటల నెత్తుకొనిపోయి కొండలమీద కుప్పలు వేసికొనుచువచ్చిరి. రాజపుత్రు లెంత కాలమునకు లోబడక మేరమీరిన సిలుగుల బెట్టుటచే చక్రవర్తి విశ్రాంతి నెరుంగక బాధ పడజొచ్చెను.

అట్లుండ నొకమారు రాణా చక్రవర్తిని శ్రమపెట్టి పట్టుకొనవలయునని యొక యుపాయముపన్నెను. చక్రవర్తి వారినిమించిన జిత్తులమారి యగుటచే నా వలలోబడక తప్పించు కొని యుదయపురమును బట్టుకొమ్మని యేబదివేల నైన్యమిచ్చి తన కుమారుడగు నక్కరును పంపెను. ఆ నైన్యమును రాజ పుత్రు లెవ్వరు నడ్డగింపలేదు; ఉదయపురము వచ్చినప్పుడును చక్రవర్తి కుమారుని కంటి కొక్క మనుష్యుడైన కానబడ లేదు. అంతఃపురములు ప్రమదావనములు సరస్సులు నిర్జనములై

యుండెను. అంతయు బ్రశాంతముగ నుండెను. తనదాటి కాగలేక పొరులందరు నగరమునువిడిచి పారిపోయిరని చక్రవర్తి పుత్రు డూహించి మరల వెనుకకు తోయినచో దనతండ్రి యెల్లప్పు డేదో పనిచెప్పి వేధించుచుండునని యతనిపోరు తప్పించుకొని సుఖపడదలచి యా నగర సరోవర తీరమున గూడారములు వేయించి యందువిడిచి శత్రుదర్శనములేమి నిర్భయమున భోగపరాయణుడై యొడలు మరచి విహరింప జొచ్చెను.

రాణాయొక్క మంత్రిలలో సూక్తావతువంశ వృద్ధు డొకడుండెను. అతడు విపత్సమయమున రాణాను జూచి "మును ముందు చక్రవర్తి నైన న్యమును నిర్భయముగా మనదేశము బ్రవేశింపనిమ్ము. మనము వారి నెదిరింపవద్దు. వచ్చినవెనుక నవ్వలివార్త నివ్వలకు నివ్వలివార్త నవ్వలకు నందకుండ మనము దారు లరికట్టి కరవుపాలుచేసి చంపుదమని యాలోచనము చెప్పెను. ఆహితోపదేశమును బట్టియే రాణా పురజనుల నందర నుదయపురమునుండి పొమ్మని" దాని నిర్ణయముగ జేసెను. ఇట్లువచ్చిన యక్కరు వేనలను నలుమొగంబులనుండి పగతురు కనిపెట్టుచునే యుండిరి. అక్కరు సరోవర తీరమున యధేచ్ఛముగా భోగపరాయణుడై యుండ నొక్కనాడు మీవారు రాజకుమారుడు జయసింగను వాడేమూలలనుండియో యాక స్మితముగా మొగలు సేనలపయిం బిడుగువడుపున బడియెను. ఆ సమయమున మొగలాయిలలో గొందరు సమాజు చేయుచుండిరి. కొందరు విందు లాడగించుచుండిరి. కొందరు చతురంగ మాడుచుండిరి. కొందరు నిద్రించుచుండిరి. దొంగభింసతోయి బద్ధకించి నిద్దురపోయిన దొంగలాగున మొగలు నైన న్యము

వచ్చినవని యొకటి చేసినవని యొకటి అనేకు లానిద్దరనుండి యెన్నటికిని లేవనేలేదు.

హతశేష నైవికులతో నక్కరు తండ్రి వద్దకుంబోవ పయనమయ్యెను. కాని రాజా నైవికులు ధారి నరికట్టిరి. అక్కడ నుండి మొగము ద్రిప్పి యతడు కొన్ని కొండకనుమల దారిని మారువారులో బడిపోవలయునని యావంకకు మరలెను. కాని యక్కడ భిల్లులు మొదలగు నాటవికులు వారిమీద నమ్ములు రాళ్లు విరజ్జిమ్మి వెనుకకుం దరిమిరి. ఆ భిల్లుల బారి తప్పించు కొని యతడు మరల వెనుకకు మరలగా నచ్చట జయసింగు కనిపెట్టుకొనియుండి వేనలం బటావందలు చేసెను. మొగలు వేనలకు కత్తి చేయుచున్న యీ నాశమునకుదోడు కరవుగూడ తనవనిచేయ నారంభించెను. ఆ రెంటిచేత తురకలు నిశ్శేషముగ వధింపబడియే పోవుదురు. కాని యంతలో రాజపుత్రుల యౌదార్యము దయాస్వభావము దశభేదము గలిగించెను. అక్కరు సందికి వేడి యుద్ధము నంతతో తుదముట్టింతునని వాగ్దానముచేసి జయసింగును వ్రార్థింప కౌటిల్య మెరుంగని యీ రాచబిడ్డ వాని నాక్యములు సత్యములుగా వగచి యాయుధములు దించియైన వెక్కుమనక యీ తురక దళమును జిత్తురునకు బారిపోవ నిచ్చెను.

భౌరంగజేబున కనేక భార్యలు గలరు. అందు సర్ కేషియన్ జాతి స్త్రీ యొకతె యుండెను. ఉదయపురి యామె పేరు. చక్రవర్తియొక్క యీ దండయాత్రలో నాతని ప్రియ భార్యయగు నుదయపురి దైవవశమున రాజాచేత జిక్కెను. రాజా యామెను మిక్కిలి గౌరవముతో నాదరించి కొంతపరి వారమిచ్చి సగౌరవముగా భర్తవద్దకు బంపి తనుచేసిన యుపకారమునకు ప్రత్యుపకారముగా గోవులను వధింపవద్దని వేడు

కొనుచు సందేశమంపెను. చక్రవర్తి యీ మాటలు చెవిని బెట్టనేలేదు. చక్రవర్తికి మిత్రమీరిన నేనలుండినను కావలసినన్ని సంభారములుండినను రాజపుత్రులు క్రమముగా నిలిచి యుద్ధము చేయని వారగుటచే వారిని నిశ్శేషముగ, జయింపలేక పోయెను. విశేషించి పలుమారు జయము రాజపుత్రులకే గలుగుచుండెను. ఒకసారి చక్రవర్తి యేనుగులు జెండాలు రాజా చేతజిక్కినను. వేరొకసారి వాని కుమారుడగు నగ్గురును సమగ్రముగా జయించెను. ఈ జయము సూక్ష్మబుద్ధిగల యొక రాజపుత్ర పీరుని యుపాయముచేత లభించినది ; ఆ పీరుడు మొగలాయిల యొంటెల నైదువందల బట్టుకొని వాటి మొగములకు కాగడాలు గట్టి వెలిగించి రాత్రి యాతురక నేనలమీదికి త్రోలెను. తురకలా వైచిత్ర్యమును జూచి భయపడి పారిపోయిరి. యుద్ధ మెంతకాలమునకు ముగియనందున దుర్గాదాను మనసులో నొక యుపాయము పన్నెను. ఔరంగజేబు వానిసోదరులు మున్ను తండ్రిపై గత్తిగట్టి యా ముసలివానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినట్లై యిప్పుడు యుద్ధము చేయుచున్న యీ చక్రవర్తి కుమారులు మువ్వరు తండ్రిమీద తిరుగబడినచో బాగుగదా యని యోచించి తండ్రి కొడుకులకు భేదములు గల్పింప నతడు సమకట్టెను. అతని సంకల్పమున కనుకూలముగ రాజపుత్రుల శౌర్యమునకు వారు తనయెడల జూపిన నెనరునకు జాల సంతసించి యుక్తులను వానియెడ ననురాగము గలిగియుండెను. ఈ యనురాగమునకు దోడుగ నక్కరు దెంపులేని యా యుద్ధముతో విసుగుజెంది తండ్రిపై మిక్కిలి యనిష్టముగలుగ విధిలేక పోరుచుండెను.

ఇట్లుండ గొన్నినాళ్ళకు తన కుమారుడగు నక్కరు హిందూస్థాన చక్రవర్తి యను విరుడముహూని స్వతంత్రుడై దెబ్బదివేల సైన్యముతో తనమీదికి దండెత్తి వచ్చుచున్నాడని

యారంగజీబునకు వార్త దెలిసెను. రాజపుత్ర ప్రేరణమున నక్కరట్లు చేసినమాట నిజమే. అప్పుడు చక్రవర్తి యజమీరులో నుండెను. అతనివద్ద దేహసంరక్షణార్థ మొక వేయి నైనికుల కంటె నెక్కువలేరు. తక్కిన కుమారు లిద్దరు చాలదూరమున నుండిరి. నైన్యబలము లేకపోవుటచే నతడు బుద్ధిబలమే ప్రయోగించి మనోధైర్యము నించుకేనియు బీరువోనియక యా యాపదను దప్పించుకొనియెను. తన కుమారుని రాజపుత్రులను బడద్రోయుట కతడు గట్టి యుసాయముల వల యొకటి పన్నెను. అవల యిది. అతడు తన వేగులవాండ్రలో నొకనిం బిలిచి వానిచేతి కొక యుత్తరమిచ్చి యిది దుర్గాదాసు దేరాలో బడవేయమని చెప్పెను అయుత్తరమును జూచుకొనగా జక్ర వర్తియు గొడుకు మనసులో నొకటే యనియు మహమ్మదీయ నైనికుల విశ్వాసమును బరీక్షించుటకును రాజపుత్రులను బట్టి యప్పగించుటకును గొడుకును తండ్రియు గలిసి యా పన్నుగడ పన్నిరనియు దుర్గాదాసునకు దోచెను. ఈ సంగతులు వెల్లడి యైనతోడనే తురకనైనికు లక్కరును విడిచి చక్రవర్తింజేరిరి. రాజపుత్రులు విడిచిపోయిరి. పాప మక్కరు దుర్గాదాసు సమేతుడై మూడువేల నైనికులు కొలువ ప్రాణభీతిం బారవలసి వచ్చెను.

అక్కరు మనసులో నెవరికి ద్రోహము తలపలేదనియు నిష్కారణముగా జనకుడు పన్నిన పన్నుగడచేత నీ యిక్కట్లు సంభవించినవనియును రాజపుత్రులు మరునాడు తెలిసికొనిరి. తెలిసికొనిననేమి? కార్యము చేదాటెను. ఇంతలో జక్రవర్తి యొక్క తక్కిన కొడుకు లిద్దరు తండ్రిని గలిసికొనిరి. కాబట్టి యక్కరు చేయదగిన దేదియు లేకపోయెను. రాజపుత్రులు తమ కొండలలో నిరించి దాగుచుని యభయమిచ్చిరి. కాని యతడు సాధ్యమైనంత వేగముగ క్రూరుడగు తండ్రి బారినుండి తప్పించు

కొని యావల బడవలయునని సమకట్టి దుర్గాదాసు మొదలగు నైదువందల పీరులు వెంటరా రాజస్థానము నిర్గమించెను. ఇంతలో జక్రవర్తి కొడుకుం దరుముచురాగా సతనికడనున్న రాజపుత్రులు కొడుకు దారి వానికి జూపక తప్పుత్రోవ దొక్కిరి.

ఇట్లు తనకుమారుడు తప్పించుకొని పోయెనని చక్రవర్తి విని మిక్కిలి కోపించెను. తనయుని పలాయనములో మారు వారు రహతూరులు సహాయులై రని తెలిసి యౌరంగజీబు మరల మారువారు దేశము పైబడెను. దండయాత్రకు దోడుగ విళూచి జాడ్యము మారువారునం బ్రబలి పగతుర కత్తుల వాతబడకుండ మిగిలిన వారిని దనపొట్టం బెట్టుకొనెను. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను రహతూరులు మాత్రము లోబడలేదు. ఈతడు మన జన్మంతసింగు కుమారుడగు నజితుడు దినదినాభివృద్ధి నొందు చుండెను. రహతూరు లనేకులు వాని యునికి వినుటయేగాని విగ్రహమెన్నడు జూచి యెరుగని ప్రభువు జూడగోరి “మా యేలికం జూడకపోవుటచే నన్నము నీళ్ళును నోటికి రుచించుట లేదు. కావున తప్పక చూడవలయు” నని ప్రార్థించిరి. అప్పుడు దుర్గాదాసు బాలకుని దెచ్చి రహతూరులకు జూపెను. అప్పటికి దావాపుగ సతనికి యుక్తవయస్సు వచ్చుటచే రహతూరు లాకుమారునకు నేనుగులు గుఱ్ఱములు ముత్యములు రత్నములు కానుకలిచ్చి మొగమున రాజలాంఛనమగు టీకానువేసి యేలికగా నంగీకరించిరి. యుద్ధమప్పటికి ముగియనందున రహతూరులు మరల సన్నద్ధులైరి. కుమారరాజు కయ్యముల నారితేరిన వాడయ్యు తన జన్మవంశములకు బ్రతిష్ఠగలుగునట్లు పోరాడెను. ఇంతలో గలహము మిక్కిలి సందడిగ నున్నపుడె మీవారు ప్రభువగు రాజసింగు మృతినొందుటయు దొల్లి యక్బరును దయాశువై విడిచిన జయసింగు మీవారు గద్దెనెక్కుటయు

సంభవించెను. జయసింగు యుద్ధమున సింహమై యోడిన శత్రువులకు గృహభయమై క్లాముడయ్యెను. అతని దయామయ స్వభావమే కడకు వాని కమితోపకారము చేసెను. చక్రవర్తి దక్షిణ హిందూదేశములో గొన్ని యల్లరుల నడచుటకు బోదలచి రాజస్థానమును వీడించుటకు గాలముచాలక జయసింగుతో సంది జేసికొనియెను. కాని యాసంది చిరకాలము నిలువలేదు. తక్కిన రాజపుత్ర సంస్థానములన్నియు మొగలాయిని దాడిచే నెన్నరాని నీలుగుల బడుచుండ మీవారు ప్రభువు తన్నుగానట్లు కులుకుచు మారకుండగలదా ; అందుచేత నతడు తన బంధువులకు దోడ్పడెను. ఈసంది చెడిపోవుటకు తప్పు వారిపై వీరు వీరిపై వారు మోసిరి. చక్రవర్తి ద్రోహము జేసెనని జయసింగు పలికెను. జయసింగు నీతిమాలి సంది తప్పెనని చక్రవర్తి యనెను.

ఔరంగజేబు చిరకాలము బ్రతుకుటచే ననేక రాజపుత్ర ప్రభువుల మరణము జూచెను. ఈయుద్ధ మిట్లుండగానే బాహుళాలియగు జయసింగు లోకాంతరగతుడయ్యెను. వాని కుమారుడగు రెండవ యుమ్రా మీవారు సింహాసన మెక్కిను. అతడు సింహాసన మెక్కిన యేడుసంవత్సరములకు రాజస్థానమంతయు మహానంద సముద్రమున నోలలాడునట్లౌరంగజేబు చక్రవర్తి మృతినొందెనను వార్త తెలిసెను. ఔరంగజేబు క్రీస్తుశకము 1707 సం॥రం మార్చి నెలలో చనిపోయెను.

వీనులవిందగు నా వార్తవిని యజితుడు గుఱ్ఱమెక్కి జాడుపురముబోయి మొగలాయిలం దరిమి సింహాసనమెక్కి తనతండ్రి శాతల దర్బారులో కొలువు దీర్చెను. ఎదిరించిన తురకలలో గొందర నరకి కొందర జెరబెట్టి కొందర దరిమి కొట్టి వారు కసిదీడ్చుకొవిరి. తురకలు రాజపుత్రుల బారి కోడి

పిక్కబలముకొలిది పరుగెత్తుచు తురకవేషముల దీసివేసి బైరాగుల వాలకములుదాల్చి హరిగోవిందా సీతారామా యని పలుకుచు బగటిపూటల బిచ్చమెత్తుకొనుచు రాత్రులు పోగలిగినంత దూరము పోవుచు వీలైనంతవరకు బ్రాణరక్షణము చేసికొనిరి. తురకల గురువులగు ముల్లాలు జపమాల త్రిప్పనపుడు మహమ్మదు పేరుమాని రామనామము స్మరించిరి, మంగళ్ళను బ్రతిమాలి సొమ్మిచ్చి గడ్డములను గొరిగించుకొనిరి. రాజపుత్రులకు గడ్డములు లేకపోవుటచే తమ గడ్డములు జూచి తమ్ము తురకలుగ వారు గుర్తింతురని భయపడి యట్లుచేసిరి.

ఔరంగజీబు అనంతరము వాని కుమారుడు బహదూరుషా ఢిల్లీ చక్రవర్తి యయ్యెను. అతనికి నౌరంగజీబున కున్న దారుడ్యము లేనందున నదివర కేచక్రవర్తి పడని కష్టము లతడు పడవలసివచ్చె. రాజపుత్రులు మహారాష్ట్రలు సీకులు వాని తండ్రివలన గడ్డములు పడిపడి యీతని కాలమున రేగి రాజ్యమును ముక్కముక్కలుగ జీల్పనారంభించిరి. మొగలాయి వీరులు సౌఖ్యములు మరగి బంగరు పల్లకులలో గూర్చుండి యుద్ధములకు బోవనలవడి తొలుదొల్ల బేబరుతో హిందూస్థానమునకు వచ్చిన తమ పూర్వుల నెందుబోలక పౌరుషసీనురైరి. బహదూరుషా కాలగతు లెరిగియున్న చిక్కులకుదోడు రాజపుత్రులకు గోపము తెప్పించినచో మరిన్ని బాములు బడవలసివచ్చునని తొల్లి యక్బరు కాలమున వారసుభ వించెడు సకల స్వాతంత్ర్యములను వారికిచ్చి రాజస్థానముపై తనకుగల యధికార మొకవిధముగా వదలుకొనెను. రాజస్థానములో మూడు ముఖ్యస్థానము లుండెను. అవి యంబరు మీవారు మారువారులు. అంబరు ప్రభువగు జయసింగు మీవారు ప్రభువగు రెండవ యుమ్రా మార్వారు నాయకుడగు నజితుడు

మువ్వరొకచోటజేరి ఢిల్లీతో నేవిధమైన సంబంధము లేకుండ జేసికొనవలయునని యొట్లు పెట్టుకొని యొడంబడిక జేసికొనిరి. ఈ యొడంబడిక మరింత కట్టుదిట్టముగ నుండుటకు దక్కిన యిద్దరు ప్రభువులు మీవారు రాజుపడుచులను వివాహము చేసికొని వారి సంతతులకే రాజ్యమిచ్చుట కొడంబడిరి.

ఈ విధముగా రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నాశన కారణమైన మున్నదియేండ్ల యుద్ధము ముగిసెను. ఔరంగజేబు తన ముత్తాతయగు నక్కరువలె రాజపుత్రుల నాదరించి వారితోడి సంబంధ బాంధవ్యములు నిలుపుకొన్నచో మొగలాయి రాజ్యము మహారాష్ట్రుల చేజిక్కి విపద్ధశ నుండకుండ ఈ రాజపుత్రులు సంరక్షించి యుండురుగదా! ఔరంగజేబు రాజపుత్ర సహాయము లేమి కుడిభుజము కోల్పోయి మహారాష్ట్రులతో బోరవలసి వచ్చెనని చెప్పవచ్చును. రాజపుత్రులు ఢిల్లీనుండి విడిపోవుట మొగలాయిలకేగక యీ రాజపుత్రులకును నష్ట మాపించెను. వీరిరువురు విడిపోవుటచే మహారాష్ట్రులు ప్రబలి వీరి నిరువుర జెరియొకసారి నడంచిరి. మీవారురాజుల యాడుసడుచులను తక్కిన రెండు సంస్థాన ప్రభువులు బెండ్లియాడుటచే రాజపుత్రులలో రాజపుత్రులకే గద్దెయెక్కెడు విషయమున బలుమారు కుటుంబ కలహములు గలిగెను. ఆ వివాదములు చక్కబెట్టు నెసమున మహారాష్ట్రులు వచ్చి వారి రాజ్యము నాక్రమించుచు వచ్చిరి.

అజితుడు మారువారు చిరకాలము బరిపాలించెను. అతని పాలన మన్నివిధముల మెచ్చదగియుండెను. కాని యొక విషయమున నిందాస్పదమై యుండెను. అనాటి రాజపుత్రుల నందరితో దుర్గాదాను జనులకు మిక్కిలి యిష్టుడు. ఔరంగజేబు చక్రవర్తి యావజ్జీవ మిద్దరి శత్రువులంగూర్చి బెంగగొని

యుండెను. ఒకడు మహారాష్ట్రదగు శివాజి ; రెండవవాడు రాజపుత్రుడగు దుర్గాదాసు. ఆచక్రవర్తికి పీఠి పేరు లీక్వర పేరులు. అతడా యిద్దరు పగతుర చిత్తరువులు వ్రాయమని యొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించెనట. ఆచిత్రకారుడును వల్లెయని మంచముమీద బవ్వళించిన స్థితిలో శివాజీ చిత్తరువు వ్రాసి గుట్టమెక్కి తీరికలేమి దాని మీదనేయుండి యుద్ధములో రొట్టెలు తినుచున్న స్థితిలో దుర్గాదాసు చిత్తరువు వ్రాసి చక్రవర్తికి సమర్పించెను. ఆరెండు పటములు దగ్గర బెట్టుకొని యాముసలి పాదుషా గుండె బాదుకొని యీ పాడు శివాజీ నెట్టులైన బట్టుకొని గెలువగలను గాని, యీ రాచకుక్క దుర్గాదాసును మాత్ర మీ జన్మమున బట్టుకొనగలనని దైర్యము లేదుగదా యని పలుకుచుండునట. ఆ దుర్గాదాసేగదా యజితుని కాబాలు నుండి సేమముగదెచ్చి జీవితమంతయు ధారవోసి పెంచి విలు విద్యనేర్చి రాజ్యమప్పగించి సంరక్షించెను. అట్లు తండ్రికంటె నెక్కుడైన యా దుర్గాదాసున కజితుడు మహాద్రోహము చేసెను. ఇందుకే యారాజు చరిత్రము నిందాస్పదమైనది. కొందెములు వివియో యోర్వలేమికి లోబడియో యెందుచేతనో నజితుడు వృద్ధుడగు దుర్గాదాసును ధనమెల్ల దోచుకొని సర్వ భ్రష్టునిజేసి దేశమునుండి వెడలగొట్టెను. చరమదశలో దుఃఖ బాజనుడైన యా మహావీరునకు మీవారు రాజగు రెండవ యువ్రా శరణమిచ్చి యుదయసాగరము చెంత నొక మేడ గట్టించి యందుంచి దినమున కైదువందల రూపాయల బత్తె మిచ్చి పోషించి గౌరవించెను. ఒకమారు బహదూరుషా దుర్గాదాసును బట్టి తన కప్పగింపవలసినదని మీవారు రాణాకు జాబు వ్రాసెనట ; కాని ధీరోదాత్త పురుషుడగు రాణా యట్టి దుర్జయమున కొడంబడుట లేదని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

అజితుడు చాలకాలము నేల యేలిన పిదప 1780 సం॥న నొకనాటి రాత్రి బూందీరాజుల యాడుపడుచుగ నొక భార్య మందిరమున బివ్వళించియుండగా నా దంపతులకు జన్మించిన కొడుకులే యిద్దరు రెండు జాములవేళ మందిరముజొచ్చి తండ్రిని వదించిరి. స్వహస్తములతో దండ్రిని జంపినవాడు రెండవ కొడుకు. జ్యేష్ఠుడు తాను గద్దె నెక్కవలయునని దగ్గరనుండి తమ్మునిచేత దండ్రిని జంపించెను. ఆ దుర్మార్గుని నామధేయము అభీసింగు. ఈ దుష్కార్యము జరిగినది మొదలుకొని మారు వారు సంస్థానమున కభ్యుదయము లేదని జనులు తలంచు చున్నారు.

రాణా సంగ్రామిని కథ

సంగ్రాముడు క్రీ.శ. 1716 వ సంవత్సరమున మీవారు సింహాసన మెక్కిను. పూర్వపురాజుల శౌర్యమును జూపిన యుదయ పూరు రాజులలో నితడే కడపటివాడు. అతడు దృఢమనస్కుడనియు న్యాయప్రధాతయనియు నాడంబరము లేనివాడనియు దెలుపుట కనేక కథలు గలవు. అతని కాలములో ప్రజలు మహారాష్ట్రులవలన మొగలాయిలవల్ల బాధలులేక చాల సుఖపడిరి

అతడు కడుబాలుడయి యున్నపుడె తండ్రి మృతి నొందుటచే దల్లి బాల్యకాలమున రాజ్యపాలనము జేసెను. యుక్తవయస్కుడయిన పిదప నతడు రాజ్యభారమునుబూని తల్లి పెత్తనమేమియు లేకుండ బాలించెను. ఒకమారు వానితల్లి యనవసరముగ దనకు సంబంధములేని వ్యవహారములలో జోక్యము కలుగజేసికొనగ నత డామెకు నెంతో చమత్కారముగ బుద్ధిజెప్పెను. సంగ్రాముడు సర్వకాల సర్వావస్థలయందు

మిక్కుటమగు మాతృభక్తిం జూపి యామె యడుగుల గన్నుల నద్దుకొని విధేయుడయి యుండుటంజేసి కొడుకు తన పలుకులు వినకపోవునాయని తలంచి యామె యడుగరాని కోరికల నడిగెను.

దేరియావదు పేరుగల యొక్క చిన్న సంస్థానముగలదు. ఆ సంస్థాన ప్రభువు సంగ్రామమునకు రక్తస్పర్శగల చుట్టము అతడు దుర్జయుడయియుండ వాని సంస్థానమును సంగ్రామము తన యధీనము చేసికొనెను. రాణా చిన్నవాడయ్యు యుక్తము లెరిగి పౌర్వాపకార్యములు విమర్శించి ప్రతికార్యము నేయుటజేసి సామంతరాజు లెవ్వరు దేరియావదు ప్రభువు పక్షమున రాణాను బ్రతిమాలరైరి. అట్లు రెండు సంవత్సరములా ప్రభువు రాణావారి దర్బారునకు దూరుడై నానా బాధలుపడి యెట్లకేల కేదోవిధమున రాణానుగ్రహము బడయ నిశ్చయించు కొనెను. సంగ్రాముని తల్లివద్ద నూడిగములుచేయు పనికత్తెయ లతో గొందరి నాప్రభు వెరుగును అందుచే వారిం గలిసికొని యతడు వెలలేని నగలు వారికి బహూమానములుగ నిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి రాణావారి తల్లితో దన సంగతి మనవిచేయుమని చెప్పి యామెకొక యర్జీయును రెండు లక్షల రూపాయలు కానుక విచ్చునట్లొక పత్రమును వ్రాసి వారిచే నామెకు బంపెను. రాణా సంగ్రామముడు పూటపూట భోజనమునకు బోవకముందు తల్లియున్న యంతఃపురమునకు బోయి యామెకు బాదాభివందన మొనరించి సిమ్మట నాడగించుటకు బోవుచుండును. ఒకనాడు సాయంకాలము రాణా యెప్పటియట్లు తల్లి యడుగులకు మ్రొక్కి భోజనమునకు వెడలదలచుచుండ దల్లి కొడుకు నొకకోరిక కోరెను. " కుమారా ! దేరియావదు ప్రభువు నీచేత దగినట్లు దండింపబడియెను ఇప్పుడతడు పశ్చాత్తాపము నొందు

చున్నాడు. క్రమ్మర వాని సంస్థానము వానికిచ్చి నీ యను
గ్రహమునకు పాత్రుని చేయగూడదా ” యని యడిగి యామె
తనకా ప్రభువు వానిపక్షమున చెప్పినందున కిచ్చెదనన్న రెండు
లక్షల రూపాయల మాటకూడా దాచక చెప్పి, యెట్లయిన వాని
ననుగ్రహింపుమని బ్రతిమాలెను ఆకోరిక విని రాణా
విసుగుకొనక లేకము సందేహింపక యట్లే చేయుదునని
చెప్పెను. రాణా యేకార్యమును జేయవలచుకొన్నను వాగ్దానము
చేసినపిదప నొకవారము గడపి పిదప దానిని వ్రాసి చర్య
జరిగించుట మీవారులో వాడుకగ నుండెను. రాణా నాడు తొల్లింటి
వాడుకలు విడిచి తాను తల్లి సమక్షముననుండి యావలకు బోవక
మునుపే దేరియావదు ప్రభువును రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేసినట్లు
శాసనము వ్రాయుమని చెప్పి రెండు లక్షల రూపాయలు
మాత్రము వానివద్ద లంచము పుచ్చుకొనవద్దని యామెను బ్రతి
మాలి వినయముతో మరల నమస్కరించి భోజనమునకు
జనియె.

రాజామాత తన తెలివికి మిక్కిలి సంతసించుచు కొడుకుం
బొగడుచుండెను. కాని మరునాడు సంగ్రాము దెప్పటియట్లు
తల్లికి వందనము నేయుటకు రాదయ్యె. అట్లు నేయుటకు
గారణమేమని తల్లి వర్తమానమంప నెప్పటికంటె నొకగడియ
ముందు భోజనము చేసెనని యామెకు దెలిపెను. పోనీ సాయం
కాలము వచ్చునని యామె వేచియుండ నప్పుడును రాలేదు.
ఆమె బిడ్డను రమ్మని ప్రేమాస్పదముగ మరల సందేశమంపెను.
రాణా మునుపటికంటె వినయముగ బ్రత్యుత్తర మంపెను. కాని
తానుమాత్రము మాతృదర్శనమునకు బోవడయ్యె.

అంతట రాజమాత తనతప్పు దెలిసికొని దుఃఖితయయి
మూడు తరములనుండి మీవారునకు మంత్రిగానుండి రాణాలకు

హితోపదేశము జేయుచున్న మంత్రి సలహా నడుగవలయునని వానిం దనవద్దకు రమ్మని యానతిచ్చెను. బుద్ధిశాలియగు నా మహామంత్రి “రాజ్యాంగ విషయములను రాజా వారితో దక్కమరియైవ్వరితో నేను మాటలాడగూడదని నాకు రాజావారు శాసించిరి. కావున నేను రాజాల” నని యామెకు సవినయముగ వర్తమానమంపెను. ఈ ప్రయత్నము విఫలమగుటయు నామె తనకు శక్యమయిన యత్నములన్నియు జేసెను. ఎన్నిచేసినను కొడుకు దర్శనము గాదయ్యె. అప్పుడు కోపము హెచ్చ జొచ్చెను. పనికితైలెదుట నిలువబడుటకు వీలులేకపోయె. తుద కామె యన్నము దినుట మానుకొని యెవరికి గానబడక విలపింప జొచ్చెను. అప్పటికయిన గుమారుడు లక్ష్యము నేయడయ్యె. ఎట్టకేల కామె దేశము విడిచి గంగాయాత్రకు బోదునని కొడుకునకు తెప్పిపుచ్చెను. వెంటనే కుమారుడు తల్లి ప్రయాణమున రవంతయు కష్టపడకుండునట్లు కావలసినన్ని నదుపాయములుజేసి వలయు పరివారమిచ్చి కోడిన ధనమిచ్చి వెళ్ళుమని వర్తమానమంపెను. ప్రయాణ సమయమున బల్లకి యంతఃపురమువద్ద సిద్ధముగానుండు నప్పుడైన దన్ను సాగ నంపుటకు గడసారి తనకొడుకు తనవద్దకు వచ్చునని యామె యూహించి యుండెను. గడుసరియయిన యామె కొడుకు సందేహములతోనె వెళ్ళబుచ్చెనుగాని యప్పుడయిన తల్లికంటి కగుపడడయ్యె. అన్నివిధముల నిరాశజెంది సిగ్గుపడి యా రాజ మాత చల్లని గంగానది జలములయిన నార్పలేని హృదయ సంతాపముతో బల్లకినెక్కి పయనమయి పోయెను.

పోవుచు నామె మార్గమధ్యమున నంబరు పట్టణమున నొకపూట విడియ నాదేశపు రాజగు జయసింగు భక్తి పెంపున నామె దర్శనము జేయవచ్చెను. అంబరురాజు మీవారు రాజు బావ

మరందు లగుటచే జయసింగు బాంధవ్యముచేతను భక్తిచేతను రాజమాతం గనుగొని తాను క్రొత్తగా కట్టిన జయపురమును మహా నగరమును జూచి పొమ్మని యామెను బ్రతిమాలి యామెకు మితి మీరిన యుపచారములుచేసి యెంతకు నామె సమ్మతింపకపోవుటచే నామె యెక్కిన పల్లకిదండె తన భుజముపై బెట్టుకొని కొందొక మోసి తనభక్తి జూపెను. ఈ యుపచారమునకు రాజమాత మిక్కిలి సంతసించి జయసింగు తన యింటిగుట్టు వెళ్ళబోసి కొనవలసినంత యావుడు గాకున్నను తన మొర వినువారు మరెవ్వరులేమి యాతనితో దన హృదయతాప మెరింగించెను. అతడును విని యామె దుస్థితినిగూర్చి విచారించి కొడుకునకు నామెకు మధ్యవర్తియయియుండి పొత్తునేయుటకు బూను కొనియె.

రాజమాత సరేయని తీర్థయాత్రలెల్ల నేవించి మరల వచ్చునప్పు డంబరు పట్టణమునకురాగా జయసింగు తనమాట నిలుపుకొనుటకు నామెతో నుదయపురమునకు బోవదలచి తగు పరివారముతో బయలుదేరెను. తల్లి జయసింగును వెంటబెట్టు కొని వచ్చుట విని సంగ్రాముడు వారియుద్దేశ మెరిగి గృహ చ్ఛిద్రముల విషయమున నొకరిచేత జెప్పించుకొన దగునాయని సపరివారముగ పురమువెడలి తల్లి కెదురుగ బోయెను. పోయి జయసింగు విడిసియున్న తావునకుబోక తల్లియున్న నెలవులకు బోయి తనరాక నామె కెరిగించి దర్శనముచేసి వెనుకటియట్ల దీవనలు వడసి యామె నభ్యంతర మందిరమునకు దోడుకొని వచ్చెను. ఆమె నింట విడియించిన పిదప వెండియు నతడు బయలుదేరి జయసింగు వద్దకుజని వావిని సగౌరవముగ బురికి దోడితెచ్చెను. ఆ నాటితో గొడుకునకు దల్లికి మనస్పర్థ లంత రించెను. గృహచ్ఛిద్రములు వచ్చినప్పుడు జనులు తమయింటి

గుట్టు పరులెరుగకుండ కార్యములు చక్కజేసికొనుట కదులెస్సె యని యతడు పలుమారు ప్రజల కుపదేశించుచుండును.

అతని పాలనమున మీవారు సంస్థానము క్రమక్రమముగ క్షీణదశ నొందుచున్న మొగలాయి రాజ్యముతో గయ్యమునకు గాలుదువ్వక యుదాసీనముగా నుండెను. ఇట్లని యత దెవ్వరితోడ యుద్ధములు చేయలేదని మనము తలంపరాదు. అతడు పదునెనిమిది యుద్ధములు చేసెను. అన్నియు స్వదేశసంరక్షణము నిమిత్తమే చేసెను. తనసాటి రాజులగు మారువారు ప్రభువగు నజితుడు, అంబరరాజగు జయసింగు మొగలాయిల దౌర్బల్యము కనిపెట్టి యదేసందని క్రొత్తనేలలు కొన్ని కలుపుకొనుటకు బ్రయత్నించుచుండగ సంగ్రామముడు పర రాజ్యములు గలుపుకొనుమాట దేవుడెరుగు తన రాజ్యములో నున్న ప్రజలు కుడువగూడు కట్టబట్టగలిగి సుఖించిన నంతె బాలునని యావజ్జీవము ప్రజాసౌఖ్యము నిమిత్తమే పాటుపడెను.

ఒకనాడత డప్పుడే భోజనమునకు గూర్చుండెను. సకల పదార్థములు బంగరు పళ్ళెరములలో వడ్డింపబడి సిద్ధముగ నుండెను. అప్పుడొక పరిజనుడు పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచు వచ్చి, "స్వామీ ! మాళవ దేశమునుండి కొందరు తురకబంట్లు మనగ్రామములలో గొన్నిటిపై బడి దోచుకొని పరశురామ ప్రీతిజేసి స్త్రీల పురుషుల పశువుల జెరబట్టుకొని పోవుచున్నారు" అని విన్నవించెను. అప్పులుకులు చెవులం బడుటయు సంగ్రామముడు సిద్ధాన్న మొక కబళమయిన భుజింపక దిగ్గునలేచి రణభేరి మ్రోయించి దుర్భేద్యమగు తనకవచము దెమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. రణదుందుభుల మ్రోత వినంబడిన తోడనే కవచధారులై మహాశూరులయిన రాజపుత్రులు వందలకొలది రాజమందిర ద్వారములకడ నిలిచి మేము పోవలసినతావెద్ది

ఓక్కపరుగున బోయెదము. నెలవిండని యడుగజొచ్చిరి. పోవలసినతావు మాళవదేశమనియు వైరియా నవాబనియు వినినతోడనె యా జోదులు “స్వామీ! గడ్డిపోచవంటి మాళవేంద్రునిమీదికి దేవరవారు స్వయముగ రాదగదు. మేము మీ నమ్మిన బంట్లము, మమ్ము బంపు దొక్కనిముసమున గెలిచి వచ్చెద” మని సీరాలాప పూర్వకముగా వేడుకొనిరి. ఆ వేడి కోలు విని రాజు వారిపోకకు సమ్మతించి తాను బలవంతము మీద రాజధానిలోనుండ నియ్యకొనెను.

ఆ జోదులు వెడలిన కొంతవేసటికి రోగముచే నవయవ పాటవము దప్పిన బడుగుమేని పురుషు దొక్కడు రాజదర్శనము నకు వచ్చి తక్కిన జోదుల సంపినట్ల తన్నుగూడ బగతుర మీది కంపుమని ప్రార్థించెను. అతడు కనోరుదేశపు ప్రభువగు సామంతరాజు. రాణావారి రణదుందుభి మోసినప్పు డతడు జ్వరబీడితుడయి కదలి రాజాలక పోవుటచే నంతయాలస్యముగ రావలసినవచ్చెను. దేశాభిమానము రాజభక్తి వాని హృదయమున మిక్కుటముగ నుండుటచే నతడు కడు రోగపీడితుడయ్యి సమరమునకు బోర సమకట్టి రాణావాని యుత్తరువేమని యడిగెను. రాణా వానింజూచి దయదలచి నీ వింటికిబోయి పండుకొని మందుదినుమని నాయుత్తరు వని చెప్పెను. ఆ మాటలా కూరుని కపథ్యము లగుటచే నతడు రాజుమాట పెడచెవింటెట్టి మరల వింటికిబోవ గుఱుమెక్కి బయలుదేరి వెనుకటి నేనతో మాళవనేనతో గలియునప్పటికా తాపుజేరి రణమొనరించెను. తురక నేనలలో జచ్చినవా రెక్కువ బ్రతికినవారు తక్కువ. మీవారురాజ సామంతులు సంపూర్ణ విజయమునొంది మెదసిరి. కాని కనోరు రాజకుటుంబమునకు మాత్ర మూ దినము దుర్దినము. ఏలయన రోగపీడితుడగు నారాజు వీరస్వర్గ మధిష్ఠించెను.

సింహాకిశోరమువంటి వాని నందనుడు తీవ్రమయిన గాయము నొంది బాధపడెను.

ప్రతిదినమున దర్బారు ముగిసినతోడనే కొలువవచ్చిన సామంత రాజులకు దప్పక తాంబూలము యిచ్చుటయు నందు మిక్కిలిగౌరవనీయులయి సంస్థానమున కుపచారముజేసిన మహా పీరులగు రాణావారు స్వయముగనే వానిని యిచ్చుటయు జీరకాలం నుండి యా దివాణమున మరియాదగ నుండెను. కనోరు ప్రభువుల కుటుంబ మదివరకు రాణావారి స్వహస్తమునుండి తాంబూల మందుకొను గౌరవము నెన్నడు పొందలేదు. ఈ యుద్ధమయిన పిదప సంగ్రాముడా కుటుంబము కట్టి గౌరవము గలిగించి యా చిన్నకుమారునకు తాంబూలమిచ్చెను. అదిచూచి తక్కినరాజు లీనుజెందక కనోరుప్రభువు రోగపీడితుడయ్యు నొడలు దాచు కొనక చూపిన శౌర్యమునకు వాని కొడుకు గాయములచే బడిన బాములకు నీ గౌరవ ముచితమే యని తలచి సంతసించిరి.

సామంతులకు సంగ్రామునియం దెంత గౌరవముగలదో సామంతులమీద సంగ్రామునకు సంత ప్రేమగలదు. ఒకసారి చందావతువంశ ప్రభువయిన సలుంబ్రాయను కూరుడు రాణాచేత నియుక్తుడయి మాళవదేశమునకు నైన్యముం దోడ్కొనిపోయి యచ్చట పగతురం జయించి విజయభేరి భాంకరణములతో మరల నుదయపురమునకు వచ్చి ముందుగా రాణావారి దర్శనము నేయకయే స్వకుటుంబమును జూచుట కింటికిపోయెను. ఇది నందుగ జేసికొని సలుంబ్రావయి గిట్టనివాండ్రు కొందరు రాణా వద్దకుబోయి యిట్లని కొండెములు చెప్పిరి. “స్వామీ! సలుం బ్రాయ మీరు నమ్మగూడదు. ఎల్లప్పు డతనిమీద నొకకన్ను వేసియే యుండవలయును. అతడు ఢిల్లీ చక్రవర్తితోనో లేక మన యితర శత్రువులతోనో కప్పక కుట్రచేయుచుండవలయును.

కానిచో నేల మునుముందు మీ దర్శనము చేయకుండ నాలు బిడ్డలం జూడదలచును? పెండ్లాము బిడ్డ లెక్కడైన నారి పోదురా? మీరు వేయిచెప్పుడు నూరుచెప్పుడు యిండు మీమీద తిరుగుబాటు చేయుటకయి తాను వచ్చునప్పటికి స్వప్నక్షమవారి నిటనుండుమని వాని గలిసికొనుటకు బోయియుండును.

అని పలికిన కొండెగాని వాక్యములు సంగ్రామ దెప్పటి కాంతముతో గొనముట్ట విని చిరునవ్వు నవ్వి "నాసామంతు లెవ్వరు నన్ను బగతుర కప్పగింపరు. సలుంబ్రాకుగల రాజ భక్తిని మనము వేర పరీక్షింప నక్కరలేదు. కాని సీనుంటివాని యనుమానము దీర్చుటకయి నే విప్పుడు దర్బారునకు రమ్మని వానికి వర్తమాన మంపెద చూడు" మని వెంటనే తిచ్చిమి త్తము సేవకుల నంపెను. ఈనడుమ సలుంబ్రా తన నైస్యమును విడగొట్టి నైనికుల గృహముల కంటి దన సంస్థానమున కరిగి యంతిపురి జొచ్చి తన రాక కెదురు చూచుచుండిన భార్యలను బిడ్డలను బంధువులను పరిజనులను జూచుటకయి లో నడుగిడు చుండ నంతలో నొకనేవకుడు వచ్చి యొక యుత్తరము చేతి కిచ్చి రాణావారు మిమ్మున్నవారి నున్నట్టుగ రమ్మని యాన తిచ్చివారని చెప్పెను. పాపము సలుంబ్రా తిన్నగా లోని కరుగనయినలేదు బిడ్డల ముద్దాడలేదు. భార్యల బలుకరింప లేదు. సేవకులవందనము లందుకొనలేదు : అయినను రాజ శాసనము జూచినతోడనే దానిం గన్నుల కద్దుకొని గుట్టము దెప్పించుకొని దానినెక్కి రాజదర్శనమునకయి యుదయపురము నకు బోయెను.

అప్పుడే యుద్ధముచేసి ఇంటివయి మనసుబార స్వకుటుం బమును జూడవచ్చిన వీరుని నిలువసేయక మరల రాణా గొంపోయినందులకు పురజనులు సంతోషురజనులుగూడ విచా

రించిరి. ఆపీరు డుదయపురము వచ్చునప్పటికి వాని విడిదికయి యేర్పరచిన గృహములో వంటలులేవు. నేవకులులేరు! ఆత డాశ్చర్యపడి అట్లుండుటకు గారణమేమని వితర్కించుచుండ నంతలో రాజనేవకులు మందలుమందలుగ వచ్చిరి. కొందరు గుఱ్ఱములకు దాణాపెట్టిరి. కొందరు పాన్ను లమర్చిరి. కొందరు పలుపిండివంటలతో నిండి వంటకముల రాజుగారి వంటలోనుండి తెచ్చి సలుంబ్రాకు పరిజనులకు నారగింపపెట్టిరి. మరునా డుదయమున సలుంబ్రా రాణా దర్శనముదేయ నతడు వానిని మునుపటికంటె నెక్కువ గౌరవమున నాదరించెను.

రాజదర్శనముయిన పిదప సలుంబ్రా నెరిపునడసి మరల నింటికి బోవునపుడు రాణా వాని సాటివారి కందరకు విచ్చు నగలు గుఱ్ఱములు మొదలగునవి బహుమాన మిచ్చుటయేగాక కొన్ని భూములుగూడ వానికి దాన మియ్యదలచెను. సలుంబ్రా తన కెన్నడు లేని భూదాన మిచ్చుటకు గారణమేమని యడిగి రాణాచేత గారణములనెరిగి యిట్లని పలికెను. “అయ్యా! ఈ భూములు కష్టారితములుగావు. కాన నా కక్కరలేదు. బుట్ట పోయినను నేనిట్లు కదలగూడని యనమయమున నన్ను మీరు పిలిపించితిరి. అయినను మీ శాసనము తలదాల్చి నేను వచ్చితిని. ఇంతమాత్రమునకు నేను భూములు బహుమానము బడయుటకు దగను. దేవరవారు నిజముగ నీ నేవకుని ననుగ్రహింపదలతు రేని కోరుకొనుటకు నాకు నెలవొసంగుదురేని యొక కోరిక కోరెద. నాకు మాన్యములువద్దు. అగ్రహారములువద్దు. రాణా వారికి వండిన వంటలోనుండి పదార్థములను భుజించుట రాజ పుత్రులకు మిక్కిలి గౌరవముగాన దేవరవా రిశముండు నన్ను గాని నా వంశస్థులనుగాని రాజకార్యములమీర నుదయపురము నకు బిలిపించునప్పుడెల్ల మాకు వేరువంటకముల జేయింపక

మీయింట మీ విమిత్తము వండిన వంటకములనే యీ దినము పంపినట్లే పంపి నన్ను గౌరవించి యనుగ్రహింపవలయు" నని ప్రార్థించుచున్నాడ.

ఈ కోరిక సంగ్రాముడు నిర్విచారముగ వాని కొసగెను. చందావతుల కామర్యాద మొన్న మొన్నటివరకు జరిగెను. రాణా తన సౌఖ్యములకయిన లెక్కనేయక తనకుం బరమాపు లగు చందావతులకు దనమాట బోటుపోకుండ నెల్ల వస్తువుల శ్రద్ధతో నొసగుచుండెను. తన పూర్వులు పలుమారు ధనము చాలక యిక్కట్లులు పడుట పెద్దలవలన విని సంగ్రాముడు వ్యయము దగ్గించవలయునని చాల ప్రయత్నించి కొన్ని యేర్పాటుల జేసెను. సంస్థానమునందుగల ప్రతి గ్రామమువల్ల రావలసిన సొమ్మింతయని యేర్పాటు చేసికొని యా సొమ్ము వసూలుచేసి పంపుట కొక యధికారి నేర్పరచి యొక్కొక్క గ్రామపురిస్తు నొక్కొక్క కర్చుక్రింద నుపయోగించుచు వచ్చెను. అనగా నొక యూరిమీద వచ్చిన సిస్తు తన భోజనము నిమిత్తము మరియొక గ్రామముమీది శిస్తు రాణుల నిమిత్తము వేరొకపల్లె శిస్తు బట్టలు నిమిత్తము నుపయోగించెను. భోజనము నకు జాలనిపక్షమున కర్చు తగ్గించుకొనునేగాని మరియొక గ్రామపురిస్తు నందుకు వినియోగింపడు. ఒకసారి మరచియో యశ్రద్ధవేతనో సంగ్రాముడు తన గ్రామములలో నొకదాని నొకనికి దానమిచ్చెను. ఇచ్చినవిదప నొకనాడు రాణా భోజనము వద్ద గూర్చుండి పెరుగన్నము కలుపుకొని చిరకాలమునుండి పెరుగులో చక్కెర గలుపుకొని తినుట కలవాటుపడుటచే నది యేల వేయలేదని పంటవాని నడుగ నతడు వినయముతో నిట్లనియె. "దేవా! పంచదార నిమిత్త మేర్పడిన గ్రామము మీ రెవరికో దానమిచ్చిరట. అందుచేత మీకు చక్కెరలేదని

మంత్రులగు మీతో మనవి చేయుమన్నారు " ఆ పలుకులువిని రాణా " నిజమే యతని లోపములే " దని చక్కెర లేకయే ఖుషించి పోయెను.

సామంతరాజు లందరిలో సంగ్రాముడు కోటేరియో సంస్థాన ప్రభువుమీద నెంతయు ననురాగము గలిగియుండెను. రాణావద్ద నతని చనువులు మెండగుటచే నతడొకసారి దర్శనము చేసి యిట్లనియె. " స్వామీ : మన పూర్వులు ధరించినట్లే ప్రాత ఫక్కిగా దుస్తులు ధరించుచున్నారు. అవి యందముగనులేవు. చాలుటయునులేదు. ఆమాదిరి మార్చి పొడవు నిడివియుగల సంగీలు దొడిగికొనిన తీవియు సౌఖ్యము చేకూరును ముందుగా మీరు క్రొత్తమాదిరి దుస్తులు తొడుగుదురేని మేమందరము మీ మార్గము ననుసరింతుము. కావున నట్లు నేయవలయు " నని వేడుకొనుటయు రాణా వానిపలుకులు శ్రద్ధగ నాలకించి యట్లే చేయుదు పొమ్మని యానతిచ్చె. రాణా చేసిన వాగ్దానము విని యానాడు మొదలు మీవారు దర్బారులలోని సామంతులు తక్కిన దర్బారులలోని సామంతులట్లే పలువన్నెల దుస్తులు దాల్చి కులుకవచ్చునని నమ్మి యింటికిబోయిరి. పోయిన కొంతసేపటికి రాణావద్దనుండి యొక దూతవచ్చి " అయ్యా : మీ గ్రామముల రెంటిని రాణావారు కలుపుకొని " రని చెప్పి పోయెను. రాణా యట్టిబని చేయుటకు దన యొనరించిన నేర మేమయి యుండునాయని యా సామంతుడు తలపగులునట్లేంత విచారించినను వానికి బొడగట్టదయ్యె. కారణములేక రాణా పిచ్చికోపముతో నిట్టి పనులు చేయువాడు కాదని గ్రహించి తక్షణమే ప్రయాణమయి యతడు కారణమును దెలిసికొనుటకు

రాణావారి సన్నిధికిబోయి “మహాప్రభూ! మీకింత యనుగ్రహము తప్పటకు నేనేమి నేరము చేసితిని నెలవిం” దని బ్రతిమాలెను. అప్పుడతనితో రాణా యిట్లనియె. “ఓయీ! నేరమేమియు జేయలేదు, నీ గ్రామముల మేము గలుపుకొనుటకు గారణమిది. నేను నా లెక్కలు శోధించి చూచుకొనగా నాకు వచ్చెడు ప్రతి రూపాయయు నేదో కర్చునిమిత్త మేర్పాటు చేయబడి యున్నదనియు ధనమేమియు నిలువలేదనియు దేలినది. నీవు చెప్పిన దుస్తులకు ధనము చాల వ్యయమగును. అవి కుట్టించుట మానుకొందమన్న నాకుం బరమాపుడవయిన నీవు చిన్నబుచ్చుకొందువు. నిన్ను చిన్నబుచ్చుట కిష్టములేదు. అప్పుచేసి దుస్తులు కుట్టించుకొనుట కిష్టములేదు. కావున క్రొత్తగా కుట్టించు దుస్తుల విమిత్తము మాకు దగులు కర్చుల కొరకు మీ గ్రామముల గలుపుకొన దలంచితిమి” కోపేరియో ప్రభువు రాణా వాక్యముల నాలకించి నిష్కారణముగ గౌరవితో తల గోకికొంటినని విచారించి “దర్బారుదుస్తులు మార్చనక్కర లేదు మహాప్రభూ” యని యేలికను వేసుకొని యెన్నడటువంటి సలహాలు చెప్పగూడదని నోటికి బుద్ధి చెప్పకొని రాజుచేత ననుగ్రహింపబడి యింటికిబోయెను.

సంగ్రాముడు క్రీ. శ. 1734 వ సంవత్సరమున మృతి నొందెను. అనంతరము మీవారు సింహాసనమును దుర్బలు లధిష్టించుటచే నది తొల్లింటి గౌరవము నిలుపుకొనలేక మహారాష్ట్రుల దండయాత్రల పాలయి క్రమక్రమముగ షీణదశకు వచ్చెను.

అజితుని కొడుకుల కథ

మూరువారు దేశప్రభువగు నజితుని గురించి యొక కథగలదు. అతడు ఛోహణవంశజాతి యగు నొక రాజకన్యను వివాహమాడ దలచి పయనమై పోవుచుండ మార్గమధ్యమున వానికి రెండు సింగము లగవడియెసట. అందొకటి నిద్రించుచుండెనట, రెండవది మేల్కొనియుండెనట. ఆ శకునఫలమేమని యారాజు తనజ్యోతిష్కు నడుగగా నతడిట్లని చెప్పెనట. “ రాజా ! నీవు వివాహము కాటోపు కాంతవలన నీ కిరువురు కొడుకులు పుట్టుదురు. అందొకడు మహా బాహుశాలియగు, రెండవవాడు నిదురపోతు. పనికిమాలినవాడునగు, ఇదియే శకునఫలము.” ఆ సిద్ధాంతి యన్నట్లే యజితుని కిద్దరు కొడుకులుపుట్టిరి. పెద్దవానిపే రభయసింగు ; రెండవవాని నామము భక్తసింగు. ఈ కనిపింపజే తండ్రిని గడతేర్చిన పాపకర్ముడు. అజితుని ఘోర మరణమును విని జనులు హాహాకారములుచేసి యెంతో దుఃఖించిరి ఈ దారుణమరణము పాలై నందుకేగాక యజితుని కొరకు జనులు విచారింపవలసిన మేలుగుణము లతనియందు కొన్నియున్నవి. అజితుడు బలాధ్యుడు కావున తనకును తండ్రికిని బరమశక్రుడై మహాపకారములజేసిన యౌరంగజేబు మృతినొందినతోడనే వాని కొడుకులను బలుచిక్కులుపెట్టి కొంతదేశము వారివద్దనుండి సంగ్రహించెను. పిన్ననాడు తన్ను రక్షించిన దుర్గాదాసు విషయమున కృతఘ్ను డయ్యెనను కళంకముతప్ప వానియందు మరేలోపములేదు. అజితుని పట్టపు దేవులు సహగమనము చేయదలంచిరి. ఆపని చేయవలదని ఛోహణ రాజపుత్రికను బలువురు వేడిరి. ఆమెయే తండ్రిని జంపిన భక్తసింగుతల్లి. ఎంతవేడిన నామె తనపని మానక

యిట్లనియె. నేను భర్త ప్రక్కను నిదురించుచుండ నిద్రలో
బొడువబడిన యాయన దేహమునుండి ప్రవహించు క్రొన్నెత్తు
రులు నన్ను మేల్కొలిపెను. కన్నతండ్రియనక ప్రక్కను
బవ్వళించిన తల్లిని నన్నైన జూడక మా ముద్దుల బిడ్డడు
భక్తుడే యీ యశిషారము చేసెను. ఆనుచుండ భక్తుడు చిన్న
జాబొకటి వ్రాసి “ నేనొక్కడన చంపలేదు, తండ్రిని జంపుమని
మాయన్న నన్నుం బురికొల్పె, అతని స్వహస్తముతో వ్రాసిన
యుత్తరమిదిగో చూడు ” డవి గుంపుగూడిన సామంతులమీద
పారవై చెను. ఆ యుత్తరమును జూపినపిదప నారాజు “ యీ
కొడుకుల నమ్ముకొనియా నన్ను బ్రతుకమనుచున్నారు? చాలు
చాలు; నా కొడుకుల యింట నుంటకంటె నీమంట పాలగుటయే
నాకెక్కువ సుఖ ” మని పలికి సహగమనము చేసెను.

తండ్రిని జంపించి గద్దె యెక్కినాడనుమాట మరచి
తిమా, యథయసింగు మారువారు ప్రభువులలో నగ్రగణ్యుడని
చెప్పవచ్చును; అతడు కదలక కదలక యొకసారి విజృంభించి
లేచెనో శూరులను దలతన్నిన కూరుడై మెరయువాడు. ఆ కాల
మున రాజస్థానమునం దంతట వానిం బోలిన విలుకాడు, పోటు
మానిసి మరియొకడులేడు. ఆ కారణమున నతనికి మిక్కిలి
గర్వముగలదు. ఈ గర్వముచేతనే యతడొకసారి యొక గొప్ప
ప్రమాదమును జేసెను. ఈతడు తన కుమార్తెను అంబరురాజు
కచ్ఛావంశస్థుడునగు జయసింగునకిచ్చి వివాహము చేసెను.
ఈ కచ్ఛావంశస్థులు తక్కిన రాజపుత్రులవలె యుద్ధమునందంత
దండిమగలుగారు. అందు ముఖ్యముగా జయసింగు యుద్ధ
పరాజ్ఞులుడై కత్తులమీదకంటె చదరంగపు తెత్తులమీద
నెక్కువ యాసక్తిగలిగి కాలము పుచ్చుచుండును అందుచే
నభయసింగు ఢిల్లీచక్రవర్తి సభలోనైననుసరే తనయల్లుని

బరిహాసముచేయుచు వచ్చె. ఒకనాడు చక్రవర్తియు గొందరు సామంతులు నల్లుడు గూర్పుండ నభయసింగు పరిహారార్థక ముగా జయసింగుతో “మిమ్ము లోకులు కవ్వాలందురు ; అది కవ్వగాదు. కస్వా : కస్వా యనగా గడ్డి ; గడ్డిపోవ లెట్టి పోటుల బొడుచునో మీ కత్తులు నట్టిపోటులే పొడుచును.”

ఈ యెగతా? మాటలువిని జయసింగు మనసునం గ్రోధముబూని యదను వచ్చినప్పుడు మామగారిపై బగదీర్చు కొనదలచెను. జయసింగు యుద్ధములలో గొప్పజోడు కాక పోయినను బగతురనెట్లో కడతేర్చి తన కార్యము చేసికొనుటలో గడుదిట్టరి. కాబట్టి మామపై గల యక్కసు దీర్చుకొనుట కతడు చక్రవర్తి కొలువులోనున్న యొక యుద్యోగస్థునితో గుట్రలు పన్ని యదను పెదకుచుండెను. అటులుండ నొకనాడు చక్రవర్తి కొలువులో మంత్రులు సామంతులు మొదలగువారనేకులుండ జయసింగు నభయసింగుగూడ నక్కడకు వచ్చిరి. జయసింగుతో గలసి కుట్రలుపన్నిన యుద్యోగస్థు డభయసింగుయొక్క సామునేర్పులు బంటుతనము మొదలగునవి మిరిమిరినట్లు మెచ్చుకొనుచు జక్రవర్తి చెవులకు వినబడునట్లు పొగడ నారంభించెను.

అ పలుకులువిని చక్రవర్తి యభయసింగువంక జూచి “అయ్యో! నీదేర్పును గురించి నేనును బలుమారు వినియున్నాడ” నని హెచ్చరింప నభయసింగు ‘చిత్తము, దానికిం దగు సమ యము వచ్చినపుడు నాప్రజ్ఞ కనబడు’ నని యుత్తరము చెప్పెను. అనపుడు జయసింగుని మిత్రుడగు నుద్యోగస్థుడు చక్రవర్తితో “వితడొక్క యేటన దున్నపోతు మెడ దెగవేయ గలడట, ఏలినవా గెప్పుడైన విడి విన్నారా” యని యడుగ జక్రవర్తి “యోహో ! యట్లయిన నాచిత్రము జూడవలసినదే.

సత్వరమే యొక దున్నపోతును దెప్పించు ” డని యాన తిచ్చెను. తోడనే యొక కారుదున్నపోతును నేవకులు దెచ్చి యెట్టియెదుట నిలిపిరి. అది రావమునునే యభయసింగు ఖడ్గమునుదూసి మెరపుదీగెలాగున ద్రిప్పుచు నట్టహాసము జేయుచుండ మంత్రి సామంత ప్రభువులు చక్రవర్తియు వాని భుజాదర్శముజూడ నెంతయు నుబలాటపడిరి. నడగొండవంటి యాకారెనుమును నేవకులు గొనితేర దానింజూచిన తోడనే దుర్నిరీక్ష్యమయిన యభయసింగు మోము వెలవెలబోయెను.

ఆ యెనుబోతు సామాన్యపు తెనుబోతుకాదు. జయసింగు వాని మిత్రుడు గలసి యొచ్చించి మిక్కిలి పొగరెక్కిన దున్నం దెప్పించి యది తెగబలిసిపోవువరకు మొలరోతు గడ్డిరోమేపిరి. చక్రవర్తి సమ్మఖమున కదివచ్చునప్పటికి దానిమెడ ప్రపంచమునందే బలాధ్యుడైన నెంతవడును కత్తితోనైన తానొక్కయేటుతో గాడుగదా పదియేటుల నయిన దెగవేయుటకు పీలులేనంత దిట్టముగ బలిసియుండెను. అందుచే దస్యక మామకు బరాభవము జరుగునని జయసింగు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అభయసింగు దాని నొక్కసారి తేరిపారజూచి చక్రవర్తితో “ నేనొకసారి నా గదిలోనికి బోవుటకు నెలవీయవేడెడ ” నని యడుగ నతడు దాని కంగీకరించెను. అభయసింగు గదిలోనికింజని వల్లమందు ముద్దదీసి సాధారణముగా దాను పుచ్చుకొను మోతాదుకన్న రెండురెట్లెక్కువ పుచ్చుకొని కన్నులు జ్యోతులవలె నెఱ్ఱబడ నుగ్రమూర్తియై యీవలకు వచ్చి చేరియున్న పభికుల నందరవంక నొకసారి కలియజూచి దానికంతకు గారకుడు తనయల్లుడే యని గ్రహించి రెప్పవల్పుకాతని నొకనిముసము చూచి విమ్మట చక్రవర్తివంక దన దృష్టులు నిగిడ్చెను. జయసింగు మామజూచిన చూపులలో గీడు

శంకించి చక్రవర్తి కిట్లనియె. “దేవా : రాజపుత్రు లవమానము పడినప్పుడు మీదుమిక్కిలి నల్లమందు మద్దత్తు పుచ్చుకొన్నపుడు పిచ్చివారలయి యెదుట నెంతవారున్నను లెక్కనేయక పరాభవకారణులగు వారలపై బడుదురు. కావున మీ రిటనుండి తొలగిపోండు” అట్లు జయసింగు మాట్లాడుచుండగనే యభయసింగు పట్టాకర్త రెండుచేతులం బట్టి బిరబిర ద్రిప్పుకొనుచు జంతువును డాకెను. సభాసదుల కన్నులు చీకట్లు గ్రమ్మెను. పిడుగువంటి చప్పుడు చెవులకు వినబడియె. క్రొన్నెత్తురులు నేలగారె. సభాసదులు కన్నులు దెరచి చూచునప్పటికి దున్న పోతుతల నేలబడియుండె. ఆ దెబ్బచే సరిసి యభయసింగును జంతువుప్రక్కను నేలంబడియుండె. అందరు బహువిధంబుల నభయసింగు దోర్బలము గొనియాడిరి. జయసింగును వాని మిత్రుడు తమయక్కను దీరలేదని లోలోన సిగ్గుపడవలసివచ్చె. కాని యీ దారుణ కర్మమును చూచినపిదప చక్రవర్తి జన్మ మధ్యమున నెన్నడు వేడుకనిమిత్తము దున్నపోతుం జంపుమని వాని నడుగడయ్యె.

అభయసింగు దేశ మిరువదేండ్లు పరిపాలించెను. ఆ కాలములో నిరంతరమును వానికి దమ్ముడు దుఃఖకారణుడయ్యెను. భక్తుడు బలము సాహసముగల యోధు డగుటచే పోదరులకు విధేయుడై నెమ్మదిగ గాలము బుచ్చడయ్యె. అభయసింగు మీవారు ప్రభువైనతోడనే తమ్మునకు నాగూరు సంస్థాన మిచ్చెను. ఆ సంస్థాన మనుభవించుచు సంతుష్టుడై యుండక భక్తసింగు తనయందు దనయన్నకు సమ్మిక లేదనియు నల్లగుటచే దవకత డెప్పుడైన నపకారము చేయవచ్చుననియు లేనిపోని యనుమానములు తెచ్చి పెట్టుకొని యన్నగారి కేవైన నిబ్బందులు గలుగజేసినసక్షమున దనజోలి కతడురాదని

నిశ్చయించి యిక్కడిమాట లక్కడ నక్కడిమాట లిక్కడ చెప్పి చుట్టుపట్ల రాజులతో సోదరునకు గలహములు గలిగించెను. ఇట్టికలహము వాని ప్రయత్నముచేత నొకసారి యంబర ప్రభువునకు నభయసింగునకు సంభవించెను. అభయసింగు దండెత్తిపోయి జయసింగు నగరములో నొకటియగు బికనీరు ముట్టడించెను. జయసింగా నగరమును విడిపింపబోయి సంపూర్ణముగ నోడిపోయెను. ఈ గెలుపువలన జననష్టమేకాని యభయసింగునకు గలిగిన లాభములేదు. జయసింగు పరాజయము నొందినను బినమాసుగారగు భక్తునియొక్క దేవతార్చనపు పెట్టెను మెల్లగా సంగ్రహించుకొని తనయూరు తీసికొనిపోయి యందులోనున్న దేవునకు దన దేవతార్చన పెట్టెలోనున్న యమ్మవారిని వివాహముచేసి తన్నిమిత్రమున గొప్ప యుత్సవములుచేసి యనంతరమా విగ్రహమును మరల భక్తునకు బంపివేసెను. కావలయునని కలహము దెచ్చినందుకు భక్తునికే పరాభవము జరిగినదని యందరు సంతసించిరి. అభయసింగు తన యల్లునితో వచ్చిన విష్ణ్వరణ కలహములకు విచారించి, యెట్లకేలకు మీవారురాజుల ప్రేరణముచేత సంధి గావించుకొనియె.

ఈ యుద్ధము ముగిసిన కొంతకాలమునకు మరల తన తమ్ము డెవరితో గ్రొత్తకలహము దేకమునుపే యభయసింగు మృతినొందుటయు వానికొడుకగు రామసింగు సింహాసన మెక్కుటయు సంభవించెను. ఈ కుమారునకు బినతండ్రివలన జిక్కులు మొదట పట్టాభిషేకమునాడే కానబడియెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు రహతూరుల రాజబంధువులలో బ్రధానపురుషు డగుబడే భక్తుడు వచ్చి కానుకలు కట్టుములు సమర్పించి యన్నకుమారునకు మొగమున టీకా స్వయముగ వేయవలసినది. అట్టిమర్యాద

అతిక్రమించి భక్తుడా సమయమున స్వయముగరాక తనకానుకలు తనవిన్నపములు క్రొత్తరాజాకు సమర్పించుటకు ముసలిదగు తనదాదినంపెను. రాజపుత్రులు తమ్ముబెంచిన బాదులను మిక్కిలి గౌరవముతో యావజ్జీవము రక్షింతురు. కొందరు రాజపుత్రులు రాజకీయ వ్యవహారములలోను గృహకృత్యములలోను తమ బాదుల మాటల కడుగుబాటక వర్తింతురు. ఎంత గౌరవమైన నంతఃపురములలో జరుగదగినదేగాని సభలలోనికి వారు రాజనదు. పినతండ్రికి బదులుగావచ్చిన యా ముసలిదాదిని జూచినతోడనే క్రొత్తరాజగు రామసింగునకు మహాగ్రహము పొడముటచే నతడిల్లనియె. “చీ! చీ! నీవు మరల విన్ను బంపిన రాజువద్దకుబొమ్ము, పట్టాభిషేకపు సమయమున నా మొగమున టావేయుటకు తాను స్వయముగరాక తొక్కువలె నున్న తొంబదియేండ్ల తొత్తును బంపునా? నేను కోతి ననుకొని నాడా యేమి? మీరాజు పంపిన కానుకలు కట్నములు నాకక్కర లేదు. అతడు మామొడ జేసిన యపరాధమునకు మేము మను పతనికి భరణము నిమిత్త మిచ్చిన నాగూరు సంస్థానమునం దర్థభాగము గ్రహింతుమని చెప్పుము.”

ఇట్లు పరాభవము పడినదాది నాగూరునకుబోయి తన పెంపుడు బిడ్డయగు భక్తసింగుతో రామసింగన్న మాటలం దొకటియు మరచిపోక పూనగ్రుచ్చినట్లు చెప్పెను ఆ పలుకులు విని భక్తసింగు కోపముచే మిడిసిపడక కాంతుడై “యర్థరాజ్య మెందుకు? కావలసినసక్షమున నాగూరు సంస్థానమంతయు మీకు నేనర్పించెద” నని మరల నొక రాయబారిని రామసింగు వద్దకు బుత్తెంచెను.

రామసింగు గద్దెయెక్కినది మొదలు గద్దరితనమునం బెప్పుపెరిగి తనతండ్రి కాలోచనలుచెప్పు మంత్రులయు వృద్ధు

లయు హితోపదేశములు వినక నిరాకరించుటయేగాక మీదు మిక్కిలి యాలోచనలు చెప్పునప్పుడు వారిని వెక్కిరింప జొచ్చెను. హృదయమును హృదయముతోబాటు నోరును మంచివి గాకపోవుటచే నతనికి స్వల్పకాలములోనే రాజబంధువులగు రహతూరులలో నగముకంటె నెక్కువమంది శత్రువులైరి. రహతూరు దొరలలో నగ్రగణ్యుడగు కువిరామనువానికి మొగమున ముడుతలు మెండుగానుండుటచే రామసింగు వానికి గొండముచ్చని పేరుపెట్టెను. చంపావతి కులాగ్రణియు దనతండ్రికి మంత్రియునగు కుసూలుసింగు పొట్టిగ లావుగ నుండువాడు. రామసింగు వానికి బొంతకుక్కయని పేరుపెట్టెను.

రహతూరులతో పరిహాసమాడుట పాముతో జరలాట లాడుట. రాణా తన్ను పలుమారులు వెక్కిరించినపుడు కుసూలు సింగు చెప్పుచు వచ్చిన మోటయు త్తరములనుబట్టి వాని స్వభావమును, రాణా తెలిసికొనవలసినదేకాని ముందుడగుటచే రాణా తెలిసికొనలేకపోయెను. ఒకనాడు రాణా వెనుకటియట్లు పరిహాసమాడ కుసూలు వానికిట్లనియె, “అవును నేను కుక్కనేకాని యీకుక్క సింగము నెదురించు కుక్క” పాపము రాణారామ సింగు మదోన్మత్తుడై వానిమాటల యర్థమును గ్రహింపలేక పోయెను. మరియొకనాడు చంపావతి కులస్తుడగు కుసూలు సింగుతో గలసి రాణా పువ్వులతోటలో గూర్చుండి యొక చెట్టునుజూపి యా వృక్షము పేరేమని యడిగెను. “ఇది చంపకము మీ నేనకు నే నెట్టి శిఖామణినో యీ తోటకిది యట్టి శిఖామణి” యని యుత్తరమిచ్చెను. చంపావతి కులస్తునిపై రాణాకు మిక్కిలి కోపముండుటచే నతడది పట్టలేక తక్షణమే దీనిని పడగొట్టి నిర్మూలము చేయుడు. మారువారులో చంపక

మను పేరుగలదేదియు నుండగూడదని యా వృక్షమును నాశనము చేసెను.

అది మొదలు కుసూలుడు రాణా దర్శనమునకు బోవుట మానెను. అట్లుండ రామసింగు తన పట్టాభిషేక సమయమున బినతండ్రియగు భక్తుడు తనకు గావించిన యవమానమునకు బగదీర్చుకొనుటకై వానిపై దండువెడల నిశ్చయించెను. దేశమునకు బరమశత్రువులగు విదేశస్థులనేకులుండగ వారి నందరవిడచి రాణా పినతండ్రిమీద యుద్ధమునకు బోవుట స్వకులక్షయ హేతువని కుసూలుసింగు విచారించి యట్టిపని చేయవద్దని రాణాకు హితోపదేశము చేయుటకు మనసులో నిష్ఠములేకయే యొకసారి కోటలోనికివచ్చెను. అతడు సభలో గూర్చున్నతోడనే రాణా వానింజూచి వెక్కిరించి పరిహాసపు వచనములాడి “నీ పిశాచరూపము నేను జూడలేను. కావున మీరు శ్రమపడి మాకు తరుచుగా దర్శన మీయవక్కరలేదు” అని చెప్పెను. ఆ వలుకులు చెవిని బడినతోడనే తోకద్రొక్కిన త్రాచువలె చివలున పీఠమునుండిలేచి ఖడ్గము నొరలోనుండి యూడబెరికి యుగిసింది “యీ ఖడ్గమును త్రిప్పినంత సుశువుగా మారువారు దేశమునంతను ద్రిప్పివేయగల రహతూరు రాచవాని నవమానించితివి జాగ్రత్త” యని మరి యేమియుం బలుకక సభామందిరము విడిచి యావలకు బోయెను.

అసోపుసంస్థాన ప్రభువగు కుసీరామనువాడు రాణా చేష్టలురోసి లేచి పోబోవుచుండ రాణా వానింజూచి “ఓ ముసలి కోతీ : వెళ్ళకురా” యని పరిహాసముగ పలికెను. కోతిగంతులు వేయుట యారంభించినప్పుడు మీ రానందింపవచ్చు “నని ప్రత్యుత్తరముచెప్పి యతడు గొలుపును విడిచిపోయెను. సభ విడిచి యా యభిమానుధను లిద్దరు గలసి కొంచెమునే

పాలోచించి యాదినము మొదలు రాజాతో తమ తేవిధమైన సంబంధము నుండగూడదనియు భక్తసింగునే రాజాగా జేయ వలయుననియు నిశ్చయించుకొని నాగూరుకోటకు నైన్య సమేతులై పోయిరి. ఆయిరుపురతో వారివంట్ల ప్రధానపురుషుడే చేరి నాగూరునకు బోయెను. అతడు మారువారు రాజుల యాస్థాన కవీశ్వరుడు.

కుసూలుసింగు కుసీరాముసింగు మారువారుదేశపు సరి హద్దులుదాటి నాగూరునకు వచ్చుచున్నారని విని భక్తసింగు ఏదో గొప్ప కారణము లేక మారువారు రాజ్యమునుమోయు స్త్రోభమువంటి శూరు లిద్దరు నొక్కమారు తనదెసకు రారని నమ్మి వారికి సగౌరవముగ నెదురు సన్నాహము జేయుటకు గుఱ్ఱమెక్కి బయలుదేరెను. అతడు వచ్చునప్పటికి వారిద్దరు నిదురించుచుండిరి నేవకులు తమ యజమానుల నిద్దరనుండి లేపుదుమని ప్రయత్నించినను వద్దనివెప్పి భక్తుడు కుసూలు సింగు దేశాలోనికిపోయి యాతని పరువుమీద గూర్చుండి యతడు తనంతట తాను లేచువరకు గనిపెట్టుకొని యుండెను.

తన గుఱారములో కొంచెము సందడి జరుగుటచే కుసూలుడు మేలుకొంచి కనులు దెరవకయే హుక్కా దెమ్మని తన నేవకున కాజ్ఞాపించెను. నేవకుడు ప్రత్యుత్తర మేమియు నియ్యక కను తెరచినతోడనే యజమానునికి సంజ్ఞచే భక్త సింగును జూపెను. చూపుటయు దక్షిణము కుసూలుడు నిశ్చేష్టుడై మారుమాపేదియు నాడలేక భక్తసింగును దనయజమానునిగ నంగీకరింపవలసివచ్చెను. రాజపుత్రుల కోపము తాటియాకుల మంటవంటిది. దురాగ్రహవశులైన రాజపుత్రులు నిద్రానంతరము భోజనాంతరము దమ కాగ్రహము తెప్పించినవారి ననుగ్రహించుటగలదు. కుసూలుడు సుఖనిద్రజెంది కలతదేరిన మన

నుతో మేలుకాంచుటచే దనరాజు చేసిన తప్పులు మరచి వానిని తమియింపవలయునన్నను భక్తసింగు మిక్కిలి వినయముతో గూర్చుండుటచే నతనికి వీలులేకపోయెను. మొగమోటముచే నతడు భక్తసింగునకు విధేయుడు కావలసివచ్చె అందుచే నతడు పాన్పుమీదనుండి లేచి భక్తునకు ననుస్కరించి “ ఇదిగో నా శిరస్సు, ఇది యిప్పటినుండి మీది ” యని పలికెను.

పాపము భక్తసింగు వారు వచ్చినదే చాలునని ముందుగా నంగీకరింపలేదు. తన యన్నకొడుకు బాల్యముచే వివేకహీనుడై యట్లు ప్రవర్తించి యుండవచ్చుననియు నిష్టమైనచో రాణాకు వారికి దాను సంది జేయుదుననియు నందుకు సమ్మతింపవలయు ననియు వారి ననేకవిధముల బ్రతిమాలెను. ఆ రహతూరు శూరు లిద్దరు గార్యము మిగిలిపోవుటచే సంది పొనగదని స్పష్టముగ జెప్పిరి. ఆ కవీశ్వరుడు మరల నెన్నడు మారువారునకు బోవనవి ప్రమాణము చేసెను. దృఢనిశ్చయమైన వారిని చెందనాడుకొన రాదని వారి స్నేహముజేసి భక్తుడు మారువారులో బ్రధాన పురుషులగు నా మువ్వరను తన స్వాధీనము జేసికొనెను.

తననేనలో బ్రధాన పురుషులు ముగ్గురు దాయాదితో జేరినారని విని రామసింగు కుపితుడై జహలూరుకోట దన యధీనము చేయవలసినదని భక్తునకు వర్తమానమయెను. భక్తుడు వానివలె కోపావిష్టుడుగాక వినయసంపత్తిగలిగి “ నాకు నా యేలినవారితో యుద్ధమునేయుట కిష్టములేదు. మీరువచ్చి పుచ్చుకొనిన పక్షమున జహలూరుకోట నిచ్చుటకే యాటంకము లే ” దని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఆ మోటలు నరకునేయక రామసింగు భక్తుని వాని యనుచరులను నాశనముజేయ సంకల్పించుటచే జహలూరుకోట యిచ్చెదనన్నను నాగూరుపై దండు విడిసెను. మారువారు దేశమంతయు నంతఃకలహములతోడ

నట్టుడికినట్లుడకజొచ్చెను. ఉభయవై న్యములకు గొన్ని చిన్న చిన్న పోరాటములు జరిగినమీదట మేర్తయను గ్రామసమీపమున నొకగొప్ప యుద్ధము బరిగెను. రామసింగు సూలును గుర్రరాముని బరిభవించినట్లే యనేక రాజులైతరుల నసమానించుటచే పలువురు శూరులు వానిని విడిచి భక్తసింగుతో జేరిరి. అందుచే భక్తునినేన గొప్పదిగ నుండెను. ఆయినను రామసింగు దేశ మేలుచున్న రాజగుటచే వాని పక్షమునగూడ ననేకులు చేరిరి. వాక్పారుష్యములేక కొంచెము గౌరవమే పెద్దలయెడ నతడు చూపినయెడ నతనినేనయే విస్తారముగ యంగీయించును. అతని స్వయంకృతాపరాధముననే నేన స్వల్పమగుటయు నాడు పరాభవమగుటయు సంభవించెను. రామసింగు యుద్ధమునకు వచ్చునప్పుడు తన బార్యులలో నొక్కతెను మెరిబెట్టుకొని వచ్చెను. ఆమె భూజదేశపురాజు కూతురు. భర్తకెంతో యుపయోగకారిణియై యుండెను. ఆమె తుపాకిలో మండు దట్టించుటయు సరిగా గురిజూచి తుపాకి పేల్చుటయు నేర్చెను. ఆ నేనలో నామెనుబోలు కూరు లరుడుగనుండిరి. అదియును గాక యామె జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. స్వప్నఫలములు శకునఫలములు లెస్సగా నెరుంగును. అవియన్నియు నటుండ. నామె పుట్టింటనుండి మెరియలవంటి యైదువేల నైనికుల రణమున దెచ్చి రాజునకు నిచ్చెను. యుద్ధము ప్రారంభమగునాడు రామసింగు దేరామీద నొక మాలకాకి వ్రాలి కూయజొచ్చెను. ఆ కూత వినగానే తమకు దారుణ పరాజయము వినాశనము తప్పక కలుగుననియు నట్టి ప్రళయము నాడుశ్శకునము సూచించుచున్నదనియు నమ్మి నైనికులు లాశ్సహమును విడిచి మొగములు వ్రేలవేసికొని యుండిరి. ఆ మాలకాకి కాపు కాపు మని రెండుసారులు కూసి మూడవసారి కూయబోవునప్పటికి

నేమూలనుండియో తుపాకిదెబ్బ వినబడెను. నైనికులదరిపడి యిదియేమని చూచునప్పటి కాశకునపక్షి చచ్చి నేలబడియుండెను. అది జూచినతోడనే నైనికుల మొగములు మరల వికాసవంతము లయ్యెను. రామసింగు మహారాణా మూర్ఖము పట్టాని బిట్టలుకచే బండ్లు పటపట గొరుకుచు “నీవల నేనుండగ సాహసించి నా దేరామీద తుపాకి పేల్చినవారెవరు? అదురాత్ములెవరో తక్షణమే కనుగొనిరం” డని యాజ్ఞాపించెను అనివుడు కొందరు లోలోన గొణుగుకొనిరి. కొందరు కళవళముపడిరి. కొందరు సందేహించి యిట్టట్టు దిరుగజొచ్చిరి. ఎట్టకేల కందరిలో దైర్యవంతుడొకడు తెగించి రాణావద్దకుబోయి యీ తుపాకి రాణిగారు పేల్చినారని చెప్పెను. తన భార్యయే యాపని చేసినదని వినినతోడనే రాణా కోపోన్మత్తుడై నోటికివాని తిట్లుతిట్టి “తక్షణమే యామె నా రాజ్యమును విడిచి వచ్చినదారినే పుట్టి నింటికి బోవచ్చునని చెప్పు” మని వర్తమాన మంపెను.

ఆ వర్తమానము విని యాదేవి భయకంపితయై తన నేరము నైరింపుమని ప్రార్థనపూర్వకముగ వర్తమానమంపెను. అతడామె ప్రార్థనము విరాకరించుటచే నొకసారి దర్శన మిమ్మని యాదేవి వేడెను. ఎంతో విశ్వప్రయత్నముమీద నతడామెకు గడసారి దర్శనమిచ్చెను. అపుడామె భర్త పాదములపైబడి “యింతమాత్రమున దేవరవారి కింత కోపము గలుగునని యెరుగక యీ దుశ్శకున భయమున నైనికులు వెలవెలబోవుటచే మీకు జయమును సేమమునుగోరి యట్లుచేసితి. కావున నీ తప్పుగాచి నన్ను రక్షింపవలయు” నని బ్రతిమాలెను. ఆమె వేడికోలు బూడిదబోసిన పన్నీరయ్యె. భార్యను జూచి రామసింగు “నా నోటిమాటకు తిరుగులేదు. ఇక్కడనుండి నీవు వెళ్ళవలసినదని నే నంటిని, నామాట చెల్లితీరవలయును.

నీవిటనుండి వెళ్ళితీరవలయు" నని యెంతో కఠినముగ జెప్పెను. తాబట్టిన కుందేటికి మూడే కాళ్ళని వాదించుచున్న యామోట రాజుతో వాదించిన కార్యములేదని యాదేవి "సరే : నన్ను విడుచుట మీ రాజ్యలక్ష్మిని విడుచుటయే ఇదిగో నే బోవు చున్నా" నని రాజసముఖమును విడిచి తండ్రి తన కరణముగ విచ్చిన యైదువేల నైస్యమును వెంటబెట్టుకొని యావలకు బోయెను.

అనంతరము యుద్ధము రెండు దినములయ్యెను. గెలు పెవ్వరికిని సరిగ చేకూరదయ్యె. జోదులు చేతులు చేతులు గలయున ట్లొందారులం జంపువరకు హోరాహోరీగా బోర జొచ్చిరి. ఆ రెన్నాళ్ళ యుద్ధముతో మారువారు దేశమంతయు శూరజన శూన్యమయ్యెను. అన్న తమ్ముడుమీద తమ్ముడన్న మీద గత్తిగట్టి యొందారుల రక్తము ప్రవహింపజేసిరి కొన్ని రహతూరు పంశములు నిర్వంశములయ్యెను. సమరములయందు గడతేరిన చంపావతి కు. పావతి పంశస్థులగు ముసలిదొరలు మొదలుకొని బాలుడగు మెహత్రీ ప్రభువువంకుగల రాజపుత్రు లందరా దినమున మృతినొందిరి మెహత్రీ ప్రభువప్పుడే వివాహము జేసికొనెను. వివాహ సంబంధమైన కాళ్ళ పారాణి యానవాళ్ళయిన పోకమునుపే పసుపుబట్టలు విడువకమునుపే యుత్తర జుండెములు తీయకమునుపే హస్తకంఠములు విప్పక మునుపే భార్యను గలిసికొనకమునుపే మహారాజా రామసింగు వర్తమానమంపుటచే నా బాలుడు దేశానురాగము భార్యాను రాగముకంటె నెక్కువగనెంచి యొక్కదినమైన నామెతో సుఖింపకయే యుద్ధమునకుబోయి యచ్చట మృతినొందెను. పాపమాతని భార్య వివాహవేషమును దీసివేసి వైధవ్యవేష మునుదాల్చి మగని శరీరము యుద్ధభూమిలో నుండిపోవుటచే

సహగమనము చేయుటకు వీలులేక యాతని తలపాగ తెప్పించుకొని ధరించి చిచ్చురికి మృతినొందెను.

ఈ యుద్ధము జరుగుచుండిన స్థలమునకు సమీపమున నొక కోనేటి గట్టున నొక మఠముందెను ఆ మఠములో మహాత్ములగు సన్యాసు లనేకులు వసియుచుచుండిరి ఉభయనై స్యములు జేరి యొందోరులమీద ఫిరంగిగుడ్లు విసరుకొనుచున్నప్పుడు సన్యాసులు తమకవి తగులునేమోయని ప్రాణభీతిని మఠము విడిచి పరుగెత్తిరి. ఫిరంగిగుడ్లు వదగుద్లవలె వాని సమీపమున బడుచున్నను లెక్కనేయక యా సన్యాసుల గురువు మాత్రము నిర్భయముగ నిశ్చలముగ నామఠములో గూర్చుండెను. ఆతని స్థితినిని యుభయ నై స్యుధిపతులు, సురక్షితమగు వేరొక్క స్థానమునకు బొమ్మని వేడుకొనుచు వానికి వర్తమాన ముంపిరి. అయ్యిడుపుర ప్రార్థనలుగూడ నాముసలి సన్యాసి చెవినింబెట్టక యిట్లని ప్రత్యుత్తరమంపె. ఫిరంగి దెబ్బవలన చావవలసిన యోగమున్న పక్షమున నెక్కడికిబోయిన నాకది తగలక తప్పదు. నేను చావకతప్పదు. అట్లుగాక భగవంతుండింక కొంతకాలము బ్రతికింపదలచిన పక్షమున నిచ్చటనున్నను నాకొక గుండుదెబ్బయైన తగలదు. కావున నేనిచ్చటనుండి కదలను. అంతగా నాకపాయము సంభవించునని మీరు భయపడుదురేని మీ రెండు నేనలు దూరముగబోయి పోరాడుకొనుదు అప్పుడు సాయంకాలమగుచుండెను, అందుచేత నప్పటికి రెండు నేనలు యుద్ధముమాని మరునాడు వేరొకచోటికిబోయి కయ్య మారంభించిరి.

రెండవనాటి యుద్ధమున రామసింగు సంపూర్ణముగ నోడిపోయి మేర్తాయను పట్టణమునకు బారిపోయెను. కాని యా పట్టణము వానికి శరణ మీయగలపాటి సామర్థ్యము గలది

కాదు. పట్టణ మతివికార మగుటచేతను కోటగోడలు సరిలేక పోవుటచేతను వాని కక్కనుడండుట చాల కష్టమయ్యెను. అదియును పరమనిర్వాణ్యుడగు తమరాజా నిమిత్తము రణ రంగమున మృతినొందిన శూరులుగాక దక్కిన రాజపుత్రు లందరు భక్తునియెడ మిక్కిలి పక్షపాతము గలిగియుండిరి. ఈ స్థితిగతులు చూచి రామసింగు రెండుజాముల రాత్రివేళ గొందరనువరులను వెంటబెట్టుకొని మేర్తాపట్టణము విడిచి పారి పోయెను ఈ పనికిసూలిన పనికితోడుగ జయస్ససింధ్యాయను మహారాష్ట్ర ప్రభువుతో సంధిచేసికొని వాని శరణమును జొచ్చెను.

ఈనడుమ భక్తుడు విజయమునందీ తిన్నగా మారువారు రాజధానియగు జానుపురమునకుబోయి యచ్చట నెల్లరహ తూరులచే ననుజ్ఞాతుడయి పిత్రీయమగు సింహాసన మెక్కెను. ఏమ్మట స్వల్పకాలముననే రామసింగు ప్రేరణమున మహారాష్ట్ర నేనలతో సింధ్యా మారువారుపై దండెత్తెను. అప్పుడు స్వదేశ సంరక్షణార్థము రాజపుత్రు లనేకులు భక్తుని కొలువులో నైవికులుగ జేరిరి. భక్తునిసేన గొప్పదగుటచే నేదైనలాభ మున్నపుడెకాని పోరునేయని మహారాష్ట్రలు పోరాటమువలన గలుగు లాభములకంటె నష్టమెక్కుడగునని చల్లచల్లగ జారిరి.

భక్తుడు సద్గుణాధ్యుడై యదివరకేలిన రాజుల నందరిని మరపించి చక్కగ బరిపాలించెను శూరుడు మహాబలశాలి యున్నతచిత్తుడు గంభీరాకారుడు మహాధాత ఖడ్గమెత్తి శత్రువుల నేయునప్పుడు కలమెత్తి పద్దెములు వ్రాయునప్పుడు సమాన చాతుర్యము గలవాడునై లోకవంద్యుండుగ రాజ్యముం బరిపాలించిన భక్తునిజూచి ప్రజలు సంతోషించి యింతమంచివాడు నిజముగ తండ్రిం బంపియుండునా యని సందేహించిరి.

బంధువులగు రహతూరులు సయితము భక్తునితల్లి మరణకాల మందు పితృవధదేసిన భక్తునిగూర్చి పలికిన శాపవచనములు గూడ మరచి యొకవేళ మహాపతివ్రతయగు నామె శాపము తగులునేని యికముందెవ్వరికో తగులునుగాని భక్తునకు గాదనుకొనిరి.

మహారాష్ట్రులు రాజస్థానముమీద దండెత్తుచుండుటచే భక్తుడు వారిని బారదోలదలచి తన సంస్థానమునకు పంబరు సంస్థానమునకు నడుమనున్న యజమీరునకుబోయి మహా కూరులను కచవాహులను కూరులను వెంటబెట్టుకొని మహారాష్ట్ర లను దరిమివేయుటలో దనకు సహాయము చేయవలసినదని యంబరురాజుగు నీశ్వరసింగునకు వర్తమానమంపెను. ఈశ్వర సింగుస్థితి ముందుకు వెళ్ళిన గోయి వెనుకకు వెళ్ళిన నూయి యను నట్లుండెను. ఈశ్వరసింగు గూతురును రామసింగు పెండ్లి యాడెను. అదియునుగాక రామసింగు రాజ్యభ్రష్టుడై భక్తుని మీదికి మహారాష్ట్రులను బురిగొల్పి తీసికొనివచ్చెను. మరియు మహారాష్ట్రులు మిక్కిలి చండశాసనులు. అందుచే నీశ్వరసింగు మహారాష్ట్రులతోనే కలసి యుండవలయునని తలంచెను. కాని భక్తుడు పొరుగువా డగుటచేతను తనకన్న బలవంతుడగుట చేతను తనునమ్మిన స్నేహితులగు కవ్వాహాలు సయితము రహతూరులమీద పనికిరాకపోవుటచేతను భక్తునితో విరోధ పడినచో తనకు క్షేమములేదని యేమిచేయుటకుం దోచక యీశ్వరసింగు భార్య నాలోచన చెప్పుమని యడిగెను. ఆమె యజితసింగుయొక్క మనుమరాలు, భక్తునకు మేనగోడలు. అయినను భక్తునియందు ద్వేషముబూనిన దగుటచేత వానినెటు లైన గడతేర్చెదనని యామె బ్రతినబూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకు భక్తుడు వైద్యసమేతుడై యంబరుమేవారు మార్వారురాజ్యముల సరిహద్దులో నుండగ నంబరు రాణియగు మేనగోడలు వానిం జూడవచ్చెను. ఆమె రాకచేత భక్తుడు పరమానందభరితుడై సర్వవిధముల నాదరించెను. ఆమె మేనమామనుజూచి తనభర్త విధేయుడనిచెప్పి యనేకాభరణములు విలువగల బట్టలు బహుమానమిచ్చెను. భక్తు డాపారితోషికముల నంగీకరించి యావస్త్రముల ధరించెను. మేనగోడలు బహుమానమిచ్చి వెళ్ళిపోయిన కొంతసేపటికి భక్తుడు శిఖరమునందు “మహారాజు చనిపోవుచున్నాడు చని పోవుచున్నా” డని గొప్ప కళవళముపుట్టి యెల్లవారిని దుఃఖ సముద్రములో ముంచెను.

మొదట వైద్యు లాలక్షణములనుబట్టి యది జ్వరమను కొని చికిత్సచేసిరి. కాని పిదప రాజపుత్రస్త్రీలు బట్టలకు విషము పూసి మనుష్యులను జంపు నేర్పున గడుజాణలగుటచే నది జ్ఞప్తికిరా నెల్లవారు నది విషప్రయోగమే యని గ్రహించిరి. భక్తుడు మాత్రము తక్కినవారివలె భయపడక నెప్పటియట్లు దైర్యముగనుండి మందులిమ్మని వైద్యునడిగెను. వైద్యుడగు సుజా యారోగమునకు మందులేదనిచెప్ప భక్తుడు “ఏమయ్యా! నావద్ద మాన్యములు గొప్పజీతములు పుచ్చుకొని యనుభవించుటయేనా మీపని? నమయము వచ్చినప్పుడు మందు లీయలేకపోయినచో మీ పాండిత్య మెందుకు? కల్పనా” యని యడిగెను.

అడిగినను వైద్యుడేమియుం బలుకక యూరకుండెను. మరియొక రాజయినపక్షిమున నప్పుడే వానిబుట్టి తీయించును. భక్తుడు యోగ్యుడగుటచే నట్లుచేయలేదు. కాని నిష్ఠురోక్తులు పలికెను. వైద్యు డాపలుకులు పని యెట్టికేలకు తనసామర్థ్యము

జూపదలచి యొక గొయ్యి త్రవ్వించి దానినిండ నీరుపోయించి రాజు భూచునుండ నొక వేరుముక్క యానీటిలో పారవేసెను. వేసికతోడనే యానీరు గడ్డగా బేరుకొనెను, ఎల్లవారి కదిజూపి యావైద్యుడు “ఇది నాప్రజ్ఞ నామందుల ప్రభావము” మనుష్య యత్నములకు లోబడినచో నేచికిత్సయైన జేయగలను, ఇది మనుష్యయత్నమునకు మించినది.

జీవితాశ యించుకయు లేదని విని భక్తుడు మనోదైర్య మును విడువక సుంత్రి సామంతుల నందర విలిపించి బాలు డగు తన కుమారుని బిజీయనువానిని వారి కప్పగించి వాని పక్షముండు నట్లందరిచేత ప్రమాణములు చేయించెను. అవసాన కాలము సమీపించుటచే బిడప బ్రాహ్మణులు వానికి బ్రాయ శ్చిత్తాది కర్మలు చేయించి పోడశమహాదానముల బడసిరి. అనంతరము భక్తుడు మరణోన్ముఖుడై తల్లి కాపము దలచి వెనుక తానుచేసిన పితృద్రోహమునకు విచారించి తన యెముకలు మారువారు దేశమున నుండనీయవద్దని చెప్పి మృతినొందెను. పోయినచోటనే వానిని దహనముచేసి యొక సమాధిగట్టిరి. అది మొన్న మొన్నటివరకు నుండెను. భక్తుని మరణముచేత వాని కుమారుడగు బిజీసింగు పెదతండ్రియగు రామసింగు రాజ్య మునకై కలహింపజొచ్చిరి. బిజీసింగు పిన్నవాడగుటచే మహా రాష్ట్రులు మారువారును లోబరుచుకొనుట కదేనందని మేర్తా పట్టణమును ముట్టడించిరి. బిజీసింగు నై న్యసమేతుడై యక్కడకు బోయెను.

అంతట మూడు దినములు ఘోర యుద్ధమయ్యెను. ఉభయనైన్యములు చాల నష్టపడెను. మహారాష్ట్రులు కొండల లోను బెట్లవాటున దాగి చాటుపోరున కలవడిన వారగుటచే బయలుమీది జరిగిన యా యుద్ధమున వారి కంతగా నుత్సా

హము కలుగలేదు. బిజీసింగు నై నికులు పొరబాటుపడి రామ సింగు ' నై నికులనుకొని తమనేనలో మొరియలవంటి వారిని తుత్తునియలుగ నరికిరి. దైవికమైన యీ సప్తము రాజపుత్ర నేనకు గలిగినను మహారాష్ట్రలు పారిపోవుటకే విశ్వయించిరి. అది కవిపెట్టి జయము తనకు తప్పక చేహరినదని బిజీసింగు సంతసించి తన గుడారములో రహస్యముగ దైవమును ప్రార్థన చేయుచుండెను అట్టి సమయమున నిర్భుతముగ బలముల యదృష్టములు మారిపోయెను. ఆసదలో మన్నప్పడు రాజ పుత్రులు కుటిలోపాయములబన్ని నరచుగ జయము చేకొనుట ప్రసిద్ధమేగదా! రామసింగు పక్షముననున్న యొక నేనాపతి నేనకు నొక్కని బిలిచి బిజీసింగు నేనాపతులలో నొకనివద్ద నొకమాట చెప్పుమని వంపెను. ఆ నేనకుడువచ్చి వండముపెట్టి బిజీసింగు నేనలో మనుష్యునివలె నటించి " స్వామీ! మనమింక నేల యుద్ధము నేయవలయును, మన మహారాజుగారగు బిజీసింగు గారు ఫిరంగి దెబ్బతిని వనిపోయినారు. ఈ మాట మీ రెరుగరు కాబోలు "నని చెప్పెను.

అత డదినమ్మి యుద్ధముఘానెను. ఆ వార్త యడవి చిచ్చువలె సంతట వ్యాపించుటయు మండువేసగి యెండకు మంచువలె రాజపుత్రనేన యంతయు గరిగిపోయెను. ఇది నిజమా యబద్ధమాయని యెవ్వరు నరయరైరి. బిజీసింగును జూడరైరి. మహాహరులగు కృష్ణనగరు మహారాజు బికనీరు మహారాజు మొదలగు రహతూరు లందరు తిరిగి చూడక ప్రాణ ములమీది ప్రీతిచే బరుగెత్తిరి, కొందరు రామసింగు దయను సంపాదించ బ్రయత్నించిరి.

ఫిరంగులన్నియు మహారాష్ట్రుల స్వాధీనమయ్యెను. సాయంకాల మగునప్పటికి యుద్ధభూమి నిర్జనమగుటయు బిజీసింగు సంపూర్ణముగ బరాజితుడై రహిన్ సంస్థాన ప్రభువగు లాలసింగొక్కడు దనకు సహాయుడై వెంటరా బ్రాణము దక్కించుకొనుటకు నాగూరునకు పారిపోవ గడగెను. అచీకటి రాత్రి కతివయపరిచారకులతో నతడెట్టులో నెట్టుకొనిపోవుచుండ గుఱ్ఱములలసి సరిగా నడువనయ్యె. అనుచరులు గాయములచే బీడితులై బరువులగు కవచములు మోయలేక సకలావస్థలు బడజొచ్చిరి. అట్లు కొంతదివ్వరిగిన పిదప నా చిహ్నుచీకటిలో తాము నారి తప్పినట్లు రాజునకు బొడగట్టెను. పొడగట్టుటయు నతడు లాలుసింగును బిలిచి వెనుకకు దిరుగుమని చెప్పెను. లాలుసింగు మొదట సందేహించి కొంచెము గొణుగుకొని యెట్ట కేలకు దానివలన భయములేదని దైర్యముచెప్పి యిట్లనెను. “మనము మరియొకదారిని వచ్చుచున్నమాట నిశచేకాని యిది నాగూరునకు మిక్కిలి దూరమునలేదు. మనమిప్పుడు మాయారికి సమీపముగ నున్నారము. ఏలాగో యంత దగ్గరకు రానేవచ్చితిమి గనుక నన్నొకసారి మా గ్రామము బోనిండు. నేను నా యాలుబిడ్డలను జూచి తిరిగివచ్చెద”

అని పలుకుటయు బిజీసింగు నిర్విణ్ణుడై లాలసింగు దారి తప్పించవలయుననియే తప్పించినాడనినమ్మి యైదుగురు నేనలతో నా యర్థరాత్రమున నాగూరునకుబోవ రెండవదారి పట్టెను. అశ్మ లాభపరాయణుడగు లాలసింగు తను నమ్మిన రాజు నేకాకినిజేసి తనయూరు జేరెను. బిజీసింగు రహిన్ పట్టణము దారివిడిచి నాగూరుమార్గ మనుసరించి రేయంతయు గుఱ్ఱములు తీసికొని పోగలిగినంత మేరపోయిరి. నాగూరు రెండామడ దూరముననుండగ వాని గుఱ్ఱమువడి చచ్చిపోయెను.

వెంటనే యతడొక పరిచారకుని గుఱ్ఱమెక్కి మిట్టమధ్యాహ్నముయినను సూర్యుడు తన కిరణములచేత నిప్పుల జెరగుచున్నను ఫలహారము చేయుటకై న నీరు ద్రావుటకై న గుఱ్ఱము దిగక పయనముచేసెను. ఆ గుఱ్ఱములు మనుష్యుల నొకవిధంగా మోయగలిగినను వారి కవచములను మాత్రము మోయజాలక బాధపడజొచ్చెను. వారు మరిమూడు మైళ్ళదూరమందున్న దేశవాలు గ్రామము జొచ్చునప్పటికి గుఱ్ఱము లడుగుతీసి యడుగు పెట్టలేక కుంటివయ్యెను. అందుచేత నా యారుగురు మనుష్యులు గుఱ్ఱములవిడిచి తామువిడిపోయి యెవరిదారిని వారు తోచిన చోటులకుపోయి తమతమ యదృష్టముల ప్రకారము బ్రతుకవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి.

బిజీసింగు కవచమును రాజచిహ్నములను దూరముగ భారవైచి పేదవానివేషము వేసికొని దేశవాలు గ్రామముచుట్టు నిట్టటు దిరుగుచుండ రెండెద్దబండివా దొకడు కనబడెను. ఆతడు వానితో సంభాషణలకుజొచ్చి “రేపుదయములోపున నన్ను నాగూరునకు దీసికొనిపోగలవా?” యని యడిగెను. అక్కడికి నాగూ రెనిమిదిక్రోసుల దూరముండుటచేతను రాత్రియంతయు బండి తోలవలసి యుండుటచేతను బండివాడు కొంచె మనుమానించెను. రాజు తన యాత్రముచేత నెటులైన దన్ను దీసికొని పొమ్మని యడిగి యైదురూపాయ లిచ్చెదని యాసపెట్టెను. బండివాడు బలవంతముమీద నెట్టెటో యంగీకరించి “నాకు క్రొత్తరాజగు రామసింగుగారి ముద్రయున్న రూపాయలే యివ్వవలయునుగాని బిజీసింగు ముద్రయున్న పాత రూపాయలక్కరలే” దని చెప్పెను. సరేయని యారాజు బండియెక్కి బండివాని ప్రక్కను గూర్చుండి రెండవరాత్రి పయన మారంభించెను ఎద్లెంత వేగముగ బోవుచున్నను వాని తొందరనుబట్టి

యని మెల్లగా ప్రాకుచున్నట్లు బిజీసింగునకు దోచుటచే నతడు త్వరగా నాగూరు జేరవలయునని ఛోయి ఛోయి యని యెద్దను త్వరపెట్టసాగెను. అందుచే బండివాడు మిక్కిలి కోపించి బిజీ సింగును బలుమారు కసరి “ నీ వెవ్వడవు ? నాగొడ్లను బ్రతుక నియ్యవా'యేమి ? ఈ యెద్దులను దోలుటకన్న యుద్ధములోనికి దోయి బిజీసింగుగారి పక్షముననుండి పగవాండ్రను దోలరాదా ? నీ వైఖరిజూడ నిన్ను వెనుకనుండి యెవ్వరో తరుముకొని వచ్చుచున్నట్లు దోచుచున్నది. నీవెంత గొంతుక బ్రద్దలు చేసికొని యరచిననునరే చచ్చిన నే వింతకంటె నెక్కువ వడిగా త్రోలను. ఇష్టమున్నయెడల గూర్చుండుము లేదా దిగి నడువు ” మని కఠినముగ బలికెను.

ఆ పలుకులువిని రాజు “ అవస్థాపూజ్యతేరామ ” అను మాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని కాలానుసారముగ నడువక దప్పదని తలవంచుకొని మాటలాడక కూర్చుండెను. అక్కడికి నాగూరు క్రోనెడు దూరముండెను. అంతలో బల్లన తెల్లవారె. తెల్లవారి నది మొదలుకొని బండివాడు వాని మొగమువంక పరీక్షపట్టి పలుమారులు చూడజొచ్చెను. చూచిచూచి యుద్ధములో నలిగి రెండుదినముల నిరంతర ప్రయాణముచే డస్సి తొట్రుపాటుతో మారువేషము వేసికొని సర్వవిధములచేత తేజోహీనుడై యున్నను బండిలో గూర్చున్నవాడు తనరాజుని గుర్తెరింగి యా బండివాడు బండిమీదనుంచి దిగ్గున క్రిందకురికి రేని కాళ్ళమీద బడి తన్ను క్షమింపుమని పరిపరివిధముల బ్రార్థించి “ నే నేలిన వారితో సమానముగా కూర్చుండి సామాన్యునితో మాటలాడి నట్లు దేవరవారితో మాటలాడితిని. నన్నేమిచేసినను బాప మున్నదా ? ” యని విచారించెను.

అతని దైన్యమునుజూచి జాలినొంది “మన కిప్పుడు మరియాదలతో బనిలేదు ; నిన్ను నేను క్షమించితిని. భయములేదు. బండెక్కి తోలు” మని యాజ్ఞయిచ్చెను. ఇచ్చినను వాడు దైర్యమాలేక “స్వామీ ! నేనంతి చనువునకు దగను. నేనేమి ? యేలినపాతతో సమముగా గూర్చుండి బండి తోలుజేమి ! నడచుచు దోచెద” నని పలుక రాజు వానిం బల వంతపెట్టి బండి యెక్కించెను. వాడు బండియెక్కి తనవద్ద నున్న విరును సిండిరొత్తెలు పెరుగు మొదలగు పదార్థములు రాజునకుబెట్టి యాకటిబీడ్చి చోయిచోయి యని యెద్దను తానే త్వరపెట్టి సత్విరముగ బండి నాగూరునకు జేరెను.

గ్రామముజేరి విజీసింగు బండివాని కైదురూపాయలిచ్చి తనకు రాజ్యము ప్రాప్తించినప్పుడు మూన్యము లిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసి వాని నంపెను. పిమ్మట కొన్నినాళ్ళకు బండి వానికి భూములుకూడ నీయబడెను. విజీసింగునకు ద్రోవలో నిచ్చిన రొత్తెలవంటి రొత్తెలు పెరుగువంటి పెరుగు ప్రతి సంవత్సరము బండివాని వద్దనుంచీయు వాని వంశస్థుల వద్ద నుండియు బుచ్చుకొనుచు విజీ సంతతివా రామయ్యదలం జరిపిరి. అవి నేటికిని బండివాని వంశస్థులకు జరుగుచున్నవి.

మహారాష్ట్రులతో జరిగిన యుద్ధమునందు హతశేషులగు రాజపుత్రులువచ్చి నానాటికి నాగూరులో విజీసింగును కలిసి కొనిరి. అంతట శత్రువులు నాగూరుకోట ముట్టడింప రాజపుత్రు లారు మానములు కోట గాపాడుకొనిరి. ఈనడుమ మారు వారులోనున్న కోటలు పట్టణములు క్రమక్రమముగ మహారాష్ట్రుల సహాయమొందిన రామసింగుచేతిలో బడజొచ్చెను. అందుచే విజీసింగు బైటనుండి తనకు దగిన సహాయము వచ్చినంగాని తనకు నేనుములేదని గ్రహించెను. నాగూరు

కోటలో నతనితో నైదువందల లొట్టిపిట్టలుండెను. బిజీసింగు తన్ను ముట్టడించుచున్న మహారాష్ట్ర లేమరుపాటుననుండ నొక్కనాడు చక్కని యుపాయముపన్ని యొక్కొక్క లొట్టి పిట్టమీద నిద్దరు రహస్యతూరులను గూర్చుండబెట్టి కోట వెలువడి శత్రువులపైబడి నురుమాడి యెనిమిది జాములలోపుగనే తన చిన్నపైన్యములతో బికనీరుపట్టణము జేరెను.

బికనీరు ప్రభువు బిజీసింగు పక్షముననుండి కొంతసేపు పోరాడి తనయేలిక మృతినొందినాడన్న యపవార్తవిని ముందుగా పారిపోయెను. రాజ్యభ్రష్టుడైన బిజీసింగునకు మరల సహాయముచేయుట కిష్టములేక యతడు వానిని నిరసించెను. అట్లు భగ్నమనోరధుడయ్యు బిజీసింగు దైర్యమును విడువక మరల నొకదినము ప్రయాణముచేసి జయపురమునకుజని తన తండ్రిని జంపించిన యీశ్వరసింగును సహాయ మడిగెను. తనకు మిత్రుడై తనపక్షమున బోరాడిన బికనీరు రాజుకంటే ప్రాతపగతుడైన యీశ్వరసింగే మంచివాడయ్యెనని యతనికి వోచెను. అరాజు సన్మానపూర్వకముగా బిజీసింగును గోటలో బ్రవేశ పెట్టుటయేగాక కొలదికాలముననే స్వయముగా వాని దర్శనము చేయుటకుబోయి వానిని మిక్కిలి గౌరవించి ప్రేమతో నాలింగనము చేసికొని వానితో సమానముగా ప్రక్కను గూర్చుండి కుళలప్రశ్నము లడిగెను.

అక్కడకు బిజీసింగుతోగూడ నొక రహతూరు కూరుడు వచ్చెను. అతనిపేరు జోవానుసింగు. అతడు బిజీకి నమ్మినబంతై యతని ప్రాణమునకు దనప్రాణ మడ్డమువేసి కంటికి రెప్ప యల్లతోడై యెల్లప్పుడు వాని కుడిప్రక్కనే యుండును. ఆ దినమునమాత్ర మతడెందుచేతనో తన యజమానుని కుడి ప్రక్కనుండక ప్రక్కన గూర్చున్న ఈశ్వరసింగు సంగరకాల

కొంగులమీద గూర్చుండెను. అట్లు 'చేయుటకు గారణమేమా అని విజీసింగును యోచించుచుండెను. అతనింజూచి ఈశ్వరసింగు మిక్కిలి యక్కజపడి " ఏమోయీ! నీవీ దినమున మీరాజు వెనుకప్రక్కను గూర్చుండుటకు గారణమే " మని యడిగెను. " ఈవేళ నట్లు చేయవలసి వచ్చిన " దని జోవానుసింగు ప్రత్యుత్తరముచెప్పి తన రాజువంక దిరిగి " తక్షణమే రెండు, లేచి యావలకుబొండు, పోవరేని మరణమో చెరసాలయో తప్ప " దని బిగ్గరగ హితోపదేశము చేసెను. విజీసింగు కచ్చివాహుల దుస్వభావ మెరిగినవాడగుటచే తన బంటు చెప్పిన మాట తప్పక తక్షణమే యటనుండిపోయెను. ఈశ్వరసింగు విజీసింగును సాగనంపుటకు లేవ బ్రయత్నించెను. కాని లేవలేక పోయెను. ఏలయన జోవానుసింగు వాని యంగరకాల కొంగుల మీద గూర్చుండి కదలకపోవుటయేగాక విశేషించి తన కై జారు వానిమెడకు నూటిగబెట్టి హెచ్చు తగ్గు వచ్చినచో బొడువ నిశ్చయించుకొని దాటిపోవుచున్న రాజుతో " మీరు లొట్టియ నెక్కగానే నాకు వర్తమాన మంపు " దని కేకవేసి చెప్పెను. ఈశ్వరసింగు చుట్టములగు కచ్చవాహదొరలు తెల్లబోయి చూడ సాగిరి. తనరాజు లొట్టియ నెక్కువరకు జోవాను డదేవిధముగ నుండి కచ్చవాహుల నందర గడగడ వడంకునట్లుజేసి చెక్కుచెదరక లేచి యీశ్వరసింగునకు సలాముచేసి తనకు నెలవిచ్చుని యడిగెను. ఈశ్వరసింగు తన మనోరథము భగ్నమైనదనియు జోవాను తన్ను పరాభవించెననియు సిగ్గుపడి మరల సలాముచేసి పంపెను. అంతట రహతూరు లందరు నొంబెలనెక్కి సాగి పోయిరి. అప్పుడీశ్వరసింగు తన సరదాయం " చూచితిరా వాని విశ్వాసము: రాజువక్త యెట్లున్నదో? అట్టి తూరులుండగ నా రాజు నెవడు గెలువగల " దని పలుకుచు లోనికిపోయెను.

జోవానుసింగు పైవిధముగా చేయుటకు గారణమిది. జోవాను సింగు మామగారి శిష్యునింగు నేనాధిపతులలో నొకడు. ఈశ్వర సింగు విజీసింగునకు చోహానుదలచినాడని తన మామలవలన విని జోవాను దావిధమున జేసెను. విజీసింగు మరలా పయనమై నాగూరునకుబోయి యనాయాసముగ గోటలో బ్రవేశించెను.

అనంతర మతడు తన జీవితకాలములో దనకు రాజ్య ప్రాప్తి కలుగునను నాశవిడిచియుండ నారుమాసములు గడచిన తరువాత నొకనాడు వానియొద్ద కొంత రాజపుత్రుడు నొక మహమ్మదీయుడు వచ్చి జోహారుచేసి నిలిచి : 'స్వామీ : మా కుటుంబములను మీరు పోషించుటకు వాగ్దానము చేయుదురేని మీ సరమశత్రువు నొక్కని మేము గడతేర్చగలము. అతడు కడతేరినపిదప సంతయు జక్కబడునని బలికెరి. విజీసింగునకు బరమశత్రువు లిరువురు మహారాష్ట్ర నేనాపతియగు జయప్ప సింధ్యా యొకడు : పెరతండ్రియగు రామసింగొకడు. ఈ యిద్దరిలో నెవడు గడతేరినను వానికి మంచిదే కాబట్టి యతడు వారు చేసిన ప్రతిజ్ఞ నంగీకరించెను.

ఒకనాడు జయప్పసింధ్యా దంశధావనము చేసికొనుచు దేరా గుమ్మమువద్ద గూర్చుండ వైవికులకు సరకులమ్ము వర్తకు లిద్దరు లెక్కల పుస్తకములు ముందువేసికొని నీదితప్పు నీది తప్పుని బిట్లుగ గలహించి తడుతగవు దీర్చుటని జయప్పను వేడుకొందమని యొకరి యాడువాండ్ర నొకరు బూతులు తిట్టుచు చేతులుబారిలు జాపుకొనుచు నొందారుల వెక్కిరించుకొనుచు మీదిమీదికి బోవుచు గ్రమక్రమముగ జయప్ప సమీపమునకు బోయిరి. అప్పుడాకస్మికముగ రెండొక్కతలు తళతళ మెరసెను. మెరిసింతోడనే 'ఇది నాగూరుపోటు' 'ఇది జాడుపూరుపోటు' అని పలుకుచు నిరువురు రెండుకత్తుల జయప్పను రెండుపోటులు

పొడిచిరి జయప్పయు వెంటనే బీనుగయై డేరా గుమ్మమువద్ద పడెను. పడుటయు శివరములో గొప్ప కళవళము పుట్టెను. ఆ తొట్టుపాటులో జయప్ప నైనికులు తమ యేలికను జంపిన యిరువురలో దురకం దుత్తునియలుగ నరికిరి, రెండవవాడగు రాజపుత్రు డానైనకుల చాటునబడి చల్లచల్లగ నావలకు దాటి నాగూరునకుబోయి శుభవార్త విజీసింగునకు విన్నవించెను.

రాజపుత్రుడు మహమ్మదీయుడు విజీసింగుతో చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొనిరి. మహారాష్ట్ర లదివరకే యుద్ధములు చేసిచేసి విసిగి యుండుటచేతను, నాయకుడు సంహరింపబడుట చేతను సంది కొప్పుకొనిరి, విజీసింగు కొంతకన్నము నజమీరు దేశము మహారాష్ట్రలకిచ్చి సంది చేసికొని తాను మారువారునకు రాజయ్యెను. లంసగొండులగు నా మహారాష్ట్రలు రామసింగు పక్షమున విడిచి విజీసింగును రాజునుచేసి స్వదేశమునకు బోయిరి. రామసింగు రాజ్యము సంపాదించుట కిరువదిరెండు యుద్ధములుచేసి జయము నందలేక క్రీ. శ. 1773 సంవత్సరము నందు రాజస్థానమందలి జయపుర నగరమున మృతినొందెను. విజీసింగు సింహాసనమెక్కి యెడతెగని యుద్ధములు చేసిచేసి ముప్పదియొక్క సంవత్సరములు మారువారు దేశమును పాలించి 1794 వ సంవత్సరమున గాలధర్మము నొందెను.

కృష్ణ కుమారి

ప్రదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు హిందూదేశమంతయు మిక్కిలి దురవస్థలోనుండెను. ఔరంగజేబు మృతినొందిన తోడనే వాని సంతతి మొగలాయీలు దుర్బలులై స్త్రీలోలులై మద్యపాన మత్తులై రాజ్యము మంత్రులచేతి కప్పగించి దేశమునకు దమకు నాశనమును దెచ్చుకొనిరి. వారి దౌర్బల్యముం గనిపెట్టి మహా

రాష్ట్రాలు మరింత విజృంభించి ఢిల్లీ రాజ్యమునందలి భాగముల నూడబెరికి బంచుకొని దేశమున కెంతయు ఖోభగలిగింప జొచ్చిరి. ఒక్కప్రక్క సీకులు తలయెత్తి రాజ్యము స్థాపింప జొచ్చిరి. మరియొకప్రక్క నింగ్లీషువారు ప్రెంచివారు దేశాక్రమణ మారంభించిరి. దక్షిణమునుండి మహారాష్ట్రలు నిర్జీద్ర ప్రతాపులై దేశమును మంగలములోబెట్టి వేచినట్లు తపింపజేసిరి. నవాబులు రాజులు తమలో తామైకమత్యములేక కయ్యములకు గాలుదువ్వచు కారణములేకయే పోరుచు దేశమును రక్తభూయిష్టము జేసిరి. దేశమందు వ్యాధులు కంటకములు మెండయ్యెను. స్థిరముగా నొకరాజొక దేశమును గొంతకాలము పరిపాలించుననుమాట నిశ్చయములేమి, ఈ యాపదలకుదోడు పారసీకమునుండియు రాబూలునుండియు మహమ్మదీయులు దండువెడలి దేశములం గొల్లగొని స్త్రీలం జెరబెట్టి యెల్లయెడల నాశనదేవతను నెలకొలిపిరి. ఆ కాలమున హిందూదేశమంతలో రాజస్థాన మనుభవించిన కష్టము లెవ్వరనుభవించలేదు. రాజపుత్రులు తొంటివలె దమ కుగగౌరవమును దేశగౌరవమును నిలుపుటకు బాటుపడగ యంతఃకలహములు పెంచుకొని పోరుచు దమ సహాయార్థము మహారాష్ట్రలను పిలుచుచు వారిచే నెడదెగని బాధలం బడజొచ్చిరి. ముందు ముఖ్యముగ మీవారు సంస్థానము పడినపాట్లు చెప్పనలవిగాదు.

పదునెనిమిదవ శతాబ్దాంతమందు భీమసింగను నతడు రమారమి యెనిమిదేండ్ల ప్రాయమున మీవారు సింహాసన మెక్కెను. అతని యుక్తవయస్సు వచ్చువరకు వానితల్లి రాజ్య పాలనమును బేయుటకై పూని వయస్సువచ్చిన వెనుకగూడ వానికి రాజ్యమీయక తానే యధికారము చెల్లించజొచ్చెను. అతడప్రయోజకులలో మొదటివాడు, మిక్కిలి దుర్బులుడు. వానికి

జగన్మోహనాకారియగు కృష్ణకుమారియను కూతురు గలదు. ఆ బాలికయే సంస్థానమునకు వచ్చిన మహాపత్తు మహాద్భుతముగా నివారించెను. ఆ భీమసింగు మీవారు నలువది సంవత్సరములు పాలించెను. అంతకాలము రాజ్యము దురవస్థలోనే యుండెను. తల్లియధికార మెట్టెటో యతడు వదలించుకొని యీవలబడ మంత్రులు వానిని మోసపుచ్చి తమ యాధీనము జేసికొనిరి. దేశము వెలుపల మహారాష్ట్రులు మహమ్మదీయులు కారుచిచ్చులట్లు జనులను బాదింపుచుండిరి. దేశములోపల రెండు రాజపుత్ర కుటుంబములు మంత్రిత్యము వహించి రాజుపేర నధికారము చేయుటకు దమలోతాము కలహించిరి. వీరు చందావతులు సూక్తాగతులు. పూర్వము వీరిరువురు యుద్ధములలో నొండొరులనుమించి పౌరుషముజూప బ్రయత్నింపుచు వచ్చిరి. కాని యిప్పుడు బుద్ధితేని రాణాను బుద్ధిలోబెట్టి దేశ మేలుటకు గలహించిరి. మొట్టమొదట చందావతు వంశస్థులే గెలుపుం గైకొనిరి. కాని వారు గర్వితులై యెవరిని సరకుగొనక యందర నవమానించుచుండ రాజమాత కలహించి యధికారము గైకొమ్మని సూక్తావతులం బురికొల్పెను. అది మొదలు మీవారు దేశము పడినపాట్లు కుక్కలు నక్కలు సహితము బడియుండవు. ఆ సంగతులు నిద్దురలో జ్ఞప్తికి వచ్చినను భయము పుట్టకపోదు.

చందావతులు నాయకుడు సూక్తావతుల నాయకుని నిష్కారణముగా నధర్మముగజంపి వాని క్రొన్నైత్తురుతో దడిసిన చేతులతోనే రాణావద్దకుబోయి బీరములు కొట్టెను. అందుచే నారెండు తెగలవారు విధివిరామములులేక పోరు సల్పుచు నొండొరుల మగవానిం జంపుచు గెల్చినవారు దేశమున నధికారులమని బయలుదేరి కప్పములిమ్మని ప్రజలం బీడించుచు రాక్షసకృత్యములు చేయసాగిరి. యీ యంతః కలహమును

సహింసలేక దుర్బలుడగు రాణాభీమసింగు విధిలేక తనకు సాయము చేయుమని సింధ్యాగు కోరెను యీ కోరిక కొరవితో దలగోకికొనుటయే యయ్యెను. మహారాష్ట్రలు మిగుతలదగుట వలె వచ్చిపడి రాణాగు సహాయము చేయుదును. పంపబెట్టి యకార్యములనెల్ల జేయజొచ్చిరి. నందావతులలో నొండు సింధ్యావల్ల లంచము గ్రహించి చిత్తూరు పట్టణము వాని యధీనం చేసెను. అది స్వాధీనం జేసికొని సింధ్యా గార్యాలతరములమీద పునహా నగరమునకు బోయెను. పోవునప్పుడు దుష్టశీలుడగు సంజాజీయను మంత్రిని రాజస్థాన వ్యవహారములు చక్కబెట్టుటకై నియమించెను. వాడెనిమిదొండు మీవారును నధికారును చేసెను. వాడెంత దుర్నితినరుడైనను రాజాపట్ల మంచివాడై మొండి వాండ్ర ననేకుల వదలి వారి యధీనములో నుండిన రాణా కప్పగించెను. అంతలో నతినికి మరియొక గొప్ప యుద్యోగము కాగా నతినికన్న నధమాధములు కొందరు మీవారును గదికారము చేయుటకు వచ్చిరి వారు వచ్చిన వెనుక సజ్జల లకుదరించిన దుఃఖము నెవ డనుభవించగలడు ?

అంతలో సింధ్యా మృతినొందెను. ఆతని వారసులు తమలోదాము కలహించి రాజపుత్రుల బంధముల నెక్కువజేసిరి. ఆ వారసులలో నెట్టకేల కెవడో యొకడు సింధ్యా యయ్యెను. అతడు మీవారు సంస్థానము తనకు సాయంత సంస్థానమని యెంచి తననేన గొంత సక్కడ నిలువజేసి వాని ఖర్చులు రాణా నిచ్చుకొమ్మనెను. ఎడనెడ సింధ్యాకు మరియొక మహారాష్ట్ర ప్రభువగు హోల్కారునకు వివాదములు, వాటితో యుద్ధములు సంభవించెను. ఆ యుద్ధములలో హోల్కారు గెల్చినప్పుడు హోల్కారు, సింధ్యా గెల్చినప్పుడు సింధ్యా మీవారునకువచ్చి తామే యధిపతులమని లక్షలకొలది ధనము కప్పమిమ్మని

రాజాను బీడించుచు వచ్చిరి. రాజాచే జిక్కిన ధనమంతయు నిచ్చి మహారాష్ట్రుల యాశ యెంతకు దీరకపోవుటచే నెట్టికేలకు నంతఃపురస్త్రీల నగలను వారి విలువగల వస్త్రములను సయిత మమ్మి యా దురాత్ముల ధనదాహము తీర్పవలసి వచ్చెను.

దేశ మాస్థితిలోనుండ రాజాభీమసింగు కూతురగు కృష్ణ కుమారి యుక్త వయస్కురాలయ్యెను. ఆమె కప్పటికి పదు నైదవయేడు. ఆ ముఖలావణ్యము, ఆ శరీరకాంతి, ఆ యంగ సౌష్ఠవము, ఆ పలుకుల మార్దవము వానినన్నిటిని మించిన యా మంచితనము వర్ణించుటకు కాళిదాసునివంటి కవులు గావల యునుగాని తదితరులు చాలరు. మూర్తీభవించిన చక్కదనము వలెను గలియుగమునకు పచ్చిన జగన్మోహనావతారము వలెను కృష్ణకుమారి ముద్దులు మూటగట్టుచుండెను. ఆబాలిక సోయగము నా నాటి రాజులందరు విని యామెను దేవిగాబడయుట యెట్లని యువ్విశ్కూరు చుండిరి. అందు మొదటివాడు సింధ్యా. అతడు తన కామేనిమ్మని భీమసింగునకు సందేశ మంపెను. కూతును సింధ్యా కిచ్చినపక్షమున రాజాకు మిక్కిలి లాభమైయుండును. రాజా యెంతచెడిపోయి దుస్థితిలోనున్నను స్వలాభ మావిష యములో జూచుకొనక కులగౌరవమునెంచి కుమార్తెను సింధ్యా కియ్యననెను. అనంతర మంబరు సంస్థానప్రభువగు జగత్సింగు బాలిక నిమ్మని యుదయపురమునకు దూతనంపెను. అంబరు రాజులు కులగౌరవమున మీవారు రాజాలకు నొకవన్నె దీసి పోదురు. ఏలయన మొగలాయీలకు దమ కూతులనిచ్చి పెండ్లి చేసిన మొట్టమొదటి రాజపుత్రులు వీరే వంశముమాట యటుంచి వరుని గుణములు చూచినపక్షమున నవియు దృప్తికరములు గావు. జగత్సింగు కుటిలుడు, భోగపరాయణుడు, దుర్వ్యసనా సత్తుడునని వాని కదివరకే యప్రతిష్ఠ సంభవించెను. అట్టి

యవస్థలో బుత్రికకు దగినభర్తను వెదకువాడై భీమసింగు మిక్కిలి పరితాపము నొందజొచ్చెను. ఇట్లు మూడునాలు గేండ్లు వివాహముగాక కృష్ణకుమారి విలిచెనా వయసు ముదిరినదని యెంత యధముడు నామెం జేకొనడు. ఎరిగియెరిగి కులహీనులకు గుణహీనులకు నీయబుద్ధి పొడమడుగదా :

ఎన్నివిధముల యోచించినను దొరికినవారిలో జగత్సింగు సంబంధమే మంచిదని తలంచి భీమసింగు వానిదూతను గౌరవించి సబహుమానముగా బంపెను. పిదప జగత్సింగును ప్రధానము చేసికొన రమ్మని యమూల్యాభరణములు వస్త్రములు నిచ్చి మంత్రి పురోహితుల నుదయపురమున కంపెను. ఆ ప్రధానమైన కొన్నినాళ్ళకు జగత్సింగుకన్న బలవంతుడు గుణములలో వానికన్న సధముడునగు మరియొక వరుడు కృష్ణకుమారి నిమ్మని యడిగెను. అతడు మారువారు సంస్థాన ప్రభువగు మానసింగు అన్న చనిపోవుటచే మానసింగు స్వల్పకాలము క్రిందటనే రాణాయయ్యెను. ఈతడు కన్య నడుగుటలో నొక క్రొత్తపుంత ద్రొక్కెను. కృష్ణకుమారి యదివరకే మృతినొందిన మానసింగు సోదరునకు వాగ్దత్తము చేయబడెనట. అందుచేత మానసింగు భీమసింగున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "మీరు మీ కన్యకను మాయన్నకు వాగ్దానము చేసిరి. అతడు వివాహము కాకమునుపే మృతినొందెను. మీ వాగ్దానము మారువారు రాణాకుగాని ప్రత్యేకము మాయన్నకుగాదు. నే నిప్పుడు మారువారు రాణాగ నైతివి. కనుక మాయన్నగారి తక్కిన యాస్తి నాకు రావలయును."

ఈ వాదమునకు దోడుగ నతడు సింధ్యాతోడుగూడ సంపాదించెను. సింధ్యాకు జగత్సింగునకు వైరముండుటచే సింధ్యా పీనిపక్షమే యవలంబించి జగత్సింగుతో సంబంధ బాంధవ్య

మును మానుకొని కూతును మానసింగునకిచ్చి పెండ్లిచేయుమని రాణా భీమసింగు నాజ్ఞాపించెను. కులగౌరవము నిలుపుటకై భీమసింగు దివరకే యొకసారి సింధ్యా కోరిక విరాకరించుటచే నిప్పుడు నల్ల వాని యాజ్ఞను తిరస్కరించెను. అట్లు చేయుటచే వాని కాపడ మూడెను. సింధ్యా తన యాజ్ఞాతిరస్కారము గావించిన రాణాను దండింపదలచి తన పిరంగు లుదయపురము మీద బారువెట్టి పట్టణము భస్మీపటలము చేయుటకు సన్నద్ధుడై యుండెను. అది చూచి రాణా భయపడి సింధ్యా చెప్పిన చొప్పున చేయుట కొప్పుకొనెను. జగత్సింగు సాహసుడౌటచే మారువారు రాజ్యమునకు మానసింగు గాక మరియొక వారసు డున్నవాడని విని వానిని లేవదీసి తాను వాని పక్షము బూని మానసింగును సింహాసన భ్రష్టుని జేయదలచెను. మారువారు వేనలో సగము మొదటనే యా వారసుని పక్షము జేరెను. అటు లంబరు మారు వారు సంస్థానములు పరస్పర వినాశమునకై ప్రయత్నించి యుద్ధములు చేయజొచ్చెను. మానసింగు పరాజయము నొంది సిగ్గుపడి కత్తితో బొడుచుకొని చనిపోవలయునని నమకట్టెను. కాని యాతని మిత్రులతో నొకడు వాని సాహసమునుండి తప్పించెను. ఈ జయము గలిగినతోడనే జగత్సింగు మానసింగును దరిమి చంపి యుదయపురమునకు పోయి కృష్ణ కుమారిని వివాహమాడి తన రాజధానియగు జయపురమునకు తీసికొని పోయినచో నెంతయు బాగుగ నుండియుండును, కాని యెందుచేతనో జగత్సింగు నట్లు చేయక యూరకొనుటచే మానసింగు తన రాజధానియగు జాడుపురమునకు బారిపోయి కోటలో దూరి బలవరచుకొని దృఢస్థితి గలవాడయ్యెను.

జగత్సింగు కొందరు రాజపుత్రులను సహాయము గైకొని జాడుపూరు కోటం జుట్టుముట్టి మారుముట్టడించెను. క్రమక్రమ

ముగా జగత్సింగు నేనలో నాహారవదార్థములు తక్కువగుటయు
 బరస్పర కలహములు జనించుటయు మొదలగు నరిష్టములు
 కలిగెను. ఈ కలహముచేత జాడువూరుకోట యొకవేళ స్వాధీన
 మైనను మానసింగును వారు పట్టుకొనలేనంత దురవస్థకు వచ్చిరి.
 మానసింగు కోటలోనుండి చెక్కుచెదరక పగతుర విరాకరింప
 జొచ్చె. ముట్టడించు నైవికు లొందొరులం జెరుపదలంచు చుండు
 టచే వారికి జయము గలుగుట యరిదియని వెల్లడియయ్యెను.
 అంతలో జగత్సింగుతల్లి మారువారునైన న్య మొకటి తమ
 నైస్యములో గొంత భాగమును దుత్తునియలుగా ఖండించి రాజ
 ధానియగు జయపురము మీదికి వచ్చుచుండెనని కొడుకునకు
 వర్తమాన మంపెను. జగత్సింగు విషాదమగున్నదై మానసింగు
 వద్ద బట్టుకొన్న నలువది ఫిరంగులను స్వనైస్యములో జాల
 భాగమును దన రాజధానికి బంపదలచెను. అదివరకు మాన
 సింగుతో గలహించి జగత్సింగు పక్షమువచ్చిన మారువారు రాజ
 పుత్రులు జగత్సింగుచేసిన పనికి గోపించి తమ రతవితో జేసి
 కొన్న యొడంబడికను సరకునేయక తమ రాజమీదగల క్రోధ
 మును మరచిపోయి తక్షణమే మానసింగుతో జేరి జగత్సింగు
 భటులపైబడి తమ ఫిరంగులు రాము పుచ్చుకొనిరి.

మారువారు రాజపుత్రులు తన్ను త్యజించినతోడనే
 జగత్సింగు పిచ్చివారై యెద్దియుం దోచక తన్ను సురక్షితముగ
 బారిపోనిమ్మని మహారాష్ట్ర సేనాపతికి లంచమిచ్చి తన పట్టపు
 బేనుగును పయితము యుద్ధభూమిలో విడిచి ప్రాణము లరచేత
 బెట్టుకొని రాజధానికి బలాయితడయ్యెను. ఎల్లయిన సతకు
 సురక్షితముగ నిల్లుచేరెను. ఈ బ్రతికియుండుట యపకీర్తి
 నిమిత్తమేయయ్యె. అతడు ప్రాణము దక్కించుకొనెను గాని
 వాని నైవికు లనేకులు మార్గమధ్యమునంబడి చచ్చిరి. వారి

యెముకలు చాలకాలమువరకు జయపురము దారిలో పోగులు పోగులుగ బడి చూపరులకు భయము గొలుపుచు వచ్చెను.

ఈ విధముగ బరరాజులతో సంభవించిన యుద్ధమున మానసింగు విజయమునొంది యంతశృతువగు తన జ్ఞాతిని నిర్మూలింప బ్రయత్నించెను. ఈ కార్యమున సతనికి సింధ్యా నేనాపతియగు నమీరుఖానను స్లేచ్చుడు చాల సహాయము చేసెను. ఆ తురక వాని జ్ఞాతికడకుబోయి మానసింగు పక్షము తాను మానినట్లు వానికి సహాయము జేయబూనినట్లు దియ్యని మాటలు జెప్పి వాని పక్షముననున్న గొప్ప సరదారులను తన శిరిరమునకు సంధిమాటల విమిత్తము రమ్మని పిలిచెను. ఆ సరదారులు వాని మాటలు సత్యములుగ వగచి వాని గుడారమునకు వచ్చి యతడు చేయించిన మేజువాటి చిత్తగించుచుండిరి. అంతలో నమీరుఖాను దేరావిడిచి యావలకుబోయెను. వెంటనే గుడారము గుభాలున వారినెత్తిని గూలిపడెను. అందరు ప్రాణ వశిష్టులై గిజగిజ తన్నుకొనుచుండ మహారాష్ట్రనైనికులు వారి తలలు నరికి వెలుపలనున్న వారి నేవకులను దుపాకులతో గొట్టి చంపిరి.

ఇతైరంగున మానసింగు శత్రుసంహారము గావించి తన దేశము నిష్క్రంభకముగ జేసికొని కృష్ణకుమారిని వివాహ మాడ నిశ్చయించుకొనెను. అప్పుడు సింధ్యా “నీ కూతును మానసింగునకిచ్చి వివాహము చేసినను సరే లేక యన్యుల పాలు గాకుండ నామెను జంపినను సరే” యని భీమసింగుతో జెప్పుమని యమీరుఖాను నుదయపురమున కంపెను. కృష్ణకుమారిం దన కిమ్మని వెనుక సింధ్యా భీమసింగు వేడినప్పు డతడు నిరాకరించి నందున నాటిపగ దీర్చుకొనవలయునని సింధ్యా యిట్లుచేసెను. పాపము భీమసింగు కడుపుతీపిచే నట్టిపని యన్యాయమని

దారుణమని యెన్నివిధములనో మొరపెట్టుకొనెను. కాని ప్రయోజనము లేదయ్యె. పిమ్మట నతడు తన నమ్మిన మంత్రియగు నజితసింగును బిలిచి యాలోచన చెప్పుమనియె. దురాళాపాతకుడు దుస్వభావుడు దుర్బీతిపరుడు నగు నజితసింగు లంచగొండియై యమీరుఖాను వద్దనుండి కొంత ధనము స్వీకరించి యీ క్రింది విధమున దురాలోచనము చెప్పెను. “ మీ వారు రాజ్యరక్షణము నిమిత్తము కృష్ణకుమారి చచ్చితీరవలయు మీరు జగత్సింగునకు గూతునిత్తురేని మానసింగు సింధ్యా ప్రముఖులతో దేశమును భస్మీపటలము చేయును. మానసింగు కిత్తురేని బలగర్వితుడగు జగత్సింగు దండువెడలి మీవాడు నెత్తురువరదలు చేయును. కన్యక నెవ్వరికియ్యక యంతఃపురమున దాచుదురేని సింధ్యా మరాటి మూకలతో గోటజుట్టు ముట్టి పురుషులనెల్ల గత్తికి బలియిచ్చి యాడువారిని నింతింత యనరాని పరాభవము పాలు నేయును. మన మెట్లులైనను మన యాడువారి గౌరవము గాపాడవలయుగదా! కాబట్టి రాజ్యము గోల్పోయి యనేకు లిడుమల బడుటకంటె రాజ్యరక్షణనిమిత్త మొక్కతె మృతి నొందుట చాల మంచిది.

అని మంత్రి చెప్పిన సహేతుకమైన యుపదేశమును విని దుఃఖముచేత మతిచెడియున్న రాణా యది లెస్సగానున్నదని యొప్పుకొనెను. కృష్ణకుమారి గతియు నిశ్చయము చేయబడెను. కాని యా బాలికను జంపుట చంపింపుమని యుపదేశముచేసినంత సులభముకాదు. రాజకన్యను రాజబంధువులే వధింపవలయును. పరపురుషు లామెయం దేదియైన జూడరాదుగదా! రాజ బంధువులలో రాతిగుండె గలయట్టి పురుషుడు దొరకవలయు, చూచి చూచి యా జగన్మోహన విగ్రహము చేతులార నెవ్వడు జంపగలడు? ఎట్లకేలకు రాణా తన బంధువులలో నొకనింబిలిచి

యా పని చేయుమని వేదెను. అతడాపలుకులు విని గడగడ వడంక నిర్విణ్ణహృదయుడై “ నేనీ ఘోరకృత్యమును జేయజాల. ఇంతకంటె నన్ను నామరూపములులేకుండ జంపివేయు”డని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పిమ్మట రాణా తనసవతితమ్మునిబిలిచి యా కృత్యము నిర్వహింపుమనియె. అతడును సాహసికుడై సరియని ఖడ్గపాణియై గంభీరముగ నంతఃపురము బ్రవేశించి నిష్కలంకమగు చునప్పుతో దేదీప్యమాన ప్రభలతో వెలయు చున్న యా లోకైకసుందరిని జూచి చంపుటకు జేతులురాక కత్తి నేల బారవైచి యేడ్చుచు నామె పాదములపయింబడి తనవచ్చిన పని జెప్పి యామెదగ్గర నిలువలేక మరల రాణావద్దకు బోయెను.

మహాపాతకహేతువై హృదయనిర్భేదకమగు నీ ఘోర కృత్యము నంతఃపురవాసు లెవ్వరు జేయజాలకపోవుటచే రాణా రాతిగుండెగలవాని నెవనినైన బయటనుండి బిలుపింపవలయునని తలంచుచుండ నంతఃపురమునందుండు నాడువాండ్లు కొందఱా కార్యము జేయుట కొప్పుకొనిరి. దానిరీ రాణాయును సమ్మతింప నా యాడువాండ్లును దారుణములగు కొన్ని విషములను గలిపి యొక గిన్నెలోవేసి సిద్ధముచేసిరి.

ఆ బాలికతల్లి తన ముద్దుల కూతునకు జరుగుచున్న మహోపద్రవమును గన్నులారజూచి యంతఃపురము ప్రతిభ్యను లిచ్చునట్లు దాపున నున్నవారి హృదయములు తిన్నములగునట్లు విలపించుచుండ తెలిమికత్తెలు కంటికి నేలకు నేకధారగ నేడ్చు చుండ గృష్టకుమారియు మహాదైర్యముతో ముఖము వైవర్ణ్యము నొందకుండ భయము లేకము లేకుండ నంగము చలింపకుండ పానకము ద్రావినట్లా విషమునుద్రావి తల్లింజూచి “ యమ్మా : యేల నేడ్చెదవు? మరణమన్న నాకు భయములేదు. నేను నీ కూతురునుగానా : రాజపుత్రులు దుఃఖింపనగునా! రాచబిడ్డకు

సాధారణముగ బలవన్మరణమే కలుగుచుండునుగదా : నన్నింత కాలము బ్రతకవిచ్చినందుకే నాతండ్రికి నేను గృతజ్ఞురాలనై యున్నా”నని జ్ఞానగర్భితములగు మాటలచేత నూరడించెను. ఆమె దీరతత్వమునుబట్టియో పాళ్ళు సరిగా పడకపోవుటచేతనో యా విష మామెను జంపలేదట. అందుచేత మూడుసారులామెకు విషము కలిపి యివ్వవలసివచ్చెను. ఎట్టకేలకు వారు మఱియొక విషము తేనెతో గలిపియిచ్చిరి. ఆమె యది చేతబట్టుకొని చిరు నవ్వు నవ్వుచు “నిదియైన నా యంతమును జూడకపోవునా ? ” యని త్రాగి నిర్మలముగా గన్నులుమూసి విదురవోయెను. ఆ విదురయే యామెకు బెద్దవిదురయ్యె.

మంత్రియగు నజితసింగు సంతోషముతో నీ వార్త యమీరుభానునకు జెప్పగా నతడును దారుణముగ నా కృత్యము నకు వగచికాటోలు “ఇదియా రాజపుత్రశౌర్య” మని వానిం బరిహసించెను. ఈ దుర్వార్త రాజస్థానమంతట వ్యాపించి నప్పుడు ప్రజలందరు హాహాకారములుజేసి యతిఘోరమనిరి. అవార్త వినినప్పుడేగాక తరువాత ననేక సంవత్సరములకుగూడ రాజబంధువులు లోకులు కృష్ణకుమారి మాట జ్ఞప్తికి వచ్చి నప్పుడు గోలుగోలున నేర్చుచు వచ్చిరి. మందభాగ్యుడగు రాజా దుర్మంత్రి సమేతుడై విశ్వేష్టుడై కొలువుకూటమున గూర్చుండి యంతఃపురమున జరిగినదారుణ వృత్తాంతమును వినియెను. తనకు గూతురుతోడిదే లోకమని యామెచల్లి మరల నన్నము ముట్టక నీరు ద్రావక స్వల్పకాలములోనే కృష్ణకుమారినిం గలుసుకొనెను. రాజా జీవచ్ఛవమై దారాపుత్రులం గోలుపోయి కూతు జంపించిన దురాత్ములతో గలసి బ్రతుకవలసివచ్చెను. రాణీ మరణమునుగూడ విని విలపించుచున్న రాణావద్దకు సుక్తవతుల నాయకుడగు సంగ్రాముడనువాడు వచ్చి రాజున

తెప్పటిమర్యాదలు వేయక విర్లక్ష్యముతో రాజ సింహాసనము వద్దకు బోయి తలవంచి నమస్కారమైన జేయక యీ విధంబున బలికెను. “హరి పిరికిపంద : రాజవంశమునకు కాశ్యతమైన యప్రతిష్ఠ దెచ్చితివి, ఈవరతెన్నడు మనకులమునకు గళంకము రాలేదు. పాతకుడవగు నీ కతమున గొప్ప మచ్చగలిగినది. ఈ మచ్చ యెన్నటికిని మాయదు. బప్పరావుల వంశమింక నాశన మగును. దేవతలు మనమీద మహాగ్రహచిత్తులై యున్నవారు, ఇంక మనకు జయములేదు, జయములేదు” అని గడగడ వడంకుచున్న యారాణాసు విడిచి మహాపాతకుడగు మంత్రునిద్దేశించి “దురాత్మా : నీవు రాజపుత్రకులమున తప్పబుట్టితి విరా : నీతలగొట్ట చీ : చీ : నీ బ్రతుకెందుకురా : నీవంశము విరూరిమగుగాక. నీపేరు నశించుగాక. ఏమంతయాపద వచ్చె నని యింతపని జేయించితివిరా : తురకలు మనకోట గుమ్మము కడకువచ్చి ముట్టడించిరా : శత్రువు ధంతఃపురము బ్రవేశించెనా : మనపెద్ద లీవిధముగానే గౌరవము కాపాడుకొనిరా : పూర్వము చిత్తూరు ముట్టడించిన పగతురను మన పూర్వులిట్లే చేసిరా : చీ : చీ : మీరు రాజపుత్రులుగారు. రాజపుత్రుడైన వాడు ఖడ్గపాణియై రణరంగమున జావవలయు, సంతఃపురస్థి లగ్నిహోత్రమునబడి మ్రగ్గవలయు అట్లుగాక దేశము నెమ్మదిగ నున్నప్పు డెవడో యొక యపాత్రుడు చెప్పినాడని నోరెరుంగని పసిబాలికను విష్కారణముగ జంపింతువా? కూరులమై రణమున మనము మృతినొందినచో దైవానుగ్రహమున మనవంశము బుండును. ఇంక మనవంశము బుండవు”

అని సింహనాదముతో దూరినాడి యవ్వలకుం బోయెను. రాణాగాని వాని మంత్రులుగాని యా కూరళిభామణి తెదురు మాటాడజాలక పిల్లలవలె నొదిగియుండిరి. కాలక్రమమున వాని

మాట లక్షరాల జరిగెను. ఈ దారుణ కృత్యము జరిగిన కొన్ని వారములకే మంత్రికొడుకు లిద్దరు భార్యయు నాకస్మికముగ మృతినొందిరి. లోకు లజితుని కాకులు బొడిచినట్లు బొడిచి నిందించుటచే లోకాపవాదము బడనోపక యతడు బైరాగి వేషము వేసికొని పాపపరిహారమునకు బోవుదునను వంకబెట్టి యొక పుణ్యక్షేత్రమునుండి మరియొక పుణ్యక్షేత్రమునకు బోవుచు దిరుగులాడ జొచ్చెను. కొన్నినాళ్ళట్లు తిరిగి మరల దేశమునకువచ్చి తన యెప్పటి కుట్రలు ప్రారంభించినతోడనే రాణా వానిని దేశమునుండి సాగదోలెను. రాణా కితరసంపత్తి యేదియు లేకపోయినను పుత్రసంపత్తి మెండుగలదు. ఈయనకు తొంబదియైదుగురు బిడ్డలుండిరట. అందులో నాతని కన్నుల మందరనే తొంబదియిద్దరు కడతేరిరట. ఆ మిగిలిన మువ్వరిలో నిద్దరు కూతులు నొకకొడుకు నుండిరి. అక్కడ మానసింగు గతియు నశ్లేయుండెను. అమీరుఖాను వానిని నానాబాధలు పెట్టి వాని ముఖ్యమిత్రుల నిద్దరజంపి మనస్థిమితములేకుండ జేసెను. మరాటి మూకలువచ్చి దేశమును దోచుకొనజొచ్చెను. ఈ సిలుగులు బడలేక మానసింగు రాజ్యము కొడుకున కప్ప గించి తానన్ని వ్యవహారములు మానుకొని సుఖముగ గూర్చుండెను. ఆతని కుమారుడు స్వల్పకాలమే రాజ్యమేలి యవమాన కరమగు మరణమొందెను. మానసింగునకు మతిపోయెను. సందోమ్మిడవ శతాబ్ది ప్రారంభమున వింగ్లీషువారు మారు వారును వశపరచుకొని రాణాకు సహాయముచేసిరి. మానసింగు వారిసహాయము వడసి తన పూర్వపు శత్రువుల సందర బరి మార్చి దేశస్థులందరకు విరోధియై దేశమును బాడుజేసెను. జగత్సింగు చరిత్ర వర్ణించుటకు సయితము సిగ్గునట్లుండెను. కర్పూరసారమను పేరుగల యొకతురక పడతి నుంచుకొని

రాజ్యముజంగములు. చిల్లరిదుకొణదారులు మొదలగు నీచుల కప్పగించి దానిపొత్తులుమరిగి యదేస్వర్గము మోక్షమని దానిని రాజింజేసి నాణెములమీఁద దాని పేరు ముద్రింపించి లోకమునే మరచి వర్తించెను. ఎట్లకేలకు సరదారులందఱు వానిచేష్టలకు విసిగి నా యుంపుడుకత్తెను బట్టుకొని చెరలోఁబెట్టిరి. అనంతర మాకులట వార్ధక్యముచేత మృతినొందెనోలేక సరదారులే వెనుక తమకది గావించిన యవమానములం దలంచి కడతేర్చిరో తెలియదుగాని యది మొదలామెచరిత్ర మగుగంటినది. జగ త్సింగు పదునేడు సంవత్సరము లేకవివముగా దుష్పురిపాలనము జేసి పరలోకగతుఁడయ్యెను. అతఁడు వోయినచాల సంవత్సరములకు వాని భార్యలలో నొకతెయొక కొడుకునుగనెను అతని జన్మమునుగూర్చి రాజబంధువులు చాల శంకించిరి. కృష్ణకుమారి జనకుఁడు నామెను వరింపఁదలంచిన రాజకుమారులు తుదకీ విధంబుననైరి.

నూటొంబది గుణములుగల జయసింగు

వీవారు బాందూసంస్థానముల కుత్తరమునను మారువారుచిక నీరు సంస్థానములకు బడమటను జయపుర సంస్థానము గలదు. దీనినే కొందఱు అంబరుసంస్థానమనియు గొందఱు ధూనేదార్ సంస్థానమనియు జెప్పుదురు. ఆ సంస్థానమేలు రాజపుత్రులు కచ్చవాహులు. ఈ శబ్దమునకు వారిభాషలో దాజేలని యర్థము. వారు బాహుబలమందు దక్కిన రాజపుత్రులకు దీసిపోవుటచే స్వబంధువులకు వారియెడ గౌరవ మించుక తక్కువ.

పూర్వమంబరు రాజగు భగవానుడాను తురకలని సందేహింపక ఢిల్లీ మొగలాయీ చక్రవర్తులకు దన గూతునిచ్చి వివాహము జేసెను తురకలతో వియ్యమందిన రాజపుత్రులలో నితడే

మొదటివాడు. అతని దత్తపుత్రుడు మానసింగు. భగవానునాను ననంతరమున సింహాసనమెక్కిను. అక్కరు పరిపాలనమునందితని పేరు తఱుచుగవచ్చుచుండును. ఇత డగ్గురుచక్రవర్తికి నమ్మిన బంటై సోదరునిమీద దిరుగబడి ద్వజమెత్తిన యగ్గురు తిమ్మలలో నొకనిని జయించుట, దిరుగబడిన పటానులను లొంగదీయుట, మారువారు ప్రభువగు ప్రతాపసింగుతో నక్కరు పక్షముజేరి పలుమారు పోరాడుట మొదలగు ముసకారములజేసి బంగళము, బేహారు, దక్షిణదేశము, కాబూలు మొదలగు దేశములకు నక్కరుచేత బ్రతినిధిగా నియమింపబడి తనయేలికకు జాల నమ్మికగలుగునట్లు బాలించెను. ఇవిధంబున తన యనుగ్రహము సంపాదించిన మానసింగు సధికారముజూచి యోర్వలేక యక్క రొకమారు వానిం గడతేర్పదలచి మిత్రులలో విషము గలిపించె ననియు నది మానసింగున కిప్పించుటకు బదులుగా బొరపాటున దానే తిని మృతినొందెననియు నొక కట్టుకథ గలదుగాని యది నమ్ముటకు వీలులేదు.

1615 వ సంవత్సరమున మానసింగు మృతినొందెను. ఇతని కాలమున నందరు సంస్థాన మనేకాపదలుగడచి స్థిర మయ్యెను. అతని యనంతరమున రాజ్యమునకువచ్చిన యిరువురు రాజులు మిక్కిలి యప్రయోజకులై ఢిల్లీదర్బారులో దమకుగల గౌరవము పోగొట్టుకొని మారువారు రాజుల పాలుజేసిరి. అందుచే స్వబంధులగు కచ్చవాహులు వారిపై నలిగిరి. అప్పుడు జహంగీరు ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. ఆతనిభార్యలలో నొక్కతె చిరసీరుప్రభువుల యాదుపడుచు, ఆమెపేరు జోదుబాయి. ఒక నాడు చక్రవర్తి జోదుబాయింగూడి మేడమీద విలిచియుండ మానసింగుయొక్క మనుమడు జయసింగునువాడు క్రిందనడచి పోవుచుండెనట. జోదుబాయి వానిని మగనికిజూపి యందరు

రాజ్యము వానికిమ్మని బ్రతిమాలెను. జహంగీరు పట్టపు దేవిమాట దిరస్కరింపలేక నరేయని “ఓయంబరురాజా : నీకు రాజ్య మిచ్చితి నీరాజ్యప్రాప్తికి గారణమైన యాజోదుభాయకి జోహారు (సలాము) నేయు” మని వానిని బిల్చకరించెను. రాజపుత్ర పురుషుడు ప్రాణము పోయిననునరే స్త్రీకి సలాముజేయగూడదని యొక యాచారముగలదు. తలవని తలంపుగా దనకు గొప్ప రాజ్యము చేయబడినందుకు జయసింగు మిక్కిలి సంతసించుచుండియు దన కులాచార విరుద్ధముగ నామెకు నమస్కరించుటకు కిష్టపడదయ్యె. అంతియగాక యతని మతమున జోదుభాయి స్వచ్ఛమగు రాజపుత్రవంశమున బుట్టి గోహంతకుడగు తురకను బెండ్లి యాడుటచే బొత్తిగా వందనమున కర్హురాలుగాదు. ఈ రెండుకారణములను లోదలంచి చక్రవర్తికి సలాముచేసి దైర్యగాంభీర్యములతో “స్వామీ : మీయంతఃపురమున నున్న యే స్త్రీకైనను నమస్కరించెదను; కాని బుట్టుపోయినను జోదుభాయికి మాత్రము సలాముచేయ” నని పలికెను. రాజపుత్రుల యాచారముల వక్కగా నెఱిగినదగుటచే జోదుభాయి వానిపై నలుగక గొప్పరాజ్యము ప్రాప్తించినను స్వకుల ధర్మము విడిచి పెట్టని బంధువుడు తనకొకడైన మున్నాదని పైపెచ్చు లోలోపల సంతసించి వానిమాటలకు జరునవ్వునవ్వి “పోనీ, నాకు సలాము చేయకపోయిననునరే, నీకంబరు రాజ్యమిచ్చితిని పుచ్చుకొమ్మని” మేడమీదనుండి మెల్లగబలికెను.

అట్లు సింహాసనమెక్కి జయసింగు తన్నేర్పఱచినవారికి సంతోషకరముగా బాలించి చక్రవర్తికి ననేకోపకారములుచేసి యంబరు సంస్థానమేలిన ప్రభువులలోనగ్రగణ్యుడనిపించుకొనెను. అత డొరంగజేబునకు జేసిన యుపకారములనేకములు గలవు. అతనికి జిరశత్రువై హృదయశత్రుమటులండిన శివాజీ

యను మహారాష్ట్ర ప్రభువును జయసింగు పట్టి యప్పగించెను. ఔరంగజీబు తన యదీనమందున్న శివాజీనిజంప బ్రయత్నించు చున్నట్లు విని శివాజీని బారిపొమ్మని దానికిందగిన వీలుగలుగ జేసెను. ఇతనికి మీర్జారాజా యని చక్రవర్తి బిరుద్దొచ్చెను. ఇతడు తన రాజధానియగు నంబరుపట్టణము మునుపటికంటె నెంతో యందముగానుండునట్లు చేయదలంచి యొక సరోవరము త్రవ్వించి దానిచుట్టు పూవుదోటలువేయించి తన పూర్వికుడు కట్టనారంభించిన యంతఃపురమును ముగించి యొక గొప్ప కొలువు కూటమును గట్టించెను. దీనికే దివానుఖానాయని పేరు. దీనిలో నెఱ్ఱరాళ్ళస్తంభములు గట్టబడియున్నవి ప్రతిస్తంభముమీద మనోహరములగు విగ్రహములు చెక్కబడియున్నవి. అనేకు లిప్పటికి నానగరమునకుబోయి యా కొలువుకూటము జూచి సంతసించుచుండురు. ఆ కొలువుకూటము జహంగీరుకాలములోనే ముగిసెను. ఈ జయసింగు ముగ్గురు చక్రవర్తుల కాలములో నుండెను. అందుచే మువ్వరు సంబంధములైన కథలు వచ్చు చుండును. ఆ కొలువుకూటము ముగిసినతోడనే జహంగీరువద్దకు గొందఱుపోయి జయసింగు గొప్పదివానుఖానాకట్టెననియు ఢిల్లీ యాగ్రానగరములలోనైన దానిసాటికొలువుకూటము లేదనియు జెప్పిరి. ఆ మాట జక్రవర్తికి దుస్సహముగా నుండుటచే నతడు వెంటనే కొందఱుద్యోగస్తులం బిలిచి యంబరునకు బోయి యా మందిరమును స్తంభమును బడగొట్టుమని యాజ్ఞాపించెను. ఆ యుద్యోగస్తు లంబరునకు బోయినప్పుడు మీర్జారాజా వారి సత్కృతగౌరవముతో నాదరించి వారు వచ్చినపని నెఱిగి "కానంత యున్నదానిని లోకులు గంపంత జెప్పుకొందురు. నేనెక్కడ ? జగధీశ్వరులవంటి ఢిల్లీచక్రవర్తు లెక్కడ ? వారి రాజధానితో బ్రతివచ్చునట్లు నేను కక్షబూని మందిరము గట్టగలనా ?

అయినను వ్యయముగవచ్చి మీరే చూడుడు, దాని యాదార్థ్యము తెలియగల" దని వారి శాసనభావనమునకు దోడ్కొనిపోయి చూపెను. ఆ యుద్యోగస్థులకు బోయి తాము విన్నట్లు లేక పోవుటచే దెల్లబోయి యొకరి మొగమొకరు చూచుకొనిరి. వారు చూచునప్పటి కక్కడ మునుపటి విగ్రహములు లేవు. ఎఱ్ఱరాళ్ళ స్తంభములులేవు. ఆ యుద్యోగస్థులు తరువాత నాగ్రా నగరమునకుబోయి చక్రవర్తికి దమ చూచినదంతయు నెరిగించి తాము విన్న వాడుక యబద్ధమనిచెప్పి వానిని సంతుష్ఠినిజేసిరి. చక్రవర్తికి దనమీద నాగ్రహము గలిగినదని విని జయసింగు వాని యుద్యోగస్థులు రాకమునుపే స్తంభములు వానిమీది విగ్రహములు గనపడకుండ దట్టముగ గచ్చు పూయించెను. అగచ్చు కొన్నిచోట్లపోయి యిప్పుడిప్పుడు కొన్ని విగ్రహములు కానబడి చూపరకు మహానందము గలిగించుచున్నది. కొన్ని యిప్పటికి గానబడుటలేదు. రాజులకే యోర్వలేనితన మున్న ప్పుడు ప్రజలైశ్వర్యవంతులగుట కష్టము. పయికార్యమును బట్టి తెలివిదెచ్చుకొని వినయముగా నుండుటకుమారు జయసింగు ఢిల్లీ చక్రవర్తులయెడ లక్ష్యములేక గర్వితుడై యుండ జొచ్చెను. అందు ముఖ్యముగా నౌరంగజీబు నతడు నిర్లక్ష్యము జేసెను. అతనివద్ద నిరువదియిద్దరు సేనాపతులుండిరి. ఒక్కొక్కనియొద్ద వేయిమంది సైనికులుండిరి. ఆ యిరువదియిద్దరు సేనాధిపతులు దన్ను బరివేష్టింప జయసింగు కొలువుదీర్చి కూర్చుండి రెండుచేతుల రెండద్దముల బట్టుకొని కుడిచేతిలో దానికి ఢిల్లీయనియు నెడమచేతిలోదానికి సతారాయనియు బేరు పెట్టి సతారాను క్రింద బారవైచి "సతారా పనియైనది. ఇంక ఢిల్లీ నాచేతిలోనున్నది. నేను దానిని బడగొట్టదలచినా క్షణములో బడగొట్టగల" నని తనతో సమస్తమున్నదని గర్వో

క్తులు పలుకుచుండునట. ఈ మాటలు కర్ణాకర్ణిగ! నౌరంగజీబునకు దెలిసెను. తెలిసినతోడనే యతడు జయసింగునిక బ్రతుకవియ్యగూడదని విశ్వయించెను. కాని బహిరంగముగ నౌరంగజీబు జయసింగుమీదికి బోవ సాహసింపక, విషప్రయోగముచేతి వానిం గడతేర్చదలచి యా సమయమున దనవద్దనేయున్న జయసింగు కుమారుని బురికొల్పి వానిచేతనే విషప్రయోగము జేయింపదలచెను.

పితరునంతరము తనకు సింహాసన మిచ్చునట్లు చక్రవర్తి చేత వాగ్దానము జేయించుకొని యా రాజకుమారుడు నల్లమందు మద్దతులోగలిపి విషప్రయోగముజేసి తండ్రిని గడతేర్చెను. ఈ దుష్కార్యము విర్వర్తించి యా పితృహంతకుడు తన్ను రాజ్యప్రతిష్ఠుని జేయుమని చక్రవర్తి నడిగెను. గాని యౌరంగజీబు వానికి రాజ్యమీయక యొక చిన్నజిల్లా నిచ్చెను. అతని యన్నియగు రామసింగు తండ్రి గద్దెనెక్కి యప్రయోజకుడై యూరు పేరులేక కొంతకాలము పరిపాలించెను అతని యనంతరమున సింహాసనమెక్కిన విష్ణుసింగును నతడు వానికన్న నధము డగుటచే నంబరు సంస్థానము గ్రమక్రమముగ క్షీణదశకువచ్చి యెట్టకేలకు కచ్చవాహులలో నగ్రగణ్యుడగు నూటతొమ్మిది గుణముల జయసింగు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బొత్తుగ పేరులేక యుండెను.

ప్రస్తుత మంబరు సంస్థానమునకు రాజధానియై జయ పురమును గట్టించిన మహావీరు డీనూటతొమ్మిది గుణములుగల జయసింగే ఆ నగరముయొక్క యందమును జూచిన వారందరు స్వర్గములో నొక భాగమేమోయని తలంపకమానరు. ఆ పురమధ్యమున గులాబిరంగు గాలిమేడ యనన్య సాధ్యమగునట్లు జగదద్భుతముగ గట్టించిన శిల్పశాస్త్రవేత్త యితడే. ఒకశత్రువు

మీద నింకొకశత్రువునుం బురికొల్పి అరుపురగతులు జాగ్రత్తగా గనిపెట్టి వారి యుద్ధవిధి దశలవల్ల తాను లాభము నొందుచున్నట్లే జ్యోతిశ్శాల నొకనాని నిర్మించి యనేక యంత్రములు తెప్పించి యాకాశముమీద సంచరించు గ్రహముల మార్గములం గనిపెట్టుచు విరంతర మంతెరి గుణించుచు మహానందము నొందుచుండును. జ్యోతిశ్శాస్త్రమం దీయనకుగల పాండిత్యము ప్రీతి యింతింతయని చెప్పనలవిగాదు. ఆ సంస్థానమునకు బూర్వ రాజధానియగు నంబరు పట్టణమును విడిచి తనపేర జయపుర మను పట్టణమును గ్రొత్తగా గట్టుకొని యందు గాపురముండు నాడు పూర్వరాజధానిమీద యభిమానము విడువక యక్కడ పూలతోటలో స్పటిక శిలామందిరము గట్టించి గోడలలో నడుమ నడుమ విలుపుటద్దములు వేయించి మొదట జయసింగుచేసిన యలంకారమునకు వన్నె దెచ్చెను.

ఈ జయసింగు పయినచెప్పిన విష్ణుసింగుయొక్క కుమారుడు. విష్ణుసింగున కిద్దరు భార్యలుండిరి. అందొక భార్య కుమారుడు విజయసింగు. ఒకరాజున కిరువురు భార్యలున్నప్పుడు వారికి గుమారులున్నప్పుడు సాధారణముగ రాజాంతఃపురముల నాశిశువులకు క్షేమముండుట యరిది. బహుభార్యలున్న రాజుల యంతఃపురములలో రాజపుత్రులకు బాహ్యశత్రు బాధలకంటె నంతశ్శత్రుబాధలే యధికముగ నుండును. అందుచేత విజయ సింగుతల్లి సింహాసనమునుగూర్చి యెప్పుడో యొకప్పుడు వివాదములు రాకమానవనియు వచ్చినప్పుడు తన కుమారునకు నేమముందనియు గ్రహించి తనకుమారుని పుట్టినింటికి పంపెను. కాలక్రమమున విష్ణుసింగు మృతినొంద దగ్గరనున్న జయసింగే సింహాసన మెక్కెను. జయసింగు గద్దెయెక్కిన కొన్నినాళ్ళకు విజయసింగు వానియొద్దకొక రాయబారినింపి వానిచేత నిట్లు

సందేశమంపెను. “మనమిద్దర మొకరికి కుమారుల మగుటచే వానియాస్తి నాకుగూడ రాదగునుగదా అందుచేత నాభరణ నిమిత్తము బుస్సాపరగణా నా కిమ్ము” ఆ సందేశము విని జయసింగు చిరకాలమునుండి తన సోదరుని వార్త తెలియక పోవుటచే వానికోరిక సంతోషముతో దీర్పదలంచెను. కాని యంతలో పిడుగువంటి వార్త వానికి దెలియవచ్చెను. ఢిల్లీ దర్బారులోనున్న ప్రియమిత్రు డొకడు “నీ రక్తస్పర్శల బంధువు డొకడు నిన్ను రాజ్యభ్రష్టుని జేయదలచుచున్నాడు. కావున మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండుమని వర్తమానమంపెను. విజయసింగు వినయముతో జయసింగునకు సందేశములంపుచు గుటిలుడై ఢిల్లీ ప్రవేశించి యంబరుసంస్థాన ప్రభుత్వమును సంపాదించుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. వానితల్లి యంతః పురములోనుండియే కుమారుని బురికొల్పు సందేశము లంపుచు దగు సహాయము జేయుచుండెను. విజయసింగు తల్లివంపిన వెలలేని నగలు కానుకలిచ్చి కమారుద్దీనుఖానుయొక్క యనుగ్రహము సంపాదించెను. ఈ కమారుద్దీనునకు జక్రవర్తిపద్ద మిక్కిలి చనువుండెను. తనసోదరుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసినపక్ష మున గావలసినంత దనము నైదువేల గుఱ్ఱము లిచ్చునట్లు వాగ్దానము చేసెను. కమారుద్దీను దాని కొప్పుకొని చక్రవర్తి యంగీకారమునుగూడ బడసి వలసిన దస్తావేజులు పట్టాలు వ్రాయించి నై స్యమును సిద్ధముచేసెను.

ఆ వార్త జయసింగు విని మంత్రియాలోచన మడిగెను. అతడు చక్కగా విచారించి “మన శాస్త్రములలో శత్రుసాధనము నకు సామదాన భేద దండములవియెడు నాలుగుపాయములున్నవి. ఇందులో నేదోయొకటి మనము బ్రయోగింపవలయు. దండము మనము నేయలేము. సామము వ్యర్థము. దానము వార

గ్రహింపరు. గావున భేదోపాయమే యుత్తమమయినది 'వజ్రం
 వజ్రేనభిద్యతే' యన్నట్లు 'మోసకాడు మోసముచేత పడిపోవు"
 నని రాజునకు విన్నవించెను. జయసింగు యుద్ధమందు మంచి
 పేరు సంపాదించలేదు. రాజనీతిలోనో యుగంధర చాణుక్యుల
 వంటి నయకాలి. అందుచే జయసింగు మహావీరులగు పండ్రెండు
 తెగల రాజపుత్రులను బిలిపించెను. వారిలో నగ్రగణ్యుడు
 మోహనసింగు. ఆతడు కూమూ సంస్థాన ప్రభువు. నాధావతుల
 తెగలోనివాడు. జయసింగు, మోహనసింగు ప్రముఖులగు వీరు
 లతో నిట్లనియె. "చూచితిరా నాయవస్త్ర యెంతవఱకువచ్చినదో.
 మీరు నన్ను గద్దె యెక్కించిరి. నా సోదరుడు విజయసింగు
 బుస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని సంతుష్టుడగుటకు నంగీకరింపనీక
 కమారుద్దీనుఖాను బలవంతముగ వానికి నాస్థానమిప్పించెదనని
 బురికొల్పుచున్నాడు. చేయవలసిన పని చేయుడు" ఆ పలుకులు
 విని యమ్మహావీరులు జయసింగునకు గావలసిన సహాయము
 చేయుదుమని యైకకంఠ్యముగ బలికి "నీ కార్యభారమంతయు
 మామీద వదలుము. ఈ యపాయము మేము తప్పించెదము.
 బుస్వాసంస్థాన మెప్పటికయిన విజయసింగునకీయవలయునుమా"
 యని కార్యాలోచనము వేరుగ నుపదేశించిరి. వారి యుపదేశము
 విని "బుస్వా సంస్థానము మీరెప్పుడిట్లున్న నప్పుడు మాసోదరున
 కిచ్చెదను. అది విజయసింగుదే. మీ కనుమానమెందుకు? ఇదిగో
 పట్టా విప్పుదే వ్రాయుచున్నా"నని వ్రాసి ఘోరప్రమాణము జేసి
 కొలుపు చాలించెను. ఆ వీరులు స్వగృహమునకు పోయి కర్త
 వ్యము విచారించుచుండిరి. ఆ రాజపుత్రులందరు దమలోతా
 మాలోచించుకొని విజయసింగువద్ద కొక రాయబారినింపిరి.
 "నీ వివాదము పరిష్కరించుకొనుటకు మావద్దకురమ్ము. బుస్వా
 తాలూకా నీ కిప్పించెదము. జయసింగు నీకది యిచ్చునట్లు

వాగ్దానము చేసె. అతడు మాటతిరుగడు. ” కాని విజయసింగు గూడ కచ్చదాహ వంశజుడే గావున సోదరునిమాట నెంతవఱకు నమ్మవచ్చునో యెఱుగును. అందుచేత నతడు “ నా కపాయము లేకుండునట్లు తగినయేర్పాటులు మీరు చేయవిపక్షమున నేను మా సోదరుని నమ్మి జయపురములో నడుగుపెట్టను. అటువైపు చూడ ” నని వారికి బ్రత్యుత్తరమంపెను. రాజపుత్రవీరులు బండ్రెండుగురు భయము పడవలసిన యవసరములేదనియు దన మాటమీద వచ్చిన తమ కుటుంబములు పండ్రెండు వాని కంగ రక్షగా నుండుననియు జయసింగు చేయరానిపని యేదియైన జేయునేని వానిని రాజ్యహీనునిజేసి విజయసింగునే సింహాసన మెక్కింప బ్రయత్నము జరుగుననియు మరల సందేశమంపిరి. విజయసింగు వారిమాటమీద నంబరు సంస్థానమునకుబోయి బుస్వాతాలూకా గ్రహింపదలచి పోవుటకు నెలవిమ్మని కమారు ద్దీనును కోరెను. కాని వానికంత యిష్టముగ లేకపోయెను. ఎందుచేత నన కచ్చవాహులు తమ లాభమును జూచుకొని స్వకార్యసిద్ధికొఱకు వాగ్దానములుచేసి కార్యచరమందు విసర్జింతు రని యా తురకమంత్రి యెఱుగును. ఎఱిగియు విజయసింగు పోవ విశ్చయించుటచేతను. పండ్రెండుగురు రాజపుత్రుల సహాయమున నొకవేళ నంబరురాజ్యమే తన మిత్రునకు వచ్చిన రావచ్చుననియు లోనెంచి కమారుద్దీను విజయసింగు పోక కనుమరించి యాఱువేల గుఱ్ఱపుదళమును దర్బారులోనున్న యిద్దరు సామంతులను వానికి సాయమిచ్చిపంపెను. ఆ యిద్దరిలో మునుపు జయసింగునకు రహస్యముగ వర్తమానమంపిన మిత్రు డొకడుండెను. కమారుద్దీను వానిసంగతి నెఱుగడు. ఈ నడుమ జయసింగు తమ్మునిమీద నెక్కడలేని యనురాగమును బూని వాని రాక నెంతో ప్రేమతో నెదురు చూచుచుండెను. అతడంబరు

పట్టణములోనే మొదట విజయసింగును గలిసికొనదలచెను. కాని సోదరు డొప్పుకొనకపోవుటచే నచ్చోటుమాని కూమూ గ్రామమున గలనుకొన దలచెను. ఈ యూరు నాధావతుల ప్రభువగు మోహనసింగునకు రాజధాని. ఎందుచేతనో జయసింగు కూమూ గ్రామమున గలసికొనుట కిష్టపడక మరల సంగనేరుగ్రామమున గలనుకొనగోరి సోదరు నక్కడకు రమ్మనియెను. ఆ యూరు జయపురమునకు నైరుతి భాగమున మూడుమైళ్ళ దూరములో నున్నది. విజయసింగిక్కడకు సపరివారముగ వచ్చియుండెను.

జయసింగు సంగనేరునకుబోవుటకు బ్రయాణసన్నాహము చేసికొని దర్బారులోగూర్చుండ వానిమంత్రి ప్రవేశించి యిట్లనియె-
 “ మీ మీ సోదరులిద్దరు ప్రాత పగ లడంచుకొని సంది చేసికొని మిత్రులై యుండగా మీ యమ్మగారు కన్నులపండువగా మిమ్ముల జూడదలచుచున్నారు. మీ నెలవైనచో నామెగూడ సంగనేరు వత్తునని మీకు జెప్పుమన్నారు ” అని మంత్రి విన్నవింప జయసింగు మహారాజు మిక్కిలి వినయముతో “ నా మిత్రులు పండ్రెండుగుర యిష్టముకొని నా యిష్టముగా ” దని చెప్పెను. అనవుడు నా పండ్రెండుగురు పెద్దది కన్నుల పండువుగా జూచు నపుడు మన కాటంకమేమున్నదని యందుకొప్పుకొనిరి. అప్పుడు రాజమాత పల్లకి బయలుదేరెను. ఆ పల్లకివెంట మూడువందల గవినెనబండ్లు బయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున వేనవేలుజనులు గుంపులుగూడి “ యాపల్లకిలో రాజుగారితల్లియున్నది. ఈ బండ్లలోని వారు దాసదాసీజనంబు ” అని చెప్పుకొనుచు విస్మయముతో జూచిరి. వారివెనుక జయసింగు వానిమంత్రులు రాజపుత్రులు పండ్రెండుగురు తక్కిన పరివారకులు బయలుదేరివెళ్ళిరి. సంగనేరు జేరినపిదప జయసింగు మొగమున చిరునవ్వుదోప సోదరునత్యంత ప్రేమతో గాఢాలింగనం చేసికొని యానందభాష్యములు విడిచెను.

అచట జేరినవారందఱు వాని బ్రాతృవాత్సల్యమునకు వీని సౌజన్య తకుజాల సంతసించిరి. ఆ సమయమున జయసింగు సోదరునితో నిట్లనియె, “అమ్ముడా! బుస్వాతాలూకా నీకు పుత్రపౌత్రపారంపర్య మనుభవించుట కిచ్చుచున్నాను. ఇదిగో సభా, నీవితతో దృష్టి నొందక రాజ్యము నాతో సమముగా బంచుకొన దలతువా నా కదియు నిష్టమే. లేదా నీవే యంబరుసంస్థాన ప్రభువు గాదలంతువా యదియునుమేలే. నేనే బుస్వాతాలూకా పుచ్చుకొని నీకు పట్టము గట్టిపోదును. మన కిరువురకుమాత్రము వైరమొద్దు” అని పలికిన జయసింగు పలుకులు వినినతోడనే విజయసింగు సోదరునకు దనపై గల ప్రేమను దలంచి తనకంత ప్రేమలేనందున సిగ్గువడి నోరెత్తలేక “నాకు బుస్వాతాలూకా చాలును. మఱి యేమియు నక్కఱలే”దని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను.

అట్లు చిరకాల దర్శనములచేత మహానందభరితులైన సోదరులంజూచి యా సభికులు సంతుష్టులై వారిం బ్రశంసించు చుండ సంతలో జయసింగుమంత్రి యక్కడకువచ్చి “అమ్మగారు మీ యిరువురంజూచుటకు మిక్కిలి వేడుకపడుచున్నారు. మీరిరువు రామెకడకువత్తురా? ఆమెనే యిక్కడకు రమ్మనెదరా?” యని యడిగెను. జయసింగు సభవారివంకజూచి “మీయిష్ట మెట్లో యట్లుచేయుడు. మమ్మక్కడకు బొమ్మన్నచో బోదుము. లేదా మీ రావలకు బోయినపక్షమున నామె నిటకే రప్పింతు” మని పలికెను. సభవారు రాజమాత నక్కడకు రప్పింపగూడదనియు వీరే యామెకడకు బోవు టుచితమనియు నైకకంఠ్యముగ పలుక సరేయని జయసింగు విజయసింగును జేయిపట్టుకొని స్త్రీలున్న బసకు దోడ్తావిపోయెను. ఆ బస ప్రవేశించినతోడనే జయసింగు తన మొలలోని కత్తి మాడబెట్టికి “ఛీ! మాతృదర్శనమునకు బోవునప్పుడు ఖడ్గమెందు”కని ద్వారపాలకుని జేతికిచ్చెను. జయ

సింగు దీనినప్పుడు తాను ఖడ్గము దీయకపోవుట మంచిదికాదని విజయసింగుగూడ తనకత్తి నావలపారవేసి దేరాలలోని కరిగెను. వెంటనే గుమ్మముకడ కాచియున్న మంత్రి ద్వారము బిందించెను. విజయసింగు లోనికరిగినతోడనే వానికడ కెవ్వరోవచ్చి రెండు చేతులు మెడకుజుట్టి యాలింగనము చేసికొనిరి. ఆ హస్తములు తల్లి హస్తములుగావు. ఇనుప గడియవంటి మోటచేతులు. ఆ కౌగిలింతనుండి విజయసింగు తప్పిండుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనియెను. వానిపట్టు విడిపించుకొనలేదు. కేటలువేసి తన వారిని బిలుచుటకు నోరులేదు. పల్లకిలో గూర్చుండి వచ్చిన రాజ మాత భట్టి సంస్థాన ప్రభువేకాని రాజమాతకాదు. అత దేనుగ వంటివాడు. వానిముందు విజయసింగు చేయునదిలేక పిల్లివలె నుండ వాడతనిని గాలుచేతులు గట్టి తన పల్లకిలో బడవైచి తానందుగూర్చుండి పల్లకిని యంబరు పట్టణమునకు బట్టించెను. వానివెనుక నెప్పటియట్లు గవినెనబండ్లు మూడువందలు బయలు దేరెను. మార్గమధ్యమున వారిం జూడవచ్చిన జనులు మొదటి పల్లకి రాజమాతదనియు దక్కిన బండ్లు రాసదాసీజనంబుల వనియు దలంచిరేకాని యా మొదటి పల్లకిలో కాలునేతులు బంధింపబడిన విజయసింగును బట్టుకొని భట్టియారా జుండె ననియు మూడువందల బండ్లలో వినుపకవచములు దొడిగికొనిన మహావీర పురుషులుండిరనియు నెరుంగకపోయిరి.

జయసింగు వారంద రంబరుపట్టణము జేరువరకు నా గుడారములోనేయుండి విజయసింగు విర్వాధకముగ నంబరు పట్టణముజేరి అచ్చట ఖైదీయైయున్నవాడని విని యాదేరా విడిచి కొండ రంగరక్షకులతో గలసి తన సభికులయొద్దకు వచ్చెను. అతడొక్కడే వచ్చుటజూచి యా సభికులు తెల్లబోయి యొకరిమొగము లొకరు జూచుకొని యెట్టకేరకు విజయసిం

గెక్కడ నున్నాడని యడిగిరి. ఆ మాటలు విని జయసింగు
 “ విజయసింగా : నా కడుపులోనున్నాడు. మే మిరువురము విష్ణు
 సింగు కుమారులము. అందు నేను జ్యేష్ఠుడను గావున. నాకు
 మీరు రాజ్యమిచ్చిరి. వానిని రాజు జేయదలంతురేని నన్ను
 ముందు జంపి యటుమీద జేయు” డని వారికి ప్రత్యుత్తరమిచ్చి
 యంతతో టోక వారేమనుకొందురో యని సందేహించి మరల
 నిట్లనియె. “ నేను మీ క్షేమముకొరకే యిట్టి ద్రోహము జేసితని.
 చూచితిరా, విజయసింగు మొగలాయినేన దెచ్చి యెదురొమ్ము
 మీద కుంపటిలాగు మనదేశములో నిలిపినాడు. అతడానేనను
 మనమీదికి నడపెనా మీరందరు జావవలసి యుండును ” ఆ పలు
 కులు విని పండ్రెండుగురు రాజపుత్రులు తక్కిన సభికులు
 విశ్వేష్టులై నిష్కారణముగా తమమాటలు నమ్మి విజయసింగు
 దురవస్థ పాలయ్యెనని విచారించి రాజాస్థితి మిక్కిలి యుచ్చ
 దశతో నుండుటచే వాని నేమనుట కది సమయముగాదని మారు
 పల్కక తొలంగిపోయిరి. అనంతరము జయసింగు చేయవలసిన
 పని యింకొకటుండెను. అది యేదియన సోదరునకు సాయము
 చేయవచ్చిన మొగలాయినేనను వచ్చినదారినే పంపుట.

ఆ మొగలాయినేనల కరిపతి విజయసింగు వార్త దెలి
 యక యతడెక్కడ నున్నవాడని జయసింగు నడిగెను. అసంగతి
 నీ కెందుకు ? మీ దేరాలు విప్పుకొని తక్షణ మిక్కడనుండి
 నడువుడు, లేనిచో గుఱ్ఱములను హరించి బుద్ధిచెప్పి పంపించెద”
 నని వానిప్రశ్నకు జయసింగు బదులు చెప్పెను. మొగలాయీ
 నేన యా మాటలువిని విజయసింగు కర్మము విజయసింగుడని
 తమ మూట ముల్లెలు గట్టుకొని పయనమై పోయెను. విజయ
 సింగుగతి యేమయ్యెనో యెవరికిం దెలియదు. జయసింగును
 గురించి జనులు చెప్పుకొను నూటతోమ్మది కథలలో నిదియొక కథ.

ఇవ్విధంబున రాజ్యంబున సుస్థితుడై యదివరకు రాజు పుత్ర సంస్థానములలో మిక్కిలి తక్కువదశలోనున్న యంబరు సంస్థానమును జాల వృద్ధిపరిచుటకు సంకల్పించెను. ఇంతకు పూర్వము దానిపై శాల్యము తక్కువగ నుండెను. మొగలాయీలు దాని పడమటి భాగమును జాలవరకు కలుపుకొనిరి. అంతకుముందు నంబరురాజునకు గొప్పముగట్టుచు లోబడిన సిఖావతు వంశస్థుడగు నొకరాజు స్వతంత్రుడయ్యెను. అంబరుతో నున్న పండెందుగురు చిన్నసంస్థానాధిపతులు తక్కిన రాజు పుత్రులవలె ప్రతిష్టలుగాంచక పేరు లేకుండిరి. మీవారు రాజా వద్ద సామంతుడై నేనాధిపత్యముచేయు సలుంబ్రాయను నతడే యంబరు రాజుకంటె గొప్పవాడై యుండె. ఇంక తక్కిన రాజాలు గొప్పవారని వేరె జెప్పనేల; పైసంగతు లన్నియు జక్కగా గ్రహించి జయసింగు చల్లగా తనరాజ్యము వృద్ధి చేసికొనుట కారంభించెను. అతడు గుండెలు తీసినబంటు. నీతికి నతనికి నేయియామడదూరము, అతనికి దనజాతి రాజపుత్రుడన్న యభిమానములేదు. అన్యజాతివాడు. నన్యమతమువాడు నగు తురకమీద ద్వేషములేదు. అనవసరమగుసపు డిద్దరియందు సమానద్వేషమే. ఇరుగుపొరుగురాజు నెంత యాపదలోనున్నను సరే యతడు తనలాభము జూచుకొని యా సమయములో వారి వద్ద నేదోగొంత యాస్తి సంగ్రహించును. ఔరంగజేబితో జయసింగు చెక్కుచెదరక యెవరిపక్షము పోక యరుపురితో రాజస్థాన ప్రభువులు చేసిన ముప్పదియేండ్ల యుద్ధముతో నెయ్యములు సలుపుచు నొకవిమీద నొకవి నెక్కించుచు తానభివృద్ధి నొందెను.

నీతిమంతులగువారు కేయనొల్లని యకార్యములనుజేసి సాధారణముగా లోకమున దుర్నితపరులందరు వృద్ధిలోనున్నట్లు యతడును వృద్ధిపందెను. అందుచేత నంబరుస్థానము రాజస్థాన

మందలి దేశములలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కె. ఆకాలములో దానిరాజా యందరి రాజాలం దృఢీకరించియుండెను. వెనుకటి ముప్పదియేండ్ల యుద్ధములో నతడు పన్నినకుట్రలు చేసిన ద్రోహములు తక్కిన సంస్థాన చరిత్రలతో సంభవించియుండును గనుక నిచట వానిని చెప్పనక్కరలేదు.

ఇరుగుపొరుగు సంస్థానములతో నతనికెట్టి సంబంధములు గలవో తెలియజేయుట కతడు దియోతి సంస్థానము నెట్లు పుచ్చుకొనెనో చెప్పినంజాలు. అందరు సరిహద్దులలో దియోతి యను చిన్నసంస్థానము గలదు. అది స్వతంత్ర రాజ్యము. అది చిరకాలమునుండి బిర్మాజర్ వంశస్థుల పాలనముక్రింద నుండెను. దానికి రాజధాని రాజూరు. ఈ కుటుంబమువారు కచ్చవాహ కుటుంబమువారు నొకజాతివారే యైనను దియోత్తి వారు తాము పెద్దకుటుంబమువారమనియు కచ్చవాహాలవలె తమ కూతులను దురకలకిచ్చి పెండ్లి చేయలేదనియు నీరెండు కారణములచేత దాము గొప్పవారమనియు గర్వించుచుండిరి. కచ్చవాహులో ఢిల్లీ చక్రవర్తులతో వియ్యమందినవారమనియు దమకంటె గొప్పవారు లేరనియు విజ్ఞప్తిగుచుండిరి. అందుచేత గాలత్రమమున నా రెండు తెగలవారికి రవరవలు పుట్టెను.

అప్పటి దియోతిప్రభువు ఢిల్లీచక్రవర్తులకు గొలుపు నేయుటకు గొంత పరివారముతో ఢిల్లీకి జవియుండెను. అతడు తనులేని కాలమున దారపుత్ర సంరక్షణమునకు రాజ్యసంరక్షణము నకును దన తమ్ముని నియోగించి వనెను; ఆ తమ్ముడు మిక్కిలి వేటతమకము గలవాడు. అతడొక నాడడవిపందిని వేటాడ దలచి పయనమై భోజనముపెట్టుట యాలస్యమైనందున నేవకుల మీద మండిపడజొచ్చెను. వానివదినె నిష్కారణమగు వాని

కోపమును జూచి “ ఇంతలోనే యింతతొందర యెందుకు? ఈ తొందర మన శత్రువుకగు జయసింగును బొడుచుటలో నుండిన బాగుండు ” నని మంది నెగతాళిచేసెను. ఆ పలుకులు విని దురహంకారముగల యా రాజపుత్రుడు “ సరే జయసింగును బొడిచియే నీయింట నేనన్నము తినియెద సంతవర కెక్కడ విస్తరిచేసి భుజించ ” నని తక్షణమే భోజనశాల విడిచి పది మంది రౌతులం దోడ్కొని కోటతలుపులం దీయించి రాజారు విడిచి యంబరు మార్గమునుబట్టి పోయెను.

అట్లుపోయి యా సాహసు డంబరు పట్టణముజేరి కోట వెలుపల బసచేసియుండెను. ఆయుధములతోను గుట్టములతోను వచ్చిన యాక్రొత్తవా డెవ్వడో యెరుంగక పురజనులువచ్చి చూచి పోవుచుండిరి. అతడు మొదట నచ్చట కొన్నిదినము లుండదలచి పని ముగియకపోవుటచే గొన్ని వారములుండి యప్పటికి గార్యముగామి కొన్ని నెలలుండెను. భోజనపదార్థములు తరిగిపోవుటచే నతడు తనతో వచ్చిన పరిజనులను నొక్కని నొక్కనినే యింటికిపంపి క్రమక్రమముగా నన్ని గుట్టముల నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వాని మనోరథము సఫలము కాకపోవుటచే నతడాస్థానము విడువక కనిపెట్టుకొని యుండెను. పిదప నా సంతగొండి యొక్కొక్కపూట భోజనమున కొక్కొక్క యాయుధము చొప్పున తన బల్లెముతక్క తక్కినవన్నియు నమ్ముకొని తినెను. అప్పటికి వానిపని తీరక పోవుటయు నతడచ్చోట బాయక పొట్టనిండమి గుంటలుపట్టిన కన్నులతో శుష్కించిన యవయవములతో నాకలిగొన్న పులివలె గూర్చుండెను. ఎట్టకేలకు తినుట కేమియులేక మూడు దినము లుపవాసముచేసి నాల్గవనాడు తలపాగ రెండుముక్కులు చేసి యందొకముక్కు యమ్మి యన్నము దెచ్చుకొని తిని కార్య

సాపర్యము నిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. అదినము జయసింగు చుట్టు గవినెనులుజేసిన పల్లకినెక్కి కార్యాంతరముమీఁద నెక్కడకో బోవుచు మార్గవశమున నీ చలపాదియున్న వైః నకు వచ్చెను. వెంటనే యా పంతుగొండి యీటెను వానిపై విసరెను. అది దైవవశమున జయసింగునకు దగులక తెలిచింపుకొని పల్లకిలో నొకమూలబడెను. అది చూచి రాజభటుల మహాకుపితృలై తక్షణమే యా దురాత్ముని తుత్తునియలుగ దునిమెదమని వానిపై బడబోవ జయసింగు మహారాజు వారిని వారింది చంపనీయక వాని బట్టుకొనియుంచి తాను తిరిగి వచ్చి పిదప తన కప్పగింపుమని యాజ్ఞాపించెను.

జయసింగు తిరిగి రాజధానికివచ్చి యా సాహసుని తన సమక్షమునకు రావించి “నీ వెవ్వడవు? ఏలయిట్లు చేసితి” వని యడుగ నతడిట్లనియె. “నేను దియోతీవ్రభువు సోదరుడను నా వదినెగరు నన్ను చూచినాడుటచే రోషావేశమున నేనీపని చేసితిని. నన్ను నీవు చంపిననుసరే విడిచిననుసరే. నేను చిరకాలము నానావస్థలుబడి నీ ప్రాణములు గొనుటకు నిరీక్షించి యుంటి. మూడుదినముల యుపవాసముచే జేతిలోనత్తువ లేక పోబట్టి యీ యీటె యిట్లు విరర్థకమయినది. కానిచో దానిపని నది చేసియే యుండును” జయసింగు రాజవీతిసారము జూచిన వాడగుటచే వెంటనే శిరచ్ఛేదము జేయింపక వాని కాలనేతుల కట్లువిడిపించి వానికి దొడిగికొనుటకు విలువ దుస్తులనిచ్చి గౌరవించి మంచి గుఱ్ఱమెక్కించి యేబదిమంది సైనికుల వెంటనిచ్చి మరల రాజూరునకు వానిని బంపెను. ఆ రాజకుమారుడు రాజూరునకుబోయి తన కావించిన సాహసము నెరిగింప వాని వదిన తద్దయు విచారించి మరది కిట్లనియె. “అయ్యయ్యో! మంతపని చేసితివి. జయసింగు చిరకాలమునుండి మనతో గిట్టి

కయ్యము తెచ్చుకొనవలెనని జూచుచున్నాడు. త్రాచుబామును ద్రొక్కి వచ్చితివి. అది పగబట్టి మనల జంపకపోదు. ఇంక మనము రాజుడు సంస్థానమునకు నీళ్ళు వదలుకొనవలయును. జయసింగు మనమీదికి రాకమానడు”

అని యామె పలికినతోడనే మంత్రులు నేనాపతులు యుద్ధసన్నద్ధులై రాజితప్ప తక్కిన స్త్రీలను బిడ్డలను తమ రాజున్న తావునకు బంపి కోటలు బలపరచి జయసింగురాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి. వారి రాజప్పటికి స్వదేశముజేరక గంగా తీరమున నొక గ్రామమున నుండెను. ఆ రాజకుమారుని బంపిన మూడవనాడు జయసింగు తనమంత్రి సామంతులం బిలిచి “దియోతీరాజు సోదరుడు నా ప్రాణములు దీయదలచెను. కావున మనమింక వారిమీదికి దండెత్తి పోవలయును. ఇష్టములేనివారు తమతమ యభిప్రాయముల జెప్పవచ్చునని యజ్ఞాపించుటయు, వారందరు రాజునకు జడిసి యెదురాడరైరి. అందులో కూమూ సంస్థానప్రభువగు మోహనసింగు మాత్రము తనకిష్టము లేదని స్పష్టముగా జెప్పెను. ఏలయన దియోతీరాజు భార్య వని చెల్లెలు. ఆమె యాదిన కఠినోక్తుల మూలముననే మరదివచ్చి యాపని జేసెను. అదియునుగాక దియోతీ సంస్థానముతో యుద్ధము వలదనుట కీక్రింది కారణముగూడ చెప్పెను. “దియోతీ ప్రభువు ఢిల్లీ చక్రవర్తికి మిక్కిలి యిష్టుడు. ఆప్రభు విప్పుడు స్వనైన్యముతో జక్రవర్తి కొలువునే చేయుచున్నాడు. దియోతీమీద మనము దండెత్తినవార్త చక్రవర్తి వినునేని యతడు మనమీద కక్ష సాధింపవచ్చు. అప్పుడు మనము పశ్చాత్తాప మొందినను గార్యములేదు.”

అతనిమాటలు సహేతుకములుగ నుండుటచే మొదట నోరెత్తక యూరకున్న సభికులందరు మోహనసింగు మాటలు

బాగున్నవి. యుద్ధము వలదని యేకగ్రీవముగ బలికిరి. జయసింగు మహాకుపితుడై కొలువు చాలించెను. అప్పుడూరకుండి జయసింగొకనెల గడచినపిదప మరల దన సభికులను బిలిపించి యుద్ధసన్నద్ధులుగమ్మని చెప్పెను. సభికులందరు నిష్ఠములేక వానిమాటల కుత్తరమీయరైరి. అప్పుడు ఫతీసింగమ పేరుగల యొక చిన్న జమీందారుడు మిక్కిలి పేరు ప్రతిష్ఠలు లేనివాడు. నూటయేబది నైనికులకంటె నెక్కువలేనివాడు. లేచి తాను నైన్యమును వడపించి యుద్ధమునకు బోవుదునని చెప్పెను. జయసింగు వాని కైదువేల గుఱ్ఱపునేనవిచ్చి దండయాత్ర నడుపుమని సంపెను. ఈ యుద్ధము రాజునకుదప్పు మరి యెవ్వరి కిష్టములేదు.

దియోతీరాజు సోదరుడు పరమ మూర్ఖుడగుటచే బంధువుల యింట పెండ్లికై రాజులు విడిచి యెటకోబోయెను. అతడా వివాహ మహోత్సవములో మహానందభరితుడై యుండ వానికడ కిరువురు రాయబారులుపోయి "అంబరు నేనాపతియగు ఫతీసింగు వచ్చినాడు. మీకు నమస్కారములు చెప్పుమనినా" డని విన్నవించిరి. ఆ రాయబారుల సందేశమువిని యాధూర్తుండు నేయుట కెద్దియుం దోపమి యా యిరువురు దూతలం బట్టి చంపించెను. ఆ వార్త విని ఫతీసింగు వానిని వానిసహచరులను దరిమితరిమి కొట్టిచంపెను.

అనంతరము ఫతీసింగు రాజులుకోటం బట్టుకొనియె. రాజీయాత్యహత్యజేసికొని కులగౌరవము నిలుపుకొనియెను. అంబరు రాజునై నికులు రాజులు నై వికులంజంపి చచ్చినవారి తలలు తెగ నరికి చేరుమాళ్ళలో వానిని మూటగట్టి స్వదేశమునకుబోయిరి. జయసింగు తనపై వెనుక బల్లెము వినరిన రాజులు రాజసోదరుని లిల దెమ్మని యడిగి దానింజూచి సంతుష్టు డయ్యెను. కాని

వృద్ధుడగు మోహనసింగు జ్ఞానహీనుడగు నా ధూర్తవీరునిశిరస్సు
జూచి “వీని మోటతనమునంగాదె పండువంటి సంసారము తగ్గు
మయ్యెను. రాజ్యముల స్వతంత్రము పోయెను. మా చెల్లెలు
చారుణ మరణమొందె”నని కొంకులనుండి కన్నీళ్లుదొరగ విచా
రించెను. జయసింగు మోహనసింగు విలాపముచూచి మహా
కుపితుడై “ఓయీ! నీవు రాజద్రోహివి. నీ మొగము చూడ
రాదు. నీ మూలముననే నా పగ తీర్చుకొనుట కొకనెలతిడవై నది.
ఆ దురాత్ముడు రామీద బల్లెము వినరినప్పుడు నీకు దుఃఖములేదు
గాని యిప్పుడెక్కడలేని దుఃఖము వచ్చుచున్నది” అని తూల
నాడి యంతతో నిలువక వానిరాజ్యమును బుచ్చుకొని తన్ను
సంహసనమెక్కించి మహాపకారముచేసిన యా వృద్ధుని దేశము
నుండి వెడలినడచెను. మోహనసింగు దేశమును విడిచి యుదయ
పురమునకు బోయి మీవారు రాజా యనుగ్రహమునకు బాత్తుడై
యుండెను. దియోతీరాజు గంగాతీరమందలి యానష్టిహారే యను
గ్రామమునందుండగా పగతురబారినుండి తప్పించుకొనిపోయిన
స్త్రీలవలన బాలకులవలన రాజురునకు బ్రాప్తించిన దురవస్థవిని
స్వసంస్థానమున కెన్నడు రాక యతడక్కడనే యుండిపోయెను.
చక్రవర్తి వాచికదియే మఖాసా విచ్చెను. అతని వంశస్థులా
మఖాసా ననుభవించుచు నూరేండ్లక్రిందటివఱకు నక్కడనుండికి.
మందభాగ్యుడగు నారాజు దూరదేశముననుండుటచేత స్వలోపము
వలన గాక ధూర్తుడగు సోదరుని మోటతనమున రాజ్యమును
గోల్పోయి విదేశముల పాలయ్యెను. ఈవిధముగా జయసింగు
సరరాజ్యముల నాక్రమించుకొని యంబరు సంస్థానమును మిక్కిలి
బలపరచెను వ్యవహారములో నతడు బొత్తుగ నీతినియమములేక
వర్తించినను మొత్తముమీద నతడు వివేకముగలిగి స్వలాభము
నెఱిగి పనిచేసి రాజ్యమును వృద్ధిచేసెను. పూర్వరాజధానియగు

నంబరుపట్టణమును, క్రొత్త రాజధానియగు జయపురమును గలిపివేసెను. అతని గొప్పమందిరము లన్నియు నొక జైనువి చేత విర్మింపబడెను. శిల్పశాస్త్రాదులలో బ్రహ్మిణులగువారినందరను తురకలు హిందువులు అను భేదములేకుండా, నతడాదరించినను జైనులయందు బక్షిసాతము మోచు. ఆ కాలమునందు జ్యోతి శ్శాస్త్రమం దంతప్రజ్ఞ యున్నందున కతడు మహారాజై పుట్టక సామాన్య పండితుడై యే బీదకుటుంబములోనైన బుట్టి నిరంతరము గ్రహచారముల నెన్నుకొనుచు గాలము శాస్త్రచర్చలయందే పుచ్చినపక్షమున నంతకంటె నెక్కువకీర్తి సంపాదించియుండునని యనేకులు తలంచిరి. ఆ శాస్త్రమం దిత డేడు సంవత్సరములు కృషిచేసి నేర్చుకొనువారికి సులభమగునట్లు రెండు గణితమానముల నేర్పరచెను. అంతలో తృప్తిబొందక జయసింగు పోర్చుగలు దేశమందు గొప్ప జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త లున్నారని విని యా దేశపురాజైన యిమాన్యుయలుగారివద్దకు రాయబారులనంపి యక్కడ వ్యవహారములలోనున్న గణితమానములదెప్పించుకొనెను. అవి వచ్చినపిదప తన గణితములను వారి గణితములతో బోల్చిచూచి మన గణితములే హెచ్చుతగ్గులులేక సరిగనుండెననియు పోర్చుగలువారివి సరిగ లేవనియు జెప్పెను. వారివి సరిగ నుండకపోవుటకు గారణము తెల్లవారి నక్షత్రదర్శనయంత్రములలోనున్న లోపమేయని చెప్పెను. అతని సాధనయంత్రములు మిక్కిలి యద్భుతములైనవి. వాని సహాయమున నతడు మిక్కిలి గొప్ప సంగతులం గనిపెట్టెను. యూరపుఖండ వాసుల యంత్రములు మంచివికావని యతడభిప్రాయపడినను వారివద్ద నేర్చుకొనవలసిన విద్యలుమాత్ర మత డలక్ష్యముచేయలేదు. యూక్లిడ్డు వ్రాసిన రేఖా గణితశాస్త్రము మఱికొన్ని గణిత సిద్ధాంతములు సంస్కృతములోనికి వాని యాజ్ఞచేతనే

భాషాంతకరింపబడెను. విద్యావినోది యగుటచే నతడు కష్టపడి యెన్నో గ్రంథములజేర్చి యొక భాండాగార మేర్పరచెను. అతని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినవారిలో నొక మూర్ఖుడు పుస్తకముల యుపయోగమెఱుగక వానిని తన యిచ్చవచ్చినట్లు పంచి పెట్టెను. జయసింగు మంచి చట్టముల నేర్పరచి జనులను న్యాయముగ బరిపాలించెను. జనులవిషయమున నతడు మిక్కిలి యోగ్యుడే. తన రాజ్యమున ననేక ప్రదేశములయందు తడు బాటసారుల నిమిత్తము సత్రములు కట్టించెను. ఆ కాలమున రాజ పుత్రులు తమకుబట్టిన కూడులకు దగినసంబంధములు తేజాలకయు వచ్చిన యల్లురకు లక్షలకొలది కట్నములు పెట్టజాలకయు నాడు పిల్లలను జన్మించిననోడనే జంపించుచుండెడివారు. ఈ దురాచారము నిర్మూలించుటకు వినాహవ్యయములదగ్గించుటకు జయసింగు కొన్ని చట్టముల నేర్పరచెను. అతడు తరచుగ త్రాగెడివాడుక గలవాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు మితిమీరి త్రాగుచుండును. రాజ పుత్రుని దేహతత్వ మెక్కువ నిషాను భరింపగలది యగుటచే నతడెంతత్రాగినను నొడలెరుగకుండ దేశమును పాడుజేయక యంబరు సంస్థానమును నలుబదినాలుగేండ్లు పరిపాలించెను. ఇరుగుపొరుగు రాజులతో నెట్టి కలహములు ప్రాప్తించినను జయము జయసింగునిదే. అతని బక్కరితనము గనిపెట్టి ఢిల్లీ చక్రవర్తి వానికి శివేయియని బిరుదమిచ్చెను. ఈ శబ్దమున కర్థ మొకటి 'పాపు.' అనగా జయసింగు తక్కిన తనకాలపు రాజుల కంటె నొక పాపు ఘనుడని చక్రవర్తి యభిప్రాయము. అతని సంతతివారిప్పటికి శివేయియను బిరుదము నిలుపుకొనియున్నారు. జయసింగు తన జీవితకాలమున రెండుసారులుమాత్రమే యొకరికి జంకవలసివచ్చె. ఆ జంకు రెండుసార్లు నాడుదానికే.

జయసింగు తోబుట్టువు బూదీ సంస్థాన ప్రభువగు భూతసింగును వివాహమాడెను. ఆ ప్రభువుని కామేవలన సంతానము గలుగలేదు. ఈ కారణమున నామె మిక్కిలి చింతించుచుండెను. ఆ చింతకు దోడుగ నామె సవాతియగు ఘోవారురాజుల యాడపడుచునకు ముద్దులమూటగట్టు కొడుకులిద్దరు పుట్టిరి. దైవికమైన యీ పరాభవము సహింపలేక యామె మగడు రాజధాని విడిచి మరియొక రాజుతో యుద్ధముచేయుటకు బోయియుండగా గర్భవతియైనట్లు నటించెను. నటించి భూతసింగు వచ్చునప్పటికి జిన్ని కుమారునొకని నొడిలో బెట్టుకొని కొలదికాలము క్రిందటనే వానిం గనినట్లు దెలియజెప్పెను. బూదీప్రభువు పుత్రజననమునకు సంతసింపక యా బిడ్డడు తనకు దనభార్యకుగూడ పుట్టలేదని విశ్వయించుకొని యప్పుడేమియు ననగూడదని యూరకుండెను. ఆ దినములోనే జయసింగు తనబావను బూచుటకు బూదీపట్టణమునకు బోయెను. అప్పుడు బూదీరాజు తనభార్య చేసిన మోసమామెయెదుటనే యామెయన్నతో జెప్పెను.

జయసింగు మహాగ్రహమునొంది దాని నిజమరయుటకు సోదరి ననేక ప్రశ్నము లడుగజొచ్చెను. ఆమెయు దన పన్నుగడ యంతయు బయటకువచ్చునను భయమున వానిప్రశ్నములకుడికి సోదరుని నోటికి వచ్చినట్లుదిట్టి రాక్షసివలె మీదబడి మొలదట్టి పట్టుకొని కైజారుతో బొడువప్రయత్నించెను. అప్పుడు జయసింగు గడగడలాడి యేమియుజేయలేక యాడుదానికంటె నధముడై ప్రాణముల దక్కించుకొని యావలకు బారిపోయెను.

ఆతనికి జరిగిన రెండవ పరాభవము వాని భార్యలలో నొకతెవలన. ఆమె కోటా సంస్థాన ప్రభువుల యాడపడుచు; ఆమె పుట్టినింటివారు హారవంశజులు. ఆమె వారి యొన్నత్యము వారి యాచారవ్యవహారములు నిలుపుకొనుచు వచ్చెను. ఆమె

చిన్ననాటనుండియు మిక్కిలి పొడవు వెడల్పులు దట్టముగల
 చీరలుకట్టుట కలవాటుపడి యత్తవారింటికి వచ్చినప్పుడు సయిత
 మవియే గట్టుచు వచ్చెను. జయసింగుయొక్క తక్కిన యంతః
 పురస్త్రీలు భార్యలు ధీల్లీజనానాస్త్రీలు కట్టెడి విధము నొడలు
 గనబడెడు నన్ననిదువ్వలువలు గట్టుచుండిరి. తోడియువిద
 తెన్నిసారులు దన్నెగతాలిచేసి దెప్పినను మగదెన్నిసారులు
 నన్నదువ్వలువలు గట్టుమని ప్రేరణములు జేసినను కోటా
 ప్రభువుల యాడుపడుచు వినుపించుకొనక యెప్పటియల్లె
 ముతుకబట్టలు కట్టెను. ఒకనాడా దేవితోగూడి జయసింగుమహా
 రాజు తన యంతఃపురమున నేకాంతముగనుండి “తక్కిన
 యంతఃపురాంగనలు చీనిచీనాంబరములు గట్టుచుండ నీవీవిధంబున
 వీలుచాలులేనట్లు మోటబట్టలు గట్టెదనెల” యని యామెను
 పరిహాసము చేసెను. మగదెంత యెగతాళిచేసినను మహాపతివ్రత
 యగుటచే నామెయేమియు ననక తలవంచుకొని యుండెను.
 ఆమె మెత్తతనము గనిపెట్టి జయసింగు చేత నొకకత్తెరను
 బుచ్చుకొని నేల జిమ్ముకొనునట్లు వ్రేలాడుచున్న యామె
 కుచ్చెళ్ళను గత్తిరించెదనని లేచెను. అప్పుడాదేవి యానిన పురి
 వడుపున మహాక్రోధ పరవశయై గుఱాలున పాన్పుపీదనుండి
 యురికి ఖడ్గము చేతబట్టుకొని భయంకరాకారయై మగని నొక
 ప్రక్కకు ద్రోసివేసి యిట్లనియె. “జాగ్రత! హారవంశము
 నందు బుట్టిన యాడుపడుచు లిట్టిపరిహాసమును సహింపదు.
 మోటహాస్యములు చేయవద్దు. సతీపతులలో నొకరియం దొకరికి
 గౌరవమున్నప్పుడే సౌఖ్యము మరియాదయునుండును, ఈసారి
 యిటువంటి హాస్యము చేసిచూడు, ఖడ్గముబూని యెక్కువపని
 చేయగలన” వి అంబరురాజు కత్తెరబూని చేయుపనికంటె కోటా

ప్రభువుల యాడుపడుచు గడ్గముబాని యెక్కువపని చేయగలదని లోకమునకు వెల్లడించెను.

అమె క్రోధావేశమును జూచి రాజు భయపడిన వినయముతో నన్ను జీమింపుమని యెన్నియో బ్రతిమలాడెనుగాని యామె శాంతమునొందక హారవంశస్థు లటుమీద నెన్నడు కచ్చవాహులతో సంబంధములు జేయగూడదనియు జేసినచో మరి యాడ యెరుగని కచ్చవాహు లిట్లై భార్యల నవమానింతురనియు శాసించెను.

శివేయి జయసింగు 1743 వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. అతనితో వానిభార్యలు ముగ్గురు సహగమనముచేసి లోకాంతరము నొందిరి. అతని యనంతరమున దుర్బలులు దుర్నితపరులు దుస్వభావులు గద్దెయెక్కి జయసింగు తెచ్చిన యున్నతస్థితినుండి యంబరు రాజ్యమును మిక్కిలి యధమస్థితికి దెచ్చిరి. అందు ముఖ్యుడు జగత్సింగు, ఈ భోగపరాయణుడే కృష్ణకుమారిని వివాహమాడుటకు బ్రయత్నించినవాడు. ఈతడు జయసింగు సంపాదించిన ధనమంతయు వెచ్చబెట్టెను. జయసింగు సౌగంధగు కొలువుకూటము గట్టించి వాని స్తంభముల మీదను సరంబీమీదను వెండిరేకు లతికించెను. ఆ మందిర ప్రవేశము చేయునప్పు డతడు సూర్యునకొక గుఱ్ఱమును బలియిచ్చెను. జగత్సింగు నీతిలేక యా మందిరమందలి వెండి సంతను దీయించివేసెను. మూర్ఖుడగు నా జగత్సింగు తురక భోగముదాని నుంచుకొని జయసింగు చేర్చిన గ్రంథఖాండా గారమునందు సగముపుస్తకము లామెకిచ్చెను. దాని బంధువులు ప్రాతపుస్తకములు చేతబట్టుకొని యిల్లియిదిరిగి వానినమ్ముకొని జీవించిరి. ఈ విధముగ జయసింగు మాయోపాయముచేత సంపా

దించిన రాజ్యము వాని వారసులు మిక్కిలి తక్కువకాలము లోనే విజస్థితికి దెచ్చిరి.

హారవంశసుల కథలు

రాజస్థాన మధ్యమున నొక మెట్టనేలగలదు. దానిపేరు సకారు. రాజకాసనముం దిరస్కరించినవారు దొంగలు మొదలగువారికా భూమి చాలాకాలము శరణ్యమైయుండెను. అది మీవారు రాజాలకు లోబడి యుండెనని చెప్పుకొనుటయేగాని యల్లా యుద్ధీను చిత్తూరుకోట ముట్టడించి పాడుచేసినది మొదల మెట్ట నేల యన్యక్రాంతమే యయ్యెను. కొండకొనలమీద గొండల మొదళ్ళవద్ద నడవులనడుమ విప్పటికిని మెట్టనేలలో బాడుపడిన కోట లనేకములు మనకు గనబడుచుండును. వానింబట్టి పూర్వ మామెట్టనేలకూడా కొంతకాలము వైభవ మనుభవించినదనియు దానిరాజులు సుప్రసిద్ధులై ప్రతాపవిధులై వెలిగిరనియు గాల గతివల్ల నిట్టియవస్థ వచ్చెననియు జూచిన వారికందరకు దోచక పోదు. ఇందొక్కొక్కకోట కొక్కొక్క చిత్రకథ గలదు. ఆ మెట్టనేలలో బడమటివైపున బూర్వము బుమోదాయను నొక పట్టణముండెను. దానిరా జిరువదినాలుగు కోటల కధిపతియై యుండెను. ఇప్పుడాపురము పాడుపడియున్నది. ప్రస్తుతస్థితిని బట్టి కోటయొక్క మొదటి ప్రాకారమును రెండవ ప్రాకార మును మూడు దేవాలయములు నొక కొలువుకూటమును జూచు వారానవాలుపట్టి స్థలనిర్దేశము జేయవచ్చును. ఆ కోటక్రింద నొక రాతిగుట్టమీద హారవంశస్థుల కులదేవత విగ్రహమున్నది. దాని యాకారము భయంకరమై మిక్కిలి పెద్దదిగనున్నది.

బుమోదాగ్రామము పదునాలుగవ శతాబ్ది ప్రారంభమున నొక హారవంశస్థునిచే గట్టబడెను. హారవంశస్థులు చోహణ

వంశములో జేరినవారే. చోహణ వంశస్థులు పేరెన్నికగన్న ముప్పదియారురాజు పుత్ర కుటుంబములలో జేరినవారు. హార వంశస్థులుగూడ మగటిమికి బ్రసిద్ధికెక్కిరి. ధైర్యమునందు బుద్ధి కుశలతయందు రాజభక్తియందు సాహసమునందు హారవంశస్థులకు సమాను లెవ్వరులేరని చెప్పవచ్చును. వేయేల : రాజ పుత్రులలోనున్న సారమంతయు హారవంశమై పుట్టెనని కొంద రనుకొనిరి. అందుబుట్టిన యాడుపడుచులు సయితము పౌరుషం బునకు మెప్పువడసిరి. ఇంత యెందుకు? రాజపుత్ర కుటుంబము లలో నెక్కడైనను సరే పూర్వము సాహసముగల యాడుది యుండిన నామె హారవంశస్థుల యాడుపడుచేయని గ్రహింప వలయును.

మొట్టమొదట బుమోడా కట్టి యేలినరాజు పండ్లెండుగురు కొడుకులు తండ్రియై యంత్యకాలమున రాజ్యసంరక్షణము నేయుమని వారిని నియోగించి చనిపోయె. ఆ కొడుకులలో నొకడగు రావుదేవు సతారుదేశమునకు ప్రభువై చాకచక్యము చేతను మగటిమిచేతను విరుగుపొరుగువారికి భయంకరుడై యుండెను. అతనికిర్తి ఢిల్లీనగరమువరకు వ్యాపింప ఢిల్లీ చక్రవర్తి మీవారును బాడుచేసినను దనకు పక్కలో బల్లెమట్లు మరియొక సంస్థానము బయలుదేరెనని విని యోర్వలేక వానిం జెరుపదలచి యారాజును ఢిల్లీకి రమ్మని సబహుమానముగ విలిచెను. ఢిల్లీకి బోయినచో బ్రాణములతో మరల నింటికి వచ్చుట యరిదియని యొరింగియు నతడు చక్రవర్తి దర్శనము నకు బోయెను. పోవునప్పుడు తనకొడుకునకు రాజ్యమప్పగించి తక్కిన చుట్టములనెల్ల నతడు తనవెంట గొనిపోయెను.

రావుదేవునివద్ద మిక్కిలి యక్కజమగు గుఱ్ఱమొకటి యుండెను. అట్టిది చక్రవర్తి వద్దనైనలేదు. దానితండ్రి మీవారు

రాణావద్ద నుండిన గుఱ్ఱము తల్లి సతారుమొట్టలో బుట్టినదే. ఆ గుఱ్ఱమొక మాత్రపుచేరును దెక్కతడిగాకుండ చాటగలదట. అట్టిగుఱ్ఱమును వెంటబెట్టుకొని రావుదేవు ఢిల్లీకి బోవ చక్రవర్తి చూచినతోడనే దానిని తనకిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి వేడి కొన్నను బెదిరించినను రావుదేవుడు గుఱ్ఱము నియ్యడయ్యెను. అందుచేత జక్రవర్తి తన పిలుపువలన దనయింటి కతిథియై వచ్చిన యా రాజశిఖామణిని జంపింపదలచెను. రావుదేవుడిసంగతి నెట్లో జాడకట్టి తనతోవచ్చిన బంధువులను రహస్యముగ నొక్క రొక్కరుగ స్వ దేశమునకు బంపి తానొక్కడు మాత్రము మిగిలి యుండెను.

ఒకనాడు చక్రవర్తి యొకమేడమీద గూర్చుండియుండ నొక శూరుడు సర్వాయుధములు చాల్చి గుఱ్ఱమెక్కి సవారుదేయు చుండెను. అతడు రావుదేవుడే. అతడు గుఱ్ఱమెక్కి పోవుచు మేడమీదనున్న చక్రవర్తి వంక దిరిగి “అయ్యా ! నాకిదేనెలవు. మీకు మాకు నిక సంబంధములేదు. రాజపుత్రుల నడుగగూడని కోరికలు మూడున్నవి. మొదటిది కత్తి. రెండవది భార్య. మూడవది గుఱ్ఱ” మని యెలుగెత్తి చెప్పి వెడలిపోయెను. అతనిగుఱ్ఱము తరటు చేసినతోడనే వాయువేగ మనోవేగములం బరుగెత్తి క్షణములో దృష్టిపథము నతిక్రమించెను. చక్రవర్తి మహాకుపితుడై వానిం దరిమి పట్టితెమ్మని ఢిల్లీలోనున్న మంచి పారసీక హయముల నెక్కించి గొప్ప సరదారులనంపెను. కాన వానిం గలిసికొన నెవరితరము :

అట్లు ఢిల్లీవిడిచి రావుదేవుడు స్వదేశమువచ్చి బుమోడా పట్టణము చేరునప్పటికి వానికుమారుడు యద్ధసన్నాహముమీదనే యుండెను. అతనినట్లు జాగ్రత్తగా నుండుమని రావుదేవుడు తాను గంగానదీతీరమునకు బోయి యిప్పుడు బూందీసగరమున్న

ప్రదేశముల దిరుగులాడజొచ్చెను. అప్పుడాదేశమందలి జనులందరు చండశాసనుడగు నొక బందిపోటుదొంగ బారిపడి నిద్రాహారములు లేక బాధపడుచుండిరి. ఆ దొంగ పేరు రామగంగడు. వాడు రామఘరు గ్రామమున గట్టి కోట గట్టుకొని యప్పుడప్పుడు ద్రోవుడుచేయుటకు జుట్టుప్రక్కల గ్రామములపై బడుచుండును. రెండుమాసముల కొకసారి పున్నమనాటిరాత్రి రామగంగడు దండువెడలి తనకీయవలసిన కప్పము నొక సంచిలో బోసి యాయని గ్రామస్థులను జిత్రవధలుజేసెను. రావుదేవుడీ దారుణ కథలు విని యా దొంగ నేయు దుండగములకు రోసి వాని దండింపదలచి ముందునెల దొంగల తేడు వచ్చినప్పుడు కప్ప మీయవలదని గ్రామస్థుల కుపదేశము చేసెను.

రామగంగడును బున్నమినా దెప్పటియట్ల నిర్భయముగ గత్తి నొరలోవేసికొని ప్రజలు కప్పము దెచ్చి యందింతు రనుకొని గ్రామములకు బోయెను. కాని కప్పమురాదయ్యెను. అప్పుడు వాడు మహా కోపమున మండిపడుచు నెడుటనున్న జనులజూచి “యెవడురా : నాయెడుట నిలుచువాడ”ని కఠినముగ బలికెను. “నేనురా” యని ఖడ్గపాణియై రావుదేవుడు వానియెడుట నిలిచెను. అప్పుడిరువురకు నద్భుతమగు ద్వంద్వయుద్ధము జరిగెను. గంభీరాకారమందు ధైర్యమరీదు వాలొండొరులకు దీసిపోవరైరి. రావుదేవునకు విజయలక్ష్మివంటి గుఱ్ఱముండిన రామగంగనికిగూడ దానికి దీసిపోవని గుఱ్ఱమేయుండెను. వాని గుఱ్ఱముకూడ తన యజమానుని బలుమారుపద్రవములనుండి తప్పించి మహోపకారము చేసెను. కొంతయుద్ధమగునప్పటికి గంగడు మిక్కిలి యలసి తనకు బరాజయమే యగునని నిశ్చయించి గుఱ్ఱమెక్కి పరుగెత్తసాగెను. రావుదేవుడు తన గుఱ్ఱమెక్కి దొంగ వెంట నంటి తరుమజొచ్చెను. దొంగయు దూరుపుకొండలలోనున్న

రామమూర్తి గ్రామముదెస పారిపోయి చంబలునదీతీరముననున్న గుట్టలపై కెక్కెను. అప్పుడు రావుదేవుడు “హా! అవ్వ! నదియున్నది. వీడిక నెందు టోగలదు. నాచేజిక్కినా”డని సంతసించుచు వానిదగ్గరకు వచ్చునప్పటికి గంగడు మహాసాహసమున కొండకొనమీదనుండి గుట్టముమీద నున్నపాళమున గుఱలున క్రింది ప్రవాహమునం దుమికెను. అదిచూచి రావుదేవుడు తనచేత వచ్చుటకంటె శత్రువు గంగలో దిగి వచ్చుట మంచిదని భావించి యట్లు దుమికెననుకొని తాను గుట్టముమీద నెక్కి కొండకొనను నిలిచి పడినవాని గతి యేమయ్యెనో యని చూచుచుండెను. అంత నొక గడియలో వానికి మహాశ్చర్య మగునట్లు రామగంగడు చావలేదు సరిగదా! చెక్కుచెదరక గుట్ట మెక్కి యవ్వలయొడ్డున చేరెను. చేరుటయు రావుదేవుడు మహాద్భుతము మహానందమునొంది “వహ్వా రాజపుత్రుడా, నీ పేరెవ్వర”ని యడిగెను. “నాపేరు రామగంగడు. కాని నీపేరెవ్వర”ని యొడలు దుడుచుకొనుచు నతడు బదులుచెప్పెను.

“నాపేరు రావుదేవుడు. ఇకమీద మనమిద్దరము వైరము మాని మిత్రులమగుదము; ఈ నదియే మనయిరువుర దేశములకు సరిహద్దుగూడ” యని హారవంశస్థుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇట్లు రావుదేవుడు రామగంగనికి మొదట పరిచితుడై పిదప మిత్రుడయ్యెను. అది మొదలు రామగంగడు వాని దొంగల గుంపులు దేశములు దోచుటమానిరి. రావుదేవుడు బూందీయను పట్టణమును గట్టి యది తనకు ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమేలెను.

అతని కుమారుడు బుమోడా పట్టణము చాలకాల మేలి మృతినొంద వానికొడుకు రావుదేవుని మనుమడునైన యాలూ హారుడు సింహాసనమెక్కెను. వానివిగూర్చి యనేక చిత్రకథలు గలవు. రాజపుత్రు లందరివలె యతడును శౌర్యనిధియు

గాంభీర్యనిదియు నయ్యెను. అతని నోటనుండి యేదియైన మాట వచ్చెనా మరి తిరుగుటలేదు. ఎంత బహుమాన మిచ్చినను సరే. ప్రాణభయము వచ్చిననుసరే యత డన్నమాట దాటియెరుగడు. ఒకనా డతడు వేటనుండి మరలి వచ్చుచుండ నొకచారణుడు (స్తోత్రపాఠకుడు) వాని కగపడి దీవించెను. చారణు డాశీర్య దించినప్పుడు రాజపుత్రుడేదైన తక్షణము వాని కిచ్చుట యాచార మగుటచే నేమి గావలయునని యాలాహరుడు వాని నడిగెను. ఆలాహరుడు తలపాగమాత్ర మడుగవద్దనియు దానికిబదులు కోరిన నగలుగాని మాన్యములుగాని ధనముగాని యిచ్చెద ననియు మిక్కిలి బ్రతిమాలినను చారణు డందు కొప్పుకొన డయ్యె. ఎట్టకేల కాలాహరుడు దాని నిచ్చుటలేదని పలుక చారణుడు వానిని శపింతునని బెదరించెను. ఆలాహరుడు సహజముగ నతిదైర్యశాలియయ్యు శాపమునకు భయపడి తల పాగ వానికిచ్చెను. అది తనతల బెట్టుకొని యాచారణు డరిగెను.

అనంతరమా యాలాహరు డొకనాడు బుమోడాపట్టణ మున గొలువు దీర్చియుండ వినయముతో నొకమనుష్యుడు వాని వద్దకువచ్చి నిలిచెను. అతడు వెనుకటి చారణుడే. అతడు ప్రయాణముచేత నలసి పైబట్ట జారుచుండ వెనుకటి రాజిచ్చిన తలపాగ చంకబెట్టుకొని మారువారురాజును నిందించుచు రాజున కెదుట నిలిచి యిట్లనియె. “నాడు నేను దేవరవారి తలపాగ దీసికొని నెలవు పుచ్చుకొని మారువారు రాజధానియగు మాండూరునకు బోయి కొలువుకూటముంజేరి నా తలమీదనున్న పాగాను కుడిచేతితోదీసి పట్టుకొని యెడమచేతితో నా మారువారు రాజునకు సలాముచేసితిని. అట్లు తలపాగ తీయుటకు నెడమచేత సలాముచేయుటకు గారణమేమని యతడు నన్నడుగ నేనిట్లంటి. “ఇది యాలాహరుని తలపాగ, ఆ రాజుపాగ మరియొకనికి

వంగి నమస్కరింపదు " స్వామీ ! యవుడేమిచెప్పుదు ? నాపలుకులువిని యారాజు బిట్టలుకతో నా చేతనున్నపాగ తనకాలితో దన్ని కొలువునుండి నన్ను వెడలనడిపించెను. నేనును దేవరవారి కది విన్నవించుటకు రోజుచువచ్చితిని. వానిమీద మీరు తప్పక కసిదీర్చు కొనవలయును."

ఆ పలుకులువిని యాలూహరుడు చారణుని శ్లాఘింపక " నేను నీకు గావలసినన్ని గోవులు, నగలు నిచ్చెదనని యెంత బ్రతిమాలినను వినక మోటపట్టుపట్టి మా తలపాగ పట్టుకొని పోయి దానితో కయ్యము దెచ్చితివి ! ఈ గుడ్డపీలిక నిమిత్తమిప్పుడు నేను వానితో యుద్ధమునకు బోవుదునా ? " యని వానిం జీవాట్లుపెట్టి యవ్వలకంపెను. పంపినను వాని మనస్సులో మాత్ర మాపరాధవము రవులుచునే యుండెను. అందుచేత నతడు తనచేతి క్రిందనున్న యైదువందల రాజపుత్రులను సత్వరమ బిలిపించి వారి యాలోచన మడుగ వారేకగ్రీవముగ నిట్లనిరి. " మారువారురాజున కొకమారు బుద్ధి చెప్పవలయును. బుద్ధిచెప్పుటకు బోవుచున్న మనము మరల బ్రతికిరాకపోవుదుము గాక " యని వారు రాజుం బురికొల్పి సాధారణముగా యుద్ధమునకు బోవునపుడు చేయు ఘోర ప్రమాణములుచేసి గృహములకు జని యాలుబిడ్డలవద్ద కడసారి నెలపు పుచ్చుకొని కొండకొటదిగి యమ్మవారి విగ్రహము ప్రక్కనుండి నడిచి మారువారునకు దండువెడలిరి. ఆ దినమున వారితో బయలుదేరని మగవాడు కోటలో నొక్కడేయుండెను. అత డాలూహరుని యన్నకొడుకు బాలుడు. వానింగూడ తీసికొనిపోయిన తన సంశయము నాశన మగునను భయమున నాలూహరుడు వాని నేడుప్రాకారముల మధ్యనున్న యొకగదిలో దాచెను.

అలాహారుడు చండకాసను డగుటచే జరిగిన పరాభవము నకు బ్రతిక్రియనేయక మానదని మారువారు రాణాతో గొందరు ముందుగ జెప్పిరిగాని యతడదినమ్మక యలక్ష్మీము చేసి “ ఏమీ ! ఒక చిన్న జమీందారుడు నావంటి మహారాజు మీద చండెత్తగలడా? ఎత్తనిమ్మతని నే నడుగులుపెట్టిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెద ” నని బీరములు బలికెను. కొంతకాలముజరుగ నొకనాడారాజు నిద్రించుచుండగ నర్హరాత్రిమున గొప్ప చప్పుడువిని యతడు లేచెను. ఆ చప్పుడు రణభేరుల మ్రోతతోను యుద్ధములలో నూరు కొమ్మును నాదముతోను గలసి విసబడెను. అది విని యతడు కోపముతో “ యెవడుగా ! మండూరు కోటగుమ్మమువద్ద నింతధ్వనినేయ సాహసించినా ” డని యడుగ “ బుమోడా ప్రభువువగు నాలా హారుడు స్వామి ” యని యెవడో ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అలాహారుడు వానిమూకలు గుఱ్ఱపువర్తకుల వేసములు పెసికొని నందడినేయక పట్టణముజొచ్చి వెనుక తలపాగకు జరిగిన పరాభవమునకు బగ వడ్డీతో దీర్చుకొనుటకు గ్రామము నెత్తురు పరదలు జేయుటకు నిశ్చయించుకొని వచ్చిరి. మారువారు రాజుగూడ తానును రాజపుత్రుడే యగుట దగినట్లు బ్రవర్తించెను. శత్రునైనికులు త్రొక్కిన భూములన్నియు బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెదనంటివి. యిప్పుడిచ్చెదవా ? యని తల్లి మారు వారురాజుం దెప్పెను. వానినైనికులు బెబ్బులులట్లు బగతురపై నెప్పుడు నడుచుమానుని తొందరపడుచుండిరి. శత్రువులగు సోరవంశస్తులు యుద్ధమునకు రారమ్మని పిలుచుచుండిరి. అవి యన్నియు జూచియు మారువారురాజు తన కెక్కువ బలమున్నందుకు బొగుషవంతులగు నందరి హోరవంశజుల నొక్క నారి చంపుట ముంచికొదని తలంచి శత్రువుల నైనికుల

నైదువందలతో బోరుటకు దన నైవికుల నైదువందలమంది నేర్పరచెను. ఆయాలోచనము దాగున్నదని యాలూపారు డొప్పుకొనెను. వీరప్రతివీరు లొకవైపుమందు జేరిరి. నయ నోత్సవముగ దాని జూడుటకు వేసవేలు జనులు చుట్టుమూగిరి, ఉభయపక్షముల వీరులు యుద్ధసన్నద్ధులై యుండిరి. అప్పుడు దూరపు ప్రయాణమున నరిసిన యొక గుఱ్ఱపురౌతు వానినడుమ నిలిచెను. అంతరాయములేని పయనము నేనుటకే గుఱ్ఱము నురుగులు గ్రక్కుచు డొక్క రెగదవేయి తొచ్చెను రౌతు చూడ మిక్కిలి బాలుడు. అటు జారౌతు కొందెమిట్టలుచూచి మారువారురాజు కడకుబోయి యుద్ధమునకు మొట్టమొదట హార వంశస్థులపక్షమున దానువచ్చుట కంగీకరింపుమని వానిం బ్రార్థించెను. మారువారు జనులు వీరెవ్వడని తలచిరి- అలూపారుడు వంశ నాశనమగునను భయమున నేగుప్రాకారముల గదిలో బెట్టి తాళమువేసి దాచిన గుఱ్ఱవాడికడే. అలూపారుడు మొదట మాటలాడలేనంత విశ్లేష్టుడై యెట్లుకేలను భృతిదెచ్చుకొని బాలుంజూచి. “ఓమూర్త చూగుర్నినయనంబన్న ! హారవంశము నకు మొలకయైనలేకుండ జేయుటకు నచ్చితివా ?” యని కోపముతో నడుగ నాటాలుడు “నేకదీయిన లేకపోవుగాక ; ఆపదసమయమున మీరక్కరకు రానప్పుడు నేల్రాడిరిని బ్రయోజనమే” మని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆ కుమారుడు నిర్భయముగ యుద్ధమున కుమ్మబుడగుట జూచి స్వనైవికులు వానికి దేవీప్రసాదము కలిగెనని అలందిరి. అది నిక్కమేయట, ఎట్లన, నాడుదానిం దాచిపెట్లు పినతండ్రి తన్నేడుప్రాకారముల నడుమగదిలో పెట్టి తాళమువేసి యుద్ధము నకు రానియనండుకా బాలుడు మహాభిమానవశుడై కోపముచేత నొడలెరుంగక లోలోపల నెంతయు మరుగుచుండ గొంత

నేపటికి తలుపుగడియలు విడిపోయెనట, తలుపులు తమయంతట నవియే తెరువబడెనట. ఒక్కక్షణములో భవానిమాత ప్రత్యక్షమై వానికన్నుల యెదుట నిలిచెనట, నిలిచి బాలుంజూచి “వత్సా! నీ హృదయతాపము నేనెరిగి జ్ఞానినొంది వచ్చితిని. ఈ యాయుధము నీవు పుచ్చుకొని యుద్ధమునకుఁబోయి విజయుడవై నీవంశమునకు బ్రతిష్ఠ తె” మ్మని యామె పలికెనట.

ఆ బాలుని యుత్సాహముజూచి వానితో బోరుసల్పుటకు మారువారురాజ్యపక్షమునుండి పోరాటములలో నారితేరిన యొక మహా యోధు సిద్ధమైనిలిచి మొదట దెబ్బ తన్ను గొట్టుమని బాలునిం బురికొల్పెను. కాని యా బాలుడు పెద్దలయందతి గౌరవము గలవాడగుటచే “మీరే మొదటిదెబ్బ కొట్టు”దని సగౌరవముగ బలికి యెంతనేసటి కామేటితోడు యుద్ధము మొదలుపెట్టక పోవుటచే విసికి తానే మొదలుపెట్టదలచి ఖడ్గము బూని యొక్కవేటునేయ నా మహాయోధు రెండు తునకరై నేలబడియె. అనంతర మా బాలుని మారువారిలో చేరుగన్న మేటిమగ లందరు రోసంబునందాకి మొదటివాడు పోయినగతికే పోయిరి. ఆ కుమారుని నిరంకుశ వీరవిహారముజూచి వారిపక్షము వారందరు “దేవి వాని ననుగ్రహించి మేనుపిమిరి దుర్జయునిగా జేసినప్పుడు వాని యెట్టియెదుట నెవడు నిలువనోచ్చ” నని యొందొరులతో జెప్పుకొనిరి. అట్లు కొంతసేపు విజృంభించి యెదుటబడిన వీరుల నందర దన కరకుకత్తి కెరచేసి శ్రాంతుడై యా బాలకుడు మరియొక మహావీరునిచేత మెడమీద దారుణముగు దెబ్బతిని మృతినొందెను.

దేవీప్రసాదముగాంచిన యతడు మృతినొందుటకు గారణ మిది. ఆ దేవి కృపారస నిష్యందములగు తన హస్తములతో వానిమేను నమిరి నిమిరినభాగమెల్ల వజ్రకరీరముజేసి మెడమీద

జేయివేయమరచెనట. అదికారణముగ రాజపుత్రుడు శత్రునిహతు డయ్యె. ఉత్తమోత్తముడగు నా రాజపుత్రుని క్రొన్నెత్తురులజూచి హారవంశస్థులు గోషాయత్తుచిత్తులై శత్రువుల కుత్తుకలు గోయ నుంకించిరిగాని మారువారుగాజు తల్లిదేశము నెత్తురువరదలగు నను భయమున కొడుకుంటిలిచి యా పోరాటము మానిపింపదలచి యిట్లనియె. “ ఇట్టి మహావీరవంశము నిష్కారణముగ నాశనము కాగూడదు. తలపాగకు జరిగిన యచమానమునకు దగినట్లు కసి దీర్చుకొనుట యయినది. మన యాడుపిల్లలలో నొకతె నాలూ హారునకిచ్చి పెండ్లిచేయుదము ఇప్పుడు పోయిన బాలుని వెలితి కనబడకుండ నామెచలన వీరసంతతి కలుగగలదు.”

రాజమాత పలుకుల కందరు సంతసించి యిట్లుచేయుమనిరి. మారువారుగాజు తక్షణమ తనకూతు నాలూహారునకిచ్చి వివాహము చేసెను. అతడు వధూసమేతుడై బుమోడాకు బోయెను. వారిరువు రకు బెద్దలు తలంచినట్లు గుమారు డుదయింపలేదు. కాని యొక కూతురుదయించెను. అలూహారుకు అనకు పుత్రసంతానము లేకున్నను గూతువలననైన వీరరసావతావరులగు దౌహిత్రులు గలిగి వంశమునకు బ్రతిష్ఠాకారులు గావచ్చునని తలంచి యుక్త వయస్సు వచ్చినతోడనే యా బాలికకు పరుని పెదకి పెండ్లి చేయ నిశ్చయించి యా వివాహమునకు యిష్టదేవతయగు దేవిని రమ్మని స్వయముగ నాలయమునకుబోయి పిలిచెను.

అంతట వివాహ ముహూర్తము సమీపింప సంతయు సిద్ధ మయ్యె. రాజబంధుగు లందరు సమావేశమైరి. ఆ శుభకార్యము నందు గడుపునిండ కూడుదొరకునని పుద్దెడాసతో బిచ్చగాండ్లు వందలకొలది సభాభవన సమీపమున నిలిచియుండిరి. ఆ వచ్చిన నిరుపేదలలో నొక ముసలియవ్వయుండెను. ఆమె మొగము ముడుతలువాడెను. తల ముగ్గుబుట్టవలె నెరసెను. ఆ యవ్వ

దట్టముగ మూగిన జనుల నొత్తిగించుకొని కొంచెము ముందుకు బోయి “నా కాలాహరునితో మాటలాడవలసిన పనియున్నది. కావున వానిం బిలుపుమని ద్వారపాలకునితో జెప్పెను. వాడును దానిని బరిహాసముజేయుచు నీకు రాజుగారితో మాటలాడవలసిన పనియున్నదా ? ఓసీ ! ఆవకతవకముండా ! చాలుచాలు, నీపాటి కవతలకు బొమ్ము. రాజుగారికి నీతో మాటలాడుటకంటె నెక్కువ యవసరపుబినులు లేవనుకొంటివా ? నీ మాటలు చాలించి ముసలి కంపు కొట్టకుండ దూరముగబొమ్మని కసరికొట్టెను. “అయ్యో ! అతడేవచ్చి స్వయముగ నన్ను బిలిచినాడయ్యా : ” యని యా ముదుసలి మరల యెలుగెత్తి పలికెను. ద్వారపాలు రామెను దరి జేరనీయక తరిమిరి.

ఆ యవ్వ ద్వారపాలురు తన్ను దరుముచుండ గిరుక్కు మనకుండ నావలకుబోయి యాలాహరుడు స్వయముగా దన నిలయమునకుబోయి వివాహమునకు రమ్మని పిలిచినప్పుడావివాహమున నావాహనము వినరనములేకుండ ద్వారపాలకులచేత గెంటించినందుకు గోపోద్దీపితయై వానిని శపించి యంతర్ధానము నొందెను. అదిమొదలాలామె యెవ్వరికిం గనబడలేదు. ఆవచ్చిన ముదుసలి యవ్వయే యాలాహరుని యిలనేల్పగు దేవి. ఆమె యిచ్చిన శాపవశమున నాలాహరుడు స్వల్పకాలములోనే లోకాంతరగతుడయ్యెనట.

అతడు మృతినొందినను వావివంశస్థులశౌర్యము వానితో నంత మొందక తరువాతకూడ నప్పుడప్పుడు బ్రకటితమయ్యెను. ఈ హరివంశస్థులకు బర్వతద్వార సంరక్షకులని యొక బిరుదు నామము గలదు. అలాహరుడు పోయిన కొంతకాలమునకు గోమానుసింగను నొక హరివంశస్థుడు పర్వతద్వారసంరక్షకుడుగ నుండెను. అతడు ద్వార సంరక్షకుడుగనున్న పర్యంతము మాళవ

సంస్థానమునకు కోటాసంస్థానమునకు నడుమ హారవంశస్థుల దేశమునకు దక్షిణముగ నుండెను. పర్వత ద్వారసంరక్షకుడగు గోమానుసింగు మహావీరుడైన కోటాసంస్థాన ప్రభువునకు లోబడియుండెను. గోమానుసింగు తన ప్రభువునెడల భక్తిశ్రద్ధలు గలిగి తనపని నిర్వహించుచున్నను మచ్చరముచేత నెవ్వరో దురాత్ములు వానిమీద ప్రభువుతో గొండెములు చెప్పిరి. ఆ కొండెములు విని యజమానుడగు కోటాసంస్థాన ప్రభువు గోమానుసింగును బిలిపించి వానియుద్యోగము నధికారము ధనము భూములు మొదలగు సర్వస్వము నూడదీసికొని దేశమునుండి వెడలినదచెను. ధనము నధికారము బోయినందుకు గోమాను సింగు మిక్కిలి విచారింపలేదుగాని తన వంశస్థుల కందరకు జీరకాలమునుండి జరుగుచున్న పర్వతద్వార రక్షకత్వము దీసివేసి నందుకు మిక్కిలి చింతించి పోవుటకు బయలుదేరి కొంతదూర మరుగ మార్గమధ్యమున దనమీద ప్రభువుతో గొండెములుచెప్పిన దురాత్ముడు పల్లకినెక్కి కొంతపరివారము వెంటరా బెద్దకాగడాలు వేయించుకొని తీవితో బోవుచుండగ జూచెను. చూచి కోపము పట్టజాలక కాగడావాని నేలగూల్చి పల్లకిలోనున్న యామను ఘృని దన యీటెతో బొడిచి పరివారము చెల్లాచెదరుగజేసి కొంతవరకు సంతుష్టుడై గోమానుసింగు తిన్నగా తన నివాస స్థలమునకుబోయి పరివారమును జేరదీసికొని కోటాప్రభువు తన కితరద్రోహమేదియు జేయుటకు వీలులేకుండునట్లు తక్షణమే మీవారు రాణావద్దకుబోయి వాని శరణుజొచ్చెను.

ఆ రాణా వానియందు దయాళువై పోషణమునిమిత్తము వానికొక చిన్నసంస్థానమునిచ్చి యాదరించెను. గోమానుసింగు తనదుఃఖమునుమరచి కొంతకాల మతనియండనుండెను. అటు లుండ సంబరు సంస్థాన ప్రభువు కోటా సంస్థాన ప్రభువుమీద

దండువిడిసి ముఖ్యపట్టణమును ముట్టడించుచున్నాడని మీవారులో నొకవార్త బయలుదేరెను. ఆ వార్త విసినతోడనే గోమానుసింగు పూర్వసంబంధమును జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని పూర్వవైరమును దక్షిణమే మరచి తన పూర్వయజమానుడగు కోటాప్రభువునకు సహాయముజేయ నిశ్చయించుకొని మీవారు రాణావద్ద నెలపు పుచ్చుకొని కొంత పరివారమునుజేర్చి రాత్రియనక పగలనక నిరంతర వ్రయాణములు చేసి యతికష్టముమీద కోటాపట్టణ సామీప్యమునకుజేరెను. అంతకుమునుపే యంబరురాజు నై నికులు కోటాపట్టణమును నలుదేశల జుట్టుమట్టి పోతుటిగయైన జొరబడుటకు వీలులేనట్లు కాచియుండిరి. కావున నితరులకు గనబడకుండ గోమానుసింగు కోటాపట్టణము బ్రవేశించుటకు వీలులేక బహిరంగముగానే బోవలయునని నిశ్చయించుకొని తనరణభేరి వేయించి నిర్భయముగ స్వనైన్యము దీసికొని యంబరురాజు నైన్యమధ్యమునుండి యారాజు గుడారమున కెదుటనుండి బోవ సాగెను. అంబరురాజుది చూచి “యెవడురా నాకు వినబడునట్లు రణభేరి వేయించుకొని నా యెదుటనుండి బోవ సాహసించినవా” డని యడిగెను.

అపలుకులకు గోమానుసింగే యిట్లుత్తరము చెప్పెను. “ఎవడా! గోమానుసింగు కోటాప్రభువునకు సహాయము చేయుటకు మీవారునుండి వచ్చుచున్నాడు.” ఆ మాట విని యంబరురాజు “ఏమీ! గోమానుసింగా! అతడే నిజముగ వచ్చినపక్షమున నానిని నావద్దకు గొనితెండు, అతడు మున్నొక సారి చేత నే యాయుధమును ధరింపక పెద్దపులిని జంపెనని మా తండ్రి చిన్ననాట నాకు జెప్పుచువచ్చెను. ఆ మహావీరు నొక్కసారి కన్నులార జూడవలయునని యున్నది. తీసికొనిరం” డని నేవకుల కాజ్ఞాపించెను, నేవకులు గోమానుసింగును దమ

ప్రభువువద్దకు రమ్మనియడుగ నతడొక్కడు పోవుట కిష్టములేక పరివార సమేతుడై యంబరురా జెదుటకు బోయెను. ఆరాజు గోమానుసింగును సగౌరవముగ నాదరించి కోటాప్రభువునకు సహాయము జేయవలదనియు దనపక్షమున నిలుపవలసినదనియు వాని బలువిధముల బ్రార్థించి తనపక్షమున నున్నయెడల జాల ధనమిచ్చెదనని వాగ్దానముజేసి మరియు నిట్లనియె. “కోటా ప్రభువు నిన్ను మున్నొకసారి పరాభవించెను. నిన్నంత యవ మానము పాలుచేసిన ప్రభువునకు నీ వెదురుతిరిగినచో నందు తప్పేమియులేదు. అదియునుగాక పట్టణము నాకు లోబడక తప్పదు. అది యెరిగియెరిగి యేలనీవు మృతినొంద సాహసించె దవు? ఈ తమలపాకుల చుట్ట నమలునంత నేపటిలో కోటా పట్టణము నాచేతబడును. చూడు నాదెబ్బ” ఆ రాజుపలుకులు చెవులంబడుటయు గోమానుసింగు మహాకుపితుడై కనులెఱ్ఱజేసి “ఇరువదివేలమంది హారవంశస్థుల నెత్తురులు ప్రవహింపకుండ నీవు కోటాపట్టణము పట్టుకొనలేవు. నీ లంచములు నాకక్కర లేదు, ఇదిగో సలాము పోయివచ్చెద” నని చివాయన లేచి పోయెను.

అంబరు రాజుకూడ మిక్కిలి సరసుడగుటచే దనయధీన ములో నున్నను వాని నప్పదేమియుననక గోమానుసింగును దననైనయ మధ్యమునుండి కోటాప్రభువువద్దకు బోవనిచ్చెను. గోమానుసింగు వానివద్దనుండి తిన్నగవచ్చి కోటాపట్టణము ప్రక్కను బారుచున్న నది బావలియొడ్డున నిలిచి “సర్వతద్వార సంరక్షకులము. నావకావలయును పంపుడు పంపు” డని కేకలు వేసెను. కోటాప్రభువు తనకోటలో గూర్చుండి యా కేకలువిని యెవరో వారిని దెమ్మని నావ పంపెను. అదియెక్కి యేడుబాటి గోమానుసింగు ప్రభువు నన్నిదిజేరి నమస్కరించి నిలిచెను.

అప్రభువే మున్ను తనచేత నవమానింపబడి ధన మపహరింపబడి దేశభ్రష్టుడై యుండియు వెనుకటి పగలుమరచి మరల దనకుసాయము చేయవచ్చిన యాయున్నత చిత్తునిజూప లజ్జయు నానందసంప్రదమము దోప తెల్లబోయి చూచి కౌగలించుకొనెను. వెనుక తానుచేసిన యపరాధములు క్షమింప మనుటగాని క్షమింపమని కోరుటగాని యపుడుచేసిన సాయము నకు జాలనేపు కొనియాడుటగాని కోటాప్రభువునకు వ్యవధిలేక పోయెను. వీలయిన, వారిరువురు మాటలాడుటకు మొదలుపెట్టిన తోడనే పగతుర ఫిరంగులతో కోటగోడ బగులగొట్టుజొచ్చినారని వర్తమానములు వచ్చెను. అదివిని గోమానునింగు మాటలు కట్టిపెట్టి ప్రభువునకు గడపటి సలాముచేసి తన పరివారమును వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకు జొరబడెను. చొరబడి కంఠమున ప్రాణమున్నంతనేపు శత్రువులు కోట గోడవద్దకు రాకుండ నాతడు తరిమెను. ఎట్లకేలకు పగతురసంఖ్య యత్యధికమగుటచే నాతడు చేయునదిలేక తనబలగముతో మరణమొంది కీర్తిశేషుడయ్యెను.

హారవంశస్థుల యప్రతిహత ప్రతాపము పైకధలనుండి తెలిసికొనవచ్చును. వీరు తక్కిన రాజపుత్రులవలెనే మహాభిమానధనులై యశోవిశాలురై ప్రసిద్ధికెక్కిరి.

పతివ్రతా శాపము

ఒకనాడు మీనారురాణాయొక్క పరివారకులు చెరువులో నీరు తోడివేయుచుండ జూపరకు మహాశ్చర్యముగ నాలుగు చేతులున్న విగ్రహమొకటి యందులో దొరికెను. వేరొకటి ముందుకు సాగియుండెను. నాలుగవది యిట్టివిధముగ నున్నదని చెప్పుటకు వీలులేనట్లుగ నుండెను. రాణా యా విగ్రహమును జూచి తన

యాస్థానమందలి విద్వాంసులను కవిత్వముజెప్పు చారణులను బిలువనంపి యాబొమ్మ మూడుచేతులు మూడువిధములుగ నుండుటకు గారణమేమని యడిగెను. కాని వాని ప్రశ్నమున కెవరు దగిన యుత్తర మీయలేకపోయిరి. అంతట రాణా మిక్కిలికోపించి సమయమునకు దగిన యుత్తరము చెప్పలేక చారణు లెందుకని వారిని దేశమునుండి వెడలగొట్టెను.

అంత గొంతకాలమున కొకనాడు దేశాంతరమునుండి యొక క్రొత్తచారణుడు వచ్చి యా బొమ్మ లట్లుండుటకు గారణము తనకు దెలియునని జనులతో జెప్పెను. రాణా వానిసంగతి విని దగ్గరకు రావించి యా విగ్రహ వృత్తాంతము చెప్పుమన నత డిట్లనియె. “పైని స్వర్గాధిపతియగు నింద్రుడొక్కడే యున్నాడని తెలియజేయుట కొకచేయి యెత్తియున్నది. అడుగున మహా నరకలోక మున్నదనియు దానికొక నాయకు డున్నాడనియు దెలుపుట కొకచేయి క్రిందికి జూపియున్నది. ఆ స్వర్గ నరకలోక ములకు నడుమ భూలోకమందు సత్పురుషుడు మీవారు రాణా యొక్కడే యున్నాడని మూడవచేయి చూపుచున్నది ” ఆ చారణుడు చెప్పిన యుత్తరము నతుహేకముగ మన్నదని రాజు కొలువులోనివారందరనిరి. రాణాయు వానినోట జక్కెరపోసి వానికి దగిన పారితోషిక మీయదలచెను. కాని యత డెవరివలన బహుమానము బడయుటలేదనిచెప్పి దానిని స్వీకరింపక యది వరకు దేశమునుండి వెడలగొట్టిన చారణులను వెండియు రప్పించి సన్మానింపవలయునని కోరెను. రాణా వానికోరిక ప్రకారము వారినెల్లర రావించి యాదరించెను. ఈ చారణుడును మీవారు నందె కాపురముండి రాణా పెద్దకొడుకున కనగా యువరాజునకు నాప్తమిత్రుడై యుండెను.

ఆ యువరాజుకొకనాడు షికారువోయి మరల మందిరమున కరుగుచుండ వావికంటి కొక వృద్ధ బ్రాహ్మణుం డగపడెను. వాని మొగము కడుదీనముగ నుండెను. చేతిలో నొక కొబ్బరికాయ యుండెను. రాజపుత్రులు వివాహవిషయములు ఘోటలాడబోవు నప్పుడు సాధారణముగ కొబ్బరికాయదీసికొనిపోవుట యాచారము. యువరాజు విప్రుని బిలిచి “అయ్యా! నీకేమి కావలయు? నీ మొగమిట్లు చిన్నబోయినదే”మని యడిగెను. వానికి బ్రాహ్మణు డిట్లనియె, “నేను బూందీనుండి వచ్చుచున్నాను. హరివంశస్థుడైన యా సంస్థానాధిపతి లాలాజీ తన కూతును మీవారు రాణా కీయదలంచి నన్ను బంపె. కాని రాణాహరికి లాలాజీ కూతును వివాహమాడుట కిష్టములేదు. కావున నేలవచ్చితినా! యని సిగ్గుపడి తలవంచుకొని పోవుచున్నాను”

అప్పులుకులు విని యువరాజు జాలినొంది యిట్లనియె, “నా తండ్రి వేరొక భార్యను స్వీకరింప నిష్టపడలేదుగావున నేనే మీ రాజపుత్రకను వివాహమాడెదను. అట్టిశూరున కిట్టి పరాభవము జరిగినదని నాకు విచారముగనున్నది. కాబట్టి సత్వరమేపోయి మీవారు రాజపుత్రుడు నీ కుమార్తెను బాణిగ్రహణము జేసికొని తీసికొనిపోవునని మీ రాజులో విన్నవింపుము” లాలాజీ యా యువరాజు పంపిన సందేశము విని తద్దయు సంతసించి బుమోడ కోటలో వివాహముచేయ నిశ్చయించి దానికిగావలసిన సంభారము లన్నియు దెప్పించి పెద్దప్రయత్నము చేసెను. సుముహూర్తము నాటికి యువరాజు ప్రియమిత్రుడగు చారణుని దీసికొని మహా సన్నాహముతో దరలివెళ్లెను. అప్పుడెల్లవారు మహానంద భరితులై యుండిరి. లాలాజీ తన కంతవారితోడ వియ్యమంద గలిగెనని వచ్చిన చారణులకు గవీశ్వరులకు ననేక బహూమానము లిచ్చెను. ఆ సమయమున బెండ్లికొడుకు స్నేహితుడగు చారణు

నకు గూడ మంచిబహుమానము లీయదలంచి యొకసంచియు నర్పించెను. చారణుడు మొట్టమొదట బహుమానములు తాను స్వీకరింపనని కొంచెము బెట్టుచేసి విలువ యతిశయముగ నుండుటచే నెట్టకేలకు బరిగ్రహించెను. అంతట వివాహమారంభమయ్యెను. వధూవరుల పాణిగ్రహణ సమయము సమీపించెను. అప్పుడు పెండ్లికుమారుని మిత్రుడగు చారణుడు చచ్చెచచ్చెనని యొక ఘోరవార్త రాజబంధువుల చెవులంబడెను. ఆ చారణు నెవ్వరు జంపలేదు. ఎవ్వరివద్దనుండి బహుమానములు గ్రహింపనని మొదట విజ్ఞప్తి కక్కురితిచేత నెట్టకేలకు లాలాజీవద్దనుండి బహుమానము స్వీకరించినందుకు దనలో దాను సిగ్గుపడి యా చారణుడు పొడుచుకొని చచ్చిపోయెను. పెండ్లికొడుకు మిత్రుని మంజువార్తవిని యెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లికూతురు చేయి వదలి పాణిగ్రహణము ముగియకుండగనే మిత్రుని జంపినవారి మీద బగదీర్చుకొనుట కావలకుపోయెను. అనంతరము మిత్రమీరిన కళవళము పుట్టెను. తనమిత్రు నెవరో చంపినారనుకొని పెండ్లికొడుకు వారింజూపుమని కేకలువేయసాగెను. పెండ్లికూతురువారు చారణుని చావుమాట దలపక పెండ్లికొడుకు దమకన్య పాణిగ్రహణము ముగియకుండ లేచిపోయి తమ్మును దమ కులమును మిక్కిలి యవమానపరచినాడని యా యగౌరవము భరింపలేక రోషావేశ పరవశులైరి. ఎట్టకేలకు హారవంశస్థులు పెండ్లికొడుకును వాని చుట్టములను బుమోడాకోటలోనుండి యావలకు గెంటిరి.

అంత గొంతకాలమునకు మీవారు రాజు కొడుకు కొంత నేనం గూర్చుకొని బుమోడాకోట ముట్టడించెను. కాని యాకోట దుర్గమమై దుర్భేద్యమై యుండుటచే మీవారు యువరాజు పట్టుకొనలేక యేమిచేయదగునని యోచింపుచుండ నంతలో వసంత

కాలము వచ్చెను. వసంతకాలము రాగానే రాజపుత్రులు ముందుగ నొక యడవిపందింజంపి గొరికి బలియాయవలయునని యొక పూర్వాచారము గలదు. ఆయాచార ప్రకారము హార వంశస్థులు వసంతమున బుమోడాకోట విడిచి యడవిపందివేటకై వనములం దిరుగుచుండ మీవారు యువరాజు సేనాసమేతుడై యాకస్మికముగ వారిపయింబడియెను. అప్పుడు సంకులయుద్ధ మయ్యె. ఇరుతెగలవారు పరుదివియక పోరిరి. యుద్ధము ముగిసినపిదప నిరుతెగలవారు స్వనైన్యములు జూచుకొనగా నుభయసేనాపతులు చచ్చినట్లు తెలిసెను. అనగా లాలాజీయును మీవారు యువరాజును మృతినొందిరి. అనంతరము బుమోడా కోటలో రెండు చితులు పేర్చబడియెను. అందొకదానిమీద లాలాజీభార్య భర్త శిరస్సు నొడిలో బెట్టుకొని కూర్చుండెను. రెండవదానిమీద వివాహము గాకమునుపే విధవయైన లాలాజీ కూతురు సహగమనము చేయదలచి కూర్చుండెను. రెండు చితులకు నగ్ని దరికొలుపబడినప్పుడు కోటలోనున్న పరివార మంతయు గ్రొత్త పెండ్లికూతురువద్ద నెలవువుచ్చుకొని యామె యేమనునో వినగోరియుండ సంతలో నాబాల యిట్లనియె. “బూందీ ప్రభువులు మీవారు ప్రభువులు వసంతకాలమున బందివేటలో నెన్నడు గలిసికొనవద్దు, కలిసికొందురా మరణము తప్పక సిద్ధించును.” అప్పులుకులుసలికి యాబాలిక యగ్ని కాహుతియయ్యెను. .

అనంతరము స్వల్పకాలములోనే యామెపలికిన పలుకుల ఫలమగుపడెను. మీవారుతానా వెనుక మహమ్మదీయులు దండెత్తి పాడుచేసిన తన రాజ్యమును మరల జక్కజేసికొనదలచి మున్ను దనకు గప్పము కట్టినట్టి రాజులందర మరల లోబడియుండుదని చెప్పి బూందీప్రభువునకుగూడ నట్టి వర్తమానమంపెను. బూందీ

ప్రభువు లోబడియుండుటలేదని చెప్పి యంతతో బోక రక్త వస్త్రములు దాల్చిన యొడువందల నైనికుల వెంటబెట్టుకొని సరిహద్దులో నేమరిపాటున మన్న మీవారు రాణా నైనికులపై బడి వారిని దుత్తునియలుగ నరకెను. మీవారురాణా తన ప్రాణము దక్కించుకొనుటయే మిక్కిలి కష్టమయ్యెను. ఏమృత రాణా కోపావేశమున బరవశుడై బూందీపట్టణము పట్టుకొనువరకు నన్నము దినుటలేదని యొట్టుపెట్టుకొనెను. ప్రతిన నెరవేర్చుటకై రాణా సేనలంగూర్చుకొని తన రాజధాని కలువదిమైళ్ల దూరమున నున్న బూందీపట్టణమునకుబోయెను. కాని యా కోట దుర్భేద్యముగ నుండుటచే గోట స్వాధీనమగులోపల రాణా యాకలిచే జచ్చిపోవచ్చునని భయపడి సేనాపతులు పట్టినపట్టు విడువమని రాణాను బ్రార్థించిరి. కాని యతడుదేసిన ప్రతిన నెరవేరవలయు ననియే. అంతట మంత్రిసామంతులు రాజునకు బ్రాణభయము వాటిల్లునని యొచించి రాణాతో నిట్లనిరి, “ చిత్తూరులో మనమొక మట్టికోటగట్టి దానికి బూందీ యని పేరుపెట్టి యా కోటను ముట్టడించి పట్టుకొందము. నిజమైన బూందీకోటను బట్టుకొనజాల తున్నను మనమా క్రొత్త బూందీకోటనైన బట్టుకొని ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకొన్నవారమగుదుము ” అనిరి. రాణాకు గడువులో నాకలి హెచ్చినకొలది పంతము తగ్గగా మంత్రులు జెప్పిన యాలోచన మంగీకరించెను. వెంటనే చిత్తూరులో నొక మట్టికోట బయలుదేరెను. దానికి వారు బూందీయని పేరుబెట్టిరి. ఆ కోట ముగిసినతోడనే రాణా సేనాసమేతుడై దానిని ముట్టడించెను. కాని లోపల నెవరునులేరని వారు తలంచుచుండగా జిత్రముగా వారిమీద తుపాకిగుండ్లవర్షము గురిసెను. దాని కారణ మిది. బూందీ ప్రభువుల బంధువుడు హారవంశస్థుడగు నొక రాజపుత్రుడు చాలకాలమునుండి మీవారు రాణా కొలువులో నుండెను. అతడు

రేడివేటకు బోయి తిరిగి చిత్తూరు వచ్చుచు నేనాసమేతుడగు రాణాను నూతనమగు మట్టికోటనుజూచి యది యేమని యచటి వారి నడిగి రాణా ప్రతివ చెల్లించుకొనుచున్నాడని విని తన జన్మస్థానమగు బూందీకోటకు బేరునకైన నట్టియవమానము గలుగగూడదని తన పరివారమును దీసికొని మీవారు రాణాను దాకెను. అప్పుడు సందడికయ్యమయ్యెను. హారవంశస్థుడు వాని పరిచారకులు తుపాకులతోను ఖడ్గములతోను ఘోరయుద్ధముచేసి విజమయిన బూందీపట్టణము ముట్టడిలో నెంతపని జేయుదురో నీ యబద్ధపు ముట్టడిలోగూడ నెంతపనిచేసి కోట గుమ్మమువద్ద ప్రాణములు విడిచిరి. హారవంశస్థుల యభిమానమును రాణా చక్కగా గుర్తెరిగి యటుపిమ్మట వారితో నెన్నడు గలహమునకు డీకొనడయ్యె. అది మొదలు రెండువంశములు మైత్రిగలిగి యుండెను. తరువాత వారుభయులు సంబంధ బాంధవ్యములు చేసికొని చాలకాలము సుఖించి పతివ్రతా శాసమును సంపూర్ణముగ మరచియుండిరి.

రత్తుడు మీవారురాణా యైయుండగా బూందీ ప్రభువు లతో సంబంధము మరింత దృఢమయ్యెను. ఎట్లనగా నప్పటి బూందీప్రభువగు సురాజమల్లుని తోబుట్టువగు సుజాభాయని రాణా వివాహము చేసికొనెను. రాణా చెల్లెలను సురాజమల్లు పెండ్లియాడెను.

సురాజమల్లునియొక్క తండ్రి బలమునకు ధైర్యమునకు సాహసమునకు జాల బ్రసిద్ధికెక్కినవాడయ్యె నల్లమందు మద్దతు మితిమీరి పుచ్చుకొనువాడు. సురాజమల్లు బలధైర్యసాహస ములయందేగాక మద్దతుతోగూడ నవ్వముగ దండ్రుంటోలి యుండెను. సురాజమల్లు మద్దతు పుచ్చుకొనవలయునని కోరిక

పుట్టినప్పుడు సమయముగాని స్థలముగాని విచారింపక దానిం బుచ్చుకొని మత్తిలి నిద్రపోవును ఒకనాడతడు రాణాను జూడ బోయి మద్దతువేసి రాణాయొక్క దర్బారులోనే తివాసిమీద ననేకరాజుల సమక్షమున నిద్రపోయెను. అప్పుడొక రాజపుత్ర స్రుభువు గుఱ్ఱునట్టి నిద్రించియున్న సురాజమల్లుతో బరిహాస మాదదలచి తనదురదృష్టము తక్కినవారి దురదృష్టముగలిసి ప్రేరేపింప నొకగడ్డిపోవ బుచ్చుకొని వాని చెవిలోద్రిప్పి చక్కిలిగింత గలిగించెను. కొలువులోని రాజులు దానింజూచి నపుడుతైన నెకమలేనంతలో సురాజమల్లు నిద్రమేల్కొని మద్దతుచేత నయనంబులు జేవురుముద్దలట్లు మెరయుచుండ దెబ్బ తిన్న బెబ్బులివలె హుంకరించి కత్తింబుని యా రాజపుత్రుని శిరస్సు కొప్పరిపుచ్చివలె నెగరగొట్టెను. కూర్చున్నరాజులు నిశ్చేష్టులైరి. రాజారిరాజయిన తనకొలువులో దనయెట్టయెదుట ననేకరాజులు దన్ను గొల్చుసమయమున దనకన్న నన్నివిధ ముల దక్కువవాడగు బూందీరాజు నిద్రపోవుచు నాదుండ గము చాలక తనపరివారముతో నొకనిని చంపుటయుజూచి రాణా బూందీరాజుమీద మిక్కిలి కోపము వహించెను. చంప బడిన యా రాజపుత్రుని కుమారుడు రాణావద్దజేరి సమయమయి నప్పుడెల్ల సమీధలువేసి యా కోపాగ్నిని బ్రజ్వలిల్లజేయు చుండెను. అంతకుముందు సురాజమల్లు మొగమోటములేక వానియెంచక రాణాకు బెండ్లిచేయదలచిన యొకకన్య నెత్తుకొని పోయి వివాహమాడెను. అందుచేతగూడ రాణాకు వానియెడ జిరద్వేషముండెను. అనియన్నియు మనస్సులో బనిచేయుటచే నతడు చిత్తస్థిమితములేక సురాజమల్లు తరుచుగా తన రాజ ధానికివచ్చుట చెల్లెలను జూచుటకుగాక యేదో కుట్రనన్ని తన కొంపదీయుటకే పచ్చుచున్నాడని యనుమానించి యెల్లు వాని

నావలకు బంపనగునాయని యోచింపుచుండెను. రాణాభార్య యగు సుజాభాయి శౌర్యముగల యంగన. తక్కిన రాజపుత్ర స్త్రీలవలెనే నామెయు నత్తవారింటి కీర్తికంటె పుట్టినయింటివారి కీర్తి నెక్కుడుగ విస్తరింపజేయ దలంచుచుండును.

ఆదేవి యొకనాడు మగనికి, సోదరుడగు సురాజమల్లునకు విందు జేయదలచి వంట స్వహస్తముతోజేసి వారిద్దరిని రావించి పసిడిపళ్ళెరములలో వడ్డించి తాను వింజామరముతో విసరుచు బ్రక్కను నిలిచియుండెను. సురాజమల్లు మిక్కిలి యీకలిగివియుండుటచే వండిన పదార్థములు తమకముతో భజించెను. రాణా యాకలిలేకయో కోపముచేతనో తిన్నగ తినడయ్యె. సుజాభాయి మగడు తనవంటకము నట్లగౌరవించి నందుకు మనస్సులో నొచ్చుకొని పళ్ళెరములు దీసికొనిపోవు నపుడు “బూందీరాజు పులివలె నారగించినాడు. రాణాగారు చిన్నపిల్లడట్లు మెతుకులతో నాడుకొన్నారు.” అని పరిహాసించె.

ఆ పలుకులు రాణా చెవులకు శూలములట్లు నాటినందున తన మరదిమీద పగదీర్చుకొన నిశ్చయించి యది సమయము కాదని వానితో నెప్పటియట్ల మాటలాడుచు “రాబోవు వసంత కాలము మన మీరుపురముకలసి బూందీ యడవులలో బందివేట నల్పుద” మనిచెప్పి బహుమానములిచ్చి వానిని స్వదేశమునకు బంపెను. సురాజమల్లు బావగారి మాటలకు మిక్కిలి సంతసించి స్వనగరమునబోయెను. అంతట వసంతకాలము ప్రాప్తింప బూందీరాజు వేటవెడలి చంబల్ నదీతీరమునందలి యడవులలో విహరించుచుండెను. మీవారు రాణాయును వేటకొర కాప్రదేశ మునకేబోయి మరదిం గలసికొనెను. ఇరువుర పరివారముతో నున్న రాజపుత్రశూరులు వేటకు దమతమ తావులయందు నిలిచి మిక్కిలి విలాసముతోనుండిరి. బావమరదులిద్దరు సరససల్లా

పములతో గొంత ప్రొద్దుగడపి వేటకు సమకట్టిరి. ముఖ్య స్థానములలో రాణాయు బూదీప్రభువు నొకరితరువాత నొకరు విలిచి పండికై యెదురు చూచుచుండిరి. రాణా సమీపముగ వాని దాదికుమారుడు సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రుని కుమారుడు జెరియొకప్రక్క నుండిరి. సురాజమల్లు మిక్కిలి జాగరూకుడై యేనిమిషమున నడవిపంది కత్తులవంటి కోరలతో వెడలివచ్చి యేవనిమీదబడి చంపునోయని రెప్పవల్చక వదలక చూచుచుండెను. అంతలో రివ్వుమని ధ్వనితో నొకబాణము సురాజమల్లు వైపునకువచ్చెను. ఆధ్వనివిని యతడు మెడత్రిప్పి వెనుకకుచూచి యా బాణము రాణావద్దనుండి వచ్చుటజూచి యేదోమృగముమీద వేయగా నది గురితప్పి తనవంక వచ్చెనే కాని యుద్దేశించి వేయలేదనుకొని యా బాణమును తనకత్తితో రెండుముక్కలుచేసి యపాయమును దప్పించుకొని యట్టిపొర పాటు రాకుండ జాగ్రత్తగనుండుమని రాణాతో జెప్పుటకు రెండడుగులుపెట్టెను. అంతలో రాణాయొక్క దాదికొడుకు మరియొకయమ్ము వింటచొడిగి సురాజమల్లుపై విడిచెను. బూదీప్రభువు దానిందప్పించుకొని విస్మితుడై జూచుచుండ నంతలో రాణా యేమరిపాటున గుభాలునవచ్చి వానిపయింబడి కత్తితో నొక్కపోటు పొడిచెను. సురాజమల్లుని పరిచారకులు దూరముననుండుటచేతను దగ్గరనున్నను శ్రీవలె రక్షణకై సహాయమడుగుట వానికిష్టము లేకుండుటచేతనో నతడు క్రింద పడియు గేతలువేయక గాయమునకు దనకాలువను గట్టిగజుట్టి రక్తమురాకుండ యాపెను. పోటు పొడిచినతోడనే ఏరికిబంబగు రాణా దనమరది వచ్చిపోయెననుకొని తిరిగి చూడక యచ్చోటు విడచి పారిపోయెను. “నీవెంతవేగముగ బరుగెత్తినను నీ ప్రాణముదక్కదు. నీకును మీవారునకును ఋణముదీరినది”

యని గాయముచేత బాధపడుచు నేలబడియున్న సురాజమల్లు కంఠమెత్తి కేకవేసెను. సురాజమల్లుచే జంపబడిన రాజపుత్రుని కొడుకు రాణానుజూచి “సగముసగముగా జేసినపనివలన లాభముండదు. చేసినపని పూర్తిగాజేయు” మని యుపదేశము చేసెను. ఈ యుభయుల పలుకులచే రాణా రోసముదెచ్చుకొని శత్రువుల గడతేర్చుటకు మరలబోయెను. సురాజమల్లు రాణాను బాహువగుటచే వానిచేతులు తక్కిన రాజపుత్రుల హస్తముల కన్న పొడవుగనుండెను. అమాటమరచి రాణా వానిం జంపుటకు సమీపమునకుబోగా నేలబడియున్న బూందీరాజు మెల్ల మెల్లగ నోపిక దెచ్చుకొని చేతులుసాచి గుఱ్ఱముమీదనున్న రాణా కాళ్ళు పట్టుకొని క్రిందికిబడ లాగెను.

అంతట నేలబడిన యా యిరువురు కూరులు నొకరినొకరు దొరకకుండ గ్రిందమీదబడి కొంతసేపవస్థపడ నెట్టికేలకు దృఢ బలకాలుడగు సురాజమల్లుడు పగతు నడుగున బడవైచి మోకాలు వానిపైబెట్టి తన కైజారుతీని వాని కుచ్చిత హృదయము పైకి వెడలినచ్చునట్లు పొడిచి లాగెను. రాణా కిక్కురుమనకుండ ప్రాణములువదలెను. సురాజమల్లుడును వెనుకటి గాయముచే నీరసపడి మృతినొందెను. వారిబంట్లు వారివారిదేశములకుబోయి యజమానుల దుర్మరణముల నంతఃపురస్త్రీలకు దెలిపిరి. అనార్త సురాజమల్లుని తల్లివిని యిండుకయైన వగవక కంటితడిపెట్టక వార్త దెచ్చినవారితో నిట్లనియె. “నా పుత్రుడు చనిపోయినాడు నరే; పగవాని జంపకుండ దానొక్కడే చచ్చినాడా? నిశ్చయముగ నా చనుబాలు ద్రావినవా డొంటిగ బరలోకమున కెన్నడు బోడుగదా!” ఆ సమయమున నామెమనస్సున గర్వము దుఃఖము నొకదానిసొకటి మించి పైకి వెడలవలయునని యత్నింప నెట్టి కేలకు గర్వమేవెడలెను. ఆ ముసలియవ్వ గర్వముతో విజృం

ధించియున్న యా సమయమున జిరకాలముక్రిందట శుష్కించిన
మామె పయోధరిములు సంతోషమున మరల నుబ్బెననియు
ఁబ్బినతోడనే రెండు పాంచుక్కలు నేలబడెననియు బడినతోడనే
నేలతాపటముచేసిన రాతిపలకలు నానితాకున బగిలెననియు బెద్ద
రిప్పటికి జెప్పుకొందురు. నుజాబాయి తర్తమరణము విని యది
మంతయు మున్ను తానుజేసిన పరిహాసఫలమేయని తెలిసి
మగనితో సహగమనముచేసెను. అవిధముగానే రాణాచెల్లెలు
రర్తయగు సురాజమల్లుతోగలిసి చితిపై బవ్వళించి మేను
నొరంగెను. ఈవిధముగ మరియొకసారి వసంతకాలపువేట
సత్ప్రతా శాపప్రకారము ముగినెను

అనంతరము గొంతకాలము రెండు దేశములు నెమ్మదిగ
ఁబుండెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దముయొక్క యంతమందు
మీవారు సింహాసనముమీద గర్వి పొగడుటోతు నైన యరసీయను
సతడు గూర్చుండెను. బూందీ రాజ్యమున కజితుడను నెతడు
ప్రభువుగనుండెను. అరసీరాజ్యమునకు వారసుడగు సోదర
పుత్రుని జంపి సింహాసనమెక్కినందున బ్రజలు వానిపై నిష్టము
రీనివారై యుండిరి బూందీ ప్రభువగు నజితునకు చిన్న కనముదే
కండ్రియగు నొమీడాప్రభువు రాజ్యమప్పగించి తానొక్కడకో
పోయెను. మీవారు ప్రభువులకు బూందీప్రభువులకు బూర్వము
ఁబుండియు సరిహద్దుల కలహములుండెను. ఆ ప్రదేశములో
వికేటాయను నొక చిన్న గ్రామముకలదు. ఆ యూదు రడు చిన్న
సల్లె. సారములేని పుల్లమామిడికాయలుదప్ప సక్కడ మఱి
మేమియు బండమి యా యూరెవ్వరికి లాభకారికాదు.
ఆ యూరిలో గొందరు బందెపోటువాండ్లు గలరు. ఆ దొంగలు
బూందీ సంస్థానముపై బడి యూళ్ళుదోచి ప్రజలను బాధించుటచే
బూందీరాజు తానాగ్రామమునకు హక్కువదలుకొని యా దోపుడు

కాండ యాగడములు నివారించుటకై యా గ్రామసమీపమున నొక నేన నిలిపెను. కొండెములు చెప్పి జీవించు మహానుభావులు కొందరు రాణాకడకుబోయి బూందీప్రభువు తమరాజ్యము నాక్రమించుకొనుచున్నాడని నేరములుచెప్పిరి. రాణా యదివిని నిజమరయక ఖిలేటా గ్రామమువద్దనుండి నేనల దీసికొనిపోమ్మని బూందీప్రభువున కాజ్ఞాపించెను. అంతట నిరుదెగల పెద్దలు కలహములు ముదిరిపోవునని భయపడి రాణాకు బూందీరాజునకు సమావేశముచేసిరి. ఆ కలహములో బూందీరాజు రాణాయొక్క తీవిని గౌరవమును జూచి సంతసించెను. అజితుని ప్రతాప దైర్యములజూచి రాణామెచ్చెను. ఈ మెప్పువలన గలిగినలాభమే మన ఖిలేటాగ్రామమునుగూర్చి వివాదపడగూడదనివారు కృతనిశ్చయులై మైత్రిమెరయ బూందీయడవులలో వసంతకాలపు వేట కలసి సలుపునట్లొడంబడి తమ పట్టణములకుబోయిరి. బూందీ సంస్థానమున నున్న యడవులలో నందతగుట్టలని కొన్ని చిన్నకొండలుగలవు. అక్కడ వేటాడుటకు గావలసిన జంతువులన్నియు ననగా బెబ్బలి మొదలగు క్రూరజంతువులు జింక మొదలగు సాధుజంతువులు లభించును. అందుచేత రాణా యాళపడి నందతగుట్టలలో వెనుక రెండుమూడుసారులు తమకులము వారికి బ్రాణహాని కలిగినదన్నమాటమరచి తిరిగి యా యడవులలోనే యా గుట్టలలోనే వేటాడుటకు నొప్పుకొనెను. వసంతకాలము రాగానే వారిరువురు వేటకు సన్నాహము నేయునప్పుడు పెద్దలు వారిని రావించిరి. వెనుకటి బూందీప్రభువగు నొమీడా రాజ్యము విడిచి విరాగియై తీర్థయాత్రలు చేయుచు తన కుమారుని వసంత మృగయాక్రీడమాట విని పతిప్రతాపము వానికి జ్ఞప్తికిదెచ్చి వేటవద్దని వర్తమానమంపెను. కాని యజితుడు నవ్వి యంత మాత్రమునకు భయపడి వేట మాననని చెప్పెను. అక్కడ

రాణాభార్య యజితునిభార్య సోదరి యగుటచేత వేట తోడియల్లర కిద్దరకు నపాయము దెచ్చునని చెప్పి మానుమని బ్రతిమాలెను. కాని రాణా యామాట సరకుచేయడయ్యె.

రాణాతో మీవారులోనున్న మంత్రిసామంతు లందరు వేట జూడవచ్చిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రాణాకు రావునకు నొకచోట విందుచేసెను. ప్రభువులిద్దరు శిమతిను పరివారము లతో వచ్చి విందు లారగించిరి. అంతవరకంతయు నెమ్మదిగనే జరిగెను. భోజనాంతరమున బూందీరాజు మరునాడు వేటలో గురి సరిగ నుండుటకు బెందలకడ నిద్రింప దన గుడారమునకు బోయెను. పోయి నిద్రించుచుండ నర్థరాత్రమున నతని గుడార మునకు నొక క్రొత్తపురుషుడు పోయి వానిని మేలుకొలిపెను. అతడు మీవారు రాణాగారి ప్రధానమంత్రియే. ఆర్థరాత్రమున వచ్చి యేల నిద్ర మేలుకొలుపవలసినని బూందీప్రభువడుగ నాతడిట్లనియె. "స్వామీ : ఇది నాతప్పుగాదు. మా రాణిగారు వెనుకటి సంతిమాటలు మరచి బికేటా గ్రామమువద్దనుండి తక్షణమే మీ నేనల దీసికొనిపోయి యావలకు బోవలసినదని మీతో చెప్పుమనినారు. మిమ్ము నోట నుచ్చరించరాని బండ బూతులు దిట్టినారు" అపలుకులు విని యజితుడు మిక్కిలి యక్కజపడి చూడసాగెను అందలి యదార్థమేమన రాణా నిజముగ యజితునివద్ద కట్టి రాయబారమంపలేదు. రాణాయొక్క పరిపాలనము క్రూరముగ నుండుటచే నది భరింపలేక యేదో కలహముపెట్టి యుద్ధములో గడతేర్చినపక్షమున దాము నుభింప వచ్చునని మంత్రిసామంతులు యోచించి యా బూటకములు వలుకుమని ప్రధానమంత్రిని బూందీప్రభువు కడకంపిరి ఆ మాయవాక్యములు పలికి మంత్రి తన సంకల్పము కొనసాగునని సంతసించి తన విలయమునకుబోయెను. మరునాటి యుదయమున

నిద్దరు ప్రభువులు వేటలో గలిసికొనిరి. బూందీరాజు తనయెడ
రాణా కావించిన వెనుకటి ద్రోహముల నప్పటిద్రోహముల దలచి
చంబల్ నదియొడ్డున వానిం బలిపెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొని
సమయము దొరకఁగో మనోదైర్యము లేకగో వేటలోనే జంపక
యూఁచుకొందెను. దినాంతరమందు వేట ముగిసిన పిదప రాణా
యజితుఁడై బలిచి మందహాసముతో మాటలాడి మరునాటి యుదయ
మున మరల కలిసికొనవలయునని చెప్పిపంపెను. అజితుడు
సరేయని కొన్నియడుగులు నడచి మరల వెనుకకుబోయి మరల
సందేహించి నడయాడజొచ్చెను. అజితునకు దనమాటలయర్థము
దెలియలేదేమోయని రాణా విస్పష్టముగా జెప్పదలచి " మీరింక
వెళ్ళవచ్చును. రేపుదయము గలసికొంద"మని సలికెను. మంచి
దని యజితుడు మరలిపోయెను. పోయినట్లేపోయి యజితుడు
చివలైన వెనుకకు పిరిగి యరిసీమీదబడి యీటెతో వానిని వాని
యొక్కిన గుఱ్ఱము దూసివెళ్లనట్లు బొడిచెను. క్రూరుడగు నజితుడు
రాణాను దుదమిట్టింపదలచి మరల ఖడ్గమునైత మరణము
నొందుచున్న రాణా " ధీ! యేమిపనిజేసితివివయ్యా " యని
పలికెను. రాణాయొక్క మంత్రసామంతులు సేనాపతులు మహా
భయావిష్టులై సూర్యబింబధ్వజమును బట్టుకొని బూందీప్రభువు
జోలికిబోక తిరిగి జూడక చెల్లాచెదలై పరుగెత్తిరి. శిబిరము
నిర్జనమయ్యెను. రాణా మృతినొందెను. కాని కళేబరము గాచు
వారుగాని జూచువారుగాని లేరైరి. అతడుదయమున వేటాడి
తరిమిన క్రూరనర్త్యములే వాని శరీరము భక్షింప వచ్చెను. రాణా
తనవెంటదెచ్చిన పరివారమంతిలో విశ్వానముగల దొక్క
యాడుదియుండెను. అమె వానిభార్యకాదు. అదియొక ఉంపుడు
కత్తె. ఉంపుడుకత్తె యయినను బతివ్రత. అమె పారిపోవక
రాణా యున్నకడకుబోయి కొందరి సేవకులం బిలిచి మహా

రాజును దహనము చేయుటకొక చితియైన బేర్పుడని బ్రాహ్మింప వారియ్యకొని యొక చెట్టుక్రింద చితిపేర్చి శవమును దానిపై బెట్టిరి. ఆకాంతి యంతట నా చితిపై నెక్కి శవము నొడిలో బెట్టుకొని నలుదెసలు నగ్ని దరికొల్పుమని నేవకుల, కాజ్ఞాపించి నిప్పంటుకొన్నతోడనే యిట్లని పలికెను. “ఓ విశాల వృక్షమా! నే పలికెను పలుకులువిని విన్నట్లు సంజ్ఞనేదైన జేయుము. ఈ దినమున శత్రువుడు పూర్వవిరోధ కారణమున జంపెనేని వాడు నిర్దోషియై సుఖించుగాక! అట్లుగాక ద్రోహబుద్ధితో నిష్కారణముగ జంపెనేని యాహంతకుడు రెండునెలలు దిరుగకుండ రోకమద్భుత మొందునట్లు దారుణమరణము నొందుగాక!” అవదనము లామె నోటనుండి వెడలినతోడనే చెట్టునుండి యొక పెద్దకొమ్మ విరిగివడెను. అయింతి తన మాటలకు వృక్షము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనని సంతసించి రాజా ప్రక్కను బండుకొని యగ్నిలో మ్రగ్గెను ఇదిజరిగిన రెండు నెలలకే యజితనకు దారుణమగు కుష్ఠవ్యాధి ప్రవేశించెను. ప్రతిదినము వాని యొముకలనుండి కుళ్లుమాంసము ముక్కలు ముక్కలుగ దెగిపడుచు వచ్చెనట. అదిప్రవేశించిన యల్ప కాలములోనే యతడు మృతినొందెను. అయిన ప్రభువులిద్దరు నడవి గలిసిపోవ మీనారు గద్దెమీదను బూందీగద్దెమీదను బాలకులిరువు రెక్కిరి. ఎక్కినదిమొదలు రెండుసంస్థానములకు కష్టములు పరంపరలుగ వచ్చెనట. ఈ విధముగ మూడవమారు సతివ్రతాశాపము పలించెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

కలియుగలో నీవిధముగ స్త్రీలు శాపము లిచ్చుటయు నిచ్చినట్లు సరిగా జరుగుటయు మందునాయని కొందరకు సందియము తోచవచ్చును. ఆ సందియము మే మీ క్రిందివిధ ముగ నివారించగలము. శాపమిచ్చి సంతమాత్రమున నట్టిశాపము

తగిలి యెవ్వరుజావరు. శపించినమాట మాత్రము నిజమై యుండవచ్చును. ఏలయన దుఃఖపరవశత్వముచేత మనఃక్షోభము నొందినవారు సాధారణముగ “మాయుసురు వారికి దగులక పోదునుమీ ? వారి వంశనాశనము కాగలదునుమీ ?” యని తరుచుగ దిట్టించుదురు. దైవవశమున దిట్టిన కొన్నినాళ్ళకే యపకారముచేసిన మనుష్యుడు మృతినొందుట సంభవించెనా శాపము తగిలియే యతడు మృతినొందినాడని లోకులనక మానరు ఈపతివ్రతా శాపము నట్టిదే. పాణిగ్రహణ మహోత్సవమైనను ముగియకమునుపే తననిమిత్త మేర్పడిన వరుడు మృతినొందిన కారణమున మహాదుఃఖ విహ్వలయై యారాజ సృతిక విసుగున నట్లు దిట్టియుండవచ్చును. ఆనంతరము రెండు తెగలవారికిగల మనస్పర్థలచేత విరుపక్షములనున్న వీరు లొండొరుల జంపుకొనిరి. చుట్టము లామె మాటయందు నమ్మిక గలిగి యామె శాపముచేతనే యాచావులు సంభవించెనని తలంచిరి. అంతియేగాని వేడినీళ్ళచేత నీళ్ళుకాలుటయు మాటల వలన మరణములు సంభవించుటయు లోకవిరుద్ధము. ఆశీర్వాద నముల కాయువు వృద్ధియై శాపమువలన జావులు సంభవించిన యెడల లోక మీవిధముగా నుండదు.

జసల్మీరు రాజుల కథలు

జసల్మీరు సంస్థానము మారువారున కుత్తరమున నున్నది. ఇదియొక చిన్నసంస్థానము. రాజస్థానపు టెడారిలో నీచిన్న దేశము మిక్కిలి సారవంతమైనది. రాజస్థానమందలి తక్కిన రాజకుటుంబములన్నియు సూర్యవంశములని ప్రఖ్యాతిగాంచుచుండ జసల్మీరురాజ కుటుంబమువారు తాము చంద్రవంశస్థులమని చెప్పుదురు. చంద్రవంశములో వీరు భట్టికులములో జేరిన

వారు. వారిరాజునకు రానను బిరుదుగలదు. ఈభట్టి వంశస్తులు చుట్టుప్రక్క దేశములలో గాపురముండిన తక్షకవంశస్తులతోను వరాహవంశస్తులతోను యుద్ధములు చేయుచు వచ్చిరి. తక్షకులు తక్షకుండను సర్పరాజవంశస్తులట. వరాహులు వరాహదేవుని వంశస్తులట. ఈతక్షకులు మొట్టమొదట మీవారులో గాపురముండి రనియు వారే చిత్తూరు పట్టణము నిర్మించిరనియు జెప్పుదురు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దముందు జనరీమీరులో గొప్పయుద్ధములు జరిగెను. ఆకాలమున రావుటన్నో యనునత డాదేశమేలుచుండెను. వాని శత్రువులగు వరాహులు మొగలాయిలు పటానులు మొదలగు తురకలతో గలిసి వానిమీదికివచ్చి వాని కోటను నాలుగు దినములు ముట్టడించిరి. అయిదవనాడు టన్నో కోటతలుపులు తెరపించి భట్టి వంశభూషణుడు భూరశిఖామణి యగు తనకుమారుడు బిశీరావును వెంటబెట్టుకొని నేనాసమేతుడై శత్రువులమీదికి దుమికెను పటానులు మొగలాయిలు వరాహులు రాజపుత్రుల దాడికి నిలువలేక పక్షిలవలె నానాదిక్కులకు బలాయితులైరి. రాజపుత్రులు గెలుపును గైకొనుటయేగాక శత్రువుల శిబిరముంతయు గొల్లకొనిరి. అదిమొదలు శత్రువులెవ్వరు టన్నోజోలికి బోవవెరచిరి. అతని కోటలో విజయనేనయను దేవతయుండెను. ఆ కులదేవతయే వారిని రక్షించుచు వచ్చెనని చెప్పుదురు ఆదేవత రావుటన్నో భక్తికిమెచ్చి భూమిలోనుండిన సొమ్ముపాతును వానికి జూపెనట. అతడా నిక్షేపమును ద్రవ్య తీసికొని సంపన్నుడై యొకకోట గట్టించి దానికి విజయనాటమని పేరు పెట్టెను.

రావుటన్నో యెనుబది సంవత్సరములు పరిపాలించి మృతినొంద వానికొడుకు బిశీరావు పితరసంతరము గడ్డై యొక్కెను. అతడు భూత వంశస్తురాలగు నొక రాజకన్యను

బెడ్లీయాదెను. అతని యేలుబడి చక్కగానేయుండెను. గద్దె యెక్కినతోడనే యతడు ప్రాతపగతురగు వరాహులను బలు కయ్యములలో దరిమి తరిమికొట్టి యోడించెను. అతనిదాటి నైవలేక యెట్టకేలకు వానిసందికై ప్రార్థించిరి. బిజీరావు కుమారు డగు దేవరాజు వరాహరాజు కుమార్తెను బెడ్లీయాడిన పక్షమున నుభయవంశములు చిరక్రోధానలములను జల్లార్చుకొని శాశ్వత మైత్రి నుండవచ్చునని వరాహు లభిలషించిరి బిజీరావు వారి ప్రార్థనము నంగీకరించి విష్కలుషమైన మనస్సుతో కుమారుని బరివారమును దోడ్కొని వివాహమునకై వరాహులసదనము నకు బోయెనుగాని యావియ్యము నెయ్యమగుటకుమారు కయ్య మయ్యెను. బిజీరావు దేవరాజు మొదలగు భట్టివంశస్థులందరు దమ యాయుధములదాచి విందులారగించు సమయమున దురాత్ము లగు వరాహు లడవిపండులవలె వియ్యాలవారిపైబడి మారి మసలినట్లు సంహరించిరి. బిజీరావు నాడెనిమిది వందలమంది బంధువులతోగలిసి దారుణమరణము నొందెను. అంతతోబోక వరాహములు ముస్తల బెల్లగించునట్లు బిగతుర బెల్లగింపదలచి విజయవాటపు కోటకుంబోయి యాడుది మగవాడను భేదము లేకుండ ప్రాణముతోనున్న జంతువులనెల్ల ఖడ్గమున కెరజేసి భట్టివంశము నిర్మూలమైనదని సంతసించి స్వదేశమునకు బోయిరి. కాని బిజీరావు కుమారుడగు దేవరాజు ప్రాణములతో నున్నాడని వారెరుంగరైరి. అతని పెండ్లినిమిత్తము భట్టిందరు వరాహుల యూరికిం బోయినప్పుడు పుట్టిన సంక్షోభములో బెడ్లీకుమారుడగు దేవరాజు మరణము దప్పించుకొని యొక యోగి యింట దాగియుండెను. అబాలుడు యోగి గృహము బ్రవేశించి తనపేరు తనయూరిపేరు తిన్నగా జెప్పకమునుపే వీధితలుపు పగులగొట్టినట్లు చప్పుడు వినబడెను. భట్టివంశస్థులలో

నొకబాలుడు తప్పించుకొని పోయినాడని తెలిసి వరాహులు జాడలుతీసి వాడు జోగియిల్లు చేరెనని గ్రహించి వెంటదరిమి వానితలుపు దట్టిరి. జోగి వరాహవభువునకు గురువు పరమావృద్ధికాని యెంత గురువైనను శరణు జొచ్చినవానిని బట్టి యప్పగించుట కిష్టపడడమ్యే. ఆలోచనముచేసిన గార్యము మించునని యాజోగి చప్పుచప్పున రావబిడ్డ మెడలో నొక జడెమువేసి తనపంత్రిని విస్తరివేసి యన్నముపెట్టి కలిసి భుజించుచుండెను. అంతలో వరాహులు తలుపు తీయించుకొని లోనికిబోయి గురువును వానివక్రస్థున్న బాలునింజూచి వాడెవడో బ్రాహ్మణశిష్యుడని భావించి వానిని విడిచి రావబిడ్డను వెదికుటకు వేరొకచోటికి బోయిరి.

దేవరాజు కొంతకాలము యోగి మతమున బ్రచ్చున్నదై బ్రాహ్మణ వేషముననుండి పౌరుషహీనమైన యావృత్తిలో నుండుట కిష్టపడక శత్రువులు తన తృడికోట నిశ్శేషముగా నాశనముచేసిరో లేక అల్లిగావి తక్కిన చుట్టము లెవరైన జీవించియుండిరో లేదో తెలిసికొనగోరి ఫరితపించుచుండెను. యోగి యెక్కడికైన బోవలసి వచ్చినపుడు దేవరాజు నొక్కని మతములోనుంచి బోవుచుండును. అట్లొకనాడు యోగి వానినే కతమవిడిచి యెక్కడికోజన దేవరాజేమియుందోచక మతములో నిట్టటుదిరుగుచుండ నొక ప్రాతయంగరక వాని కగపడెను అదిపైకి దీయుటయు నడుమండి చిత్రమైన యొక రసముతో నిండియుండిన యొకపాత్ర క్రిందబడెను. దేవరాజు రసములో నొకబొట్టు తనఖడ్గము చివరవేసెను. వేసినతోడనే వాదిగల యాకత్తిమొన మెత్తనై పదునుతప్పెను. కాని యా భాగమంతయు సువర్ణమయమయ్యెను. అదిచూచి దేవరాజు మిక్కిలి యద్భుతపడి యా జోగిదివిజుల యనుగ్రహముచేత

ప్రతివస్తువును బంగారముచేయగల దివ్యాషదము సంపాదించి సిద్ధుడైన మహాత్ముడని తెలిసికొనెను. తనప్రాణములు రక్షించిన మహాయోగి సౌమ్యపహరింపదగునా యని గొంకుజంకులేక యీ రాచపట్టి ఖడ్గమును రసపాత్రను తన బట్టిచాటున్ నిరికించి యచ్చోటువాసి తన యమ్మవంక చుట్టములున్న భూతాపట్టణము నకు బోయెను. అక్కడకు బోవునప్పటికి నదృష్టవశమున “తన్నొమిగ్రామమున శత్రువుల బారిపడక బ్రతికివచ్చిన తల్లియే వానికన్నుల కగపడెను. ఆమె కొడుకు నానవాలుపట్టి కౌగలించుకొని దీవించి కొంచెముప్పు దిగదుడిచి నాయనా! నీశత్రువు లిట్లే తరిగి పోవుదురుగాక” యని పలికి యాయుప్పు నీటిలో వేసెను. ఆమె సోదరుడగు భూతమహారాజు సహజముగ భీరువగుటచే మేనయల్లునిరాక కిష్టపడక వానిరాకచే ననేక కష్టములు సంభవించునని భయపడెను. దేవరాజు తననివాసము నకు నొక గ్రామమిమ్ముని మేనమామ నడిగెను. మేనమామ యెంతో కష్టముమీద నొక గ్రామము వానికిచ్చెను. ఆరాజు చుట్టము లదివిని తేనింజూచి యిట్లనిరి. “ఏమీ! మేనల్లునకు గ్రామమిచ్చితివా? ఆతడు పదిబల్లెములు ప్రోగుచేసి మొనగాడై చుట్టుప్రక్కలనున్న జనులం దోచుకొనును. వారందరు మన ప్రాణముల కునురుమని మనపై తిరుగబడుదురు” మేనమామ దేవరాజు వద్దనుండి యిచ్చిన గ్రామము మరల బుచ్చుకొనెను. తోడనే దేవరాజు తలదాచుకొనుటకై యిల్లు కట్టుకొనుటకు కొంచెము చోటిమ్ముని మేనమామను మిక్కిలి వినయమున బ్రార్థించెను. ఆ ప్రార్థనలుచేత బ్రాణము విసుగ దేవరాజునకు మేనమామ యొక యెద్దుచర్మము పట్టిసంతమేర స్థలమిచ్చెను. అంత స్వల్పస్థలమందు గృహము కట్టుకొనుట యసాధ్యమగుటచే దేవరాజు కర్తవ్యమునుగూర్చి వ్రడంగి

నడుగ నతడుసాయశాలి యైనందున నెద్దుచర్యము సన్నపేలి గలుగగోసి యొకదానికొకటి ముడిపెట్టి చాలభూమి నాక్రమించి యదియే యెద్దుచర్యము పట్టినంతమేర స్థలమని చెప్పెను. మేనమామ దానికి విచారపడక సమ్మతించెను. ఏలయన మేనల్లుడు కొలిచి పుచ్చుకొన్నస్థల మిసుక యెడారిలో నుండెను. మరియు దేవరాజు కోటనుగాని గృహమునుగాని కట్టుకొనుటకు ధనహీనుడై యుండెను. అట్లుండి దేవరాజు కొంతతడ వాలో చించిన వెనుక జోగివద్దనుండి దొంగిలించిన సువర్ణరసము మాట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని యారసము కొన్ని వస్తువులపై వేయ నవి బంగారు వస్తువులయ్యెను. అవియమ్మి యతడొక గొప్ప కోట గట్టించెను.

అదివిని మేనమామ యీర్ష్యజెంది యాకోట నేలతో సమముగ మట్టము చేయుమని తనభటుల కానతిచ్చి స్వయముగ దండుతీసికొని కోటకుబోయెను. ఆ కోటగుమ్మముకడ కతడు పోవునప్పటికి వానిమీద బాణవర్షము గురియుటకుమారు కడుసన్నానము జరిగెను. భూతరాజు తోబుట్టు వనగా దేవరాజు తల్లి తాళుమని చేయబట్టుకొని కుమారుని తీమింపుమని వర్తమానము లంపుచు గుమ్మముకడ నిలిచెను. ఆ సమయమున నామెపలికిన పలుకులువిని “నిలువ నీడయైన లేనపుడు నా కొడుకునకు దలదాచుకొనుటకు స్థలమిచ్చిన మహోపకారిమీదికి నానిద్ద కయ్యమునకు గాలుదున్నడు. ఈ కోటయు నాకుమారుని తలయుగూడ భూతరాజువే కావున లోనికిబోయి నాకొడుకిచ్చు కానుక లందుకొనుడు” అని పలికి కొన్ని కారణములమీద నొక్కసారి పదిమందికంటె నెక్కుడు జనమును గోటలోనికి రానియ్యకపోయెను. శత్రువులు దానికి సమ్మతించి పదుగురు చొప్పున గోటలో బ్రవేశింపగానే దేవరాజు వారిని దుత్తునియ

లుగ నరికి యావల బారవేయుచువచ్చెను. అట్లు నూటయిరువది మహావీరులు మృతినొందినపిదప వారు మోసము తెలుసుకొని పలాయకు లయిరి.

అది జరిగిన కొన్నాళ్ళకు దేవరాజు కడకొక యోగి వచ్చెను. ఎవని మతమునుండి దేవరాజు మున్ను బంగారము చేయు రసము దొంగిలించెనో యా యోగియే యితడు. దేవరాజు వానింజూచి భయపడెనుగాని యా యోగిమాత్రము వానిని దండించుటకురాలేదు. జనలుమీరుకోట బట్టుకొనుట దేవరాజు యొక్క సంకల్పమని యెరిగినవాడగుటచే దానికి దోడ్పడుటకే యాయోగి వచ్చెను. దేవరాజు తరుసువర్మ కరణి యపహరించిన దొంగయని యాజోగి యెరిగియు వానిం దిట్టక నీవు నా శిష్యుడ వగుదువేని నీచేసిన నేరము క్షమింతునని పలికెను. అమాట యన్నదేవాలునని దేవరాజుండు కొడంబడియె. తోడనే జోగి యా రాజకుమారుని జరిబట్టలు విప్పించి కాషాయవస్త్రములు గట్టించి నిరాయుధునిచేసి యోగులుగాల్పు కమండలము లిచ్చి బిచ్చమెత్తుమనియె. దేవరాజు ప్రతి గృహమునకరిగి కొంత నేవు బిచ్చమెత్తినపిదప యోగి వానిననుగ్రహించి తన కడకు రావించి వానికి రావు బిరుదముతీసి రావుల్ బిరుదమిచ్చి భిక్షాపాత్రమునిండ వెండి బంగారముపోసి మొగమున రాజ చిహ్నమగు టీకావేసి నీవు రాజువగుదువని వరమిచ్చి యది మొదలు జనల్మీరు రాజులందరు పట్టాభిషేకనమయమున సన్యాసివేషముతో బిచ్చమెత్తెడు నాచారము నడపవలయునని శాసించి యంతర్ధానము నొందెనట. నాడుమొదలు జనల్మీరు రాజులు పట్టము కట్టుకొనునప్పుడు కాషాయవస్త్రములు కట్టుకొని యా యాచారము నడపుచువచ్చిరి. దేవరాజు ననంతరము మున్నూ రేండ్లవరకు వాని సంతతివారు ప్రసిద్ధులుకారు.

పండ్రెండవ శతాబ్దమున జూలనునత డానంస్థానమునకు ప్రభు
వయి యొక బ్రాహ్మణుని యుపదేశమున జనల్ మీరు పట్టణము
గట్టెను. ఆరాజుపదవ గద్దెయెక్కిన రావులందరు పేరుప్రతిష్ఠ
లేనివారు. వారిలో లక్ష్మణనేను డనునత దొకడు. అతడు
మందమతి, పరమమూర్ఖుడు. ఆ రాజొకనాడు రాత్రి నక్కలు
కూయుచుండ విని యేల యని యేడ్చుచున్నవని యడిగెనట.
వలిబాధ కోర్వలేక యరచుచున్నవని మంత్రి బదులుచెప్పెనట.
అదివిని యా మూర్ఖుడు కుట్టుపనివానిం బిలిచి నక్కలకన్నిటికి
చొక్కాలు కుట్టుమని యాజ్ఞాపించెనట. మంత్రిలు దొరికినన్ని
నక్కలకు చొక్కాలుకుట్టించి తొడిగిరట. ఆయినను నక్కలూర
కొనక మరల రాత్రులు కూయుచుండవిని రాజు దానికి గారణము
నక్కలకు వసియింప గృహములు లేకపోవుటయే యని తెలిసి
కొని మైవానములలో వానికొరకు కొన్నియిండ్లు కట్టించెనట.
ఆయిండ్లు మొన్న మొన్నటివరకు నుండెను. ఈ రాజుకాలమున
నధికారమంతయు భార్య చేతిలోనుండెను. ఆమె యమరకోట
రాజు కూతురు. మితిమీరిన యధికారము చేతదాల్చినందు
కామెకు దగినశాస్తి జరిగెను. ఆ దేవిసోదరు లొకసారి జనల్
మీరునకు రాగా రావులు వారిని జంపించి కోటగుమ్మమునకు
గట్టించెను.

ఆరాజు ననంతరము వానికొడుకు గద్దెయెక్కినను. కాని
యతడు ప్రయోజకుడగుటచే లక్ష్మణనేనుని పినతండ్రి జయత్స్వి
యనునతడు రావులయ్యెను. అతని స్వభావమువేరు. అతడు
యుద్ధములలో ముక్కాకలదేరిన జోదు. అనాటి ధనుర్ధరులకెల్ల
గురువు. అతని కొడుకులు మూలరాజు, రత్నసింగు ననువారు
కమబిడ్డలను, రాజపుత్రకుమారులను విలువిద్యయందు గడు

నేర్పరులజేసిరి. అదియే ముందుముందు వారికి గొప్పయుద్ధములలో సాయముచేసెను.

అల్లాయుద్దీను ఖిల్జీ రాజస్థానముమీద దండెత్తి చిత్తూరు నాశనముచేసిన కథ యీవరికే యెరుంగుదుముకదా ! జనల్మీరు ప్రభువులుగూడ నీ మహాప్రళయములో బుద్ధిపూర్వకముగ లోబడి పోయిరి. ముల్తానుప్రభువు చక్రవర్తియగు నల్లాయుద్దీనునకు గట్టవలసిన కప్పము పదునైదువందల గుట్టములమీదను పదునైదువందల కంచరగాడిదలమీదను వేసి పంపెను. ధనము దెచ్చుచున్న యా బిడార మొక నదియొడ్డున నుండగా జనుత్సీ కొడుకులు దానిమాటవని గొప్పనై న్యము దోడ్కొని దాని పువర్తకుల వేషములు వేసికొని యా బిడారము మీదబడి యా ధనముం దోచుకొనిరి. అదివిని జనుత్సీ చక్రవర్తి స్వభావ మెరిగినవా డగుటచే జాగ్రత్తయి పడి కొటమరమ్మతు చేయించి లోపలనున్న శ్రీలను బిడ్డలను సురక్షితమగు తావునకు బంపి యవధ్యులగువారి నిచ్చవచ్చినచోటికి బోవచ్చి చుట్టుప్రక్క గ్రామములు నిర్మానుష్యముగ జేసి తాను కొడుకులు మనుమలు సంరక్షణకునిద్దమై చక్రవర్తిరాజు కెదురు చూచుచుండిరి. అతని చిన్నకొడుకులు కొటవెలుపల నొకచిన్న నేనం గూర్చుకొని ముందుగ జక్రవర్తి నేనలందరిపడ సుద్యుక్తులై యుండిరి. అల్లాయుద్దీను మాబూబనెడు వేనాపతిని గొప్పనై న్యమిచ్చి జనల్మీరునకు బంపెను. అనైవికు లినుపకవచములు దొడిగి కొని క్రొక్కారు మబ్బువలె భయంకరముగ నడువజొచ్చిరి. జనుత్సీ కొట సంరక్షించు సుపాయములు చక్కగా నెరుగును. అకొట కేబదియారు బురుజులుండెను. రాపు లా బురుజులమీద కొటగాపాడు నిమిత్తము మూడువేల యేడువందలమంది నైనికుల నేర్పరచి మరి రెండువేల నైనికులను సమయము వచ్చి

నప్పుడు రక్షించుటకు నిలువయుంచెను. శత్రువులు కోటముట్టడి నారంభించిరి. ఒకవారము ముట్టడి యగునప్పటికి జక్రవర్తి నైన్యములో నేడువేలమంది కడతేరిరి. ఆ ముట్టడి రెండేండ్లు నడచెను. ఆ కాలములో యుద్ధములు నిరంతరాయముగ జరుగుటచే నెవరు ముట్టడించువాలో యెవరు ముట్టడింపబడువాలో తెలియదయ్యె. రాజపుత్రులు కోటగోడల వెనుక నెండ వాన చోరని ప్రదేశములలో దాగిని సరకుల స్వేచ్ఛగా దెప్పించు కొనుచు యుద్ధముచేసిరి. తురకసేన జయత్స్వి కొడుకులు పగతు రకు సరకులను రానియ్యరైరి.

దీర్ఘయుద్ధములు జరుగునప్పు డుభయపక్ష నైనికులకు దరుచుగా ప్రౌద్ధుపోదు అందుకు రెండుపక్షములవారు దరుచుగ నాటపాటలం జరుపుచుందురు. రావుల్ కొడుకులలో నొకడగు రత్నసింగు బగతుడగు మాబూబుతో నెట్లా మైత్రిపాటించెను. ఇద్దరు చతురంగమాడుటలో నేర్పరులని యొందొరులకు దెలిసి నపుడు వారిమైత్రి మరింత యధికమయ్యెను. ప్రతిదిన మేదో కాలమేర్పరచుకొని రాజకుమారుడు కోటవెడలియు నవాబు శిబిరము వెడలియు గలిసికొని చతురంగ మాడుచుందురు. సేవకులు చతురంగపుబల్ల నొక చెట్టుక్రిందవేయ వారిరువురు గడుమైత్రితో జాలసే పాడుచువచ్చిరి.

ఈ కాలక్షేపము రమారమి యెనిమిదేండ్లు జరిగెను. అంతట రావుల్ జయత్స్వి మృతినొంద జ్యేష్ఠకుమారుడు మూల రాజుగదై యెక్కెను. నవాబు యధాపూర్వకముగ జతురంగ మాడుటకువచ్చి రాజపుత్రుల సంతోషమును గనిపెట్టి కారణ మేమని యడిగెను. మూలరాజు పితరనంతరము సింహాసన మెక్కినందున సంతోషము గలిగెనని సేవకులు త్రరము చెప్పిరి. అదివిని నవాబు మూలరాజు పట్టాభిషేకమునకు జాలసంతసించి

మేలుగోరి చెట్టుక్రిందగూడ చతురంగమాడుట యింతటినుండి సంభవింపదనియు నదియే కడసారియనియు విచార పూర్వకముగా జెప్పెను. దానికిగరణ మేమన నెల్లాయుద్ధీను తననేనాపతి పగతురతో నతిమైత్రి జేసినాడనివిని చతురంగ మాడపద్దని వర్తమానమంపెను. అందుచేత నవాబావిధమునజెప్పి మరునాడు యుద్ధములో మరల గలిసికొన వచ్చునని రత్నసింగును వేడుకొనెను. మరునాడు నవాబు చెప్పినట్లు మహమ్మదీయులు యుద్ధ సన్నద్ధులైరి. అమాట ముందే వినుటచే రాజపుత్రులుగూడ రణోన్ముఖులైరి.

ఆప్పుడు సంకులసమరము జరిగెను. మహమ్మదీయులలో దొమ్మిదివేలమంది మృతినొందుటచే వారిసైన్య మెట్టకేలకు పారిపోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి యా పరాభవమును సహింపక తనసైన్యమును వెండియు బలపరచి యుద్ధముసాగించెను. కోటలోనున్నవారికి భోజనసామగ్రిలు క్రమక్రమముగ క్షీణించెను. లోనున్న రాజపుత్రుల సంఖ్యయు నంతకంతకు దిగజారెను. అంతట మూలగాజుమంత్రి సామంత నేనాపతి ప్రముఖులను బంధువులను బిలిపించి యిట్లనియె. “మనము మహాశౌర్యముతో శత్రువుల పాలబడకుండ దొమ్మిదేండ్లు కోట గాపాడితిమి, పదార్థము లయిపోయినవి, బలము క్షీణించినది, ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి ?” ఆ వచనములకు రాజపుత్రులిట్లని యుత్తరము చెప్పిరి. “కర్తవ్య మేమున్నది ? మనకులాచార ప్రకారము ముందుగా నంతఃపురస్త్రీలను బరిమార్చి పిమ్మట మనము రణరంగమున బ్రాణము విడుచుటయే గార్యము” అని కృతనిశ్చయులై వారు సన్నాహము చేసికొని మరునాడుదయమున జూచునప్పటికి జక్రవర్తి సైన్యము కానబడలేదు. అంత గొప్పసైన్యమును జిరకాలము విదేశములలో నుంచుట కిష్టము

లేక చక్రవర్తి కోటముట్టడి యేమైననుసరే తక్షణము బయలుదేరి రమ్మని నైస్యమున కాజ్ఞాపించెను. అందుచేత మహమ్మదీయ నైస్యము గానబడదయ్యె. అది చూచి రాజపుత్రులు మృత్యుముఖమునుండి బయటబడినట్లు, మహానందభరితులై యుండిరి. ఆయుత్సాహ సమయమున వారదివరకు చెరపట్టిన నవాబు తమ్ముడొక డదియే సమయమని తప్పించుకొని పారి పోయెను. పోయి జనల్ మీరు కోటలోనున్న గుట్టంతయు సోదరునితో జెప్పెను. ఆ గుట్టెటిగి మహమ్మదీయ సేనాపతి తన నైస్యమును దీసికొని తలపెట్టినపని సంపూర్ణముజేయుటకు మరల జనల్ మీరునకు వచ్చెను. ఆ నైస్యముంజూచి మూలరాజు రత్నసింగుతో నిట్లనియె “నీకు నవాబునకుగల స్నేహమదియేగదా ! వాని తమ్ముని జెరపట్టినప్పుడే మనము సహించినపక్షమున వాడు పోయి యన్నతో గుట్టమట్టెల్ల జెప్పకయుండునుగదా ? మన మూరకుండుటచే నీ యుపద్రవమువచ్చెను. మనమేమి చేయుదుము ?

అనవుడు రత్నసింగిట్లనియె. “ఇప్పుడొక్కటే దారి యున్నది. అడువారంద రగ్నిప్రవేశమగుటయు, మగవారందరు రణమున మరణమొంది వీరస్వర్గ మదిరోహించుటయు, గోటలో నున్న ప్రతివస్తువు నాశనముజేయుటయు” ప్రధానపురుషులందరు రత్నసింగుమాటల నామోదించిరి. మూలరాజును వారికందర కుత్సాహము గలుగునట్లెట్లనియె. “సరే మీరందరు శౌర్యముగల వంశములందు బుట్టితిరిగదా ! మరియు మీ రాజువిషయమున మీ ప్రాణములైన దాచనివారు మీకు లోకంబున నేళూరులు సాటిరారు. యుద్ధమున నేనుగులైన మిమ్మెదిరించి బ్రతికిపోలేవు. నా మానరక్షణము మీ చేతిలో నున్నది. మీ ప్రతాపమువలన జనల్ మీరు వెలయుగాక !”

అని పలికినపిదప మూలరాజు రత్నసింగు తనుతమ యంతఃపురముల కరిగి తమ విద్వారణమును రాణుల కెరిగించిరి. ఆ వార్తలు విని రాణులలో నొక్కతె యిట్లనియె. “మీపనిమీద మీరుండుడు. మేమీరాత్రి పయనమై రే పుదయమున స్వర్గములో బ్రాత కాపులమైయుండుము.” తక్కిన రాణులు రాజపుత్రస్త్రీలు త ద్విధముననే బలికిరి.

రత్నసింగునకు మనసులో నొక్క విచారముండెను. అతని కిరువురు కొడుకులుగలరు. పెద్దవానిపేరు గురుసింగు. రెండవవాని నామము కసూరు. అందు జ్యేష్ఠుడు పండెందేండ్ల వాడు. తనయనంతర మా పసిబాలు రిరువు రేమగుదురోయని బెంగగొని రత్నసింగు వారిని రక్షింపుమని నవాబునకు వర్తమాన మంపెను. అతడు వానిమాటలయందు గౌరవముంచి బాలకుల నిగువుర సంరక్షించునట్లు బ్రహ్మణముచేసి వారిని దనకడకు తోడితెచ్చుటకు నమ్మికగల యిరువుర సేవకుల సంపెను. రత్నసింగు బిడ్డలను గడసారి కౌగలించుకొని యా సేవకుల కప్పగించెను. వారును జాగరూకతతో వారిని దోడ్కొనిపోయి మా బాబున కప్పగించిరి. ఆ ప్లేచ్చ సేనాపతి యా బాలకులను జూచి పగవాని బిడ్డలని వేరుభావముజూపక మిక్కిలి యాదరించి మంచిమాటలాడి వారి శిరస్సులమీద దనచేయిపెట్టెను. మహమ్మదీయులలో శిరస్సుమీద చేయివేయుట రక్షించుటకు బ్రహ్మణము చేయుట. అట్లుచేసి యా తురక సిమ్మట నిరువుర బ్రాహ్మణుల పిలిపించి యా కుమారుల వారికిజూపి రాజపుత్రుల గౌరవమునకు దగిన రీతిగ వారి కన్నపానాదుల పెట్టించి విద్యాబుద్ధులు చెప్పి బాగుచేయమని యప్పగించెను.

ఆ రాత్రియే కడపటిదగుటచే గోటలోనున్నవారందరు గలసిమెలసి యెట్టెటో నలుజాములు గడిసిరి. తెల్లవారినతోడనే

ప్రాతఃకాల కృత్యములు దీర్చికొని యాశ్వర ప్రార్థనలుచేసి కోటలోనున్న యిరువదినాలుగువేలమంది స్త్రీ లొక్కచోట గుంపు గూడిరి. పాలుత్రాగెడు పసిబిడ్డయు దలనెరసిన వృద్ధయు వివాహముకొని కన్యయు వదుగురు బిడ్డల శల్లియు నాడచ్చటనే యుండిరి. వేయేలః ఆడ పురు గొక్కటియైన మిగులలేదు. కొందరు కత్తులతో బొడుచుకొని మృతినొందిరి. కొందరు తమ దేహముల నగ్నిహోత్రున కాహతులు జేసిరి. శత్రువునిబారి జిక్కుట కొక్క యంగనయైన మిగులదయ్యె. స్త్రీలట్లగుచుండ పురుషులందరు మేడలెక్కియు గోటగోడలెక్కియు నా ఘోర కృత్యములుజూచి తమభార్యల గలిసికొనునమయము తమకు కూడ సమీపించుచుండెనని చాలాసంతోషమొంది యాయుధములు ధరించి యదివరకు చాల్చిన రక్తవస్త్రములు గుర్రపుజీనులపై బడచుకొని యొడారుల గడసారి గొగలించుకొని వివాహమునకు జనినట్లు యుద్ధమునకు జరిరి. తొమ్మిది సంవత్సరముల ముట్టడి లోను గడతేరక యప్పటికి మిగిలిన పురుషులు మూడువేల యెనిమిదివందలు. ఈ వైనికులందరు గోట అలుపులదెరచి యొక్కమారు శత్రువులగవిసిరి.

అప్పుడు ఘోరయుద్ధముజరిగెను. రత్నసింగు సహాయము వలె విజృంభించి నూటయిరువదిమంది యమీరులను దనకత్తి కెరచేసి సమర మహాసముద్రమున మునిగిపోయెను. మూలరాజు తన బల్లెముతో దురకల శరీరమున గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి పొలియించెను. నాడు నెత్తురు వదరలై పారెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మృత్యు దేవత తల విరియబోసికొని విచ్చలవిడిగ విహరించెనట. కవి చాతుర్యముకాదు. యుద్ధము ముగిసినపిదప నవాబు మూలరాజు రత్నసింగుల కశేబరముల వెదకించి తెప్పించి కోటలోనికి బంపించి తగిన గౌరవములతో దహనములు జేయించెను.

అనంతరము నవాబు రత్నసింగు కొడుకులను జాగరూకతతో గాపాడి వారు యుక్తవయస్కులైనపిదప రాజ్యభారము నప్పగింపదలంచుచుండ సంతలో సతవికి మరణము సంభవించెను. ఆ నవాబు కొడుకులు తండ్రిచేసిన ప్రతిన నెరవేర్చుట కాకుమారులను బ్రేమతో బెంచిరి. వారల్లు ఢిల్లీలో బెరుగుచుండ మొగలాయీ లల్లాయుద్ధీను రాజ్యముపై దండెత్తిరి. అప్పుడు రత్నసింగు కుమారుడగు గురుసింగు చక్రవర్తికి మహోపకారము గావించెను. ఆ యుపకారమునకు సంతసించి యల్లాయుద్ధీను కృతజ్ఞుడై పితృర్జితమగు రాజ్య మా కుమారునకు బట్టముగట్టి యిచ్చి మున్ను తన నేనావతియగు మాబూబుసాడు చేసినకొటను మరల గట్టుకొనుటకు వెలవిచ్చెను. ఆ గురుసింగు కొంతకాలమేలి పుత్రహీనుడై మృతినొంద రాజ్యము వాని జ్ఞాతులలో నొకని యధీనమయ్యెను.

పదునైదవ శతాబ్ది ప్రారంభమునందు జనల్ మీరు మండలము రాజులు మహాయుద్ధమునందు దగిలి యనేకులు నాశనము నొందిరి. ఈ యుద్ధము వివాహముతో నారంభమై మరణముతో సంతమొందెను. జనల్ మీరు సంస్థానములో 'పోగల్' అను పేరుగల చిన్నరాజ్యముగలదు. దానిని రాజేంగదేవరావు పాలించుచుండెను. అతనికొడుకు సాధువనువాడు. మేటివిలుకాడై చండశాసనుడని ప్రసిద్ధివడసెను. అతనిపేరు విన్న రాజసంస్థానమునందలి మహావీరులు చండుడు మొదలైన వారు సైతము గడగడ వడంకుచు వచ్చిరి. ఇతర సంస్థానముల ద్రోపుడుజేయుటలో నందెవేసిన చేయి యని పేరువడిన హర్ష శంకరుడు సైతము సాధువుముందర దివిటీముందర దీపమని చెప్పవచ్చును. ఒకనాడు సాధువు స్వబలముతో నొక దండయాత్ర చేసి వచ్చుచుండ మధ్యమార్గమున మోహలువంశస్థులగు దొర

యగు మాణిక్యరావు వానింజూచి తనకోటకు బిలిచెను. సాధువు దూరమాలోచింపక పిలిచినతోడనే వానికోటకుబోయి యతిథి యయ్యెను. దేశమునంతను గడగడ వడంకించుచున్న యమ్మహా శూరుని గన్నులార చూడవలయునని కోటలోనివారందరుబలాట వడిరి. రాజబంధువులు సేవకులు నెపమేదో గల్పించుకొని తప్పక వానిం జూచిపోయిరి.

మాణిక్యరావు పుత్రికయగు కురుందేవి తక్కినవారివలెనే వానిం జూడ నభిలషించి తెరలమాటుననుండి పలుమారు వానిం దొంగితొంగిచూచి వానిని మోహించెను. రాత్రి భోజనానంతర మున మిక్కిలి యవసరమయిన పనిమీద మాటలాడవలసి యున్నదని కురుందేవి మాణిక్యరావు నంతఃపురమునకు రమ్మని వర్తమాన మంపెను. అంత యవసరమగు పనియేమియని యోచింపుచు మాణిక్యరావు పుత్రికాంతఃపురమునకుబోవ నాబాలిక తాను సాధువునుదప్ప మఱియొక పురుషుని వివాహమాడుటలేదని యొట్టుపెట్టుకొని సత్వరమ బెండ్లిచేయుమని తండ్రిం బ్రార్థించెను. మాణిక్యరావు కూతురు పలుకులు విని విస్మితుడై “అమ్మా ! ఈవఱకే నిన్ను మందూరు నాగూరు సంస్థానముల ప్రభువగు చండుని పెద్దకొడుకునకు బెండ్లిచేయదలచి ప్రధానముజేసితిని. ఇప్పుడు మరల నిట్లుచేయుట న్యాయమా ? కావున నీ పంతము విడుపు” మని బ్రతిమాలుకొనెను. ఎంత బ్రతిమాలుకొన్నను కురుందేవి తనమూలమున నెవ్వరి కేమికష్టములు వచ్చునో యని విచారింపక పట్టినపట్టు విడువదయ్యె. కూతురట్లు చేసినను లోకవ్యవహారవేత్త యగు సాధువావార్త విన్నప్పుడు తనకు సాయము చేయకపోవడనుకొని మాణిక్యరావు కురుందేవి ప్రతిజ్ఞ సాధువున కెరిగించెను.

రాజకన్య మోహనరవళయై వివాహార్థము పుగుషుని వరించినప్పుడు రాజపుత్రు డాబాలికమాటం ద్రోసిపుచ్చగూడదని రాజపుత్రులలో నొక నీమముగలడు. అందుచే వృద్ధాచారము దాటగూడదని సాధువు మాణిక్యరావు, తన్నెంత నిరుత్సాహ బరచినను బీరువోక కురుందేవిని వివాహమాడక మాననని చెప్పెను. మాణిక్యరావు దయాళువు శాంతశీలుడు నగుటచే గుమార్తెపంతమే చెల్లనిచ్చి కులాచార ప్రకారము కొబ్బరికాయ పసుపుకుంకుమ పోగులునకుబంపి ప్రధానముజేసివివాహ ముహూర్తము ఏర్పరచెను. సాధువు బంధుమిత్ర పరివారముతో బాణి గ్రహణము నిమిత్తము మాణిక్యరావు కోటకుబోయెను. కురుందేవి యంతకుమున్నే రహతూరు వంశస్థుడు చండుని కొడుకు నగు నిరంకువలునకు వాగ్దత్తము నేయబడినది. ఇరంకువలుడు మున్ను తనకుప్రధానము చేయబడిన యొకకన్య యొకద్రోపుడు కాని యధీనమగుచుండెనని విని పెచ్చుపెరిగిన యీసున నూర కుండజాలక యాక్రొత్త పెండ్లికొడుకు క్రొన్నెత్తురు జూచి తీరవలయునని శపథముజేసి సహాయార్థము బంధువుల ననేకుల బిలిచి బయలుదేరెను. నాలుగువేలమంది రహతూరులు వానికి బాసటయైనిలిచిరి. కొల్లగాండ్రకు గురువగు హర్బళంకరుడు గూడ తనగుంపులతో వానికి దోడుసూపెను. ఈ సైన్యమునకు మెహరాజును సతడు నాయకుడై నడపించెను. ఈ మెహరాజు కొడుకులలో నొకనిని బూర్వము సాధువుచంపిన కతమున వారిరువురకుండిన ప్రాతపగ దీర్చుకొనుటకై యీ ప్రభువు బయలుదేరెను.

వివాహము ముఖముగా జరిగెను. ఆ మహోత్సవానంత రమున సాధువు భార్యసమేతుడై స్వదేశమునకుబోవ సమకట్టి

మాచీక్యరావు కూతునకు విజముగా నప్పరసలవంటి పదముగ్గురు పరిచారికలను వెంట బంగారు వస్తువులను వాహనంబులను జాల నరణమిచ్చి ప్రయాణము విరసాయముగ నుండుటకు వెంట గొంత నైనయముం దీసికొని పోవుట మంచిదని " నాయనా : నీ సెలవైనపక్షమున నాలుగువేల నైనికుల నీవెంటబంపెద. దీని కొడంబడు " మని బ్రతిమాలెను. మామ పలుకులువిని యల్లుడు నవ్వి " నాతో నేడువందలమంది భట్టీలు వచ్చినారు. వారుండక మరియెవ్వరు నక్కరలే " దని నిర్లక్ష్యముగ నుత్తరమిచ్చి మామగారి ప్రార్థనముమీద తన బావమరదులలో నొకనిని నైనికుల నేబదిమందిని వెంట గొనిపోవుటకు సమ్మతించెను. ఆ పెండ్లివారల్లు బయలుదేరి విరసాయముగ గొంత దవ్వరిగి యన్నపానాదులకు ననుకూలముగనున్న యొకతావున విడిచి యా వూటనట గడపదలచిరి. సాధువు బంధువులలో జయతంగు డను శూరు డొకడుండెను. ఆతడు నైనికుల కోలాహలము లేనిచోట సుఖముగ నిద్రింపవలయునని బసదేసిన తావునకు గొంతమారమున గుఱ్ఱపుజీను నేల బరచుకొని కశ్యపము భుజము నకు జుట్టబెట్టుకొని పండుకొనెను. ఆతనిగుఱ్ఱము తెల్లనికాళ్ళు మొగమున తెల్లనిమచ్చ మొదలగు కళ్యాణ లక్షణములుగల యుత్తమజాతి తురంగము. ఆహాయము మేతమేయక నిద్రించు చున్న యజమానుని సంరక్షణమే ప్రధానముగ జేసికొని నలు గడలం బరికింపజొచ్చెను. అంతలో గుఱ్ఱముల డెక్కలచప్పుడులు వినబడెను. వెంటనే కొంతనేన గానబడెను. అనైనికుల మొగ ములు మున్ను గుఱ్ఱమెప్పుడు జూడని క్రొత్తవి. అందుచే నాయశ్వము యజమానున కేదో యపాయము మూడనున్నదని గ్రహించి వానిం గాళ్ళతో చొక్కసాగెను. ఊరక త్రొక్కు

చున్నదనుకొని జయతంగుడు “ధవళపాదీ! నన్ను నిద్ర పోనిమ్ము త్రొక్కకు” మని బద్ధకముతో బలికి కాళ్ళావలకు ద్రోసివేసెను. త్రోసినను గుఱ్ఱమూరకొనక మాటిమాటికి మరల త్రొక్కుటచే జయతంగుడేదో యపాయమున్నదనుకొని తక్షణమే లేచి నలుదెసల జూచెను. చూచునప్పటికి రహతూరులు వానిం జుట్టుముట్టిరి.

మెహరాజు జయతసింగు నదివర కెరిగియుండుటచే నిరంకువలునకు వానింజూపెను. ఇరంకువలుడు తనరహతూరు భటులలో నొకనిని బిలిచి మాలో నెవరితోనైన ద్వంద్వ యుద్ధమునకు రమ్మని జయతంగుని బిలుపుమని పంపెను. ఆ భటుడువోయి ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్మని బిలువ జయ తంగుడు “వచ్చుటకు నాకు భయములేదు. కాని యిప్పుడు రాజులను, నా నల్లమందు మద్దతయిపోయినది. మెహరాజు వద్దనుండిగాని యిరంకువలుని కడనుండిగాని యొక మోతాదు నాకు దెచ్చిపెట్టి యించుకనేను మరల నిద్రింపనిత్తువేని యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెద” నని చెప్పెను. ఆ భటుడువోయి యప్పలుకు లెరిగింప మెహరాజు కావలసిన నల్లమందుమద్దతు వాచికంపెను. అదిచేకొని జయతంగుడు ససాళమంటునట్లుపీల్చి మరల గాఢముగ నిద్రించి మెలకువ వచ్చినపిదప కలహమున కభిముఖుడై తన హయమునెక్కి గుఱ్ఱమున కుత్సాహకరములగు పలుకులు పలుకుచు వెడలెను.

అతడు కొంతదవ్వరుగు నప్పటికి శత్రుబలమునుండి యొకజోదు వానిమీది కురికెను. గుఱ్ఱము జోదుకలసి వానిని తక్షణమే కడతేర్చిరి. నెత్తురు కంటబడుటయు జయతసింగుడు

పులివలె భయంకరుడై శత్రుమండల మధ్యమున దుమికెను. ఇరంకువలుడు మెహరాజు సంకులయుద్ధమున కొప్పుకొనక తమ పక్షమునుండి యొకవీరుడు శత్రుపక్షమునుండి యొకవీరుడు గలిసి వేరువేరుగ యుద్ధములు నేయవలయునని యేర్పరచిరి. ఆ సీమమున కొడంబడి రెండునై న్యములు దారుణముగబోరెను. ఇరంకువలుడు బలములో నారువందలమంది మృతినొందిరి. సాధువు నేనలో రమారమి నాలుగువందలు గడతేరిరి. అట్లు జరుగుచున్న యా కలహమును గలహకారణురాలగు కురుందేవి తెరచాటుననుండి చూచి యానందించుచుండెను అప్పుడు సాధువు గుఱ్ఱమెక్కి శత్రుబలముం జొరబడి ద్వంద్వయుద్ధమునకు వచ్చిన యిద్దరు మహావీరులనుజంపి తనశిబిరమునకుంబోయి భార్యమెప్పునందెను. శత్రువులు వానిజయమున కోర్వక మరల ఢీకొనుటయు నతడు తన శరీరమునిండ దగిలిన గాయములం బట్టి యటమీద జయమునొందుట దుస్సాధ్యమని మరణోన్ముఖుడై మరణమునకుబోవ సమకట్టెను. అప్పుడు క్రొత్త దంపతులు కడసారి దృఢాలింగనము చేసికొనిరి. కురుందేవి మూడునాళ్లు కాపురముచేసిన క్రొత్తపెండ్లికూతురయ్యు భర్త కుత్సాహము గలుగుట కిట్లనియె, “నేను మీ వీరకర్మమును గనిపెట్టుచునే యుండెదను. రణముననుండి మీరు మరల రాని యెడల నేనే మీకడకు సత్వరము వచ్చెదను.

సాధువు నిర్విచారముగ రణరంగమునకుబోయి ద్వంద్వ యుద్ధమున కిరంకువలుని బిలిచెను. అతడు తక్షణమేవచ్చి వాని నెదుర్కొనెను. తళతళమని కత్తులు మెరయ నిరువురు నొందారులందాకిరి. సాధువు తన యెదిరి నొడిసిపట్టి యొక్క

యేటను నేలంగూలనేనె. ఇరంకువలుడు నేలగూలుచు సాధువుం బట్టుకొని తలపై నొక్కదెబ్బ గొట్టెను. ఆ దెబ్బతో సాధు వక్కడనే మృతినొందెను. ఇరంకువలు డప్పటికి ప్రాణముతో నుండుటచే నేవకులు వానిని శివరమునకుం గొంపోయిరి. ఆ యుభయవీరులట్లు పరిస్పర భద్రహతుల ద్రెళ్లుటగని నై నికులు యుద్ధమునుమానిరి.

కురుందేవి తర్తమరణమును విని శోకింపక పనికత్తెల విలిచి ప్రాజ్ఞేశ్వరుడు బడియున్నచోటనే చితి బేర్చుమని యాన తిచ్చెను. నేవకులు కాష్టములం బేర్చి చముగువోసి సాధువు కశేబర మందు బెట్టిరి. అంతట కురుందేవి చితిచేరి యొకభద్రముం దెప్పించి దానిని గుడిచేతితో బట్టుకొని తన యెడమచేయి తెగవేసికొని పరిచారకులంబిలిచి “ ఓసీ ! యీ భుజము పోగల్లు నకు గొంపోయి నా ప్రాజ్ఞేశ్వరుని తండ్రిగారికింజూపి మీ కోడ లిట్టిదినుడి యని చెప్పు ” డని యాజ్ఞాపించి రెండవచేతితో మగని తల యొడిలోనంబెట్టుకొని యంతతో నిలువక పరిచారిక నొకర్తు బిలిచి “ ఓసీ ! నా కుడిచేయి ఖండించి దానిమీద నున్న నా పెండ్లి నాటి నగలను మా తండ్రి యాస్థానములోనున్న చారణున కిచ్చి వేయుడ ” ని యానతిచ్చెను. పరిచారిక యజమానురాలు చెప్పినట్లు చేసెను. అంతట నాయంతి కాంతునితో గలిసి యగ్నిదేవుని కాహుతియయ్యె.

ఇరంకువలుడు గాయములతో గొన్నినాళ్లు బాధపడి యెట్ల కేలకు మృతినొందెను. వీరుల కిరువురకు నంతము గరిగినను కలహముల కంతము గలుగవయ్యె. కుమారులు మృతినొందిన వార్తలు విని వారితండ్రులు కలహములకు ధీకొనిరి. సాధుష

తండ్రియగు రాణాంగదేవుని పుత్రుని మరణవార్త విని కోడలు బంపిన హస్తమునుజూచి శత్రువులపై బగదీర్చుకొనవలయునని చుట్టములనెల్ల బిలిపించి మూకలం గూర్చుకొని బంబులుదేరి వెనుకటి యుద్ధములో బ్రధానముగ బనిచేసి సహ్యాసక్త్యాయను నాతని చాకెను సంతాకు మిక్కిలి యపాయకరిమగు గాయము తగిలెను. వాని నైనికలు మూడువందల యేబదిమందిలో నిరువదియైదుగురుమాత్రమే జీవించి పారిపోయిరి. రాణాంగదేవుడు పగతురం గనిదీర జంపి చొరకిన సొత్తెల్ల దోచుకొని జయప్రాప్తికి జాల సంతసించి హాయిగా మరిల దనకోటకుం బోవుచుండెను. అంతలో నెక్కడనుండియో యిరంకుపలుని తండ్రియు మండూరు సంస్థాన ప్రభువు నగు చండుడు స్రవంధ కోపముతో వాని కడ్డమువోయి తాకెను. అప్పుడు చాలనేపు సందడికయ్యి మయ్యెను. రాణాంగదేవుడు తన యనుచరుల గలిసి యుద్ధభూమి బడియె. చండుడు జయశీలుడై శత్రుసంహారము జేయగలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించి మండూరునకు బోయెను.

వైర ముప్పటికి నంత మొందలేదు. రాణాంగదేవుని పుత్రులగు మిహిరుడు, టన్నుడు గలహాగ్నిని మరిల రవులుకొల్ప నమకట్టిరి. కాని పోగల్లు సంస్థానము మిక్కిలి చిన్నదగుటచే బలవంతులు ధనవంతులు నగు మండూరు రాజులధాటి తొగలేరని వారు తెలిసికొనిరి. క్రొత్త పెండ్లికొడుకగు సోదరుని, సోదరానంతరమున జనకుని వదియించిన చండుని జెండాడక విడుచుట కిష్టములేదు. చాలని పౌరుషములకుబోయి సంస్థానము దిబ్బ చేయుట కంతరన్న నిష్టములేదు. ఎట్లైన పితృపరాభవము మాన్సుకొనవలయునని కృతనిశ్చయై యా సోదరు లిద్దరు

తమకు పోగల్లు సంస్థానమున గల హక్కులన్నియు వదలుకొని కట్టుగుడ్డలతో ఢిల్లీకిబోయిరి. పోయి చక్రవర్తియగు కిజరు ఖానును జూచి స్వమతము విడిచి తురకలై పగతుడగు చండుని మీదికి దండెత్తి పోవుటకు సేననిమ్మని వాని నాశ్రయించిరి. చక్రవర్తి కొంతసేన నిచ్చెను. ఆ బలము గూర్చుకొని వారు చండునిమీద కరుగుచుండ జనల్మీరు రాణాయొక్క మూడవ కొడుకగు కేలన్ వారికి దోడుసూపెను. కేలన్ మొదటినుండి పోగల్లు సంస్థాన ప్రభువులమీద విష్టమగుటచే నతడు వారింగలిసి శత్రుసాధనము కేవలము శౌర్యముచేతనేగాక మాయోపాయము చేత గూడ చేయవలయునని టన్నునకు మిహిరునకుగూడ నుపదేశించెను. పగ దీర్చుకొనుటకే తురకలయిన యా రాజకుమారులిద్దరు వాని యుపదేశము విని యతను చెప్పినట్లు నడువ నొడంబడిరి.

అప్పుడు కేలన్ ముందు మాయోపాయమే యుపయోగింపదలచి చండునకు వినయముతో నొకజాబువ్రాసెను. ఆ జాబులోని విషయము లివి. "మన రెండు సంస్థానములకు గల నిరంతర వైరము నాకు మిక్కిలి సంతాపము గలిగించుచున్నది. మనము సంధిచేసికొని నెమ్మదిగ నుండగూడదా? మన దండయాత్రల మూలమున సరిహద్దులలోనున్న జనులు వేగిపోవుచున్నారు. సంధికి నేనే ప్రథమప్రయత్నము జేసెదను. నా కూతును నీకిచ్చి వివాహముచేసెదను. రాజపుత్రుల కులాచారప్రకారము నీవు మాయంటికి వచ్చి కన్యను బాణీగ్రహణము చేయవలసినదే. కాని నా గృహమునకు వచ్చుటకు నీ మనసులో ననుమానముండవచ్చు. కనుక నాచారవిరుద్ధ మయిననుసరే నా పుత్రికను వివాహము నిమిత్తము మీయింటికే పంపెదను."

అ లేఖలోనున్న విషయములు చండునకు మిక్కిలి గౌరవము కలిగించునవియు కేలనుకు మానహాని కలిగించు నవియునై యుండెను. రాజపుత్రుడైనవాడెవ్వ డొడంబడని యంత నై చ్యమునకు కేలన్ సమ్మతించుటచే జంతుడు వానిని నమ్మి వివాహమున కంగీకరించెను. వివాహము నాగూరులో జరుగుట కేర్పడెను. కేలన్ తనకుమార్తెం దీసికొని బయలుదేరి వచ్చెను. చండుడు చుట్టములను నెచ్చెలలను స్వల్ప పరివార మును వెంటబెట్టుకొని కోటవిడిచి పెండ్లివారి నెదుర్కొనుటకు కొంతదూర మరిగెను. పెండ్లికూతురు వారిపక్షమున మును ముందు చిన్న గుఱ్ఱపుదళము బరువుతో నిండిన కొన్ని యొంటెలు వచ్చెను. దానివెనుక తలుపులు మూసిన రథము లేబడివచ్చెను. ఆ యరదములచుట్టు గొంత రక్షకనై న్యముండెను. పెండ్లివారు వచ్చిన రాకజూడ జండునకు లోలోపల ననుమానముతటైన. సారెకావిళ్లుగాని వెండిమంచములుగాని బంగారునగలుగాని వాని కగపడలేదు. గుఱ్ఱముదళము కొంచెము సన్నాహము చేయ నారంభించెను. అదిచూచి చండుడు వెనుకకు మరలవలసినదని స్వజనమున కాజ్ఞయిచ్చెను. కాని యాజాగ్రత్త లాభకారికాలేదు.

ఏబది రథములనుండి మహాధీరు లనేకులు గుఱాలు గుఱాలున నేలకురికి కత్తులుదూసి చండునిమీద బడిరి. దానితో గలిసి తురకల మూకలు మరియొక ప్రక్కనుండి వానిందాకెను. చండుడు పలుకత్తుల పోటులు దిని తన కోటగుమ్మము నెదుటనే మృతినొందెను. చండుని తులువంశస్తులగు రహతూరులు వడి వడి కోటలో దూరుచుండ పగతురగు తురకలు రాజపుత్రులు గూడ వారితోగలిసి కోటలో బ్రవేశించిరి. ఢిల్లీనుంచి వచ్చిన

తురకలు పట్టణమంతయు దోచుకొన నారంభించిరి. కొందొక నేపు వారు కొల్లగొనినపిదప రెండుదెసలనున్న రాజపుత్రులు తమపూర్వ వైరములువిడిచి యొడ్రోరులం గలిసికొని మన మందరము జీవించియుండగా మనయెదుట మహమ్మదీయులు రాజపుత్రపట్టణము దోచుకొందురా? మనకిప్పుడు విరోధము లుండవలసినపనిలేదు. రెండువైపుల దండ్రుకొడుకులు మృతి నొందినారు. రెండుకుటుంబములు గౌరవములు విలబెట్టుకొన్నవి. కాబట్టి యికముందు మైత్రిగలిగి యుండమని యభిమానపర వశులై యాదోశుడు మాన్పదలసి యిద్దరకు సామాన్యశత్రులగు తురకల దుంపదెంప నిశ్చయించిరి. అట్లు నిశ్చయించుకొని రహతూరులు భట్టీలుగలిసి తురకలమీదబడి దొరికినవారిని తుత్తునియలుగ ఖండించి దోపుడుధనము మరల దోచుకొని స తుష్టహృదయులై తమతమతావులకు దోయిరి. ఈ యుద్ధమున మిక్కిలి నష్టపడినవారు రాణాంగదేవుని పుత్రులు స్వమతము విడిచి బుద్ధిపూర్వకముగ తురకలై నవారు కులభ్రష్టులయిరి. చక్రవర్తి యిచ్చిన నైన్యమును గోలుపోయిరి. మాయోపాయ వికారదుడగు కేలను పోగెట్లనకుబోయి వారిరాజ్య మాక్ర మించుకొనియెను.

కేలనుకొడుకు చాచకదేవుడనువాడు. పితరసంతరము గద్దెయెక్కెను. అతడు తండ్రికన్న నేర్పరి. అతడు దుండగుడై ఛట్టుప్రక్కల దేశములను బలుమారు కొల్లగొని యొకసారి నేనలతో పంజాబుదేశమున కరిగెను. అప్పుడతని కొక దారుణ రోగము సంభవించె. మంత్రములుగాని మందులుగాని పనినేయ నందున మరణము సిద్ధమయినదని యతడెరింగెను. రోగ

పీడితుడై పాన్పుమీద బండుకొని కుళ్ళివచ్చుట రాజపుత్రుల కవమానకరమని యభిప్రాయపడి యట్టిచావు చచ్చుట కిష్టము లేక యెవరైన నప్పుడు తనతో యుద్ధమునకు వచ్చినపక్షమున సమరమున గత్తిపోటుతని మేను చాలింపవలయునని అత డభిలాషనొందెను. చాచకదేవుడు యుద్ధములయందు గడతేరిన పోటుమానిసి, అతని యెదుటనిలిచి యాకాలపు వాదెవడు యుద్ధము నేయలేకయుండెను. అందుచే వానితోపోరుట తెవ్వరు చొరకరైరి.

అతనికి బూర్వకాలపు శత్రు డొకడు కలడు. ఆశత్రువు ముల్తానురాజు. చాచకదేవుడు వానిని రెండుసారులు గొప్ప యుద్ధములలో నోడించి చాలా నష్టపరచెను. అతనికి పీనిపేరు గర్భనిర్భేదకమై యుండెను. చాచకదేవుడు ఖడ్గమరణమునే బడయవలయునని యుబలాటపడి యతినీచమై రాజపుత్రప్రతిష్ఠకు దగని మంచపు మరణము దనకు దప్పించి ఖడ్గమరణ మిప్పింప వలయునని బ్రతిమాలుచు దన ప్రాతపగతుడగు ముల్తానురాజు నకు వర్తమానమంపెను. ముల్తానురాజుపేరు కాలుషుడు. కాలుషు డానర్తమానమునిని నమ్మక యదియేమి దొంగయెత్తే ముల్తానుపట్టణము మూడవసారి పట్టుకొనుటకు పన్నినపన్ను గడకు కూడదాయని సందేహించెను. అనార్తదెచ్చిన తరువాత వాని సందేశము వారింప నిట్లనియె. “చాచకదేవుడు నిన్ను ద్రోహము జేయదలచుకొనలేదని నేను ప్రమాణముచేసి చెప్పెదను, అతడు నీచేత గౌరవమైన మరణము నొందవలయునని కోరుచున్నాడు. అయిన యైదువందల నైనికులకంటె నెక్కువ జనమును దీసికొనిరాడు” అనవుడు ముల్తానురాజు ప్రాత

పగతునిగూర్చి జాలినొంది వాని యిష్టప్రకారము యుద్ధమునకు పోవుట కొడంబడెను. చాచకదేవు డాపలుకులునిని సంతసించి లోకవ్యవహారోన్ముఖుడై భార్యలవద్ద నెలవుగైకొని యాస్తి కొడుకులకు సమానముగ బంచిపెట్టి యన్నిచింతలుమాని స్వల్పనైస్యముతో బయలుదేరి యుద్ధమునకుపోయెను. ముల్తాను రాజుగూడ మాటదిప్పక వానిని నెదుర్కొనబోయెను. అప్పుడు చాచకదేవుడు స్నానముచేసి సంద్యవార్చి భగవంతుని ప్రార్థించి దానములుచేసి కత్తికి బూజుచేసి రెండవధ్యానములేక యుద్ధమునకు పోయెను. రెండుగంటల వేపు సంకులనమరము జరిగెను. ఇరువంకల జాలమంది నైనికులు మృతినొందిరి. చాచకదేవుడు ముల్తానురాజుచే ఖడ్గమరణమునొంది తన యభీష్టము నెరవేర్చుకొనియెను.

స మా ప్తం.